

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

JUDr. Jiří Mulák

**Základní zásady trestního řízení
a právo na spravedlivý proces**

Disertační práce

Školitel: Prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Studijní program: Teoretické právní vědy

Studijní obor: Trestní právo, kriminologie a kriminalistika

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 15. 6. 2018

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou disertační práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 679 080 znaků včetně mezer.

JUDr. Jiří Mulák

V Praze dne 30. 6. 2018

Poděkování

Rád bych poděkoval panu profesorovi Jiřímu Jelínkovi za odborné vedení mé disertační práce a cenné rady při její tvorbě. Dále bych chtěl poděkovat své rodině a přátelům za podporu během studia i mimo něj.

Dedikace

Disertační práce „*Základní zásady trestního řízení a právo na spravedlivý proces*“ byla zpracována v rámci vědeckého (grantového) projektu „*Základní zásady trestního řízení de lege ferenda a právo na spravedlivý proces*“ financovaného Grantovou agenturou Univerzity Karlovy (projekt č. 398216) a řešeného na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v letech 2016 – 2018.

Obsah

1. Úvod	1
1. 1. Důvody výběru práce	1
1. 2. Dosavadní stav zkoumání.....	9
1. 3. Cíle práce a metody zkoumání	13
2. Úvahy introdukční	15
2. 1. Demokratický právní stát	15
2. 2. Pojem a funkce právních principů.....	20
2. 2. 1 Pojmové vymezení právního principu.....	20
2.2.2 Právní principy a hodnoty	23
2.2.3 Funkce právních principů.....	24
2. 3. Základní modely trestního procesu	27
2. 3. 1. Úvodní poznámka	27
2. 3. 2. Inkviziční model – historie a zobecňující úvahy.....	29
2. 3. 3. Adverzární model – historie a zobecňující úvahy	34
2. 3. 4. Vzájemné ovlivňování systémů	39
3. Základní zásady trestního řízení	42
3. 1. Pojem základních zásad	42
3. 2. Význam a funkce základních zásad.....	59
3. 3. Výjimky ze základních zásad	68
3. 4. Klasifikace základních zásad.....	74
3. 5. Výčet základních zásad taxativní nebo demonstrativní?.....	77
3. 6. Explicitní a implicitní zakotvení základních zásad	81
3.7. Základní zásady v novém trestním řádu.....	88
4. Jednotlivé základní zásady	93
4. 1. Zásada řádného zákonného procesu	93
4. 2. Zásada presumpce nevinny	98
4. 2. 1. Pojem, historie a obsah.....	99
4. 2. 2. Normativní zakotvení	100
4. 3. Zásada oficiality	112
4. 4. Zásada procesní legality a oportunity.....	115
4. 4. 1. Úvodem	115
4. 4. 2. Zásada legality.....	117

4. 4. 3. Zásada oportunity	132
4. 4. 4. Dílčí závěr	148
4. 5. Zásada rychlosti řízení a právo na přiměřenou délku řízení	155
4. 6. Zásada přiměřenosti	165
4. 7. Zásada materiální pravdy	169
4. 7. 1. Obecně k principu zjišťování skutkového stavu	169
4. 7. 2. Právní a formálně-logické limity zjišťování skutkového stavu věci	173
4. 7. 3. Vady zjišťování skutkového stavu věci.....	174
4. 8. Zásada vyhledávací	181
4. 9. Zásada volného hodnocení důkazů.....	189
4. 9. 1. Úvodem	189
4. 9. 2. Zákonná teorie průvodní	189
4. 9. 3. Historický exkurz	191
4. 9. 4.4 Recentní stav	192
4. 9. 5 Fundamentální složky	195
4. 9. 6. Otázky souvisící	199
4. 10. Zásada spolupráce se zájmovými sdruženími občanů.....	202
4. 11. Zásada obžalovací	207
4. 12. Zásada veřejnosti.....	213
4. 12. 1. Obecně k principu veřejnosti.....	213
4. 12. 2. Účast veřejnosti na soudním projednání věci.....	216
4. 12. 3. Veřejné vyhlášení meritorního rozhodnutí.....	222
4. 12. 4 Právo veřejnosti na informace o trestním řízení.....	224
4. 13. Zásada ústnosti	226
4. 14 Zásada bezprostřednosti	229
4. 15 Zásada zajištění práva na obhajobu.....	232
4. 16. Zásada zajištění práv poškozeného	239
4. 16. 1 Procesní práva poškozeného	240
4. 16. 2. Procesní práva poškozeného de lege ferenda.....	245
4. 17. Zásada kontradiktornosti	248
4. 17. 1. Úvodem	248
4. 17. 2. Pojmové vymezení	248
4. 17. 3. Kontradiktornost v trestním řízení	249

4. 17. 4. Evropské souvislosti.....	253
4. 17. 5. Projevy kontradiktornosti v řízení před soudem	267
4. 17. 6 Dílčí závěr	278
5. Závěr.....	281
7. Seznam použitých zdrojů	290
7. Abstrakt	304
8. Abstract	306

1. Úvod

1. 1. Důvody výběru práce

Každé právní odvětví, každý právní obor, každý složitější systém, je postaven na určitých principech. Tyto principy ovšem neurčují obsah právních norem absolutně. Právní principy jsou velmi široké, ponechávající poměrně značný prostor pro jejich reflexi do právního řádu prostřednictvím určitých principů, které zákonodárce používá k naplnění účelu, který sledují. Při utváření právních principů hraje významnou roli historický vývoj té které země. Z tohoto důvodu se principy jednotlivých zemí, resp. skupiny zemí, ať už měrou obecnosti nebo konkrétnosti odlišují. Z uvedeného však nelze chápat v tom smyslu, že by principy (zásady) byly na různých stupních vývoje a dříve či později dosáhly stejného cíle. Spíše jde o proces různorodý, dynamický, který reaguje na potřeby společnosti. V tomto ohledu tedy základní zásady odráží daný stupeň vývoje společnosti. I přes tuto skutečnost je možné sledovat určité priority, které právní řády spojují. Pojmy princip a zásada nejsou zcela totožné, ačkoli bývají používány jako synonyma (*promiscue*). Oba pojmy mají dlouhou řadu společných a stěžejních bodů, neboť jde o určitá pravidla, myšlenky nebo teze, současně se v mnoha momentech odlišují.¹

Jako každý procesní předpis, tak i trestní řád, zákon o soudnictví ve věcech mládeže, zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim a zákon o mezinárodní justiční spolupráci jsou vybudovány na dlouhé řadě zásad (principů), které ovlivňují jednotlivé instituty, procesní stadia, jakož i samotný průběh trestního řízení. Trestní řád tvoří ucelenou soustavu, kdy jeho struktura a systém zabezpečují funkčnost trestního procesu. Nejdůležitější principy, které určují charakter trestního procesu, jsou pak konkretizovány jako tzv. základní zásady trestního řízení, někdy nazývané jako základní zásady trestního práva procesního. Právě obecný základ v podobě základních zásad trestního řízení je jedním z instrumentů sblížení právních řádů jednotlivých zemí se společnou sociální, kulturní a historickou tradicí. Na straně druhé jsou právě základní zásady trestního řízení, resp. některé z nich, které jsou jedním z odlišujících kritérií mezi inkvizičně-obžalovacím a adverzárním modelem trestního procesu.

I přes četné novelizace trestního řádu v České republice provedené po 1989 je nutné mít na paměti, že platný a účinný trestní řád byl přijat už v roce 1961 a od této doby prošel četnými,

¹ Tak např. principy se od zásad odlišují svou originalitou a primárností, a proto lze v určitém ohledu tvrdit, že princip je pojmem vyššího řádu (nadřazeným), neboť má obecnější význam, zatímco zásady se od principů odlišují svou odvozeností (derivátností) a sekundárností.

nepřehlednými a nesystémovými změnami. Bezpochyby totiž platí, že pouhá změna právní úpravy ještě není zárukou zlepšení a kultivace právního prostředí či právního života vůbec. Výsledkem je poměrně nepřehledný právní předpis, který vytváří několik aplikačních problémů, čímž může přispívat k průtahům v trestním řízení. Počet novel trestního řádu od roku 1961 zahrnuje vcelku pochopitelně pouhých 9 novel do roku 1989,² zatímco po roce 1989/1990 se jedná o již více než devět desítek novelizací a 10 derogačních nálezů Ústavního soudu ČR.³ Současný trestní řád navíc obsahuje i instituty a ustanovení, která mohou v aplikační praxi přinášet problémy. To má pochopitelně v konečném důsledku vliv na vymahatelnost práva, která může být kvůli tomu podstatně zeslabena. I když kvalita představitelů aplikační praxe hraje důležitou roli, nelze zakrývat, že dlouhou řadu potíží vyvolává především právní úprava. Přitom nelze spoléhat na to, že v oblasti trestního práva procesního dojde ke zvýšení efektivnosti, funkčnosti a především obecného přesvědčení o spravedlnosti rozhodování orgánů činných v trestním řízení i bez přijetí nové právní úpravy tohoto subsystému trestního práva, která by následovala rekonstrukci trestního práva hmotného, jehož výsledkem byl trestní zákoník a zákon o trestní odpovědnosti právnických osob.

V České republice se už dlouhou řadu let s větší či menší intenzitou připravuje nová kodifikace trestního práva procesního. Od roku 1990 bylo ustaveno již několik rekonstrukčních komisí, které připravily několik variant legislativních záměrů nového trestního řádu, žádná z nich se však nedočkala realizace v podobě nové rekonstrukce. Přesto však bylo vypracováno několik věcných záměrů, z nichž známé jsou ty z let 2004 a 2008 a méně známé jsou ty z let 1999 a 2010. Od prvního legislativního záměru tak uplynula již značná doba, takže celá řada důvodů a podnětů pro přijetí nového trestního řádu byla již vyčerpána pozdějšími čtenějšími novelizacemi trestního řádu (fenomén „vykrádání věcných záměrů trestních řádů“). Je možno však obecně konstatovat, že vývojem legislativní úpravy bylo v českém trestním procesu dosaženo vysoké úrovně ochrany lidských práv, která odpovídá mezinárodním úmluvám a standardům obvyklým ve vyspělých zahraničních zemích. Přesto však jak v nauce, tak na politické úrovni je opakovaně vyslovován názor, že je třeba vypracovat nový trestněprocesní kodex. Nelze však říci, že současný trestní řád by nebyl vyhovující (fungující v praxi), to by bylo příliš přísné hodnocení. Nejde tedy primárně o to, že trestní řád pochází časově z dob

² Nejrozsáhlejší byla představována zákonem č. 57/1965 Sb. (66 novelizačních bodů, nejjobsažnější byl bod 30. – zcela přepracované přípravné řízení, nová úprava postupu před zahájením trestního stíhání, zavedení vyhledávání) a zákonem č. 149/1969 Sb. (34 bodů, úprava objasňování přečinů a řízení před samosoudcem).

³ Zcela zásadní byly novely č. 178/1990 Sb. [131 bodů], č. 558/1991 Sb. [99 bodů], č. 292/1993 Sb. [215 bodů], č. 265/2001 Sb. [281 bodů], č. 253/2006 Sb. [42 bodů], č. 41/2009 Sb. [72 bodů], č. 55/2017 Sb. [89 bodů], č. 150/2016 Sb. [21 bodů] a č. 163/2016 Sb. [16 bodů].

totality, kdy byl notně zatížen třídním pojetím, nebo o to, že by snad nerespektoval základní lidská práva a svobody (právo na spravedlivý proces). Ostatně mnohé ústavní deficity se pokusily napravit jak zásahy zákonodárce (novely trestního řádu),⁴ tak zásahy Ústavního soudu ČR.⁵ Jde spíše o to, že trestní řád byl od roku 1961 (a zejména od roku 1990) nesčetněkrát změněn a novelizován, že jde prakticky o zcela jinou a víceméně nesystémovou a neprovázanou normu, než která byla na počátku. Četnost změn – mnohdy nepromyšlených a vzájemně neprovázaných – tedy ve svém důsledku způsobila, že trestní řád jako právní předpis je značně roztržitý, nepřehledný, mnoho věcí se opakuje. Současná nekoncepční trestní politika navíc umožnila změny, které vybočují ze základních zásad, jimiž by trestní právo procesní mělo být ovládáno.

Pokud jde o současnou situaci v České republice v oblasti trestní legislativy, permanentně probíhající reforma českého trestního práva, jejímž výrazem se v roce 2009 stal nový trestní zákoník, zůstala zatím na půli cesty – jde pouze o rekodifikaci poloviční. Český zákonodárce sice přijal zcela nový trestní zákoník, ale nepřijal již nový trestní řád (byť tak původně zamýšlel), jak by bylo žádoucí a logické, neboť trestní právo hmotné (materiální) totiž úzce souvisí s trestním právem procesním (formálním), protože jinde, než ve formě trestního procesu, se hmotné právo (materie) nemůže uplatnit. Bylo tedy poměrně závažnou chybou české trestní politiky a legislativy, že v roce 2009 připustily jen rekodifikaci hmotného práva, a netrvaly také na souběžné rekodifikaci trestního práva procesního.

Šámal uvádí, že prvním a rozhodujícím úkolem každé právní reformy je vytyčit obecné zásady na základě odůvodněné a kritické analýzy. Toto úsilí musí být jak elementární, tak filosofické, jak zásadní, tak hodnotově orientované, přičemž současně musí přihlížet i k racionálním, morálním a politickým vztahům a podmínkám.⁶ Jelikož při rekodifikaci trestního práva procesního (trestního řízení) se má postupovat od obecného ke konkrétnímu, nemůže překvapit, že se každý odpovědný rekodifikační pokus vrací právě k základním zásadám trestního řízení.

Současná komise pro nový trestní řád⁷ při pracích na novém trestním kodexu vychází z materiálu nazvaného „Východiska a principy nového trestního řádu z roku 2014“, která navazovala na dřívější věcné záměry rekodifikovat trestní řízení. Musil na margo v těchto

⁴ GŘIVNA, Tomáš. Právo procesní trestní (od roku 1990). In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). Encyklopedie českých právních dějin. VII. Svazek. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, str. 116 – 126.

⁵ MUSIL, Jan, HOŘÁK, Jaromír. Trestněprávní judikatura Ústavního soudu České republiky. In: GÖTTINGER, Vlastimil (ed.). Sborník ze vzpomínkové konference k 20. výročí Ústavního soudu České republiky: 5. června 2013. Brno: Ústavní soud, 2014, str. 59 – 69.

⁶ ŠÁMAL, Pavel. Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému. Praha: ASPI, 1999, str. 46.

⁷ Vedle této komise působí i užší kolektiv v podobě pracovní skupiny.

materiálech vymezených cílů poznamenal, že „jsou málo ambiciózní a nepřinášejí žádné podstatné novoty. Každopádně je jisté, že všechny tyto deklarované cíle a prostředky jejich řešení neprošly doposud potřebnou veřejnou diskuzí (včetně diskuze politické) a odbornou oponenturou. Tato trnitá cesta nás dosud čeká.“⁸ Současně byla ustanovena subkomise pro základní zásady, která zvolila variantu, že v úvodu trestního řádu budou vyjádřeny toliko obecné zásady a ostatní zásady pak budou upraveny vždy v příslušné části trestního řádu, a to v souvislosti s instituty, stadii nebo ustanoveními, ke kterým se z hlediska svého významu vztahují nebo s nimiž mají bezprostřední souvislost. Co se týče obsahu základních zásad tak zde bylo počítáno s modifikacemi několika základních zásad, a to zejména v souvislosti zavedením formálního důkazního břemene státního zástupce, rozšířením obžalovací zásady o soukromou a subsidiární trestní žalobu a úpravu vedoucí k častějšímu využívání tzv. odklonů (*diversions*),⁹ tedy k jasnému posunu k privatizaci trestního řízení a adversárnímu trestnímu procesu. Po nástupu nového ministra spravedlnosti byla v průběhu jara roku 2015 ustavena pracovní skupina pro přípravu nového trestního řádu, která zpracovala nový materiál, který upravuje veškeré základní zásady trestního řízení v úvodu návrhu trestního řádu, přičemž pokud jde o jednotlivé základní zásady, přistoupila k některým dalším zásahům do již zpracovaného předchozího materiálu subkomise pro základní zásady, který byl projednán a schválen i rekodifikační komisí. Dosavadní diskuse se tedy soustředily především na otázku, zda mají být základní zásady trestního řízení vůbec uvedeny v trestním řádu, a pokud ano, na jakém místě, a posléze, jaký má být jejich vlastní obsah.¹⁰ Jelínek uvádí, že v současné době existují tři překážky bránící rychlé rekodifikaci trestního práva procesního. Uvádí, že nová právní úprava trestního řízení musí následovat až poté, co budou napraveny chyby, omyly a slepé uličky českého hmotného práva tak, aby hmotněprávní úprava i procesní úprava byly souladné, přičemž navrhuje novou (modifikovanou) hmotněprávní kategorizaci, na kterou by navazovala procesní diferenciaci. K tomuto požadavku je poměrně skeptický, protože „splnění tohoto požadavku by ovšem nutně znamenalo vrátit se k již rekodifikovanému trestnímu právu hmotnému. K takovému řešení chybí především politická vůle, podporovaná aktivním odporem těch, kteří na rekodifikaci (...) participovali a považují trestní zákoník (...) za legislativní dílo,

⁸ MUSIL, Jan. Nekončící reforma trestního řízení. Právnícké listy, 2017, č. 1, str. 22.

⁹ MULÁK, Jiří. Pojetí základních zásad trestního řízení v připravované rekodifikaci trestního práva procesního. In: Aktuální otázky civilního a trestního řízení: se zaměřením na rekodifikaci občanského soudního řádu ve světle principů demokratického a právního státu. Praha: Všeherd, 2016, str. 107 - 115.

¹⁰ JELÍNEK, Jiří. Základní zásady trestního řízení - stále trauma české trestní legislativy. In: JELÍNEK, Jiří (ed.) Základní zásady trestního řízení - vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016.

ktelé nesnese hlubší revize“.¹¹ Jako další důvod jmenuje, že chybí shoda na tom, co má být nosnou ideou nového českého trestního řádu, což vidíme právě na nekonečných diskusích o základních zásadách trestního řízení, kde by se právě tato nosná idea měla náležitě promítnout. Diskuze o základních zásadách se vedou stejně tak dlouho, jako se diskutuje rekodifikace trestního řádu. V těchto diskusích se ovšem nedospělo ke shodě nejen o obsahu jednotlivých zásad, ale i o tom, zda vůbec a pokud ano v jaké podobě a na jakém místě základní zásady trestního řízení uvádět. Současně dochází i k pojmoslovným zmatkům, jednotlivé zásady trestního řízení nejsou ani jednotně chápány, ani jednotně interpretovány. Třetím důvodem, který brání rychlé rekodifikaci trestního práva procesního, je stále sílící vliv trestního práva Evropské unie, projevující se tvorbou stále nových právních nástrojů EU mířících do oblasti trestního práva, jejichž akceptace ve vnitrostátním trestním právu procesním bude mít za následek podstatné změny ve znění současného trestního řádu.¹²

Základní zásady trestního řízení si tedy procházejí určitými peripetemi, neboť v určitém smyslu se diskuze o nich (v rámci úvahách o rekodifikaci trestního řádu) vracejí víceméně vždy na svůj počátek. Souvisí to i s tím, že chybí jasně řečená teoretická koncepce, jako podobu má mít český trestní řád, která souvisí se čtveřicí fundamentálních otázek: jaký trestní řád a) máme – b) chceme – c) mít můžeme – d) mít musíme.

Jediným požadavkem, na kterém patrně panuje obecný konsensus, je poměrně nekontroverzní (neutrální) východisko, aby i nový trestní řád byl souladný s principy spravedlivého procesu, který je normativně vyjádřen v ústavním pořádku (Ústava České republiky – „Ústava ČR“, Listina základních práv a svobod – „Listina/LZPEU“) či mezinárodních dokumentech (Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod – „EÚLP“, Listina základních práv – „LZPEU“) a precizován především rozhodovací praxí Ústavního soudu ČR, Evropského soudu pro lidská práva („ESLP“) a v menší míře také Soudním dvorem Evropské unie – „SDEU“). Jak známo, tak právo na spravedlivý proces má, zjednodušeně řečeno, dvě integrální součásti, jimiž jsou právo na přístup k soudu a právo na spravedlivé řízení, na proces určité kvality. Hovořit tak můžeme o institucionálních, procedurálních a materiálních garancích práva na spravedlivý proces.

Druhým požadavkem je to, aby trestní řád byl vybudován na „moderních základních zásadách evropského kontradiktorního trestního řízení kontinentálního typu“. Pro naši úvahu, z hlediska základních zásad trestního procesu, je podstatné to, že ani z textu EÚLP, ani

¹¹ JELÍNEK, Jiří. Dokazování z hlediska budoucí právní úpravy českého trestního řádu. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 15.

¹² Tamtéž, str. 17 – 18.

z rozhodovací praxe ESLP nevyplývá, jaký model trestního procesu se má zvolit v jednotlivých členských státech, pouze se vyžaduje spravedlivý proces, který je definován několika prvky, kdy u helným kamenem se stala zásada kontradiktornosti, kterou je nutno vykládat jako právo na přístup k informaci a reakci na ni, nikoliv jako „tahanici mezi obhajobou a obžalobou“. Český zákonodárce si tedy může vybrat mezi adverzárním a inkvizičně-obžalovacím procesem (tzv. inkvizicí). Repík na margo toho uvedl, že pod vlivem EÚLP se sice do určité míry mění struktura procesu a úkoly jednotlivých subjektů, nicméně tento vliv nejde tak daleko, aby z něho bylo možné dovodit, jaký typ procesu EÚLP preferuje. Také Evropský soud pro lidská práva ve své rozhodovací praxi nikdy neřekl a ani nemůže říci, že určitý model procesu má přednost před druhým. Respektuje různorodost jednotlivých evropských právních systémů, i když zkoumání současného pozitivního práva ukazuje, že inkviziční zákonodárství má více méně zřejmou tendenci k adverzárnímu procesu nebo k přebírání některých jeho prvků. Tato tendence však není jednosměrná, neboť také adverzární proces podstupuje určité změny a obsahuje prvky pocházející z inkvizičního systému, např. snahy rozšířit úlohu soudce při výslechu.¹³

Tato disertační práce si klade cíl provést teoretický rozbor základních stavebních kamenů trestního práva procesního, a to základních zásad trestního řízení (§ 2 tr. řádu) a vysvětlení jejich postavení v rámci trestního řízení v podmínkách demokratického právního státu a v atmosféře *fair trial*, tj. práva na spravedlivý proces. Zkoumání těchto základních zásad nabývá na významu v souvislosti rekonstrukce trestního práva procesního, která již proběhla na Slovensku, avšak v České republice probíhá její příprava v současnosti nadále. Optikou získaných poznatků je popsána a analyzována legislativní úprava a současně aplikační praxe. Rovněž jsou základní zásady trestního řízení analyzovány z pohledu inkvizičně-obžalovacích a adverzárních dogmat, resp. modelů trestního procesu na těchto zásadách a dogmatech vystavěných.

Potřebu zkoumat základní zásady trestního procesu, jako obecnější východiska, lze opřít o slova Pelikánové, podle které *„Je nutno se cílevědomě otevřít, hledat pochopení ve studiu minulosti a současnosti států. Cílem není vytváření nových systémů a nových konstrukcí, cílem je pochopení již existujících principů a řešení, ať už je nalzáme ve vlastní minulosti nebo v současnosti ostatních států. Představa, že dospějeme k samostatným vlastním a lepším koncepcím, je v naší situaci většinou představou nebezpečnou, která vede k prodlužování onoho přechodného stadia mezi totalitním a demokratickým právem, zanášení nové legislativy*

¹³ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 92.

*deformovanými pseudokonstrukcemi, vyžadujícími pracné opravy v řadě následujících novelizací. Hluboké historické zkoumání práva je totiž stále ještě popelkou. Skutečnost, že v demokraciích poznamenaných dlouhým totalitním traumatem jsou platným právem legislativní akty vzniklé před jednou nebo dvěma stovkami let, má za následek, že jakékoli studium práva je současně studium historie a naopak. Jaká škoda, že nejsme schopni vytěžit kapitál vlastní minulosti a na právním řádu, který se u nás rozvíjel až do roku 1948, se rozpomínat na právní kulturu. Svě úvahy mohu uzavřít jediným způsobem: právní věda (...) nenašla schopnost stát se ukazatelem směru k navázání na naše tradice právní kultury. Podlehla pozitivistickému tápání právní praxe a jen v ojedinělých případech se mu pokusila alespoň nesměle vzdorovat. Má proto svůj podíl na pomalosti našeho vývoje směrem k Evropě i kultuře a musí si to konečně uvědomit. Tak jako byla dříve služebnou totalitnímu režimu, je dnes ve velké části služebnou blízkým a ryze praktickým cílům, nevidíc stále unikající cíl obecný.*¹⁴

V této souvislosti jsou také příhodná slova Císařové o tom, že „rozvíjením problematiky zásad trestního řízení se vnášejí do nauky trestního procesu ideologické prvky, které působí proti dogmatismu trestní teorie i praxe. Procesní činnost tím nabývá širšího smyslu a sjednocuje navzájem v komplexní realizaci jednotlivé ideje, které zásady trestního řízení vyjadřují.“¹⁵

Základní zásady trestního řízení jsou v podmínkách České republiky a Slovenské republiky od poloviny minulého století součástí právní úpravy trestního řízení, přičemž o jejich systematickém, introdukčním a koncentrovaném zařazení můžeme hovořit už od trestního řádu z roku 1956, nikoliv až od trestního řádu z roku 1961, jak je někdy v nauce uváděno. Na druhou stranu je potřeba uvést, že výčet základních zásad v trestním řádu z roku 1956, který byl platný a účinný pouze několik let, nebyl tak sofistikovaný, jako ten u stávajícího trestního řádu z roku 1961, to však nic nemění na situaci, že československý zákonodárce v tehdejší společensko-politické atmosféře považoval za možné a nutné, aby základní zásady (jako definice) byly součástí platného (pozitivního) práva.¹⁶ Základní zásady trestního řízení byly pochopitelně reflektovány také v předchozích trestních řádech.¹⁷

Trestní řád uvádí základní zásady trestního řízení v ustanovení § 2. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, jako vedlejší trestní zákon, stanoví zvláštní zásady pro řízení ve věcech

¹⁴ PELIKÁNOVÁ, Irena. Nad posláním české právní vědy. Právní rozhledy, 2000, č. 5, str. 188.

¹⁵ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Podnětné diskuse o základních zásadách trestního řízení. Socialistická zákonnost, 1983, č. 9, str. 540.

¹⁶ FENYK, Jaroslav. Zásady dokazování. In: ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013, str. 49.

¹⁷ BLÁHOVÁ, Ivana. Rekodifikace trestního práva procesního v letech 1948-1950. Praha: Auditorium, 2017, str. 111 – 141, 174 – 181.

mladistvých (§ 3 ZSM),¹⁸ které výrazně modifikují postup, rozhodování a řízení ve věcech mladistvých. Jsou jimi zásada zvláštního (specifického) přístupu k projednávání trestních věcí mladistvých, zásada spolupráce s orgánem sociálně-právní ochrany dětí, resp. se zájmovými sdruženími občanů a osobami realizujícími probační programy, zásada ochrany soukromí a osobnosti mladistvého, zásada rychlosti řízení, zásada uspokojení zájmů poškozeného.¹⁹

Druhý vedlejší trestní zákon, tj. zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim („ZTOPO“), ke škodě věci neobsahuje žádné zvláštní ustanovení o základních zásadách řízení proti právnickým osobám, přestože na tento aspekt bylo v minulosti upozorňováno.²⁰ Současně je potřeba uvést, že ZTOPO obsahuje poměrně stručnou a ne zcela propracovanou procesní část,²¹ což pochopitelně situaci, ohledně této mimořádně složité a kontroverzní problematiky, nijak neusnadňuje, spíše naopak.²² Při odpovědi na otázku, zda základní zásady trestního řízení (§ 2 tr. řádu) platí i pro řízení proti právnickým osobám, vycházíme z obecného vztahu mezi trestním řádem jako předpisem obecným a zákonem o trestní odpovědnosti právnických osob jako právní úpravou zvláštní. Podle § 1 odst. 2 ZTOPO nestanoví-li zákon o trestní odpovědnosti právnických osob něco jiného, použije se v řízení proti právnické osobě trestní řád, není-li to z povahy věci vyloučeno. Z uvedeného vyplývá, že základní zásady trestního řízení platí i v řízení proti právnické osobě, přičemž omezení je dvojího druhu. Jde jednak o případy, kdy zákon o trestní odpovědnosti právnických osob použití výslovně vylučuje (např. podle § 35 odst. 2 ZTOPO se pro obviněnou právnickou osobu nepoužijí ustanovení o nutné obhajobě), anebo je použití trestního řádu modifikováno zvláštní povahou právnické osoby. Tak např. zásada presumpce nevinny (§ 2 odst. 2 tr. řádu) se uplatní nikoliv vůči právnické osobě (která je imateriální povahy), ale vůči fyzické osobě jednající za právnickou osobu. Také uplatnění zásady *nemo tenetur se ipsum accusare* vykazuje určité odchylky. Dalším příkladem zásady, která se neuplatní v řízení proti právnickým osobám, je zásada spolupráce se zájmovými sdruženími občanů (§ 2 odst. 7 tr. řádu), což je poměrně

¹⁸ JELÍNEK, Jiří. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení. Kriminalistika, 2003, č. 4.

¹⁹ Tyto procesní zásady (stejně jako ty hmotněprávní) byly formulovány na základě poznatků získaných komparativní analýzou zahraničních trestněprávních předpisů a zkušeností potvrzených provedenými kriminologickými výzkumy a navazují i na tradice prvního československého zákona o trestním soudnictví nad mládeží.

²⁰ KUČTA, Josef. Trestní řízení proti právnickým osobám z pohledu některých zásad trestního práva procesního. In: Dny práva 2008. Brno: MUNI, 2008.

²¹ JELÍNEK, Jiří. Trestní odpovědnost právnických osob – bilance a perspektivy. Praha: Leges, 2017.

²² Jenom podotýkám, že trestní odpovědnost právnických osob je samozřejmě problémem i hmotného práva. JELÍNEK, Jiří. Koncepce trestní odpovědnosti právnických osob. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 2017, č. 2, KRATOCHVÍL, Vladimír. Trestní odpovědnost právnických osob a základní zásady trestního práva hmotného. Trestněprávní revue, 2011, roč. 10, č. 9, s. 249–253.

pochopitelné.²³ Někteří zástupci aplikační praxe dlouhodobě volají zavedení oportunity v řízení proti právnickým osobám, a to navzdory tomu, že vůdčí zásadou je stále zásada legality (§ 2 odst. 3 tr. řádu) a platí rovnost všech před zákonem. Řešení tohoto dílčího problému spojeného se zásadami legality a oportunity lze patrně spatřovat v hmotném právu,²⁴ což nás vrací k opětovnému zamyšlení nad samotnou koncepcí trestní odpovědnosti právnických osob v České republice.

1. 2. Dosavadní stav zkoumání

Jelikož mezi základní otázky jakékoliv procesní nauky patří vymezení základních zásad (principů), jimiž je daný proces ovládán, nemůže se těmto otázkám vyhnout žádný z významných procesualistů, ani žádná z vysokoškolských učebnic. Nepřekvapí tedy, že základním zásadám v oblasti trestního procesu byla tato pozornost věnována již v dávné minulosti.²⁵ Od vydání trestního řádu v roce 1961 se československá (později česká a slovenská) věda trestního procesu zabývala monograficky jednotlivými zásadami trestního řízení a vytvořila tak soubor prací k této důležité problematice, jehož význam není, podle mého názoru, doceněn, ačkoliv jde o soubor, který v jiných zemích většinou v této podobě neexistuje.²⁶ V minulosti byly komplexně zpracovány zejména tyto základní zásady trestního řízení: obžalovací,²⁷ vyhledávací,²⁸ zjišťování skutečného stavu věci²⁹ (objektivní pravdy),³⁰ presumpce nevinny,³¹ zajištění práva na obhajobu,³² nebo zajištění práv poškozeného.³³

²³ Naopak opačné stanovisko ve slovenském prostředí zastávají Kurilovská a Kordík, kteří tvrdí, že jednou ze základních zásad trestního řízení, které se bez výjimky uplatní v řízení proti právnickým osobám je zásada spolupráce so záujmovými združeniami občanov. – KURILOVSKÁ, Lucia, KORDÍK, Marek. Základné zásady stihania právnických osob, jako nástroja právnej ochrany veriteľov. In: LORKO, Jakub, BELEŠ, Andrej (eds.) Trestné právo ako ultima ratio – hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty. Bratislava: PF UKo, 2016, str. 123 an.

²⁴ JELÍNEK, Jiří. Koncepce trestní odpovědnosti právnických osob. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, č. 2, 25
²⁵ STORCH, František. Řízení trestní rakouské. Díl I. Praha: Tiskem a nákladem J. Otty, 1887; PRUŠÁK, Jaroslav. Československé řízení platné v Čechách, na Moravě a ve Slezku. Praha: Všehrd, 1921; KALLAB, Jaroslav. Učebnice trestního řízení. Brno: Právník, 1930; MIŘIČKA, August. Trestní právo procesní. Praha: Všehrd, 1932; SOLNAŘ, Vladimír a kol. Československé trestní řízení. Praha: Orbis, 1963; RŮŽEK, Antonín a kol.: Trestní právo procesní. Praha: Univerzita Karlova, 1993.

²⁶ Výjimku podle mého názoru představuje německá, švýcarská, francouzská a italská doktrína.

²⁷ RŮŽEK, Antonín. Obžalovací zásada v československém socialistickém trestním řízení. Praha: ČSAV, 1964.

²⁸ ŽILA, Josef. Zásada vyhledávací v trestním řízení. Praha: Academia, 1983.

²⁹ BURDA, Alois. Ústavní zásada zjišťování skutečného stavu věci v trestním řízení soudním. Praha: PÚMS, 1966.

³⁰ JESTŘÁB, Miloš. Zásada objektivní pravdy v trestním řízení. Praha: Universita Karlova, AUC – Iuridica Monographia XXXV 1981.

³¹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Presumpce nevinny. Stát a právo, Academia, 1965, č. 10

³² JELÍNEK, Jiří, UHLÍŘOVÁ, Marta. Obhájce v trestním řízení. Praha: Leges, 2011.

³³ JELÍNEK, Jiří. Poškozený v českém trestním řízení, Karolinum, Praha 1998; LÁTAL, Jaroslav. Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR, 1994, svazek 54; RŮŽIČKA, Miroslav, PŮRY, František, ZEZULOVÁ, Jana. Poškozený a adhezní řízení v České republice. Praha: C. H. Beck, 2007.

Teoretickým otázkám základních zásad trestního řízení a jeho systému se věnovala především Císařová, která uvedla, že stanovení systému základních zásad, formulace těchto zásad a jejich rozbor je závažným úkolem pro vědu trestního procesu a že systém základních zásad trestního řízení je velmi zdařilým krokem zákonodárce a domnívá se, že je třeba jej zachovat v této podobě.³⁴ Za podnětnou práci lze označit také práci Čiče.³⁵ Z časopiseckých prací lze zmínit práce Hermanovského.³⁶

Pokud jde o novější práce, tak nelze pominout, průkopnickou a dodnes jednu z nejcitovanějších prací, monografii Šámala,³⁷ která analyzuje dva základní systémy trestního procesu (inkviziční a adversární) z mnoha hledisek a která současně posloužila jako zdroj inspirace pro mnohé legislativní návrhy, jejímž hlavním zpracovatelem byl právě Šámal. V této monografii se vyslovil pro vybudování „moderního kontradiktorního českého trestního procesu“, který ovšem znamená k výraznému nakročení k adversárnímu procesu. Pokud jde o základní zásady trestního řízení, navrhl, aby byly v co nejširší míře zakotveny základní procesní práva obviněného v ústavních předpisech, dále navrhl nové vymezení systému základních zásad a nové uspořádání trestního procesu.³⁸

Druhou monografií, jež bych rád zmínil je dílo Fenyka, které je věnováno sice systému, zásadám a organizaci veřejné žaloby, nicméně část práce se zabývá obecnějšími východisky a tedy i základními zásadami trestního řízení (zásadě legality, oportunity a oficiality, obžalovací, vyhledávací, materiální pravdy, kontradiktorní a souvisejícím institutům – např. důkaznímu břemenu). Autor na pozadí důkladné analýzy inkvizičně-obžalovacích a adversárních dogmat, ze kterých vyplývají právě základní zásady, a jejich rozdílů (což je dáno odlišným historickým, sociálním a kulturním vývojem), zde³⁹ i jinde⁴⁰ varuje zejména před nepromyšleným přejímáním cizích prvků (jednotlivých základních zásad) z jednoho systému do druhého. V mnoha dalších svých textech přitom vystupuje jako stoupenec zásad osvíceného inkvizičního

³⁴ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení. Praha: Academia, 1984.

³⁵ ČIČ, Milan. Teoretické otázky československého socialistického trestního práva. Bratislava: Veda, 1982.

³⁶ HERMANOVSKÝ, Pavel. K pojetí základních zásad trestního řízení. Stát a právo 23. Praha: Academia, 1986; HERMANOVSKÝ, Pavel. Systém základních zásad trestního řízení a jejich mravní aspekt. Čs. kriminalistika, 1985, č. 4.

³⁷ Monografie vyšla ve dvou vydáních - ŠÁMAL, Pavel. Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému. Praha: ASPI, 1999, ŠÁMAL, Pavel. Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému. Praha: Codex Bohemia, 1992.

³⁸ Tamtéž, str. 342 – 369.

³⁹ FENYK, Jaroslav. Veřejná žaloba. Díl první, Historie, současnost a možný vývoj veřejné žaloby. Praha: Institut Ministerstva spravedlnosti České republiky pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 2001.

⁴⁰ FENYK, Jaroslav. Zásady dokazování. In: ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013, str. 49-59.

řízení (kontinentálního modelu),⁴¹ přičemž přesvědčivě zdůvodňuje setrvání na tomto modelu a na těchto zásadách.

Konečně třetí monografií je publikace Repíka, která je mimořádně zdařilým, fundovaným komentářovým pohledem na evropskou ochranu lidských práv z hlediska trestního práva hmotného i procesního (právo na přístup k soudu, spravedlivý proces, presumpce nevinny, justiční omyly, milost, etc.) a především se vyznačuje rozborem dlouhé řady významných rozhodnutí ESLP/EKLP.⁴² Na tuto monografii navázala řada pozdějších a rozsáhlejších prací.⁴³

Vedle již výše jmenovaných představitelů nauky trestního procesu se základním zásadám časopisecky či sborníkově rozsáhleji a soustavněji věnovali nebo věnují zejména Musil,⁴⁴ Jelínek,⁴⁵ Kratochvíl,⁴⁶ Gřivna,⁴⁷ Pipek⁴⁸ a Herczeg.⁴⁹ Na Slovensku se nebývalému

⁴¹ FENYK, Jaroslav. Volné hodnocení důkazů, materiální pravda, vnitřní přesvědčení, praktická jistota a důvěra v úsudek soudce v českém trestním řízení. In: KALVODOVÁ, Věra, FRYŠTÁK, Marek, PROVAZNÍK, Jan (eds.). Trestní právo /stále/ v pohybu: pocta Vladimíru Kratochvílovi. Brno: MUNI, 2018

⁴² REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002.

⁴³ MOLEK, Pavel. Právo na spravedlivý proces. Praha: Wolters Kluwer, 2011; KMEC, Jiří, KOSAŘ, David, KRATOCHVÍL, Jan, BOBEK, Michal. Evropská úmluva o lidských právech. Praha: C. H. Beck, 2012.

⁴⁴ MUSIL, Jan. Rychlost trestního řízení. Kriminalistika, 2010, č. 1. MUSIL, Jan. Nekončící reforma trestního řízení. Právní listy, 2017, č. 1; MUSIL, Jan. Zákaz donucování k sebeobviňování (nemo tenetur se ipsum accusare). Kriminalistika, 2009, č. 1.

⁴⁵ JELÍNEK, Jiří. Základní zásady trestního řízení – stále trauma české trestní legislativy. In: JELÍNEK, Jiří. Základní zásady trestního řízení – vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016; JELÍNEK, Jiří. Zásada rychlosti trestního řízení a právní úprava odvolání. In: Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám. Praha: ASPI, 2008.

⁴⁶ KRATOCHVÍL, Vladimír. Základní zásady trestního řízení, trestního práva procesního v česko slovensko evropském srovnání. In: Harmonizácia procesných práv v trestnom konaní v členských štátoch Európskej únie. Trnava: Právnická fakulta, 2009; KRATOCHVÍL, Vladimír. Základní zásady trestního řízení / trestního práva procesního v česko - rakousko - polsko - evropském srovnání. In: Rekodifikace trestního práva procesního - aktuální problémy. Praha: PF UK, 2008; KRATOCHVÍL, Vladimír. Základní zásady trestního řízení/trestního práva procesního v roce 2016. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016.

⁴⁷ GŘIVNA, Tomáš. Několik poznámek k zásadě oportunity v návrhu věcného záměru nového trestního řádu. Trestní právo, 2004, č. 12; GŘIVNA, Tomáš. Postavení zásady rychlosti v systému základních zásad trestního řízení a její odraz v trestní politice státu. In: ROMŽA, Sergej (ed.) Trestná politika státu - historia, súčasnosť a perspektívy. Košice: UPJŠ, 2015; GŘIVNA, Tomáš. Základní zásady v připravované rekodifikace trestního řízení z komparativního pohledu In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) Princípy a zásady v trestnom práve. Košice: UPJŠ, 2014; GŘIVNA, Tomáš. Zásada rychlosti v trestním řízení, právo na projednání věci v přiměřené lhůtě a některé důsledky jejich porušení. In: FENYK, Jaroslav. Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám. Praha: Lexis Nexis CZ, 2007; GŘIVNA, Tomáš. Zásada 'ne bis in idem'. In: TOMÁŠEK, Michal et al. Europeizace trestního práva. Praha: Linde Praha, 2009.

⁴⁸ PIPEK, Jiří. Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení. Právník, 2000, č. 12; PIPEK, Jiří. Nad paragrafem 2 odstavec 5, věta první, trestního řádu. Právní rozhledy, 1999, č. 8; PIPEK, Jiří. K některým profilujícím základním zásadám trestního řízení. Právní obzor, 2002, č. 4.

⁴⁹ HERCZEG, Jiří. Zásada „nemo tenetur“ a práva obviněného v trestním řízení. Bulletin advokacie 2010, č. 1-2; HERCZEG, Jiří. Zásada veřejnosti a přístup médií na jednání soudu. I. část. Trestněprávní revue, 2014, č. 1; HERCZEG, Jiří. Zásada veřejnosti a přístup médií na jednání soudu. II. část. Trestněprávní revue, 2014, č. 1; HERCZEG, Jiří. Přístup médií na jednání soudu a právo na spravedlivý proces. Bulletin advokacie, č. 3, 2013; HERCZEG, Jiří. Plody z otráveného stromu a ústavněprávní limity získávání informací v trestním řízení. Trestněprávní revue, 2009, č. 3

zájmu těší základní zásady v souvislosti s přípravným řízením, jak o tom dokládají publikační výstupy.⁵⁰ Základním zásadám systematictější se zde věnovala Kurilovská.⁵¹

Problematice základních zásad trestního řízení se pochopitelně věnují též aktuální učebnice trestního práva procesního v České republice⁵² i ve Slovenské republice,⁵³ jakož i dostupné komentáře.⁵⁴ Zdařilými příspěvky k nekonečné diskuzi o základních zásadách jsou také kolektivní monografie a sborníky z vědecké produkce právnických fakult, které přinášejí dlouhou řadu námětů a doporučení ke zdokonalení stávající právní úpravy (náměty *de lege ferenda*), kdy, vedle obecných, teoretických či koncepčních úvah o zásadách moderního trestního procesu,⁵⁵ jde zejména o otázku dokazování.⁵⁶ Podnětná jsou také hlubší zamyšlení nad koncepcí trestního procesu, ať už jde o jeho charakteristické rysy,⁵⁷ o jeho vztah k trestnímu právu hmotnému,⁵⁸ nebo o širší souvislosti.⁵⁹ Nebývalé pozornosti odborné veřejnosti se těší iniciační zásady – zásady legality a oportunity⁶⁰ a jedna tzv. superzásada – zásada kontradiktornosti.⁶¹

⁵⁰ IVOR, Jaroslav a kol. Optimalizácia prípravného konania trestného. Praha: Leges, 2017, ZÁHORA, Jozef (ed.). Přípravné konanie – možnosti a perspektívy. Praha: Leges, 2016, ZÁHORA, Jozef (ed.). Aktuálne problémy prípravného konania trestného. Praha: Leges, 2014.

⁵¹ KURILOVSKÁ, Lucia. Základné zásady trestného konania. Účel a základní limitácia. Šamorín: Heuréka, 2013.

⁵² JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 116 an.; FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, GRÍVNA, Tomáš a kol. Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 85 an.; ŠAMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 79; CHMELÍK, Jan a kol. Trestní řízení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, str. 50.

⁵³ IVOR, Jaroslav, POLÁK, Peter, ZÁHORA, Jozef. Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, str. 49n; ŠIMOVICEK, Ivan a kol. Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, str. 37 an.; ČENTĚŠ, Jozef a kol. Trestné právo procesné. Šamorín: Heuréka, 2012, str. 45 an.; KORGO, Dušan, MARKOVÁ, Veronika a kol. Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, str. 29 an.

⁵⁴ FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017; JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. Praha: Leges, 2017; ŠAMAL, Pavel a kol. Trestní řád. I. díl. Praha: C. H. Beck, 2013.

⁵⁵ JELÍNEK, Jiří (ed.) Základní zásady trestního řízení – vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016; JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016; FRYŠTÁK, Marek, HRUŠÁKOVÁ, Milana, VALDHANS, Jiří (eds.). Meze a možnosti inspirace trestního řízení angloamerickými prvky. Brno: MUNI, 2017; IVOR, Jaroslav, JELÍNEK, Jiří et al. Principles of Modern Criminal Procedure. Budapešť: Wolters Kluwer, 2017.

⁵⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018; KALVODOVÁ, Věra, HRUŠÁKOVÁ, Milada a kol. Dokazování v trestním řízení – právní, kriminologické a kriminalistické aspekty. Brno: MUNI, 2015; FRYŠTÁK, Marek, Dokazování v přípravném řízení. Brno: MUNI, 2014.

⁵⁷ PROVAZNÍK, Jan. Charakteristické rysy trestního řízení před rokem 1990. Trestní právo, 2018, č. 1; PROVAZNÍK, Jan. Charakteristické rysy koncepce trestního řízení po roce 1990. Trestní právo, 2018, č. 2.

⁵⁸ PROVAZNÍK, Jan. Trestněprávní poměr a trestněprocesní vztah ve světle ochrany základních práv – posun paradigmatu? Právník, 2015, č. 3; PROVAZNÍK, Jan. Trestněprocesní ingerence do podmínek trestní odpovědnosti. Právní rozhledy, 2015, č. 8.

⁵⁹ KRISTKOVÁ, Alena. Adverzární, inkviziční a smíšený trestní proces - koncepce a širší souvislosti. Časopis pro právní vědu a praxi, 2013, č. 3.

⁶⁰ MULÁK, Jiří. Zásada legality a oportunity v českém trestním řízení. In: JELÍNEK, Jiří (ed.) Základní zásady trestního řízení: vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, KANDOVÁ, Katarína. Trestně procesní zásady legality a oportunity. Právník, 2018, č. 5.

⁶¹ FENYK, Jaroslav. Zásada kontradiktorní v trestním řízení anglosaského a kontinentálního typu. In: FENYK, Jaroslav (ed.) Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám. Praha: Lexis Nexis CZ, 2007; VEVERKA, Vojtěch.

1. 3. Cíle práce a metody zkoumání

Cílem této disertační práce je posouzení systému základních zásad trestního řízení *de lege lata* a jeho konfrontace s právem na spravedlivý trestní proces, a to v rovině doktrinní, normativní, judičiální a částečně komparativní. Pro správné pochopení jednotlivých zásad je nezbytné poznat jejich historické kořeny, způsob jejich formulování v platném právu a rozsah jejich uplatnění v trestním řízení. Plné porozumění smyslu a významu kterékoliv základní zásady trestního řízení však není možné, aniž by byl vymezen vztah této zásady k ostatním základním zásadám platným v daném trestním řízení. Souhrn základních zásad, na nichž je to které řízení vybudováno, tvoří ucelený systém. Uplatnění každé základní zásady, její obsah a význam, je podmíněno uplatněním zásad ostatních. A naopak, každá ze základních zásad napomáhá určitým způsobem k uplatnění principů jiných.⁶² teoretický rozbor základních stavebních kamenů trestního práva procesního, a to základních zásad trestního řízení (§ 2 tr. řádu) a vysvětlení jejich postavení v rámci trestního řízení v podmínkách demokratického právního státu a v atmosféře *fair trial*, tj. práva na spravedlivý proces. Jde tedy nalezení účelu a smyslu základních zásad trestního řízení a jejich základní limitace. Na pozadí tohoto cíle budu analyzovat to, zda systém českého trestního řízení (systém základních zásad) zajišťuje právo na spravedlivý trestní proces. Mimořádnou pozornost budu věnovat dvěma aktuálním, problematickým a do značné míry nedořešeným problémům, které souvisejí se základními zásadami. Jde o iniciační zásady legality a oportunitity a o zásadu kontradiktornosti.

Disertační práce si současně neklade za cíl popsat veškeré instituty související se základními zásadami trestního řízení. Z tohoto důvodu například ponechává zcela stranou zásady organizace soudnictví a jim odpovídající skupinu principů, které bychom mohli označit jako „právo na přístup soudu“. Také se samostatně nevěnuje právu na spravedlivé řízení, ale tuto materii konfrontuje s jednotlivými základními zásadami trestního řízení, neboť tyto v určitém pohledu analogicky představují „zvláštní část práva na spravedlivý (trestní) proces. Zmíněné problematice (právu na spravedlivý proces) se také podrobně věnují jiné odborné publikace a vědecké a odborné články, na které lze v této souvislosti odkázat na jiných místech

Budoucnost zásady kontradiktornosti v českém trestním procesu a rekonstrukce trestního řádu. *Trestní právo*. 2017, č. 3; MIČKAL, Martin. Úloha soudce a aktivita stran při provádění výslechu svědka v řízení před soudem. *Trestní právo*, 2018, č. 1.

⁶² ŽILA, Josef. Zásada vyhledávací v trestním řízení. Praha: Academia, 1983, str. 21 – 31; RŮŽEK, Antonín. Obžalovací zásada v československém socialistickém trestním řízení. Praha: ČSAV, 1964, str. 47 an.; ČOPKO, Peter, ROMŽA, Sergej. Obhajoba obviněného v přípravném konání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, str. 35 – 48; OLEJ, Jozef, KOLCUNOVÁ, Marta, KOLCUN, Jozef. Kontradiktornosť v trestnom konaní. Bratislava: C. H. Beck, 2014, str. 47 – 70.

práce. Disertační práce si zároveň neklade za cíl zprostředkovat přehled o veškeré dostupné odborné literatuře na toto poměrně rozsáhlé téma.

Metody vědeckého poznání využité v této práci jsou odvislé od obsahu jednotlivých kapitol a cílů jejich zkoumání. V úvodních kapitolách obsahující teoretické a historickoprávní souvislosti byla využita metoda deskripce a analýzy. Pro další kapitoly byla použita především metoda analýzy a dedukce. Při vymezení a následném zkoumání systému a jednotlivých základních zásad trestního řízení byla zvolena metoda analýzy. Analyzován byl platný stav de lege lata základních zásad, ale i někdy v historických souvislostech a dále recentní judikatura. Ze soudních rozhodnutí je pozornost věnována zejména Ústavnímu soudu České republiky a Evropskému soudu pro lidská práva, neboť právě tyto soudní orgány nejvíce ovlivňují soudní praxi i charakter trestního procesu.

Text práce je rozdělen do tří velkých kapitol, přičemž tyto jsou dále děleny do obsahově ucelených subkapitol a oddílů. Po úvodu následuje kapitola první, která je věnována pojmovému vymezení jednak demokratického právního státu a jeho atributům, jednak právního principu, dále jsou zde nastíněny dva základní modely – systém kontinentální a systém adversární. Poté následuje kapitola, která pojednává o pojmu, významu, funkcích a systému základních zásad trestního řízení. Dále je zde pojednáno o výjimkách ze základních zásad, o klasifikaci, o charakteru výčtu těchto zásad a o otázce jejich výslovného zakotvení. V této kapitole je na mnoha místech zdůrazněn význam základních zásad pro trestní řízení, kdy obecným posláním (funkcí) základních zásad je vymezit určitý rámeček, ve kterém probíhá fungování celého systému právních norem trestního práva procesního, jde tedy o stanovení legálních (zákonných) a legitimních (ospravedlnitelných) zásahů do lidských práv a základních svobod subjektů trestního řízení ze strany orgánů činných v trestním řízení. V následující kapitole je postupně pojednáno o zásadách řádného zákonného procesu, presumpce nevinny, legality a oportunitity, oficiality, přiměřenosti, rychlosti, materiální pravdy, vyhledávací, volného hodnocení důkazů, spolupráce se zájmovými sdruženími občanů, obžalovací, veřejnosti, ústnosti, bezprostřednosti, zajištění práva na obhajobu, zajištění práv poškozeného a zásady kontradiktornosti. Mimořádná pozornost je věnována především zásadě legality a oportunitity a zásadě kontradiktornosti.

Práce odpovídá právnímu stavu a judikatuře k 15. 6. 2018.

2. Úvahy introdukční

2. 1. Demokratický právní stát

Klíčovým pojmem českého ústavního systému je nepochybně pojem demokratického právního státu, který je založen na účtě k právům a svobodě člověka a který dodržuje své závazky, které pro něj vyplývají z mezinárodního práva (čl. 1 odst. 1, 2 Ústavy ČR). Z jazykového výkladu tohoto výkladu pojmu je patrné, že je složen ze dvou prvků, na které lze pohlížet optikou kooperace nebo kontrapozice. Pro pochopení tohoto fenoménu je nutné se krátce seznámit s genezí, jakož i s atributy právního státu a demokratického státu. S tímto rozdělením do značné míry souvisí i to, na jaký z přívlastků, v případě napjatých tenzí ústícih ve spor,⁶³ položíme důraz, zda spíše demokratický (svobodu) či spíše právní (rovnost). V nauce lze sice vysledovat názory, které mírně preferují ten či onen atribut (demokratický,⁶⁴ právní⁶⁵), nicméně lze podotknout, že pokud výrazně preferujeme jeden z těchto atributů, může se druhý (opomenutý) úplně vyprázdnit.⁶⁶ Pojem demokratického právního státu ovšem představuje z poměrně rozsáhlý, široký pojem a těžko uchopitelný pojem, který v sobě obsahuje a koncentruje dlouhou řadu ústavních principů. Je-li klauzulí věčnosti (čl. 9 odst. 2 Ústavy ČR)⁶⁷ požadováno, aby byly zachovány „podstatné náležitosti demokratického právního státu“, nutně to znamená, že musí být garantovány, jak principy státu právního, demokratického státu, tak i principy, které jež nezbytné pro jejich vzájemné soužití. Provedme nyní krátké představení pojmů právní stát, typický pro kontinentální systém práva, a *rule of law*, typický pro angloamerický systém práva.

Pojmy vlády práva (též „panství práva“ či „*rule of Law*“) a právní stát („*Rechtsstaat*“) tvoří základní koncepty ústavněprávní teorie,⁶⁸ současně jsou i kritériem pro posuzování aplikační praxe.⁶⁹ Vlastní pojem právního státu (*Rechtsstaat*) sice vzniká ke konci 18. století

⁶³ Tato otázka vyvstala v reakci na nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 27/09, ze dne 10. 9. 2009, kterým Ústavní soud zrušil „ústavní zákon“ o rozpuštění Poslanecké sněmovny. Nález, ke kterému dnes již existuje dlouhá řada odborných článků, budí vášně dodnes.

⁶⁴ MIKULE, Vladimír: Může ústavní soud zrušit ústavní zákon. *Jurisprudence*, 2010, č. 1.

⁶⁵ FILIP, Jan. Ústavní právo České republiky - Základní pojmy a instituty Ústavní základy ČR. Brno: Václav Klemm, 2011.

⁶⁶ ALBERT, Richard. Constitutional Handcuffs. *Arizona State Law Journal*, 2010, No. 3, str. 714. Případně můžeme hovořit o redukovaném právní státě (bez demokracie) či redukované demokracii (bez právního státu) (PROCHÁZKA, Radoslav. *Ľud a sudcovia v konštitučnej demokracii*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 54).

⁶⁷ PREUSS, Ondřej. Klauzule věčnosti. Je možné odstranit liberální demokracii? Plzeň: Aleš Čeněk, 2015.

⁶⁸ KYSELA, Jan. Ústava mezi právem a politikou. Praha: Leges, 2014.

⁶⁹ Oba pojmy jsou v nauce historicky spojovány s různými tradicemi, kulturami. Politický význam je však obdobný, ne-li totožný. Podle Tamanaha navazuje rule of law na starogermánskou právní tradici, kde byl král podřízen právu, které se po generace tradovalo od předků, a hlavním úkolem panovníka bylo toto zvykové právo naplňovat a dodržovat, neboť mělo díky své tradici silnější legitimitu než panovník - TAMANAHA, Bryan. *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*. Cambridge: CUP, 2004, str. 23 an.

pro označení státu vládnoucího na základě a pomocí práva, přičemž se historicky vyvíjel už v antické filosofii starověku (Platon, Aristoteles)⁷⁰ přes středověk až po recentní stav.⁷¹

Naproti tomu koncepce vlády práva je tradičně spojována s angloamerickou právní kulturou, kdy k rozpracování této doktríny zcela zásadním způsobem přispěl teoretik Dicey. Ten chápal vládu práva jako naplnění tří atributů, jimiž jsou absence arbitrární moci, rovnost všech před „zákonem“, resp. před právem, osobní svobody jako resultát soudního rozhodnutí v konkrétní věci.⁷² Obecně sdílený rejstřík principů „vlády práva“ neexistuje, přičemž se poměrně často vychází doktríny Fullera, který formuloval osm principů (tzv. vnitřní morálky práva).⁷³ Z důvodu toho, že Fullerovo pojetí představuje toliko principy formální („*formal rule of law*“), řada dalších autorů, jej proto posléze doplňuje a přidává principy procedurální („*due process law*“⁷⁴) a materiální („*substantive rule of law*“).⁷⁵

Zatímco v původní koncepci „*Rechtsstaatu*“, na rozdíl od „*rule of law*“, nebyla zahrnuta ochrana individuálních práv, přičemž se současně vylučovala i možnost primátu práva nad státem, dochází v moderní koncepci pod vlivem učení např. Kanta,⁷⁶ Jellineka,⁷⁷ Kelsena⁷⁸ či Schmitta⁷⁹ ke změně. Po hrůzách druhé světové války se ve Spolkové republice Německo tato koncepce opírá o nezadatelná lidská práva vyjádřená v německé ústavě (Základním zákoně), která v úvodu deklaruje, neporušitelnost lidské důstojnosti, přičemž, její respektování a garance je povinností státu. Podobně jako u *vlády práva*, tak i u právního státu můžeme distingovat formální, pro který je charakteristická legalita (zákonnost), jež odpovídá formálním principům vlády práva, či materiální právní stát, který je obsahově širší než materiální principy vlády

⁷⁰ ŠEJVL, Michal. Antické a středověké kořeny pojmu právního státu. Právník, č. 12, 2014, str. 1077 an.

⁷¹ ŠEJVL, Michal. Idea právního státu v dějinách filozofie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014; SELTENTREICH, Radim. Soudce a jeho král - Edward Coke ve sporu s králem Jakubem I. Právník, 2003, č. 5, str. 474 - 482

⁷² DICEY, Albert Venn. Introduction to the Study of Law of the Constitution. Indianapolis: Liberty Fund, 1882 (reprint 1982), str. 107-122.

⁷³ Mezi ně zařadil tyto principy: (i) právo má mít obecnou povahu (obecnost); (ii) zákony mají být vyhlášeny (veřejnost); (iii) nemají působit nazpět (prospektiva); (iv) mají být jasné (srozumitelnost); (v) bezrozporné; (vi) nemají požadovat nemožné (proveditelnost); (vii) mají se vyznačovat určitou stálostí (stabilita) a (viii) při jejich aplikaci má být dodržen úřední postup ve shodě s deklarovaným pravidlem (kongruence) - FULLER, Lon. Morálka práva. Praha: Oikoymenh, 1998, str. 48 - 90.

⁷⁴ Jde o to, aby každé rozhodování, které vede k omezení svobody jednotlivce, splňovalo několik náležitostí, jimiž jsou zejména nestrannost, nezaujatost, zákaz libovůle nebo přezkoumatelnost rozhodnutí vyšší instancí (tzv. plná jurisdikce). WALDRON, Jeremy. The Rule of Law and the Importance of Procedure. Public Law Research Paper, No. 10-73, str. 1 - 25.

⁷⁵ Např. absence svévole a brutality; spravedlnost a slušnost (*fairness*), presumpce svobody, nedotknutelnost přirozených práv, malý státní aparát, respektování osobního vlastnictví a všeobecné volební právo.

⁷⁶ KANT, Imanuel. K věčnému míru. O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi. Praha: Oikoymenh, 1999, str. 18 an.

⁷⁷ JELLINEK, Georg. Všeobecná státověda. Praha: Jan Laichter, 1906, str. 327.

⁷⁸ DYZENHAUS, David. Legality and Legitimacy. Carl Schmitt, Hans Kelsen and Hermann Heller in Wiemar. Oxford: Oxford University Press, 1997.

⁷⁹ SCHMITT, Carl. Legalität und Legitimität. Berlin: Duncker & Humblott, 1993, str. 14 an.

práva, neboť zahrnuje další principy (respekt k základním právům, zachování dělby moci, princip omezené moci státu (postup *secundum et intra legem*), povinnost státu garantovat soudní ochranu).⁸⁰ Z tohoto důvodu by se proto materiální právní stát měl chovat zákonným způsobem a současně i spravedlivě, kdy v případě kolize má přednost materiální aspekt. Rigorózním dodržováním pozitivního práva (legality) totiž může dojít ke známému paradoxu „*summum ius summa saepe iniuria est*“. Tenzi mezi pozitivním a přirozeným právem se snažila slavná Radbruchova formule,⁸¹ podle které poslušnost právu pozitivnímu má být tedy zásadou, nikoliv ovšem bezvýjimečnou.

Ideu právního státu vystihuje dvojitý požadavek, aby sociální vztahy byly regulovány právem (zásada enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí, zásada legální licence) a toto právo bylo zachováno (každý má právo domáhat se svých práv, subjektivní práva musí být chráněna, resp. prosazena). Za atributy právního státu Holländer označuje legitimitu státní moci a její navázání na právo, uznání a ochranu základních práv ze strany státu, vazbu exekutivy na rozhodnutí legislativy a přezkum správních rozhodnutí nezávislymi a nestrannými soudy.⁸² Bröstl za atributy právního státu řadí především záruky základních práv a svobod, suverenitu ústavy, vzájemné brzdy a protiváhy mocí, dělbu moci, suverenitu lidu, legitimitu a legalitu a právní jistotu.⁸³ Šimáčková za pojmové znaky moderního právního státu považuje zákaz svévole, respekt a úctu k lidským právům, zákonnost, přístup ke spravedlnosti, právní jistotu, rovnost před zákonem a konečně zákaz diskriminace.⁸⁴ Také Ústavní soud ČR k pojmu právního státu, a to v relaci k obsahovému posouzení pramenů práva, uvedl, že „*Z pojmu právního státu vyplývá princip, dle něhož ani zákonodárce ani výkonná moc nemůže s formami práva (...) nakládat libovolně, nýbrž se musí řídit hledisky ústavodárce, jakož i hledisky dalšími, zejména transparentnosti, přístupnosti a jasnosti.*“⁸⁵ Současně dodal, že je nezbytné klasifikaci pramenů práva odvinout v první řadě od obsahu právní normy.

⁸⁰ KOSAŘ, David, ANTOŠ, Marek, KÜHN, Zdeněk. VYHNÁNEK, Ladislav. Ústavní právo. Casebook. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 37

⁸¹ RADBRUCH, Gustav. O napětí mezi účely práva. Praha: Wolters Kluwer, 2012, str. 130 „*Konflikt mezi spravedlností a právní jistotou lze patrně řešit jen tak, že pozitivní právo, zajišťované předpisy a státní mocí, má přednost i tehdy, když obsahově nespravedlivé a neúčelné, to ovšem vyjma případu, kdy rozpor mezi pozitivním zákonem a spravedlností nedosáhne takové nesnesitelné míry, že zákon, jako „nepatřičné právo“ (unrichtiges Recht), musí ustoupit spravedlnosti*“.

⁸² HOLLÄNDER, Pavel. Základy všeobecné státovědy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, str. 348 an.

⁸³ BRÖSTL, Alexander. Právní stát v postmodernejší situaci. Právní obzor, 1998, č. 3, str. 211.

⁸⁴ GERLOCH, Aleš, KYSELA, Jan. (eds.). 20 let Ústavy České republiky. Ohlédnutí zpět a pohled vpřed. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 169 an.

⁸⁵ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 24/99 ze dne 23. 5. 2000.

Demokracie (lat. „*démos*“-„*kratein*“- vláda lidu)⁸⁶ je poměrně složitým a společenským fenoménem, jenž má politologické, sociologické a supranacionální prvky. Demokracie je spojena se suverenitou (čl. 2 odst. 1 Ústavy ČR) a představuje základní politický princip, kterým bývá obvykle determinováno uspořádání státu. Demokracii je možné klasifikovat z různých hledisek, zpravidla jako opozita (přímá/nepřímá (zastupitelská) liberální/neliberální; konsensuální/konkurenční, „madisonovská“/„rousseauovská“). Zatímco Madison neviděl jako primární účel demokracie skutečné naplňování vlády lidu, nýbrž ji chápal jako ochranu před ztrátou svobody a tyranií, tedy jako nutnou podmínku pro garanci přirozených práv člověka,⁸⁷ v pojetí Rousseaua je v demokratickém státě skutečným vládcem lid, kdy jde o pozitivní naplňování jeho zájmů (tzv. obecného blaha).⁸⁸ V recentních poměrech lze demokracii charakterizovat jako politickou koncepci, která vyvěrá z dílčích koncepcí jednak společenské smlouvy, jednak reprezentace ve formě americké dělby moci/anglického parlamentarismu a také suverenity lidu. Z uvedeného tedy vyplývá, že demokracie tak postuluje svobodu a rovnoprávnost jednotlivce a současně konstruuje formální pravidla za účelem výběru mezi cíli a přijímání legitimních mocenských rozhodnutí. Z postulátu svobodného jednotlivce vyplývá pro demokracii jako důsledek politická pluralita (všeobecné volební právo a otevřený systém politických sil), z postulátu rovnosti pak nevyhnutelnost formálních pravidel přijímání legitimních rozhodnutí.⁸⁹ Demokratický stát tedy znamená vládu lidu, lidem a pro lid,⁹⁰ jak již v minulosti poznamenal Lincoln, přičemž můžeme vysledovat jeho charakteristické principy, jež ty znaky rozvíjí, konkrétně jde o suverenitu lidu spojenou s právem lidu na rezistenci (odpor), rovnost, vládu na čas, svobodné volby, většinovou vůli, zákaz majorizace (ochrana menšin); dělbu moci a „*checks and balances*“, nezávislost soudů a soudců, svobodnou soutěž politických sil (stran a hnutí), oddělenost politických stran od státu, odpovědnost za výkon veřejné moci, autonomii vůle osob. Radbruch chápe demokracii jednak jako státní formou (jako

⁸⁶ Sartori dodává, že: „*Moderní demokracie není složena jednoduše z řeckého ideálu a několika pozdějších dodatků. Jak je to však možné, že diskontinuita mezi starověkou a dnešní demokracií nám uniká tak lehce?*“ - SARTORI, Giovanni. *Teoria demokracie*. Bratislava: Archa, 1993, str. 293.

⁸⁷ James Madison dokonce prohlásil, že kdyby lidé byli andělé, nepotřebovali by vládu. K tomu blíže HOLLÄNDER, Pavel. Časopis Právník aneb právnícká variace Scolovy a Porubjakovy tančírny - úvaha o normativní síle transcendence a o komplementárních modelech legitimacy. *Právník*, č. 4, 2011, str. 325.

⁸⁸ Rousseau na margo pojmu demokracie poznamenal: „*Bereme-li výraz demokracie v přísném slova smyslu, potom nikdy pravá demokracie neexistovala a nikdy existovat nebude, protože je proti přirozenému řádu, aby velký počet vládl a malý byl ovládán. Demokraticky by si mohl vládnout jen národ bohů. Vláda tak dokonalá se nehodí pro lidi.*“ ROUSSEAU, J. J. *O společenské smlouvě neboli zásadách státního práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2002, str. 262.

⁸⁹ HOLLÄNDER, Pavel. *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, str. 291 - 298.

⁹⁰ WINTR, Jan. *Principy českého ústavního práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, str. 12, 27 an. Je však mimořádně důležité, jakou váhu přiznáváme jednotlivým komponentům demokratického státu (vláda lidu, lidem, pro lid) a jak je vzájemně poměrujeme.

alternativu) k ostatním státním formám (např. k diktatuře), ale zároveň ve smyslu formálním demokracie poskytuje společný modus politického rozhodování ve všech těchto státních formách, z čehož vyplývá, že i k diktatuře se můžeme demokraticky rozhodnout, tj. prohlásit (tzv. paradox neomezené demokracie). Uvedené relativizuje s tím, že dnešní většina nemůže založit diktaturu, která navždy vyloučí většinové rozhodování, proto recentní většina má pouze význam relativní a nemůže mít tedy absolutní platnost tak, aby s definitivní platností vyloučila rozhodování většin budoucích.⁹¹ Demokracie tak v zásadě může cokoli, nicméně nemůže se s definitivní (konečnou) platností vzdát sama sebe, což je podle Sobka „elegantním řešením“ oné neomezené demokracie.⁹² Mezi mnoha rozličnými koncepcemi demokracie, k nimž teoreticky čl. 1 Ústavy ČR mohl odkazovat, lze vyzdvihnout dvě „ideální“ formy.

Demokracii můžeme chápat jako dobro o sobě, kdy pracujeme s lidem jako neomezeným suverénem, kterému je ústava stále k dispozici (radikální demokracie). Dle tohoto pojetí jsou pak definičními znaky demokracie toliko procedurální záruky (svobodná soutěž politických stran, periodicky se opakující volby, garance volebního práva).⁹³ Do opozice s takto ryze procedurálním pojetím demokracie je ovšem vhodné postavit teorii, ve které chápeme demokracii jako způsob vlády, který nejlépe garantuje jednotlivcům dobrý život podle jejich možností a preferencí. Zde hovoříme tak o liberální nebo ústavní demokracii, které v sobě koncentruje i určité hodnoty (typicky ochranu lidských práv, zákaz diskriminace), jež vytvářejí limity toho, kam demokraticky vzniklá většina může zajít.⁹⁴ Je tedy nevyhnutelná implementace určitých substantivní dober do pojmu demokracie,⁹⁵ neboť jak již v minulosti Radbruch uvedl: „*Demokracie je nepochybně cennou hodnotou, právní stát je však jako chléb veďejší, jako voda k pití a vzduch k dýchání a to nejlepší na demokracii je právě to, že disponuje potencí zaručit právní stát.*“⁹⁶ Význam těchto substantivních záruk a skutečnost, že pojem „demokratického právního státu“ je v našem ústavním pořádku nedělitelný, jsou potvrzeny i tím, že podstatné náležitosti demokratického právního státu jsou nezměnitelné.⁹⁷

⁹¹ Radbruch říká, že „*demokracie může ustoupit ve prospěch diktátorské ústavy, ale nemůže se vzdát dispozičního práva, neboť právo určit si lidovým hlasováním je nevyslovenou, ale samozřejmou součástí každé ústavy.*“ RADBRUCH, Gustav. O napětí mezi účely práva. Praha: Wolters Kluwer, 2012, str. 92.

⁹² SOBEK, Tomáš. Právní myšlení. Kritika moralismu. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, str. 411.

⁹³ SCHUMPETER, Joseph. Capitalism, Socialism and Democracy. New York: Harper & Brothers, 1947, str. 269.

⁹⁴ Höllander naznačuje, že: „*V konceptu demokracie zůstává přítomen metafyzický apendix, ať již v podobě klauzule věčnosti, případně v řadě jiných ústavních institutů (kupř. v právu milosti, jež není ničím jiným, než institucionalizací metafyzického rozměru spravedlnosti).*“ HOLLÄNDER, Pavel. Sean Connery, nominalistická revoluce a koncept moderní demokracie. Právník, 2015, č. 1, str. 25.

⁹⁵ ŠÁMALÍK, František. Lidská práva - základ demokratické legitimacy. Právník, 1994, č. 1, str. 17 an.

⁹⁶ RADBRUCH, Gustav. O napětí mezi účely práva. Praha: Wolters Kluwer, 2012, str. 137

⁹⁷ Srov. čl. 9 odst. 2, 3 Ústavy ČR a Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 19/93.

2. 2. Pojem a funkce právních principů

2. 2. 1 Pojmové vymezení právního principu

Vzhledem k zaměření této práce je již na počátku vhodné se věnovat teoretickému vymezení a obsahu pojmu princip či zásada, přičemž si pochopitelně případně nečiním ambice na hlubší (a důkladnější) analýzu, která by si zcela právem zasloužila podstatně větší prostor. Můžeme však naznačit širší problematiku. Jako teoretické východisko pro další pojednání o základních zásadách trestního řízení alespoň základní terminologické vymezení pojmu právní principy, zhodnocení jejich významu a vlivu na tvorbu, interpretaci a aplikaci práva a jejich základní klasifikace, s nezbytným využitím názorových proudů předních světových a českých právních teoretiků. Do procesu aplikace práva vstupují elementy různého druhu a diferencních vlastností. Je samozřejmě možné uvést i takové teorie, které tuto možnost vylučují, neboť počítají toliko s jedním druhem pravidel (právní normy). Vyřešení tohoto problému není nepodstatné, neboť se lze domnívat, že odlišný charakter pravidel vstupujících do procesu aplikace práva bude patrně také vyžadovat i odlišné zacházení. Podle klasických představ je právo tvořeno právními normami, tedy pravidly chování, která jsou obsažena v uznávaném prameni práva, kdy zatímco v zemích kontinentu půjde typicky o zákon, v zemích common law o rozhodovací praxi).⁹⁸ Pokud chceme zkoumat právní principy (zásady), bude nezbytné se pokusit o objasnění příčiny toho, že se právní principy považují za součást práva vedle právních norem. Pakliže se určité pravidlo označí jako právní princip, chce se tím povětšinou vyjádřit, že jde o pravidlo kvalitativně odlišné od „běžné“ právní normy, tedy o pravidlo, jenž má jinou povahu, resp. o pravidlo zvlášť důležité, se kterým se v procesu aplikace a interpretace práva zachází odlišně od způsobu, jakým se zachází s právními normami. Opačně by totiž bylo bezpředmětné rozlišovat mezi právními normami a právními principy, neboť by stačilo říci, že „*existuje pravidlo, které stanoví...*“. Pokud vyjdeme z naznačeného přístupu, je možno se dále ptát, jaké důvody vedou k závěru, že existují skupiny právních pravidel různého druhu. V této souvislosti např. Tryzna nalézá tři takové důvody, jimiž je důvod pozitivněprávní, historickoprávní a právně teoretický.⁹⁹ Prvý důvod (pozitivněprávní) spočívá v tom, že právní předpisy se v některých případech o právních principech samy explicitně zmiňují (§ 2 tr. řádu, § 2 TP, § 3 ZSM). Druhý důvod (historický) spočívá na základě tradice či setrvačnosti právního myšlení a konečně důvod třetí (právně teoretický) pojímá principy jako určité shrnutí, syntézu obsahu jednotlivých právních norem, což je úkolem především pro nauku a doktrínu. Takto

⁹⁸ KNAPP, Viktor. Teorie práva. Praha: C. H. Beck, 1995, str. 25.

⁹⁹ TRYZNA, Jan. *Právní principy a právní argumentace. K vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva.* Praha: Auditorium, 2010, str. 125 an.

formulovaná pravidla posléze pronikají i do aplikační praxe, což pochopitelně nevyklučuje i to, že principy formulované praxí jsou posléze zkoumány a analyzovány v науce. Lze tedy soudit, že relace mezi naukou a aplikační praxí není jednosměrná, ale naopak obousměrná.¹⁰⁰ Domnívám se, že v existenci právních principů (zásad) lze spatřovat nezbytný předpoklad zachování jednoty, bezrozpornosti, koherence právního řádu,¹⁰¹ což nabývá na významu zejména v souvislosti právě (re)kodifikací, a to jak v oblasti práva veřejného či soukromého, tak i hmotného či procesního. Optikou etymologického hlediska je pojem „princip“ vykládán jako základ či zásada,¹⁰² přičemž jako takový je odvozen od latinského „*principium*“ (začátek), což je složenina slov „*primus*“ a „*capere*“ („vzetí dobrého začátku“). S ohledem na to, že s principy pracují i jiné jazyky a pochopitelně i právní řády, nemusí být etymologický pohled na pojem principu z hlediska české perspektivy rozhodující. Například anglický výraz „*principle*“ má význam „základního ustanovení, na kterém ostatní závisí, obecné tvrzení vytvářející základy určitého systému myšlenek či primární předpoklad vytvářející základy řetězce zdůvodnění.“¹⁰³

Röhl uvádí, že se právo skládá nejen z explicitně formulovaných pravidel, kdy mezi nimi a za nimi stojí obecné právní zásady (právní ideje), pro které je rozšířeno označení právní princip,¹⁰⁴ z čehož např. Fitzmaurice dovozuje, že právní principy tvoří základ právních norem a vysvětlují důvody jejich existence a platnosti. Jinými slovy, právní norma odpovídá na otázku „co?“, zatímco právní princip odpovídá na otázku „proč?“. ¹⁰⁵ Röhl uvádí, že není možné právní principy přímo odvozovat z určitých právních textů (nebo rozsudků), jako je tomu v případě právních norem. Nicméně i přesto právní principy tvoří v určitém ohledu součást pozitivního práva tím, že vytvářejí určitou strukturu práva (právního řádu), tedy je lze získávat zejména systematickým výkladem. Na straně druhé je však pravdou, že mnohá pravidla jsou označována za principy pouze proto, že jsou jednoduše považována za pravidla důležitá. Podle Alexyho je distinkce mezi právními normami a principy nezbytným základem pro teorie zdůvodňování základních práv a současně také „klíčem“ k rozřešení ústředního problému této teorie.¹⁰⁶ Za právní principy je v první řadě považovat strukturální (výstavbové) principy, které slouží k uspořádání práva, tedy k přetvoření v nějaký určitý systém.

¹⁰⁰ KÚHN, Zdeněk. *Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002, str. 114.

¹⁰¹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 3764/12 ze dne 13. 5. 2014.

¹⁰² Z tohoto důvodu se pak může jevit jako bezpředmětné, zda kategorií vyššího řádu je princip nebo zásada.

¹⁰³ The Shorter Oxford Dictionary. Oxford: Oxford University Press, 2007 (heslo „*principle*“).

¹⁰⁴ RÖHL, K. F., RÖHL, H. Ch.: *Allgemeine Rechtslehre*. Vahlen: Academia Iuris, 2016, str. 272.

¹⁰⁵ FITZMAURICE, G.: *The General Principle of International Law*. Collected Courses of the Hague Academy of International Law. 1957, str. 7.

¹⁰⁶ ALEXY, Robert. *Theorie der Grundrechte*. Frankfurt: Suhrkamp, 1986, str. 71.

Z naznačeného výčtu náhledů rozdílnost mezi normami a principy je patrné, že tato kritéria nejsou jednotná. Spíše se zdá, že označení právní princip je používáno na základě konvence (úzu), případně ve snaze zdůraznit závažnost obsahu určitého pravidla tím, že ho jednoduše označíme za princip. Vedle principů, které mají technický charakter, existují i principy, ve kterých se projevují určité hodnotové představy, které lze abstrahovat z právních norem, kdy takovým příkladem je uznání principu lidské svobody nebo lidské důstojnosti. Kromě toho, že principy mohou sloužit k jednoduché deskripci právního řádu tím, že zobecňujícím způsobem vypovídají o jeho obsahu, se může zdát, že především ty principy, o kterých se soudí, že vyjadřují (odrážejí) určité hodnoty, zdůvodňují svým obsahem postulát, aby byly aplikovány v konkrétních případech. Na takových principech je myslím dobře patrný jejich dvojjediný charakter (jako určitý model a jako direktiva). Pokud bychom se omezily na chápání principu jako modelu, znamenalo by to, že bychom byli schopni, ovšem na empirickém základě, jej popsat a analyzovat. Zůstává však otázka, kdy principy začínají působit normativně, tj. také kdy začínají ovlivňovat výsledek, tedy kdy začínají sloužit k určení obsahu jednotlivých práv a povinností. Nicméně takový přechod je ovšem faktickým přechodem od bytí k mětí. Aby mohl být tento přechod ospravedlněn, hovoříme o použitém principu jako *ratio iuris* (jako o instrumentu k dosažení spravedlnosti).¹⁰⁷ Pochopitelně platí, že dlouhou řádu principů nelze bez dalšího identifikovat prostřednictvím určité hodnoty, neboť naopak mnoho právních norem chrání určité hodnoty bezprostředně (případně subsidiárně). Nabízí se tedy otázka, jak přistupovat k odlišení principů a právních norem. Alexy nabízí tři přístupy, konkrétně slabou oddělující tezi (spatřující rozdíl mezi normami a principy podle obecnosti a vztahu k ideji práva, podle zdroje, možnosti jejich poznání a podle toho, do jaké míry vyjadřují hodnoty), dále tezi shody (nespatřující žádné rozdíly) a konečně silnou oddělující tezi (stavící distinkci do pozice rozdílu logického, který je patrný v případě jejich kolize). Vedle těchto uvedených tezí ovšem existuje dlouhá řada kritérií pro rozlišování mezi normami a principy, kdy rozlišovacím kritériem tak může například být to, zda právní principy představují toliko důvody pro normy či samy normy. Široký katalog nabízí Esser, který rozlišuje principy axiomatické, rétorické, dogmatické, imanentní a informativní, principy právními, principy práva, výstavbové a hodnotové principy, kdy podle něho distinkce mezi principy a normami nespočívá ve stupni obecnosti, nýbrž v jejich kvalitě, přičemž principy neobsahují žádné závazné odkazy bezprostředního charakteru pro určitou problematiku, neboť samy nejsou pokynem, nýbž

¹⁰⁷ Usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 4/13 ze dne 5. 3. 2013, nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 4227/12 ze dne 21. 4. 2014, sp. zn. II. ÚS 3765/11 ze dne 13. 3. 2012.

důvodem takového odkazu.¹⁰⁸ Canaris uvádí, že v případě dvou odporujících si norem je jedna neplatná, zatímco principy, jako protichůdně působící formule, rozvíjejí svůj vlastní materiální smysl až při vzájemném doplňování a ohraničování.¹⁰⁹ Dále příkladmo Larenz distinguje mezi tzv. „otevřenými“ a „právní normy formulujícími“ (jedno bezprostředně použitelného pravidlo). Od norem se široce formulovanou hypotézou se tyto principy pak odlišují tím, že jim přísluší exkluzivní postavení, které se odvíjí od jejich obsahu nebo jejich role, nikoliv od jejich formy.¹¹⁰

2.2.2 Právní principy a hodnoty

Hodnoty jsou zpravidla chápány jako finální (konečné) účely. Gerloch uvádí, že principy jsou „nejobecnější pravidla chování, v koncentrované podobě vyjadřující obecné cíle práva, kterými jsou základní hodnoty (život, svoboda, rovnost, jistota, majetek a další až po nejobecnější hodnotu, hodnotu spravedlnosti), k jejichž naplnění a ochraně působení práva směřuje“.¹¹¹ Barány spatřuje význam principů zejména v jejich souvislosti s jinými normativními systémy, zejména s morálkou,¹¹² která má v trestním právu ze všech právních odvětví asi největší význam. Zdařilou (právní) definici sestrojil Kühn, který považuje právní principy za právní pravidla, která jsou vyjádřitelná kondicionální větou, která tvoří základ právního institutu, zákona, právního nebo právních odvětví či právního řádu jako celku. Z toho vyplývá, že má pro tuto část práva mimořádný stupeň důležitosti a vyznačuje se vysokým stupněm abstrakce, přičemž začasť vyjadřuje vyšší hodnoty a ideje právního řádu.¹¹³

Podle Alexyho spočívá rozdíl mezi principy a hodnotami v jejich charakteru, který je u principů deontologický, zatímco u hodnot je axiologický. Disktinkce mezi principy a hodnotami lze tak spatřovat v jejich odlišném původu, což do určité míry usměřňuje Alexyho tezi o „převoditelnosti principů a hodnot.“ Jinou optikou můžeme na právní principy hledět jako na určité modely, ke kterým by se právní normy měly přibližovat. Hodnotám je často přisuzován rigidní (fundamentální) charakter, zatímco principy jsou chápány do určité míry relativně.¹¹⁴ Röhl k tomu podotýká, že hodnoty se stávají principy, pokud jsou uznány právním

¹⁰⁸ TRYZNA, Jan. *Právní principy a právní argumentace. K vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva*. Praha: Auditorium, 2010, str. 133, 156 – 159.

¹⁰⁹ CANARIS, C. W.: *Systemdenken und Systembegriff in der Jurisprudenz*. 1983, str. 26, 116.

¹¹⁰ LARENZ, K.: *Methodenlehre der Wissenschaft*. Berlin: Springer, 2008, str. 463 an.

¹¹¹ GERLOCH, Aleš: Princip právní jistoty v soudobém právu. In: BOGUSZAK, J. (ed.): *Právní principy*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, str. 77.

¹¹² BARÁNY, Eduard: Právní principy vo vztazoch práva a morálky. *Právný obzor*, 2003, č. 3, str. 292 – 293.

¹¹³ KÜHN, Zdeněk. *Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002, str. 136.

¹¹⁴

řádem. Tímto pak ztrácí svůj rigidní a fundamentalistický charakter, protože musí konkurovat i jiným právním principům. Bere-li někdo do úvahy absolutní hodnoty, staví se mimo platné (pozitivní) právo a argumentuje přirozenoprávně.¹¹⁵

Jedním z typických zastánců představy o velmi úzké relaci právních principů a hodnot je Dworkin. Ten se ovšem vůbec nezamýšlí nad akceptovatelností hodnot, kdy si navíc vybírá spíše nekontroverzní hodnoty. Další distinkce, která má svůj základ v Dworkinově teorii, je odlišení mezi *principles* a *policies*. Ve Dworkinově koncepci právněpolitické cíle (tzv. *policies*) ukazují, čeho má být dosaženo (obvykle progres v určité sociálně-ekonomické nebo politické oblasti), zatímco principy mají být dodržovány z důvodu toho, že jde o postuláty, které vyplývají ze spravedlnosti či z jiné dimenze morálky.¹¹⁶ Výhodou vyjádření právních principů v podobě konečných pravidel lze vidět v tom, že tato finální pravidla lze poměrně jednoduše poměřovat (vyvažovat), kdy navíc v právním principu vyjádřeném v podobě finálního pravidla lze kombinovat jejich hodnotový a normativní aspekt. Uvedené pak souvisí s požadavkem aplikace právních principů i tam, kde právní úprava je dostatečně zřetelná, ale přesto se dospěje k závěru, že je třeba se od jednoduchého závěru získaného subsumpcí odchýlit.¹¹⁷ Na druhé straně je potřeba připustit, že ne všechna pravidla, která jsou tradičně označena jako principy, lze vyjádřit v podobě finálního pravidla. Řešení lze spatřovat v tom, že těmto pravidlům odepřeme principiální charakter a budeme s nimi zacházet jako s běžnými normami.¹¹⁸ Pokud jde platnost právních principů, souhlasím s Tryznou, podle nějž je základním postulátem, že musí být vyjádřeny v platném právu, nebo z něj musí být alespoň vyvoditelné.¹¹⁹

2.2.3 Funkce právních principů

Jak již bylo naznačeno, jsou právní principy přítomny v řadě rozličných situacích právního myšlení, kdy jedním z argumentů¹²⁰ výkladu je právě argumentace z obecných principů právních. V té míře, v jaké je lze odvodit z právních předpisů, představují pomyslný spojovací článek mezi jednotlivými právními normami či jejich komplexy, ovlivňují výklad právních norem a určují i směr právního uvažování z obecnějšího hlediska. Představa o jejich existenci

¹¹⁵ RÖHL, Klaus, F. *Allgemeine Rechtslehre*. Vahlen: Academia Iuris, 2016, str. 277.

¹¹⁶ DWORKIN, Ronald. *Když se práva berou vážně*. Praha: Oikoymenh, 2001, str. 22 an.

¹¹⁷ Důvodem je skutečnost, že finální pravidlo postrádá jasnou hypotézu, jež omezuje dosah jeho aplikace a jež by případně mohla vést k závěru, že nelze právní princip aplikovat právě proto, že subsumpční podmínky v hypotéze nejsou dány.

¹¹⁸ Problém ovšem může nastat, pokud za právní principy budeme považovat základní práva a svobody.

¹¹⁹ TRYZNA, Jan. *Právní principy a právní argumentace: k vlivu právních principů na právní argumentaci*. Praha: Auditorium, 2010, str. 216 - 218.

¹²⁰ Srov. KÚHN, Zdeněk. *Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002, str. 114.

a jejich obsahu, jejich znalost, ovlivňuje normativní úsudky např. tehdy, pokud aplikace určitého ustanovení může vyvolávat pochybnosti o správnosti obsahu vyvozovaných závěrů, ke kterým právní předpis vede. Dalším případem může být prostý nesouhlas se závěry a potřeba tyto závěry zvrátit. Dlouhá řada pochybností může vyvěrat z „předporozumění“ či „předvědění“, tedy ze stávajících znalostí toho, kdo právo aplikuje, kdy pochopitelnou nedílnou součástí jsou právě znalost právních principů, ale i osobní postoje, názory a preference.

Z naznačeného výkladu je základní funkce právních principů pro proces aplikace práva dostatečně patrná. Právní principy jsou právní pravidla, neboť určují, co má být, přičemž „žádoucí“ měří z nich vyvěrající není vždy zcela jednoznačně seznatelné. Jde totiž často o příliš abstraktní pravidla, a proto jejich obsah nelze obvykle dovést jen jazykovým výkladem, ale teleologickým a systematickým výkladem. Deontický charakter právní principy tedy nepostrádají, avšak jejich specifikem je to, že mohou nabývat v různých souvislostech různého významu. Jinak řečeno, jeden a tentýž princip je schopen výsledkem aplikace práva ovlivnit v několika směrech, byť ovšem v rozdílných případech. Právní norma takovou schopnost zpravidla postrádá, neboť její aplikací se zpravidla vždy dojdeme k totožnému výsledku.¹²¹ Právní principy tedy v procesu aplikace mají povahu pravidel. Jsou tak právním argumentem, o který může být opřen výrok rozsuzující určitou kauzu. V této souvislosti se zpravidla akcentuje, že argumentace principy má význam zejména v takových případech, u kterých je právní řešení nejasné, „pokud má vykládaný zákon vícero možných významů, eventuálně pokud poskytuje na právní otázku nedostatečnou výpověď. V takovém případě je obvyklé, že se soudce přidrží toho významu, který je s právním principem nejvíce konformní.“¹²² Právní principy jsou nicméně používány i v těch situacích, kdy je právní norma dostatečným způsobem jasná, tedy dává srozumitelný podklad pro konkrétní rozhodnutí, avšak soudce se domnívá, že by význam právní normy měl být jiný, než jaký z jejího vyjádření vyplývá, a to právě s ohledem na existenci právního principu. Takový výčet situací, ve kterých je právní princip činěn relevantním, shrnuje Kühn. Je jím určení otevřenosti antecedentu právní normy v případech, kdy doslovný jazykový výklad vede k negativním závěrům, dále jde o posuzování subsumpce *questines facti* pod antecedent právní normy, je-li antecedent vyjádřen relativně neurčitě, nebo pokud soudce dovede, že význam právní normy není jasný. Může jít také o určení konsekventu právní normy v případě, kdy takový konsekvent je vyjádřen poměrně neurčitě, nebo pokud

¹²¹ Nechce se tím říci, že právní norma má vždy zcela jednoznačný (jediný) význam; v jejím případě je ale víceznačnost dána zpravidla relativně neurčitými výrazy, kterými je právní norma vyjádřena, zatímco právní princip nabývá různých významů jako celek.

¹²² KÜHN, Zdeněk. *Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002, str. 148.

soudce má možnost diskrece, nebo dovedí-li, že význam konsekventu není jasný. Poslední situací může být řešení tzv. *hard cases* nebo řešení mezer v právu.¹²³ Mezi takové obtížné případy lze podřadit mnoho situací. Tak předně může jít o situaci, kdy právní norma, která by měla být aplikována, není nejednoznačná vzhledem v ní užitých výrazům. Další situací může být to, pokud neexistuje žádná vhodná právní norma, kterou bychom mohli použít. Mezi obtížné případy řadíme i situaci, kdy jsou přítomna dvě pravidla, která se navzájem vylučují, a tudíž potřeba provést volbu. Konečně pátou situací jsou případy, kdy existuje jednoznačná právní norma, nicméně z určitého závažného důvodu nebude použita, případně bude modifikována.¹²⁴

Pokud jde o mezery v právi, je možné je odkázat na pojetí Canarise, který mezeru v právu (zákonu) vymezuje jako neplánovanou neúplnost zákona. Takové mezery v právu je nezbytné zkoumat na pozadí procesu aplikace práva, neboť toliko při aplikaci práva se tyto mezery mohou projevit, což je mj. dáno tenzí mezi povinnostmi soudce rozhodnout a systémovou „neúplností“ právního řádu. Canaris nabízí typologii mezer v právu, které se odlišují způsobem, jak takové mezery zaplnit (překlenout), když rozeznává tři druhy mezer v právu (funkcionální, teleologické a hodnotové). Za funkcionální mezery označuje takové, kde ustanovení zákona vyžadují určitá doplnění, neboť postup opačný by byl v příkrém rozporu se zákazem *denegatio iustitiae*. Pro mezery teleologické je charakteristické to, že k dotvoření zákona vybízí jeho účel, kdy významnou úlohu hraje princip rovnosti, a pro řešení těchto mezer jsou vhodné argumenty teleologickou redukcí, analogií, anebo argument *a fortiori*. Hodnotové (princiální) mezery vyplývají z existence principů či hodnot, které ovšem nenalezly v platném (pozitivním) právu dostatečné vyjádření, kdy při zkoumání relevance jejich používání je nutné se uchýlit k ideji práva (či k přirozené povaze věcí), tj. na určitou suprapozitivní úroveň. Podle Canarise má právní princip takové vlastnosti, které jej vylučují z možnosti bezprostřední subsumpce, a proto pouze naznačují určité řešení. Z jiného úhlu pohledu je možné rozlišovat mezery normativní, které vznikají tehdy, pokud právní řád vůbec odpověď nedává, a mezery axiologické, pro které mezery axiologické, kdy právní řád sice určité řešení poskytuje (nelze hovořit o mezeře normativní), přičemž takové řešení je ale hodnotově nedostatečné, neboť zákonodárce nezohlednil všechny aspekty, které zhodnotit měl a mohl. Hodnotová mezera tedy vzniká tehdy, pokud určitá důležitá relevantní vlastnost konkrétního případu není vůbec zohledněna.

¹²³ *Tamtéž*, str. 149.

¹²⁴ TRYZNA, Jan. Právní principy a právní argumentace: k vlivu právních principů na právní argumentaci. Praha: Auditorium, 2010, str. 228 an.

2. 3. Základní modely trestního procesu

2. 3. 1. Úvodní poznámka

V trestněprávní nauce bývají zpravidla rozlišovány dva, resp. tři základní formy (modely) trestního procesu. Jde o model inkviziční, adversární a smíšený.

Inkviziční model je charakteristický tím, že tomuto procesu přísluší značná pravomoc vyšetřovacím orgánům, které provádějí tajné vyšetřování prostřednictvím aplikace nevědeckých metod, dále mimořádným důrazem na předsoudní stadium řízení a také tím, že je komplikován v oblasti dokazování, kdy typickým procesním institutem je tzv. promisorní přísaha svědků (slib o tom, že svědek bude hovořit pravdu). Obviněný není v tomto modelu primárně subjektem trestního řízení, ale toliko objektem trestního řízení, s čímž souvisí i celkové podcenění úlohy obhajoby a role obhájce v řízení, jehož účast při vyšetřování je zpravidla vyloučena (podstatně omezena), v soudním je pak velmi omezena. Tento model je typicky ovládán zásadou očišťovací, naopak se neuplatňuje zásada bezprostřednosti. Pojem inkvizičního trestního řízení je tradičním označením pro trestní řízení v kontinentální Evropě, které je obvykle vnímáno jako protipól trestního řízení ve státech *common law*, tedy adversárního modelu trestního řízení. Takové zobecňující označení však není úplně přiléhavé, což ostatně vede k různým dezinterpretacím.¹²⁵ Model inkvizičního (vyšetřovacího) trestního procesu byl v minulosti charakteristický pro právní řády kontinentální Evropy, nicméně ve vyspělých demokratických právních státech recentně je prakticky opuštěn (resp. jeho ryzí podoba), neboť v období velkých kodifikací v 19. století doznal jistých a podstatných změn, a to zejména implementací akuzačního (obžalovacího) principu. O kontinentálním modelu trestního řízení v jeho recentní podobě hovoříme jako o modelu inkvizičně-akuzačním/obžalovacím, pro jehož označení se vžilo též tajemné označení - osvícená inkvizice.

Model trestního řízení v zemích *common law* je často označován několika různými termíny, v anglicky psané literatuře se lze setkat s označením „*accusatorial*“ či *adversarial* s následnými překlady jako *akuzační*, *adversární* či *kontradiktorní*. Všechny tyto české překlady (akuzační, adversární či kontradiktorní) jsou zatíženy většími či menšími nepřesnostmi, či jsou přinejmenším zavádějící. Pojem *akuzační* je zavádějící, neboť velice silně evokuje pevné (až výlučné) sepětí tzv. akuzačním principem (obžalovací zásadou), což je princip, na kterém je

¹²⁵ V naší teorii trestního práva se běžně používá subtilnější charakteristika s tím, že za inkviziční proces je považováno spíše přípravné řízení, zatímco hlavní líčení je charakterizováno jako akuzační (obžalovací). Terminologické přesnosti lze dosáhnout použitím souloví inkvizičně-akuzační (inkvizičně-obžalovací) model trestního řízení. V této části jde ovšem o srovnání v širším kontextu. Z tohoto důvodu jsou tu záměrně postaveny proti sobě procesy inkviziční a adversární. ICC, ICTY, ICTR).

vybudováno i soudobé kontinentální trestní řízení (inkvizičně-obžalovací proces).¹²⁶ K pojmu *adverzární* trestní řízení lze říci, že tento pojem má své opodstatnění, neboť přesně odráží podstatu tohoto označení, neboť podstatné jméno „*adversary*“ lze přeložit jako „*protivník*“ či „*protistrana ve sporu*“, což je koncept, na kterém stojí trestní řízení v zemích *common law* a které je také jedním ze základních referenčních a komparativních kritérií,¹²⁷ zatímco v češtině neznamená nic (jde toliko o doslovné převzetí anglického termínu, doplněné o sufix „ní“). Dále se lze setkat s přívlastkem *kontradiktorní*, což se na jedné straně sice může jevit jako velmi příhodné (jde o zdařilý překlad anglického *adversarial*), na straně druhé však současně vzniká terminologická nejasnost, neboť *kontradiktornost řízení* je pojem vytyčený rozhodovací praxí ESLP a je imanentní součástí tzv. *fair trial* podle čl. 6 EÚLP. V tomto modelu převažuje pravomoc soudních orgánů, a to i v předsoudním stadiu, jenž má zpravidla mimoprocesní (neformální) povahu. Na rozdíl od inkvizičního modelu je obviněný nikoliv objektem, ale subjektem trestního řízení. V tomto modelu se plně uplatňuje právo na obhajobu, a tím i zásady kontradiktornosti a rovnosti zbraní ve smyslu procesní rovnosti stran v řízení před soudem, které je zásadně veřejné.

Dále je možné uvažovat o trestním procesu smíšeném, který se v nauce používá v trojím významu (jako synonymum pro inkvizičně-obžalovací proces; jako mísení prvků systému trestního řízení angloamerického a kontinentálního; jako vyjádření smíšeného řízení na úrovni mezinárodního práva uplatňovaného u mezinárodních tribunálů a soudů). Osobně chápu smíšený trestní proces jako model, ve kterém jsou inkviziční prvky v převážné míře obsaženy v předsoudním stadiu při proporcionálním zachování práva na obhajobu (částečná kontradiktornost) a prvky kontradiktornosti významněji uplatňují až v řízení před soudem. Ze smíšeného modelu patrně ponejvíce vychází a současně se mu svým obsahem velmi blíží model trestního řízení, který bývá v nauce označován jako „moderní trestní proces“ či „moderní trestní proces kontradiktorního typu“. Ačkoliv se uvedený termín (moderní trestní proces) objevuje v odborné literatuře poměrně často, nebyl dosud, co do své šíře a hloubky, zcela probádán.¹²⁸ Mezi signifikantní znaky tohoto modelu trestního procesu bývá v nauce na prvním místě uváděno uplatnění *zásady spravedlnosti v řízení*, které skrze existenci procesních garancí (zejména v podobě základních zásad trestního řízení) zajišťuje, aby nevinný nebyl

¹²⁶ Jedná se o princip, jehož podstata spočívá v tom, že samostatný subjekt (veřejný žalobce) podává v trestním řízení obžalobu a je následně stranou řízení před soudem, tudíž je oddělena funkce žalobce a soudce, což je považováno za jeden z výdobytků moderního trestního řízení.

¹²⁷ TOMÁŠEK, Michal. Prorůstání adversárních a inkvizičních prvků při europeizaci trestního procesu. Právník, 2009, č. 5.

¹²⁸ Což je pochopitelné, neboť už přívlastek „moderní“ bude patrně budit velké emoce, když např. *common law* model je ten nejprimitivnější (obyčejný) systém sporu (sporné civilní řízení přenesené do trestního procesu).

nespravedlivě odsouzen.¹²⁹ Dalšími signifikantními znaky jsou pak potlačení inkvizičních prvků v řízení, převaha soudního rozhodování v celém trestním řízení, prosazení rychlosti řízení, zajištění širokého práva na obhajobu i pro nemajetné občany na náklady státu, dohodovací řízení ohledně viny, uplatňování odklonů v co nejširší míře, uplatňování principu nezávislého a zákonného soudce, účast laického prvku v řízení v omezené míře, posílení rozhodování samosoudcem při zachování možnosti přezkoumání rozhodnutí senátem, uplatnění zásady zdrženlivosti (přiměřenosti) v činnosti orgánů trestního řízení, ochrana osob v trestním řízení včetně zajištění ochrany svědků i po skončení trestního řízení, uplatnění vědeckého požadavku při využívání metod vedoucích k předcházení trestné činnosti a odhalování jejich pachatelů, uplatnění zásady hospodárnosti a tzv. systémový přístup.¹³⁰

Je tedy možné, s jistou mírou zjednodušení, říci, že moderní trestní proces je synonymum pro spravedlivý trestní proces v jeho kontinentální podobě. Dále lze říci, že výše uvedené rysy, byť jsou některé z nich problematické (dohodovací řízení ohledně viny) či potřebují další výklad (co je odklon?, co je hospodárnost?, co je rychlý?) jsou již obsaženy v současném trestním řádu. Jediné, co značně pokulhává, je tedy systémový přístup.

2. 3. 2. Inkviziční model – historie a zobecňující úvahy

Kontinentální evropský trestní proces má své historické kořeny v pozoruhodné symbióze práva starověkého římského práva, práva kanonického a práva severoitalských měst, která vyústila na přelomu 16. a 17. století ve svébytný model trestního řízení, označovaný jako inkviziční proces. Podstata původního inkvizičního řízení, spočívala v tom, že v něm existoval jen jeden jediný subjekt - soud, který řízení sám ex officio zahajoval i vedl, přičemž obviněný neměl žádná procesní práva a nebyl ani zastupován obhájcem, naopak však měl povinnost pravdivě vypovídat. Řízení bylo ovládáno zásadou tajnosti a písemnosti, nedělilo se na přípravné řízení a řízení před soudem, ale pouze vnitřně se rozčleňovalo na tzv. inkvizici generální a speciální. V rámci dokazování bylo hojně využíváno tortury a ačkoliv již tehdy měl soudce rozhodovat na základě svého vnitřního přesvědčení, tohoto měl dosáhnout po posouzení důkazů na základě zákonných kritérií (tzv. negativní legální teorie průvodní), kdy za úplný důkaz bylo považováno toliko svědectví a doznání, (považované za „confessio corona probationum“), vše ostatní sloužilo jen jako indicie k tomu, zda má být nasazena tortura.

Zcela zásadní a revoluční změnou se však stalo přijetí trestního řádu *Code d'instruction criminelle* (1808), neboť byla z trestního procesu odstraněna tortura a především došlo

¹²⁹ NETT, Alexander, ZEŽULOVÁ, Jana, VLČEK, Eduard, DRAŠŤÍK, Antonín. Trestní právo procesní. Obecná část. Brno: Masarykova univerzita, 2000, str. 36.

¹³⁰ Tamtéž.

k rozdělení původně jednotného trestního procesu na dvě části, tj. předsoudní stádium (vyšetřování)¹³¹ a řízení před soudem. Na scéně se dále objevuje postava veřejného žalobce, jemuž náleželo žalobní právo, čímž fakticky došlo k rozdělení rolí žalobce a soudce, tj. k eliminaci původní jednoty orgánu vyšetřujícího, žalujícího a soudícího (a také obhajujícího). Tato kalibrace také nastavila vhodnější podmínky pro obviněného, který přestává být vnímán jako objekt trestního řízení, ale naopak jde o subjekt (a stranu) s právem na obhajobu. Z hlediska základních zásad tak dochází (či prohloubení) k zavedení zásady volného hodnocení důkazů, práva na obhajobu, skrze obžalovací zásadu k rozdělení dvou částí – vyšetřování (zásada písemnosti a tajnosti) a řízení před soudem (zásada ústnosti, bezprostřednosti a veřejnosti). V reakci na transformaci francouzského trestního procesu začalo v průběhu 19. století docházet ke změnám i v dalších částech Evropy.¹³²

V roce 1897 pak došlo k zásadní novelizaci *Code d'instruction criminelle*. Zákonem (*loi Constans*) byly veřejnému žalobci propůjčeny určité pravomoci k ovlivňování přípravného řízení, zatímco obviněný získal možnost mít již v přípravném řízení svého obhájce a právo obhájce pokládat v průběhu řízení otázky. Došlo tak k vůbec prvnímu zavedení prvků kontradiktornosti (*éléments contradictoires*) do trestního práva procesního.¹³³ Vytvořením úřadu veřejného žalobce došlo k oddělení procesních funkcí žalobce a soudce. Obviněný současně přestal být považován za objekt vyšetřování, ale naopak se stal samostatným subjektem řízení s právem na obhajobu. Došlo k odmítnutí zákonné teorie průvodní (formálního hodnocení důkazů) a na její místo nastoupila zásada volného hodnocení důkazů. Naopak zachování určitých prvků inkvizičního modelu trestního řízení bylo spatřováno ve způsobu vedení přípravného řízení, v němž byly zachovány zásady materiální pravdy, oficiality a vyhledávací. V předsoudním tajném stadiu řízení tak byly příslušné státní orgány pověřené objasňováním skutkového stavu povinny zjišťovat materiální pravdu, při čemž měly z důvodu ochrany veřejného zájmu postupovat z úřední povinnosti. Tímto smísením prvků původního inkvizičního systému trestního řízení s některými instituty či idejemi z řízení adverbálního vznikl současný, moderní trestní proces kontinentální Evropy. Přestože pozdější historické milníky (obě světové války, studená válka a polarizace jednotlivých států světa na západní a východní země) na určitý čas zásadně změnily tvář Evropy a řady jejích právních řádů a do

¹³¹ Kodex zavedl dva typy vyšetřování, jednak vedené vyšetřujícím soudcem, jednak vedené policií, přičemž se odlišovaly mírou (absolutní a relativní) použitelnosti v řízení před soudem.

¹³² V zemích jako je Německo (1848), Španělsko (1882), Belgie (1808), Nizozemí (1808), či Rakousko (1873) začínají vznikat velké kodifikace, které reformovaly původní inkviziční řízení.

¹³³ Za pozitivní změnu lze také označit to, že došlo ke zpřísnění podmínek pro vzetí do vazby.

značné míry přetrhly předchozí kontinuální vývoj práva (nejen) trestního, existenci výše popsaného vývoje a jeho dopadů do dnešních právních řádů popřít nelze.

Lze říci, že kontinentální koncepce vyrůstala od konce 18. století z pojetí politické společnosti, v níž stát vystupuje jako základní rámec k naplňování „obecného dobra“. Současně se stát jako nositel značných pravomocí vystavuje podezření, že výkon jeho pravomocí může být i k újmě svobody jednotlivců. Protože svoboda jednotlivce zhusta přesahuje individuální zájmy, je pokládána za základ „obecného dobra“, které garantuje stát. V kontinentálním systému se tento paradox snažila v 19. století vyřešit výše naznačená doktrína právního státu (tzv. „Rechtsstaat“,) důrazem na primát psaného práva (zákona) v kombinaci s ústavními zárukami základních práv jednotlivce, s dělbou mocí včetně legislativní a soudní kontroly moci výkonné. Signifikantním momentem je tedy to, že tradice kontinentálního práva předpokládá dělbu mocí a primát psaného práva, které nepramení ze soudcovského výkladu a ze zvykového práva, nýbrž je odvozeno od zákonů, přijímaných volenými zástupci (legislativou),¹³⁴ které jsou realizovány výkonnou mocí (exekutivou) a garantovány soudy (jurisdikcí).¹³⁵ Také základní práva a svobody vyžadují konstituční a legislativní ukotvení tak, aby byla zajištěna jejich aplikovatelnost na jednotlivce, ale zejména jejich ochrana vůči státní moci. V oblasti trestního procesu jde zejména o to, aby ústavní práva a svobody byly náležitě promítnuty do trestního řádu tak, aby se text a příslušný výklad neodchylovaly od jejich ústavního základu.¹³⁶ Je nicméně třeba dodat, že původní Montesquieova koncepce, podle které by soudce měl být pouze „ústý zákona“ byla v kontinentálním právu postupem doby v zásadě opuštěna, neboť na významu začala nabývat i judikatura.¹³⁷ Velkou nevýhodou psaného práva však zůstává, že je statické, málo flexibilní a nedokáže se rychle přizpůsobovat měnícím se okolnostem, což však nemusí být v trestním procesu vždy na škodu. Soudce nemůže ve svém výkladu vybočovat z úmyslu zákonodárce a řada situací tak zůstává nepostižitelných, nicméně tomuto lze však zabránit použitím analogie, která je zpravidla v trestním procesu obecně přípustná.¹³⁸

Fenyk uvádí, že charakteristickým rysem tohoto modelu je veřejnoprávní vnímání trestního práva, kde zájem na vyšetření trestných činů a potrestání pachatelů je zde veřejným zájmem, neboť se v něm odráží systémová důvěra ve státní orgány, že jsou za pomoci veřejné

¹³⁴ Logickým důsledkem toho pak je, že všechny země kontinentální Evropy mají kodifikovaný trestní řád.

¹³⁵ Soudcovský výklad má být v ideálním případě omezen tak, aby se neodchyloval od záměrů zákonodárce

¹³⁶ To je také jeden z řady důvodů, proč by zásady měly být v textu trestního řádu vyjádřeny explicitně.

¹³⁷ BOBEK, Michal, KÚHN, Zdeněk a kol. Judikatura a právní argumentace. Praha: Auditorium, 2013.

¹³⁸ Použití analogie (kterou je nutno odlišovat od logického výkladu *argumentum a simili*) je nepřipustné ve všech případech, kdy dochází k zásahu do ústavně zaručených práv a svobod (není možné rozšiřovat důvody vzetí do vazby, podmínky domovní a osobní prohlídky, odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu apod.), a všude tam, kde trestní řád uvádí taxativní výčet možností použití svých ustanovení (např. u způsobu rozhodnutí v opravném řízení).

moci a profesionálního aparátu schopny spravedlivě objasnit a v případě potřeby i potrestat činy. Tyto státy jsou příliš etatistické, protože svěřují státním orgánům velkou pravomoc, ale také tomu odpovídající odpovědnost, a hlavním cílem je ochrana práv společnosti.¹³⁹ Z hlediska socioekonomického bychom tyto státy, které uplatňují tento model, mohly označit jako proaktivní, neboť se poměrně významným způsobem angažují v životě společnosti, intenzivně implementují politiku a snaží se prosazovat své zájmy. V určitém pohledu jde o „absolutistické“ státy, charakteristické svou rigiditou, centralizací moci, přílišnou regulací, principy hierarchie a stupňovitosti. Jde o model, v němž je vytvořena pyramida založená na kariérním řádu, na jejímž vrcholu stojí nejvýše postavení úředníci (odborníci), kteří ovšem mohou ztrácet kontakt s realitou. Policejní orgány a orgány veřejné žaloby jsou často součástí výkonné moci, a proto tolik typická hierarchie končí u exekutivy (např. u ministerstva vnitřní bezpečnosti či spravedlnosti), která vykonává politický vliv, kdy vedlejší produktem mohou být pokusy o ovlivnění dispozice s trestním řízením, ať už v otázce jeho zahájení či ukončení. Tento model je tedy spjat s profesionalizací justice a s kariérním řádem, kdy však tato kritéria mohou vést k vytváření rutiny a ke specializaci, čímž se na druhé straně mohou vytrácet aspekty individualizace, může docházet k fenoménu „ducha týmových hráčů“.¹⁴⁰ Hovoříme tak o státu hierarchickém, kde pokud zákon něco nařídí a nejde vyloženě o ústavněprávní střet, norma se bez dalšího použije, byť je výsledek neefektivní či protismyslný. Jde tedy o onen pověstný kontinentální dogmatismus.

Jak již bylo naznačeno, teorie inkvizičního procesu vychází ze široké koncepce integrity státní moci, která má být nestranná a spravedlivá.¹⁴¹ Postavení obžalovaného v inkvizičním procesu je ovšem vůči žalobci méně rovnoprávné než je tomu v procesu adversárním. Kontinentální koncepce vztahu soudních a vyšetřovacích orgánů vychází z dělby a oddělení moci výkonné (policejní orgán, státní zástupce), a soudní (trestní soud), kdy soud může do činnosti policejního orgánu a státního zástupce zasahovat jen tehdy, je-li tak v zákoně výslovně upraveno.¹⁴²

¹³⁹ FENYK, Jaroslav. Zásady dokazování. In: ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013, str. 50.

¹⁴⁰ Prvostupňové instance vědí, že jejich rozhodnutí může být podrobena vyšší instancí, a tudíž raději zvolí takové rozhodnutí a jeho odůvodnění, které nebude rozporné s názorovou linií vyšších instancí, než by riskovaly kasační zásah a nutnost nového rozhodnutí. V krajním případě pak taková činnost může být redukována na mechanickou záležitost, kdy jsou skutková zjištění spojována s určitou normou.

¹⁴¹ A proto zde platí, že spíše než dobrého advokáta potřebuje tedy obviněný, na rozdíl do adverzárního procesu, spravedlivého soudce či nestranného státního zástupce.

¹⁴² Např. možnost soudu povolit sledování osob nebo odposlechy policií může existovat pouze tehdy, jestliže tak stanoví zákon.

V klasickém inkvizičním trestním procesu, kde je stát nositelem „veřejného dobra“, tj. ochrany společnosti a jednotlivce, je klíčovým aktérem právě tento stát a jeho veřejná moc. Přípravné řízení je proto neveřejné a je ovládáno zásadou vyhledávací a zpravidla zásadou legality, které ze zásady oficiality vychází. Vyšetřovací úkony provádí policie, jako složka výkonné a nařizovací moci státu, pod dozorem veřejného žalobce (státního zástupce; *dominus litis* přípravného řízení), popř. předprocesního (vyšetřujícího) soudce jakožto představitele dohledu soudní moci nad mocí výkonnou. Všechny úkony provedené v přípravném řízení jsou zaprotokolovány, aby mohly být použity v dalším řízení (dokazování). Orgány činné v trestním řízení vyhledávají důkazy, které objasňují skutkové okolnosti trestného činu, a to nestranně, tedy i ve prospěch obviněného. V předsoudním řízení má obhajoba omezený přístup k vyšetřovacímu spisu. Nicméně i přes tuto překážku, která slouží tomu, aby nebylo zmařeno vyšetřování a tím účel trestního řízení, má obhajoba právo účastnit se výslechu svědků obžaloby a provádění jiných důkazů. Obhajoba je zde limitována toliko na nejnужnější bázi, aby byla dodržena rovnováha mezi právem na obhajobu a zajištěním účelu trestního řízení, přičemž má možnost si prostudovat spis obžaloby již po skončení vyšetřování. Výsledkem vyšetřování je soubor důkazů, shromážděných v jednom vyšetřovacím spise, který je předložen soudu. Pánem přípravného řízení je inkvirent, v přípravném řízení to může být policejní orgán (vyšetřovatel), veřejný žalobce, či vyšetřující soudce.¹⁴³

V řízení před soudem má obžalovaný především možnost vyvrátit tvrzení veřejného žalobce. Přestože role inkvirenta se v tomto stadiu v konečném důsledku přesouvá na soudce, pracuje soud jen s jednou verzí relevantní pravdy, a to s tou, kterou předložil vyšetřovatel a veřejný žalobce, a to skrze obžalobu s oporou ve vyšetřovacím spise. Tato pravda je v hlavním líčení zkoumána a práva obžalovaného jsou přiměřená spravedlivé konfrontaci s žalobcovou verzí pravdy, a to skrze principy presumpce nevinny (*in dubio pro reo*), rovnosti zbraní, kontradiktornosti (práva na přístup k informaci a reakci na ni) a právo nevypovídat. V takovém systému není nezbytné, aby soud přijal každý důkaz, na druhé straně je poměrně obtížné, aby soud vytvořil jinou verzí pravdy, než kterou mu předložila obžaloba, neboť platí obžalovací zásada a totožnost skutku.

V inkvizičním systému je to předně osoba veřejného žalobce, kdo zajišťuje systém „brzd a protiváh“, neboť právě veřejný žalobce je povinen chránit zájmy společnosti stejně jako zájmy a práva obviněného. Veřejný žalobce není pouhým „advokátem státu“, ale také vykonává kontrolu nad řádným postupem procesních úkonů orgánů vyšetřování. Dodejme však, že zájem

¹⁴³ MUSIL, Jan. Vyšetřující soudce - iluze a skutečnost. Státní zastupitelství, 2017, č. 5, str. 8 – 12.

veřejného žalobce není jednostranný, nýbrž proměnlivý, jelikož se v závislosti na skutkových zjištěních učiněných v trestním řízení může shodovat se zájmem (původní „protistrany“) obviněného.¹⁴⁴ Inkviziční proces tedy vychází ze zásady, že relevantní pravdu může nejlépe odhalit stát. Pozice obhajoby je zde odlišná, neboť je tu od toho, aby státní orgány kontrolovala, aby vytvořila právo na spravedlivý proces tím, že nedovolí státním orgánům (orgánům činným v trestním řízení) se odchýlit od pravidel, která jsou předem stanovena zákonem, protože státní orgán může dělat pouze to, co mu zákon stanoví (zásada enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí). Obhajoba se má soustředit na faktické a právní nedostatky vyšetřování a řízení před soudem, kdy hlavní zárukou právní bezvadnosti a skutkové správnosti je možnost obviněného (obžalovaného či odsouzeného) podávat námitky a opravné prostředky. Vedle reakční funkce tak můžeme hovořit i o funkci kontrolní.

2. 3. 3. Adverzární model – historie a zobecňující úvahy

Vznik práva *common law* lze datovat do období anglických dějin následujícím po dobytí Anglie Normany v roce 1066. Pojmu *common law* se užívalo v souvislosti s právní praxí královských soudů. Soudní jurisdikce nebyla ve středověku pouze jedna – existovala jednak soudní jurisdikce královská, vlastní soudy však provozovala i církev, soudní jurisdikci vykonávaly v tomto období taktéž univerzity v Oxfordu a v Cambridgi a také vlastníci velkých panství. Postupně se však jurisdikce královských soudů rozšiřovala, až pohltila všechny ostatní konkurenty. Systém porot lze v Anglii datovat přibližně do 12. století, přičemž do té doby probíhalo trestní řízení formou ordálů a zápasů. Provádění ordálů coby důkazních prostředků bylo římskou církví zakázáno roku Magnou chartou libertatum (1215) a dopad to mělo nejen na země kontinentu, nýbrž i na Anglii samotnou, neboť ordály o čtyři roky později zakázal i anglický král Jindřich III. Za konkrétní okolnosti vzniku tzv. *grand jury (jury of accusation)* lze považovat zřízení tzv. *Assize of Clarendon* roku 1166 a posléze i *Assize of Northampton* v roce 1176, což byly soudy, které cyklicky zasedaly ve zmíněných lokalitách, nejednalo se tedy o soudy trvalého charakteru. Tyto soudy byly založeny právě na principu porot, tedy dvanáct „dobrých mužů ctících zákon“ zasedlo, aby vyřešilo trestní věc. Při srovnání dat, kdy byly zakázány ordály a kdy vznikly oba soudy lze dovodit, že pomocí ordálů byla prokazována vina i před těmito soudy.

Vznik veřejné žaloby v širším smyslu v Anglii lze datovat do období vlády Tudorovců (1485-1603). Ve 13. století existoval trestní proces v podobě tzv. *self-informing juries*

¹⁴⁴ Což se může projevit např. v tom, že může za určitých podmínek vzít obžalobu zpět, nebo také v tom, že může podávat opravné prostředky i ve prospěch obžalovaného.

(sebezpravující poroty), který byl založen na tom, že byla sestavována porota sestávající z místních osob, které by teoreticky měly být dobře zpraveny o projednávaném skutku. Nicméně původně porota tento aspekt nenesla a mohlo se stát, že členi poroty o skutkovém stavu nebyli obeznámeni vůbec, avšak i přesto museli vynést verdikt o vině. Smysl porot měl spočívat tedy v tom, že porotci již dopředu budou znát skutkový stav. Později členové poroty zastávali i vyšetřující funkci, neboť pokud jim byly některé okolnosti nejasné, měli povinnost si je sami objasnit. Jejich role tedy spočívala především ve vyšetřování a objasňování skutkového stavu. Porota následně vynesla verdikt o vině, soud vynesl verdikt o trestu. Od 15. století bylo povoleno, aby porota předvolávala svědky, kteří měli ve věci vypovídat. V pozdním středověku se však tento systém porot začal hroutit a z investigativního tělesa se stal pouhý pasivní institut. Důvod, proč poroty přestaly být sebezpravující, není historicky úplně zřejmý; nicméně se předpokládá, že důvodem mohly být změny v tradičním uspořádání společnosti (rozpad tradičních komunit).

Angloamerická právní tradice, z níž vyrůstá adversární trestní proces, předpokládá velmi zúženou úlohu státu jednat v zájmu „veřejného dobra“. Stát není jeho automatickým nositelem, neboť nad státem a jeho mocí existuje ještě síla vyšší, a totiž „panství práva“ („*rule of law*“), tedy množina jasně vymezených základních práv, kterými disponují jednotlivci vůči státu. Na rozdíl od kontinentálního pojetí silné exekutivy zasahující i do trestního procesu, zejména orgány vyšetřování, tento model pracuje s oddělenými vyšetřovacími orgány, které jsou koordinovány principem „panství práva“. Fenyk uvádí, že charakteristickým rysem trestního řízení v zemích *common law* je systémová nedůvěra ve státní moc a požadavek na úplnou rovnost základních subjektů (obžalovaného a žalobce), která je odrazem soukromoprávního chápání trestního práva, přičemž tento přístup se pak následně promítá do příslušných procesních pravidel, kdy hlavním cílem je ochrana práv jednotlivce.¹⁴⁵ Tato systémová nedůvěra ve státní orgány se odrazila i na podobě jejího trestního řízení, jehož iniciativa byla dlouho v široké míře v rukou soukromých osob a jehož proces dokazování je postaven na sporu dvou stran, o němž rozhodují „laici“ za pouhého procesního vedení profesionálním státním orgánem (soudcem).

Z hlediska socioekonomického jde o stát reaktivní, který se snaží především udržovat rovnováhu ve společnosti a je zaměřen zejména na urovnávání konfliktů mezi občany. Je to stát liberální upřednostňující politiku *laissez faire*. Státy *common law*, které vzešly právě z tohoto modelu, potom při konstrukci svého justičního modelu uplatňují model koordinovaný a trestní

¹⁴⁵ FENYK, Jaroslav. Zásady dokazování. In: ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013, str. 53.

řízení má podobu sporu mezi dvěma protivníky („*adversaries*“) a povahu tohoto řízení lze tedy přirovnat ke kontinentálnímu řízení ve věcech civilních, tedy ve věcech sporného charakteru.¹⁴⁶ Hlavní líčení je v zemích *common law* pojato jako tzv. „*parties driven*“ model, kde strany objasňují skutkový stav, a tudíž je jim přiznáno právo provádět své důkazy a kde hlavním úkolem soudu je garance spravedlivosti řízení tak, aby byla zaručena rovnost stran tím způsobem, že oběma stranám budou přiznána stejná práva. Soud v tradičním „*trial by jury*“ nerozhoduje o vině, neboť k tomu je povolána porota jako výraz demokratického prvku, který je systémovým projevem již naznačené nedůvěry občana ve stát. Porota je však soudem instruována, jak hodnotit důkazní standard, který je při rozhodování o vině v trestní věci „*beyond all reasonable doubt*“, tedy míra jistoty o tom, že daný obviněný spáchal obžalovaný trestný čin, musí být velmi vysoká. Soud musí zajistit, aby důkazy předkládané porotě byly z hlediska procesního přípustné, tudíž důležitá role soudu spočívá v tom, zda důkaz zhodnotí jako přípustný a bude jej tedy možno před porotou v hlavním líčení provést.

Model angloamerické trestní justice lze tedy nazvat tzv. modelem koordinovaným, pro který jsou typické různé druhy pokynů upravujících vztahy mezi orgány navzájem, které ovšem nemají povahu zákona. Současně se jedná se o model, který je vybudován na poměrně širokém angažování laického prvku při rozhodování trestních věcí, přičemž moc je rozdělena horizontálně, nikoliv vertikálně.¹⁴⁷ Tato diversifikace se projevuje například ve struktuře orgánů činných v trestním řízení v jednotlivých státech USA. Angloamerické právo je vystavěno na obyčejích a systému soudcovského práva se svými základními právy a svobodami, kterými jednotlivci čelí moci státu a výkonu této moci orgány exekutivy.

Angloamerický systém tak nepotřebuje přílišnou kodifikaci trestněprávních norem, zvláště ve vztahu k lidskoprávní dimenzi. Nelze ovšem samozřejmě říci, že moderní stát angloamerického systému nepotřebuje ve vztahu k trestnímu procesu ústavní záruky lidských práv.¹⁴⁸ Velmi rezervovaný postoj k některým mezinárodním lidskoprávním dohodám zastávají především Spojené státy americké, podle nichž má největší význam ochrana práv účastníků trestního řízení, deklarovaná Nejvyšším soudem USA na základě příslušných dodatků k Ústavě USA. Ve Spojených státech amerických byl adverzární proces dokonce budován jako reakce

¹⁴⁶ Nicméně přesto, že na první pohled se způsob vedení trestního řízení v zemích *common law* spornému kontinentálnímu řízení blíží, nelze je ztotožňovat, neboť v trestním řízení jde vždy o prosazování veřejného zájmu.

¹⁴⁷ Čímž se především míří na systém porotního soudnictví v zemích *common law*, kdy laici jsou vybíráni do poroty bez předchozího zaškolení či právního vzdělání, čímž jsou tito jedinci vybráni (jako porotci) pouze *ad hoc*, odpadá u nich riziko rutiny jejich činnosti a vyrovnávacím faktorem, který má zajistit kontinuitu a jistotu předvídatelnost trestní justice, je potom soudce, který porotu v potřebném rozsahu instruuje.

¹⁴⁸ Je nicméně faktem, že nejvýraznější státy angloamerického práva, především Velká Británie nebo Spojené státy americké, nemají příliš velký problém s dualistickou koncepcí vztahu mezinárodního a vnitrostátního práva.

na odmítnutí inkvizičního procesu a vliv anglického práva se v trestním procesu USA projevuje v řadě oblastí, především ovšem ve vztahu k postavení oběti.

Podle anglického práva byl zájem oběti usvědčit a potrestat pachatele trestného činu z velké části právě v rukou této oběti. Policejní sbory nebyly dosud plně organizovány a britská koruna a později příslušný stát konaly, jen pokud na objasnění příslušného trestného činu měly specifický zájem. Anglický systém spoléhal především na soukromé vyšetřovatele (žalobce). Konec koloniálního období přinesl Spojeným státům v této oblasti zejména funkci veřejného žalobce, který si v posledních letech vývoje amerického trestního procesu získal téměř monopolní postavení dispozice s trestním řízením.¹⁴⁹ Význam oběti při dispozici s trestním řízením se ovšem zredukoval ještě dramatičtěji v předsoudním stadiu, ve kterém je úloha policie a veřejných vyšetřovatelů naprosto dominantní (zejména zadržení, vazba). Vývoj postavení oběti v trestním řízení je v zásadě shodný ve všech státech USA a shodný je také jeho nejnovější trend, totiž konstrukce procesních práv obětí. Proces vytyčování procesních práv obětí byl zahájen v 60. letech minulého století a v současné době ho lze považovat za další sjednocující prvek mezi trestními jurisdikcemi na území USA. Přestože americké trestní právo vychází z jednotných ústavních zásad,¹⁵⁰ soudní praxe i převažující teoretické názory ukazují, že úlohu Ústavy USA nelze co do vlivu na harmonizaci trestního procesu přeceňovat. Ústava Spojených států je přesto považována za nejvýznamnější pramen trestního práva procesního, kdy je výlučným pramenem základních principů, vymezuje pevný rámec, který je ve všech trestních jurisdikcích nepřekročitelný. Na druhé straně však úprava vyplývající z federální ústavy není považována za natolik výraznou, aby na úrovni jednotlivých států zamezila modifikacím. Jednotlivé státy USA si tak vytvořily vlastní principy, které sice nemusejí porušovat zásady, vymezené Ústavou USA, nicméně je mohou doplňovat tak výrazným způsobem, že vlastně dochází ke tvorbě partikulárního trestního práva procesního. Základní práva pro trestní řízení vyplývají z Ústavy USA, zejména z jejího výkladu, podaného Nejvyšším soudem USA.¹⁵¹

Ve státě angloamerického typu může soud kdykoliv posuzovat úkony policie, aniž by k tomu potřeboval oporu v psaném právu. Na druhé straně americké právo dává policejním orgánům poměrně rozsáhlá oprávnění v případech „rozumného podezření“. Tomášek uvádí, že přes veškeré rozdíly v trestním procesu napříč státy USA lze najít několik společných

¹⁴⁹ Řada států sice uznává institut soukromé trestní žaloby, ale praxe váže stále více dispozici s trestním řízením na souhlas orgánů veřejné moci.

¹⁵⁰ Vyjádřených zejména ve čtvrtém, pátém, šestém a osmém dodatku Ústavy Spojených států

¹⁵¹ Ten označil za klíčový požadavek trestních jurisdikcí na území USA zejména zásadu práva na spravedlivý proces, vyplývající ze čtrnáctého dodatku k Ústavě Spojených států. Přesto je třeba tuto i jiné obdobné ústavní zásady považovat za minimální standard, který mohou jednotlivé státy ještě dále doplňovat

jmenovatelů, kterými lze americký trestní proces charakterizovat.¹⁵² Jak již bylo naznačeno výše, tradiční adversární proces je soubojem dvou pravd, reprezentovaných dvěma procesními stranami. Žalobce vede s obžalovaným souboj názorů na důkazy a na události, během něhož se může relevantní pravda změnit či obrátit. Takový souboj je možný jedině potud, pokud obě procesní strany, mají stejná práva, která využívají k předkládání vlastních verzí událostí a k předkládání vlastních důkazů. V takovém systému hraje značnou roli kromě osoby soudce, který pečuje o procesní čistotu procesu a rozhoduje o trestu, rovněž porota, která rozhoduje o vině. Účast laické veřejnosti na rozhodování soudů je výrazným rysem adversárního procesu. V USA se vyskytuje v právu všech států, i když se podíl laiků na rozhodování soudů může stát od státu různit. Vyskytuje se tam ve dvou hlavních modelech – jednak rozhodování poroty, jinak účast přísedících soudců. Přesto že většina států zná institut přísedících soudců, drtivá většina trestních věcí je projednávána soudy porotními. Právo obžalovaného, a v některých státech i obviněného, aby jeho věc byla projednána před porotou, lze považovat za součást práva na zákonného soudce.¹⁵³ Systém poroty je ve všech státech USA brán za důležitý nástroj obrany proti nekontrolované soudní moci států nebo USA, proti zaujatosti či povaze soudců a dává záruky ohledu na veřejné mínění. Z hlediska harmonizace trestního procesu je třeba považovat porotní soudnictví za nejvhodnější pole pro vytváření společných principů a norem.¹⁵⁴

Avšak ať už tvoří soud soudci nebo porotci či přísedící, adversární proces, na rozdíl od procesu inkvizičního, není omezen rozsahem a obsahem vyšetřovacího spisu, vypracovaného orgány státní moci. Průběh hlavního líčení tak není ověřováním relevantní pravdy státních orgánů soudcem, nýbrž konfrontací dvou pojetí relevantní pravdy, totiž pojetí žalobce vůči pojetí žalovaného. V takové koncepci není rozhodnutí soudu předurčeno předchozí znalostí faktů z vyšetřovacího spisu, ale vychází z nezávislých podání obou stran. Proto musejí být veškeré důkazy provedeny před soudem. Na rozdíl od inkvizičního procesu, kde výsledky svědků či provádění věcných a listinných důkazů jsou spíše ověřováním závěrů vyšetřovacího spisu soudcem, v adversárním procesu každá ze stran předkládá vlastní důkazy, navrhuje vlastní svědky i znalce a přirozeně též zpochybňuje důkazy a svědky i znalce protistrany s cílem

¹⁵² Těmito principy jsou snaha dosáhnout spolehlivého zjištění faktů; adversární povaha řízení; akuzací systém dokazování; minimalizace vadných rozhodnutí; minimalizace důkazních břemen na straně účastníků řízení; podíl laické veřejnosti na rozhodování soudů; respektování důstojnosti jednotlivce; dodržování zásady spravedlivého procesu; dodržování zásady rovného zacházení a ohled na zájmy oběti trestného činu. Všechny tyto principy mají směřovat k účinnému realizaci a vynucení hmotného práva.

¹⁵³ V některých státech je právo na projednání věci před porotou považováno také za právo strany žalující, tedy státního žalobce.

¹⁵⁴ Z hlediska trendu vývoje pozorujeme v USA naopak ústup od využívání laických přísedících soudců. V praxi se tento systém udržuje spíše v odlehlých venkovských oblastech, kde bývá obtížné zvolit přiměřenou porotu. Přísedící jsou považováni za institut příliš ovlivněný soudní byrokracií, aby mohl co nejvěrněji odrazet veřejné mínění.

prokázat, že právě ta její verze pravdy odráží skutečnost lépe než verze protistrany. Hlavní líčení je tak prostředkem, jak přesvědčit soudce, porotu či přisedící, kteří o věci nemají žádnou povědomost, o vině či nevině. Úkolem soudce je zajistit regulérnost souboje protistran, spíše než jednostranně shromažďovat fakta a důkazy. V takovém systému je možnost odvolání k vyšší instanci zúžena, neboť protistrany měly kdykoliv možnost uvést všechna tvrzení a všechny důkazy. V adverzárním systému, založeném na souboji procesních stran, vyhrávají přesvědčivější argumenty, kdy úspěšnější je zpravidla lepší rétor a právník. Totéž se vztahuje na veřejného žalobce, který je v takovém systému „advokátem státu“. Obhájci mohou pomáhat svému klientovi v jakémkoliv stadiu řízení, včetně řízení přípravného nebo dokonce i před sdělením obvinění, což v praxi znamená, že i z jejich podnětu mohou policejní orgány shromažďovat důkazy i v neprospěch veřejného žalobce.

2. 3. 4. Vzájemné ovlivňování systémů

Naznačené rozdíly mezi kontinentálním a adverzárním trestním procesem nejsou sice již tak výrazné jako před sto a více lety, nicméně jsou stále patrné. Jak již bylo uvedeno výše, v současné praxi trestního řízení není žádný systém čistě adversární nebo čistě inkviziční povahy. Jde spíše o převahu znaků. Určení příslušnosti trestního řízení k typu adverzárnímu, resp. inkvizičnímu je spíše věcí historických tradic, přesto však hlavní rozdíl mezi oběma systémy spočívá ve způsobu nalézání relevantní pravdy. Jinými slovy, v obou systémech platí presumpce nevinny a nutnost, aby obžaloba unesla důkazní břemeno nad rozumnou míru pochybnosti *in dubio pro reo*. To, co odlišuje adversární a inkviziční proces je způsob hledání relevantní pravdy důkazů pro její zjištění a také související záruky ve smyslu, aby relevantní pravda byla nalezena spravedlivým, zákonným a férovým způsobem. Mezinárodně uznané standardy základních práv a svobod účastníků trestního řízení posílily v evropském kontinentálním trestním procesu prvky adversárního řízení. Na druhé straně větší angažovanost orgánů veřejné moci v boji s trestnou činností posílila v zemích angloamerického systému prvky inkviziční. Znovu se tak potvrzuje teze, že žádný systém trestního procesu nemůže být v dnešní době označen za čistě inkviziční nebo za čistě adversární. Nejčistší formy adversárního procesu nacházíme snad jen v některých státech Spojených států amerických. Například francouzský trestní proces, který je tradičně procesem inkvizičním, posiluje adversární prvky, umožňující kdykoliv v hlavním líčení napadnout důkaz. Tento francouzský „*contradictoire*“ není ovšem totéž, co adversární proces. Stále jde o práci s vyšetřovacím spisem, vytvořeným inkvirentem, v jehož intencích se soud pohybuje. Řada zemí kontinentálního právního systému vykazuje ve svých trestních řízeních ještě typičtější prvky adversárního procesu.

Vliv rozšiřujícího se katalogu základních práv a svobod na trestní proces nelze ovšem přeceňovat. Posílit adversární prvky v inkvizičním procesu může jen malý okruh procesních práv účastníků, jako právo vyslyšet svědky ve prospěch i v neprospěch obžalovaného nebo právo na obhájce od samého počátku přípravného řízení. Lidskoprávní dimenze se nicméně zdá být výraznějším sjednocujícím prvkem trestního procesu než dimenze organizační nebo strukturální. Evropská unie je na cestě ke stírání rozdílů mezi adversárními a inkvizičními procesy ve svých členských státech díky sjednocování katalogu základních práv účastníků trestního řízení, který působí na zrovnoprávnění obžalovaného (obviněného) s žalobcem v inkvizičním procesu, ale také na posílení exekutivních funkcí veřejné moci v procesu adversárním

Aktuální otázka tedy nemusí znít, zda je trestní řízení inkvizičního či spíše adversárního charakteru, nýbrž zda splňuje garance tzv. spravedlivého procesu, tak jak jej v evropském prostoru vytyčují především čl. 5 a 6 EÚLP a následně precizovala rozhodovací činnost ESLP, tedy jako především model kontradiktorní, který je svým původem vlastní (bližší) právě systému *common law*. Je nepopíratelným faktem, že právě EÚLP a následná judikatura ESLP měla a má významný dopad na přibližování právních řádů členských států v oblasti trestního řízení. Avšak i mimo tento rámec dochází k vzájemnému přibližování a ovlivňování navzájem, kdy hnacím motorem pro tyto změny je právě krize trestní justice způsobená přetížeností soudů a délkou řízení. Jsou tedy implementovány různé instituty zrychlující trestní řízení. Inspirace pro tyto změny je nezdědka čerpána ze systému *common law*. Konstatovat i stejné tendence z opačného směru – totiž, že země *common law* přejímají určité prvky ze systému inkvizičního. Trechsel také podotýká, že s jedinou výjimkou bylo možné v podstatě všechny rozsudky ESLP k problematice trestního procesu přenášet do jiných systémů, a to přesto, že příslušná ustanovení EÚLP podle Trechsele jasně odrážejí vliv anglosaského modelu.¹⁵⁵ Podle mého názoru nelze popírat, že oba tyto systémy odlišné jsou, zejména tím, že odlišným přístupem k dokazování dospívají k výsledku trestního procesu, neboť i samotné cíle trestního procesu jsou jiné. Jde tedy o způsob dokazování, hledání pravdy a objasňování skutkového stavu. Zatímco pro inkviziční systém je vystavěn na třech základních zásadách, jimiž jsou zásada materiální pravdy, zásada vyhledávací a zásada volného (materiálního a diferencovaného) hodnocení důkazů, je ovládán materiálním důkazním břemenem a směřuje k materiální spravedlnosti, adversární systém je vystavěn na zásadách formální pravdy, zásadě projednací a zákonem upravené klasifikaci důkazů na absolutně neúčinné, relativně neúčinné a účinné,

¹⁵⁵ TRECHSEL, Stefan, Die Bedeutung der Europäischen Menschenrechtskonvention im Strafrecht, ZStW 101, 1989, str. 832 – 833.

úpravě vylučovacích norem a teorii plodů z otráveného stromu (tedy po formalizaci dokazování podobně, jak to činila zákonná teorie průvodní), je ovládán formálním důkazním břemenem (jeho rozdělení a přenášení) a směřuje spíše k procedurální (formální) spravedlnosti. Oba systémy se tedy, stručně řečeno, odlišují tím, jakým způsobem je v nich dokazována pravda. Podle tohoto odlišujícího kritéria lze nazvat inkviziční model řízení „*judge led*“ (řízený soudem), zatímco angloamerický model lze nazvat jako adverzární „*adversarial*“, kde obhajoba a obžaloby vystupují jako „*adversaries*“ (protivníci, protihráči) a tím vytvářejí skutkový stav, a kde soudce je soudce v pozici „fotbalového rozhodčího“, který střeží dodržování pravidel zápasu. V minulosti se dále odlišovaly dále způsobem zahájení trestního stíhání (adversární - zásada oportunity, inkviziční - zásada legality) a intervencí soudu a stran řízení (adversární - zásada kontradiktornosti, inkviziční - zásada vyhledávací). Rozlišování těchto dvou kritérií se v dnešní době stírá, lze pouze poukázat na převládající prvky toho kterého druhu řízení, neboť zásada oportunity postupně proniká do systémů založených původně výlučně na zásadě legality. Zásada kontradiktornosti recentně patří ke standardu kontinentálního procesu, a to především díky rozhodovací praxi ESLP. Zásada má v kontinentálním pojetí poněkud jiný rozměr, než jaký má v systému *common law*, kde se kontradiktorností chápe především možnost obhajoby vést výslech a podrobit svědka obžaloby křížovému výslechu. Podle judikatury ESLP je k naplnění podmínky spravedlivého procesu v otázce kontradiktornosti řízení třeba, aby každá strana měla možnost předložit své důkazy a argumenty a též aby měla možnost vyjádřit se k důkazům protistrany.

Je sice nutnou objektivní skutečností, že se tyto systémy navzájem ovlivňovaly, ale není vůbec zřejmé, jak upozorňuje Fenyk, kde je ona kritická hranice, za kterou se vytrácí původní, historicky podmíněný trestní proces se svými dogmaty, která se na místo dogmat stávají faktickou překážkou dalšího vývoje a jsou v tomto ohledu vlastně stigmaty. Autor uvádí, že se mnoho let mezi odborníky vedou úvahy o tom, nakolik ještě jsou tyto dva systémy konvertibilní, nakolik se mohou ještě inspirovat a zda by nebylo možné pro členské státy Evropské unie, které vykazují vyšší míru homogenity než členské státy Rady Evropy, vytvořit universální typ smíšeného řízení, přičemž tyto diskuze nabývají na intenzitě, zejména tehdy, když se legislativa konkrétního kontinentálního státu rozhoduje přijmout nový kodex trestního práva, nebo když se objeví vlna odborných námitek proti takovému zákonu nebo příliš arbitrárnímu přístupu anglických soudců, anebo když se tvoří tzv. evropské trestní právo.¹⁵⁶

¹⁵⁶ FENYK, Jaroslav. Zásady dokazování. In: ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013, str. 57 - 59.

3. Základní zásady trestního řízení

3. 1. Pojem základních zásad

Koncepce našeho trestního procesního práva a našeho trestního řízení je založena na uznávaných civilizačních hodnotách vyplývajících především z postulátu demokratického právního státu. V trestním řízení se totiž, jak již bylo nesčetněkrát uvedeno, střetávají dvě významné civilizační hodnoty, jimiž jsou zájem společnosti, resp. státu na zajištění stability a bezpečí, na straně jedné, a práva a svobody jednotlivce, na straně druhé. Lze však říci, že v řadě aspektů se oba zájmy (zájem státu, zájem jednotlivce) překrývají, neboť stát tím, že stíhá trestné činy a jejich pachatele, přispívá ke zvýšení bezpečnosti ve společnosti, a chrání tím nejen společnost jako celek, ale i jednotlivé členy společnosti. Každý by měl mít totiž zájem na tom, aby byl chráněn jeho život, zdraví, svoboda, lidská důstojnost, majetek a další práva a svobody, byť na druhou stranu někteří jedinci sami tato práva a svobody porušují. V zájmu ochrany společnosti a jednotlivce před trestnými činy a jejich pachateli stát často musí zasahovat do práv a svobod fyzických i právnických osob, a to i těch, které se sami žádných trestných činů nedopustily. Platí tak slova Repíka, že státní moc, která má donucovací charakter, tak v trestním řízení naráží na práva a svobody individua,¹⁵⁷ přičemž každý zásah do chráněného práva či svobody musí mít základ ve vnitrostátním právu a musí být s tímto právem v souladu.¹⁵⁸

K zachování rovnováhy mezi uvedenými oprávněnými zájmy či potřebami státu a jednotlivců proto byly formulovány určité principy (základní zásady), jejichž systém a obsah historicky vyvíjel a stále vyvíjí; vývoj tedy není ukončen. Ve vztahu k základním zásadám trestního řízení je však nutné upozornit na to, že čím hlouběji nahlížíme do historie, tím méně se nám budou jevit kontury některých základních zásad, a to důvodů těch, že pro jejich náležité poznání nemáme relevantní dostatek pramenů, nebo proto, že tehdejší formy trestního procesu byly poměrně neukotvené, neboť podléhaly mnoha nahodilostem, místním zvyklostem či prostě libovůli vládních jedinců.¹⁵⁹ Každopádně platí slova Kühna o tom, že „*Každý složitější sociální systém (...) musí být založen na určitých principech. Systém, který by sám určité zvolené principy neobsahoval a nebyl na těchto principech budován, by nemohl být systémem, ale jen a pouze entropií a chaosem.*“¹⁶⁰

¹⁵⁷ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 91.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 17–18.

¹⁵⁹ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 80.

¹⁶⁰ KÚHN, Zdeněk. Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře. Praha: Karolinum, 2002, str. 78

Zvlášť pregnantně je tedy trestní politika a koncepce trestního řízení, vycházející z atributů demokratického právního státu, vyjádřena v systému základních zásad, ať již o nich mluvíme jako o základních zásadách trestního práva procesního, anebo o základních zásadách trestního řízení, které je nutno terminologicky odlišovat od základních zásad organizace soudnictví, které jsou zásadami organizačními. Souhlasím tedy s dříve vyjádřeným názorem Císařové, že k základním zásadám trestního řízení je nutno řadit toliko procesní principy, tj. takové, které charakterizují a určují postup řízení v trestních věcech, a ne tedy obecné zásady, které řídí soudnictví, neboť by byly jen opakovány, stejně jako v jiných procesech.¹⁶¹ Základní zásady trestního řízení jsou tedy zásadami funkčními. V určitém pohledu se tedy dá říci, že základní zásady trestního práva procesního mohou být společným pojmenováním (zastřešujícím pojmem) pro funkční zásady (základní zásady trestního řízení) a pro organizační zásady (základní zásady organizace soudnictví), byť se tyto významným způsobem prolínají,¹⁶² neboť organizační zásady mají mnoho procesních a funkčních souvislostí, a proto takové členění může být diskutabilní.¹⁶³

Mezi zásady organizace soudnictví, společné pro civilní i trestní proces, patří nezávislost a nestrannost soudů a soudců, principy zákonného soudu a zákonného soudce, rovnosti procesních stran, kontradiktornosti řízení, právo na právní pomoc, principy veřejnosti, ústnosti a přímosti, princip předvídatelnosti rozhodování, princip hospodárnosti a rychlosti, přičemž realizace a akcentace těchto společných obecných principů v civilním a trestním procesu může být rozdílná.¹⁶⁴ Důvodem této divergence je především to, že celé civilní řízení probíhá zpravidla toliko před soudem, zatímco trestní řízení se vede nejen před soudem, nýbrž v jeho přípravné (předsoudní) fázi též před policejním orgánem a státním zástupcem, tedy mimo rámec justice *in stricto sensu*. Z povahy věci je tedy dáno, že ty principy, která se vztahují k soudu a soudcům, se v řízení, vedeném jinými orgány než soudy, neuplatní, nebo se neuplatní stejně. V této souvislosti je však nutné upozornit na to, že v trestním řízení kontinentálního modelu má svůj význam předsoudní stadium (přípravné řízení), které je odlišné od řízení před soudem, neboť plně specifické funkce (vyhledávací, fixační, verifikační a odklonná), což vede

¹⁶¹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení. Praha: Academia, 1984, str. 53.

¹⁶² Některé základní zásady trestního řízení jsou projevem základních zásad organizace soudnictví (např. zásada volného hodnocení důkazů je projevem nezávislosti soudců, zásada legality je projevem zásady rovnosti občanů před zákonem).

¹⁶³ KURILOVSKÁ, Lucia, TRELAJ, Claude, KANÁS, Martin. Komparácia definícií a uplatňovania zásad trestného konania v súvislosti s postavením obvineného v podmienkach niektorých štátov EÚ. In : Úloha národného trestného práva v priestore Európskej únie a alternatívne riešenia trestných vecí. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011, str. 55.

¹⁶⁴ BARTOŇ, Michal, KRATOCHVÍL, Jan, KOPA, Martin, TOMOSZEK, Maxim, JIRÁSEK, Jiří, SVAČEK, Ondřej. Základní práva. Praha: Leges, 2016, str. 519 – 566.

k výrazné modifikaci některých procesních zásad,¹⁶⁵ a je pro trestní řízení velmi důležitým stadiem (byť jeho význam je stále potlačován) a také důležitým odlišujícím znakem od civilního řízení.¹⁶⁶ Je tedy otázkou, zda by nebylo vhodnější hovořit o organizačních zásadách trestní justice *in largo sensu*, kam by, vedle zásad organizace soudnictví, bylo možné zařadit i zásady organizace veřejné žaloby,¹⁶⁷ neboť i veřejná žaloba je podle ESLP orgánem výkonu trestní spravedlnosti,¹⁶⁸ který vykazuje znaky společné správním i soudním orgánům (*sui generis*), a tvoří samostatnou soustavu, založenou zejména na zásadách ochrany veřejného zájmu, nezávislosti (nezbytné hierarchie), nestrannosti, objektivitu, účinnosti a jednotnosti.¹⁶⁹ Těmito otázkami se v naší literatuře zabýval především Fenyk. Autor uvádí a zdůrazňuje, že veřejný žalobce v přípravném řízení kontinentálního typu zpravidla nemá ani postavení strany ve sporu, jako je tomu běžně v hlavním líčení, ale i zde je představitelem proměnlivého veřejného zájmu, to znamená, že přímo odpovídá za ochranu lidských práv v souvislosti se zahájením trestního stíhání vůči konkrétní osobě a za ochranu těchto práv při provádění následných vyšetřovacích úkonů. Jistě, uvádí Fenyk, veřejný žalobce zde není zcela osamocen, protože pokud jde o některá nejzákladnější práva (právo na osobní svobodu, nedotknutelnost obydlí), pak je odpovědnost přenesena také na soudce. Dále při odpovědi na otázku, do jaké míry je veřejný žalobce odpovědný (spoluodpovědný) za realizaci zásad uvedených v článku 6 EÚLP, autor uvádí, že tento článek hovoří sice toliko o „nezávislém a nestranném“ soudu, na druhé straně ovšem implicitně¹⁷⁰ stanoví odpovědnost všech orgánů výkonu spravedlnosti za dodržování lidských práv v celém trestním řízení, tedy včetně přípravného řízení, z čehož dovozuje, že počítá v této fázi i s veřejným žalobcem.¹⁷¹ Nelze nepřipomenout také obžalovací zásadu a pravidlo *nemo iudex sine actore*. Na druhé straně je třeba uvést, že tyto zásady veřejné žaloby (ochrana veřejného zájmu, nezávislost a nezbytná hierarchie, nestrannost, objektivita, účinnost a jednotnost) jsou více či méně determinovány povahou trestního řízení a základními zásadami,

¹⁶⁵ Kdy je např. potlačen princip veřejnosti, aby nedocházelo k úniku informací, ke ztrátě důkazů, k paralýze celého řízení, atd.

¹⁶⁶ Současně lze také upozornit na to, že je jedním z dlouhé řady odlišujících znaků mezi kontinentálním a angloamerickým modelem trestního procesu.

¹⁶⁷ FENYK, Jaroslav. Veřejná žaloba. Díl první, Historie, současnost a možný vývoj veřejné žaloby. Praha: Institut Ministerstva spravedlnosti České republiky, 2001, str. 147 – 159.

¹⁶⁸ Rozhodnutí ESLP Schiesser proti Švýcarsku ze dne 4. 12. 1979, stížnost č. 7710/76.

¹⁶⁹ FENYK, Jaroslav. Zásady veřejné žaloby v trestním řízení. Policejní teória a prax, 2002, č. 3, str. 62 – 70.

¹⁷⁰ Hovořit tak můžeme o „viditelných“ (projednání věci spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě před nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu, rozsudek musí být vyhlášen veřejně), a „neviditelných“ právech (právo na přístup k soudu; na osobní účast při sporném řízení; na rovnost zbraní; na řádné provádění důkazů a na kontradiktorní výslech svědků; na odůvodněný rozsudek; na skutečné provádění pravomocných soudních rozhodnutí) právech vyplývajících z čl. 6 EÚLP.

¹⁷¹ FENYK, Jaroslav. Veřejná žaloba. Díl první, Historie, současnost a možný vývoj veřejné žaloby. Praha: Institut Ministerstva spravedlnosti České republiky, 2001, str. 147 – 159.

jež jsou uplatňovány v jeho rámci. Jinak řečeno, jde o vztah závislosti, kdy platí, jaké bude trestní řízení, tak takový bude i státní zástupce.

Tím, čím se od sebe trestní a civilní proces nejvíce odlišují, jsou tzv. odvětvové principy (zásady). Tyto odvětvové principy se zpravidla formulují jako kontrapozice (opozita) dvou párových (zčásti nebo zcela protikladných) možností postupu, z nichž zákonodárce pro daný druh řízení připouští buď obě možnosti, nebo pouze jednu. Jde o principy dispoziční - oficiality; projednací - vyšetřovací (vyhledávací/inkviziční); materiální pravdy - formální pravdy; jednotnosti řízení (arbitrárního pořádku) – koncentrační princip (legálního pořádku), volného hodnocení důkazů – zákonné důkazní teorie.¹⁷² Zatímco pro civilní řízení charakteristické to, že se v něm uplatňují a kombinují párové principy, avšak každý z nich v jiném typu řízení,¹⁷³ trestní proces zpravidla preferuje pouze jeden z těchto párových principů, kdy druhý z nich se uplatní toliko jako výjimka nebo se neuplatní vůbec.¹⁷⁴ Základní zásady trestního řízení jsou tedy odvětvovými a funkčními zásadami trestního řízení.

Základní zásady trestního řízení jsou v podmínkách České republiky a Slovenské republiky od poloviny minulého století součástí právní úpravy trestního řízení, přičemž o jejich systematickém, introdukčním a koncentrovaném zařazení můžeme hovořit už od trestního řádu z roku 1956, nikoliv až od trestního řádu z roku 1961, jak se poněkud překvapivě a mylně domnívají někteří právní historici nebo představitelé nauky trestního procesu. Nemají tak úplně pravdu ti, kteří říkají, že „*největší přínos nového trestního řádu* [myšleno trestního řádu z roku 1961 – poznámka J.M.] *bylo možno nepochybně spatřovat v tom, že poprvé v něm byly obsaženy základní zásady, kterými bylo a dosud je trestní řízení ovládáno. Katalog je stále obsažen v § 2 trestního řádu*“¹⁷⁵, nebo, že „*po prvý krát u nás boli základné zásady trestného konania kodifikované v úvodných ustanoveniach, v Trestnom poriadku r. 1961 (z. č. 141/1961 Zb.)*“,¹⁷⁶ anebo ti, podle kterých „*základné zásady trestného konania boli v r. 1961 výslovne zakotnené do úvodných ustanovení Trestného poriadku, hoci tomu tak skôr nebolo*“.¹⁷⁷ Autoři těchto

¹⁷² ZAHRADNÍKOVÁ, Radka a kol. Civilní právo procesní. Plzeň: Aleš Čenek, 2018, str. 64 – 72.

¹⁷³ Např. pro tzv. sporná řízení platí zásadně principy dispoziční a projednací, pro tzv. nesporná řízení platí zásadně principy oficiality a vyšetřovací.

¹⁷⁴ V trestním řízení např. jednoznačně dominuje zásada oficiality, zatímco zásada dispozičnosti je spíše okrajová a limitovaná.

¹⁷⁵ SCHELLE, Karel. Právo trestní procesní (do roku 1990). In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds). Encyklopedie českých právních dějin. VII. svazek. Právo pra – Prob. Plzeň, Ostrava: Aleš Čenek, Key Publishing, 2017, str. 115.

¹⁷⁶ ROMŽA, Sergej. Koncentračná zásada vs. zásada náležitého zisťovania skutkového stavu veci v slovenskom trestnom konaní. Časopis pro právní vědu a praxi, 2018, č. 1, str. 76.

¹⁷⁷ ŠANTA, Jaroslav, VRÁBLOVÁ, Miroslava. Právo na tlmočnicka a prekladateľa v trestnom konaní. In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) Princípy a zásady v trestnom práve. Košice: UPJŠ, 2014, str. 161 – 162.

výroků patrně nedůsledně vychází z české učebnice trestního procesu, kde je uvedeno, že „základní zásady trestního řízení byly v r. 1961 výslovně zakotveny do úvodních ustanovení trestního řádu, ačkoli tomu tak dříve v takové podobě nebylo (srov. však § 2 trestního řádu z roku 1956).“¹⁷⁸ Na druhou stranu je potřeba uvést, že výčet základních zásad v trestním řádu z roku 1956, který byl platný a účinný pouze několik let, nebyl tak sofistikovaný, jako ten u stávajícího trestního řádu z roku 1961, to však nic nemění na situaci, že československý zákonodárce v tehdejší společensko-politické atmosféře považoval za možné a nutné, aby základní zásady (jako definice) byly součástí platného (pozitivního) práva.¹⁷⁹ Základní zásady trestního řízení byly pochopitelně reflektovány také v předchozích trestních řádech.¹⁸⁰

Významnou a svým způsobem nezastupitelnou roli v trestním právu procesním tedy hrály,¹⁸¹ hrají¹⁸² a budou hrát základní zásady trestního řízení. V nauce socialistického trestního řízení bylo zdůrazňováno, že právě tyto zásady zaručují v tomto procesu uskutečňování socialistické zákonnosti, zajišťují důslednou ochranu jak zájmům společnosti, tak i zákonných práv a zájmů občanů, zejména osoby, proti které se vede trestní řízení.¹⁸³ Ačkoliv si tedy text trestně-procesních předpisů (základních zásad trestního řízení) *de iure* uchovával zdánlivě liberální a pokrokový náter, *de facto* s ním byl v příkrém rozporu. V tehdejší aplikační praxi (v konkrétních případech zejména politického charakteru) však docházelo k porušování jednotlivých norem trestního procesu na základě třídního uplatňování základních zásad. Na druhou stranu, byla to právě socialistická legislativa, která koncentrovaně a systematicky formulovala základní zásady trestního řízení (§ 2 trestního řádu z roku 1956 a § 2 tr. řádu z roku 1961) a tento systém rozšířila o zásadu spolupráce orgánů činných v trestním řízení se společenskými organizacemi, kterou český zákonodárce neopustil ani po změně režimu v roce

¹⁷⁸ FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, GRIVNA, Tomáš a kol. Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 85.

¹⁷⁹ FENYK, Jaroslav. Zásady dokazování. In: ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013, str. 49.

¹⁸⁰ BLÁHOVÁ, Ivana. Rekodifikace trestního práva procesního v letech 1948-1950. Praha: Auditorium, 2017, str. 111 – 141, 174 – 181.

¹⁸¹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. *Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení*. Praha: Academia, 1984, str. 28 – 53; CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Podnětné diskuse o základních zásadách trestního řízení. *Socialistická zákonnost*, 1983, č. 9, str. 540 – 545.

¹⁸² JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Leges, 2016, str. 116 an.; JELÍNEK, Jiří (ed). *Základní zásady trestního řízení – vůdčí ideje českého trestního procesu*. Praha: Leges, 2016; JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní – minulost a budoucnost*. Praha: Leges, 2016.

¹⁸³ RŮŽEK, Antonín a kol. *Československé trestní řízení*. Praha: Panorama, 1982, str. 38-39; HERMANOVSKÝ, Pavel. Systém základních zásad trestního řízení a jejich mravní aspekt. *Čs. kriminalistika*, 1985, č. 4, str. 356 an.; HERMANOVSKÝ, Pavel. K pojetí základních zásad trestního řízení. *Stát a právo* 23, 1986, str. 193 an.

1989, byť se aktuálně (a podle mého názoru správně) uvažuje o tom, že by již *de lege ferenda* neměla být upravena v systému základních zásad trestního řízení.¹⁸⁴

Domnívám se, že obecným posláním (funkcí) základních zásad je vymezit určitý rámec, ve kterém probíhá fungování celého systému právních norem trestního práva, jde tedy o stanovení legálních (zákonných) a legitimních (ospravedlnitelných) zásahů do lidských práv a základních svobod subjektů trestního řízení ze strany orgánů činných v trestním řízení. S určitou nadsázkou lze říci, že základní zásady trestního řízení představují „pravidla hry“ zvané trestní proces. V dnešní době jsou proto základní zásady trestního řízení stále častěji pojímány jako určité ústavní limity trestního řízení, jako atributy práva na spravedlivý proces, resp. jsou konkrétním provedením a na ústavní a mezinárodní rovině obecně formulovaného práva na spravedlivý proces.¹⁸⁵ Při určitém zjednodušení jde tedy o „zvláštní část práva na spravedlivý proces“. Je možné učinit i určitou paralelu, byť podstatně zjednodušenou, v tom ohledu, že „právo na přístup k soudu“, jako jedna ze dvou integrálních součástí práva na spravedlivý proces, je párovým pojmem k „základním zásadám organizace soudnictví“, zatímco „právo na spravedlivé řízení“ či „právo na proces určité kvality“, jako druhá integrální součást práva na spravedlivý proces, jsou pojmy párové k „základním zásadám trestního řízení“.

Základní zásady jako právní principy odrážejí obecné zákonitosti společenských vztahů, které regulují, a proto musí být formulovány tak, aby těmto vztahům odpovídaly. Základní zásady jsou tedy imanentní trestnímu řízení v daném místě a čase. Dostáváme se tedy k závažné otázce, kterou je význam zákonodárné činnosti ve vztahu k jednotě objektivního a subjektivního faktoru. Kategorie základních zásad trestního řízení je objektivní z důvodu toho, že normy příslušného právního odvětví odrážejí objektivní zákonitosti společenského vývoje. Logickým důsledkem toho je, že zákonodárce v určitém ohledu nevytváří a nevymýšlí základní zásady, ale pouze je odhaluje a formuluje. Současně představují také subjektivizovaný výraz představy zákonodárce o nejúčelnějším uspořádání trestního procesu (představy čeho a jakým způsobem má být dosaženo). Subjektivní prvek se projevuje také v tom, že právní formy vyjádření principů jsou subjektivní, protože normy jsou volným aktem státu, produktem uvědomělé tvůrčí činnosti zákonodárce, který musí nezbytně pochopit společenské vztahy a

¹⁸⁴ Pro úplnost lze dodat, že slovenský zákonodárce si tuto zásadu ponechal i v novém (rekodifikovaném) trestním řádu (§ 2 odst. 13 TP).

¹⁸⁵ Z tohoto důvodu proto Nejvyšší soud ČR i Ústavní soud ČR ve svých rozhodnutích věnují náležitou pozornost právě základním zásadám - FRYŠTÁK, Marek; POLIŠENSKÁ, Petra a kol. Aktuální judikatura k trestnímu řízení. Brno: Muni, 2014, str. 4 – 79; ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 60 – 106.

také uvážit možnosti práva na tyto vztahy působit.¹⁸⁶ Je však třeba si uvědomit, že struktura práva je objektivní zákonitostí a zákonodárce by se neměl vydávat „revoluční cestou“, tj. vydávat právní normy libovolně nebo podle vlastní úvahy do nich zasahovat, aniž by přitom přihlédl ke všem vztahům a souvislostem. V opačném případě, kdy zákonodárce na tento objektivní charakter nedbá, totiž hrozí, že jednotlivé instituty a ustanovení ztrácí svoji efektivitu, čímž může ztráct na efektivitě systém samotný, což v oblasti trestního práva znamená ztrátu efektivitu v boji s kriminalitou. Základní zásady tedy sjednocují, resp. by měly sjednocovat objektivní (obecné zákonitosti) i subjektivní (představu zákonodárce) prvky.¹⁸⁷ Jak uvádí Císařová, problém je tedy v tom, nakolik zákonodárce dovedl tyto tendence a možnosti vyjádřit.¹⁸⁸ V této souvislosti základní zásady souvisí s trestní politikou, skrze kterou stát deklaruje zejména úroveň ochrany základních lidských práv a svobod, kterou je ochoten a schopen reálně zabezpečit. Tlapák Navrátilová poznamenává, že předvídatelná a smysluplná trestní politika by měla zajišťovat kvalitní legislativu (prostou protichůdných, účelových a populistických změn), současně přispívat k zabezpečení právní jistoty občanů a fungování justičního systému a konečně vykazovat určité konstanty, které dlouhodobě a smysluplně ovlivňovaly trestní právo, jde právě o základní zásady.¹⁸⁹

Formování základních zásad trestního řízení je samozřejmě významně ovlivňováno prostředím, ve kterém vznikají. Historie i současnost nám neustále dokazují, že determinanty¹⁹⁰ ovlivňující formování zásad trestního řízení se v průběhu let opakují a základní zásady se podřizují, resp. formují se pod vlivem společensko-politických idejí.¹⁹¹ Je však potřeba dodat, že regulátorem procesní činnosti a právních vztahů nejsou samotné ideje, ale normy, které jsou na jejich základě konstituovány, a pokud by tyto ideje nebyly formulovány v normách práva, zůstaly by zásadami právního vědomí a jejich vynutitelnost bychom nemohli směřovat s vynutitelností právních norem.¹⁹² Tvoří-li tyto základní zásady tak důležitý prvek daného systému, je třeba uvážit, co vlastně může být jako základní zásada chápáno. Za základní zásadu

¹⁸⁶ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení. Praha: Academia, 1984, str. 31

¹⁸⁷ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Podnětné diskuse o základních zásadách trestního řízení. Socialistická zákonnost, 1983, č. 9, str. 541.

¹⁸⁸ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení. Praha: Academia, 1984, str. 31

¹⁸⁹ TLAPÁK NAVRÁTILOVÁ, Jana. Má trestní právo logiku? In: ROMŽA, Sergej (ed.) Trestná politika státu - história, súčasnosť a perspektívy. Košice: UPJŠ, 2015, str. 78 – 79.

¹⁹⁰ KURILOVSKÁ, Lucia. Faktory ovplyvňujúce formovanie zásad trestného konania a postavenie obviněného. In: Právo a jeho prostredie. Bratislava : Ústav štátu a práva SAV, 2011, str. 352 – 356.

¹⁹¹ ROMŽA, Sergej, ČOPKO, Peter. Východiská koncepcie trestného konania. STUDIA IURIDICA Cassoviensia, 2013, č. 1, str. 81.

¹⁹² HERMANOVSKÝ, Pavel. K pojetí základních zásad trestního řízení. Stát a právo 23, 1986, str. 197.

trestního řízení je možno považovat jen takovou zásadu, která je zobecněním zákonitostí vztahujících se k podstatě, úkolům a cílům trestního procesu, nemá vnitřní protiklady a vyjadřuje podstatu systému tak, že bez ní nelze plnit úkoly a cíle tohoto systému. Jde tak o fundamentální rysy, které se vyznačují větší stabilitou a které se promítají do většího množství dílčích postupů, čímž formulují celkový ráz trestního řízení. Hovořit tak o nich můžeme jako o systémiotvorných tendencích, které determinují strukturu, tj. vztahy mezi elementy trestního řízení.

Základní zásady tedy představují rozličné a historicky podmíněné vůdčí regulativní ideje,¹⁹³ na kterých je trestní řízení (jeho organizace a činnost jeho orgánů) vybudováno a jimiž je ovládáno.¹⁹⁴ Jedná se tak o určující právní ideje, které byly ve své obecné podobě postupně vypracovány a zformulovány trestněprávní doktrínou. Je možné tvrdit, že implementací regulativních idejí do základních zásad trestního řízení má zabránit chápání trestního řízení z formálního hlediska. V této souvislosti jsou pak příhodná slova Císařové o tom, že „rozvíjením problematiky zásad trestního řízení se vnáší do nauky trestního procesu ideologické prvky, které působí proti dogmatismu trestní teorie i praxe. Procesní činnost tím nabývá širšího smyslu a sjednocuje navzájem v komplexní realizaci jednotlivé ideje, které zásady trestního řízení vyjadřují.“¹⁹⁵ Podle trestně-procesní doktríny nicméně obsah (náplň) jednotlivých základních zásad trestního řízení musí vždy vycházet ze zákonné právní úpravy, čímž má být zajištěno, že zejména v interpretační a aplikační praxi bude vyloučena libovůle při jejich stanovování.¹⁹⁶ Pro úplnost dodejme, že trestní řád neupravuje veškerý postup orgánů činných v trestním řízení, např. při zjišťování pachatele trestného činu, neboť by to bylo složité a neúčelné, ale vytváří nepřekročitelný právní rámec pro tuto činnost. Ke zjištění pachatele trestného činu tak nelze použít všech postupů a metod, které jsou reálně k dispozici a které se používají v jiných lidských oblastech, ale pouze ty, které neodporují trestnímu řádu a podle kriminalistického učení požadavku přípustnosti, kdy jedním z hledisek při posuzování přípustnosti metody je právě respektování základních zásad trestního řízení.¹⁹⁷

¹⁹³ HÖLLANDER, Pavel. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, str. 200–202; ČECHÁK, Petr. Principy jako řídicí ideje právní regulace. In: HAMULÁK, Ondrej (ed.). *Principy a zásady v právu - teorie a praxe*. Praha: Leges, 2010, str. 13 – 20.

¹⁹⁴ JELÍNEK, Jiří. (ed.) *Základní zásady trestního řízení - vůdčí ideje českého trestního procesu*. Praha: Leges, 2016 či ŠÁMAL, Pavel. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: ASPI, 1999.

¹⁹⁵ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Podnětné diskuse o základních zásadách trestního řízení. *Socialistická zákonnost*, 1983, č. 9, str. 540.

¹⁹⁶ CÍSAŘOVÁ, Dagmar a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Linde, 2001, str. 48–49.

¹⁹⁷ MUSIL, Jan, KONRÁD, Zdeněk, SUCHÁNEK, Jaroslav. *Kriminalistika*. Praha: C. H. Beck, 2004, str. 96, 108–109.

Základní zásady trestního řízení, resp. jejich systém, je potřebné vnímat jako vnitřní strukturovaný organický celek, který je tvořený jednotlivými prvky, mezi kterými existuje filozofická a ideová kauzalita (podmíněnost), a který je následně promítnut do jednotlivých ustanovení trestního kodexu. Jinak řečeno, základní zásady jsou natolik všeobecné a podstatné požadavky, že v podstatě veškerá ustanovení jsou s nimi v přímé (bezprostřední) či nepřímé (odvozené) souvislosti. Z tohoto důvodu se pak od obsahu té či oné zásady může odvíjet charakter trestního řízení.

Ze samotného smyslu pojmu „základní zásady trestního řízení“ vyplývá, že za základní zásadu trestního řízení je nutno považovat každé ustanovení, které v obecném stupni charakterizuje organizaci a činnost orgánů činných v trestním řízení. Aby takové ustanovení mohlo být skutečně základní zásadou, musí určovat v organizaci a činnosti těchto orgánů hlavní a výchozí momenty, ze kterých jsou následně odvozovány ustanovení konkrétnějšího rázu. Tímto je dán i jejich význam, neboť na nich spočívá celé trestní právo procesní, zejména pak systémové a strukturální trestně-procesní vztahy. Již sám název základní zásady trestního řízení naznačuje jejich rozdíl od jiných procesních zásad (např. zásady *beneficium cohaesionis* a *reformationis in peius*), které mají zúžený rozsah a jsou principy jen jednotlivých institutů. Jde tak o právně-politická rozhodnutí o nejúčelnějším uspořádání trestního řízení či o společensky důležité obecné direktivy úpravy těch nejpodstatnějších otázek v rámci trestního procesu. Jejich obecná formulace může doznat při případné změně společenského vývoje určitých změn ve výkladu nebo obsahu usměrňujícími stanovisky aplikační praxe. Výstižné vymezení nalezneme u Platzgummera: „Zásady, maximy, principy, jsou právněpolitická rozhodnutí o nejúčelnějším utváření trestního řízení“.¹⁹⁸ Již v minulosti např. Solnař pravil, že „stěžejní zásady trestního procesu byly kdysi formulovány jako požadavky adresované trestnímu zákonodárci, jak trestní proces nejlépe upravit. Dnes se nám jeví jako theoretické konstrukce vzniklé abstrakcí z pozitivně právních předpisů a sloužící k jejich výkladu. Při tom třeba arci postupovati opatrně.“¹⁹⁹ Obdobně Růžek zastával stanovisko, že „bez správného stanovení základních zásad a jejich znalosti není možná legislativní práce v oblasti trestního řízení, neboť právní úprava všech ustanovení trestního řízení z nich musí vycházet.“²⁰⁰ Úkolem základních zásad je, mimo další významné úkoly, též vytyčit cíle, ke kterým má být na jejich základě směřováno, a kterých má být dosaženo. Jde o dosahování často velmi ctižádostivých cílů, kterých není, a

¹⁹⁸ PLATZGUMMER, Winfried. Grundzüge des österreichischen Strafverfahrens, 6. vydání, Springer - Verlag, Wien - New York, 1994, str. 11.

¹⁹⁹ SOLNAŘ, Vladimír. Učebnice trestního řízení. Praha: Melantrich, 1946, str. 13

²⁰⁰ RŮŽEK, Antonín. Československé trestní řízení. Praha: Orbis, 1977, str. 41.

někdy ani reálně nemůže být dosaženo, nicméně i za těchto okolností je prověřováno, zda v konkrétním případě existovala skutečná snaha o jejich dosažení.

Základní zásady jsou na straně jedné relativně samostatné, avšak na druhé straně jsou nerozlučně propojeny a podmíněny, nelze je tedy chápat či aplikovat odděleně. Nejsou však nahodilým konglomerátem jednotlivých základních ustanovení řídicího charakteru, ale promyšleným výběrem jednotlivých základních zásad typických pro tu, či onu právní oblast. Zdůraznit lze i strukturální charakter základních zásad. Základní zásady nemají totiž povahu vedle sebe existujících a na sobě nezávislých principů, ale jsou tedy výrazem sjednocování základních protichůdných sil ovládajících danou oblast společenských vztahů. Teprve ve svém vzájemném postavení a působení v určitém právním odvětví vytvářejí strukturu, která je charakteristická pro toto odvětví. Vzájemné funkční vazby vytvářející se kombinací základních zásad tvoří specifičnost jednotlivých druhů procesů. Vzájemné sepětí a vzájemné působení základních zásad je tedy nepochybnou charakteristickou vlastností systému základních zásad. Jejich vzájemná souvislost a objektivní podmíněnost totiž vytváří kvalitativní jednotu, bez které by trestní soudnictví nemohlo plnit své poslání. Z objektivního charakteru a obsahu základních zásad, jejich organické jednoty, vzájemné souvislosti i samostatnosti obsahu každé z nich zákonitě vyplývá řada důsledků a pravidel. To má nepochybně souvislost i s tím, že zásada je v sobě schopna koncentrovat několik (ústavních) principů. Současně platí, že systém základních zásad tvoří harmonickou ucelenou soustavu, vnitřně jednotnou, zaměřenou na uskutečnění úkolů trestního řízení, a proto jsou jednotlivé základní zásady vzájemně skloubeny, navzájem se doplňují a podporují. Porušení některé z nich v trestním řízení má vzápětí za následek i porušení jiných zásad, a proto tzv. „domino-efekt“ v negativním smyslu, kdy primární porušení jedné základní zásady vyvolává někdy i násobné poruchy organicky propojených zásad, může znamenat určité riziko pro zdárné fungování systému trestní justice a tím i pro naplňování trestně politických cílů, o které tato usiluje (§ 1 odst. 1 tr. řádu).²⁰¹

Významným způsobem k definování přispěl i Kratochvíl, který, ačkoli spatřuje diferenci mezi pojmy „základní zásady trestního řízení“ a „základní zásady trestního práva procesního“,²⁰² definuje základní zásady trestního práva procesního jako „zpravidla v trestním řádu výslovně či (alespoň) mlčky vyjádřená, především ústavně podmíněná východiska tvorby, interpretace a aplikace systému norem trestního práva procesního (...) jejich význam se

²⁰¹ KRATOCHVÍL, Vladimír. O některých trestněprávních základních zásadách. In: STREMY, Tomáš, VRÁBLOVÁ, Miroslava, ZEMAN, Štefan (eds.). Iustitia omnibus Pocta prof. JUDr. Pavlovi Balážovi, CSc. Krakow: Trnavská univerzita v Trnave, 2014, str. 151–168.

²⁰² Základní zásady trestního práva procesního považuje za „právní regulaci“, zatímco základní zásady trestního řízení za „předmět právní regulace“.

koncentruje v jejich funkcích, které plní ve vztahu k tomuto odvětví (...) směřují k naplnění zákona o trestním řízení soudním.“²⁰³ Naopak Pipek nevidí žádný podstatný rozdíl mezi základními zásadami trestního práva procesního a základními zásadami trestního řízení, neboť v prvním případě se jedná o samotné pilíře a ve druhém případě v zásadě o tytéž pilíře, kterou jsou však připraveny, aby se nad nimi klenula architektura konkrétní úpravy trestního řízení. V jeho pojetí je důležité a podstatné, aby tyto zásady vznikly a existovaly buď již před právní regulací, nebo nejpozději na samotném počátku jejího vzniku. Z tohoto důvodu pak nesouhlasí se Solnařovým tvrzením, o tom, že „stěžejní zásady byly kdysi formulované pro zákonodárce s cílem nejlepší úpravy trestního procesu, a že dnes se jako teoretické konstrukce, které vznikly z pozitivně právních předpisů jako jejich abstrakce a slouží k jejich výkladu“.²⁰⁴

Základní zásady představují rozhodující právní postuláty, jimž toto významné postavení vyplývá v kontinentálním prostředí z pozitivního práva (ze zákona), přičemž jejich význam (ve smyslu závazných výkladových pravidel) je v českém či slovenském prostředí zdůrazněn i tím, že jsou uvedené v úvodních ustanoveních, zpravidla za účelem trestního řízení (řádu),²⁰⁵ který na straně jedné blíže rozvádí, a to v intencích ústavněprávních zásad. Na straně druhé však tento účel limitují a determinují. Naproti tomu v prostředí *common law* jsou základní zásady (principy) uznávané materializovanou rozhodovací praxí, neboť zde neexistuje trestní řád v naší (kontinentální) podobě.²⁰⁶ Dále je podle mého názoru nesporné, že dogmata (ať už inkvizičně-obžalovací nebo adversární) tvoří páteř základních zásad.²⁰⁷ Fenyk uvádí, že systém je pouze souhrnem zásad, uvažovaných z hlediska toho, co je spojuje dohromady, model může být například dílo, z něhož příkladná hodnota činí pramen inspirace, ale dogma specifikuje nějaký souhrn pravidel v univerzálním a nadčasovém pojetí. Nelze však odhlédnout od skutečnosti, že základní zásady a dogmata, na nichž tyto zásady spočívají, jsou výsledkem historického vývoje v konkrétních zemích, resp. skupině zemí, jejichž právní kultury mají podobné kořeny. Tak jako se z inkvizičního (vyšetřovacího) trestního procesu v kontinentální Evropě se stalo inkviziční dogma, v zemích *common law* se z adversárního procesu stalo dogma adversární, přičemž obě dogmata se postupným vývojem stala formou univerzální ochrany společnosti.²⁰⁸

²⁰³ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 79 an.

²⁰⁴ PIPEK, Jiří. Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení. Právník, 2001, č. 12, str. 1151.

²⁰⁵ Srov. čl. 2 TP.

²⁰⁶ Takže „lábivá“ úvaha o tom, že bychom snad, v zájmu „moderního přístupu“, měli převzít právní úpravu platící v zemích *common law* je nemyslitelná už z důvodu toho, že tamější „právo“ je poměrně široké a rozhodovací praxe se liší.

²⁰⁷ FENYK, Jaroslav. Zásady dokazování. In: ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013, str. 49 an.

²⁰⁸ FENYK, Jaroslav. Zásady veřejné žaloby v trestním řízení. Policajná teória a prax, 2002, č. 3, str. 62.

Současně lze říci, že oba systémy dogmat jsou funkční a jsou schopny plnit své poslání, ovšem pouze tehdy, pokud jsou zasazeny do jim odpovídajícího prostředí právního, kulturního, ekonomického a společenského. Platí tak slova Musila o tom, že „*téhož výsledku lze dosáhnout různými způsoby – různými modely trestního řízení založenými na rozdílných zásadách (...) Pro úspěšné fungování určitého modelu trestního řízení je tedy spíše důležité, aby jednotlivé zásady byly vzájemně dobře sladěny a aby respektovaly širší sociální a právní kontext, tradice, kulturní zvyklosti, veřejné mínění apod.*“²⁰⁹ Musil jako příklad uvádí princip oportunity a princip legality, kdy nelze říci, že by některý z těchto iniciačních principů byl lepší a jiný horší, nicméně např. rozdílnými historickými tradicemi lze vysvětlit to, že princip oportunity je vcelku bez námitek veřejným míněním akceptován v systému *common law*, zatímco v zemích střední Evropy (včetně České republiky) se setkává s odporem.²¹⁰ Jinde se však Musil vyslovil pro další zeslabování zásady legality, a to stanovením dalších výjimek, kdy státní zástupce stíhat nemusí.²¹¹ Současně lze upozornit na to, že dodržování základních zásad a o ně opřených zákonných postupů zvláště procesních stran v trestním řízení nemůže dost dobře efektivně fungovat bez optimální harmonizace trestního práva procesního členských zemí v rámci federace (např. USA),²¹² mezinárodních organizací (Rada Evropy)²¹³ či jiných supranacionálních entit (Evropská unie)²¹⁴ právě skrze tyto principy.

Základní zásady jsou konkrétnějším vyjádřením i základních právních principů²¹⁵ a tím i základních všeobecných principů společnosti v určitém stupni historického vývoje a příslušné kultury, včetně kultury právní, jak na národní, tak i supranacionální úrovni. Ačkoliv bylo v odborné literatuře vysloveno mnoho různých názorů na definici základních zásad (principů) trestního procesu, jsou tyto pohledy v zásadě stejné. Souhrnně řečeno, jde současně o a) právní principy, určující právní ideje, kterými je ovládané trestní řízení; b) základ, na kterém je vybudována organizace trestního řízení; c) vyjádřené mínění zákonodárce o nejúčelnějším uspořádání trestního procesu. Základní zásady (principy) jsou v české a slovenské nauce

²⁰⁹ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČTA, Josef a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 129.

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ MUSIL, Jan. Místo přípravného řízení v celkové struktuře trestního řízení. In: JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní - minulost a budoucnost*. Praha: Leges, 2016, str. 216.

²¹² TOMÁŠEK, Michal. Srovnání teoretických problémů harmonizace trestního procesu v USA a v EU. *Právník*, 2008, č. 4, str. 391 an.

²¹³ SCHEU, Harald Christian. Vliv judikatury Evropského soudu pro lidská práva na harmonizaci trestního řízení v Evropě. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*, 2008, č. 2, str. 53 an.

²¹⁴ FENYK, Jaroslav. Listina základních práv Evropské unie a trestní řízení. *Státní zastupitelství*, 2015, č. 2, str. 8 an.

²¹⁵ MUNIZ, Joaquin R.-Toubes. *Legal Principles and Legal Theory*. Ratio Juris, sv. 10, 1997, str. 269. (cit. dle KÜHN, Zdeněk. *Aplikace práva ve složitých případech: K úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002, str. 77 an.).

trestního procesu chápány jako obecná, řídicí ustanovení, na kterých spočívá trestní řízení, a současně se dá říci, že mezi pojmy princip a zásada není rozdíl. Přesto však Fenyk pojem „zásada“ nepovažuje za výstižný, neboť se spíše jedná o principy, a to s ohledem na jejich zásadní význam pro odvětví trestního práva procesního, dobu a rozsah jejich aplikace.²¹⁶ Čič v nauce trestního procesu vyslovil stanovisko distingující oba pojmy, neboť nechápe zásadu jako překlad cizího slova princip. Konkrétně uvádí, že princip je nadřazeným pojmem zákonu, protože v určitém smyslu zákony sjednocuje jako rozhodující dynamická síla, vyjádřená ve vícerozličných zákonech a projevující se i v zákonitostech a tendencích vývoje. Princip podle jeho názoru souvisí s praktickým poznáváním a je prověřením zákona v praxi. Naproti tomu zásada (direktiva) vychází ze zákona, z principu, obsahuje některé společné prvky (znaky, stránky a vlastnosti) s principem a vyjadřuje požadované vlastnosti. Čič za princip považuje (tehdejší) objektivní pravdu, zatímco příkladmo presumpci nevinoty, právo na obhajobu, volné hodnocení důkazů považuje za zásady.²¹⁷ K tomu lze uvést dvě poznámky. Domnívám se, že pojmy objektivní pravda, materiální pravda, nebo formální pravda jsou jen různými projevy (odstupňování) principu náležitého zjišťování skutkového stavu, a jde tedy o zásady. Druhá poznámka směřuje k odlišnostem kontinentálního a angloamerického pojetí, které se mj. odlišují preferencí psaného práva (tj. zákona v zemích kontinentu) a úlohy rozhodovací činnosti (tj. judikatury v angloamerických zemích), ve svém důsledku tedy tradičního pojetí zásady v kontinentálním, resp. principu v angloamerickém prostředí. Z české perspektivy by tak podle Jílovce a Kozáka bylo správnější hovořit tak např. o procesní legalitě jako o zásadě, zatímco o procesní oportunitě jako principu, neboť v systému základních zásad je upravena zásada legality a český trestní proces oportunitu nezná, avšak trestní řád s ní na několika místech počítá, jde však pouze o dílčí náznaky principu oportunity (tzv. oportunní prvky), byť v aplikační praxi hojně využívané.²¹⁸ Souvisí to i s tím, že legalita je pojímána rigorózně (striktněji, úžeji), zatímco oportunita (jde o účelnost spojenou s pojmem veřejného zájmu) je benevolentnějšího (širšího) rázu, a proto je příhodné legalitu pojímat jako zásadu a oportunitu jako princip. Souvislostí a problémů spojených s legalitou a oportunitou je však dlouhá řada, a diskuzi nelze omezovat pouze na nepodstatné označení principu či zásady. Souhlasím tedy

²¹⁶ FENYK, Jaroslav. Volné hodnocení důkazů, materiální pravda, vnitřní přesvědčení, praktická jistota a důvěra v úsudek soudce v českém trestním řízení. In: KALVODOVÁ, Věra, FRYŠTÁK, Marek, PROVAZNÍK, Jan (eds.). Trestní právo /stále/ v pohybu: pocta Vladimíru Kratochvílovi. Brno: MUNI, 2018, str. 118.

²¹⁷ ČIČ, Milan. Teoretické otázky československého socialistického trestního práva. Bratislava: Veda, 1982, str. 45 an.

²¹⁸ JÍLOVEC, Michal, KOZÁK, Vítězslav. Legalita a oportunita ve světle připravované rekodifikace trestního procesu. In: JELÍNEK, Jiří (ed.) Základní zásady trestního řízení - vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, str. 63

s Polákem²¹⁹ či Brunou²²⁰ v tom, že jde pouze o akademické úvahy bez určujícího dopadu pro aplikační praxi.

Jak již bylo naznačeno výše, přístup k pojmu právního principu (zásady) není v literatuře chápán jednotně, lze však vysledovat několik jeho významů, které byly sumarizovány Munizem. Dle autora je tak možné princip chápat jako a) vysoce obecnou normu; b) normu obsahující vágní termíny; c) normu stanovící určité cíle; d) normu vyjadřující vyšší hodnoty právního řádu; e) norma mimořádné důležitosti; f) norma vysokého statusu; g) norma určující relevantní normy při rozhodnutí či jako h) maximum pomáhající kategorizovat právní systém. Z hlediska nauky trestního procesu lze upozornit na závěry sovětské nauky, která uváděla, že pro principy procesu platí určitá kritéria, která z určitého právního postulátu dělají princip. Jde konkrétně o tato kritéria a) princip musí být vyjádřen v normě platného práva, b) má zásadní význam a určuje charakter procesu, c) týká se trestního procesu, d) má obecný charakter, tj. vztahuje se na celý proces, e) má ideologický obsah a vyjadřuje politické ideje, f) určuje typické rysy, i když může připouštět výjimky, g) principem není obecný, jasný postulát nemající alternativu (*a contrario* princip musí mít protiklad), h) principem není dublující princip nebo postulát plynoucí z principů jiných.²²¹ Dá se říci, že všechny uvedené významy se v té či oné míře uplatňují i základních zásad trestního řízení. Některé mohou mít povahu obecných zásad právních a mohou mít v konkrétním případě nenormativní nebo normativní význam. Z hlediska nalezení podstaty základních zásad je, jak praví Pipek, klíčové a důležité to, co je v základních zásadách vyjádřením, odrazem a projevem vyšší právní ideje jako principu, který je obecnou právní zásadou, byť nenormativní povahy.²²²

Ne nadarmo bývají základní zásady označovány jako „maximy“. To přirozeně neznamená nic jiného než formulovaný pokyn jako pravidla chování a myšlení. Hloubku obsahu potom nepochybně pochopíme z odvození od slova „maximum“ jako označení pro největší hodnotu, největší množství nejvyšší bod či vrchol. Hermanovský však v minulosti uváděl, že *„z hlediska právní formy není v zásadách jakéhokoliv řízení obsažena formulace dovoleného nebo povinného chování a jejich právní vyjádření neobsahuje všechny prvky právní normy – hypotézu, dispozici a sankci. Tyto prvky nabývají základní zásady trestního řízení pouze ve spojení s různými konkrétními normami dané oblasti práva, v jejichž součinnosti*

²¹⁹ POLÁK, Peter. Právo na obhajobu, ako princíp trestného práva. In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) Princípy a zásady v trestnom práve. Košice: UPJŠ, 2014, str. 116

²²⁰ BRUNA, Eduard. Otázky právního procesu. Praha: Leges, 2010, str. 148.

²²¹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení. Praha: academia, 1984, str. 45.

²²² PIPEK, Jiří. K některým profilujícím základním zásadám trestního řízení. Právní obzor, 2002, č. 4, str. 354 – 364.

*působí na společenské vztahy. Proto základní zásady jsou zákonná ustanovení, která určují základní společenský obsah konkrétních právních norem a činnosti, realizované na jejich základě.*²²³ Jde tedy o pravidla (zásady, principy), která stanoví, jakých maximálních cílů má být dosahováno, ne však o bezvýjimečné rigorózní požadavky. Principy na jedné straně předpokládají své maximální uplatnění a maximální možnou snahu o svou realizaci, nicméně zcela reálně počítají s výjimkami, kdy i přes veškerou oprávněně požadovanou snahu nemůže dojít k jejich naplnění. Uvedené se pochopitelně týká i základních zásad trestního řízení. Víme, že existují výjimky, opírající se o realitu, např. ze zásad bezprostřednosti a ústnosti, které při nejlepší snaze nelze vždy řádně uplatnit, nebo např. ze zásady veřejnosti, nebo dokonce z takové zásady jako je zásada legality, když v těchto případech by trvání na plném uplatnění znamenalo nesmyslný a bezmyslenkovitý přístup. Základní zásada proto neformuluje minimum jako možnou realitu, tedy výjimku, ale formuluje maximální cíl, i když ne vždy reálně dosažitelný, jako princip.

Základní zásady tvoří páteř a minimální standard ochrany práv účastníků trestního procesu. Podle Kurilovské základní zásady obsahově v podstatě znamenají základní požadavky (příkazy) a zákazy v trestním procesu.²²⁴ Vymezují rámec pro orgány činné v trestním řízení (soud, státní zástupce, policejní orgán), které jsou představiteli výkonu veřejné moci státu v oblasti trestního práva, tak pro ostatní subjekty trestního řízení. Zásady tak určují hranice jednání jednotlivých subjektů v trestním řízení a tam, kde je vedeno jednání známými zásadami, se podstatně zvyšuje míra právní jistoty strany v řízení. Jednání, které je vedeno takovými zásadami, je protikladem jednání ponechaného libovůli subjektu vykonávajícího stanovené pravomoci v trestním řízení. Jinak řečeno, rigoróznost právních požadavků trestního řízení má přispět k ochraně lidských práv a základních svobod obviněného a poškozeného (oběti).²²⁵

Tyto zásady tak reprezentují limity veřejné moci ve smyslu zásady enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí (čl. 2 odst. 3 Ústavy ČR, čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod), přičemž specifikaci pak nacházíme v čl. 39 Listiny základních práv a svobod (§ 1 odst. 1, § 2, § 12 odst. 1, § 13 odst. 1, § 37 odst. 1 tr. zákoníku) pro trestní právo hmotné a v čl. 8 odst. 2 Listiny základních práv a svobod (§ 2 odst. 1 tr. řádu) pro trestní právo procesní.

²²³ HERMANOVSKÝ, Pavel. K pojetí základních zásad trestního řízení. *Stát a právo* 23, 1986, str. 205.

²²⁴ KURILOVSKÁ, Lucia, TRELAJ, Claude, KANÁS, Martin. Komparácia definícií a uplatňovania zásad trestného konania v súvislosti s postavením obvineného v podmienkach niektorých štátov EÚ. In : Úloha národného trestného práva v priestore Európskej únie a alternatívne riešenia trestných vecí. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011, str. 55.

²²⁵ JESCHECK, Hans-Heinrich. Principles of German Criminal Procedure in Comparison with American Law. *Virginia Law Review*, 1970, č. 2, str. 24.

V trestním řízení se uplatňují další stěžejní obecné ústavní zásady, které zároveň stanoví neobecnější limity trestního řízení. Půjde především o kautely, že každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá (čl. 2 odst. 4 Ústavy, čl. 2 odst. 3 Listiny základních práv a svobod); povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod (čl. 4 Listiny základních práv a svobod), přičemž při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod musí být šetřeno jejich podstaty a smyslu, přičemž taková omezení nesmějí být zneužívána k jiným účelům, než pro které byla stanovena (čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod).²²⁶ Hovořit tak můžeme o fenoménu „ústavních limitů trestního řízení“ či o fenoménu „konstitucionalizace základních zásad“.

Šámal uvádí, že snaha formulovat obecné zásady, které by sloužily procesní bezvadnosti a spravedlnosti a zároveň přispívaly a napomáhaly procesu zjišťování skutečného stavu věci při hledání pravdy, je ve své podstatě velmi obtížná a složitá. Trestní proces je totiž ve svém základu složitý v tom, že vyžaduje porovnání konkrétních zájmů vůči jiným zájmům, přičemž tato složitost nemůže být zjednodušeně vyřešena pouhým porovnáním zájmů jednotlivce na jedné straně a zájmů společnosti na druhé straně, nebo zájmů týkajících se ochrany práv obviněného a zájmů týkajících se kontroly zločinnosti. Takové formulace pouze lépe nastolují zásadní problémy, ale řešením je pouze formulování a předložení přesnějších a vysoce kultivovaných zásad, jakož i metod jejich aplikace, v naději, že to povede k nastolení správné a přiměřené rovnováhy. Je možné připustit, uvádí Šámal, že dynamika vývoje společnosti a v rámci ní i trestního procesu, který je chápán v tomto pojetí jako lidský proces, je tak proměnlivá a tak pružná, že vše, čeho je možné dosáhnout, je pouhé přiblížení se této rovnováze.²²⁷

Mimořádný význam pro stanovení základních zásad v demokratické společnosti mají tedy ústavní pořádek (ústava) a mezinárodní dokumenty. Nepřekvapí proto, že některé zásady dosahují dokonce ústavněprávní úrovně nebo jsou obsaženy v mezinárodních smlouvách či jiných dokumentech, čímž se zdůrazňuje jejich zvláštní význam pro výkon trestní spravedlnosti v demokratickém právním státě, přičemž změna podstatných náležitostí takového státu je nepřipustná, a to ani výkladem (čl. 1 odst. 1, čl. 9 odst. 2, 3 Ústavy ČR), neboť jsou také součástí širšího komplexu práva na spravedlivý proces (*fair trial*), normativně zakotveného v ústavním pořádku a mezinárodních či unijních dokumentech a precizovaném zejména rozhodovací

²²⁶ Z hlediska komparativního nalezneme obdobné kautely i v čl. 2 odst. 3, čl. 13 odst. 1 a 4 Ústavy SR.

²²⁷ ŠÁMAL, Pavel. Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému. Praha: ASPI, 1999, str. 45.

činností Evropského soudu pro lidská práva²²⁸ nebo Ústavního soudu ČR, v menší míře pak v praxi Soudního dvora Evropské unie. Je možné uvést, že většina základních zásad trestního řízení (§ 2 tr. řádu) má sama o sobě přímý (bezprostřední), nebo nepřímý (odvozený) ústavní rozměr, podle toho, je-li samostatně ústavně zakotvena, nebo zda je její uplatnění fragmentem práva na spravedlivý proces či jiného ústavního principu. Uvedené je možné demonstrovat např. na zásadách legality, zásadě oficiality nebo zásadě volného hodnocení důkazů, které sice nejsou výslovně obsaženy v ústavním pořádku, nicméně vycházejí z ústavních principů (rovnosti před zákonem, příp. nestrannosti a nezávislosti soudů), jak vyplývá ze závěrů nauky i aplikační praxe. Základní zásady trestního řízení jsou ve velké míře součástí ústavního pořádku ČR (zakotveny v Listině základních práv a svobod a v EÚLP) s následnou specifikací a rozvedením v trestním řádu. Jejich význam dotváří i rozhodovací praxe. Již samotný tento fakt ústavního zakotvení některých základních principů trestního řízení vymezuje (a ve svém důsledku značně limituje) prostor pro vlastní zákonnou právní úpravu.²²⁹ Provazník se však domnívá, když okrajově pojednává o vybraných základních zásadách (zásady legality a obžalovací), že „*tyto základní zásady vyplývají ve své konkrétní podobě ovšem „pouze“ z pozitivní právní úpravy a nikoliv z ústavních maxim a bylo by možno je tak ústavně konformně modifikovat, navíc jsou až projevem určité základní koncepce trestněprávního poměru (respektive trestněprocesního vztahu, který ovšem z koncepce trestněprávního poměru vychází), nikoliv její příčinou, tedy argumentovat jimi je podobné, jako vyvozovat pevnost základů z pevnosti střechy.*“²³⁰

V tomto ohledu tak lze říci, že nelze přijmout zcela revoluční kodex, nechce-li se pozitivní zákonodárce (Parlament ČR) vyhnout kasačnímu zásahu zákonodárce negativního (Ústavního soudu ČR). Nejde jen o formální vyjádření závaznou direktivou, ale jde i o materiální znaky principu právní jistoty, a tudíž i principu právního státu. Ústavní princip právního státu totiž předpokládá, že se stát chová v souladu s povinnostmi a zásadami a občan se může spolehnout na věrohodnost právního státu při plnění jeho závazků.²³¹ Zařazení pokrokových základních zásad do ústavních předpisů je důležité pro jejich stabilitu, neboť jejich ovlivnění momentálními mocenskými zájmy je obtížnější díky složitější proceduře, než by tomu bylo v případě pouze zákonné právní úpravy. Z uvedeného tedy vyplývá, že základní

²²⁸ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002; MOLEK, Pavel. Právo na spravedlivý proces. Praha: Wolters Kluwer, 2011, str. 321 an.

²²⁹ Logický důsledkem toho pak je, že je potenciál konkrétních institutů (zejména dohoda o vině a trestu, institut korunního svědka, formální důkazní břemeno a jeho přenašeni), který tyto instituty mají v právu *common law*, je při regulaci v kontinentálním značně redukován.

²³⁰ PROVAZNÍK, Jan. Trestněprávní poměr a trestněprocesní vztah ve světle ochrany základních práv - posun paradigmatu? Právník, 2015, č. 3, str. 229-246.

²³¹ Stanovisko pléna Ústavního soudu ČR ze dne 4. 3. 2014, sp. zn. Pl.ÚS-st 38/14

zásady trestního řízení jsou určitým materiálním ohniskem (obsahovou identitou) trestního řádu, přičemž většinu z nich je možné také zařadit do skupiny podstatných náležitostí demokratického právního státu (materiálního ohniska ústavy), jež jsou chráněny tzv. klauzulí věčnosti.

Závěrem k této části lze uvést, že čeští i slovenští autoři považují základní zásady trestního řízení za významná pravidla, na kterých postavena celá struktura trestního řízení. V jednotlivých definicích představitelů nauky je sice možné spatřovat určité (dílní, nepatrné, marginální) odlišnosti, ale jednu vlastnost mají společnou, a to tu, že vymezují základní zásady jako nejdůležitější záruku trestního řízení, protože právě ony v něm zaručují dodržování smyslu zákona, důslednou ochranu společnosti, jakož i práv a oprávněných zájmů občanů a hlavně osoby, proti níž se vede trestní řízení. To ostatně potvrzuje i Pipek, podle kterého jsou samotné základní zásady obecně definovány různým způsobem, přičemž nelze říci, že by některý z nich nebyl správný, kdy tato různost definic bývá často podmíněna úhlem pohledu a akcentací určité stránky jejich funkce.²³²

3. 2. Význam a funkce základních zásad

Význam základních zásad trestního řízení (obecně procesních principů) neustále stoupá, což podle Kühna plyne jednak z „*priority procedurální spravedlnosti*“,²³³ tedy „*subsidiarity hmotněprávního k procesněprávnímu přezkumu*“, která je recentně uplatňována v ústavním soudnictví,²³⁴ jednak z toho, že podle judikatury Ústavního soudu ČR lze za ústavně konformní soudní řízení pokládat toliko takové, v němž obecný soud zcela a plně respektuje platné zásady procesního práva.²³⁵ Kratochvíl v této souvislosti hovoří o tom, že trestní právo procesní a trestní řád jsou jakýmsi „lakmusovým papírkem“ míry teoretické a praktické ústavnosti.²³⁶ Obdobně i zahraniční autoři jinými slovy říkají v zásadě totéž, když příležitostně hovoří o trestním procesu jako „aplikovaném ústavním právu“,²³⁷ pojímají trestní řád „prováděcím zákonem

²³² PIPEK, Jiří. Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení. Právník, 2000, č. 12, str. 1150.

²³³ Procedurální spravedlností zde nemyslím teorii Rawlse - RAWLS, John. Teorie spravedlnosti. Praha: Victoria Publishing, 1995, str. 61.

²³⁴ K tomu kriticky srov. MESZÁROS, Lajos. Má absolutnu prioritu procedurálna spravodlivosť pred hmotnoprávnou spravodlivosťou? In: Princípy v práve. Zborník z mezinárodnej vedecej konferencie. Bratislava: SAP, 2015, str. 175 - 180.

²³⁵ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 367/99 dne 11. 11. 1999, III. ÚS 205/97 ze dne 11. 12. 1997, III. ÚS 80/96 ze dne 4. 7. 1996. Jedná se sice o rozhodnutí vztahující se k občanskému soudnímu řádu, ale domnívám se, že mají obecnou platnost.

²³⁶ KRATOCHVÍL, Vladimír. Co je doménou hmotného a procesního trestního práva prizmatem Ústavy? In: HOŘÁK, Jaromír, VANDUCHOVÁ, Marie (eds.). Na křižovatkách práva. Pocta Janu Musilovi k sedmdesátým narozeninám. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 179.

²³⁷ PLATZGUMMER, Winfried. Grundzüge des österreichischen Strafverfahrens. New York: Springer, 1997, str. 3.

ústavy“,²³⁸ pojmenovávají trestní právo procesní „seismografem ústavy státu.“²³⁹ Jinak řečeno, vliv ústavního práva na formování trestního procesu je nepopiratelný.²⁴⁰

Bylo již výše naznačeno, že základní zásady jsou navzájem spojeny účelem trestního řízení, a úkoly, které plní, nejsou navzájem v rozporu, obsah žádné základní zásady nemůže být plně vztahován k obsahu jiné základní zásady. Současně platí také to, že odráží takovou stránku trestního procesu, bez níž není možné řádně a komplexně plnit úkoly tomuto systému svěřené. V recentních právních řádech kontinentální právní kultury představují konkretizaci a následnou transformaci požadavků vyplývajících z ústavněprávních zásad (demokratického právního státu) do rovinné zákonné právní úpravy. V tomto smyslu pak základní zásady trestního řízení tvoří pomyslný spojovací článek (synapsi) mezi těmito ústavněprávními zásadami na straně jedné, a nejobecněji vyjádřeným účelem trestního řízení jako právně politickým požadavkem na straně druhé. Obecný účel trestního řízení je tak sice základními zásadami dále a blíže rozváděn, avšak toliko v intencích požadavků vyplývajících z ústavních zásad. Na druhé straně je potřeba uvést, že účel trestního řízení je těmito základními zásadami do značné míry limitován a determinován, neboť svou limitující povahou vůči účelu trestního řízení, jakož i svou konkrétní podobou ve vztahu k tomuto účelu, následně ovlivňují konkrétní podobu trestního řízení (včetně podoby a účelu jednotlivých stadií), s tím, že v některých případech mohou působit i bezprostředně na podobu jednotlivých institutů. Význam základních zásad trestního řízení tedy spočívá v tom, že jsou nezbytným předpokladem, účinnou zárukou provedení trestního řízení, zaručují dodržování smyslu zákona, zajišťují důslednou ochranu jak společnosti, tak i práva a oprávněné zájmy občanů, zejména osoby, proti které se vede trestní řízení. Lze tedy dílčím způsobem shrnout, že mezi základními zásadami trestního řízení a pozitivní právní úpravou panuje vztah interakce, vzájemného ovlivňování a podmíněnosti, neboť stanovení okruhu těchto základních zásad je vyloučeno bez existence odpovídající (zákonné či ústavní) právní úpravy, na druhé straně význam právních norem bude vždy do jisté míry předurčen systémem základních zásad trestního řízení. Jak již bylo nastíněno výše, obecným posláním (funkcí) základních zásad je vymezit určitý rámeček, ve kterém probíhá fungování celého systému právních norem trestního práva, jde tedy o stanovení legálních (zákonných) a legitimních (ospravedlnitelných) zásahů do lidských práv a základních svobod subjektů trestního řízení ze strany orgánů činných v trestním řízení.

²³⁸ SCHROEDER, Friedrich-Christian. *Strafprozessrecht*. München: C. H. Beck, 1997, str. 28.

²³⁹ ROXIN, Claus. *Strafverfahrensrecht*. München: C. H. Beck, 1991, str. 9.

²⁴⁰ Např. KLÍMA, Karel. Ústavněprávní základy práva na spravedlivý (trestní) proces. In: JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní – minulost a budoucnost*. Praha: Leges, 2016, str. 299 an.

Nadto je význam dále podtržen funkcemi, jež mají tyto zásady plnit. Funkcí se zde rozumí nejdůležitější úkoly základních zásad trestního řízení. Tyto funkce můžeme rozlišovat z toho pohledu, zda se v jejich případě jedná o funkce dílčí (tj. funkce jednotlivé zásady)²⁴¹ nebo funkce obecné. Rozdíl mezi oběma druhy funkcí spočívá v tom, že dílčí funkce základních zásad trestního řízení jsou zpravidla odvozeny od dílčího účelu té které zásady, zatímco funkce obecné bývají společné všem těmto zásadám. Jako obecné funkce lze označit funkce kognitivní (poznávací), interpretační, aplikační, zákonodárnou, trestně-politickou, stabilizační (koherentní) a korekční (kontrolní).²⁴² V odborné literatuře bývají tyto obecné funkce dále děleny do dvou základních skupin, a to do skupiny funkcí vnějších, které se uplatňují např. v procesu tvorby trestně-procesní právní úpravy, a do skupiny funkcí vnitřních, které se zase uplatňují ve vztahu k aplikaci a interpretaci trestně-procesních ustanovení. Dodejme však, že některé tyto funkce do značné míry „stojí a padají“ se zakotvením základních zásad v trestním řádu.

Funkce kognitivní (poznávací) vyjadřuje myšlenku, že bez znalosti těchto zásad nelze seriózním způsobem pochopit smysl, podstatu a význam trestního řízení, jakož i jednotlivých institutů trestního procesu. Základní zásady totiž určují charakter celého trestního řízení, tedy v širších souvislostech pak rozhodují o demokratičnosti nebo o autoritativnosti trestního řízení, o uplatňování adversárních či inkvizičních prvků. Znalost základních zásad je tedy předpokladem správného pochopení jeho podstaty, porozumění jednotlivým ustanovením a institutům trestního řádu, a tím i jejich přesné aplikaci v praxi. Charakter trestního řízení je určen souhrnem všech principů, na nichž je řízení vybudováno. Plné porozumění smyslu a významu kterékoliv základní zásady trestního řízení není možné, aniž by byl vymezen vztah této zásady k ostatním základním zásadám platným v daném trestním řízení. Souhrn základních zásad, na nichž je to které řízení vybudováno, tvoří ucelený systém. Uplatnění každé z nich, jejich obsah a význam, je podmíněno uplatněním zásad ostatních. A naopak, každá ze základních zásad napomáhá určitým způsobem k uplatnění principů jiných.²⁴³ V kontinentálním pojetí může jít v otázce zahájení trestního stíhání o nerozlučné vztahy: zásady oficiality a zásady legality, v otázce dokazování viny o nerozlučný vztah mezi zásadou vyhledávací, volného hodnocení důkazů a materiální pravdy. Z charakteru základních zásad a jejich uplatnění v trestním procesu lze usuzovat na charakter²⁴⁴ trestního procesu (inkviziční,

²⁴¹ Např. funkcí (posláním) obžalovací zásady je rozdělení procesních funkcí mezi jednotlivé procesní subjekty.

²⁴² JELÍNEK, Jiří, SOVÁK, Zdeněk, ŘÍHA, Jiří. *Rozhodnutí ve věcech trestních*. Praha: Leges, 2015, str. 17.

²⁴³ ŽILA, Josef. Zásada vyhledávací v trestním řízení. Praha: Academia, 1983, str. 21 an.

²⁴⁴ KRISTKOVÁ, Alena. Adverzární, inkviziční a smíšený trestní proces - koncepce a širší souvislosti. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2013, č. 3, str. 370-379.

adversární, byť dochází k jejich prolínání a vytváření určitého modelu smíšeného charakteru).²⁴⁵ Domnívám se, že nejde o další (třetí) model, vedle modelu kontinentálního (inkvizičně-obžalovacího) a modelu angloamerického, ale spíše o převahu znaků. Funkce poznávací (kognitivní) tedy vyjadřuje myšlenku, že základní zásady mají centrální význam pro pochopení podstaty řízení, jeho cílů a charakteru. Podle mého názoru tedy platí, že pokud nebudou základní zásady explicitně a koncentrovaně uvedeny v úvodu, nebude tak jednoduché určit, o který systém se jedná, což však se může jevit jako podružné ve chvíli, kdy se spokojíme s tvrzením, že v dnešní době nemá již praktického významu zkoumat, zda jde o kontinentální (inkvizičně-obžalovací) či angloamerický (adverzární) systém, neboť určující je pouze to, zda tento systém splňuje prvky práva na spravedlivý proces. Tato funkce má tedy své nezastupitelné místo pro vědu trestního procesu. Nelze však také odhlédnout od souvisejících pedagogických účelů, což pregnantně vyjádřil Jelínek, který se kloní k explicitnímu a koncentrovanému uvedení základních zásad trestního řízení: „*Jestliže říkáme a na fakultách učíme, že základní zásady trestního řízení jsou vůdčí právní ideje, potom je logické a správné, že budou výslovně uvedeny v úvodu budoucího trestního řádu. Tím, že budou uvedeny v úvodu trestního řádu, stanou se svorníkem mezi jeho jednotlivými částmi (...) Koncepti trestního řádu můžeme odvodit ze základních zásad trestního řízení, také proto by měly být uvedeny již v úvodu trestního řádu. Těžko budeme dovozovat jednotnou koncepci trestního řádu ze základních zásad rozprostřených po celém trestním řádu.*“²⁴⁶ Současně platí, že není-li dostatečně znám stav *de lege lata* (funkce poznávací), nelze seriózně uvažovat o stavu *de lege applicata* (funkce interpretační a aplikační), natož *de lege ferenda* (funkce zákonodárná).

S funkcí kognitivní souvisí také funkce trestně-politická (výchovná), která má význam při formování kvalitního právního vědomí občany zejména v otázce prevence a účinnosti trestního stíhání (§ 1 odst. 1, 2 tr. řádu).²⁴⁷ Souvisí to i s tím, že se v základních zásadách projevují etické a morální principy, a proto ony mají svůj mravní aspekt.²⁴⁸ Šámal, který v současnosti zastává spíše zdrženlivější přístup k explicitnímu a koncentrovanému promítnutí základních zásad do trestního řádu, na *margo* toho kdysi poznamenal, že „*obecné zásady trestního řízení jsou však naprosto nutné, protože, aby právo v demokratické společnosti*

²⁴⁵ TOMÁŠEK, Michal. Prorůstání adversárních a inkvizičních prvků při europeizaci trestního procesu. Právník, 2009, č. 5, str. 467 – 480.

²⁴⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 16.

²⁴⁷ GRÍVNA Tomáš, ZOUBKOVÁ Ivana, SCHEINOST Miroslav a kolektiv. Kriminologie. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 171.

²⁴⁸ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení. Praha: Academia, 1984, str. 36; HERMANOVSKÝ, Pavel. Systém základních zásad trestního řízení a jejich mravní aspekt. Čs. kriminalistika, 1985, č. 4.

efektivně fungovalo, musí získat vážnost a respekt u těch, kteří jsou jím ovlivňováni. Veřejné přijetí právních norem je kritickým bodem fungování demokracie. Přitom nemůže být žádné veřejné přijetí bez pochopení smyslu právní úpravy a žádné skutečné pochopení bez racionálního ospravedlnění a vysvětlení. A to je právě jedním z úkolů obecných zásad trestního řízení.“²⁴⁹

Základní zásady svým vyjádřením charakterizují a determinují trestní řízení a poskytují o něm obraz široké veřejnosti. Zdůrazňují demokratické a právní principy státu, deklarují respekt a úctu k lidským právům a základním svobodám a posilují právní povědomí veřejnosti o nepřípustnosti svévole v trestním řízení.²⁵⁰ U základních zásad jde tedy o dosažený stupeň právní kultury a jeho udržení. Jejich neustálé připomínání (a to jak jejich obsahu, tak i jejich limitů) by mělo předejít negativním dopadům jejich opomíjení při praktickém rutinním přístupu, popřípadě jeho přespřílišné pragmatičnosti vedoucí až k pokleslosti při aplikaci nejen trestního řádu, ale i právního řádu jako celku. Nejen tedy znalost, ale především vnitřní akceptace působí jako důležitý kriminolo-inhibitivní faktor, a to dokonce více než bezprostřední znalost konkrétní trestně-procesní právní úpravy. Základní zásady trestního řízení mají zásadní význam pro práci všech orgánů činných v trestním řízení, všechny tyto orgány je musí znát a používat, byť některé zásady zavazují všechny orgány činné v trestním řízení (§ 2 odst. 1, 4 až 7, 13 až 15 tr. řádu), jiné jen některé (§ 2 odst. 3, 9 až 12 tr. řádu).

Systém základních zásad je však nutné interpretovat a aplikovat jako vnitřně jednotný (koherentní) celek, neboť tvoří harmonickou ucelenou soustavu, kde jednotlivé základní zásady spolu úzce souvisí, podmiňují, navazují na sebe, případně se vyvažují. Jsou tak mimořádně důležitou interpretační a aplikační direktivou při řešení konkrétních otázek trestního procesu tam, kde není využito žádné specifické ustanovení zejména a také u tzv. *hard-cases*,²⁵¹ neboť umožňují lepší pochopení „*ratio legis*“ a rozšiřují obzor pro správnou a účinnou aplikaci práva. Základní zásady slouží jako důležité instrumenty při výkladu zákona, kdy je zapotřebí použít několika metod výkladu, abychom pravidlo v zákoně obsažené interpretovali správně, přičemž zásady se projeví především v teleologické a systematické metodě výkladu. V rámci takové činnosti však nesmí být stavěny proti sobě, ale při jejich poměrování je třeba uplatnit princip proporcionality (čl. 4 odst. 4 Listiny základních práv a svobod), nadto musí být vykládány a aplikovány v souladu s ústavním pořádkem. Tento systém odpovídá úkolům trestního řízení (§

²⁴⁹ ŠÁMAL, Pavel. Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému. Praha: ASPI, 1999, str. 45-46.

²⁵⁰ TÓTHOVÁ, Marcela, BALIŠOVÁ, Kristína. Význam základních zásad v trestnom konaní. In: HAMULÁK, Ondrej (ed.). Principy a zásady v právu - teorie a praxe. Praha: Leges, 2010, str. 264 – 265.

²⁵¹ TRYZNA, Jan. *Právní principy a právní argumentace: k vlivu právních principů na právní argumentaci*. Praha: Auditorium, 2010, str. 227.

1 odst. 1 tr. řádu). Tyto úkoly lze plnit jen při dodržování a naplňování jednotlivých základních zásad v rámci vymezeném trestním řádem.

Wintr v této souvislosti v právní teorii dokonce formuloval „zásadu výkladu konformního s explicitními zásadami zákona“, podle které „*má-li tedy zákonné ustanovení více možných interpretací, pak je třeba volit tu, která je ve shodě se zásadami explicitně vyjádřenými v zákoně.*“ Podle něj se sice jedná o jednu z metod systematického výkladu, vycházející z principu bezrozpornosti, nicméně připouští, že se velmi blíží metodám teleologického výkladu, vycházejícím z vnitřního systému práva.²⁵² Při aplikaci této Wintrem formulované zásady se tedy kombinují standardní a nadstandardní metody interpretace práva. Podle Kmece však interpretační funkce může být problematická v případech, v nichž je některá ze zásad formulována striktně. Samotný trestní řád totiž obsahuje ustanovení, která jsou s takovou zásadou v rozporu, resp. jde o výjimky ze zásady. Situace je komplikovaná zejména s ohledem na to, že zásady (§ 2) jsou v zásadě stejné právní síly (pokud nejsou výslovně vyjádřeny v ústavním pořádku²⁵³) jako všechny ostatní normy obsažené v trestním řádu.²⁵⁴ V takovém případě je tedy nezbytné dát přednost zákonnému ustanovení před obecněji formulovanou zásadou, protože je vůči takové zásadě *lex specialis*. Stanoví-li konkrétní pravidlo v právním předpise něco jiného než obsah právní zásady, byť je zásada obsažena ve stejném předpise, je zapotřebí aplikovat toto konkrétní pravidlo před právní zásadou.²⁵⁵ Důvodem tohoto jevu je vůle zákonodárce regulovat dotčené společenské vztahy jiným způsobem, než který uvedl v právní zásadě, kdy bez této normy by regulace podléhala právní zásadě. Právní předpisy však musí být logicky bezrozporné, aby dostatečně zaručovaly právní jistotu. Takový přístup nicméně může ve výsledku znamenat faktické popření systému základních zásad trestního řízení v obecnější podobě (§ 2 tr. řádu). Interpretační funkce spočívá v tom, že prostřednictvím základních zásad provádí orgány činné v trestním řízení interpretaci příslušného ustanovení trestního řádu. Tímto je zajištěn nezbytný předpoklad pro jednotnou interpretaci.

Dospějeme-li ke správnému výkladu zákona, bude následovat jeho reálná aplikace na konkrétní situaci – i tuto činnost ovlivňují základní zásady trestního řízení, neboť stanovují zřetelné limity pro orgány činné v trestním řízení. Aplikační funkce funguje obdobně jako funkce interpretační, přičemž se projevuje v rozhodovacím procesu orgánů činných v trestním

²⁵² WINTR, Jan. *Metody a zásady interpretace práva*. Praha: Auditorium, 2014, str. 79.

²⁵³ V případě těch zásad, které jsou odrazem norem obsažených v zákonu nadřazených normách práva ústavního či mezinárodního, nelze na druhou stranu ignorovat jejich vyšší právní sílu; ta ovšem vyplývá právě z těchto nadřazených norem, nikoli přímo z § 2 tr. řádu.

²⁵⁴ FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. *Trestní řád. Komentář. I. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 8.

²⁵⁵ Typickým příkladem je institut vazby, který částečně prolamuje presumpci nevinny.

řízení. Domnívám se, že pro zásady a normy jsou důležité rozdíly mezi nimi. Zásada je obecnější než norma a je z povahy věci vyšší „právní síly“, neboť norma obvykle ze zásady vyplývá (kromě výjimek ze zásady). Zásady lze vzájemně vyvažovat, kdežto u norem platí buď A, nebo non A.

Funkce kontrolní se projevuje ve dvou směrech. Prvý projev kontrolní funkce lze spatřovat v kontrole činnosti zákonodárce, který by měl při tvorbě porovnávat a respektovat obsah jednotlivých zásad (zejména těch, které mají ústavní dimenzi nebo jsou charakteristické pro kontinentální systém), se zněním stávajících (nově navrhovaných) ustanovení trestního řádu. Jinak totiž nelze vyloučit zásah negativního zákonodárce, tj. Ústavního soudu ČR v rámci abstraktní kontroly ústavnosti podle čl. 87 odst. 1 písm. a) Ústavy ČR. V tomto ohledu se funkce kontrolní blíží funkci zákonodárné (normotvorné), stabilizační (koherenční) a integrační. Jelínek v této souvislosti uvádí, že základní zásady trestního řízení plní kontrolní funkci vzhledem k budoucí normotvorbě zákonodárce, a proto by jejich neustálé připomínání, přesněji řečeno připomínání jejich obsahu a jejich hranic, mělo do budoucna předejít situacím, kdy jsou navrhovány, nebo dokonce přijímány instituty, které se základními zásadami trestního řízení kolidují, aniž došlo předtím ke změně oněch základních zásad.²⁵⁶ Další projev této funkce lze spatřovat v tom, že na základních zásadách je založeno i opravné řízení, kdy orgány opravného řízení (zpravidla vyšší instance) kontrolují, zda nižší instance ve svých rozhodnutích náležitě reflektovaly jednotlivé základní zásady (v řízení před soudem půjde zejména o zásadu materiální pravdy, volného hodnocení důkazů, zajištění práva na obhajobu, kontradiktornosti, bezprostřednosti a ústnosti), přičemž zásady, které mají určitou ústavní dimenzi a které nebyly respektovány ani v rámci opravného řízení, mohou být napraveny také mimo obecnou soustavu soudů Ústavním soudem ČR v rámci konkrétní kontroly ústavnosti podle čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy ČR. V této souvislosti lze však připomenout čl. 95 odst. 2 Ústavy ČR, který hovoří o tom, že dojde-li (obecný) soud k závěru, že zákon, jehož má být při řešení věci použito, je v rozporu s ústavním pořádkem, předloží věc Ústavnímu soudu. Dále je možný a v trestním řízení také poměrně častý mezinárodní (subsidiární) přezkum ze strany Evropského soudu pro lidská práva, kdy tento přezkum může následně vyvolat postup podle čl. 87 odst. 1 písm. i) Ústavy ČR. Prostřednictvím opravného řízení a ústavního přezkumu tedy dochází ke zjištění porušení jednotlivých ustanovení trestního řádu, včetně základních zásad. Jinak řečeno, význam kontrolní funkce, která je zaměřena na dodržování zákonnosti a částečně též ústavnosti, spočívá

²⁵⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 16.

jak v kontrole činnosti zákonodárce (abstraktní kontrola ústavnosti), tak i v kontrole činnosti orgánů veřejné moci (opravné řízení, konkrétní kontrola ústavnosti, mezinárodní přezkum).

Z řečeného vyplývá, že na základních zásadách jsou, resp. by měly být vybudovány jednotlivé právní instituty i jednotlivá stadia trestního řízení. Tato skutečnost však nutně neznamená, že v každém právním institutu nebo stadiu trestního řízení se uplatní všechny základní zásady ve stejné míře, neboť stupeň, rozsah, intenzita a míra jejich uplatnění závisí na charakteru a zvláštnostech určitého institutu nebo procesního stadia.²⁵⁷

Je možno říci, že nejdůležitější se většina těchto zásad uplatňuje až ve stádiu hlavního líčení, které je určitým vyvrcholením trestního procesu. Lze však vysledovat i instituty, které se v mnoha ohledech těmto zásadám vymykají.²⁵⁸ Každopádně však základní zásady mají zabránit narušení nezbytné integrity koncepce zákonodárského díla tím, že by mohla být přijata právní úprava z pohledu těchto zásad cizorodá, což je zvláště aktuální v dnešní době, pro niž je charakteristická „permanentní“ trestněprávní reforma. V tomto ohledu je nezbytné být maximálně zdrženlivý k zahraničním vlivům (importu transplantátů). Znova lze připomenout, že zásady nejsou žádné floskule či vzletné teorie či formulace, ale „stavební kameny“, na kterých stojí a z nichž vyplývá organizace trestního řízení a úprava činnosti jeho orgánů. K přejímání zahraničních řešení – a to dokonce z oblasti jiné právní kultury – je nutná hluboká znalost obou velkých systémů včetně jejich fungování v praxi (např. pojetí principů oportunitity a kontradiktornosti, dohoda o vině a trestu, korunní svědek v angloamerické oblasti). Uvedené teze ostatně potvrzuje i Císařová, podle které *„je třeba se vyvarovat překotného přejímání zahraničních vzorů, protože i v Evropské unii, kde obecně hovoříme o kontinentálním právu, je toto právo tak odlišné, že velmi složité pochopit jednotlivé instituty. Nestací totiž jenom znát právní normu příslušného státu, ale je třeba vidět, jak je aplikována v praxi a co určitý pojem znamená třeba v právu německém. Většina mezinárodních, úmluv, smluv a dalších norem dává ostatně široké možnosti právu jednotlivých zemí a určité instituty formuluje velmi obecně.“*²⁵⁹

Jde totiž o to, že zavedení některých institutů nebo koncepcí²⁶⁰ může být podstatným průlomem do integrity českého kontinentálního trestního procesu a jako každý podstatný zásah do nějakého systému může způsobit jeho oslabení, nestabilitu nebo dokonce zhroucení. Bylo

²⁵⁷ KRATOCHVÍL, Vladimír. Paradoxy některých vybraných základních zásad dokazování v trestním řízení a jak s nimi naložit? In: KALVODOVÁ, Věra, HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Dokazování v trestním řízení. Právní, kriminologické a kriminalistické aspekty*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, str. 20 an.

²⁵⁸ Uvedené je patrné např. u trestního příkazu, u problematické dohody o vině a trestu, nebo u mimořádně kontroverzního institutu korunního svědka, popř. spolupracujícího obviněného.

²⁵⁹ NOVOTNÝ, František, NOVOTNÁ, Marie. Rozhovor s profesorkou Dagmar Císařovou. *Trestní právo*, 2018, č. 1, str. 4.

²⁶⁰ Např. formální důkazní břemeno, soukromá žaloba, teorie plodů z otráveného stromu, otevřené uplatnění zásad oportunitity, dispoziční, projednací, formální pravdy.

by tedy do budoucna závažnou chybou postupovat tak, jako tomu bylo v případě dohody o vině a trestu nebo spolupracujícího obviněného (korunního svědka), že určitý institut vezmeme a v relativně nezměněné podobě jej přeneseme do našich právních poměrů s očekáváním výhod s tím spojených. Riziko, že se očekávané, výhody nedostaví, nebo naopak, že se dostaví vážné nevýhody, je více než pravděpodobné.²⁶¹ Např. Musil na margo konsensuálního řízení (dohody o vině a trestu) a s tím spojeného hledání procedurální spravedlnosti a tzv. soudní pravdy, tedy nikoliv materiální spravedlnosti a materiální pravdy, poznamenal, že riziko nespravedlivého výsledku je při tomto modelu mimořádně vysoké a je neospravedlnitelné pochybnými výhodami, které konsensuální řízení nabízí.²⁶² Jelínek je kategoričtější, když uvádí, že oprávněnost námitek proti dohodě o vině a trestu a jejímu případnému zavedení či rozšíření do českého trestního řádu nebyla nikdy spolehlivě vyvrácena.²⁶³ Také Fenyk je přesvědčen o tom, že z hlediska výkonu trestní spravedlnosti je přijatelnější koncepce kontinentálního modelu trestního procesu odpovídající principu (materiální) pravdy, zásady, která vyjadřuje nutnou dávku osvícené inkvizice.²⁶⁴

Závěr k této části je poměrně jednoduchý. Podle mého názoru je nezbytné znát systémy trestního procesu, pokud je neznáme a selektivně si něco vytrhneme odněkud, tak ani nevíme, jaký kontext to má třeba někde jinde. Naopak je dobré vědět, že ve státě X je to takhle, ve státě Y je to tak, a proč to tak je. Jinak řečeno, můžeme mít klidně německé zákony, německé texty, ale vždy skončíme s českými kontexty. Ostatně způsob provedení a finální podoba mohou být zcela odlišné od původního záměru. Opět se tedy dostáváme ke kvartetu otázek (jaký trestní řád máme, mít chceme, mít můžeme a mít musíme), které by si měl zodpovědět především zákonodárce. Platí-li však teze o tom, že by se překotnému přejímání nebo nepromyšlenému zahraničních vzorů měl vyvarovat zákonodárce, tím spíše to platí o Ústavním soudu ČR a jeho některých snahách prosazovat koncepci, která je zjevně inspirována anglosaským typem tzv. adverzárního procesu, např. zeslabováním tradiční vyhledávací zásady a snahou redefinovat „rozvržení rolí jednotlivých účastníků trestního řízení“. Uvedené je dále umocněno tím, že někteří tyto závěry (vyslovené v rámci *obiter dictum*) nesprávně interpretují a dovozují z nich

²⁶¹ Ostatně nejen teoretických, ale i praktických problémů spojených s přijetím trestní odpovědnosti právnických osob, dohody o vině a trestu, spolupracujícího obviněného (korunního svědka) je dlouhá řada.

²⁶² MUSIL, Jan. Styčné a rozdílné body mezi civilním a trestním procesem. In: DVOŘÁK, Jan, MACKOVÁ, Alena (eds.). Pocta Aleně Winterové k 80. narozeninám. Praha: Všehrad, 2018, str. 206.

²⁶³ JELÍNEK, Jiří. Dohoda o vině a trestu jako prostředek k urychlení trestního řízení? In: DVOŘÁK, Jan, MACKOVÁ, Alena (eds.). Pocta Aleně Winterové k 80. narozeninám. Praha: Všehrad, 2018, str. 115.

²⁶⁴ FENYK, Jaroslav. Veřejná žaloba. Díl první, Historie, současnost a možný vývoj veřejné žaloby. Praha: Institut Ministerstva spravedlnosti České republiky, 2001, str. 204.

nezbytnost přijmout formální důkazní břemeno státního zástupce.²⁶⁵ Naštěstí byly v nauce vysloveny také názory zcela opačné.²⁶⁶ V tomto ohledu plně souhlasím s názorem Musila a Hořáka, že „jistě si lze představit zavedení takového modelu trestního řízení i u nás, bylo by však naprosto nezbytné provést po hluboké analýze a diskusi radikální změnu paradigmatu trestněprávní politiky a komplexně změnit desítky souvisejících ustanovení trestního řádu (...) tak radikální přestavba procesu jistě není úkolem Ústavního soudu, nýbrž zákonodárce.“²⁶⁷

3. 3. Výjimky ze základních zásad

Z hlediska legislativně-technického je jistě žádoucí, aby veškerá ustanovení trestního řádu byla v souladu se základními zásadami. Ideálním (ve skrze však teoretickým) řešením by samozřejmě bylo formulování zásad jako bezvýjimečných, nicméně takové řešení je možné pouze u některých. Schůdnější řešení je potom takové, že některé základní zásady budou formulovány jako nikoli bezvýjimečné. Nicméně takové řešení může být určitý „bianko šek“ pro kreativitu zákonodárce, který z původní výjimečnosti udělá pravidlo.

Bylo již naznačeno, že charakteristickou vlastností systému základních zásad je jejich vzájemné sepětí a působení. Ačkoliv časová trvanlivost základních zásad je značná, kdy obsáhne zpravidla horizont několika staletí či alespoň desetiletí, nelze opomenout dynamičnost tohoto systému, daným jak setrvalým společenským vývojem, tak současně i recentními vlivy a projevy integračních procesů (europeizace, internacionalizace) v oblasti trestního práva. Novotný uvádí, že téměř každá základní zásada trestního řízení má své limity a své výjimky, systém procesních zásad musí být harmonicky sladěn, aby mohl být základem trestního procesu způsobilého plnit jeho společenskou funkci. Ale v některých případech, uvádí Novotný, již zřejmě nejde o pouhé výjimky z uznávaných základních zásad. Konfrontace oficiálního modelu trestního řízení a jeho základních zásad se společenskou realitou vyústí v zarmucující výsledky. Případů, v nichž se uznávané základní zásady uplatňují, je podstatně méně než případů, v nichž se neuplatňují. Zjištěné poznatky tedy nasvědčují tomu, že české trestní právo

²⁶⁵ ŠÁMAL, Pavel. Základní zásady dokazování v připravovaném novém trestním řádu. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní - minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016, str. 50 – 53.

²⁶⁶ PELC, Vladimír. Důkazní břemeno v trestním řízení. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 115 an.; KANDOVÁ, Katarína. Pojem pravdy (nejen) v trestním řízení a některé související instituty. Právník, 2017, č. 10, str. 842 an.; MIČKAL, Martin. Základní zásady a rekonstrukce trestního práva procesního. In: JELÍNEK, Jiří (ed.) Základní zásady trestního řízení - vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, str. 81 an.

²⁶⁷ MUSIL, Jan, HOŘÁK, Jaromír. Trestněprávní judikatura Ústavního soudu České republiky. In: GÖTTINGER, Vlastimil (ed.). Sborník ze vzpomínkové konference k 20. výročí Ústavního soudu České republiky: 5. června 2013. Brno: Ústavní soud, 2014, str. 68.

procesní se nachází v krizi. Malou útěchou, jak uvádí autor, tak pro nás může být, že v obdobné situaci je i řada jiných evropských i mimoevropských zemí.²⁶⁸

Již výše jsme se dostali k problematice výjimek ze základních zásad a jejich přípustnosti, což nepochybně souvisí s další otázkou, jaký vztah k sobě mají „výjimky ze zásady“ a „protizásady“, tj. zda oba pojmy splývají, anebo zda výjimka ze zásady může existovat relativně samostatně, aniž by měla podobu „protizásady“ a naopak. Kratochvíl se v této souvislosti domnívá, že „každá protizásada je eo ipso výjimkou z určité zásady (a naopak), jejímž je opozitem tato protizásada je.“²⁶⁹ S tímto tvrzení však lze souhlasit jen *cum grano salis*. Je sice pravdou, že ve většině případů, bude možné např. všechny výjimky ze zásady ústnosti, bezprostřednosti, veřejnosti, oficiality, vyhledávací označit jako zásady písemnosti, zprostředkovanosti, tajnosti, dispoziční, projednací, nicméně nebude to platit vždy oběma směry. Podle mého názoru to lze demonstrovat např. na zásadě legality (§ 2 odst. 3 tr. řádu), která je konstruována jako nikoliv bezvýjimečná, kde všechny výjimky z této zásady (tj. případy, kdy státní zástupce stíhat nesmí, nemusí nebo je dán důvod pro dočasné odložení trestního stíhání), nelze automaticky zařadit i jako projevy protizásady – zásady oportunity.²⁷⁰ Souvisí to i s tím, jak chápeme zásadu oportunity (jestli jako vše, co není zásadou legality, anebo jako vše, co pochází ze systému *common law*, anebo jako každé diskreční oprávnění veřejného žalobce), nebo jaké ji přiřkneme atributy (pravá, nepravá; systémová, relativní, pragmatická; pozitivní, negativní, atd.). Lze však namítnout, že pro právní praxi nemá zásadnějšího významu odlišovat „výjimky ze zásady legality“ a „projevy principu oportunity“ v trestním řízení, neboť mají stejný výsledek směřující ke změně charakteru trestního řízení.

Podle Císařové je třeba dodržet základní pravidlo, že novelizace nemá pokud možno zavádět instituty, které by byly výjimkami ze základních zásad určité normy. Za tímto účelem je třeba vždy zkoumat nově zaváděné instituty i z toho hlediska, nakolik jsou v souladu se základními zásadami normy, kterou novelizujeme. Jinak by se totiž mohlo stát, že by novelizace faktickou cestou zavedla nové základní zásady, a tím změnila celý systém, který je vybudován k plnění určité funkce, přičemž je pak otázkou, jak by takto změněný systém svou funkci plnil a jak by se změnil i jeho další podsystémy a prvky.²⁷¹

²⁶⁸ NOVOTNÝ, Oto. Je naše trestní právo procesní v krizi? Trestní právo, 2006.

²⁶⁹ KRATOCHVÍL, Vladimír. Základní zásady trestního řízení/trestního práva procesního v roce 2016. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní – minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016, str. 28.

²⁷⁰ CHMELÍK, Jan a kol. Trestní řízení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, str. 59.

²⁷¹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení. Praha: Academia, 1984, str. 48.

Již dříve Pipek upozorňoval, že v posledních letech lze ve vývoji trestního práva (procesu) a jeho právní úpravy pozorovat některé závažné změny a posuny, které dotýkají nejen jeho formální podoby, ale i myšlení a přístupu k němu. Ačkoliv si trestní řízení *prima vista* zachovává svoji konzistenci, pokud jde o základ jeho historické konstrukce, začínají se v jeho rámci objevovat elementy, které ztrácejí funkci elementů a začínají někdy zásadním způsobem ovlivňovat stabilitu idejí, o které se opírá koncepce evropského kontinentálního řízení, na kterém jsou vybudovány veškeré trestněprávní systémy střední Evropy. Takový proces změn, který je vyvolaný úsilím o urychlení trestního řízení a často neúčinným hledáním různých hmotněprávních i procesních alternativ, ovšem vede k faktické erozi nejzákladnějších a nejcharakterističtějších principů, které trestní právo procesní profilují a vyhraňují i v relaci k procesním úpravám jiných právních odvětví. Jde o dosavadní pilíře trestního práva procesního, kterými je zásada oficiality a na ni navazující, z ní vycházející a ji realizující zásady legality, vyhledávací a materiální pravdy.²⁷² Autor současně uvedl, že je nezbytné zachovat konzistentnost trestního řízení a zabránit jeho zásadní atomizaci do podoby různých procesů s nejrůznějšími režimy a že výjimky jsou možné, když představují lepší řešení dosažení základních ideálů, ke kterým směřuje trestní řízení, než trvání na zásadách tyto ideály garantující.²⁷³ Je tedy otázkou, jak optikou toho hodnotit opakovaný a mnohokrát zdůrazňovaný návrh Jelínka o nové (vhodnější) hmotněprávní kategorizaci deliktů a její následné promítnutí do procesního práva.²⁷⁴

K dosavadnímu vývoji dogmat je skeptický Fenyk, který konstatuje, že v současné době, kde převládá duch právního pozitivismu, ryzího pragmatismu nad propracovanou teorií a právní filosofií, adversární a inkviziční dogmata rychle ztrácejí svůj původní význam a přes svou určitou rezistentnost jsou pozměňována, nahrazována jinými, či jednoduše odmítána bez diskuse či komentáře. Hovoří o fenoménu „mutace dogmat“ a současně varuje, že nejhorší variantou by bylo, kdyby převážil tento pragmatický přístup, který na vybudované a dlouho uznávané názory bere ohled pouze tehdy, když jsou v souladu s prosazovanou změnou. Svoji úvahu uzavírá v tom smyslu, že jediným systémem dogmat, který zatím odolává, je systém ochrany základních práv a svobod (zejména právo na spravedlivý proces), představovaný národním a nadnárodním právem. Důvodem je možná fakt, že tento systém bere ohled na specifika inkvizičního a adverzárního řízení. Je však otázkou, ptá se Fenyk, jestli při uvedeném

²⁷² PIPEK, Jiří. K některým profilujícím základním zásadám trestního řízení. Právní obzor, 2002, č. 4, str. 354 – 364.

²⁷³ PIPEK, Jiří. Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení. Právník, 2000, č. 12, str. 1179.

²⁷⁴ JELÍNEK, Jiří. Přípravné řízení a rekonstrukce českého trestního procesu. In: ZÁHORA, Jozef (ed.). Přípravné konanie – možnosti a perspektívy. Praha: Leges, 2016, str. 36 – 43.

vývoji tento systém, který je v mnohém přímo závislý na tradičních zásadách, časem nezmutuje i s nimi.²⁷⁵ V konkrétním případě to znamená, zda se např. Evropský soud pro lidská práva postupem času odchýlí od své několik let budované koncepce, kterou vykládá princip kontradiktornosti (zjednodušeně jako právo na přístup k informacím získaných v trestním řízení protistranou i soudem a reakci na ni) a nepřechýlí se do adverzárního typu řízení, kde strany předvolávají a vyslychají „své“ svědky a protistrana má právo křížového výslechu. Lze říci, že poměrně matoucí je i recentní vývoj tzv. europeizace práva trestního práva,²⁷⁶ která sice na jedné straně představuje pozitivní úsilí o překonání zásadních odlišností mezi evropskými trestněprávními systémy, ale v praxi (tvorbě sekundárního práva EU) jsou tato úsilí často výsledkem smíšené (hybridní) prvky, které jsou vytrženy z toho či onoho systému (patrně z důvodů politické průchodnosti) a upraveny tak, že není vůbec zřejmé, který z modelů vlastně reprezentují a na která právní dogmata, pokud vůbec, berou ohled.²⁷⁷ Uvedeného si fenoménu si všiml také Provazník, podle kterého byla charakteristickým rysem trestního řízení před rokem 1990 určitá „koherence právní úpravy a jeho základních zásad“,²⁷⁸ zatímco signifikantním rysem po roce 1990 je „koroze základních zásad“,²⁷⁹ s čímž nelze jinak než souhlasit.

Zdá se tedy, že vedle dogmatického přístupu ohledně základních zásad platí i přístup pragmatický, kdy důvod lze spatřovat patrně ve filosofických odlišnostech kontinentálního a angloamerického práva, neboť kontinentální právo (doktrína právního státu) hledá odpověď na otázku, co je právo, zatímco angloamerické právo (doktrína vlády práva) hledá odpověď na otázku, jak funguje právo. Podle Jelínka ani základní zásady trestního řízení nejsou dogmatem, v zájmu řádného fungování procesu jsou možné, účelné a někdy i nutné výjimky ze základních zásad trestního řízení, a to včetně těch nejvýznamnějších.²⁸⁰ Ani podle Záhory základní zásady trestního řízení, kdy některé jsou historicky starší, jiné se vyvíjejí a doplňují na základě požadavků EÚLP, nejsou neměnnými hodnotami.²⁸¹ V obdobném duchu se vyjadřuje

²⁷⁵ FENYK, Jaroslav. Zásady dokazování. In: ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013, str. 58.

²⁷⁶ Je však otázkou, zda tento proces bude i nadále pokračovat, pokud skutečně a v jaké podobě dojde k vystoupení Spojeného království Velké Británie, coby hlavního a výrazného představitele systému common law na starém kontinentu, z Evropské unie.

²⁷⁷ Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/343 ze dne 9. března 2016, kterou se posilují některé aspekty presumpce nevinny a právo být přítomen při trestním řízení před soudem, zejména její článek 6, který hovoří o důkazním břemenu.

²⁷⁸ PROVAZNÍK, Jan. Charakteristické rysy koncepce trestního řízení před rokem 1990. Trestní právo, 2018, č. 1, str. 5 – 12.

²⁷⁹ PROVAZNÍK, Jan. Charakteristické rysy koncepce trestního řízení po roce 1990. Trestní právo, 2018, č. 2, str. 18 – 34.

²⁸⁰ JELÍNEK, Jiří. Základní zásady trestního řízení – stále trauma české trestní legislativy. In: JELÍNEK, Jiří (ed.). Základní zásady trestního řízení – vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, str. 10.

²⁸¹ ZÁHORA, Jozef. Uplatňovanie zásady primeranosti a zdržanlivosti pri využívaní informačno-technických prostriedkov v trestnom konaní v Slovenskej republike. Časopis pro právní vědu a praxi, 2018, č. 1, str. 31.

Kratochvíl, že „zatímco právo by měl udržet „pohromadě“ jeho základ v podobě základních právních zásad, o konzistentnosti samotného systému těchto základních zásad se musí postarat už jenom tento systém sám. Proto nezbývá, než aby hledal, nacházel a uplatňoval sám v sobě a pro sebe mechanismy „sebezáchovného“ typu. Mezi takové patří mechanismy umožňující vzájemné vyvažování funkcí, resp. působení základních zásad určitého právního odvětví“²⁸², jinde dodává, že „i když úkolem těchto zásad je mimo jiné garance konzistentnosti a stability právní úpravy, nemůže být tato jejich „stabilizační“ funkce zjednodušeně chápána a zaměněna za jakousi funkci „konzervační“ („fosilizační“), tedy v tom smyslu, že by za každou cenu bránila právě zmíněnému potřebnému a objektivně odůvodněnému vývoji.“²⁸³

Platí však, že musí být zachována podstata základní zásady a podstata výjimky ze zásady, abychom si totiž „nemuseli klást otázku co je zásadou a co je výjimkou ze zásady“,²⁸⁴ což patrně zejména u zásady legality (§ 2 odst. 3 tr. řádu), která je sice vůdčí zásadou, nicméně rozsah výjimek z této zásady se neustále rozšiřuje a patrně se i rozšiřovat bude.²⁸⁵ Jde tedy o to, kdy se určitá systémová kvantita (a s ní spojená kvalita) mění v kvalitu zcela jinou, ať již progresivní (pokrokovou), nebo naopak regresivní (úpadkovou). Jinak řečeno, základní zásady by měly přinejmenším převládat, nemají-li se obsahově vyprázdnit, tedy případné průlomy do základních zásad nesmí podstatným způsobem zasahovat do hodnotové podstaty celého právního systému, vyjádřené právě „hlavními“ základními zásadami. Wintr k tomu uvádí, že „teprve studiem vnitřního systému práva odhalíme, co jsou skutečné základní kameny práva, vyjadřující podstatné hodnoty a principy soudobého práva (...) O základních kamenech právního systému je třeba vědět a respektovat integritu práva.“²⁸⁶

Výjimky ze základních zásad trestního řízení by měly připouštět opět základní zásady samotné, nikoli jen právní normy. A sice tak, že se cestou tzv. protizásady připustí průlom do jiné konkrétní základní zásady, např. průlom (tj. výjimku) ze zásady procesní legality představuje zásada oportunity. Z formálního hlediska je v otázce výjimek ze základních zásad tedy nutné trvat na jejich explicitní legální přípustnosti, tj. existenci generálního zmocnění. Stanoví-li tedy přípustnou výjimku z té či oné zásady výslovně zákon (trestní řád), je taková a

²⁸² KRATOCHVÍL, Vladimír. Paradoxy některých vybraných základních zásad dokazování v trestním řízení a jak s nimi naložit? In: KALVODOVÁ, Věra, HRUŠÁKOVÁ Milana a kol. Dokazování v trestním řízení - právní, kriminologické a kriminalistické aspekty. Brno: MUNI, 2015, str. 22.

²⁸³ KRATOCHVÍL, Vladimír. Základní zásady trestního řízení/trestního práva procesního v roce 2016. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní – minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016, str. 35.

²⁸⁴ JELÍNEK, Jiří. Základní zásady trestního řízení – stále trauma české trestní legislativy. In: JELÍNEK, Jiří (ed.). Základní zásady trestního řízení – vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, str. 10.

²⁸⁵ JELÍNEK, Jiří. Evropský veřejný žalobce v evropském prostoru. Kriminalistika, 2018, č. 1, str. 59 – 72.

²⁸⁶ WINTR, Jan. Říše principů : obecné a odvětvové principy současného českého práva. Praha: Karolinum, 2006, str. 265 – 266.

v rozsahu stanoveném zákonem přípustná. K tomu však musí přistoupit požadavek, aby onu výjimku jako přípustnou stanovil zákonný text vypovídající o konkrétní základní zásadě, nikoliv jen dílčí zákonné ustanovení, následně, např. jako novelizační, takovou výjimku sice připouštějící, aniž by zde ovšem bylo onoho generálního zmocnění.²⁸⁷ Připustit zakotvení výjimek ze základních zásad už (jen) cestou právních norem znamená vystavit systém těchto zásad nebezpečí „novelizačních“, tedy v podstatě rychlých zásahů, zpravidla spojených s dalšími riziky v podobě narušení konzistentnosti právní úpravy. Současně si musíme uvědomit, že se pohybujeme v prostředí základních zásad (principů) ve veřejném právu.²⁸⁸

Bez diskuze tedy zůstává, že taková výjimka (v podobě protizásady) nesmí nijak podstatně zasáhnout do hodnotové podstaty právního systému opírajícího se o jistý systém zásad pro něj signifikantních, a jichž by se tato výjimka měla týkat. Zcela jinak by tomu bylo, jestliže by takováto výjimka zmíněnou hodnotovou podstatu právního systému opírajícího se o určitý systém (katalog) zásad pro něj signifikantních zasahovala podstatně, tj. že by ji posouvala mimo tento systém samotný, tj. do odlišného od toho, v jehož rámci se důsledky takových výjimek z jeho základních zásad odehrávají. Z hlediska obsahového pak současně platí, že výjimky ze základních zásad jdoucích nad rámce garancí ústavní a lidskoprávní povahy musí být formulovány při respektování postulátů subsidiarity, minimalizace a proporcionality (přiměřenosti).²⁸⁹

Nad rámec uvedeného je potřeba uvést, že se např. legislativa v oblasti v boji proti terorismu ubírá směrem k obcházení tradičních základních zásad, což je jev sice obecně nežádoucí, na druhé straně je však potřeba mít legislativu účinně reagující na tento fenomén.²⁹⁰ V nauce bylo dokonce vysloveno stanovisko, že čím více protiteroristické legislativy existuje, tím zásadněji a více jsou potlačovány jak základní zásady, tak i základní lidská práva jako

²⁸⁷ Srov. jak zákonný text některých základních zásad (§ 2 odst. 3, 4, 10, 11 tr. řádu), tak i tomu příslušné partie učebnice (JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 132, 133, 164, 166; FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, GRIVNA, Tomáš a kol. Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 96, 97, 102, 106; ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČTA, Josef. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 101, 103, 118, 126).

²⁸⁸ WINTR, Jan. Říše principů. Obecné a odvětvové principy současného českého práva. Praha: Karolinum, 2006, str. 62 – 63, 119 - „*Veřejné právo je výsledkem aktuálního společenského konsensu, je předmětem politických střetů a demokratická legitimita je pro ně podmínkou naprosto zásadní. Naproti tomu základ soukromého práva (...) charakter politické vůle demokratického zákonodárce v takové míře nemá, vyrůstá spíše organicky z tradice a z potřeb společnosti.*“

²⁸⁹ ONDŘEJEK, Pavel. Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základních práv a svobod. Praha: Leges, 2012, str. 75 an.

²⁹⁰ ZÁHORA, Jozef. Limity zásahov do práva na súkromie pri odhaľovaní a vyšetřovaní terorizmu. In: JELÍNEK, Jiří a kolektiv. Terorismus – základní otázky trestního práva a kriminologie. Praha: Leges, 2017, str. 77 – 89.

taková.²⁹¹ Obdobné závěry lze analogicky vztáhnout i na další velkou a aktuální oblast, kterou je oblast organizovaného zločinu.

3. 4. Klasifikace základních zásad

Pro přehlednost je, zejména z pedagogických či didaktických důvodů, možné základní zásady trestního řízení členit dle různých kritérií, hledisek. Většina teoretiků při zpracování učebnic nebo jiných teoretických či praktických pomůcek (komentářů) nebo i prací vědeckých vychází z vlastních představ o jejich počtu, názvu i výčtu, i když v celkovém jejich rozsahu a účincích na trestní řízení se většinou zpravidla shodují. Nepřekvapí tak, že knižní publikace nemají na dělení (klasifikaci) jednotný názor. Tato didaktická snaha však může vést k nesprávnému chápání, že určité zásady platí jen pro určité stadium trestního řízení, nebo že níže uvedené seskupení zásad je charakteristické jen pro určité momenty v trestním řízení (např. v otázce zahájení trestního řízení), z čehož by mohl vzniknout nesprávný názor, že určité zásady mají omezenou platnost nebo že platí jen pro určité období nebo stadium a jinde neplatí vůbec, nebo dokonce jsou některé důležitější než ostatní. Zejména se domnívám, že není vhodné formulovat základní zásady jednotlivých stadií (např. předsoudního stadia²⁹²), byť to může získávat punc vědeckosti, neboť trestní proces tvoří jednotný systém, směřující k určitému cíli.

Domnívám se, že vhodnější a praktičtější je sledování stupně a způsobu uplatnění jednotlivých základních zásad trestního řízení v jednotlivých stadiích trestního řízení. Záleží pouze na tom, které hledisko upřednostníme či které členění má praktický význam. Abych přiblížil souvislosti spojené se systémem třídění základních zásad trestního řízení, začínám od základního právně teoretického pojetí podle povahy. Z uvedeného hlediska (podle povahy) tedy rozlišujeme zásady obecné, které mají svůj původ v základních ústavních principech a v ústavním pořádku a které dopadají na celý systém práva, byť pochopitelně v různé míře. Relace těchto obecných zásad k trestnímu řízení může být zásadně dvojitá, kdy se buď uplatňují přímo (bezprostředně), anebo jsou inkorporovány či transformovány (modifikovány) do některých či dokonce do některých ze základních zásad trestního řízení. Druhou skupinou jsou zásady meziodvětvové, které sice nedopadají na celý systém práva, ale uplatňují se ve vícero

²⁹¹ SZABOVÁ, Eva. Uplatnenie základných zásad trestného konania v oblasti boja proti terorizmu. In: JELÍNEK, Jiří a kolektiv. Terorismus – základní otázky trestního práva a kriminologie. Praha: Leges, 2017, str. 126.

²⁹² Např. MANDALÍK, Radoslav. Základné zásady trestného konania v predprípravnom konaní. Justičná revue, 2012, č. 11, str. 1315- 1323; HVOZDA, Michal. Základné zásady trestného konania s dôrazom na prípravné konanie. In: BRÖSTL, Alexander, BREICHOVÁ- LAPČÁKOVÁ, Marta, ŠTRKOLEC, Martin (eds.) Základné zásady v rozhodovacej činnosti súdnej moci. Košice: UPJŠ, 2014, str. 19-31.

právních odvětvích, přičemž relace uplatnění těchto zásad je obdobná jako u obecných. Třetí skupinou jsou zásady specifické (výlučně odvětvové), které se uplatňují pouze v jednom právním odvětví (oboru), tj. našem případě v trestním právu procesním.²⁹³ Hranice mezi nimi však nemusí být vždy jednoznačné.

Dalším důležitým hlediskem pro členění zásad je rovina, ve které je zásada zakotvena. Rozlišujeme právo vnitrostátní, mezinárodní, právo Evropské unie, které je svébytným systémem, ve které se objevují prvky mezinárodního a vnitrostátního práva. V rámci vnitrostátního práva je možné odlišovat zakotvení zásad dle právní síly právního normativního aktu, v němž je pravidlo obsaženo. Dostáváme tak kategorii vnitrostátních zásad ústavních a vnitrostátních zásad zákonných.

Polský teoretik Cieslak pokládá dělení základních zásad na ústavní a jiné za účelné a uvádí, že v ustanoveních ústavy jsou vyjádřeny ty zásady, které zákonodárce pokládá za zvláště společensky a politicky významné, přičemž zahrnutí do rámce ústavních zásad je ovlivněno těmito faktory: významem v oblasti práv a svobod občanů, spojením s pravomocí nejvyšších orgánů státní moci, přičemž velký význam má i tradice určité zásady.²⁹⁴ Z minulosti je známé stanovisko Hermanovského, který odmítal dělení základních zásad na ústavní a neústavní. Podle jeho názoru to není teoreticky správné a ani praktické. Teoreticky je to nesprávné proto, že podobné dělení zásad by logicky mohlo vést k dělení základních zásad na hlavní a podřadnější, prvořadé a druhořadé. Prakticky to není správné proto, že by mohlo nesprávně orientovat orgány činné v trestním řízení a poskytovat jim chybné představy o významu porušení určitých zásad a o důsledcích tohoto porušení. Vzhledem k tomu, že všechny základní zásady trestního řízení mají stejnou platnost, uvádí autor, nemělo by být rozhodující ani žádné jiné dělení základních zásad na rozličné kategorie a podsystémy. Takové dělení lze pouze připustit pouze z pedagogických důvodů.²⁹⁵ Jinak řečeno, to, že určitý princip procesu není přímo uveden v ústavní listině, ještě neznamená, že je to zásada méně závažná než ta, která v ústavě uvedena je.

V současné podobě jsou základní zásady explicitně vyjádřeny v ustanovení § 2 tr. řádu,²⁹⁶ kde jsou postupně uvedeny dle Jelínka tyto zásady:

²⁹³ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 81.

²⁹⁴ CIESLAK, Marian. Polska procedura karna. Warszawa, 1971, str. 212-213.

²⁹⁵ HERMANOVSKÝ, Pavel. Systém základních zásad trestního řízení a jejich mravní aspekt. Čs. kriminalistika, 1985, č. 4, str. 357.

²⁹⁶ V zákoně č. 218/2003 Sb., zákon o soudnictví ve věcech mládeže („ZSM“), jsou specifické zásady uvedeny v § 3 odst. 4 až 7 ZSM. Jako další zásady lze uvést např. zásadu „ne bis in idem“ (ne dvakrát v téže věci) či „nemo tenetur se ipsum accusare“ (nikdo není povinen obviňovat sám sebe).

- zásada stíhání jen ze zákonných důvodů (§ 2 odst. 1 tr. řádu),²⁹⁷
- zásada presumpce nevinny (§ 2 odst. 2 tr. řádu),
- zásada legality (§ 2 odst. 3 tr. řádu),
- zásada oficiality,
- zásada rychlosti,
- zásada hospodárnosti
- zásada přiměřenosti (§ 2 odst. 4 řádu),
- zásada materiální pravdy
- zásada vyhledávací (§ 2 odst. 5 tr. řádu),
- zásada volného hodnocení důkazů (§ 2 odst. 6 tr. řádu),
- zásada spolupráce se zájmovým sdružením občanů (§ 2 odst. 7 tr. řádu),
- zásada obžalovací (§ 2 odst. 8 tr. řádu),
- zásada rozhodování v řízení před soudem (§ 2 odst. 9 tr. řádu),
- zásada veřejnosti (§ 2 odst. 10 tr. řádu),
- zásada ústnosti (§ 2 odst. 11 tr. řádu),
- zásada bezprostřednosti (§ 2 odst. 12 tr. řádu),
- zásada zajištění práva na obhajobu (§ 2 odst. 13 tr. řádu),
- zásada práva používat svého mateřského jazyka a právo na tlumočníka (§ 2 odst. 14 tr. řádu)
- zásada zvláštního, šetrného přístupu k poškozenému a jeho právům a nárokům (§ 2 odst. 15 tr. řádu).²⁹⁸

Základní zásady trestního řízení můžeme dále klasifikovat podle různých kritérií, a to dále dle převažujícího obsahu na zásady obecné (zásada stíhání jen ze zákonných důvodů, zásada přiměřenosti a zdrženlivosti, zásada rychlého procesu, zásada spolupráce se zájmovými sdruženími občanů, zásada zajištění práv obhajoby, zásada zajištění práv poškozeného), zásady vztahující se k zahájení řízení (zásada oficiality, zásada legality, zásada obžalovací), zásady vztahující se k dokazování (zásada vyhledávací, zásady bezprostřednosti a ústnosti, zásada presumpce nevinny, zásada volného hodnocení důkazů), a relativně stojící zásady veřejnosti a materiální pravdy.²⁹⁹ Další členění, které částečně vychází z přechozího, nabízí jiné učebnice,

²⁹⁷ Tato zásada (lat. „*nullus processus criminalis sine lege*“), někdy též nazývána jako „zásada řádného zákonného procesu“, je nejdůležitější zásadou trestního procesu, což odpovídá i jejímu systematickému zařazení.

²⁹⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. op. cit. s. 131 an.

²⁹⁹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Linde, 1999, str. 49.

kdy autoři samostatně vyčleňují zásadu spolupráce se zájmovými sdruženími občanů, zásady organizace soudnictví a zásadu vedení řízení v českém jazyce a právo na používání mateřského jazyka. Jinou klasifikaci můžeme použít, pokud lišíme základní zásady trestního řízení podle toho, v jakém trestně procesním předpise jsou obsaženy - zásady trestního řízení obsažené v trestním řádu (§ 2 tr. řádu), zásady trestního řízení v řízení ve věcech mladistvých, obsažené v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže (§ 3 ZSM).

3. 5. Výčet základních zásad taxativní nebo demonstrativní?

Trestní řád tedy v ustanovení § 2 vymezuje základní zásady trestního řízení, nelze z něj však jednoznačně dovodit, zda se jedná o demonstrativní nebo taxativní výčet těchto zásad. Hermanovský v minulosti vyjádřil stanovisko, že „základními zásadami jsou pouze zásady vypočtené v § 2 tr. řádu. Ostatní zásady není možno považovat za základní zásady trestního řízení (...) Nejsou vlastně ničím jiným než rozvedení nejobecnějších zásad čs. socialistického státního zřízení pro oblast trestního řízení.“³⁰⁰

Jelínek ve své učebnici trestního procesu je toho názoru, že trestní řád „uvádí základní zásady trestního řízení v ustanovení § 2. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže stanoví zvláštní zásady pro řízení ve věcech mladistvých, které výrazně modifikují postup, rozhodování a řízení ve věcech mladistvých,³⁰¹ jinde, že „kromě základních zásad obsažených v trestním řádu jsou základní zásady obsažené také v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, který uvádí speciální základní zásady trestního řízení ve věcech mládeže v § 3.“³⁰² Gřivna konstatuje, že současný trestní řád, stejně jako ten slovenský vypočítává v § 2 základní zásady trestního řízení vztahující se k celému trestnímu řízení i jeho jednotlivým fázím.³⁰³ Určitou taxativnost výčtu lze implicitně dovodit z pojetí Šámala, který uvádí, že „výčet základních zásad obsahuje § 2, přičemž jde o (...)“³⁰⁴ a jinde konstatuje, že „v tomto ustanovení jsou vytyčeny základní právní ideje, na kterých je vybudováno trestní řízení jako celek“³⁰⁵ nebo u Kmece, podle kterého „ustanovení § 2 definuje v 15 odstavcích základní zásady trestního řízení (...) u některých

³⁰⁰ HERMANOVSKÝ, Pavel. K pojetí základních zásad trestního řízení. *Stát a právo* 23, 1986, str. 210.

³⁰¹ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 116.

³⁰² JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. Praha: Leges, 2017, str. 586 an.

³⁰³ GŘIVNA, Tomáš. Základní zásady v připravované rekodifikace trestního řízení z komparativního pohledu In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) *Principy a zásady v trestním práve*. Košice: UPJŠ, 2014, str. 60.

³⁰⁴ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 86.

³⁰⁵ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 19.

*odstavců je naopak minimálně sporné, zda vůbec můžeme hovořit o zásadách trestního řízení či některé jeho části“.*³⁰⁶

Podle mého názoru nejde o taxativní výčet, neboť se umožňuje jejich doplnění z celého trestního řádu, jak ostatně vyplývá zejména z praxe aplikace těchto zásad a jak vyplývá i z důsledků různých novelizací.³⁰⁷ Jedná se tedy o výčet „*zdánlivě taxativní*“, tedy *de facto* demonstrativní, protože existují i jiné základní zásady – např. „*ne bis in idem*“ (ne dvakrát v téže věci), „*nemo tenetur se ipsum accusare*“ (nikdo není povinen obviňovat sám sebe), anebo *audiatur et altera pars* (kontradiktornosti), které jsou taktéž uplatněny v trestním řádu a pojmány jako fundamentální, mající i určitou ústavní dimenzi. Situaci rovněž komplikuje to, že základní zásady obsahuje také zákon o soudnictví ve věcech mládeže (§ 3 ZSM), nicméně jde o zásady, které určitým způsobem toliko modifikují základní zásady vypočtené v § 2 tr. řádu. S kompromisním stanoviskem přichází také Kratochvíl, který, při porovnání českých (§ 2 tr. řádu) a slovenských (§ 2 TP) základních zásad, uvádí, že „*již pouhým optickým srovnáním obou katalogů zjišťujeme zásadní obsahovou shodu. Pokud některá zásada v „českém“ výčtu výslovně chybí, neznamená to, že se o ni český zákonodárce neopírá. Jmenovitě zásada kontradiktornosti řízení je zakomponována v jednom ustanovení - § 2 odst. 5 tr. ř. – společně se zásadou zjištění skutkového stavu věci bez důvodných pochybností [a zásadou vyhledávací – poznámka J. M.]. Totéž platí i o zásadě procesní oportunity, kterou český trestní řád „ukrývá“ v § 2 odst. 3 jako výjimku ze zásady legality. Ani zásada ne bis in idem v českém trestním právu nechybí. Obsažena je v ust. § 11 odst. 1 písm. f), g), h), odst. 4 tr. ř. jako negativní procesní podmínka přípustnosti trestního stíhání. Konečně i zásada rovnosti stran před soudem, ač výslovně nezmiňovaná, je pro český proces charakteristická, srov. § 2 odst. 5 tr. ř.“*³⁰⁸

Navzdory tomu, co bylo výše naznačeno o podmíněnosti systému základních zásad trestního řízení jejich zákonným vyjádřením, nejsou vždy v trestně-procesní teorii jednotlivé požadavky vyplývající z příslušné právní úpravy zahrnovány pod tutéž základní zásadu, a proto se konečný výčet všech základních zásad trestního řízení může někdy tříbit v závislosti na přístupu (záměru) toho kterého autora. Je proto otázkou, zda výčet základních zásad, který je recentně pojmán jako demonstrativní („*zdánlivě taxativní*“), by měl být nebo neměl být uvozen

³⁰⁶ FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 8.

³⁰⁷ Shodně CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Několik poznámek ke koncepci základních zásad v návrhu nového trestního řádu. In: HRUŠÁKOVÁ, Milana (ed.) Pocta Petru Hlavsovi: sborník příspěvků z konference. Olomouc: UP, 2009, str. 56.

³⁰⁸ KRATOCHVÍL, Vladimír. Základní zásady trestního řízení/trestního práva procesního v česko – slovensko – evropském srovnání. In: ŠIMOVČEK, Ivan (ed.) Harmonizácia procesných práv v trestnom konaní v členských štátoch Európskej únie. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009, str. 23 – 24.

např. tak, že „*trestní řád je ovládán zejména těmito (základními) zásadami...*“ Na straně druhé, je otázkou, zda legislativní technika v podobě demonstrativního výčtu v trestním procesu je ta správná, neboť nauka dlouhodobě volá (a současně legislativní práce se brání) zavedení taxativního výčtu důkazních prostředků namísto dosavadního demonstrativního výčtu (§ 89 odst. 2 tr. řádu) s odkazem na to, že taxativní výčet by byl z hlediska obhajoby, respektive právní jistoty nepochybně vhodnější.³⁰⁹ Je však patrné, že u základních zásad obecné zvažování demonstrativního či taxativního výčtu není úplně použitelné. V obecné rovině jde totiž o principy, a proto jejich výčet může být spíše infinitivní, než definitivní.

V této souvislosti lze upozornit na dva aktuální trendy v oblasti základních zásad, které komplikují i ve skrze teoretickou otázku o taxativnosti či demonstrativnosti § 2 tr. řádu. Jedním z nich je inflace základních zásad, která se projevuje v tom, že zejména nauka a zákonodárce (nutno podotknout v reakci na rozhodovací činnost a mezinárodní závazky) hovoří o stále větším počtu zásad, resp. pravidel vyplývajících z té či oné základní zásady. Záleží tedy na tom, zda např. zásadu *nemo tenetur* chápeme jako svébytnou základní zásadu trestního řízení, nebo jako odvozenou základní zásadu ze zásady presumpce nevinoty či ze zásady obžalovací. Tato inflace se týká jak osamostatnění původně dílčích zásad, které jsou součástí jedné zásady (typicky pravidlo „*in dubio pro reo*“ vycházející ze zásady presumpce nevinoty), tak i snahy produkovat nové zásady týkající se jednotlivých stadií trestního řízení a ty k nim přiřazovat. Tento trend patrně dále souvisí se snahou zákonodárce o ochranu některých subjektů a stran trestního řízení, zejména pak o ochranu osoby, proti které je vedeno trestní řízení.

Druhým patrným trendem, který ovšem souvisí s předchozím, je to, že se objevují pokusy o vytvoření tzv. superzásad (požadavky rovnosti zbraní, čestného procesu, „ústavního trestního práva“), které mají tendenci v sobě koncentrovat podstatu jednotlivých zásad, kdy může jít o dlouhou kombinaci základních zásad a odvozených zásad. Nicméně, jak se v odborné literatuře uvádí, že „*obsah těchto zásad není dosud ustálený, diskuse o nich je zčásti kontroverzní*“.³¹⁰ S určitými výhradami, pokud jsou vznášeny proti přiznání rovného postavení zásadě spravedlivého procesu v relaci k ostatním základním zásadám, nemohu než souhlasit. Ideu spravedlivého trestního procesu totiž nelze označit za jeden z řady dílčích víceméně rovnocenných principů, jímž má být trestní řízení ovládáno, neboť idea spravedlivého trestního procesu představuje pojem nadřazený (zastřešující) ve vztahu k ostatním základním principům, které se v trestním řízení přímo uplatňují nebo se do něj alespoň promítají. Institut práva na

³⁰⁹ JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 19.

³¹⁰ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 81.

spravedlivý proces je nadevší pochybnost jedním z nejdůležitějších výdobytků recentního vývoje, což je dáno pokračujícími procesy mezinárodní a evropské integrace, které vedou v praxi jak ke sblížení právních řádů jednotlivých států, tak i k vytváření katalogů základních lidských práv a svobod, a spolu s tím i k formulaci určitých minimálních standardů právní ochrany těchto práv a svobod.³¹¹

Dobrym příkladem pro tento trend může být zásada kontradiktornosti, která je hluboce provázaná s několika základními zásadami a které je v nauce pojímána jako způsob hledání pravdy, jako kritérium soudního procesu, anebo jako právo stran na obhajobu, a proto v závislosti na zvoleném kritériu, může tedy v sobě zahrnovat (koncentrovat) několik základních zásad.³¹² Problematické je to také u zásady oportunity, u které není také jasné její vymezení, protože v nauce lze vysledovat minimálně trojí chápání zásady oportunity, kdy oportunitou může být jednak vše, co není projevem (protikladné) zásady legality, jednak projevem této zásady může být vše, co pochází ze systému *common law*, anebo projevem zásady oportunity je každé diskreční oprávnění veřejného žalobce.

Je tedy nepopíratelné, že dochází k uplatňování dalších základních zásad, a to zejména pod vlivem mezinárodních organizací Rady Evropy (Evropské úmluvy ochrany lidských práv a základních svobod a rozhodovací činnosti Evropského soudu pro lidská práva) a Evropské unie (Listina základních práv EU, sekundární právo EU) nebo pod postupnou inspirací angloamerickým právem. Na druhé straně lze u některých základních zásad trestního řízení silně pochybovat o jejich puncu jako „základních“,³¹³ případně se ptát, zda u některých nejde spíše o základní zásady organizace soudnictví (§ 2 odst. 9 a § 2 odst. 14 tr. řádu).

V posledních letech totiž dochází k teoretickému zpochybňování zásady rychlosti jako vůdčí zásady, někdy s odkazem na to, že nejde o „základní“ zásadu,³¹⁴ někdy s odkazem na to, že se jedná o vlastnost řízení, ke kterému má přispět konkrétní obsah právní úpravy.³¹⁵ Někteří

³¹¹ Např. čl. 6 odst. 3 EÚLP, čl. 14 odst. 3 MPOPP.

³¹² V prvním případě se zásadami materiální pravdy, presumpcí nevinny, vyhledávací, rychlosti a hospodárnosti; ve druhém případě se zásadami rovnosti stran, bezprostřednosti, ústnosti veřejnosti; ve třetím případě se zásadou zajištění práva na obhajobu. Na druhé straně je potřeba uvést, že za určitých okolností, pokud bychom upřednostnili pouze jedno pojetí, může kolidovat s ostatními uznávanými zásadami trestního řízení.

³¹³ Např. zákaz ovlivňování orgánů činných v trestním řízení peticemi, spolupráce se zájmovými sdruženími, zásady týkající se složení soudu.

³¹⁴ GRIVNA, Tomáš. Postavení zásady rychlosti v systému základních zásad trestního řízení a její odraz v trestní politice státu. In: ROMŽA, Sergej (ed.) Trestná politika státu- historia, současnost a perspektivy. Košice: UPJŠ, 2015, str. 83-88

³¹⁵ Vystoupení prof. JUDr. Jaroslava Fenyka, Ph.D., DSc. na konferenci „Nový trestní řád očima odborné veřejnosti“.

naopak mají za to, že je důležité (z hlediska požadavků právního státu) ty skutečné pachatele rychle a efektivně odsoudit.³¹⁶

3. 6. Explicitní a implicitní zakotvení základních zásad

Již výše bylo naznačeno, dogmata (ať už adverzární, nebo inkviziční) tvoří páteř základních zásad trestního řízení. Základní zásady jsou vůdčí právní ideje, uznávané v kontinentálním prostředí především pozitivním právem (primát psaného práva/zákona jako výraz právního státu), zatímco v *common law* spíše materializovanou rozhodovací praxí (primát rozhodovací práce/judikatury jako výraz vlády práva).

Je mi nepochybné, že největší přínos trestního řádu z roku 1961 je možno spatřovat v tom, že v něm byly obsaženy a zachovány základní zásady, kterými bylo a dosud stále je trestní řízení ovládáno. Zákonodárce v tehdejší společenské atmosféře považoval za možné a nutné, aby základní zásady byly jako definice součástí pozitivního práva, a to i vzdor tomu, že v trestním právu procesním je obecně přípustná analogie. Okolnost, že principům (zásadám) trestní řád přisuzuje sílu zákona, svědčí o tom, že zákonodárce těmto pravidlům přisuzuje nejen deklaratorní význam, ale zajišťuje je i vynutitelnými prostředky práva, a proto ustanovení o základních zásadách nezůstává mrtvým slovem, ale živou normou právní praxe.³¹⁷ Zákonodárce tedy vyjádřil respekt k zásadám tím, že ty z nich, které považuje za klíčové, přímo zakotvil nebo alespoň promítl do textu příslušného procesního kodexu. Podle Císařové se tyto základní zásady přesně formulovaly nejen na základě praxe a teorie 50. let trestního práva, ale také jako významné interpretační pravidlo.³¹⁸ Zásady trestního řízení se vyvozovaly, a to jak v teorii, tak v praxi, ze znění trestního řádu a úpravy jeho jednotlivých institutů. To, že současný trestní řád výslovně formuluje (některé) základní zásady v ustanovení § 2, nám příliš neulehčuje odpověď na otázku, zda musí být základní zásada formulována v zákoně, či nikoliv. Uvedené souvisí s tím, že formulace základních zásad vytváří problémy, neboť se jedná o stručné vyjádření hlubokého, složitého a rozsáhlého obsahu, na kterém nemusí být shoda.

Jsem toho názoru, že má-li jít procesní princip, tedy o závaznou právní normu, musí být takový princip v zákoně vyjádřen. I když je metoda výslovné formulace, kterou zvolil tehdejší zákonodárce a kterou se chystá zvolit i ten současný, doporučeníhodná, přesto to neznamená,

³¹⁶ Vystoupení prof. JUDr. Pavla Šámala, Ph.D. na konferenci „Nový trestní řád očima odborné veřejnosti“.

³¹⁷ HERMANOVSKÝ, Pavel. K pojetí základních zásad trestního řízení. *Stát a právo* 23, 1986, str. 197.

³¹⁸ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Několik poznámek ke koncepci základních zásad v návrhu nového trestního řádu. In: HRUŠÁKOVÁ, Milana (ed.) *Pocita Petru Hlavsovi: sborník příspěvků z konference*. Olomouc: UP, 2009, str. 55 – 58.

že je tato otázka vyřešena. To však nelze brát přímočaře, tedy v tom smyslu, že co je výslovně formulováno, je zásadou; co výslovně formulováno není, nemělo by být za ni považováno.

Jde tedy o otázku, zda tyto zásady musí být v příslušném normativním textu včetně svého doktrinárního pojmenování, či zda postačí, je-li obsah příslušné zásady z obsahu normativního textu jednoznačně patrný. Ve prospěch druhého řešení lze samozřejmě argumentovat v tom smyslu, že explicitní koncentrované vyjádření každé z těchto zásad včetně jejího legálního označení nemusí být vždy účelné a praktické z legislativně-technického hlediska. S tím souvisí i to, že v praxi mohou nastat situace, kdy vinou nedostatků v legislativním procesu nebude určitý princip, který jinak bude z obsahu příslušných ustanovení trestně-procesních předpisů vyplývat, výslovně formulován jako jedna ze základních zásad trestního řízení. Pak by ovšem mohlo být sporné, zda striktně vzato z formálněprávního hlediska uvedená (základní) zásada *de iure* vůbec existuje, třebaže v rovině materiálního práva je s ní běžně počítáno. Domnívám se, že nepřiznat za této situace jednotlivým procesním stranám či jiným subjektům právo domáhat se požadavků z takové (základní) zásady vyplývajících by bylo nutné označit za postup odporující požadavkům spravedlivého trestního procesu, a to pro svůj výrazně přepjatý formalismus.³¹⁹

Je sice pravdou, že explicitní úprava (uvedení) základních zásad s sebou nese, jako určité negativum, jisté riziko jejich „omezenosti“, nepružnosti takové úpravy. Toto negativum lze úspěšně eliminovat přístupem implicitním, který katalog základních zásad neomezuje pouze jejich zákonným výčtem, ale připouští dovozování zásad i dalších, pokud korespondují celkové koncepci daného trestního řádu a ostatním základním zásadám, na nichž je konstruován.³²⁰ Připouštím tedy, že základní zásada nemusí být v normě výslovně formulována, musí však být v této normě zafixována a být z ní odvoditelná (výjimky ze zásady legality, oficiality, ústnosti, bezprostřednosti či veřejnosti). Podmínkou samozřejmě je to, že bude pramenit z celkové koncepce trestního řádu, tj. že jí bude korespondovat a nijak ji nebude narušovat.

Někdy je však určitý institut formulován tak, že je nejen výjimkou z určité základní zásady, ale je zřejmé, že je budován na zásadě jiné, odlišné, která není mezi základními zásadami uvedena.³²¹ Uvedeného problému si v minulosti, byť v poněkud jiném ohledu, všimla

³¹⁹ Kurilovská, která je zastánkyní jejich explicitního zakotvení, dokonce hovoří o tom, že základní zásady jsou pro trestní právo nenahraditelné. Podle autorky jim tato nenahraditelnost právem náleží, neboť bez těchto pravidel by bylo trestní řízení nespravedlivé, čímž by se nesplnily jeho základní cíle, jejichž splnění je zabezpečené právě těmito pravidly. KURILOVSKÁ, Lucia. Je nutné explicitné vymedzenie zásad trestného konania v trestnom poriadku? In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) Princípy a zásady v trestnom práve. Košice: UPJŠ, 2014, str. 51.

³²⁰ KRATOCHVÍL, Vladimír. Základní zásady trestního řízení/trestního práva procesního v roce 2016. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní – minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016, str. 27.

³²¹ Např. trestní příkaz nebo dohoda o vině a trestu, které jsou v rozporu hned s několika základními zásadami

např. Císařová.³²² V otázce výslovného zakotvení připomínám stanovisko Tryzny, podle kterého: „*Za právní principy je (...) nutné považovat v kontextu kontinentální právní kultury především takové standardy, které jsou výslovně zakotveny v ústavních či běžných zákonech, případně v mezinárodních smlouvách (...) Mají-li být určité právní principy označeny za právní, musí být vyjádřeny v některém z uznaných pramenů práva. Jsou-li takto skutečně zachyceny, mají povahu právních pravidel, která mají být aplikována, jsou-li pro to splněny podmínky. Z toho také vyplývá jejich závaznost. Nejsou-li určité standardy zachyceny v žádné z uznaných forem práva, nelze o ně opřít rozhodnutí orgánu, který je povolán k tomu, aby právo pouze nalézal, nikoliv vytvářel.*“³²³

Dalším důvodem pro výslovnou právní úpravu v trestním řádu je i to, že mezinárodní úmluvy mají v mnoha případech užší rozsah práv a povinností subjektů trestního řízení než je naše právní úprava (např. v otázce presumpce nevinny). Výslovným výčtem těchto nejdůležitějších zásad má být dále zdůrazněn jejich význam pro realizaci spravedlivého procesu, jehož cílem je vydání spravedlivého rozhodnutí.

Zakotvením základních zásad přímo v trestním řádu je dále posílena jejich komplexnost a přehlednost trestně-procesní úpravy a zdůrazněn význam těchto základních zásad v trestním řízení a také nezbytnost jejich respektování během trestního řízení. Svým vyjádřením charakterizují a determinují povahu a podstatu trestního řízení a poskytují o něm obraz široké veřejnosti. Zdůrazňují principy demokratického právního státu, deklarují respekt a úctu k základním lidským právům a posilují právní povědomí veřejnosti o nepřípustnosti svévole v trestním řízení. Často se požadavky jejich důsledného uplatňování a odstranění nedostatků v jejich uplatňování nacházejí v právních podáních nejrůznější povahy včetně řádných či mimořádných opravných prostředků. Je jim přiznávána velmi významná argumentační hodnota. Nezastupitelné místo jim v trestním řádu patří i z pohledu laické veřejnosti.

Na druhé straně je však nutné si uvědomit, základní zásady (právní principy) platí v důsledku svého obsahu, což vyplývá z (dnes) převažujícího ius-naturalistického pojetí. Dále lze argumentovat v tom smyslu, že většina základních zásad trestního řízení má právní základ

³²² „Zvážíme-li řízení o přečinech (...) a provedeme-li strukturální rozbor, zjistíme, že v řízení o přečinech se objevuje nejen příliš mnoho výjimek ze základních zásad, ale se zde objevují zásady jiné, odlišné od ostatních. Především se výrazně projevuje zásada hospodárnosti a rychlosti řízení, která převažuje nad zásadami ostatními. Tato zásada není v trestním řádu uvedena jako základní zásada. V řízení o přečinech je však zřejmý vůdčím principem, který celé trestní řízení ovlivňuje. Je proto zřejmé, provedeme-li strukturálně systémový rozbor, že nejen objasnování – ale dnes po novele a zavedení trestního příkazu – celé řízení o přečinech má úplně odlišný charakter a jinou strukturu než celé ostatní trestní řízení. Ustanovení o přečinech se tedy velmi významně odlišují od ostatních institutů trestního řádu a svou povahou patří do jiného, samostatného předpisu.“ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Aktuální otázky dokazování v trestním řízení. Praha: UK, 1975, str. 57.

³²³ TRYZNA, Jan. Právní principy a právní argumentace. K vlivu právních principů na právní argumentaci při aplikaci práva. Praha: Auditorium, 2010, str. 216.

v evropských či mezinárodních dokumentech, jejichž použití v právním řádu je jasné (čl. 10 Ústavy ČR), kde ovšem garance jednotlivých zásad mohou být benevolentní (nemusí být tak přísně formulovány). Kromě nadnárodní úrovně nelze také opomenout jejich ústavněprávní základ. Z tohoto pohledu se proto může jevit, jak někteří uvádějí, jejich zakotvení v paragrafovém znění v trestním řádu jako zbytečné a duplicitní. Tóthová a Bališová uvádějí, že i bez jejich přímého vyjádření je možné se domáhat jejich aplikace, a to přímo na podkladě předpisů vyšší právní síly. Také je na tomto místě nezbytné uvědomit si rozdíly, které odlišují právní normy obsažené v právních předpisech od právní teorie. Právní úprava základních zásad je i podle jejich zařazených do obecných ustanovení otázkou teoretickou. Plní nejen poznávací funkci, ale mají i povahu aplikačních a interpretačních direktiv. Přestože jednotlivé zásady spolu neodmyslitelně souvisí, odrážejí se a nabývají vyjádření v jednotlivých trestně - procesních institutech, z hlediska rozsahu paragrafového znění trestního řádu je nevhodné, aby související zásady byly vyjádřeny při každém institutu, kterého se dotýkají. Z tohoto důvodu pak může být vhodnější jejich zařazení do oblasti trestně – procesní teorie, než do samotného paragrafového znění zákona.³²⁴

Shrneme-li poměrně důležitou otázku explicitního zakotvení základních zásad trestního řízení, tak lze naleznout několik „dobrých“ důvodů pro a proti takovému přístupu, přičemž si je dovolím shrnout do tří zásadních okruhů a argumentů na každé straně. Argumenty

Pokud jde o argumenty ve prospěch explicitního zakotvení, lze na prvním místě uvést nepochybnou legislativní tradici takového přístupu, neboť základní zásady byly koncentrovaně uvedeny již v trestním řádu z roku 1956 a posléze přejaty i do stávajícího trestního řádu, kdy na tomto přístupu nezměnily nic ani polistopadové legislativní aktivity zákonodárce v prostředí demokratického právního státu. Zdá se tedy, že systém základních zásad byl zdrojem ponaučení a inspirace. Je totiž logické, pokud se něco osvědčí, tak by to mělo být přebráno a eventuálně doplněno. Dále se domnívám, že i při radikálních revolučních změnách je vhodné vycházet z existujících kulturních tradic, neboť ty zkrátka vymazat nejdou. Polistopadový zákonodárce tento systém základních zásad dále rozšiřoval a zušlechťoval, čímž se na druhou stranu ovšem nevyhnul postupné evoluci, tedy určité obsahové korozi či mutaci základních zásad trestního řízení (jde zejména o princip oportunitity, zavádění odklonů a spolupracujícího obviněného, což jsou všechno instituty původem z angloamerického práva). V této souvislosti nelze opomenout,

³²⁴ TÓTHOVÁ, Marcela, BALIŠOVÁ, Kristína. Význam základních zásad v trestním konání. In: HAMULÁK, Ondrej (ed.). Principy a zásady v právu - teorie a praxe. Sborník z konference Olomoucké debaty mladých právníků 2010. Praha: Leges, 2010, str. 265.

že koncentrovaně uvedené základní zásady mají také naši sousedé (Slovensko, Rakousko, Polsko), byť to v mezinárodním prostředí pravidlem nebývá.

Druhý důvod, který je patrně v nauce obecně sdílen, lze spatřovat v tom, že význam základních zásad se koncentruje ve funkcích, které v rámci trestního procesu plní, jimiž jsou funkce poznávací (kognitivní), interpretační (výkladová), aplikační, zákonodárná (normotvorná), kontrolní a trestně-politická. Obecným posláním (funkcí) základních zásad je explicitně vymežit určitý rámec, ve kterém probíhá fungování celého systému právních norem trestního práva, jde tedy o stanovení legálních (zákonných) a legitimních (ospravedlnitelných) zásahů do lidských práv a základních svobod subjektů trestního řízení ze strany orgánů činných v trestním řízení. Konečně třetím významnějším argumentem je také to, že mezinárodní úprava není v mnoha ohledech a z pochopitelných důvodů dostačující, neboť vykazuje znaky obecnosti, určité benevolentnosti, současně respektující odlišnosti jednotlivých právních řádů, jde tedy pouze o minimální standardy. Jinak řečeno, není podle mého názoru zase tolik složité dostat takovým požadavkům, jde totiž o obecně sdílený konsensus, ale minimálního rozsahu a dosahu, a proto by se český zákonodárce měl vydat cestou vlastních zásad, které budou v mnohém určitější, přesnější a přísnější. Samozřejmým požadavkem je, že tento výčet bude v souladu s minimálními standardy (čl. 6 odst. 1, 2, 3 EÚLP) v oblasti práva na spravedlivý proces, a také s ústavním pořádkem.

Stejně tak lze vysledovat i tři významné argumenty či námitky proti explicitnímu zakotvení. Jako první důvod lze uvést to, že, pokud by základní zásady nebyly výslovně a koncentrovaně uvedeny, bylo by patrně možné výrazně snadněji a efektivněji přijímat cizorodé prvky a instituty z jiného modelu (např. z důvodu vyšší efektivity, hospodárnosti a zrychlení trestního řízení), kdy na pozadí této úvahy je pragmatické přesvědčení, že základní zásady jsou pouhé floskule, poučky, působící jako stigmata, která brání dynamickému vývoji, a také touha po určité diskontinuitě se stávajícím stavem. Zde lze však úspěšně namítnout, že české trestní právo procesní by se mělo vyvíjet spíše kontinuálně než jít cestou diskontinuity. Jde totiž o to, že kontinuita neodmyslitelně souvisí s principem právní jistoty, která si žádá nepouštět to bez závažného důvodu cestu, kterou si zákonodárce vybral. A proto kontinuita musí být velmi citlivě korigována potřebou přizpůsobení práva a neustále se měnícím podmínkám. Ostatně varovných příkladů je několik (např. italská rekodifikace na konci osmdesátých let).³²⁵ Jde totiž o to, že základní zásady trestního řízení plní určitou kontrolní funkci nejen ve vztahu k činnosti orgánů činných v trestním řízení, ale také k budoucí normotvorbě zákonodárce. Dalším

³²⁵ ŠÁMAL, Pavel. Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému. Praha: ASPI, 1999, str. 19 – 26.

důvodem, proč neuvádět základní zásady, je určitá skepse zpracovatelů o tom, zda lze jasně a výstižně postihnout obsah některých zásad, neboť je pravdou, že základní zásady jsou fakticky stručná vyjádření složitého a dalekosáhlého obsahu. V tomto ohledu se domnívám, že taková skepse pramení a je jedním z mnoha důsledků nejasné koncepce trestního řízení. Situaci také komplikuje to, že nestačí základní zásady pouze vymezit a stručně formulovat jejich obsah, ale také je nutné tento obsah náležitě promítnout do jednotlivých ustanovení a institutů, což je úkol podstatně složitější, neboť se musí dostát požadavku souladnosti a bezrozpornosti právního řádu. Nejde pouze o schopnosti prvotních zpracovatelů (skutečných legislativců) náležitě reflektovat mezinárodní požadavky na trestní řízení a vyvážit požadavky aplikační praxe (soudů, státních zastupitelství, policie, obhájců, probační a mediační služby) s pozitivní kritikou představitelů nauky a univerzit, ale také o určitou očekávanou kreativitu jednotlivých zákonodárců, kdy následky takové kreativity mohou být i fatální. Konečně třetím důvodem je to, že v současné době se stále více projevuje iusnaturalistické pojetí, což v našem případě znamená, že principy (zásady) jsou platné z důvodu svého obsahu a není nutná jejich pozitivizace (postačí vyjádření implicitní). Souvisí to i s tím, co obecněji vyjádřil Zoulík, podle kterého, výslovné vyjádření právních principů v legislativních aktech není bezproblémové, a to s ohledem na rozdíl mezi normou a principem. Na jedné straně vítá, pokud normotvůrce vyjádří to, z čeho vycházel, neboť může přispět k pochopení smyslu i ke správné interpretaci a aplikaci normy. Na druhé straně však spatřuje nebezpečí v tom, že pokud právní princip bude vyjádřen stejným způsobem jako norma, může to vyvolat nejen interpretační či aplikační problémy, ale i představu, že s ním lze zacházet stejným způsobem jako s normou, např. je změnit nebo zrušit. Právní principy totiž netvoří na rozdíl od právních norem ucelený systém, vzniká tedy problém výběru právních principů, které mají být explicitně vyjádřeny, čímž mohou být zneváženy (oslabeny) principy, které do tohoto výběru nebyly pojaty, ale také platí.³²⁶ Kratochvíl nicméně dodává, že si základní zásady, vzhledem ke své povaze a podstatě, o systémové uspořádání přímo „říkají“, a uvádí, že problematika výběru právních principů určených k jejich explicitnímu vyjádření v zákonech se pak koncentruje na otázku kritérií takového výběru, z jejich existujícího systému.³²⁷

³²⁶ ZOULÍK, František. Právní principy a procesní zásady. In: BOGUSZAK, Jiří a kol. Právní principy. Kolokvium. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, str. 180.

³²⁷ KRATOCHVÍL, Vladimír. Základní zásady trestního řízení/trestního práva procesního v roce 2016. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní – minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016, str. 26.

Z hlediska požadavku právní jistoty³²⁸ se tedy kloním k explicitnímu vyjádření, které představuje, podle mého názoru, účinnější překážku postupu *praeter legem*, než jejich vyjádření implicitní. Mají-li základní zásady plnit svoji poznávací funkci a zákonodárnou, měly by být upraveny souhrnně (koncentrovaně), a to v úvodních partiích zákona. Domnívám se, že zdařilý a osvědčený legislativně-technický přístup, který zvolil zákonodárce již v roce 1956 a posléze i v roce 1961 v oblasti základních zásad a který dosud nikdo přesvědčivě nezpochybnil, není třeba měnit. Podle mého názoru totiž uváděné důvody pro neuvádění základních zásad (anebo v případě jejich uvedení, tak jejich rozptýlení a rozpuštění do trestního řádu) jsou motivovány pouze snahou snadněji přejímat cizorodé prvky a instituty z jiného modelu, čímž by mohlo odpadnout mnohdy náročné zdůvodňování proč přijímat instituty, které sice mohou zrychlit trestní řízení, na druhé straně kolidují s ostatními základními zásadami.³²⁹ Ostatní argumenty (určitá skepse zpracovatelů o tom, zda lze jasně a výstižně vystihnout obsah některých zásad či iusnaturalistické pojetí) jsou argumenty validní, ale ne do takové míry, aby převážily nad osvědčeným, legitimním a prověřeným přístupem, který v sobě snoubí legislativní tradici, poslání a funkce základních zásad a určitou skepsi k nedokonalosti mezinárodních dokumentů v podobě jejich omezenosti, volnosti a benevolentnosti (jde sice o obecně sdílený konsensus, ale minimálního rozsahu).

V tomto směru tak lze souhlasit s odmítavým závěrem části nauky vyslovené k myšlence (aby budoucí zákonodárce již nereglementoval základní zásady, ale ponechal je právní teorii), a to s odůvodněním „vzhledem k jejich významu se domníváme, že základní zásady trestního řízení by rozhodně měly být přesně definovány v obecné podobě v úvodní části trestního řádu“,³³⁰ případně „že s ohledem na jasnost, srozumitelnost a předvídatelnost práv, resp. textu právní normy, by jejich vyjádření mělo v trestním řádu zůstat i do budoucna, aby kdokoliv měl možnost se s nimi v koncentrované podobě seznámit a věděl tak, na jakých principech stojí trestní právo procesní, resp. funguje trestní řízení“.³³¹ Bez zajímavosti není také zahraniční přístup, kdy přestože v recentní české odborné veřejnosti je potřebnost explicitního vyjádření základních zásad trestního řízení v úvodních partiích procesního kodexu někdy zpochybňována, skutečně moderní a progresivní zahraniční přístupy, resp. zahraniční úpravy trestního řízení je často vyjadřují.³³² V této souvislosti bych rád také připomněl, že

³²⁸ Srov. nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 3764/12 ze dne 26.5.2014, Pl. ÚS 1/14 ze dne 31. 3. 2015, II. ÚS 1219/14 ze dne 25. 2. 2016, I. ÚS 1607/11 ze dne 25. 4. 2012, II. ÚS 2560/13 ze dne 20. 5. 2014.

³²⁹ Pomineme-li takovou nepřesnost, že rychlost trestního řízení není ani jedinou, ani základní zásadou, ale spíše vlastností samotného řízení (procesu), ke kterému má přispět určitým způsobem obsah.

³³⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 119.

³³¹ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 86.

³³² Vedle mnohokrát uvedeného slovenského TP, lze uvést nový trestní řád Švýcarska (2007, § 3 – § 11).

EÚLP a zejména normy ústavního pořádku (Ústava ČR a Listina základních práv a svobod) nám určitým obecnějším způsobem garantují právo na spravedlivý proces, jako jedno ze základních práv, které je pak provedeno v konkrétním procesním předpise (trestní řád, občanský soudní řád, soudní řád správní) a koncentrován v základních zásadách. O konkrétních procesních předpisech a procesních základních zásadách tak můžeme zjednodušeně hovořit jako o určité „zvláštní části práva na spravedlivý proces“. Problém nastává tehdy, pokud nebude s čím porovnávat obsah vlastního předpisu, tj. zvláštní části práva na spravedlivý proces (nebudou formulovány základní zásady), kdo tedy pozná, co ještě platí, když u odborníků je s tím problém, tím spíše u osoby, proti které je vedeno trestní řízení, neboť trestní řád není určen pouze představitelům nauky a orgánům činným v trestním řízení (orgánům veřejné moci), ale především občanům.

Explicitně uvedené základní zásady mají své opodstatnění také vzhledem k procesním chybám v aplikační praxi v rámci trestního řízení, zejména pak v rámci opravného řízení při přezkumu rozhodnutí orgánů činných v trestním řízení. Jejich vyjádření je tedy produktem dlouhého a úspěšného vývoje trestně-procesní nauky i praxe. A jako vše osvědčené by i toto mělo být reflektováno i v novém trestním řádu. Navzdory různým úvahám, názorům a odborným diskuzím jsem jasným zastáncem zakotvení základních zásad přímo v trestním řádu, neboť na základě nich se odvíjí celé trestní řízení a požadavky právní jistoty a předvídatelnosti práva jsou mimořádně důležité prvky demokratického právního státu, ke kterému se Česká republika hlásí (čl. 1 odst. 1, čl. 9 odst. 2, 3 Ústavy ČR).

3.7. Základní zásady v novém trestním řádu

Pokud jde o připravovanou rekodifikaci,³³³ tak ta původně počítala s modifikacemi několika základních zásad, a to zejména zavedením formálního důkazního břemene státního zástupce, rozšířením obžalovací zásady o soukromou a subsidiární trestní žalobu a úpravu vedoucí k častějšímu využívání tzv. odklonů (*diversions*),³³⁴ tedy k jasnému posunu k adversárnímu trestnímu procesu. Po nástupu nového ministra spravedlnosti byla v průběhu jara roku 2015 ustavena pracovní skupina pro přípravu nového trestního řádu, která zpracovala nový materiál, který upravuje veškeré základní zásady trestního řízení v úvodu návrhu trestního

³³³ Dostupný rekodifikační materiál (Východiska a principy nového trestního řádu z roku 2014) vychází z věcných záměrů nového trestního řádu z let 2004 a 2008.

³³⁴ MULÁK, Jiří. Pojetí základních zásad trestního řízení v připravované rekodifikaci trestního práva procesního. In: Aktuální otázky civilního a trestního řízení: se zaměřením na rekodifikaci občanského soudního řádu ve světle principů demokratického a právního státu. Praha: Věšhrad, 2016, str. 107 - 115.

řádu, přičemž pokud jde o jednotlivé základní zásady, přistoupila k některým dalším zásahům do již zpracovaného předchozího materiálu subkomise pro základní zásady, který byl projednán a schválen i rekonfigurační komisí.

Podle Jelínka se dosavadní diskuse soustředily především na otázku, zda mají být základní zásady trestního řízení vůbec uvedeny v trestním řádu, a pokud ano, na jakém místě, a posléze, jaký má být jejich vlastní obsah.³³⁵ V úvahu se zde nabízely tři možnosti. První zvažovanou možností bylo jejich uvedení jen v preambuli nebo v uvozujících ustanoveních bez jejich definice. Další možností bylo jejich uvedení v základních člácích uvozovací části zákona jako maximy, přičemž by měly být aplikovány pouze prostřednictvím ustanovení zákona, nikoli přímo, a jejich význam by spočíval v především v legislativní a interpretační funkci. Při tomto pojetí by pak měl být upraven katalog zásad tak, aby byly vymezeny jen nejdůležitější zásady obecné povahy, které se promítají do celého trestního řízení, zatímco zbývající zásady, které jsou ve skutečnosti přímými právními normami, by byly vloženy do konkrétní právní úpravy dokazování nebo jiných procesních postupů. Třetí možností pak bylo základní zásady trestního řízení vůbec neuvádět ani nedefinovat vůbec, neboť se jedná pouze o teoretickou konstrukci, jakýsi teoretický abstrakt, ale pouze vyjádřený v celkové koncepci trestního řádu a ve vymezení jednotlivých ustanovení trestního řádu.

Dále byla řešena otázka, na jakém místě mají být základní zásady trestního řízení vyjádřeny. Zde se nabízely celkem čtyři možnosti. První možností bylo jejich zachování v úvodních ustanoveních zákona, jako je tomu podle platné právní úpravy. Další možností bylo, že by v úvodních ustanoveních byly vyjádřeny jen ty základní zásady trestního řízení, které se uplatňují v celém trestním procesu (např. zásada zákonnosti, rychlosti, přiměřenosti a zdrženlivosti) a ostatní zásady uvést v souvislosti s právní úpravou stadií trestního řízení (např. zásady přípravného řízení) nebo konkrétních trestně-procesních institutů (zásady týkající se subjektů trestního řízení nebo zásady dokazování). Třetí možností bylo jejich přiřazení ke konkrétním institutům trestního procesu, resp. jejich upravení pouze v souvislosti s těmi ustanoveními, kde nachází svůj význam. Konečně čtvrtou možností bylo je výslovně vůbec v trestním řádu neupravovat (neuvádět) a vyvozovat je jen z konkrétních norem trestního řádu. Ze zahraničního srovnání je zřejmé, že poměrně široký výčet základních zásad hned v úvodních ustanoveních má Slovensko (srov. § 2 TP). Naopak německý trestní řád žádné ustanovení o základních zásadách *expressis verba* neobsahuje. V německém prostředí jde totiž o označení nauky. Některé státy (např. Polsko, Rakousko, Švýcarsko) zastávají kompromisní řešení, kdy

³³⁵ JELÍNEK, Jiří. Základní zásady trestního řízení - stále trauma české trestní legislativy. In: JELÍNEK, Jiří (ed.) Základní zásady trestního řízení - vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016.

část základních zásad, uvedených v úvodních ustanoveních, určuje ráz celého trestního řízení, ostatní jsou pak uvedeny u jednotlivých stadií nebo procesních postupů (např. u dokazování).

V návrhu nového trestního řádu jsou obsaženy základní zásady trestního řízení (§ a1 až a16). Zůstává tedy zachováno řešení, kdy jsou základní zásady trestního řízení vyjádřeny již v samém úvodu trestního řádu a není přistoupeno k jinému řešení, např. k rozdělení zásad na ty, které se uplatní v celém trestním procesu (ty by byly vyjádřeny v úvodu) a na ostatní zásady, jež by byly uvedeny v příslušné části trestního řádu v souvislosti s ustanoveními, pro které mají svůj význam. Důvody pro zachování dosavadního řešení vycházejí z doktrinárních stanovisek. Některá ustanovení dosud obsažená v § 2 tr. řádu, nebyla do základních zásad návrhu nového trestního řádu zahrnuta, neboť v jejich případě bylo více než sporné, zda se vůbec jedná o základní zásady (např. zákaz ovlivňování orgánů činných v trestním řízení peticemi, spolupráce se zájmovými sdruženími, zásady týkající se složení soudu). Návrh nového trestního řádu konkrétně formuluje celkem v šestnácti ustanoveních několik základních zásad, jimiž jsou:

- Zásada zákonnosti
- Zásada presumpce neviny
- Zásada přiměřenosti a zdrženlivosti
- Zásada materiální pravdy
- Zásada projednání věci v přiměřené době
- Zásada používání mateřského jazyka
- Zásada zajištění práva na obhajobu
- Zásada zajištění práv poškozeného
- Zásada legality
- Zásada oficiality
- Zásada vyhledávací
- Zásada volného hodnocení důkazů
- Zásada obžalovací
- Zásada veřejnosti
- Zásada ústnosti a bezprostřednosti
- Zásada rovnosti stran

Podle mého názoru lze jen kvitovat, že zákonodárce se z hlediska formy přiklonil k explicitnímu zakotvení základních zásad trestního řízení, a to v koncentrované podobě v úvodních ustanovení připravovaného zákona, čímž nepodleh tlaku některých, aby základní zásady byly rozpuštěny tu v úvodu, u přípravného řízení, u hlavního líčení, u dokazování, atd.

Zvažované rozdělení zásad na ty, které se uplatní v celém trestním řízení (a budou tedy upraveny v úvodních částech zákona) a na ty, které se netýkají celého trestního řízení (a budou tedy upraveny až u příslušných institutů) může navozovat dojem základních zásad „prvního“ a „druhého“ řádu. Jde totiž o to, že trestní proces tvoří jednotný systém, který směřuje k určitému cíli. Na druhou stranu je však zřejmé, že rozpuštění základních zásad v celém trestním řádu, nebo jejich rozdělení do určitých stadií, má (pouze) tu výhodu, že přímo za uvedením té které základní zásady je možné (resp. by bylo žádoucí) hned uvést jednotlivé výjimky ze zásady. Řečeno jinak, bude-li konstituována zásada legality u přípravného řízení (u zahájení trestního stíhání), bylo by žádoucí také hned uvést (všechny) výjimky ze zásady legality. Při tomto přístupu by tak odpadl standardní komentářový syntetizující přístup „*zásada legality je upravena v ustanovení § 2 odst. 3 tr. řádu (...) výjimky z této zásady jsou upraveny na mnoha místech*“, který by byl nahrazen patrně, pokud by ovšem zákonodárce dokázal legislativně-technicky uvést všechny výjimky, tímto způsobem „*zásada legality je upravena v ustanovení § n, přičemž její výjimky jsou upraveny v ustanovení § n+1, § n+2 a § n+3.*“ Tento přístup by však patrně fragmentarizoval trestní řád, nehledě na to, že jsem poměrně skeptický k tomu, že by byl zákonodárce schopen (a ochoten) vyčerpávajícím způsobem uvést všechny výjimky a ty organicky propojit se základní zásadou. Možná by se totiž ukázalo, že ze z hlediska „kvanity“ (počtu) a „kvality (obsahu)“, je trestní řád vlastně vystavěn na jiné základní zásadě, než sám deklaruje. Z tohoto důvodu se domnívám, že dosud nebyly uvedeny přesvědčivé argumenty pro to, aby základní zásady byly rozděleny na obecné a některé rozptýleny u jednotlivých stadií a institutů. Podle mého názoru je za tímto přístupem (stejně jako za přístupem tyto zásady vůbec neuvádět) pouze snaha snadněji přejímat cizorodé prvky, neboť patrně by odpadl argument nauky, že základní zásady tvoří jednotnou koncepci (systém). Domnívám se tedy, že pokud by základní zásady byly rozděleny do určitých skupinek nelze o jednotnosti a podmíněnosti systému vůbec hovořit, byť jsem si samozřejmě vědom toho, že základní zásady mají své výjimky.

Z hlediska systematického však zákonodárce přehlíží některé souvislosti, byť uznávám, že nemají žádný dopad. Například je nejdříve upravena zásada legality a až následně je formulována zásada oficiality, která je zásadou obecnějšího rázu a zásada legality, stejně jako zásada vyhledávací, jsou jejím projevem v otázce zahájení trestního stíhání, resp. v oblasti dokazování. Zákonodárce na první místo zcela správně zařazuje zásadu zákonnosti, následovaná zásadami presumpce nevinny a přiměřenosti a zdrženlivosti. Následuje zásada materiální pravdy a až poté zásady projednání věci v přiměřené době (tj. zásada rychlosti v širším smyslu), která existuje *in favorem* osoby, proti níž se trestní řízení vede, používání

mateřského jazyka, zajištění práva na obhajobu a zajištění práv poškozeného. Poté následují zásady legality, oficiality, vyhledávací, volného hodnocení důkazů, obžalovací, tj. zásady, kterými je ovládána činnost orgánů činných v trestním řízení, doplněná o zásady veřejnosti, ústnosti a bezprostřednosti a rovnosti stran, tj. zásady v řízení před soudem. Z legislativně-technického zákonodárce zvolil variantu odlišnou od současného katalogu základních zásad, a to sice takovou, že zásady upravuje v samostatném paragrafu. Určitou výjimkou v tomto ohledu je zásada ústnosti a bezprostřednosti, které jsou dnes upraveny samostatně (§ 2 odst. 11 a 12 tr. řádu) a v návrhu dochází k jejich sloučení (§ a15). Domnívám se, že zákonodárce se měl spíše vydat cestou osvědčenou, a to tak, že by každá základní zásada tvořila jednotlivý odstavec jednoho paragrafu katalogu základních zásad (obdoba § 2 tr. řádu). Důvodem proto řešení spařuji v tom, že základní zásady tvoří ucelenou a harmonickou soustavu, přičemž jejich přehlednosti, komplexnosti, provázanosti, podmíněnosti a soudržnosti, podle mého názoru, lépe vyhovuje jejich společné zastřešení pod jedno ustanovení, než pod jeden oddíl či hlavu, čímž může být zaručena vyšší míry integrity tohoto systému. Ostatně slovenský zákonodárce se vydal také cestou, kdy si ponechal základní zásady v koncentrované podobě (§ 2 TP). Přes uvedené výhrady se domnívám, že systematika základních zásad trestního řízení byla udělána velmi dobře a v tomto ohledu odpovídá dogmatu osvícené inkvizice, tj. inkvizičně-obžalovacího procesu, tj. moderní formy kontinentálního modelu.

Nestačí však stanovit správný systém základních zásad a jejich vymezení, ale je nutné tento systém náležitě promítnout do vlastní úpravy průběhu trestního řízení. Dostáváme se tedy k problematice souladnosti a bezrozpornosti právního řádu.³³⁶ Jestliže tomu tak nebude, pak ani ten nejdokonalejší systém nemůže zajistit splnění deklarovaného cíle (účelu).

³³⁶ CVRČEK, František, NOVÁK, František a kol. Legislativa. Teoretická východiska a problémy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, str. 114.

4. Jednotlivé základní zásady

4. 1. Zásada řádného zákonného procesu

Zásada stíhání jen ze zákonných důvodů³³⁷ (zásada řádného zákonného procesu³³⁸) je vyjádřena jak na ústavní úrovni, tak na úrovni zákonné. Této zásadě se někdy říká zásada zákonnosti,³³⁹ nicméně s tímto pojmenováním se v českém trestním právu pojí hned několik problémů.³⁴⁰ Tato zásada je provedením obecných ústavních zásad enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí (srov. čl. 2 odst. 3 Ústavy ČR; v čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod)³⁴¹ a omezení základních práv jen zákonem,³⁴² a procesním protějškem, vyjádřením či doplňkem principu *nullum crimen sine lege* (čl. 39 Listiny základních práv a svobod; čl. 12 odst. 1 tr. zákoníku) v podobě principu *nullus processus criminalis sine lege*³⁴³.

Podle čl. 8 odst. 2 věty první Listiny platí, že „*nikdo nesmí být stíhán nebo zbaven svobody jinak než z důvodů a způsobem, který stanoví zákon*“.³⁴³ Z toho potom vyplývá, že bylo-li by touto zásadou zaručené právo osoby, ať už fyzické či právnické, porušeno nebo by bylo do jejího práva zasaženo, může se dotčená osoba obrátit na Ústavní soud s ústavní stížností podle a čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy ČR [§ 72 odst. 1 písm. a) ZÚS]. Ustanovení § 2 odst. 1 tr. řádu obdobně říká že „*Nikdo nemůže být stíhán jinak než ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví tento zákon*“.³⁴⁴ Tato základní idea představuje jeden z pilířů, na kterých stojí celé trestní řízení ve všech jeho fázích a nic dalšího jí nesmí být nadřazeno. Tedy i jeden z hlavních cílů trestního řízení, kterým beze sporu je zjištění skutkového stavu věci, nesmí být nikdy důležitější než povinnost orgánů řídit se platnými zákony a tyto dodržovat. Trestně stíhat lze jen způsobem, který stanoví trestní řád. Úsilí o zjištění „pravdy“ za každou cenu, tedy i za cenu porušení zákonných limitů, by vedlo k nezákonnostem, zvlůli, svévoli, a proto je nepřipustné. Zásadu řádného procesu nelze obětovat pouhé účelovosti a účelnosti trestního stíhání. Provazník v této souvislosti hovoří o tom, že před rokem 1990 bylo trestní řízení

³³⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 122 an.

³³⁸ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 89 an.

³³⁹ FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 8 an.

³⁴⁰ To se projevuje při překladech z (nebo do) cizích jazyků, neboť zásada zákonnosti se do angličtiny bude překládat jako „*the principle of legality*“, který je velmi podobný a snadno zaměnitelný za pojem zásada legality, kterou však teorie trestního práva chápe něco zcela odlišného (§ 2 odst. 3 tr. řádu).

³⁴¹ Srov. nález Ústavního soudu sp. IV. ÚS 1122/09 ze dne 20. 10. 2009.

³⁴² Srov. nález Ústavního soudu sp. III. 916/13 ze dne 17. 2. 2015.

³⁴³ Podle Langáška v tomto ustanovení projevuje nepřesná hranice mezi garancí osobní svobody a práva na spravedlivý proces - srov. WAGNEROVÁ, Eliška a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, str. 229.

³⁴⁴ Obdobná ustanovení nalezneme též v úpravě slovenské (srov. čl. 17 Ústavy SR; § 2 odst. 1 TP).

ovládáno tzv. „zásadou materiální zákonnosti“, která spočívala v tom, že „*trestní řízení, byť pochopitelně oficiálně přísně podléhající zásadě zákonnosti, bylo ovládáno spíše faktickým stavem věci. Trestní řízení se tak vyznačovalo nepsanou tendencí ponechat orgánům činným v trestním řízení pokud možno co nejvolnější ruce a obhajoba, která by spočívala toliko na poukazování na ryze formální procesní pochybení orgánů činných v trestním řízení, bývala zpravidla předem odsouzena k neúspěchu. Dokud tedy určitý procesní úkon, byť z formálního hlediska problematický či vadný, přispíval k naplnění účelu trestního řízení, aplikační praxe hledala cestu, jak výkladem dovodit jeho bezvadnost. Jakkoliv je eminentní potenciální zneužitelnost tohoto přístupu v politicky motivovaných případech a rozpor s ochranou základních práv osoby, proti níž se řízení vede, nelze přehlédnout, že tento přístup výrazně konvenoval zásadě objektivní, resp. materiální pravdy.*“³⁴⁵

Ze systematického hlediska se jedná o zásadu obecnou, neboť se projevuje ve všech stadiích trestního řízení, a dále se uplatňuje jak v řízení proti fyzickým osobám (i v řízení mladistvým), tak v řízení proti právnickým osobám. Tato zásada se prolíná „jako červená nit“ celým trestním řízením a v podstatě kterékoli ustanovení trestního řádu bychom mohli více či méně považovat za její projev, neboť každé takové ustanovení totiž vždycky říká, jakým způsobem má, může nebo naopak nesmí trestní řízení probíhat, aby bylo v souladu se zákonem.³⁴⁶ Subjektem práva na řádný zákonný proces zaručený jednotlivými ustanoveními trestního řádu je tedy každá fyzická i právnická, a to bez ohledu na to, pro jak závažný trestný čin je stíhána, neboť žádné osobě nelze v trestním řízení odeprít záruky stíhání jen ze zákonných důvodů a způsobem, který stanoví zákon.

Tuto zásadu je také nezbytné označit jako nejdůležitější zásadu trestního řízení, neboť jednak je v katalogu základních zásad uvedena jako první, jednak ji Ústavní soud ČR označil za jeden z pilířů demokratického právního státu a ústavnosti, kdy dále konstatoval, že „*trestně stíhat lze kteroukoli osobu jen způsobem, který stanoví trestní řád. Tato zásada je významnou zárukou toho, že občané nebudou bezdůvodně stíháni, že do občanských práv nebude zasahováno nad nezbytnou míru. Jedině způsob stíhání stanovený trestním řádem rovněž zajišťuje úplné, všestranné a objektivní objasnění všech skutečností potřebných k posouzení*

³⁴⁵ PROVAZNÍK, Jan. Charakteristické rysy trestního řízení před rokem 1990. Trestní právo, 2018, č. 1, str. 8.

³⁴⁶ Např. trestní příkaz lze vydat pouze za splnění příslušných zákonných podmínek. Jeho obsah a důsledky musí taktéž odpovídat zákonu (§ 314f tr. řádu), lze jím rozhodnout pouze tehdy, když je řízení vedeno před samosoudcem (§ 314a tr. řádu), když je spolehlivě prokázán skutkový stav opatřenými důkazy (§ 314e tr. řádu), když nebylo hlavní líčení zahájeno (§ 314e odst. 1, věta před čárkou, tr. řádu), když není rozhodováno o osobě, jejíž svéprávnost je omezena, když není rozhodováno o ochranném opatření nebo jestliže má být uložen souhrnný trest (§ 43 odst. 2 tr. zákoníku) nebo společný trest (§ 45 tr. zákoníku) a předchozí trest byl uložen rozsudkem (§ 314e odst. 6 tr. řádu), když není rozhodováno proti osobě, která dosud nepřekročila osmnáctý rok věku (§ 63 ZSM).

*trestní věci. Jeho přesné dodržování je proto též důležitým prostředkem k zajištění materiální pravdy. Právě tím, že trestní řád stanoví i způsob trestního stíhání a vede orgány činné v trestním řízení k jeho přesnému dodržování, směřuje k naplnění účelu trestního řízení obecně vymezeného v § 1 odst. 1 tr. řádu.*³⁴⁷ Ústavní soud ČR v tomto rozhodnutí tak naznačil nepochybnou souvislost této zásady s účelem trestního řízení a se zásadami přiměřenosti (§ 2 odst. 4, věta třetí, tr. řádu) a materiální pravdy (§ 2 odst. 5, věta první, tr. řádu).

Ve vztahu k zásadě materiální pravdy (zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností) je však třeba zdůraznit, že zjištění skutkového stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti, není a nemůže být nadřazeno zásadě řádného zákonného procesu. Trestně stíhat lze jen způsobem, který stanoví trestní řád, přičemž „úsilí o zjištění pravdy za každou cenu“, tedy i za cenu porušení zákonných limitů, by vedlo k nezákonnosti, libovůli. Ostatně ani zkoumání pravdy není absolutní hodnotou.

Podmínka stíhání jen ze zákonných důvodů odkazuje k § 160 odst. 1 tr. řádu, podle něhož policejní orgán rozhodne o zahájení trestního stíhání, nasvědčují-li prověřováním podle § 158 tr. řádu zjištěné a odůvodněné skutečnosti tomu, že byl spáchán trestný čin, a je-li dostatečně odůvodněn závěr, že jej spáchala určitá osoba, pokud zde nejsou důvody pro odložení nebo jiné vyřízení věci (§ 159a tr. řádu) nebo dočasné odložení trestního stíhání podle (§ 159b odst. 1, odst. 3, § 159c tr. řádu). Druhou podmínkou je pak sousloví „*který stanoví tento zákon*“, tedy trestní řád. Není tak možné v trestním stíhání užívat jiných předpisů, pokud se na ně trestní řád sám neodkazuje, ale především nesmí být trestní stíhání řešeno postupy dle libovůle orgánů činných v trestním řízení.

Jelikož se jedná o nejdůležitější zásadu trestního řízení, na které je nutno bezvýhradně trvat, neboť *v trestním řízení nelze vydat rozhodnutí, které by nebylo učiněno podle zákona, ať již by nemělo zákonem předepsanou formu, anebo jehož obsah by byl v rozporu se zákonem, resp. které by bylo učiněno na základě řízení, jež nebylo v souladu se zákonnou úpravou,*³⁴⁸ obsahuje trestní řád i určité záruky uplatnění a uskutečnění této zásady v praxi orgánů činných v trestním řízení. Půjde zejména o žádost o přezkoumání policejního orgánu a státního zástupce (§ 157a tr. řádu), dozor státního zástupce nad zachováním zákonnosti v přípravném řízení (§ 174 tr. řádu), dozorčí prostředek v podobě kasačního oprávnění nejvyššího státního zástupce rušit nezákonná usnesení nižších státních zástupců (§ 174a tr. řádu), ale i o obecnější postupy, jako např. působnost soudu v přípravném řízení (§ 26 tr. řádu), předběžné projednání obžaloby (§ 185 tr. řádu an.), úpravu řízení před soudem I. stupně, opravné řízení a systém opravných

³⁴⁷ Nález Ústavního soudu ČR III. ÚS 487/07 ze dne 23. 10. 2008.

³⁴⁸ JELÍNEK, Jiří, SOVÁK, Zdeněk, ŘÍHA, Jiří. Rozhodnutí ve věcech trestních. Praha: Leges, 2015, str. 19.

prostředků.³⁴⁹ Další možností, jak lze vynutit prosazení této zásady, jsou instituty ústavního práva [ústavní stížnost fyzické nebo právnické osoby – čl. 83, 87 odst. 1 písm. c) Ústavy ČR] a mezinárodního práva (stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva). Porušení zásady stíhání ze zákonných důvodů má nejen procesní důsledky, ale může mít i hmotněprávní důsledky jak v oblasti trestního práva (§ 329, § 330 tr. zákoníku), tak také v oblasti práva civilního.³⁵⁰

Ačkoli by se na první pohled mohlo zdát, že zásada zákonnosti a právo na spravedlivý proces jsou totožné, což je patrně způsobeno především překrývajícím se souborem institutů, které slouží k zajištění těchto obou náležitostí trestního řízení, tak tomu tak není a tento dojem je spíše následkem celkové koncepce trestního a právního řádu vůbec. Právo na spravedlivý proces je limitem práva na řádný zákonný proces v tom významu, že ne každá nezákonnost se rovná nespravedlivosti a neústavnosti, ale pouze taková, která vede za uvedených předpokladů k vině obviněného.³⁵¹ Zákonnost, schematicky vyjádřeno, je formou trestního řízení, spravedlivost pak žádoucí kvalitou (obsahu) trestního řízení. Rozdílnost lze spatřovat v tom, že „zákonnost“ je objektivní a užší kategorií, jejímž měřítkem je dodržování platných zákonů orgány činnými v trestním řízení, zatímco pojmy „spravedlnost“ a „spravedlivého procesu“ je již více subjektivní a spíše morální kategorií.

V našem prostředí se pak zákonodárce jednoznačně snažil, aby trestní řád, resp. předpisy upravující trestní řízení, pokud možno odpovídaly této subjektivní představě spravedlivého procesu, a z toho důvodu také pramení jejich velká podobnost. Pokud by mezi nimi byly zásadní odlišnosti a proces vedený v souladu se zákonem by skutečně hrubě neodpovídal kritériím spravedlivého procesu, pak by se jednalo o závažný nedostatek, který by se v prostředí demokratického právního (tj. materiálního, ústavního) státu nemohl vůbec obstat. Typickým příkladem, kdy formální pojetí zákonného trestního procesu a také zákonné povinnosti stíhat trestné činy (zásada legality) může ustoupit veřejnému zájmu společnosti na spravedlivém vyvážení některých extrémních situací je např. institut fakultativního zastavení trestního stíhání, jako projev opportunity.

Obecně lze říci, že vztazením podmínky zákonnosti ke způsobu vedení trestního stíhání jde trestní řád nad rámec požadavků EÚLP, která takový obecný požadavek neobsahuje (s výjimkou požadavku na soud zřízený zákonem). Z tohoto důvodu proto ESLP nespatřuje

³⁴⁹ U mimořádného opravného prostředku stížnosti pro porušení zákona (§ 266 tr. řádu) je do role strážce řádného zákonného procesu pasován člen výkonné moci - ministr spravedlnosti.

³⁵⁰ Zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění pozdějších změn a doplnění.

³⁵¹ Pokud obecný soud opírá závěr o vině o nezákonné důkazy jakožto o důkazy nikoliv jen podpůrné, vedlejší, znamená jejich nezákonnost i nespravedlivost procesu, tudíž i jeho neústavnost.

automaticky porušení práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 odst. 1 EÚLP vždy, když je odsouzení založeno na důkazu získaném v rozporu s vnitrostátním právem, ale zajímá se o to, zda-li trestní řízení jako celek, zejména s ohledem na možnost obviněného uplatnit své právo na obhajobu, bylo spravedlivé.³⁵² Z tohoto důvodu však může často být jak pro orgány činné v trestním řízení, tak pro jednotlivce, vůči nimž tyto orgány vykonávají své pravomoci, dost obtížné předvídatelné, jaký vadný postup ještě bude vyhodnocen jako nenarušující celkovou spravedlivost řízení a jaký již nikoliv.

Zásada nalézá svůj výraz zejména také v úpravě dokazování v trestních věcech.³⁵³ Důkazy, které byly opatřeny, zajištěny či provedeny v rozporu se zásadou stíhání jen ze zákonných důvodů, mohou být v trestním řízení postiženy sankcí absolutní neúčinnosti a nemohou být použity, nemůže se k nim při rozhodování přihlížet, půjde-li o vadu při dokazování podstatnou, závažnou. Vztah této zásady a pravidel dokazování lze demonstrovat na ustanovení § 89 odst. 3 tr. řádu.³⁵⁴

³⁵² Rozhodnutí ESLP Heglas proti České republice ze dne 1. 3. 2007, stížnost č. 5935/02, Simeonovi proti Bulharsku, ze dne 12. 5. 2017, stížnost č. 21980/04; Ibrahim a ostatní proti Spojenému království ze dne 13. 9. 2016, stížnosti č. 50541/08, 50571/08, 50573/08 a 40351/09; Schatschaschwilli proti Německu, ze dne 15. 12. 2015, stížnost č. 9154/10.

³⁵³ K těmto otázkám JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 42 an., 71 an., 210 an., 224 an., 252 an., 314 an.

³⁵⁴ FRYŠTÁK, Marek, JÍLOVEC, Michal. Zákonnost důkazů v trestním řízení a její posuzování aplikační praxí. Časopis pro právní vědu a praxi, 2014, č. 1, str. 12-22.

4. 2. Zásada presumpce nevinoty

Zásada presumpce (předpokladu) nevinoty je bez nadsázky základním kamenem demokratického trestního řízení, potažmo celého konceptu práva na spravedlivý proces.³⁵⁵ Tato zásada vychází z ideje primátu jednotlivce a jeho základních práv a svobod, zejména principů ochrany lidské důstojnosti a rovnosti všech před zákonem a předpokladu řádnosti občanů (*presumptio boni viri*), kdy každý občan je řádný, pokud nebude prokázán opak. V nejobecnějším smyslu potom vyjadřuje požadavek hledět na osobu, která je důvodně podezřelá ze spáchání trestního činu, jako na osobu nevinou, a to až do doby, než její vina bude zákonem předepsaným způsobem uznána (v České republice „pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu“). Prostřednictvím této zásady vyjadřuje stát svůj vztah k osobě obviněného (osobě, proti které je vedeno trestní řízení). Každá společnost, která je založená na úctě k lidským právům a svobodám, tímto dává najevo, že při odhalování a potrestání pachatelů chrání práva obviněného a k odsouzení se uchýlí až v případě, kdy bezpečně zjistí osobu skutečného pachatele. Jediným subjektem, který je oprávněn rozhodnout o vině (či o nevině) obžalovaného je soud. Tím jsou samozřejmě na kvalitu soudních rozhodnutí kladené velké nároky, neboť soud může odsuzující rozsudek vyslovit pouze tehdy, pokud je o vině obviněného přesvědčený bez důvodných pochybností. Zásada presumpce nevinoty je v současné době vůdčím principem trestního řízení jak práva národního, tak i práva mezinárodního. Ačkoli její uplatňování aplikační praxí nevykazuje nedostatků, problematické se jeví její uplatňování v mediálním prostředí.³⁵⁶ V případě mediálního zpravodajství o trestních věcech se dostávají do konfliktu dvě základní práva, a to právo obviněného na spravedlivý proces a právo tisku shromažďovat a rozšiřovat informace o probíhajícím soudním řízení.³⁵⁷ Vzhledem k důležitosti této zásady ji některé státy upravují i na ústavní úrovni.³⁵⁸ Presumpce nevinoty má přímou návaznost na ústavní princip, že jen soud rozhoduje o vině a trestu za trestné činy (čl. 90 Ústavy ČR, čl. 40 odst. 1 Listiny základních práv a svobod). Bez jejího přísného a úplného naplnění nemůže být dosaženo konečného cíle trestního řízení.

³⁵⁵ Z tohoto důvodu je proto celkem logicky zařazena ustanovení pojednávajících o právu na spravedlivý proces (čl. 6 EÚLP), či o právech na soudní a jinou právní ochranu (čl. 36 an. Listiny základních práv a svobod).

³⁵⁶ HERCZEG, Jiří. Média a trestní řízení. Praha: Leges, 2013, str. 133.

³⁵⁷ HERCZEG, Jiří. Vliv medializace trestního stíhání na odpovědnost státu za dodržení spravedlivého procesu. Trestní právo, 2017, č. 3, str. 4.

³⁵⁸ Do této skupiny patří vedle České republiky (čl. 40 odst. 2 LZPS) nebo Slovenské republiky (čl. 50 odst. 2), např. Itálie (čl. 27 odst. 2), Portugalsko (čl. 32 odst. 2), Španělsko (čl. 24), Polsko (čl. 42 odst. 3), Estonsko (čl. 22), Litva (čl. 31 odst. 1), Lotyšsko (čl. 92) nebo Francie (čl. 9 Deklarace práv člověka a občana). V ostatních zemích je buď upravena běžnými zákony, nebo je formulována soudcovským právem (Dánsko) či je dokonce chápána jako nepsaný, nicméně závazný princip (Spolková republika, Německo, Belgie).

4. 2. 1. Pojem, historie a obsah

Mezi významné osobnosti, které se zaobíraly otázkou presumpce nevinny, patřil Beccaria. Tento italský politik a filozof ve svém díle O zločinech a trestech vyslovil myšlenku, že v trestním řízení je potřebný více než jeden svědek, protože tak jako jedna strana něco tvrdí, tak to druhá strana popírá a nic není jisté a na základě práva by měl být každý člověk považovaný za nevinného.³⁵⁹

Termín presumpce nevinny historicky vznikl jako požadavek objektivního postoje k obviněnému v reakci na presumpce inkvizičního procesu, v němž se obviněný se považoval za vinného do doby, než nedokázal svoji nevinu – nesl tak tíhu důkazního břemene, neboť platila presumpce viny. Povinnost dokazovat nevinu zatěžovala obžalovaného a pouhé nevyvrácené podezření stačilo za určitých podmínek k jeho odsouzení. Trestní proces měl v rukách inkviziční (vyšetřující) soudce, který vykonával jak funkci soudce, tak žalobce i obhájce. Je tak nasnadě, že obviněný mu byl vydán více méně na milost. To, že se nepodařilo dokázat vinu, nevyklučovalo ještě postih, protože i ke zproštění bylo třeba určitých důkazů. Často se stávalo, že důkazy proti obviněnému nedospěly k úplnému zákonnému důkazu, kterého byla potřeba pro odsouzení (platila zákonná teorie průvodní), avšak nebyly vyvráceny, takže otázka viny zůstala pochybná. V takových případech platilo tzv. propuštění z instance,³⁶⁰ což byla specifická forma rozhodnutí, podle níž byl obžalovaný ponechán v podezření, nebyl odsouzen, ale ani osvobozen a mohl být případně potrestán. Tehdejší trestní justice, které nešlo ani tak o potrestání vinného, jako o samotný akt potrestání, tak raději riskovala potrestání nevinného, než únik viníka či absenci trestu. Inkviziční proces tedy stál a padal s povinností podezřelého vypovídat pravdivě, přičemž se vycházelo ze zásady, že i když má být každý považován za nevinného, z potřeby zjistit pravdu je nutné využít mučidel.³⁶¹ Trestní proces, ovládaný inkviziční zásadou, dále spočíval na vyhledávání doznání obviněného, které se považovalo za jediný účinný prostředek k odhalení pravdy, za nejlepší a nejméně nepravděpodobný důkaz (tzv. *probatio probationum*). Takovým doznáním se pak obžalovaný angažoval ve prospěch obžaloby a podepisoval se pod pravdu vyšetřování. Obrat přinesly až společenské změny v duchu idejí osvícenství (Hobbes, Wolff, Beccaria, Monreau, von Humboldt), liberalismu a důrazu na lidská práva a základní svobody, systémově pak zavedení prvků akuzčního (obžalovacího) trestního procesu.

³⁵⁹ BECCARIA, Cesare. On crimes and punishments. 1986, str. 53.

³⁶⁰ Něm. „Lossprechung von der Instanz“ a lat. „*absolutio ab instantia*“.

³⁶¹ HERCZEG, Jiří. Média a trestní řízení. Praha: Leges, 2013, str. 133.

První zmínku o presumpci nevinny nacházíme v Magně Chartě Libertatum z roku 1215. Zásada presumpce nevinny byla vyjádřena již v čl. 9 Deklarace práv člověka a občana (1789), který stanovil, že „každý je pokládán za nevinného až do té doby, kdy je mu vina dokázána. Je-li považováno za nutné jeho zatčení, pak veškerá krutost, která není při zajišťování jeho osoby nezbytná, musí být zákonem přísně potlačována.“³⁶² V minulosti, zejména pak v šedesátých letech minulého století, byla této zásadě věnována mimořádná pozornost, o čemž svědčí práce Růžka,³⁶³ Císařové,³⁶⁴ Lachouta³⁶⁵ či Bystřiny.³⁶⁶

4. 2. 2. Normativní zakotvení

V současné době je nejobecněji vyjádřena v čl. 6 odst. 2 EÚLP „každý, kdo je obviněn z trestného činu, se považuje za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem“. ³⁶⁷ Takto vyjádřená zásada presumpce nevinny má nesporně důležitý význam pro řádnou a zákonnou realizaci celého trestního řízení. Z tohoto důvodu je celkem logicky zařazena do článku deklarujícího právo na spravedlivý proces. Obecnější formulace má zde své opodstatnění, neboť EÚLP (ale i LZPEU nebo MPOPP) musí počítat i s právní úpravou trestního procesu, kde trestní řízení nekončí pouze odsuzujícím rozsudkem, ale i uznáním viny (*guilty plea*).³⁶⁸

Podle ESLP tento článek v sobě spojuje tři základní klíčové postuláty. Prvním z nich je právo nebýt veřejně označován orgány veřejné moci za vinného před vynesemím pravomocného rozsudku.³⁶⁹ Druhým požadavkem je skutečnost, že důkazní břemeno leží na obžalobě a jakékoli odůvodněné pochybnosti o vině se musí vykládat ve prospěch obviněného (*in dubio pro reo*).³⁷⁰ Konečně třetím požadavkem pak je právo obviněného vědět z čeho je obviněn, aby si mohl připravit a přednést obhajobu a obhajoba je povinná předložit dostatečné důkazy, na kterých by se mohlo založit konstatování viny.³⁷¹ Evropský soud pro lidská práva taktéž zdůrazňuje, že samotný článek 6 odst. 2 EÚLP nemůže bránit státním orgánům

³⁶² Formulace tohoto článku vychází z návrhu poslance Duporta, který jím sledoval zlidštění režimu vazby.

³⁶³ RŮŽEK, Antonín. Několik poznámek k zásadě presumpce nevinny. Právník, 1966, č. 5.

³⁶⁴ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Princip presumpce nevinny. Stát a právo, 1965, č. 10

³⁶⁵ LACHOUT, Václav. K pojetí presumpce nevinny. Právník, 1967, č. 6.

³⁶⁶ BYSTRINA, Ivan. Presumpce nevinny v soc. právu. Právník, 1962, č. 2.

³⁶⁷ Podrobněji KMEC, Jiří, KOSAŘ, David, KRATOCHVÍL, Jan, BOBEK, Michal. Evropská úmluva o lidských právech. Praha: C. H. Beck, 2012.

³⁶⁸ V českém trestním řízení nemáme institut uznání viny (*guilty plea*), byť se uvažuje o jeho zavedení. Existující dohoda o vině a trestu (*plea bargaining*) je soudem schvalována odsuzujícím rozsudkem (§ 314r odst. 4 tr. řádu). Povahu odsuzujícího rozsudku má též trestní příkaz (§ 314e odst. 7 tr. řádu).

³⁶⁹ Rozhodnutí ESLP Minelli proti Švýcarsku ze dne 25. 3. 1983, stížnost č. 8660/79; Ilgar Mammandov proti Azerbajdžánu ze dne 22. 5. 2014, stížnost č. 15172/13.

³⁷⁰ Rozhodnutí ESLP Telfer proti Rakousku ze dne 20. 3. 2001, stížnost č. 33501/96.

³⁷¹ Rozhodnutí ESLP Barberà, Messegué a Jabardo proti Španělsku ze dne 6. 12. 1988, stížnost č. 10590/83.

informovat veřejnost o probíhajícím vyšetřování, klade však na ně podmínky, že se musí při tom chovat uvážlivě a obezřetně, aby byla respektována presumpce nevinny.³⁷² Obdobnou formulaci jako v EÚLP nabízí i čl. 14 odst. 2 MPOPP,³⁷³ čl. 48 odst. 1 LZPEU³⁷⁴ a čl. 11 odst. 1 VDLP.³⁷⁵ Formulaci této zásady nalezneme i v jiných mezinárodních úmluvách³⁷⁶ či statutech mezinárodních soudů.³⁷⁷ Tato vyjádření tedy ponechávají poměrně široký prostor pro zákonnou formulaci presumpce nevinny v jednotlivých státech. Normativní vyjádření této zásady nalezneme na vnitrostátní úrovni v čl. 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, který stanoví, že „každý, proti němuž je vedeno trestní řízení, je považován za nevinného, pokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu nebyla jeho vina vyslovena.“³⁷⁸ Její ústavní zakotvení je (z historického pohledu) poměrně novou záležitostí, neboť Ústava ČSSR (1960) neobsahovala tuto zásadu v žádné podobě, což bylo důsledkem tehdejšího chápání lidských práv a svobod. Dále je tato zásada vyjádřena (jako zákaz presumpce viny) v § 2 odst. 2 tr. řádu, které říká, že „dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu není vina vyslovena, nelze na toho, proti němuž se vede trestní řízení, hledět, jako by byl vinen“.³⁷⁹ V zákonné formulaci § 2 odst. 2 tr. řádu je tedy vyjádřena vyvratitelná právní domněnka nevinny osoby, proti které se řízení vede, kdy pravomocný odsuzující rozsudek předpoklad nevinny vyvrací, zatímco jiné meritorní rozhodnutí presumpci nevinny potvrzuje. V prvním případě se jedná o její pozitivní vyjádření (...je považován za nevinného...), v druhém případě se jedná o vyjádření negativní (...nelze...hledět, jako by byl vinen...) v podobě zákazu presumpce viny, který např. Repík³⁸⁰ nebo Kratochvíl³⁸¹ považují za slabší garanci než příkaz presumpci nevinny. Podle mého názoru

³⁷² Srov. § 8a odst. 1 tr. řádu.

³⁷³ „Každý, kdo je obviněn z trestného činu, považuje se za nevinného, dokud není zákonným postupem prokázána jeho vina.“

³⁷⁴ „Každý, kdo je obviněn z trestného činu, je považován za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem.“ V neratifikovaném návrhu Smlouvy zakládající Ústavu pro Evropu (2003) formulována tak, že „Na každého obviněného se vztahuje presumpce nevinny, dokud není jeho vina prokázána podle zákona.“

³⁷⁵ „Každý, kdo je obviněn z trestného činu, považuje se za nevinného, dokud není zákonným postupem prokázána jeho vina ve veřejném řízení, v němž mu byly zajištěny veškeré možnosti obhajoby.“ Tato deklarace však nemá povahu právně závazné mezinárodní smlouvy.

³⁷⁶ Srov. např. čl. 40 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte (Sdělení FMZV č. 104/1991 Sb.) nebo čl. 75 odst. 4 Dodatkového protokolu k Ženevským dohodám. (Sdělení FMZV č. 168/1991 Sb.)

³⁷⁷ Tak např. čl. 66 Statutu Mezinárodního trestního soudu („MTS“), který se věnuje presumpci nevinny, stanoví, že každý musí být pokládán za nevinného, dokud není jeho vina prokázána před MTS v souladu s použitelným právem, přičemž břemeno dokazování viny obviněného leží na žalobci a před vynesením rozsudku, jímž se obviněný uznává vinným, musí být MTS nade vší pochybnost přesvědčen o vině obviněného. Dále srov. čl. 21 odst. 3 Statutu ICTY a čl. 20 odst. 3 ICTR, které jsou doslovným přepisem čl. 14 odst. 2 MPOPP.

³⁷⁸ Obdobně je stanovena presumpce nevinny též v čl. 50 odst. 2 Ústavy Slovenské republiky.

³⁷⁹ Toto ustanovení bylo zjevně inspirováno prvním faktickým zakotvením této na úrovni zákona v § 2 odst. 6 tr. řádu z roku 1956, kde bylo obdobně stanoveno, že „dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem není vina vyslovena, nelze na osobu, proti které se vede trestní řízení, hledět jako by byla vinná.“

³⁸⁰ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 175.

³⁸¹ KRATOCHVÍL, Vladimír. České trestní právo hmotné a procesní v evropském právním prostředí. Brno: MUNI, 2009, str. 116.

však nelze naznačené formulační rozdíly příliš přeceňovat,³⁸² neboť obě formulace vyjadřují totožnou myšlenku chránící osobu obviněnou z trestného činu, který nespáchala (případně k prokázání a pravomocnému rozhodnutí o vině dosud nedošlo), před negativními konotacemi vyplývajícími z jejího dočasného postavení. Pozitivní skutečností je to, že společným bodem (formulací v Listině a v trestním řádu) je požadavek pravomocného odsuzujícího rozsudku, což je vyšší standard než např. v EÚLP, MPOPP nebo LZPEU. Vyšší standard ochrany nabízí vnitrostátní úprava i ve vztahu k „osobě, proti které je vedeno trestní řízení“, kam řadíme i podezřelého, zatímco mezinárodní dokumenty hovoří toliko o „osobě, která je obviněna z trestného činu.“ Uvedené rozpory mezi standardem právní ochrany jednotlivce vyplývajícími z mezinárodních dokumentů a standardem právní ochrany vyplývajícími z vnitrostátní úpravy České republiky bude nutné vyřešit v souladu s interpretačním pravidlem o aplikaci nejvyššího nabízejícího se standardu³⁸³ tak, že dostane přednost vnitrostátní úprava.³⁸⁴ Ve vztahu formulace presumpce nevinny v LZPS a v trestním řádu se nutně uplatní ústavně konformního výklad.³⁸⁵ Z tohoto potom plyne, že nejširší ochranu poskytuje Listina základních práv a svobod. *De lege ferenda* by mělo dojít ke sjednocení formulací, a proto by bylo vhodné převzít úpravu v Listině základních práv a svobod a takto ji formulovat i v (novém) trestním řádu,³⁸⁶ a to zejména s ohledem na to, že Listinu základních práv a svobod, jako součást ústavního pořádku, lze měnit pouze ústavní (kvalifikovanou) procedurou a není ani politická (či společenská) poptávka po revizi tohoto ústavního dokumentu. Podpůrným argumentem je i to, že příkaz presumpce nevinny je teoreticky i prakticky silnější než zákaz presumpce viny. Z legislativně technického hlediska máme tedy celkem čtyři úrovně ochrany této zásady (zákonnou, ústavní, mezinárodní a unijní), kdy ve všech případech je presumpce nevinny vnímána jako úhelný kámen práva na spravedlivý proces.

Dále je presumpce nevinny upravena v § 3 odst. 5 ZSM, podle kterého „v řízení podle tohoto zákona je třeba chránit osobní údaje osoby, proti níž se řízení vede, a její soukromí, aby každá taková osoba byla chráněna před škodlivými vlivy, a při dodržení zásady, že je považována za nevinnou, dokud její vina nebyla prokázána zákonným způsobem.“ V citovaném

³⁸² ŠÁMAL, Pavel. Základní zásady dokazování v připravovaném novém trestním řádu. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní - minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016, str. 54.

³⁸³ Srov. 53 EÚLP a čl. 52 odst. 3 a 53 LZPEU.

³⁸⁴ Nadto se domnívám, že by bylo v rozporu s principem procesní rovnosti, pokud by se podezřelému odepřela beneficcia, vyplývající z presumpce nevinny, a byla přiznána toliko obviněnému, u kterého je vyšší stupeň podezření (*argumentum a maiore ad minus*).

³⁸⁵ WINTR, Jan. Metody a zásady interpretace práva. Praha: Auditorium, 2014, str. 63, 210.

³⁸⁶ K tomu lze samozřejmě namítnout, že je nadbytečné opakovat (a znova uvádět) ústavní zásady i v rovině jednoduchého práva, protože stejnou logikou bychom mohli do trestního řádu uvést i pravidla jiná, např. to, že jen soud rozhoduje o vině a trestu za trestné činy (čl. 40 odst. 1 Listiny základních práv a svobod).

ustanovení se spojuje zásada presumpce nevinny s rozšířenou ochranou soukromí a osobnosti mladistvého, což je dále rozvedeno v dalších ustanoveních.³⁸⁷ Zásada presumpce nevinny se uplatňuje i v přestupkovém řízení, jak vyplývá z rozhodnutí Ústavního soudu.³⁸⁸ V této souvislosti lze také upozornit na autonomní výklad pojmu trestní obvinění v čl. 6 odst. 1 EÚLP. Konkrétní reflexi nacházíme v § 69 odst. 2 zákona č. 250/2016 Sb., o přestupcích, tak, že „*Dokud není pravomocným rozhodnutím o přestupku vyslovena vina obviněného, hledí se na něj jako na nevinného. V pochybnostech správní orgán rozhodne ve prospěch obviněného.*“³⁸⁹

Otázkou presumpce nevinny se v minulosti zabývala především Císařová. Autorka ve svém pojednání o této zásadě vyvozuje závěry o právní povaze presumpce nevinny. To, že ji nelze kvalifikovat jako nevyvratitelnou domněnku či právní fikci, je zřejmé, neboť z důvodu nepřípustnosti důkazu opaku by v tomto pojetí nebylo možné vyslovit vinu obžalovaného. Podle autorky se však nemůžeme přiklonit ani na stranu vyvratitelné domněnky, neboť tato zásada „*nesplňuje základní podmínku vyvratitelných domněnek, totiž to, že jejím obsahem musí být určitá skutečnost, a dále to, že tato skutečnost je vyvozena ze skutečností jiných (...)* Je zřejmé, že presumpce nevinny je sice formulována v našem právním řádu jako vyvratitelná domněnka, není však přesto touto domněnkou, protože nesplňuje základní předpoklady vyvratitelné domněnky, totiž vyvození jedné skutečnosti na základě určitých - ať již příčinných nebo logických vztahů.“ Dalším důvodem je neomezení presumpce nevinny jen na proces dokazování, ale její přítomnost ve všech fázích trestního řízení. Jde tak o určitou procesní zásadu, která zaručuje objektivní postoj k tomu, proti komu se řízení vede.³⁹⁰

Americký právní teoretik La Fave, který si všímá relace presumpce nevinny ve vztahu k důkaznímu břemenu, jde ještě dále, když říká, že „*presumpce nevinny není vůbec presumpcí v právním smyslu, kdy jakmile byl jeden podstatný fakt prokázán, tak druhý má být považován také za prokázáný. Není dokonce ani presumpcí v hovorovém smyslu, kdy skutečnost presumpcí předpokládána, je zpravidla pravdivá, neboť statisticky je více obžalovaných uznáno vinnými, než zproštěno obžaloby. Je proto vhodnější říci, že se nevinna obviněného předpokládá, předestírá, což obecně neznamená nic víc než to, že obžaloba nese důkazní břemeno.*“³⁹¹

Podle Sváka má princip presumpce nevinny svůj hmotněprávní i procesní aspekt. Zatímco hmotněprávní aspekt tohoto principu brání označení obviněného za vinného před

³⁸⁷ Srov. zejména § 52 - § 54 ZSM.

³⁸⁸ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II.ÚS 82/07 ze dne 17. 1. 2008.

³⁸⁹ Před účinností tohoto zákona byla tato zásada upravena v § 73, větě první, zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích.

³⁹⁰ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Princip presumpce nevinny. Stát a právo, 1965, č. 10, str. 131 an.

³⁹¹ LA FAVE, Wayne. Criminal Law. Hornbook series. St. Paul: West Group, 2000, str. 63.

pravomocným rozhodnutím soudu o jeho vině, procesní aspekt determinuje pravidla pro soudní dokazování v kvalitě nestrannosti a na základě zákona a v souladu s ním.³⁹² Hmotněprávní aspekt akcentoval v jednom ze svých rozhodnutí Ústavní soud ČR, který uvedl, že účelem presumpce nevinny je chránit obviněného především proti soudním rozhodnutím nebo jiným výrokům úředních osob, které se rovnají vyslovení viny bez toho, aby jim předcházelo prokázání viny v souladu se zákonem.³⁹³ Také ESLP klade důraz na to, že žádný státní orgán, včetně ústavních činitelů, není oprávněný vyslovit vinu nebo rozhodnout o vině osoby, proti které je vedeno trestní řízení dříve, než ji vyslovil příslušný soud pravomocným odsuzujícím rozsudkem.³⁹⁴ K porušení principu presumpce nevinny tedy může dojít už tím, že ve vyjádření úřední osoby se odráží nebo je vyjádřený názor, že obviněný je vinen, a to před prokazováním jeho viny v souladu se zákonem. Podle ESLP namítané výroky úředních osob porušujících presumpci nevinny (byť např. špatným výběrem použitých slov) je však nezbytné posuzovat podle konkrétních okolností, za kterých byly učiněny.³⁹⁵ ESLP ve své rozhodovací činnosti však poukazuje i na to, že v některých řízeních, které neřeší přímo otázky viny a trestu, jsou použity formulace, ze kterých lze usuzovat uvahy soudu o vině, nebo jsou podezření nahrazována konstatováním, že se obviněný trestné činnosti dopustil, a to ještě před vlastním rozhodnutím ve věci.³⁹⁶

Pro zásadu presumpce nevinny je signifikantní, že se neomezuje pouze na některou část trestního řízení, ale prostupuje celým trestním řízením. Ostatně již v minulosti Repík k tomu uvedl, že „*presumpce nevinny, ačkoli má dopad především na dokazování (.....) přesahuje ho svým významem*“, přičemž z ní „*vyplývá více důsledků nebo pravidel týkajících se postavení obviněného a chodu procesu*.“³⁹⁷ V nauce lze přitom vysledovat tři přístupy k této zásadě, konkrétně jako právní domněnku, jako součást důkazního práva a jako základní zásadu trestního řízení.

Vícerozměrnosti této zásady si byl vědom i XII. Mezinárodní kongres trestního práva v Hamburku (1979), který ve své rezoluci uvedl, že se princip presumpce nevinny mimo jiné skládá z následujících postulátů:

- Nikdo nesmí být odsouzen anebo právní formou prohlášen vinným, dokud proti němu nebylo zákonným postupem provedeno trestní řízení.

³⁹² SVÁK, Ján. Ochrana lidských práv v troch zväzkoch. II. zväzok. Bratislava: Eurokódex, 2011, str. 297.

³⁹³ Srov. nález Ústavního soudu ČR I. ÚS 2726/14 ze dne 1. 4. 2015.

³⁹⁴ Rozhodnutí ESLP Khuzhin a další proti Rusku ze dne 23. 10. 2008, stížnost č. 13470/02.

³⁹⁵ Rozhodnutí ESLP Daktaras proti Litvě ze dne 10. 10. 2000, stížnost č. 42095/98.

³⁹⁶ Rozhodnutí ESLP Nešťák proti Slovensku ze dne 27. 2. 2007, stížnost č. 65559/01.

³⁹⁷ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 176.

- Nikomu nesmí být uložen trest nebo stejně závažná sankce, pokud jeho vina nebyla prokázána v souladu se zákonem.
- Od nikoho nesmí být požadováno, aby dokazoval svoji nevinu.
- V pochybnostech musí konečné rozhodnutí vyznít ve prospěch obviněného.

Podle ESLP aplikovatelnost *ratione temporis* čl. 6 odst. 2 EÚLP může být za určitých okolností téměř časově neomezená, neboť není omezena jen na probíhající trestní řízení, ale může být rozšířena i na soudní rozhodnutí vydaná po zastavení trestního stíhání,³⁹⁸ nebo poté, co byl stěžovatel zproštěn obžaloby,³⁹⁹ a to v míře, v jaké otázky vznesené v těchto věcech představují důsledek nebo doplněk předmětného trestního řízení, v němž byl stěžovatel obviněným.⁴⁰⁰ Po ukončení trestního řízení připadá v úvahu pouze ochrana cti a dobré pověsti bývalého obviněného, kterému se neoprávněně vytýká, že spáchal trestný čin.⁴⁰¹

Presumpce nevinu obsahuje různé aspekty, které jsou vlastní i některým jiným zásadám. Definice této zásady v EÚLP nebo v MPOPP obsahuje požadavek zákonnosti (§ 2 odst. 1 tr. řádu). O úzkém vztahu presumpce nevinu a obžalovací zásady (§ 2 odst. 8 tr. řádu) svědčí historický vývoj presumpce nevinu. Ve spojení se zásadou zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností (§ 2 odst. 5 tr. řádu) a se zásadou zajištění obviněného práva na obhajobu (§ 2 odst. 13 tr. řádu) se presumpce nevinu promítá do trestního řízení ve třech podobách (v oblastech dokazování, zacházení s osobou obviněného a samotného rozhodování). S tímto je pak spojeno několik důsledků, resp. pravidel: *in dubio pro reo*, nedokázaná vina má tentýž význam jako prokázaná nevinu, obviněný nenese důkazní břemeno a není povinen dokazovat svoji nevinu, požadavek přiměřenosti (zdrženlivosti), nestrannost a nezájatost orgánů činných v trestním řízení.

Z těchto hledisek zásada presumpce nevinu úzce souvisí i se zásadou zajištění práva na obhajobu (srov. § 2 odst. 13 tr. řádu) a s principy kontradiktornosti a rovnosti stran, což reflektuje i směrnice Evropského Parlamentu a Rady (EU) 2016/343 ze dne 9. 3. 2016, kterou se posilují některé aspekty presumpce nevinu a právo být přítomen při trestním řízení před soudem.⁴⁰² Tato směrnice vedle vymezení presumpce nevinu v čl. 3, a to obvyklým způsobem

³⁹⁸ Rozhodnutí ESLP Minelli proti Švýcarsku ze dne 25. 3. 1983, stížnost č. 8660/79; Nölkenbockhoff proti Německu ze dne 25. 8. 1987, stížnost č. 10300/83.

³⁹⁹ Rozhodnutí ESLP Sekanina proti Rakousku ze dne 25. 8. 1993 stížnost č. 13126/87; Lamanna proti Rakousku ze dne 10. 7. 2001 stížnost č. 28923/95; Leutscher proti Nizozemsku ze dne 26. 3. 1996, stížnost č. 17314/90; Del Latte proti Nizozemsku, stížnost ze dne 9. 11. 2004 č. 44760/98.

⁴⁰⁰ Rozhodnutí ESLP Moullét proti Francii ze dne 13. 9. 2007, stížnost 27521/04.

⁴⁰¹ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 179.

⁴⁰² Tato směrnice se vztahuje na fyzické osoby podezřelé nebo obviněné v trestním řízení. Použije se ve všech stádiích trestního řízení od okamžiku, kdy se určitá osoba stane podezřelou nebo je obviněna ze spáchání trestného

(„Členské státy zajistí, aby byla podezřelá nebo obviněná osoba považována za nevinnou, dokud její vina nebyla prokázána zákonným způsobem.“), dále v čl. 6 („Důkazní břemeno“) stanoví, že členské státy zajistí, aby důkazní břemeno při prokazování viny podezřelé nebo obviněné osoby leželo na obžalobě. Tím není dotčena případná povinnost soudce nebo příslušného soudu vyhledávat důkazy svědčící ve prospěch i v neprospěch podezřelé nebo obviněné osoby a právo obhajoby předkládat důkazy v souladu s příslušnými vnitrostátními právními předpisy. Dále členské státy zajistí, aby veškeré pochybnosti v otázce viny byly vykládány ve prospěch podezřelé nebo obviněné osoby, včetně případu, kdy soud posuzuje, zda má být dotčená osoba zproštěna obžaloby.⁴⁰³

Dalším důsledkem této zásady je pravidlo *in dubio pro reo* (vycházející z principu *in dubio pro libertate*, v pochybnostech ve prospěch).⁴⁰⁴ To znamená, že zůstanou-li po vyčerpání všech dosažitelných důkazů důvodné pochybnosti o skutkové otázce významné pro rozhodnutí, které nelze rozptýlit provedením a zkoumáním dalších dostupných důkazů, je nutno rozhodnout ve prospěch obviněného.⁴⁰⁵ Jestliže tedy orgán činný v trestním řízení nedokázal opatřit dostatek důkazů, které by umožňovaly vyslovení jednoznačného závěru o vině, musí vyslovit závěr pro obviněného příznivější, tedy konstatovat nevinu. Toto pravidlo se týká pouze otázek skutkových (*questiones facti*).⁴⁰⁶ O otázkách právních (*questiones iuris*) musí orgány činné v trestním řízení jednoznačně rozhodnout podle zásady *iura novit curia*. Pravidlo *in dubio pro reo* nelze nicméně vykládat tak, že by jakékoli nepodstatné nejasnosti ohledně skutkového děje, plynoucí zejména z drobných rozporů ve výpovědích svědků, musely vždy nutně vést ke zproštění obžaloby.⁴⁰⁷ Podle Císařové z akceptace zásady presumpce nevinny „plyne pro soud nutnost zjistit co nejvíce důkazů, které mohou věc všestranně objasnit. Existují však rozpory,

činu nebo údajného trestného činu, až do okamžiku nabytí právní moci konečného rozhodnutí o tom, zda tato osoba uvedený trestný čin spáchala.

⁴⁰³ K odůvodnění tohoto článku Směrnice ve svém úvodu v bodech (22) a (23) uvádí, že „Důkazní břemeno při prokazování viny podezřelé nebo obviněné osoby leží na obžalobě a jakákoli pochybnost by se měla vykládat ve prospěch podezřelé nebo obviněné osoby. K porušení presumpce nevinny dojde tehdy, pokud by bylo důkazní břemeno přesunuto z obžaloby na obhajobu, aniž by tím byly dotčeny jakékoli vyhledávací pravomoci soudu z moci úřední, nezávislost soudní moci při posuzování viny podezřelé nebo obviněné osoby a uplatnění domněnek na základě skutečností či právních předpisů ve vztahu k trestní odpovědnosti podezřelé nebo obviněné osoby. Takové domněnky by měly být vymezeny v přiměřeném rozsahu s přihlédnutím k významu projednávané věci a při zachování práva na obhajobu, přičemž použité prostředky by měly být důvodně přiměřené sledovanému zákonnému účelu. Tyto domněnky by měly být vyvratitelné a v každém případě by měly být použity pouze tehdy, je-li dodrženo právo na obhajobu. V některých členských státech jsou vyhledáváním důkazů jak ve prospěch, tak v neprospěch podezřelé či obviněné osoby pověřeni nejen žalobci, ale i soudci a příslušné soudy. Členské státy, v nichž neexistuje kontradiktorní systém, by měly mít možnost zachovat svůj stávající systém, je-li v souladu s touto směrnici a dalšími příslušnými ustanoveními práva Unie a mezinárodního práva.“

⁴⁰⁴ Rozhodnutí ESLP Vassilios Stavropoulos proti Řecku ze dne 27. 9. 2007, stížnost č. 35522/04.

⁴⁰⁵ Tomuto pravidlu odpovídají i důvody zproštění obžaloby [srov. zejména § 226 písm. a), c) tr. řádu]. Srov. nález Ústavního soudu sp. zn. III.ÚS 1624/09 ze dne 5. 3. 2010.

⁴⁰⁶ SOLNAŘ, Vladimír. In *dubio pro reo?* Právník, roč. LXXIX, 1940, str. 230 an.

⁴⁰⁷ Usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. III.ÚS 1806/09 ze dne 12. 7. 2012.

keré nelze žádným šetřením odstranit, a pak záleží jen na úvaze soudu, jak bude důkazy hodnotit. Teprve tehdy, až po zhodnocení důkazů, je třeba zvážit, zda zde jsou pochybnosti nebo ne, a pak v případě trvajících skutkových nejasností použít presumpci nevinu.⁴⁰⁸ Z jejího pojetí tak vyplývá, že se nejdříve uplatní zásada vyhledávací a volného hodnocení důkazů, posléze je aplikována presumpce nevinu, jinak řečeno presumpcí nevinu není limitována zásada volného hodnocení důkazů.⁴⁰⁹ Jelikož jsou rozsah a způsob uplatnění tohoto pravidla výrazně limitovány uplatněním jiných zásad, nastupuje toto pravidlo v samém závěru trestního řízení po vyčerpání všech reálně dostupných důkazů způsobilých přispět k náležitému objasnění věci a nepřekvapí proto, že se toto pravidlo neuplatní plně ve stadiu přípravného řízení. Tento odlišný přístup vyplývá z role přípravného řízení, jenž má být pouze určitou „předehrou“ hlavního líčení, které tvoří těžiště dokazování v trestním řízení. V této souvislosti lze upozornit na odlišnost ustanovení § 172 odst. 1 písm. a) tr. řádu a § 226 písm. a) tr. řádu.

Vyšetřováním musí být totiž jednoznačně prokázáno, že se nestal skutek, pro který bylo zahájeno a vedeno trestní stíhání, pokud by takové pochybnosti existovaly nebo by zde bylo několik variant skutkového děje, podpořených protichůdnými důkazy, z nichž jedna skupina svědčí o spáchání skutku a jiná tento závěr vyvrací, je státní zástupce povinen podat obžalobu a věc je nutné projednat před soudem, mj. při uplatnění zásad ústnosti, bezprostřednosti a volného hodnocení důkazů. Fryšták ve vztahu k § 172 odst. 1 písm. a) tr. řádu případně podotýká, že „*trestní řád fakticky říká, že pravidlo in dubio pro reo se v rámci přípravného řízení aplikuje přesně opačně, tedy je-li zde pochybnost státního zástupce stran toho, zda se skutek opravdu nestal, zákonodárce zde vytváří příkaz podat obžalobu, tedy platí in dubio contra reo.*“⁴¹⁰ Zároveň podle Ústavního soudu platí, že „*pokud lze v trestním řízení na základě provedeného dokazování dospět k několika přibližně stejně pravděpodobným skutkovým verzím, a soud se přikloní k verzi, jež je pro obviněného nepříznivá, porušuje princip rozhodování in dubio pro reo, a tím i zásadu presumpce nevinu dle čl. 40 odst. 2 Listiny. Ani menší typová závažnost trestného činu neopravňuje trestní soud k tomu, aby rezignoval na úplnost dokazování.*“⁴¹¹

Další pravidlo, že nedokázaná vina má tentýž význam jako prokázaná nevinu, vychází z myšlenky, že není možné dělat rozdíl mezi prokazatelně nevinnou a osobou, které vina bez

⁴⁰⁸ Shodně nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 1975/08 ze dne 12. 1. 2009.

⁴⁰⁹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Presumpce nevinu jako základní zásada trestního řízení v demokratickém státě (úvahy a podněty pro rekonstrukci). Trestní právo, č. 4, 1998, str. 3.

⁴¹⁰ FRYŠTÁK, Marek. Vybrané aspekty základních zásad trestního řízení v rámci řízení přípravného. In: KALVODOVÁ, Věra, HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Dokazování v trestním řízení. Právní, kriminologické a kriminalistické aspekty. Brno: Masarykova univerzita, 2015, str. 82.

⁴¹¹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 658/14 ze dne 14. 10. 2014.

důvodných pochybností dokázána nebyla, tedy u takové je jen pravděpodobné, že může být pachatelem. Ze zásady presumpce nevinu dále vyplývá to, že obviněný nenesé důkazní břemeno a není povinen dokazovat svoji nevinu. Obviněnému musí vinu dokázat orgán činný v trestním řízení a zároveň není povinný dokazovat žádnou skutečnost, která by svědčila v jeho prospěch a byla důležitá pro rozhodnutí. Dokazovat svoji nevinu je pak právem obviněného. Ze samotné skutečnosti, že obviněný nespolupracuje s orgány činnými v trestním řízení či svoje tvrzení nepodporuje důkazy, pak nelze dovozovat žádný závěr. Ani skutečnost, že obviněný využil svého práva nevypovídat, neumožňuje vyvozovat závěr o jeho vině. Zásada *nemo tenetur se ipsum accusare* („*privilege against self-incrimination*“⁴¹²), tedy že *nikdo není povinen sám sebe obviňovat*, vyjadřuje jedno ze základních práv osoby, proti níž se trestní řízení vede. Podle této zásady nikdo není povinen pomáhat obžalobě proti sobě (*armare adversarium contra se*), vydat důkazy proti sobě (*edere instrumenta contra se*) nebo vypovídat proti sobě (*prodere se ipsum*). Tato zásada vychází z principu presumpce nevinu a navazuje na zásadu, že důkazní břemeno nese obžaloba.⁴¹³ Souvislost je tedy patrná i s akuzačním principem (obžalovací zásadou, § 2 odst. 8 tr. řádu), jehož podstatou je rozdělení procesních funkcí. Jedná též o důležitý princip hlediska zajištění práva na obhajobu (§ 2 odst. 13 tr. řádu). Jelikož i právnické osoby jsou subjektem práva na spravedlivý proces,⁴¹⁴ vztahuje se tento princip v modifikované i na ně.⁴¹⁵ Právo nebýt nucen přispívat k vlastnímu obvinění má hluboký historický základ,⁴¹⁶ nicméně jeho reflektování ze strany orgánů činných v trestním řízení prošlo poměrně dlouhou a dynamickou genezí, a to jak na vnitrostátní, tak mezinárodní úrovni, zejména pak ve vztahu k formování jeho konkrétního obsahu a konkrétním projevům, a to pod vlivem rozhodovací činnosti ESLP. Podle Musila je současné pojetí nejvýstižněji vyjádřeno v rezoluci XV. Mezinárodního kongresu trestního práva, tedy, že „*Nikdo není povinen přispět aktivním způsobem, přímo či nepřímo, k vlastnímu odsouzení.*“⁴¹⁷ Ačkoli je význam zásady *nemo tenetur* pro spravedlnost v trestním procesu v rozhodovací praxi nezpochybnitelný, nelze ji považovat

⁴¹² Tato zásada má původ v Pátém dodatku k americké ústavě z roku 1791 a je pokládána za jedno z tzv. Bill of Rights. Originál stanoví, že „*no person shall be compelled in any criminal case to be a witness against himself*“, tedy že „nikdo nesmí být v trestní věci donucován k tomu, aby vystupoval jako svědek proti sobě“. Dodejme však, že toto právo je v USA bytostně spjato toliko s osobami fyzickými a právnické osoby se nemohou odvolávat na jeho obsah. Naopak ve Velké Británii se soudy se vyslovují pro aplikaci privilegia i v případech právnických osob.

⁴¹³ Srov. čl. 3 a čl. 6 směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/343 ze dne 9. 3. 2016, kterou se posilují některé aspekty presumpce nevinu a právo být přítomen při trestním řízení před soudem.

⁴¹⁴ Rozhodnutí ESLP Fortum Corporation proti Finsku ze dne z 15. 7. 2003, stížnost č. 32559/96.

⁴¹⁵ ČEP, David. Nad možnostmi uplatnění principu *nemo tenetur* v podmínkách trestní odpovědnosti právnických osob. Právní rozhledy, 2017, č. 2, str. 48an.

⁴¹⁶ HOLLÄNDER, Pavel. Zrod a současnost principu *nemo tenetur se ipsum prodere* (hypostáze jednoho základního práva). Právník, 2017, č. 2, str. 89–113

⁴¹⁷ MUSIL, Jan. Zákaz donucování k sebeobviňování (*nemo tenetur se ipsum accusare*). Kriminalistika, 2009, č. 4.

za bezbřehou, neboť, jak uvádí Herczeg, její uplatňování „by nemělo poskytovat obviněnému (podezřelému) absolutní ochranu v tom smyslu, že by obviněný (podezřelý) nebyl povinen se účastnit vyšetřovacích úkonů všech, resp. vůbec.“⁴¹⁸ Jinak řečeno, extenzivní výklad této zásady by mohl vést k paralyzování účinného potírání kriminality (§ 1 tr. řádu).

V současné době bychom zakotvení principu *nemo tenetur* našli jak na mezinárodní úrovni, tak i v právních řádech jednotlivých států.⁴¹⁹ Z pohledu EÚLP je přitom bez většího významu, že zmíněná zásada není *expressis verba* zakotvena a její dovození, jakožto součásti práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 Úmluvy, přinesla až rozhodovací praxe ESLP.⁴²⁰ Na mezinárodní úrovni můžeme zmínit Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, jehož čl. 14 odst. 3 písm. g) stanoví, že „obviněný ... nesmí být nucen svědčit proti sobě nebo přiznat vinu“. Na úrovni vnitrostátní jsou pak dílčí projevy principu *nemo tenetur* zakotveny v čl. 37 odst. 1 a čl. 40 odst. 4 LZPS, jež dále rozvádějí příslušná ustanovení trestního řádu (§ 33 tr. řádu, § 92 tr. řádu).

V rozhodovací praxi ESLP byly postupně formulovány dílčí projevy uvedeného principu, kterými jsou právo mlčet, právo nebýt nucen k výpovědi a právo nepřispívat k vlastnímu obvinění svým aktivním jednáním. Všechny tři projevy jsou v rozhodovací praxi ESLP, ale i v praxi Ústavního soudu ČR, poměrně podrobně zmapovány.⁴²¹ Právo mlčet hraje stěžejní úlohu především v případě osoby, proti níž se trestní řízení vede, přičemž smyslem uvedeného práva je nepřičítat mlčení takové osobě k tíži, tedy mu nepřisuzovat žádnou důkazní hodnotu,⁴²² nicméně v určitých případech lze i z mlčení takové osoby vyvozovat trestněprávní konsekvence, totiž že mlčení může být kladen určitý význam (v rovině důkazní).⁴²³ Dalším je právo nebýt nucen k výpovědi, který zapovídá používat jakékoliv metody donucení či nátlaku,⁴²⁴ způsobilé deformovat svobodnou vůli dané osoby nevyhovídat.⁴²⁵ Třetím projevem principu *nemo tenetur* je pak *právo nepřispívat k vlastnímu obvinění svým aktivním jednáním*,

⁴¹⁸ HERCZEG, Jiří. Právo na obhajobu a zásada *nemo tenetur* v řízení proti právníckým osobám. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní odpovědnost právníckých osob – pět let poté. Praha: Leges, 2017, str. 155 an.

⁴¹⁹ BARTOŇ, Michal, KRATOCHVÍL, Jan, KOPA, Martin, TOMOSZEK, Maxim, JIRÁSEK, Jiří, SVAČEK, Ondřej. Základní práva. Praha: Leges, 2016, str. 545 – 548.

⁴²⁰ Rozhodnutí ESLP Funke proti Francii ze dne 25. 2. 1993, stížnost č. 10828/84.

⁴²¹ KMEC, Jiří, KOSAŘ, David, KRATOCHVÍL, Jan, BOBEK, Michal. Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 765 an.

⁴²² MUSIL, J. Zákaz donucování k sebeobviňování (*nemo tenetur se ipsum accusare*). Kriminalistika, 2009, č. 4.

⁴²³ Rozhodnutí ESLP John Murray proti Spojenému království ze dne 8. 2. 1996 stížnost č. 18731/91.

⁴²⁴ Rozhodnutí ESLP Heaney and McGuinness proti Irsku ze dne 21. 3. 2001, stížnost č. 37720/97.

⁴²⁵ Rozhodnutí ESLP Saunders proti Spojenému království ze dne 17. 12. 1996 stížnost č. 19187/91, Heaney and McGuinness proti Irsku ze dne 21. 3. 2001, stížnost č. 37720/97, Weh proti Rakousku ze dne 8. 4. 2004, stížnost č. 38544/97.

kteří předpokládá, že státní orgány se snaží prokázat vinu obžalovaného, aniž by používaly důkazní materiály získané donucením nebo pod nátlakem proti vůli obviněného.

Jak již bylo řečeno, z hlediska zásady *nemo tenetur* lze rozlišovat dva okruhy trestněprocesních úkonů, z nichž jedny jsou charakterizovány aktivitou obviněného (vydání věci,⁴²⁶ vyšetřovací pokus), k nimž obviněný nesmí být pod hrozbou sankce donucován, zatímco druhý okruh zahrnuje úkony, jichž je obviněný toliko pasivním objektem a k jejichž strpění jej lze zákonnými prostředky pořádkovou pokutou, někdy i fyzickým donucením (např. prohlídka těla, sejmutí otisků prstů, odnětí věci). Taktéž rozhodovací praxe Ústavního soudu ČR poskytuje řadu závěrů, zvláště v případě rozlišení pasivního strpění a aktivního jednání osoby (ve smyslu práva nebýt nucen poskytovat důkazy proti sobě aktivním jednáním).⁴²⁷

Orgány činné v trestním řízení však musí z úřední povinnosti dokazovat všechny skutečnosti důležité pro rozhodnutí, a to i ty svědčící ve prospěch, bez ohledu na to, zda obviněný navrhoval jejich provedení či nikoli. Vzhledem k tomu, že obviněného je až do jeho pravomocného odsouzení třeba považovat za nevinného, je možno prostředky trestního práva využívat vůči němu v průběhu trestního řízení jen v míře naprosto nezbytné k dosažení účelu trestního řízení. Jestliže tedy například naplnění účelu trestního řízení vyžaduje, aby byl obviněný vzat do vazby, musí toto omezení trvat jen nezbytně nutnou dobu a musí být nahrazeno jiným, méně omezujícím opatřením, pokud bude takové opatření dostatečné k naplnění účelu trestního řízení. Současně se od orgánů činných v trestním řízení, zejména pak od soudu očekává nestrannost a nezájatost.

Podle Herczega⁴²⁸ může být kompenzace porušení presumpce neviny obviněného v trestním řízení dosažena několika prostředky, které lze dále rozdělit na trestněprávní⁴²⁹ a trestněprocesní. Pokud trestněprocesní instituty, může jít předně vyloučení orgánů činných v trestním řízení podle § 30 odst. 1 tr. řádu nebo o delegaci podle § 25 tr. řádu, tj. odnětí věci věcně a místně příslušnému soudu a její přikázání soudu jinému.⁴³⁰ V této souvislosti lze též

⁴²⁶ Pořádkové pokuty byly v těchto případech uloženy proto, že stěžovatel odmítl vydat peněžní deník jako věc důležitou pro trestní řízení (rozhodnutí Ústavního soudu ČR sp. zn. II.ÚS 118/01 ze dne 28. 1. 2003) či odmítl předložit kompletní účetnictví či jednotlivé účetní doklady (rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. II.ÚS 255/05 ze dne 23. 6. 2005, II.ÚS 552/05 ze dne 12. 1. 2006, III.ÚS 561/04 ze dne 10. 3. 2005).

⁴²⁷ Stanovisko Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS-st 30/10 dne 30. 11. 2010, usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 158/13 ze dne 14. 3. 2013.

⁴²⁸ HERCZEG, Jiří. Vliv medializace trestního stíhání na odpovědnost státu za dodržení spravedlivého procesu. Trestní právo, 2017, č. 3, str. 5.

⁴²⁹ Pokud jde o trestněprávní prostředky, nabízí se ty oblasti sankcionování - uložení mírnější druhu trestu (§ 38 odst. 2 tr. zákoníku), snížení výměry současně ukládaného trestu, zmírnění polehčující okolnosti (§ 41 tr. zákoníku), mimořádné snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici (§ 58 odst. 1 tr. zákoníku), upuštění od potrestání (§ 46 tr. zákoníku) nebo podmíněné upuštění s dohledem (§ 48 tr. zákoníku).

⁴³⁰ Tímto postupem však lze měnit toliko příslušnost místní, nikoli příslušnost věcnou a funkční.

upozornit na ustanovení § 262 tr. řádu, které dává odvolacímu soudu⁴³¹ možnost nařízení toho, aby byla věc projednána a rozhodnuta v jiném složení senátu (resp. jiným samosoudcem; § 262, věta první, tr. řádu), které se týká celého senátu nebo podle konkrétní situace pouze některých jeho členů, je odůvodněno např. pochybnostmi o nepodjatosti senátu, popřípadě samosoudce, nebo, aby věc projednal a rozhodl jiný soud téhož druhu a téhož stupně v jeho obvodě (§ 262, věta druhá, tr. řádu), což je vlastně obdobou § 25 tr. řádu.⁴³² Podle autora dále nelze vyloučit ani zastavení trestního stíhání (a jemu podobná analogická rozhodnutí),⁴³³ byť je považuje za krajní, použitelné jen zcela výjimečně, kdy nelze pomíjet oprávněné zájmy poškozených, ba rozhodovat způsobem, který by mohl podlomit všeobecnou důvěru v demokratický právní stát, jehož úkolem je mimo jiné cestou soudní moci řádně a spravedlivě rozhodovat o vině a trestu za trestné činy a nikoli z důvodu protiústavních prodlev v trestním řízení nastalých se tomuto rozhodnutí vyhnout.

Presumpce nevinny má svůj historický vývoj, který je úzce spojený s přijímáním moderních trestních kodexů. V současné době je vůdčím principem trestního řízení jak práva národního, tak práva mezinárodního. Dochází též k určitým legislativním snahám na úrovni Evropské unie. Tato zásada je však poznamenána rozdílným chápáním v kontinentálním a angloamerickém kontextu, kde se vymezuje jen jako důkazní doktrína, jež není aplikovatelná před soudním procesem.⁴³⁴ Tento rozdíl vyplývá z rozdílného vývoje legislativy, přijímání doktrín a precedentů v obou systémech ze strany vyšších soudů. K této zásadě, která se projevuje v několika ohledech, se též váže bohatá rozhodovací činnost Evropského soudu pro lidská práva. *De lege ferenda* by bylo žádoucí se zamyslet nad formulací této zásady, kde by měla být formulována shodně jako v Listině základních práv a svobod. Důležitější než formulační rozdíly jsou pravidla (důsledky), která z této zásady vyplývají (*in dubio pro reo*, nedokázaná vina má tentýž význam jako prokázaná nevinna, obviněný nenesení důkazní břemeno a není povinen dokazovat svoji nevinu, požadavek přiměřenosti, nestrannost a nezaujatost orgánů činných v trestním řízení) a jež by měly být též reflektovány.

⁴³¹ Pravidla specifické věcné (tzv. funkční) příslušnosti krajských a vrchních soudů se shodně jako místní příslušnost odvíjí od věcné (§ 16 a § 17 tr. řádu) a místní příslušnosti (§ 18 tr. řádu) soudů prvního stupně, jejichž rozsudek je přezkoumáván. Odvolacím soudem je tedy vždy bezprostředně nadřízený soud vyššího stupně, do jehož obvodu patří soud prvního stupně, který vydal napadený rozsudek.

⁴³² Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 90/95 ze dne 7. 12. 1995.

⁴³³ Podle § 172 odst. 2 písm. c) tr. řádu, ve zkráceném přípravném řízení podle § 179c odst. 2 písm. i) tr. řádu], tak v řízení před soudem [po předběžném projednání obžaloby podle § 188 odst. 2 tr. řádu, v hlavním líčení podle § 223 odst. 2 tr. řádu, v řízení o odvolání podle § 257 odst. 1 písm. c) tr. řádu, v řízení před samosoudcem podle § 314c odst. 1 písm. b) tr. řádu.

⁴³⁴ MILLER, Marc, WRIGHT, Ronald. Criminal procedures: Cases, Statutes, and Executive Materials. Wolters Kluwer, 2003, str. 1183.

4. 3. Zásada oficiality

Zásada oficiality je vyjádřena v § 2 odst. 4 věty první tr. řádu, podle kterého „*jestliže tento zákon nestanoví něco jiného, postupují orgány činné v trestním řízení z úřední povinnosti*“, a znamená, že orgány činné v trestním řízení, včetně soudu, realizují úkony v trestním řízení na základě své úřední povinnosti (*ex officio*), tedy bez toho, aby vyčkávaly podnětu stran trestního řízení či třetích osob. Výkon činnosti *ex officio* znamená, že procesní úkony jsou prováděny, jestliže jsou pro to zákonné důvody. Trestní řád spojuje tuto základní zásadu s požadavkem co nejrychlejšího projednání trestních věcí (zásada rychlosti *stricto sensu*), s plným respektováním občanských práv zaručených ústavním pořádkem a mezinárodními smlouvami (zásada přiměřenosti) a se zákazem přihlížet k obsahu petic, zasahujících do činnosti orgánů činných v trestním řízení (zásada přihlížení k obsahu petic).

Zásada oficiality v trestním řízení je projevem státoprávní ideje, že pouze stát má monopol trestního stíhání. Historickým vývojem trestního procesu došlo k postupnému vyloučení svépomoci a omezení, resp. zrušení soukromé žaloby a převzetí práva, ale i povinnosti státu zakročit proti pachateli trestného činu. Je možné souhlasit s tezí, že důsledné uplatňování zásady oficiality v trestním řízení zamezuje jednak svévoli a excesům, ke kterým by mohlo dojít v případě stíhání trestných činů v soukromé iniciativy (soukromá žaloba poškozeného, jako výraz procesní oportunity), jednak zvyšuje pravděpodobnost, že většina trestných činů bude objasněna a jejich pachatelé ze zákona spravedlivě potrestáni. Tím se však nelze říci, že by soukromá iniciativa nebyla přípustná nebo že by s ní trestní řád nepočítal. V praxi je tomu spíše naopak, neboť trestní oznámení či jiný podnět patří mezi nejdůležitější způsoby, jakými se orgány činné v trestním řízení dozvídají o tom, že mohl být spáchán trestný čin. Jde spíše o to, že to jsou právě orgány činné v trestním řízení, které *ex officio* úkony trestního řízení a v trestním řízení následně v souladu s trestním řádem postupují (např. zahájí trestní stíhání, vezmou obviněného do vazby, podají obžalobu, vydají odsuzující rozsudek, atd.). A případná absence soukromé iniciativy v podobě nepodání trestního oznámení nesmí znamenat, že orgán činný v trestním řízení nebude konat, přestože závěr o podezření ze spáchání trestného činu může učinit na základě vlastních poznatků. Povinnost orgánů činných v trestním řízení postupovat z úřední povinnosti uvedená obecně v ustanovení § 2 odst. 4 tr. řádu je rozvedena do konkrétních povinností pro jednotlivé orgány činné v trestním řízení na různých místech trestního řádu. Ze zásady oficiality vyplývá, že orgány činné v trestním řízení musí z vlastní iniciativy učinit vše pro naplnění účelu trestního řízení v každé projednávané trestní věci. Tato zásada platí pro všechny orgány činné v trestním řízení (§ 12 odst. 1 tr. řádu)

a pro celé trestní řízení (§ 12 odst. 10 tr. řádu). Jakmile jsou dány zákonné podmínky pro provedení určitého procesního úkonu, je příslušný orgán zásadně povinen takový úkon provést a nemůže od něho upustit např. pro jeho neúčelnost nebo proto, že si jeho provedení účastníci procesu (zejména obviněný nebo podezřelý) nepřejí. Například státní zástupce a policejní orgán povinni organizovat svou činnost tak, aby účinně přispívali k včasnosti a důvodnosti trestního stíhání (§ 157 odst. 1 tr. řádu); policejní orgán musí učinit všechna potřebná šetření a opatření k odhalení skutečností nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin, a ke zjištění jeho pachatele i na základě vlastních poznatků a nemůže vyčkávat na podnět ze strany poškozeného či jiných osob (§ 158 odst. 1 tr. řádu); policejní orgán postupuje při vyšetřování z vlastní iniciativy tak, aby byly co nejrychleji v potřebném rozsahu vyhledány důkazy k objasnění všech základních skutečností důležitých pro posouzení případu, včetně osoby pachatele a následku trestného činu (§ 89 odst. 1). Soud po podání obžaloby, nevyčkáváje dalších návrhů, postupuje tak, aby řízení bez průtahů směřovalo k vyřízení věci, včetně výkonu soudního rozhodnutí (§ 181 odst. 2 tr. řádu).

Právě v uplatnění této zásady spatřuji jeden z nejvýznamnějších rozdílů oproti řízení civilnímu (spornému), kde převažuje dispoziční (návrhové) řízení a řízení *ex offio* je spíše výjimkou. Zásada oficiality je základním hybatelem trestního řízení, ze kterého vycházejí a který naplňuje zásada legality (v otázce zahájení trestního stíhání) a zásada vyhledávací (v otázce dokazování)⁴³⁵ jako instrumenty dosahování cíle a účelu trestního řízení v moci státu.⁴³⁶ Základem zásady oficiality je státní materiálně-právní nárok spojený s (odvozeným) trestně-procesním monopolem státu, přičemž výjimky vycházejí ze smyslu materiálně-právního nároku a jeho naplnění tím, že stát může v rámci tohoto smyslu s nárokem disponovat tak, že se jej vzdá nebo jeho realizaci podpoří. Tato zásada je některými dokonce považována za nejjobecnější, nejtypičtější, nejcharakterističtější a nejzákladnější ze všech základních zásad trestního řízení.⁴³⁷ V některých případech je postup orgánů činných v trestním řízení vázán na návrh, podnět nebo žádost oprávněného subjektu (zejména poškozeného, svědka, obhájce). Určitým směrem je zásada oficiality prolomena zásadou obžalovací (§ 2 odst. 8 tr. řádu), jejíž podstatou je rozdělení procesních funkcí, neboť soud se může konkrétní věci zabývat, jen byla-li k němu podána státním zástupcem obžaloba (či návrh na uložení ochranného opatření⁴³⁸),

⁴³⁵ Ke vztahu zásady oficiality a zásady vyhledávací – nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 1624/09 ze dne 5. 3. 2010.

⁴³⁶ Dá se tedy říci, že má-li být zachována zásada oficiality, měly by být zachovány i zásady legality a vyhledávací.

⁴³⁷ PIPEK, Jiří. K některým profilujícím základním zásadám trestního řízení. Právní obzor, 2002, č. 4; PIPEK, Jiří. Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení. Právník, 2000, č. 12.

⁴³⁸ Srov. § 178 odst. 1, 2 tr. řádu.

návrh na potrestání nebo návrh na schválení dohody o vině a trestu, přičemž je rozhodující i rámec daný tzv. totožností skutku.⁴³⁹ Tyto případy se označují jako výjimky ze zásady oficiality (projevy zásady dispozitivnosti) a český trestní řád,⁴⁴⁰ stejně jako ten slovenský,⁴⁴¹ takových výjimek zná relativně vyšší počet.

⁴³⁹ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní – minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016, str. 36 an., 112 an.; CÍSAŘOVÁ, Dagmar, HOŘÁK, Jaromír. Problematika totožnosti skutku. Právnícké listy, 2017, č. 2, str. 3 an.

⁴⁴⁰ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 100 – 101.

⁴⁴¹ IVOR, Jaroslav, POLÁK, Peter, ZÁHORA, Jozef. Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, str. 70.

4. 4. Zásada procesní legality a oportunity

4. 4. 1. Uvodem

Státní zástupce coby představitel veřejného zájmu je v trestním řízení povolán k tomu, aby zastupoval veřejnou žalobu. Obdobně jako je pro trestní právo hmotné stěžejní volba mezi materiálním a formálním pojetím trestného činu, je v oblasti trestního práva procesního otázkou klíčového významu, zda žalobní politika státu bude založena na zásadě legality nebo oportunity. Dodejme však, že ani volbu mezi zásadou legality a zásadou oportunity v otázce zahájení trestního stíhání nelze posuzovat izolovaně, tj. bez náležité provázanosti s trestním právem hmotným, na což v minulosti upozorňovali Storch,⁴⁴² Skála,⁴⁴³ později zejména Pipek,⁴⁴⁴ Kratochvíl,⁴⁴⁵ Fenyk,⁴⁴⁶ Jelínek⁴⁴⁷, Nezkusil,⁴⁴⁸ Kandová,⁴⁴⁹ či autor této práce.⁴⁵⁰ Problém je v tom, že komplexní reforma trestního řízení tak, jak byla původně zamýšlena, počítala s tím, že vypuštění materiálního znaku v podobě společenské nebezpečnosti (v oblasti trestního práva hmotného) nalezne svou kompenzaci v zavedení zásady oportunity do trestního práva procesního. K tomu však nakonec nedošlo. Trestní zákoník, který nahradil předchozí trestní zákon, byl od doby svého vzniku již několikrát novelizován, přičemž na rozdíl od svého předchůdce, který vycházel z materiálně-formálního pojetí trestného činu, vychází trestní zákoník z formální definice trestného činu (§ 13 odst. 1 tr. zákoníku).⁴⁵¹ Tato formální definice trestného činu je však modifikována dvěma korektivy rozsahu trestního bezprávní. Hmotněprávním korektivem je zásada subsidiarity trestní represe (§ 12 odst. 2 tr. zákoníku),⁴⁵²

⁴⁴² STORCH, František. Řízení trestní rakouské. Díl 1. Praha: Tiskem a nákladem J. Otty, 1887, str. 266–267.

⁴⁴³ SKÁLA, Karel. Studie o veřejném zájmu v právu trestním: Příspěvek k moderní reformě práva trestního. Praha: Kober, 1919, str. 75-76.

⁴⁴⁴ PIPEK, Jiří. Formální pojetí trestného činu a princip oportunity. Trestněprávní revue, č. 11, 2004, str. 309 an.

⁴⁴⁵ KRATOCHVÍL, Vladimír. Co je doménou hmotného a procesního trestního práva prizmatem Ústavy? In: HOŘÁK, Jaromír, VANDUCHOVÁ, Marie (eds.). Na křižovatkách práva. Pocta Janu Musilovi k sedmdesátým narozeninám. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 179 – 188.

⁴⁴⁶ FENYK, Jaroslav. Zásada legality nebo oportunity v novém trestním řízení? In Dny práva 2010, Brno: Masarykova univerzita, 2010.

⁴⁴⁷ NEZKUSIL, Jiří. K uplatnění principu oportunity v trestním právu. Trestní právo, 2009, č. 5, str. 7-19.

⁴⁴⁸ JELÍNEK, Jiří. Česká trestní politika v epoše poloviční rekodifikace českého trestního práva. In: ROMŽA, Sergej (ed.) Trestná politika státu – historia, současnost a perspektivy. Košice: UPJŠ, 2015, str. 8 an.

⁴⁴⁹ KANDOVÁ, Katarína. Trestně procesní zásady legality a oportunity. Právník, 2018, č. 5, str. 582 an.

⁴⁵⁰ Tato kapitola je podstatně rozšířenou verzí dříve publikované stati - MULÁK, J. Zásada legality a oportunity v českém trestním řízení. In: JELÍNEK, J. (ed.). Základní zásady trestního řízení – vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, str. 44 – 59.

⁴⁵¹ Mezi pojmem (definicí) a pojetím trestného činu přísně rozlišuje Solnař, který pod „pojmem (definicí)“ trestného činu chápe vyjádření toho, co charakterizuje povahu trestního bezprávní, kdežto „pojetí“ trestného činu má přímý význam pro jeho rozsah (limitaci) trestního bezprávní. SOLNAŘ, Vladimír, FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. Systém českého trestního práva. Část druhá – Základy trestní odpovědnosti. Praha: Novatrix, 2009, str. 24.

⁴⁵² JELÍNEK, Jiří. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. Praha: Leges, 2017, str. 33–37; KRATOCHVÍL, Vladimír. Případ, trestný čin, společenská škodlivost a vina v trestním právu (o zásadě subsidiarity trestní represe trochu jinak). Právník, 2015, č. 7, str. 537 an.; ROXIN, Claus. Strafrecht. Mnichov: C.

kteřá vychází z principu *ultima ratio*,⁴⁵³ navazuje na zásadu *nullum crimen sine lege* (§ 12 odst. 1 TrZ, čl. 39 a 40 Listiny základních práv a svobod) a změkčuje formální definici trestného činu, neboť jejím cílem je tzv. *trestněprávní minimax*, tedy snaha o maximum efektivní trestněprávní ochrany prostřednictvím minima trestněprávní ingerence a regulace.⁴⁵⁴ Z uvedeného pak podle Kratochvíla plyne, že „*trestní represe se uplatní všude tam, kde jsou pro ni splněny formální a materiální podmínky, bez ohledu na existenci či neexistenci podmínek paralelní soukromoprávní odpovědnosti (...) A naopak, trestní represe se neuplatní, pokud pro ni nejsou splněny formální, ani materiální podmínky; uplatní se proto jen soukromoprávní odpovědnost, jsou-li pro ni splněny stanovené podmínky*“⁴⁵⁵, což má i své trestněprocesní konsekvence.⁴⁵⁶

Jelikož teorie, ale i aplikační praxe⁴⁵⁷ stále tápou, jak mají ustanovení § 12 odst. 2 tr. zákoníku vnímat, můžeme tak hovořit o materializovaném formálním pojetí⁴⁵⁸ či dokonce o formálně-materiálním pojetí trestného činu.⁴⁵⁹ Procesním korektivem jsou pak prvky oportunitity, vyjádřené v několika ustanoveních [§ 159b odst. 4 tr. řádu, § 172 odst. 2 písm. c) tr. řádu]. Podmínky uplatnění procesněprávního korektivu [§ 172 odst. 2 písm. c) tr. řádu] jsou takřka totožné s podmínkami pro posouzení povahy a závažnosti dle § 39 odst. 2 tr. zákoníku, kterou jsou dle důvodové zprávy ukazateli společenské škodlivosti činu ve smyslu § 12 odst. 2 tr. zákoníku. Rozdíl lze vypořádat v tom, že § 39 odst. 2 tr. zákoníku explicitně uvádí jako hledisko závažnosti činu i chování pachatele po spáchání deliktu. Dále třeba upozornit na skutečnost, že toto ustanovení obsahuje výčet demonstrativní a § 172 odst. 2 písm. c) tr. řádu je taxativní, a proto je nepochybné, že při posuzování povahy a závažnosti činu lze zohlednit i chování pachatele po činu. Kratochvíl k tomu poznamenává, že i „*hmotné právo by si zasloužilo taxativnost, aby tak obě korekce – hmotněprávní a procesní – byly co do svých důsledků*

H. Beck, 1997, kde autor tzv. Rechtsgutkonzept, hovoří o tom, že zásada subsidiarity v trestním právu je odvozena ze zásady proporcionality.

⁴⁵³ MUSIL, Jan. Trestní odpovědnost jako prostředek *ultima ratio*. Kriminalistika, 2012, č. 3, str. 161 an.; FENYK, Jaroslav. O subsidiární úloze trestní represe a trestním právu jako prostředku „*ultima ratio*“. In: HOŘÁK, Jaromír, VANDUCHOVÁ, Marie (eds.) Na křižovatkách práva. Pocta Janu Musilovi k sedmdesátým narozeninám. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 105.

⁴⁵⁴ KRATOCHVÍL, Vladimír. Okolnosti vylučující protiprávnost v zákoně uvedené a zásada subsidiarity trestní represe. Trestněprávní revue 2016, č. 3, str. 53 an.

⁴⁵⁵ KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 34.

⁴⁵⁶ ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. Komentář. I. díl. § 1 - § 139. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 119 - 121.

⁴⁵⁷ Uvedeného si všimá Kratochvíl, který tvrdí, že i po přijetí stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 30. 1. 2013, sp. zn. Tpjn 301/2012, R 26/2013 Sb. rozh. tr., lze vysledovat v rozhodovací praxi Nejvyššího soudu ČR rozhodnutí, která připouštějí materiálně-formální pojetí, formálně-materiální pojetí či kombinaci obou forem - KRATOCHVÍL, Vladimír. Případ, trestný čin, společenská škodlivost a vina v trestním právu (o zásadě subsidiarity trestní represe trochu jinak). Právník, 2015, č. 7, str. 537 an.

⁴⁵⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. Praha: Leges, 2017, str. 131 an.

⁴⁵⁹ KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 165 an.

*srovnatelné. Tomu však brání nutná demonstrativnost hledisek hmotněprávních, protože jsou spojeny s individualizací trestní sankce, kde je takový přístup zcela namístě.*⁴⁶⁰

Podstatným systematickým nedostatkem právní úpravy je tedy skutečnost, že máme dva korektivy rozsahu trestního bezpráví, což je poněkud nelogické, v tom, že na základě (obsahově takřka totožných) kritérií jednou řekneme, že o trestný čin nejde (§ 12 odst. 2 tr. zákoníku) a podruhé, že o trestný čin sice jde, ale není účelné jeho pachatele stíhat [§ 172 odst. 2 písm. c) tr. řádu]. S tím se pak pojí další otázky.⁴⁶¹ Podle názoru Nejvyššího soudu ČR však platí, že beztrestnost pachatele plynoucí z uplatnění zásady subsidiarity trestní represe z hlediska viny ve smyslu § 12 odst. 2 tr. zákoníku má přednost před procesním řešením případu (trestného činu) ve smyslu § 172 odst. 2 písm. c) tr. řádu,⁴⁶² čímž způsobuje určitou obsolentnost procesního řešení. Disponuje-li totiž trestněprávní úprava postavená na zásadě legality hmotněprávní korekcí, není důvod do ní bez rozmyslu zavádět ještě korekci procesní, a už vůbec ne založenou na stejných kritériích.⁴⁶³ Jak uvedl v minulosti např. Nezkusil „*aby se mohlo uvažovat o použití principu oportunitý, musí se jednat (co do formálních znaků a co do závažnosti) o trestný čin.*“⁴⁶⁴ Vzhledem k těmto naznačeným souvislostem bude zásadě legality a oportunitý věnován dostatečný prostor.

4. 4. 2. Zásada legality

4. 4. 2. 1. Pojem, historie a obsah

Zásada procesní legality („zásada legality“, něm. „*Legalitätsprinzip*“, angl. „*principle of mandatory prosecution*“) je typickou zásadou pro země kontinentálního typu trestního procesu, které jsou orientovány na právní dogmatiku a právně-teoretická východiska.⁴⁶⁵ To, že zásada legality pochází z kontinentálního právního systému, souvisí také s tím, že je úzce spjata se zásadou oficiality, která byla vlastní inkvizičnímu řízení *stricto sensu*. Tato základní zásada

⁴⁶⁰ KRATOCHVÍL, Vladimír. Co je doménou hmotného a procesního trestního práva prizmatem Ústavy? In: HOŘÁK, Jaromír, VANDUCHOVÁ, Marie (eds). Na křižovatkách práva. Pocta Janu Musilovi k sedmdesátým narozeninám. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 186.

⁴⁶¹ Např. který korektiv je spravedlivější anebo který orgán činný v trestní řízení by o uplatnění toho či onoho korektivu měl rozhodovat.

⁴⁶² Srov. R 26/2013 - VI. Fenyk v této souvislosti navrhuje návrat ke skutečnému formálně-materiálnímu pojetí trestného činu, alternativně otevřené uplatnění zásady oportunitý v trestním právu procesním za současného uznání formálního pojetí trestného činu - FENYK, Jaroslav. Subsidiarita trestní represe – rovnice o mnoha neznámých? Státní zastupitelství, 2013, č. 1, str. 13.

⁴⁶³ PIPEK, Jiří. Formální pojetí trestného činu a princip oportunitý. Trestněprávní revue, č. 11, 2004; PROVAZNÍK, Jan. Trestněprocesní ingerence do podmínek trestní odpovědnosti. Právní rozhledy, 2015, č. 8, str. 283 an; KRATOCHVÍL, Vladimír. Co je doménou hmotného a procesního trestního práva prizmatem Ústavy? In: HOŘÁK, Jaromír, VANDUCHOVÁ, Marie (eds). Na křižovatkách práva. Pocta Janu Musilovi k sedmdesátým narozeninám. Praha: C. H. Beck, 2011, str. 179 – 188.

⁴⁶⁴ NEZKUSIL, Jiří. K uplatnění principu oportunitý v trestním právu. Trestní právo, 2009, č. 5, str. 7-19.

⁴⁶⁵ NELKEN, David. Comparing legal cultures. Dartmouth: Routledge, 1997, str. 3 an.

charakterizuje postavení a úkoly státního zástupce (veřejného žalobce) a představuje jeho dominantní postavení v přípravném řízení a jeho rozhodující vliv na řízení před soudem tím, že mu ukládá povinnost stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví. Přívrženci principu legality argumentují, že obligatorní stíhání je nejlepším prostředkem, jak zabránit zneužití pravomoci státních úředníků, a je proto nejúčinnější zárukou rovnosti občanů před zákonem, z čehož na druhé straně logicky vyplývá, že je dán menší prostor pro uvážení se zřetelem na konkrétním okolnostem případu. V nejobecnější podobě tento princip neumožňuje rozhodovat, které trestné činy budou stíhány a které nikoliv. V minulosti tato zásada vycházela z absolutní trestní teorie, dnes (po pokrokovém duchu osvícenství) je spojována, jak uvádí např. Roxin, především s preventivní funkcí trestního práva a principem přiměřenosti.⁴⁶⁶ Dochází tak posunu ve vnímání této zásady. V německé nauce,⁴⁶⁷ ale i u nás bývá vykládána spolu s protichůdnou zásadou - zásadou oportunity, přičemž diskuse o přednostech a nevýhodách obou těchto zásad lze vysledovat již v 19. století.⁴⁶⁸

Zásada procesní legality je páteří platného trestního řádu a je otázka, do jaké míry by její modifikace změnila jeho podstatu. Na principu legality je totiž vybudována i současná organizace veřejné žaloby. Je potřeba uvést, že zásada legality je oproti jiným zásadám pouze zásadou zákonnou. Její explicitní vyjádření v ústavním pořádku České republiky⁴⁶⁹ nebo mezinárodních smlouvách chybí, byť lze nalézt státy, které tuto zásadu prohlašují za zásadu ústavní (Itálie,⁴⁷⁰ Španělsko⁴⁷¹). Je tomu tak z logického důvodu, že je v dispozici vnitřní suverenity státu a jeho trestní politiky,⁴⁷² jakým způsobem se k trestnímu řízení staví a které metody regulace v otázce zahájení trestního stíhání využije. Z toho důvodu poté mezinárodní dokumenty nefavorizují ani jednu z iniciačních zásad, přesto však nabádají k zavedení určitých diskrečních oprávnění a kontroly těchto oprávnění. Nepřekvapí tak, že v některých státech převládá legalita, v některých oportunita. Čistá podoba ani jedné z těchto zásad se prakticky

⁴⁶⁶ ROXIN, Claus. *Strafverfahrensrecht*. München: C. H. Beck, 1995, str. 71 an.

⁴⁶⁷ JOECKS, Wolfgang. *Strafprozessordnung: Studienkommentar*, Berlin: C. H. Beck, 2015, str. 11-12; KÜHNE, Hans-Heiner, *Strafprozessrecht*. C.F.Müller, 2015, str. 210-213; BOHLANDER, Michael. *Principles of German Criminal Procedure: Studies in International and Comparative Criminal Law*. Hart Publishing, 2012, str. 25-26; HORSTMANN, Markus. *Zur Präzisierung und Kontrolle von Opportunitätseinstellungen*. Berlin: Duncker & Humboldt, 2002, str. 26 an.

⁴⁶⁸ LUNA, Erik, WADE, Marianne (eds.). *The Prosecutor in Transnational Perspective*. New York: Oxford University Press, 2012, str. 383.

⁴⁶⁹ Na druhé straně uveďme, že se skrze ní vyjadřuje ústavní princip rovnosti před zákonem. Dále tato zásada souvisí se zásadou obžalovací (§ 2 odst. 8 tr. řádu), tedy s primátem veřejné žaloby (čl. 80 Ústavy ČR).

⁴⁷⁰ Čl. 112 Ústavy Itálie viz DELMAS-MARTY, Mireille, SPENCER, John, R. *European Criminal Procedures*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, str. 446 an.

⁴⁷¹ Čl. 9 odst. 3 a čl. 124 Ústavy Španělska. JALČ, Adrián. *Princíp oportunita v španielskom trestnom práve a jeho využitie v procesno právnych respisoch krajín V4*. *Trestní právo*, 2007, č. 4, str. 29; KRISTKOVÁ, Alena. *Specifika přípravného řízení trestního ve Španělsku*. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2015, č. 4, str. 358 an.

⁴⁷² ROMŽA, Sergej (ed.) *Trestná politika státu - história, súčasnosť a perspektívy*. Košice: UPJŠ, 2015, str. 12 an.

nevyskytuje. Ze systematického hlediska je možno ji označit jako zásadu specifickou (neboť se uplatňuje pouze v trestním právu),⁴⁷³ ve vztahu k zásadě oficiality jako odvozenou,⁴⁷⁴ zásadu vztahující se k zahájení trestního řízení a stíhání nebo obecně k předsoudnímu stadiu. V určitém pohledu se tedy jedná spíše o zásadu technického charakteru, která je projevem určité základní koncepce trestněprávního (a trestněprocesního) poměru, nikoliv její příčinou. Zásadu procesní legality nelze však směšovat se zásadou zákonnosti (*nullum crimen sine lege*), která má však ústavněprávní rámec.⁴⁷⁵

Již na úvod lze uvést, že podat univerzálně použitelnou definici zásady legality je mimořádně obtížné a lze toho dosáhnout pouze za použití vyšší míry abstrakce, určitého zobecnění, tedy ve svém důsledku určitého zjednodušení. Ostatně je to relativizováno již zmíněným posunem v chápání této zásady. Zásadu legality pak lze při vědomí tohoto zjednodušení vymezit tak, že veřejný žalobce je povinen zahájit trestní stíhání v každé trestní věci, ve které jsou dostatečné důvody svědčící o vině podezřelého (pozitivní aspekt), a současně zde absentuje zákonná překážka, která by bránila v zahájení nebo pokračování trestního stíhání (negativní aspekt). Veřejný žalobce je za splnění zákonem stanovených předpokladů povinen podat veřejnou žalobu a také ji zastupovat. Z výše podané definice legality vyplývá, že jejím obsahem je povinnost iniciační, resp. stíhací, a akusační, resp. obžalovací.

Uplatňování zásady legality je odrazem toho, že si stát přisvojil monopol stíhat všechny trestné činy. Jednotlivé osoby se vzdaly práva vykonávat spravedlnost samostatně a přenesly toto oprávnění na stát, který následně vytvořil specializovaný orgán veřejné žaloby a v zákoně mu stanovil povinnost stíhat všechny trestné činy, čímž dal najevo, že monopol ve stíhání trestných činů znamená pro něj nejen výlučné právo stíhat, ale také povinnost stíhat. Právo trestat se stává atributem státní moci, je projevem vnitřní suverenity státu. Podle některých autorů recentní trestně-procesní vztah vyplývá z klasické teorie společenské smlouvy, neboť se domnívají, že trestní právo je třeba vnímat jako nástroj zabránění války všech proti všem a dovolávají se přitom Miříčkova bonmotu „*odstraňme právo trestní a budeme mít právo pěstní, návrat k svépomoci, odvetě.*“⁴⁷⁶ Ve sféře trestního práva to neznamená jen, že stát bude schopen v případě protispolečenského činu potrestat i pachatele, silnějšího než oběť, ale nepochybně i

⁴⁷³ ŠÁMAL, Pavel. MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef. Trestní právo procesní. Praha: C.H. Beck, 2013, str. 83.

⁴⁷⁴ Tomu však neodpovídá důsledné pořadí těchto zásad v českém, ani slovenském trestním řádu, neboť zásada legality (§ 2 odst. 3 tr. řádu, § 2 odst. 5 TP) je uváděna před zásadou oficiality (§ 2 odst. 4 tr. řádu; § 2 odst. 6 TP). Takové pořadí je však bez praktického důsledku.

⁴⁷⁵ SCHROEDER, Friedrich-Christian: Legalitäts- und Opportunitätsprinzip heute. In: Einheit und Vielfalt des Strafrechts. Tübingen, 1974, str. 411-427; GÖSSET, Karl-Heinz. Überlegungen zur Bedeutung des Legalitätsprinzips in rechtsstaatlichen Strafverfahren In: Festschrift für Hanns Dünnebier; Berlin und New York, 1982.

⁴⁷⁶ MIŘIČKA, August. Trestní právo hmotné: část obecná i zvláštní. Praha: Věšhrd, 1934, str. 12.

to, že tak učiní přiměřeněji a objektivněji, přičemž monopol státu na *ius puniendi* je výhodnější pro všechny zúčastněné.⁴⁷⁷ Tuto ideu vyjadřuje i myšlenka Montesquieua o tom, že „*máme dnes obdivuhodný zákon, který chce, aby princ, jenž je orgánem výkonu práva, stanovil při každém soudu svého zástupce (...) Ten bdí za občany, jedná za ně a oni mohou zůstat klidní.*“⁴⁷⁸ Zdůrazňuje se skrze ni přítomnost veřejné moci v zákoně. Pipek výstižně uvádí, že zásada legality a zásada oficiality jsou reprezentanty veřejnoprávního pojetí trestního práva a státního trestně-právního a trestně-procesního nároku, jejich nahrazení jejich opakem (zásadami dispozitivní a oportunitní) by znamenalo dalekosáhlou změnu pojetí trestního práva a trestního řízení, kterou by opodstatňovala pouze změna podstaty trestněprávního nároku ze státního na soukromý. Jejich význam spočívá v tom, že je vyjádřením historických zkušeností a důležitou garancí, které jsou navíc umístěny přímo v trestním řízení, toho, že moc k výkonu trestní spravedlnosti svěřená nadspolečenské instituci, kterou je stát, bude skutečně vykonána a to bez ohledu na momentální zájmy té či oné mocenské skupiny. Jde tedy o významné garance nezávislého výkonu justice.⁴⁷⁹

Esenciální pro zásadu legality v jejím klasickém pojetí je, že trestní řízení je povinno uskutečňovat trestní právo hmotné tak, že na základě materiálního práva spáchané trestné činy nezůstanou nepotrestané a na základě procesního práva musí z rigorózně věcných aspektů proti každému podezřelému bez ohledu na jeho postavení následovat vyšetření činu a obžaloba. Příslušné orgány činné v trestním řízení tedy nesmí provádět žádnou selekci podle jakéhokoli kritéria, ve všech případech musejí postupovat stejně. Zásada legality tedy zavazuje policejní orgán v případě existence odpovídajícího počátečnímu podezření zahájit trestní stíhání a státního zástupce v případě jeho potvrzení podat obžalobu. Hovoří se tedy o vyšetřovací a obžalovací povinnosti. Jde o důsledek, žádoucí korelát obžalovacího monopolu, kdy jak materiální trestní nárok, tak i jeho prosazování připadají státu. Vyjma této faktické esenciální funkce má tato zásada další funkce, a to v několika směrech – při uplatňování ústavního principu rovnosti (čl. 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod),⁴⁸⁰ který je procesním vyjádřením hmotněprávní zásady *nullum crimen sine lege*, dále při eliminaci možnosti politického ovlivňování trestního řízení a při zabezpečování rovnoměrnosti a predikovatelnosti

⁴⁷⁷ PROVAZNÍK, Jan. Trestněprávní poměr a trestněprocesní vztah ve světle ochrany základních práv – posun paradigmatu? Právník, 2015, č. 3, str. 229 an.

⁴⁷⁸ MONTESQUIEU, Charles. Loius. O duchu zákonov. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2003, str. 199.

⁴⁷⁹ PIPEK, Jiří. K některým profilujícím základním zásadám trestního řízení. Právní obzor, 2002, č. 4, str. 358.

⁴⁸⁰ Princip rovnosti občanů před zákonem se však nepojí pouze se zásadou legality, ale i se zásadou oportunitní v podobě diskrečního oprávnění státního zástupce. Pokud je tedy přesně vymezeno, na základě kterých kritérií je uvážení veřejného žalobce omezeno, nemusí se automaticky jednat o rozpor s tímto principem. Srov. WEIGEND, Thomas. Anklagepflicht und Ermessen. Baden-Baden: Nomos-Verlagsgesellschaft, 1978, str. 76 an.

trestní justice. Dále umožňuje plné uplatnění ostatních základních zásad trestního řízení. Dodejme však, že povinnost žalobce stíhat podle německých a rakouských teoretiků neznamena povinnost trestat, neboť plně postačí, pokud si stát ponechá kontrolu nad vyřešením trestného činu, aby minimálně ze sociálně-etického pohledu zajistil rovnost a skutečné „smíření“ pachatele a společnosti. Výklad, že je nutné pro každý trestný čin podat obžalobu a tím požadovat uložení trestu je vystavěn na ideologii absolutních (odplatných) teorií trestu.

Hlavní význam zásady legality tedy spočívá v právní jistotě, rovnosti lidí před zákonem a předvídatelnosti práva, jako atributů demokratického právního státu.⁴⁸¹ Zásada legality sebou přináší jasnou předvídatelnost práva, v našem případě předvídatelnost rozhodování orgánů činných v trestním řízení, tedy právní jistotu, přičemž součástí právní jistoty je i „*garance věrohodnosti státu při plnění jeho závazků*.“⁴⁸² Tyto principy přítomné v trestním řízení však nemohou náhle zmizet jen proto, že zásadu legality v určitém bodu trestního řízení vystřídá oportunitní řešení. Spácháním trestného činu vzniká vztah mezi státem a pachatelem (trestněprávní vztah), kdy jeho obsahem je právo odsoudit pachatele, uložit mu trest a zajistit jeho výkon a tomu relační povinnost pachatele uložený trest přijmout, resp. podřídit se. Zásada legality má zajistit, že stát se svých oprávnění, které vznikají spácháním trestného činu, nevzdá a že každá osoba může dobře předvídat, jaké konsekvence bude mít, pokud dojde k porušení norem trestního práva hmotného.

V trestněprávní nauce 19. století byla zásada legality spojována s existencí tzv. skutkových a právních podmínek trestního stíhání zavedených Storchem, později převzatých Miříčkou, Prušákem i Solnařem. Mezi faktické podmínky Storch řadil oprávnění státního zástupce zkoumat, zda stíhání i trestní řízení mohou vést za daných okolností k žádoucímu výsledku, zvažovat závažnost učiněného oznámení, rozhodnout v návaznosti na důkazy opatřené ve vyhledávání a s ohledem na důvody podezření o stíhání nebo nestíhání trestného činu a jeho pachatele.⁴⁸³ Solnař pod těmito podmínkami spatřoval dostatečné podezření ze spáchání veřejnožalobního trestného činu.⁴⁸⁴ Naproti tomu Glaser tvrdil, že vedle striktní právní úvahy, že trestní stíhání musí nastoupit všude tam, kde nastoupit má, a může se nekonat, jen pokud to zákon stanoví, je třeba vždy připustit uvážení účelnosti trestního stíhání, které zakládá

⁴⁸¹ TOMOSZEK, Maxim. Podstatné náležitosti demokratického právního státu. Praha: Leges, 2015, str. 82 an.

⁴⁸² SLÁDEČEK, Vladimír, MIKULE, Vladimír, SYLLOVÁ, Jindřiška. Ústava České republiky: komentář. Praha: C.H. Beck, 2016, str. 24 an.

⁴⁸³ STORCH, František. Řízení trestní rakouské. I. díl. Praha: J. Otto, 1887(reprint Praha: Wolters Kluwer, 2011), str. 266.

⁴⁸⁴ SOLNAŘ, Vladimír. Učebnice trestního řízení platného v Zemi české a moravskoslezské. Praha: Melantrich, 1946, str. 64.

srovnání výhod, které přinesou podniknuté kroky a významu účelu trestního stíhání. Je tak třeba přihlížet i k hlediskům procesní ekonomie.⁴⁸⁵

Zásada legality je korelátem ke státnímu žalobnímu monopolu. Je tedy logickým důsledkem postulátu, že trestní řízení není jen právem, ale povinností státu. Uvedenou tezi pregnantně shrnuje Storch tím, když říká, že „*právo trestní jest netoliko právem, ale především povinností státu, k jejímžto vykonávání stát sama sebe zavazuje již samotným zákonem trestním. Myšlenka, že by stát mohl se v každém jednotlivém případě osvoboditi od této povinnosti (...) odporuje samému pojmu povinnosti a činí z trestního stíhání správní (...) Zásada legality jen nechce dopustiti, aby o tom veřejném prospěchu jednotlivý státní úředník a to v každém konkrétním případě rozhodoval. Uvážení prospěchu vyplývajícího z trestního stíhání staniž se de lege ferenda základem samotného zákona trestního, kterýž tak bude upraven, aby jen takové skutky prohlašoval za trestné, jichžto trestání žádá obecné dobro*“.⁴⁸⁶ Signifikantní je též pojetí legality u Kallaba, který říká, že „*zásadu, že trestní stíhání jest povinností státu, nazýváme zásadou legality, chceme-li vyjádřiti, že již trestní zákon ukládá státu tuto povinnost, že tedy státní orgány trestním stíháním pověřené jen o tom mají uvažovati, zda jsou tu zákonné podmínky trestání, nikoliv o tom, jaké účinky snad bude mít trestní proces míti pro pachatele, poškozeného nebo kohokoliv jiného*“.⁴⁸⁷

Žalobní politika založená na vůdčí zásadě legality má na českém území velmi dlouhou tradici. Dokladem toho je, že touto zásadou byl v historii ovládán již trestní řád z roku 1850, následně i trestní řády z roku 1873, 1950, 1956 a 1961, byť i v těchto předpisech lze nalézt určité oportunní výjimky.⁴⁸⁸ Tyto výjimky z počátku pronikly do trestního řízení jen vůči omezenému okruhu subjektů (trestní řízení ve věcech mladistvých), načež v roce 1945 nastal průlom v přípustění relativních a absolutních důvodů oportunního postupu veřejné žaloby v trestním řízení i proti dospělým pachatelům. V trestním řádu z roku 1850 byla zásada legality vyjádřena v ustanovení § 57 tak, že státní zástupci byli povinni stíhat z moci úřední všechna trestná jednání, o kterých se dozví a která nejsou vyšetřována a stíhána pouze na žádost poškozeného. Na toto ustanovení navazovalo § 94, jímž bylo stanoveno, že státní zástupce má všechna došlá oznámení o zločinech a přečinech, které pokládá za závažná, tak jako jemu

⁴⁸⁵ GLASER, Julius Anton. Handbuch des Straftprozess. Band I. Leipzig: Duncker&Humbolt, 1883, str. 222 - 227.

⁴⁸⁶ STORCH, František. Řízení trestní rakouské. I. díl. Praha: J. Otto, 1887 (reprint Praha: Wolters Kluwer, 2011), str. 267.

⁴⁸⁷ KALLAB, Jaroslav. Učebnice trestního řízení platného v Čechách a v zemi Moravskoslezské hledě k osnově sjednoceného řádu z roku 1929. Brno: Právník, 1930, str. 21.

⁴⁸⁸ GŘIVNA, Tomáš. Několik poznámek k zásadě oportunity v návrhu věcného záměru nového trestního řádu. Trestní právo, 2004, č. 12, str. 3-6; KANDOVÁ, Katarína. Historický exkurs do uplatňování zásady legality a oportunity v trestním řízení. In: LENHART, Michal, GIBA, Marián (eds.) Mířníky práva v stredoEurópskom priestore 2016. Bratislava: UKo, 2016, str. 336 an.

známé důkazní prostředky oznámit vyšetřujícímu soudci a podat vhodné návrhy. V trestním řádu z roku 1873 byla zásada legality vyjádřena v ustanovení § 34 tak, že „*státní zástupcové mají každý čin trestný, o kterémž se dovědí, a kterýž se nemá vyšetřovati a trestati jen k požádání toho, jehož se týče, z povinnosti úřadu stíhati, a mají tedy, čeho potřebí, naříditi, aby u příslušného soudu vyšetřování se zavedlo a vinník byl potrestán.*“ Tento trestní řád tedy rozeznával kromě veřejnožalobných deliktů rovněž trestné činy, jež se stíhaly pouze na základě soukromé žaloby, kterou byl oprávněn podat zpravidla poškozený.⁴⁸⁹ Povinnost státního zástupce stíhat veškeré veřejnožalobní trestné činy byla v některých případech podmíněna návrhem oprávněné osoby, nebo zmocněním státního úřadu.⁴⁹⁰ Pokud jde o trestní řád z roku 1950, tak tato zásada nebyla *expressis verbis* uvedena, nicméně za její zákonný projev je obvykle považováno ustanovení § 77, které stanovilo povinnost prokurátora konat vyšetřování, dozvěděl-li se o spáchání trestného činu. Byla-li však věc již dostatečně vysvětlena, měl tento povinnost ihned podat obžalobu, trestní stíhání zastavit či přerušit nebo postoupit věc příslušnému prokurátorovi. Konečně v trestním řádu z roku 1956 byla tato zásada vyjádřena hned v ustanovení § 2 odst. 1, kde zákonodárce zakotvil povinnost prokurátora stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví, přičemž výjimky byly přípustné jen podle zákona.

Trestní řád z roku 1961 zásadu legality koncipoval v § 2 odst. 3 tr. řádu tak, že „*prokurátor je povinen stíhat všechny trestné činy, o nichž se dověděl; výjimky jsou přípustné jen podle zákona.*“ Toto ustanovení bylo v roce 1980⁴⁹¹ doplněno o „*vyhlášené mezinárodní smlouvy*“, čímž přibyla další kategorie výjimek z této zásady. Dále s účinností od roku 1994⁴⁹² došlo k terminologické změně z „*prokurátora*“ na „*státního zástupce*“. Konečně další novelou trestního řádu z roku 1995⁴⁹³ bylo toto ustanovení formulováno tak, jak jej známe dnes, tedy že „*státní zástupce je povinen stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví, pokud zákon nebo vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, nestanoví jinak.*“⁴⁹⁴ Do budoucna lze očekávat, že v souvislosti se zřízením Úřadu evropského veřejného žalobce, bude tato zásada upravena, např. tak, že „*státní zástupce je povinen stíhat všechny trestné činy, o*

⁴⁸⁹ Jednalo se například o trestný čin krádeže nebo cizoložství mezi manžely, trestné činy podle zákona na ochranu cti, zákona autorského apod.

⁴⁹⁰ Jednalo se o tzv. delikty návrhové nebo k návrhu stíhatelné (např. trestný čin ohrožení pohlavní nemocí mezi manžely nebo snoubenci) a delikty ke zmocnění stíhatelné, když např. pro urážku četníka bylo nutné vyžádat zmocnění ke trestnímu stíhání od ministerstva vnitra.

⁴⁹¹ Novela trestního řádu zákonem č. 43/1980 Sb.

⁴⁹² Novela trestního řádu zákonem č. 292/1993 Sb.

⁴⁹³ Novela trestního řádu zákonem č. 152/1995 Sb.

⁴⁹⁴ Změna je ve tvaru slovesa „*o nichž se dověděl*“ na „*o nichž se dozví*“. Podle důvodové zprávy má nová formulace mít praktický význam zejména při aplikaci institutu dočasného odložení trestního stíhání (§ 159a odst. 1 tr. řádu).

nichž se dozví, pokud zákon, přímo použitelný předpis Evropské unie nebo vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, nestanoví jinak.“

Ačkoli zásada legality má stále v českém trestním řízení své nezastupitelné místo již více než 150 let, nelze ji chápat jako v 19. či 20. století. Nárůst nových forem kriminality, které s sebou přinesly společenské a ekonomické změny, a související tlak na tradiční pojetí trestního řízení či obecně trestní spravedlnosti, podle mého názoru neumožňují setrvat na požadavku prosazení bezvýjimečné legality. Klasický význam zásady legality byl tedy modifikován do nového pojetí, které spočívá v dosahování rovného zacházení před zákonem a orgány státu (orgány činnými v trestním řízení). Nový pohled tedy dává prostor nejen pro vyřízení věci, ale i pro uspokojivé řešení konfliktu, čímž se uskuteční jedna z úloh trestního řízení. K modernímu pojetí zásady legality se vyslovili také autoři Jílovec a Kozák. Podle jejich názoru není v dnešní době možné z hlediska účelu trestního řízení akceptovat formální a striktní pojetí zásady legality. To podkládají tím, že dnešní doba je provázána vyšší mírou výskytu kriminality, avšak vzhledem k zahlcení orgánů činných v trestním řízení není možné trvat na tom, aby byly všechny trestné činy stíhány v klasickém trestním řízení; není to fakticky možné ani žádoucí.⁴⁹⁵ Ostatně takový požadavek by byl v rozporu s kriminologickými poznatky o tom, že bagatelní trestné činy nelze řešit pouze cestou represe⁴⁹⁶ a řada alternativních řešení umožňuje zajistit nápravu pachatele lépe než trest a přispět k urovnání konfliktu mezi ním a poškozeným (obětí). Ústavní soud v této souvislosti poznamenal, že „*moderní trestněprávní systém zohledňuje také následky, které by mohly být vyvolány aplikací právní normy, a pro takové případy, kdy bezvýjimečné prosazení trestní normy by mohlo způsobit více škody než užítku, připouští některé výjimky z obecně platných pravidel ofiiciality a legality*“.⁴⁹⁷

V novodobé historii dochází k prolamování zásady procesní legality již více než 27 let, přesto je stále naukou za platnou zásadu trestního řízení považována a její narušování jsou dosud vnímány jen jako výjimky z ní. Jelikož však takových počet výjimek ze zásady legality roste a pravděpodobně bude nadále narůstat,⁴⁹⁸ je stále více legitimní otázka, zda nedochází k podstatné změně charakteru trestního řízení v otázce zahájení trestního stíhání, tedy zda se zásada legality nestává pouhou proklamací, jinak řečeno zda nedochází nahrazení konceptu „*legality s částečným uplatněním oportunity*“ konceptem „*oportunity s částečným uplatněním*“

⁴⁹⁵ JÍLOVEC, Michal, KOZÁK, Vítězslav. Legalita a oportunita ve světle připravované rekodifikace trestního procesu. In: JELÍNEK, Jiří (ed.) Základní zásady trestního řízení – vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: 2016, str. 62.

⁴⁹⁶ JIŘÍČEK, Pavel, MAREK, Tomáš. Řešení bagatelních deliktů. Praha: Leges, 2014, str. 24, 93 an., 106 an.

⁴⁹⁷ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 3113/2013 ze dne 29. 4. 2014.

⁴⁹⁸ KURILOVSKÁ, Lucia. Európska prokuratura. In: ZÁHORA, Jozef (ed.). Aktuálne problémy prípravného konania trestného. Praha: Leges, 2014, str. 225.

legality.“ Kristková v této souvislosti poukazuje na to, že obě zásady se nevylučují, neboť jsou k sobě komplementární.⁴⁹⁹ S tímto názorem lze však souhlasit pouze do okamžiku, dokud si zásada legality udrží své vůdčí postavení a prvky oportunitity budou představovat toliko výjimky z ní, opačně je to totiž vyloučeno z povahy zásady legality.

Zásada legality je tedy v českém trestním řízení vyjádřena v § 2 odst. 3 tr. řádu, v němž se státnímu zástupci ukládá povinnost stíhat *všechny trestné činy*,⁵⁰⁰ o nichž se dozví, pokud to zákon nebo vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, nestanoví jinak. Určitý základ zásady legality přitom nacházíme v trestním právu hmotném, tedy ve stanovení skutkových podstat trestných činů.⁵⁰¹ Aby však státní zástupce mohl někoho stíhat pro spáchání trestného činu, musí pro to být splněny zákonné důvody – naplněna zásada řádného zákonného procesu (§ 2 odst. 1 tr. řádu).⁵⁰²

Státní zastupitelství, resp. státní zástupce podle čl. 80 Ústavy ČR zastupuje veřejnou žalobu v trestním řízení.⁵⁰³ Podle Fenyka je to státní zástupce, jenž nese zásadní odpovědnost za iniciování a průběh trestního řízení,⁵⁰⁴ což plyne i z § 2 odst. 3 tr. řádu. Vedle trestního řádu je odpovědnost státního zástupce za naplnění zásady legality vyjádřena i v zákoně o státním zastupitelství (ZoSZ). I pro státní zastupitelství totiž platí, že je při výkonu své působnosti povinno využívat prostředky, které mu poskytuje zákon (§ 2 odst. 1 ZoSZ), přičemž je orgánem veřejné žaloby v trestním řízení a plní další úkoly vyplývající z trestního řádu [§ 4 odst. 1 písm. a) ZoSZ]. Nauka za projev zásady legality v opravném řízení považuje právo státního zástupce podávat opravné prostředky v neprospekch obviněného.⁵⁰⁵

Důležitou roli pro plné pochopení této zásady sehrává jazyková metoda výkladu práva. Jako první je nutno uvést, že tato zásada se vztahuje pouze ke státnímu zástupci, kterému stanoví povinnost; nevztahuje se tedy ke všem OČTŘ nebo jiným osobám na řízení zúčastněným. Státním zástupcem je osoba, která byla jmenována ministrem spravedlnosti za dodržení podmínek pro výkon tohoto povolání uvedených v § 17 a násl. ZoSZ. Na druhou

⁴⁹⁹ KRISTKOVÁ, Alena. K legalitě a oportunitě v českém trestním řízení. Trestní právo, 2014, č. 4, str. 4 – 13.

⁵⁰⁰ Zásada se tedy nevztahuje na přestupky a na kárná (disciplinární) provinění.

⁵⁰¹ ERB, Volker. Legalität und Opportunität : gegensätzliche Prinzipien der Anwendung von Strafrechtsnormen im Spiegel rechtstheoretischer, rechtsstaatlicher und rechtspolitischer Überlegungen. Duncker & Humblot, Berlin 1999, str. 119.

⁵⁰² Z komparativního pohledu můžeme poukázat na ustanovení § 2 odst. 5 TP, které zní: „*Prokurátor v trestnom konaní zastupuje štát. Ak tento zákon, medzinárodná zmluva vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom (ďalej len „medzinárodná zmluva“) alebo rozhodnutie medzinárodnej organizácie, ktorým je Slovenská republika viazaná, neustanovuje inak, prokurátor je povinný stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa dozvedel.*“

⁵⁰³ MUSIL, Jan. Ústavněprávní pozice státního zastupitelství. Státní zastupitelství, 2016, č. 1, str. 9 an.

⁵⁰⁴ FENYK, Jaroslav. Zásada legality nebo oportunitity v novém trestním řízení? In: *Dny práva 2010*, Brno: Masarykova univerzita, 2010, str. 31 – 32.

⁵⁰⁵ Odkazuje přitom na § 2 odst. 1, 2 ZoSZ – ŠÁMAL, Pavel; MUSIL, Jan; KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 796.

stranu v důsledku stanovení povinnosti subjektu práva, státnímu zástupci, je logické, že musí být dáno právo jiným subjektům, aby se mohly domáhat splnění povinností státního zástupce. Ačkoli je zásada legality *de lege lata* adresována státnímu zástupci, vztahuje se, za použití systematického⁵⁰⁶ a logického výkladu (*ad maiore ad minus*),⁵⁰⁷ i na policejní orgán.⁵⁰⁸ Určité zpřesnění by v tomto ohledu měly přinést rekodifikační práce, které zásadu legality koncipují tak, že: „*Státní zástupce a policejní orgán jsou povinni stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví, pokud zákon nebo vyhlášená mezinárodní smlouva, kterou je Česká republika vázána, nestanoví jinak.*“ Pro úplnost dodejme, že se v žádném případě nevztahuje na soud, neboť ten je nestranný a nezávislý. Pozitivní skutečností je tak to, že tato zásada bude i nadále vůdčí zásadou v otázce zahájení trestního stíhání, přičemž se nepodlehlo se tlaku státních zástupců, kteří navrhovali opačnou kalibraci, tedy zavedení zásady oportunitity.⁵⁰⁹

Podle Růžičky zásada legality neznamená, že státní zástupce je povinen stíhat všechny osoby, ohledně nichž obdrží jakoukoli, třeba i nerelevantní informaci, že se měla zřejmě dopustit trestného činu.⁵¹⁰ Trestně-procesní úpravy ovládané zásadou legality předpokládají, že státní zástupce, potažmo jiný orgán trestního řízení, stíhá až na zákonné nebo mezinárodněprávní výjimky veškeré trestné činy, o nichž se dozví, jelikož počítají s tím, že veřejný zájem náleží v zákoně a není tudíž nutné (či dokonce je nežádoucí) v každém jednotlivém případě posuzovat jeho přítomnost. Státní zástupce je orgánem veřejné žaloby v trestním řízení a plní další úkoly vyplývající z trestního řádu. Obecně doktrína vnímá zásadu legality jako upřesnění zásady oficiality nebo spíše jako zásadu, jež vyplývá ze zásady oficiality (§ 2 odst. 4 věta první tr. řádu), která stanoví, že „*jestliže tento zákon nestanoví něco jiného, postupují orgány činné v trestním řízení z úřední povinnosti*“. Někteří autoři uvádějí, že zásada legality je důsledkem zásady oficiality v otázce zahájení trestního řízení, kdežto zásada oficiality platí pro všechny stadia trestního řízení.⁵¹¹ Zásada oficiality vyjadřuje veřejný zájem

⁵⁰⁶ Dovozeno z ustanovení § 157 odst. 1, § 158 odst. 1, 2, 3, § 164 odst. 1 tr. řádu.

⁵⁰⁷ KUČERA, Pavel, PTÁČEK, Michal. K některým aspektům postupu policejního orgánu před zahájením trestního stíhání. *Trestní právo*, 2008, č. 9, str. 3.

⁵⁰⁸ Srov. náleží Ústavního soudu ČR sp. zn. III. 693/06 ze dne 7. 12. 2006: „*Není porušením práva na spravedlivý proces, jestliže státní zástupce využije svého oprávnění podle § 174 odst. 2 písm. e) tr. řádu a na podkladě stížnosti obviněného zruší předchozí usnesení policejního orgánu o zahájení trestního stíhání a nahradí je vlastním rozhodnutím o zahájení trestního stíhání, proti němuž stížnost není přípustná. V projednávaném případě navíc Ústavní soud shledal postup státního zástupce plně v souladu se zásadou legality (§ 2 odst. 3 tr. řádu) a dále zejména se zásadou rychlosti a hospodárnosti řízení podle § 2 odst. 4 tr. řádu.*“

⁵⁰⁹ GRIVNA, Tomáš. Základní zásady v připravované rekodifikace trestního řízení z komparativního pohledu In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) *Principy a zásady v trestnom práve*. Košice: UPJŠ, 2014, str. 62

⁵¹⁰ RŮŽIČKA, Miroslav. K veřejné žalobě v České republice (pohled trestněprávní). In: ZARIVNIJ, Petr (ed.). *Veřejná žaloba a její perspektivy*. Brno: MUNI, 2015, str. 91.

⁵¹¹ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Leges, 2016, str. 131 – 133.

na potrestání pachatelů a zároveň v sobě obsahuje nárok státu viníky potrestat, k realizaci tohoto nároku postupují státní orgány z úřední povinnosti (*ex officio* – zásada oficiality), tj. pouze na základě reálného podezření, že došlo ke spáchání trestního činu a bez podnětu a nezávisle na vůli stran. Stejnou podstatu v sobě obsahuje i zásada legality, jež, jak uvádí Pipek, je odpovědná za realizaci právního míru.⁵¹² Souvislost zásady legality se zásadou oficiality je tedy nepochybná, k čemuž se potom váže to, že orgány činné v trestním řízení nemají přihlížet k obsahu petic, které zasahují do plnění jejich povinností (2 odst. 4 věta poslední tr. řádu).⁵¹³

Zásada legality v sobě obsahuje nejen povinnost iniciační, tj. zahájit trestní stíhání,⁵¹⁴ ale obsahuje v sobě i funkci akuzační (obžalovací), tj. veřejný žalobce má povinnost předat obviněného oprávněnému orgánu (soudu), jenž rozhodne o jeho vině. Z tohoto důvodu nelze spojovat zásadu legality toliko s počátkem trestního řízení, ale je nutné vztahovat ji na celou dobu řízení přípravného, než je obviněný na základě obžaloby (§ 176 tr. řádu), návrhu na potrestání [§ 179c odst. 2 písm. a) tr. řádu], nebo na základě návrhu na schválení dohody o vině a trestu (§ 175a tr. řádu) předán soudu. Předáním soudu, jako nejvýznamnějším projevem, je tedy završena zásada legality. Neuplatňuje se tedy v soudním stadiu,⁵¹⁵ čímž však není podle slovenského autora Trylče vyloučené, že by se v tomto stadiu nevyskytovaly prvky charakterizující tuto zásadu. Zde jsou však vyjádřením obžalovací zásady. Jako argumenty proto toto stanovisko přitom uvádí, že prokurátor vede trestní stíhání v předsoudním i soudním stadiu, byť má přitom rozdílné postavení (*dominus litis*/strana trestního řízení) a rozdílná práva a povinnosti; dále podáním obžaloby by obsah obžalovací zásady vyčerpaný, neboť obžalovací zásada určuje prokurátorovi dostát podané obžalobě, tedy povinnost realizace trestního stíhání před soudem, a proto je nelogické a nadbytečné, aby povinnost prokurátora vést trestní stíhání dvěma základními zásadami, které jsou navíc uvedeny ve stejné ustanovení (§ 2 odst. 5 TP). Nepopíratelné však je, že zásada legality je pojmána jako zásada zahájení trestního stíhání, z čehož vyplývá, že se na dodržování a uplatňování této zásady klade větší důraz v předsoudním

⁵¹² PIPEK, Jiří. Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení. Právník. 2000, č. 12, str. 1152.

⁵¹³ FENYK, Jaroslav, DRAŠŤÍK, Antonín a kol. Trestní řád. I. díl. Komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 11-12. Toto ustanovení je širším provedením čl. 18 odst. 2 LZPS o tom, že petici se nesmí zasahovat do nezávislosti soudu.

⁵¹⁴ Povinnost stíhat trestné činy vyjádřená v zásadě označuje stádia trestního řízení od zahájení trestního stíhání podle § 160 TR, přes vyšetřování, podání obžaloby, konání hlavního líčení, vyhlášení rozsudku soudem, případně přes opravné řízení a řízení vykonávací. Povinnost stíhat je realizována řadou dílčích kroků orgánů přípravného řízení, tj. státního zástupce a policejního orgánu, přičemž zahrnuje povinnost činit opatření k odhalení trestných činů a ke zjištění jeho pachatelů (§ 158 odst. 1 tr. řádu), přijímat oznámení o trestných činech (§ 158 odst. 2 tr. řádu), objasňovat a prověřovat skutečnosti nasvědčující tomu, že byl spáchán trestný čin (§ 158 odst. 3 tr. řádu) a povinnost zahájit trestní stíhání (§ 160 tr. řádu).

⁵¹⁵ O existenci zásady legality v řízení před soudem je přesvědčena v polské nauce přesvědčena ROGACKA-RZEWNICKA, Maria. Oportunizm i legalizm ścigania przestępstw w świetle współczesnych przeobrażeń procesu karnego. Wolters Kluwer, 2007.

stadiu než v soudním stadiu. Autor však dále dodává, že ať už budeme zásadu legality chápat jako zásadu vztahující se výlučně na předsoudní stadium či jako zásadu vyskytující se jak v předsoudním, tak v soudním konání, jsou obě pojetí bez praktického dopadu na trestní stíhání.⁵¹⁶ Bylo již naznačeno, že se zásadou legality v první řadě souvisí zásada oficiality (§ 2 odst. 4 tr. řádu), podle které nestanoví-li zákon něco jiného, postupují orgány činné v trestním řízení z úřední povinnosti. Jakmile jsou tedy dány zákonné podmínky pro provedení určitého procesního úkonu, je příslušný orgán povinen takový úkon provést a nemůže od něho upustit.⁵¹⁷ Zásada oficiality je v některých případech prolomena.⁵¹⁸ Důležitým průlomem do ní je zásada obžalovací, že se soud konkrétní trestní věci může zabývat pouze na základě obžaloby, návrhu na potrestání nebo návrhu na schválení dohody o prohlášení viny a přijetí trestu podaných státním zástupcem, který obžalobu před soudem zastupuje. Relace mezi zásadou legality a oficiality je velmi úzká a někdy se lze ve výkladech obou zásad setkat s jejich vzájemným směřováním, či s názorem, který považuje zásadu legality za speciální projev zásady oficiality ve vztahu k zahájení trestního stíhání. Zásadu oficiality je třeba uplatňovat v celém trestním řízení, až do vynesení pravomocného rozhodnutí, tj. samozřejmě v řízení přípravném, ale i v řízení před soudem, kdy soud z úřední povinnosti vyhledává důkazy a objasňuje skutkový stav a stejně tak rozhoduje z úřední povinnosti o vině a trestu, resp. z úřední povinnosti zproští obžalovaného obžaloby, pokud k jeho odsouzení nejsou dostatečné důkazy (§ 226 tr. řádu).

Za součást zásady oficiality bývá také považována zásada vyhledávací, která konkretizuje zásadu oficiality, pokud jde o důkazní řízení (dokazování).⁵¹⁹ Podle ní jsou všechny orgány činné v trestním řízení povinny zjišťovat právně relevantní skutečnosti a vyhledat o nich důkazy i bez návrhu stran.⁵²⁰ Zásada vyhledávací, oficiality a legality mají společné to, že orgány činné v trestním řízení až na zákonem stanovené výjimky vykonávají své pravomoci v zájmu společnosti (ve veřejném zájmu) nezávisle na vůli jednotlivých účastníků. Pokud nastane zákonný předpoklad, nemůže příslušný orgán čekat na jiný podnět, ale musí *ex officio* rozhodnout, ať už se jedná o provedení důkazu, jiného procesního úkonu či

⁵¹⁶ TRYLČ, Milan. Niekoľko poznámok k zásade legality a k zásade oportunity. In: Milníky práva vo stredoeurópskom priestore 2012 – II. časť. Bratislava: PF UKo v Bratislave, 2012, str. 635-634.

⁵¹⁷ Např. s odkazem, že jeho provedení účastníci nenavrhli či si jeho provedení nepřejí, tedy bez ohledu na stanovisko a postavení určitých osob.

⁵¹⁸ Např. zahájit trestní stíhání pro některé trestné činy je možné se souhlasem poškozeného, opravné řízení se zahajuje podáním opravného prostředku.

⁵¹⁹ PIPEK, Jiří. Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení. Právník, 2000, č. 12, str. 1144 an.

⁵²⁰ S touto zásadou jsou podle Jelínka spojeny tři zásadní problémy (procesní odpovědnost za zjištění skutkového stavu v trestním řízení, otázka tzv. nesporných skutečností a institut dohody o vině a trestu) - JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 146 - 149.

zahájení trestního stíhání. Jelikož je zásada legality pojímána jako zásada zahájení trestního stíhání, je zde nepochybná souvislost i se zásadou *ne bis in idem*.⁵²¹

4. 4. 2. 2 Výjimky ze zásady legality

Zásada legality v obecné rovině představuje zásadní omezení úvahy státního zástupce v otázce zahájení trestního stíhání, kdy mu neumožňuje stíhání nezahájit nebo věc vyřídit jinak. Již ze samotné textace ustanovení § 2 odst. 3 tr. řádu pak vidíme, že zásada legality není pojímána absolutně, neboť předpokládá existenci výjimek různé povahy – a) *výjimky stanovené zákonem*, a to buď jako absolutní překážku trestního stíhání, nebo relativní překážku trestního stíhání; b) *výjimky stanovené vyhlášenou mezinárodní smlouvou*. Do budoucna lze, v souvislosti se zřízením Úřadu evropského veřejného žalobce a jeho působnosti, očekávat další skupinu výjimek („*výjimky stanovené přímo použitelným předpisem Evropské unie*“).

Pokud jde o případy, kdy výjimky z povinnosti stíhat stanoví mezinárodní smlouva, je potřebné zdůraznit, že překážka jejich uplatnění obou zásad je formulována různě a má i různé důsledky.⁵²² Pipek správně uvádí, že výjimky ze zásady legality jsou výjimkami z práva a povinnosti stíhat (tj. realizovat státní procesní nárok), z povinnosti udržovat právní mír, když jeho realizace by, právě z pohledu této povinnosti, byla ve vztahu k právnímu míru kontraproduktivní. Obecně pak dodává, že výjimky ze zásady legality by měly právní mír, když ne nastolovat, tak alespoň podporovat. Záleží však na tom, jaká je podstata těchto výjimek z pohledu principů demokratického právního státu (zejména právní jistoty a požadavku rovnosti).⁵²³ Nyní je potřeba zmínit některé výjimky ze zásady legality. Vzhledem ke skutečnosti, že se počet výjimek ze zásady legality rozšiřuje, je možné se, v souladu se stanoviskem Jelínka, ptát, zda rozsah případů oportunitity již neznamena podstatnou erozi zásady oficiality a z ní vycházející zásady legality a tím i podstatnou změnu charakteru trestního řízení. Současně uvádí celkem deset výjimek ze zásady legality, které dále člení na situace, kdy státní zástupce stíhat nesmí či nemusí a případy dočasného odložení trestního stíhání.

Pokud jde o první kategorii, kdy státní zástupce stíhat nesmí (tedy tehdy, ani kdyby chtěl), jsou tam zařazovány případy, kdy jde o osoby vyňaté z pravomoci orgánů činných v

⁵²¹ Zásada *ne bis in idem* v podobě zákazu dvojího trestního stíhání a potrestání pro týž skutek je základním lidským právem zaručeným čl. 40 odst. 5 LZPS, čl. 4 odst. 1 Protokolu č. 7 k EÚLP, čl. 14 odst. 7 MPOPP, čl. 50 LZPEU.

⁵²² V mezinárodních smlouvách nalezneme omezení zásady legality např. v čl. 21 Evropské úmluvy o předávání trestního řízení (sdělení č. 551/1992 Sb.) nebo v čl. 4 odst. 2 písm. a) Evropské dohody o osobách účastnících se řízení před Evropským soudem pro lidská práva (sdělení č. 85/2009 Sb. m. s.). NOVOTNÁ, Jaroslava. Dvě úvahy o uplatnění principu legality inspirované trestněprávní úpravou Spolkové republiky Německo. Bulletin advokacie, 2004, č. 2, str. 37 – 38.

⁵²³ PIPEK, Jiří. K některým profilujícím základním zásadám trestního řízení. Právní obzor, 2002, č. 4, str. 357.

trestním řízení proto, že požívají výsad a imunit podle zákona nebo mezinárodního práva (§ 10 tr. řádu), nebo je-li trestní stíhání nepřijatelné (§ 11 tr. řádu), nebo poškozený neudělí (či jej vezme zpět) souhlas k trestnímu stíhání v případech zákonem předpokládaných (§ 163, § 163a tr. řádu),⁵²⁴ nebo o případ, kdy je jurisdikce státu je zúžena mezinárodními smlouvami, které jsou součástí právního řádu (§ 9 odst. 2 tr. zákoníku).

Do druhé kategorie, kdy státní zástupce stíhat může, ale nemusí, jsou naukou řazeny případy, kdy je trestní stíhání neúčelné nebo jsou-li splněny podmínky pro uplatnění tzv. odklonů. Jinak řečeno, v prvním případě se jedná o případy využití oportunity, kdy absentuje veřejný zájem, ve druhém případě je veřejný zájem sice oslaben, ale nezanikl (odklony). Neúčelnost může spočívat v tom, že trest, k němuž může stíhání vést, je zcela bez významu vedle trestu, který pro jiný čin byl obviněnému již uložen nebo ho podle očekávání postihne [§ 172 odst. 2 písm. a) tr. řádu], anebo v tom, že již o skutku obviněného bylo rozhodnuto jiným orgánem, kázeňsky, kárně, cizozemským soudem nebo úřadem a toto rozhodnutí lze považovat za postačující [§ 172 odst. 2 písm. b) tr. řádu], anebo v tom, že vzhledem k významu chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobu provedení činu a jeho následku, nebo okolnostem, za nichž byl čin spáchán, a vzhledem k chování obviněného po spáchání činu, zejména jeho snaze nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu, je zřejmé, že účelu trestního řízení bylo dosaženo [§ 172 odst. 2 písm. c) tr. řádu]. Právě posledně zmíněná možnost [§ 172 odst. 2 písm. c) tr. řádu] je naukou považována za procesní korektiv rozsahu trestního bezpráví.⁵²⁵ Pokud jde o připravovanou rekodifikaci, tak je navrhováno posílení oportunních prvků v přípravném řízení po vzoru zahraničních právních úprav. Státní zástupce by měl mít nově možnost zastavit trestní stíhání (i odložit trestní věc), pokud shromážděné důkazy nejsou dostatečným podkladem pro úspěšné zastupování veřejné žaloby v řízení před soudem, aby osoby zbytečně nebyly stavěny před soud, když je zřejmé, že by to vedlo ke zproštění obžaloby. Dalším důvodem pro zastavení trestního stíhání (i odložení věci) by měla být skutečnost, že na dalším trestním stíhání není veřejný zájem, přičemž se alternativně navrhuje buď, že tento důvod nebude dále specifikován a výklad pojmu veřejný zájem bude na státním zástupci, který tento zájem ostatně v trestním řízení zastupuje, nebo bude tento důvod příkladmo specifikován tak, že půjde zejména o případ, kdy náklady spojené s dalším vedením trestního řízení nebo

⁵²⁴ JELÍNEK, Jiří. Jak dál s trestním stíháním se souhlasem poškozeného. Kriminálnístika, 2017, č. 1, str. 3-11.

⁵²⁵ Tento se pak projevuje jak v přípravném řízení [ve fázi prověřování podle § 159a odst. 3, 4 tr. řádu, ve fázi vyšetřování podle § 172 odst. 2 písm. c) tr. řádu, ve zkráceném přípravném řízení podle § 179c odst. 2 písm. i) tr. řádu], tak v řízení před soudem [po předběžném projednání obžaloby podle § 188 odst. 2 tr. řádu, v hlavním líčení podle § 223 odst. 2 tr. řádu, v řízení o odvolání podle § 257 odst. 1 písm. c) tr. řádu, v řízení před samosoudcem podle § 314c odst. 1 písm. b) tr. řádu]. Trestní stíhání lze zastavit z důvodů uvedených v § 172 odst. 2 také v řízení o schválení dohody o vině a trestu [§ 314r odst. 5 tr. řádu].

předpokládaná doba jeho dalšího trvání jsou neúměrné významu a míře porušení nebo ohrožení chráněného zájmu, který byl dotčen, způsobu provedení činu a jeho následku, nebo okolnostem, za nichž byl čin spáchán. Současně s posílením diskreční pravomoci státního zástupce má dojít k úpravě vnější kontroly.

Pokud jde o tzv. odklony, tak se v rámci rekodifikace s radikální koncepční změnou odklonů se nepočítá, má však dojít k dílčím změnám u podmíněného zastavení (§ 307 tr. řádu) a narovnání (§ 309 tr. řádu). Dále by se měla rozšířit aplikovatelnost dohody o vině a trestu i na zvláště závažné zločiny. Obecně by mělo dojít k častějšímu využívání odklonů, podmíněnému materiálním a personálním posílením Probační a mediační služby. Tyto úvahy zákonodárce jsou jistě racionální a částečně též nutné, např. v otázce distinkce mezi podmíněným zastavením a narovnáním. Na druhé straně se domnívám, že není žádoucí rozšiřovat aplikovatelnost dohody o vině a trestu, naopak se domnívám, že je potřeba ji podstatně zreformovat, nebo ji v trestním řádu dále neupravovat. Pokud jde o trestní příkaz, který je taktéž považován za jeden z odklonů, měl by se zákonodárce vydat cestou zušlechtění tohoto institutu tak, jak jsou opakovaně uváděny v науce.⁵²⁶

Relativně samostatnou kategorií je pak institut dočasného odložení trestního stíhání, který také bývá zařazován mezi výjimky ze zásady legality. Je však otázkou zda se zároveň jedná o oportunní oprávnění, a to pro jeho určitou dočasnou povahu, jak naznačuje Gřivna.⁵²⁷ Kmec považuje institut dočasného odložení trestního stíhání za formou uplatnění zásady oportunity.⁵²⁸ Tento institut se v trestním řádu ovšem vyskytuje v několika rozličných podobách.⁵²⁹ Konkrétně v možnosti oddálení trestního stíhání ve smyslu § 160 odst. 1 tr. řádu, jestliže je to třeba pro odhalení skryté trestné činnosti nebo zjištění pachatelů (§ 159b odst. 1 tr. řádu), anebo u osoby, jejíž trestní stíhání je podmíněno souhlasem oprávněného orgánu nebo osoby vyňaté z pravomoci orgánů činných v trestním řízení (§ 159b odst. 3 tr. řádu), anebo v případě, jestliže dřívější řízení pro týž skutek proti téže osobě skončilo pravomocným rozhodnutím o přestupku a dosud neuplynula lhůta pro zahájení přezkumného řízení podle jiného právního předpisu,⁵³⁰ ve kterém může být rozhodnutí o přestupku zrušeno (§ 159b odst.

⁵²⁶ JELÍNEK, Jiří. Trestní příkaz včera, dnes a zítra. Kriminallistika, 2015, č. 2.

⁵²⁷ GŘIVNA, Tomáš. Několik poznámek k zásadě oportunity v návrhu věcného záměru nového trestního řádu. Trestní právo, 2004, č. 12, str. 6.

⁵²⁸ KMEC, Jiří. § 2 Základní zásady trestního řízení. In: FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 11.

⁵²⁹ Tento institut byl zaveden novelou provedenou zákonem č. 152/1995 Sb., částečně byl pozměněn novelou provedenou zákonem č. 265/2001 Sb., a rozšířen novelami provedenými zákony č. 163/2016 Sb. (§ 159b odst. 3, § 159c tr. řádu) a č. 183/2017 Sb. (§ 159b odst. 4 tr. řádu). Ke kritice a zjevným legislativním nedostatkům srov. JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. Praha: Leges, 2017, str. 888 an.

⁵³⁰ Pro přezkumné řízení je stanovena subjektivní lhůta (přezkumné řízení se zahájí do tří měsíců ode dne, kdy se správní orgán dozvěděl o důvodu pro zahájení přezkumného řízení) a objektivní lhůta tří let (řízení lze zahájit

4 tr. řádu), anebo u specificky vyjmenovaných trestných činů (§ 159c tr. řádu).⁵³¹ V posledním případě však, splní-li podezřelý⁵³² vše, co se od něho očekává, dočasně odložené trestní stíhání je odloženo se založením překážky věci rozsouzené (§ 11a odst. 2 a § 159d odst. 1 tr. řádu), a tedy k meritornímu vyřízení věci ve vztahu k podezřelému nedojde.⁵³³ Některé z forem dočasného odložení trestního stíhání může policejní orgán jen se souhlasem státního zástupce (§ 159 odst. 1 tr. řádu), některé naopak může policejní orgán bez jeho souhlasu (§ 159b odst. 3, 4 tr. řádu; § 159c odst. 1 tr. řádu).

4. 4. 3. Zásada oportunity

Zásada procesní oportunity (něm. „*Oportunitätsprinzip*“, angl. „*discretionary prosecution*“ či „*principle of expediency*“) je v českém trestním řízení výjimkou, z teoretického pohledu pak opakem zásady procesní legality. Tato zásada se pojí tradičně (ovšem nikoliv výlučně) s angloamerickým typem trestního řízení (*common law*), což je dáno zejména důsledkem odlišného společenského, historického a kulturního vývoje těchto států s adverzárním modelem trestního řízení v porovnání s kontinentálním „inkvizičním“ typem trestního řízení.⁵³⁴

Důvodem, proč některé země kontinentálního systému zvolily jako vůdčí princip pro otázku zahajování trestního stíhání právě oportunitu, byly pravděpodobně všeobecné postoje k systému veřejné žaloby (a jejího ukotvení v rámci moci výkonné), jež v době velkých kodifikací (19. století) vedly k zakotvení principu legality, kdy se společnost obávala možné zlovolnosti ze strany státních úředníků. Přestože se obě zásady začínají sblížovat, základní odlišnost spočívá v tom, že v zemích, které akceptovaly oportunitu, je užití diskreční pravomoci jen velmi málo ohraničeno, zatímco v systému založeném na principu legality je omezeno jen na zákonem stanovené výjimky. V zemích kontinentálního systému, které aplikují zásadu oportunity, se však setkáváme se snahou vymezit zákonný rámec této diskreční úvahy, aby volné uvážení orgánu nemohlo být zneužíváno (např. hierarchickou kontrolou). Dále se zde setkáváme i se snahou omezit příkazy politického charakteru, které by měly směřovat v aplikaci volného

nejpozději do tří let od zahájení trestního stíhání nebo ode dne nabytí právní moci relevantního rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení vydaného v trestním řízení)

⁵³¹ FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 1216 an.; JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 134 – 135, 509 – 510.

⁵³² Zde se pojem podezřelý užívá v nejširším smyslu slova (jak je běžně chápáno kriminalistickou praxí) jako ten, vůči komu vznikne podezření, že spáchal trestný čin.

⁵³³ Srov. mimořádné kasační oprávnění nejvyššího státního zástupce, který mj. může do tří měsíců od právní moci zrušit nezákonné usnesení o nestíhání podezřelého. Je-li takové ustanovení zrušeno, k řízení je dále příslušný policejní orgán, který podle zjištěných důvodů nezákonnosti buď zahájí trestní stíhání podezřelého, nebo vyřídí věc jinak (§ 174a odst. 1, 4 tr. řádu).

⁵³⁴ Pokud jde o kontinentální trestní řízení, tak je uplatňována např. v Belgii, Francii, Nizozemí.

uvážení ke stíhání, aby se zabránilo politickému ovlivňování diskrečního oprávnění orgánu veřejné žaloby. Uplatnění oportunity v *common law* systému se o trochu liší od oportunity v kontinentálním systému, kdy odlišnost lze spatřovat především v důvodech jejího uplatnění. Zatímco v kontinentálním systému se používají spíše procesní důvody pro její uplatnění, v systému *common law* jsou kritéria veřejného zájmu na stíhání pachatele určeny jak procesně-právními, tak i hmotně-právními skutečnostmi. Zásada oportunity je organicky (neodmyslitelně) spjata s neurčitým právním pojmem veřejného zájmu.⁵³⁵ V tomto smyslu je tedy obecnějšího (benevolentnějšího) rázu, než zásada legality, která je koncipována rigorózně.

Jistě nepřekvapí, že zásada oportunity byla v minulosti československou naukou odmítána, byť výjimky ze zásady legality, resp. projevy oportunity bychom v trestním řízení našly. Z minulosti je známé stanovisko Růžka, který uváděl, že „*zásada oportunity začala být zdůrazňována zejména v období v přechodu k imperialismu, kdy buržoazie se začala zbavovat zákonnosti, kterou si sama vytvořila (...) Smysl prosazování a uplatňování této zásady v těchto právních rádech a v praxi soudů lze snadno odhalit. Uvádí, že směrnice dávaná prokurátorovi, aby stíhal tam, kde to bude ve veřejném zájmu, je tak všeobecná, kaučuková, že mu dává prakticky úplnou volnost při rozhodování, zda bude stíhat či nikoli. Umožňuje mu upustit od zahájení trestního stíhání z důvodů úzce stranických, leckdy i z důvodu zjištění, umožňuje mu zvůli při stíhání. Prosazení a uplatňování zásady oportunity by bylo nutné tam, kde zájmy vládnoucí třídy a zájmy většiny národa se rozcházejí, kdy zájmem nebylo trestat každého, kdo se dopustil činu prohlášeného právním řádem za trestný čin, ale naopak určité pachatele, nebo pachatele určitých trestných činů zbavit trestní odpovědnosti jimi spáchané, kde proklamovaný stejný postoj vůči každému občanu, který porušil zákon, nebyl míněn vážně, ale byl jen předstírán. Na jedné straně byla rovnost všech občanů před zákonem prohlašována, na druhé straně porušována. Porušování se přitom buržoazie snažila provést způsobem, který pravý stav zastíral. Nebezpečí, které s sebou přináší prosazování zásady oportunity v buržoazních právních rádech, někteří teoretici buržoazního trestního procesu vystihli a někteří ostře proti tomu vystupovali. Zákonnému vývoji, rozkladu buržoazní zákonnosti a uplatnění zásady oportunity tím zabránit nemohli.*“⁵³⁶

V českém trestním řízení se *de lege lata* projevuje toliko omezeně,⁵³⁷ přičemž všechny prvky zásady oportunity byly do našeho trestního práva procesního zavedeny „ze shora“, tedy

⁵³⁵ Opozitem k veřejnému zájmu je zájem soukromý, který je nutno odlišovat od zájmu individuálního, jehož opozitem je zájem obecný.

⁵³⁶ RŮŽEK, Antonín. Obžalovací zásada v československém socialistickém trestním řízení. Praha: ČSAV, 1964, str. 84 -86.

⁵³⁷ Z tohoto důvodu hovoříme o negativní či omezené (regulované) oportunitě.

cestou novelizace příslušného právního předpisu (tr. řádu). V nauce je pak hojně skloňována *de lege ferenda*, zejména v souvislosti s připravovanou rekodifikací trestního práva procesního, kde by mělo dojít k dalšímu posilování prvků oportunity.⁵³⁸ V minulosti se dokonce objevily i tendence nahradit stávající vůdčí zásadu legality zcela zásadou oportunity,⁵³⁹ a to zejména s ohledem na přijetí deklarovaného formálního pojetí trestného činu v trestním zákoníku. Od tohoto kroku se však nakonec upustilo. Mimo jiné k tomu vedly i obavy ze zneužívání pravomoci ze strany zejména státních zástupců, které by opuštěním zásady legality (tj. obligatorností trestního stíhání) hrozilo.⁵⁴⁰ Dále lze vysledovat tendence k posílení onoho principu na úkor principu legality, a to zejména s ohledem na zavedení nových institutů jako soukromá a subsidiární žaloba a nového tzv. formálního důkazního břemene státního zástupce v řízení před soudem, jako výrazu adversárního trestního procesu. To je vcelku pochopitelné, neboť formální důkazní břemeno a princip oportunity mají svůj původ v systému *common law*. Aktuálně je tato zásada skloňována v souvislosti s trestní odpovědností právnických osob, kde by, podle některých autorů, měla⁵⁴¹ či mohla⁵⁴² být vůdčí zásadou, a to zejména po zavedení určité generální trestní odpovědnosti.⁵⁴³

Obhájcí principu oportunity jsou přesvědčeni, že rozhodovací pravomoc veřejných žalobců odpovídá požadavkům moderní trestní politiky a filosofie, zejména pak ideji shovívavosti a pragmatickým úvahám stojícím v protikladu k zastaralé absolutní teorii trestu, na které je vystavěna zásada legality. V oblastech, kde je uplatňována, tedy umožňuje orgánům činným v trestním řízení „určitou kreativitu, která může suplovat nevhodnou či nepostačující úpravu trestního práva hmotného, a tedy ji vlastně materiálně změnit či doplnit“,⁵⁴⁴ tedy může působit jako určitý procesní korektiv rozsahu trestního bezprávní (zejména v systémech

⁵³⁸ Objevily i tendence nahradit stávající vůdčí zásadu legality zcela zásadou oportunity, a to zejména s ohledem na přijetí deklarovaného formálního pojetí trestného činu v trestním zákoníku, od tohoto kroku se však nakonec upustilo. Mimo jiné k tomu vedly i obavy ze zneužívání pravomoci ze strany orgánů činných v trestním řízení (zejména státních zástupců), které by opuštěním zásady legality a obligatorností trestního stíhání hrozilo. Domnívám se, že rozsáhlé a další posilování prvků oportunity by jistě bylo na místě, pokud by zavedeno např. formální důkazní břemeno státního zástupce. Otevřené uplatnění principu oportunity však předpokládá i externí kontrolu diskrečních oprávnění (např. skrze subsidiární žalobu).

⁵³⁹ GŘIVNA, Tomáš. Několik poznámek k zásadě oportunity v návrhu věcného záměru nového trestního řádu. *Trestní právo*, 2004, č. 12, str. 3-6.

⁵⁴⁰ NEZKUSIL, Jiří. K uplatnění principu oportunity v trestním právu. *Trestní právo*, 2009, č. 5, str. 10.

⁵⁴¹ VIDRNA, Jan. Potřeba oportunity v trestním řízení proti právnickým osobám. *Epravo.cz*. <https://www.epravo.cz/top/clanky/potreba-oportunity-v-trestnim-rizeni-proti-pravnickym-osobam-104824.html>

⁵⁴² GŘIVNA, Tomáš. Trestní odpovědnost právnických osob ve světle principu ultima ratio. In: LORKO, Jakub, BELEŠ, Andrej (eds.) *Trestné právo ako ultima ratio – hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty*. Bratislava: PF UKo, 2016, str. 69-74.

⁵⁴³ JELÍNEK, Jiří. Koncepce trestní odpovědnosti právnických osob. *Acta Universitatis Carolinae - Iuridica*, 2017, č. 2, str. 7-24.

⁵⁴⁴ PROVAZNÍK, Jan. Trestněprocesní ingerence do podmínek trestní odpovědnosti. *Právní rozhledy*, 2015, č. 8, str. 283.

s formálním pojetím trestného činu), či otevírat široké až velkorysé možnosti pro mimosoudní vyřizování trestních věcí formou tzv. odklonů, uzavírání dohod o vině a trestu (tzv. *plea bargaining*), kdy ve svém souhrnu jde posilování idey trestněprávní represe jako prostředku „*ultima ratio*“. Nezkusil uvádí, že uplatnění principu oportunity a jeho prvků podporuje snahu vyhnout se nepříznivým účinkům formálního trestního řízení a ukládání trestů, které nevedou k nápravě pachatele a znamenají jen jeho stigmatizaci.⁵⁴⁵ Zásada oportunity bývá tedy spojována s relativními trestními teoriemi.

Zásada oportunity se čím dál více projevuje i v trestněprávních úpravách evropského kontinentu s vůdčí zásadou legality, kdy tento trend je veden zejména snahou normotvůrců o zefektivnění a zrychlení vnitrostátních trestních řízení, neboť nespornou výhodou zásady oportunity je právě i odbřeňování přetížené trestní justice. Proto zejména vyřizování bagatelní kriminality se zčásti přenáší i do přípravného řízení a někdy i mimo rámec trestního řízení, a to i navzdory tomu, že v některých zemích ústavní předpisy setrvávají na ústavním principu, že jen soudu přísluší rozhodnout o vině a trestu. I zde je však otázkou, zda lze bagatelní kriminalitu za účelem zefektivnění trestní justice řešit cestou procesní dekriminalizace nebo hmotněprávní dekriminalizace.

Otázce uplatnění a možnostem zavedení této zásady (jakož i zásady legality) se na mezinárodní úrovni již v minulosti zabývaly např. Mezinárodní kongres pro vězeňství v Londýně (X., 1925), který se vyslovil pro široké uplatnění této zásady,⁵⁴⁶ a kongresy Mezinárodní společnosti pro trestní právo v Ženevě (V., 1947), v Haagu (IX., 1964) a v Káhiře (XIII., 1984). Nicméně tyto kongresy k žádným jasným závěrům vést nemohly, a to vzhledem k tomu, že otázka zahájení trestního řízení je otázkou vnitřní suverenity států a trestněpolitickou, navíc obě zásady mají svá významná pro a proti. K zavedení určitých prvků oportunity nabádají i mezinárodní dokumenty, přičemž za stěžejní lze označit zejména ty na „evropské úrovni“, a to konkrétně dvě doporučení Rady Evropy. Prvním je Doporučení č. R (87) 18, o zjednodušení trestního řízení, které nabádá k zavedení diskrece veřejného žalobce stran zahájení trestního stíhání v těch zemích, kde tomu tak není a kde tomu nebrání ústavní pořádek nebo historický vývoj, případně k posílení této diskrece v zemích, kde se již diskreční oprávnění uplatňují. Za předpokladu, že by zavedení nebylo možné s ohledem na ústavní pořádek nebo historický vývoj, měly by státy alespoň přijmout některé instituty, které plní

⁵⁴⁵ NEZKUSIL, Jiří. K uplatnění principu oportunity v trestním právu. Trestní právo, 2009, č. 5, str. 11.

⁵⁴⁶ Generální zpravodaj kongresu (prof. Liepmann) tehdy konstatoval, že ve všech státech, v nichž náleží žalobní monopol státnímu zastupitelství, platí sice podle zákona princip legality, praxe se však řídí zásadou oportunity, tj. stíhá, jen když to vyžaduje veřejný zájem – viz RŮŽEK, Antonín. Obžalovací zásada v československém socialistickém trestním řízení. Praha: ČSAV, 1964, str. 85.

obdobný účel, tedy souhlas poškozeného s trestním stíháním⁵⁴⁷ či možnost zastavení trestního stíhání soudem ze stejných důvodů jako je tomu v případě diskrečního oprávnění státního zástupce.⁵⁴⁸ Druhým dokumentem je Doporučení č. R (2000) 19, o úloze veřejné žaloby v systému trestní justice, které jednak nabádá k zajištění nezávislosti postavení státního zástupce, jednak požaduje zajištění ochrany před zneužitím diskrečního oprávnění,⁵⁴⁹ přičemž podle Gřivny existují tři základní modely kontroly (subsidiární žaloba, přezkum soudem na návrh oprávněného subjektu, předchozí souhlas soudem).⁵⁵⁰ Ačkoli tedy evropské dokumenty vyzdvihují benefity procesní oportunity, poukazují i na možnost přijímání obdobných prvků do trestních procesů založených na zásadě legality, a to takových, které jim budou vlastní, nebo nebudou v příkrém rozporu s ústavním pořádkem.

Shrneme-li důvody, proč se zásada oportunity trestního stíhání vyvinula, resp. zakotvila v jednotlivých právních úpravách, lze vysledovat tři hlavní. Prvním důvodem je její jednoznačné spojení se systémem *common law* a jeho specifik. Dalším důvodem přijetí některých prvků této zásady je její korekční funkce v případech, kdy trestněprávní úprava založená na zásadě legality postrádá jinou korekci rozsahu trestního bezpráví, tj. je založena na čistém formálním pojetí trestného činu. Třetím důvodem je to, že se akcentují výhody efektivnosti trestního řízení, které sebou tato zásada přináší (od břemenění přetížené trestní justice). Lze však uvést, že projevy zásady oportunity upřednostňují menší zatížení státních orgánů nad požadavkem zjištění materiální pravdy a prosazováním spravedlnosti, jako rysů typických pro kontinentální model trestního řízení a znamenají únik před projednáním věci soudem a oslabení společensky přijatelného cíle trestního řízení, vše je totiž vyřešeno v přípravném řízení, které je ovládáno zásadami tajnosti a písemnosti.

V trestněprávních předpisech s vedoucí zásadou oportunity trestního stíhání se předpokládá, že veřejný žalobce nemusí stíhat veškeré trestné činy v případech, kdy na takovém postupu neshledá dostatek veřejného zájmu, přičemž kritéria pro diskreční posuzování veřejného zájmu se mohou stát od státu lišit. Dle současného pojetí je zásada oportunity označována jako zásada účelnosti, proto ji můžeme za určitého zjednodušení charakterizovat jako oprávnění veřejného žalobce nestíhat některé trestné činy, o kterých se dozví, neboť takové

⁵⁴⁷ Srov. § 163 a § 163a tr. řádu. K tomuto institutu blíže JELÍNEK, Jiří. Jak dál s trestním stíháním se souhlasem poškozeného. Kriminální právo, 2017, č. 1, str. 3-11.

⁵⁴⁸ Srov. § 188 odst. 1 písm. c), odst. 2 tr. řádu a § 223 odst. 1, 2 tr. řádu.

⁵⁴⁹ Srov. kasační oprávnění nejvyššího státního zástupce (§ 174a tr. řádu).

⁵⁵⁰ GŘIVNA, Tomáš. Základní zásady v připravované rekodifikace trestního řízení z komparativního pohledu. In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) Principy a zásady v trestnom práve. Košice: UPJŠ, 2014, str. 62 – 64.

stíhání by bylo neúčelné, nespravedlivé, nevedlo by k naplnění cíle trestního řízení. Podstatou této zásady je tedy možnost orgánu činného v trestním řízení posoudit, zda jsou v daném případě trestní stíhání pachatele a jeho následný postih z hlediska veřejného zájmu účelné. Pakliže dospěje k závěru, že trestní řízení je neúčelné, může, ačkoli jsou k tomu splněny obecné podmínky, rozhodnout o tom, že pachatel z důvodu účelnosti stíhán nebude. V literatuře se lze setkat i s názorem některých autorů, kteří v zásadě oportunity naopak spatřují důslednou realizaci a naplnění zásady legality. To odůvodňují tím, že zásada legality spolu se zásadou zákonnosti vymezují zákonný rámec, v němž se mají orgány činné v trestním řízení pohybovat, a zásada oportunity jim vytváří prostor pro posouzení a rozhodnutí, zda je v posuzovaném případě naplněn také smysl materiálního trestněprávního nároku. Tím zásada oportunity naplňuje metafyzické pojmy potřeby spravedlnosti a rovnosti.⁵⁵¹ Do popředí tedy nastupuje otázka, jak vhodně s oportunitou zacházet, aby zefektivňovala trestní řízení a doplňovala systém trestního řízení založený na koncepci legality.

4. 4. 3. 1 Pokusy o definici oportunity

Vymezením této zásady se zabývali již trestněprávní teoretici od 19. století, předmětem akademických úvah je však i nyní. Tak například Storch ji ve svém díle vymezil tak, že „*ukládá státnímu zástupci zkoušeti, zdali splněny jsou vzpomenuté podmínky faktické a právní, ale aby toho ještě uvažoval, zdali také veřejný prospěch, zdali prospěch státní v tom jednotlivém případě stíhání trestní skutečně vyhledává čili nic.*“⁵⁵² Storch dále uvádí, že „*se zásadou oportunity stěží bylo by lze srovnati, aby osoba soukromá směla by podati nebo v platnosti zachovati trestní obžalobu, i když státní zástupce pokládal z ohledů veřejných za prospěšno ji nepodati nebo zas od ní opustiti.*“⁵⁵³

Obdobně Miříčka formuloval, že podle této zásady „*je státní zástupce oprávněn upustit od trestního stíhání, jeví-li se to žádoucím ve veřejném zájmu.*“⁵⁵⁴ Zásadu oportunity do kontrapozice se zásadou legality dává Kallab, který si všímá především účelnosti, když říká „*protivou zásady legality jest zásada oportunity dávající státnímu zástupci právo, aby uvažoval v určitých případech nejen o zákonnosti, nýbrž i o účelnosti trestního stíhání*“, přičemž jinde dodává, že tato zásada „*bývá někdy uplatňována u trestných činů nepatrných, konkurujících s činy přísně trestnými a vyžadující snad namáhavého a nákladného šetření, ač konečný*

⁵⁵¹ PIPEK, Jiří. Formální pojetí trestného činu a princip oportunity. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 11, str. 310 an.

⁵⁵² STORCH, František. Řízení trestní rakouské. I. díl. Praha: J. Otto, 1887 (Wolters Kluwer, 2011), str. 267.

⁵⁵³ Tamtéž, str. 13.

⁵⁵⁴ MIŘIČKA, August. Trestní řízení. Praha: Všehrad, 1929.

výsledek, na výši trestu, ničeho nezmění, nebo při stíhání nepatrných deliktů mládeže, kde procesem a trestem snad mravní vývoj mladistvého by byl více ohrožen, než činem samým a pod.“⁵⁵⁵ Kallab také uvádí, že pakliže by platila zásada oportunity, byla by subsidiární žaloba vyloučena.⁵⁵⁶ Obdobně pro Solnaře je charakteristické uplatnění veřejného zájmu, když distinguje „podle zásady oportunity státní zástupce oprávněn, přestože jsou zde podmínky pro trestní stíhání, od něho upustiti, je-li to žádoucí v zájmu veřejném nebo je naopak povinen stíhati jen tehdy, je-li to ve veřejném zájmu.“⁵⁵⁷

Signifikantním společným jmenovatelem všech těchto definic je oprávnění upustit od trestního stíhání, i když existují faktické a právní podmínky, jestliže je to ve veřejném zájmu, či jinak řečeno veřejný zájem na trestním stíhání absentuje. Státní zástupce by se při uplatnění zásady oportunity měl řídit úvahami o vhodnosti a účelnosti trestního stíhání. Storch jmenuje mezi okolnostmi, které je třeba vzít do úvahy, „když by šlo o čin trestný příliš nepatrný (*minima non curat praetor*), nebo když třeba šetřiti cti nebo vůbec zvláštních poměrů rodiny neb osoby, které činem bylo ublíženo, když by náklad spojený s trestním stíháním byl naproti očekávanému výsledku nepoměrně veliký, nebo když s účelem trestního stíhání kolidují jiné veřejné interresy (*obava zápletek s cizím státem a.t.d.*).“⁵⁵⁸ Glaser přidává nebezpečí války, únik státního tajemství, případy, kdy trestní stíhání není nejlepším prostředkem, jak obnovit stav odpovídající právu a zajistit soukromé osobě ochranu, na kterou má především nárok, dále případy, kdy je nutné vyrovnat protiklady mezi úmyslem a účinkem zákona, které vznikly aplikací abstraktních norem trestního práva, a pečovat tak, aby mravy, lidskost a právo nebyly poškozeny jejich mechanickou aplikací.⁵⁵⁹ Kallab mezi taková hlediska řadí nápadný nepoměr mezi náklady trestního řízení a jeho výsledkem, anebo „zda veřejným stíháním se nezpůsobí více zla, než zůstane-li nepatrný přečin bez trestu“.⁵⁶⁰

Předmětem zájmu byl pokus o vymezení zásady oportunity i v novodobé historii. Definování zásady oportunity je ještě složitější, než definování zásady legality, což způsobeno mj. tím že, obě zásady (dříve pojímané jako protichůdné) nemusí představovat alternativy, ale dva základní principy, které se vzájemně limitují a doplňují. V nauce tak lze vysledovat celou paletu definic, od definic nejobecnějších (extenzivních) po definice zcela specifické

⁵⁵⁵ KALLAB, Jaroslav. Učebnice trestního řízení platného v Čechách a v zemi Moravskoslezské hledě k osnově sjednoceného řádu z roku 1929. Brno: Právník, 1930, str. 79.

⁵⁵⁶ Tamtéž, str. 84.

⁵⁵⁷ SOLNAŘ, Vladimír. Učebnice trestního řízení platného v Zemi české a moravskoslezské. Praha: Melantrich, 1946, str. 64.

⁵⁵⁸ STORCH, František. Řízení trestní rakouské. I. díl. Praha: J. Otto, 1887 (Wolters Kluwer, 2011), str. 269.

⁵⁵⁹ GLASER, Julius Anton. Handbuch des Straftprozess. Band I. Leipzig: Duncker&Humbolt, 1883, str. 245.

⁵⁶⁰ KALLAB, Jaroslav. Učebnice trestního řízení platného v Čechách a v zemi Moravskoslezské hledě k osnově sjednoceného řádu z roku 1929. Brno: Právník, 1930, str. 21.

(restriktivní), přičemž od této volby se následně odvíjí rozsah právních institutů, ve kterých zásada oportunity nachází svoje uplatnění, a subjekty, na které se tato zásada vztahuje.

Na nesnadnosti uchopení zásady oportunity recentně upozorňuje především Kandová, která oběma iniciačními zásadám věnuje systematicky.⁵⁶¹ Podle autorky se zásada oportunity stává stále méně přehlednou a srozumitelnou, neboť se v různých variacích kombinuje se zásadou procesní legality, přičemž v nauce trestního procesu lze vysledovat v zásadě trojí pojetí oportunity. Prvé pojetí chápe zásadu oportunity jako protiklad zásadu legality, a proto zásadou oportunity je automaticky vše, co není zásadou legality, neboť je zde akcentována určitá „německá touha po systematizaci vykládající zásadu oportunity jako určitý komplexní koncept zahrnující všechno odchylojící se od zásady legality“. Další pojetí chápou zásadu oportunity jako každý převzatý prvek *common law* (vše, co bylo převzato z tohoto systému, je zároveň i projevem oportunity), nebo jako každé diskreční oprávnění veřejného žalobce.⁵⁶² Tato poměrně značná nejasnost a oscilace nauky o tom, co se má za prvky oportunity považovat či nikoliv, zatemňuje odpověď na otázku, nakolik prvky oportunity „nabouraly“ trestní řízení vystavěné na zásadě legality. Autorka se kloní k restriktivnímu pojetí oportunity, neboť podle jejího názoru zásada oportunity vyjadřuje, že státní zástupce za předpokladu absentujícího veřejného zájmu věc vytěsni z dosahu trestního práva, přičemž v případech odklonů, či dalších uvedených institutů označovaných za projevy zásady oportunity, je veřejný zájem (byť oslabený) na trestním stíhání dán a věc se diskrečním rozhodnutím veřejného žalobce nedostává mimo dosah trestního práva, když státní zástupce naopak trestný čin stíhá, když obviněným ukládá různá opatření stanovená zákonem (odklony) nebo modifikuje průběh, potažmo výsledek trestního řízení (dohoda, spolupracující obviněný). Jinde autorka vyslovila stanovisko, že problém zejména v tom, zda lze některé instituty (zejména odklony) považovat za projevy zásady oportunity a zda povinnost stíhat znamená nutně i povinnost veřejného žalobce postoupit věc do soudního stadia. Jinak řečeno, zda zásada legality v sobě zahrnuje jak iniciační, tak i akuzační složku (tzv. zásada legality *stricto sensu*), nebo pouze tu první (tzv. zásada legality *lato sensu*). Současně představila dvě zobecňující definice (resp. koncepty) zásady legality a oportunity, kdy může jít o koncepci užšího pojetí zásady legality s širším pojetím zásady oportunity anebo o koncepci širšího pojetí zásady legality a užšího pojetí zásady oportunity.⁵⁶³

⁵⁶¹ KANDOVÁ, Katarína. Kontrola oportunních rozhodnutí státního zástupce. Státní zastupitelství, 2017, č. 6, str. 14-22; ČEP, David, KANDOVÁ, Katarína. Zásada oportunity v evropském prostoru. In: SZABOVÁ, Eva. Trnavské právnické dni 2016. Trnava: Wolters Kluwer, 2016. str. 135-147.

⁵⁶² KANDOVÁ, Katarína. O zásadě oportunity trochu jinak. In: FRYŠTÁK, Marek; HRUŠÁKOVÁ, Milana; VALDHANS, Jiří (eds.) Meze a možnosti inspirace trestního řízení angloamerickými prvky. Brno: MUNI, 2016, str. 58 an.

⁵⁶³ KANDOVÁ, Katarína. Trestně procesní zásady legality a oportunity. Právník, 2018, č. 5, str. 593 an.

Tohoto problému (zda vše, co je výjimkou ze zásady legality, je současně projevem protizásady a naopak, specificky ve vztahu k zásadám legality a oportunity) se dotkli Kratochvíl,⁵⁶⁴ Gřivna,⁵⁶⁵ nebo jiní.⁵⁶⁶ Zde patrně narážíme na problém v tom, že zásada oportunity je benevolentnějšího (širšího) rázu, zatímco zásada legality je konstruována rigorózněji (úžeji). Jedná se však spíše o teoretický problém bez praktického významu, neboť výjimky ze zásady legality a projevy v principu legality mají stejný výsledek. Další možnou klasifikaci nabízí Kristková, která uvádí schematické rozdělení případů, kdy je v českém trestním řízení využito principu oportunity, a to v souvislosti s odstupňování intenzity veřejného zájmu. V tomto pohledu pak rozeznáváme použití principu oportunity v případech, kdy veřejný zájem absentuje nebo je pouze oslaben (odklony⁵⁶⁷), nebo dochází pragmatickému využití oportunity (např. v podobě korunního svědka).⁵⁶⁸

Pipek používá označení systémová a relativní oportunita. Systémová (absolutní) oportunita podle autora stojí na důvodech absolutních, jimiž nazýváme situace, kdy absentuje veřejný zájem na potrestání trestného činu, zatímco relativní oportunita se opírá o důvody relativní, což jsou naopak případy, kdy uložený nebo očekávaný trest nebo jiné opatření, či postih za jiný trestný čin lze s ohledem na závažnost posuzovaného činu považovat za dostačující. Pipek za případ systémové oportunity označuje ustanovení § 172 odst. 2 písm. c) tr. řádu, přičemž za případy relativní oportunity považuje zbývající dva případy fakultativního zastavení trestního stíhání podle § 172 odst. 2 písm. a), b) tr. řádu. V jeho pojetí lze dále vysledovat pragmatickou čili expanzivní oportunitu, která vychází z důležitého státního (společenského) zájmu, jakým může být např. národní bezpečnost nebo boj s organizovaným zločinem (např. institut spolupracujícího obviněného).⁵⁶⁹ Expanzivní oportunita, která mnohem

⁵⁶⁴ Kratochvíl uvádí, že „V té návaznosti pak (...) připomínám další otázku, a sice: jak se vůči sobě chovají zmíněné výjimky, to na straně jedné, a protikladné zásady (protizásady), to na straně druhé. Jinými slovy řečeno, zda oba tyto pojmy splývají, anebo zda výjimka ze zásady může existovat relativně samostatně, aniž by měla podobu protizásady, a naopak. Například zda výjimka z procesní zásady legality může mít povahu jen (proti)zásady oportunity? (...) Z těchto několika málo příkladů se spíše podává, jak mám za to, že každá protizásada je eo ipso výjimkou z určité zásady (a naopak), jejímž opozitem tato protizásada je.“

⁵⁶⁵ Gřivna nepovažoval institut dočasného odložení trestního stíhání (v tehdejší znění podle § 159b tr. řádu) za oportunitní oprávnění v užším smyslu slova, a to pro jeho dočasnou povahu - GŘIVNA, Tomáš. Několik poznámek k zásadě oportunity v návrhu věcného záměru nového trestního řádu. Trestní právo, 2004, č. 12, str. 6. Autor tedy naznačuje, že lze dále uvažovat o oportunitních oprávněních v užším a širším smyslu, kdy odlišujícím hlediskem má být patrně dočasnost.

⁵⁶⁶ CHMELÍK, Jan a kol. Trestní řízení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, str. 59.

⁵⁶⁷ Dodejme však, že pojem odklonu (tzv. *diversion*) není v nauce (ani české, ani slovenské) pojímán jednotně, nad to existuje dlouhá řada definic a kategorizací. PROVAZNÍK, Jan. Odklony v českém trestním řízení - úvahy před možnou rekodifikací. Trestněprávní revue, 2016, č. 4, str. 20; ZÚBEK, Jan. Odklony v trestním řízení a jejich současná i budoucí klasifikace. Trestněprávní revue, 2017, č. 3, str. 53 an.

⁵⁶⁸ KRISTKOVÁ, Alena. K legalitě a oportunitě v českém trestním řízení. Trestní právo, 2014, č. 4, str. 4 – 13.

⁵⁶⁹ KRISTKOVÁ, Alena. Institut spolupracujícího obviněného v komparativním pohledu. In: FRYŠTÁK, Marek; HRUŠÁKOVÁ, Milana; VALDHANS, Jiří. Meze a možnosti inspirace trestního řízení angloamerickými prvky. Brno: MUNI, 2016, str. 75 – 103.

invazivněji zasahuje do základních zásad (mimo zásady legality a oficiality půjde především o zásady rovnosti před zákonem,⁵⁷⁰ *nemo tenetur se ipsum accusare*⁵⁷¹), tak sleduje do značné míry opačné cíle, jako nestíhání či nepotrestání pachatelů, spolupachatelů nebo účastníků v užším slova smyslu, u těch nejtěžších zločinů, kteří výměnou za nestíhání či nepotrestání umožní státu potrestání ostatních pachatelů.⁵⁷²⁵⁷³ Definice expanzivní oportunity není jednoduchá, proto je vymežována skrze základní proměnné.⁵⁷⁴ Poslední oportunitu spatřuje Pipek v případech uspokojení materiálního trestního nároku jiným způsobem (vyřízení formou tzv. odklonů).⁵⁷⁵

Již dříve Šámal uváděl, že zásada oportunity může být vyjádřena v pozitivním nebo negativním smyslu. Když je pozitivně aplikována, vede k tomu, že žalobce zásadně používá určitou „volnou úvahu“, zda žalovat či nikoliv a povinnost žalovat je tedy výjimkou z tohoto pravidla. Oproti tomu negativní aplikace znamená, že veřejný žalobce je zásadně povinen žalovat, ale může z důvodu veřejnému zájmu, popř. i jiného důvodu upustit od obžaloby. Autor je zde zastáncem přijetí alespoň „omezeného principu oportunity“, jehož prvky, jak dále uvádí, jsou do českého trestního řízení postupně zaváděny od konce 20. století v podobě odklonů (podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání). Šámal se tedy kloní k tomu, že odklony vychází ze zásady oportunity a představují akceptaci principu omezené oportunity v systému s převažující zásadou legality.⁵⁷⁶ Obdobné stanovisko zastává Provazník, který odklony označuje za tzv. deriváty zásady oportunity.⁵⁷⁷ Opačné stanovisko je naopak možné vysledovat u Palovského, v jeho pojetí potom „*princip oportunity je využíván ke specifickému ukončení trestního řízení především tam, kde chybí účel trestního stíhání, veřejný zájem na potrestání*

⁵⁷⁰ Např. když některým obviněným umožní dostat se do postavení spolupracujícího obviněného a jiným ne.

⁵⁷¹ Např. v krajním případě tím když vyšetřující orgány neformálně (a od počátku vědomě nepravdivě) přislíbí označení obviněného za spolupracujícího s cílem vylákat od obviněného informace důležité pro trestní řízení.

⁵⁷² MICHORA, Zdeněk. Expanzivní oportunita v kontextu rekodifikace trestního procesu a spolupracující obviněný. *Trestněprávní revue*, 2017, č. 1, str. 1 an.

⁵⁷³ Příkladem toho je i česká úprava spolupracujícího obviněného, neboť aby obviněný získal status spolupracujícího obviněného, musí sice splnit zákonem stanovené předpoklady (srov. § 178a tr. řádu), nicméně konečné rozhodnutí, zda obviněného v obžalobě označí za spolupracujícího, je pouze na uvážení státního zástupce, celý tento proces je navíc umocněn tím, že státní zástupce o tom, zda označí obviněného za spolupracujícího, nerozhoduje usnesením, tudíž toto neformální uvážení není nijak podloženo a obviněný se proti tomuto rozhodnutí nemůže bránit podáním stížnosti.

⁵⁷⁴ Michora uvádí, že jde zejména o otázky a) jakého trestného činu se pachatel dopustil; b) o jaké trestné činnosti poskytuje pachatel informace; c) jaké jsou benefity; d) který orgán činný v trestním řízení rozhoduje o splnění podmínek a udělení benefitů; e) jakým způsobem jsou dány záruky k zamezení zneužití dobrodiní; f) Jakým způsobem zaručit, popř. minimalizovat zásah do principu rovnosti zbraní. MICHORA, Zdeněk. Expanzivní oportunita v kontextu rekodifikace trestního procesu a spolupracující obviněný. *Trestněprávní revue*, 2017, č. 1, str. 1 an.

⁵⁷⁵ PIPEK, Jiří. Formální pojetí trestného činu a princip oportunity. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 11, str. 309.

⁵⁷⁶ ŠÁMAL, Pavel. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: ASPI, 1999, str. 137.

⁵⁷⁷ PROVAZNÍK, Jan. Možnosti a limity přebírání odklonů v trestním řízení z jiných právních řádů. In: KYSELOVSKÁ, Tereza (ed.). COFOLA 2014. Brno: MUNI, 2014, str. 940–941.

atp. a projevuje se spíše jako korektiv trestního bezpráví. O to u odklonů nejde. Zde totiž zájem na stíhání přetrvává, jen je formální potrestání nahrazeno jinou alternativou“,⁵⁷⁸ přičemž jinde uvádí, s odkazem na zahraniční literaturu, že odklony spíše zdůrazňují zásadu legality a klasickému pojetí oportunity vzdalují i tím, že jsou přezkoumatelné soudem.⁵⁷⁹ Chmelík uvádí, že „zásada oportunity se projevuje např. i v rámci dohody o vině a trestu, nicméně zde se nedá zcela hovořit o výjimce ze zásady legality, neboť trestní stíhání obviněného dospěje, byť specifickou cestou, k odsuzujícímu rozsudku.“⁵⁸⁰ Zdá se tedy, že jednoznačné stanovisko na to, zda odklony vždy jsou projevem oportunity, není v nauce jednotné. Patrně to souvisí s tím, že také pojem odklonu není v nauce ujasněn (dlouhá řada odlišných definic, parametrů a znaků).

Zcela zásadním způsobem přispěl k rozpracování zásady legality a oportunity na pozadí zásady ochrany veřejného zájmu Fenyk. Autor uvádí, že veřejný zájem v trestním řízení je zájmem zvláštním, neboť je proměnlivý (pohyblivý) povahy. Uvádí, že jak zájmy obviněného a jeho obhájce (zájmy soukromé), tak zájmy společnosti (zájmy veřejné) představované veřejným žalobcem, nesou určitou míru jednostrannosti, neboť proti zájmům jednotlivce stojí zájem veřejnosti a úkolem nestranného soudce je, aby tyto dva zájmy rozsoudil. Povaha veřejného zájmu a zájmu obviněného je zpravidla rozdílná, ale také být nemusí. Jde totiž o to, že původní zájmem žalobce na odsouzení během trestního řízení může, vzhledem ke skutkovým a právním okolnostem, přerůst (proměnit se) v zájem na zproštění a tak se se zájmem obviněného ztotožnit, což se projevuje aplikací zásady oficiality a vyhledávací, ale i právem a povinností podáním opravného prostředku ve prospěch obviněného tam, kde to považuje za nesprávné. Jde totiž o naplnění odpovědnosti veřejného žalobce za spravedlivé odsouzení (nikoliv pouze za odsouzení), neboť státní orgán si ostatně ani jinak počínat nesmí.⁵⁸¹ Fenyk na obě probírané zásady pohlížel tak, že v případě uplatnění zásady legality záleží veřejný zájem přímo v zákonu, naproti tomu zásada oportunity spočívá v oprávnění posuzovat, zda trestný čin, o němž se orgán činný v trestním řízení dozvěděl, je z hlediska účelnosti či prospěšnosti nezbytné trestně stíhat a řešit před soudem. Současně dodává, že někdy bývá obtížné veřejnému žalobci bez obav svěřit právo, aby takto účelně podle svého volného uvážení rozhodoval o trestním stíhání nebo o nestíhání pachatelů trestných činů.⁵⁸² Jinde uvádí, že pojem oportunity

⁵⁷⁸ PALOVSKÝ, Tomáš. Jsou odklony v trestním řízení symptomem zániku klasického trestního práva? In: COFOLA 2010. Brno: MUNI, 2010, str. 1241.

⁵⁷⁹ PALOVSKÝ, Tomáš. Odklony v trestním řízení ve středoevropské srovnávací perspektivě (se zaměřením na Polsko, Slovensko a Českou republiku). Disertační práce. Brno: MUNI, 2011, str. 70.

⁵⁸⁰ CHMELÍK, Jan a kol. Trestní řízení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, str. 59.

⁵⁸¹ FENYK, Jaroslav. Zásady veřejné žaloby v trestním řízení. Policajná teória a prax, 2002, č. 3, str. 66.

⁵⁸² FENYK, Jaroslav. *Veřejná žaloba. Historie, současnost a možný vývoj veřejné žaloby. I. díl.* Praha: Ministerstvo spravedlnosti České republiky, 2001, str. 175 – 183.

je vykládána „*neobyčejně široce, dokonce tak, že stírá rozdíl mezi skutečnou oportunitou (orgány činné v trestním řízení nejsou povinny trestně stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví, a to bez dalšího opatření) a odklony (které představují alternativu k retributivní justici s vyústěním do konkrétních opatření)*“.⁵⁸³

Ivor říká, že rekodifikovaný slovenský trestní řád významně posílil prvky oportunity,⁵⁸⁴ přičemž uvádí i příklady, co je projevem principu oportunity. Podstatou oportunity je, v jeho pojetí, úvaha, zda poskytnout prokurátorovi prostor, aby v zájmu rychlého, efektivního postihu a výchovného působení trestního práva dal pachatelovi, který se přizná ke spáchání skutku a je ochotný spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení na případném odhalení spolupachatelů nebo objasnění spáchaného skutku, určitou odměnu za to, že napomohl při vyšetření trestní věci.⁵⁸⁵ Zásadě oportunity se ze slovenských autorů systematictěji věnovali také Záhora,⁵⁸⁶ Jalč⁵⁸⁷ nebo Šramel.⁵⁸⁸ O definování principu oportunity se ve slovenském prostředí pokusil Trylč, a to jak negativním, tak i pozitivním způsobem. Negativně se ji autor pokusil vyjádřit, tak že „*umožňuje prokurátorovi skončit přípravné řízení jinak než podáním obžaloby nebo návrhu na schválení dohody o vině a trestu a soudu umožňuje skončit soudní řízení jinak než odsuzujícím rozsudkem*“, nebo alternativně, že „*umožňuje trestnímu orgánu (prokurátorovi i soudu) skončit trestní stíhání jinak než odsuzujícím rozsudkem*“. Při pozitivní definici by ji definoval tak, že „*umožňuje trestnímu orgánu za splnění kritérií a podmínek skončit trestné stíhání rozhodnutím bez právoplatného uznání viny*“.⁵⁸⁹

Vedle již zmíněných českých a slovenských autorů uveďme stanovisko polského právního teoretika Cieslaka, který rozlišoval dvě formy oportunity, a to oportunitu pravou a nepravou. Pravou oportunitu charakterizuje tak, že umožňuje nestíhat ty trestné činy, u kterých se neshledá veřejný zájem na jejich stíhání bez ohledu na závažnost trestného činu. Jedná se především o situace, kdy převažuje jiný, silnější společenský zájem, jakým může být např.

⁵⁸³ FENYK, Jaroslav, HÁJEK, Roman, STRÍŽ, Igor, POLÁK, Přemysl. Trestní zákoník a trestní řád: průvodce trestněprávními předpisy a judikaturou. 1. díl. Trestní zákoník. Praha: Linde, 2010, str. 40.

⁵⁸⁴ Přesto však jinde naznačuje další posilování oportunity – IVOR, Jaroslav. Optimalizácia prípravného konania trestného. Praha: Leges, 2017, str. 565 – 570.

⁵⁸⁵ IVOR, Jaroslav, POLÁK, Peter, ZÁHORA, Jozef. Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, str. 72-73.

⁵⁸⁶ ZÁHORA, Jozef. Zásada oportunity a jej uplatňovanie v prípravnom konaní. In: Základní zásady trestního řízení - vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, str. 29-43.

⁵⁸⁷ JALČ, Adrián. Priblíženie niektorých nových trestnoprocesných zásad v slovenskom právnom poriadku, ich komparácia s niektorými zásadami platnými v kontinentálnej Európe. Časopis pro právní vědu a praxi, 2007, č. 2; JALČ, Adrián. K problematike alternatívnych foriem konania v koncepte restoratívnej spravodlivosti. Studia Iuridica Cassovienesia, 2014, č. 1.

⁵⁸⁸ ŠRAMEL, Bystrík. Niekoľko poznámok k činnosti prokurátora v slovenskom trestnom konaní vo svetle zásady legality a zásady oportunity. Právnik, 2012, č. 2, str. 174-195.

⁵⁸⁹ TRYLČ, Milan. Niekoľko poznámok k zásade legality a k zásade oportunity. In: Milníky práva vo stredoeúropskom priestore 2012 – II. časť. Bratislava: PF UKo v Bratislave, 2012, str. 638.

národní bezpečnost, zahraničněpolitické zájmy, či ochrana mandátu člena zastupitelského sboru. Za projev oportunitu právě lze považovat vynětí osob požívajících osob a imunit podle zákona nebo mezinárodního práva. Tyto instituty potom z důvodu silnějšího společenského zájmu bývají upraveny zákonem jako obligatorní. S nepravou oportunitou autor spojuje možnost nezahájení nebo zastavení trestního stíhání se závažností každého konkrétního trestného činu. V takovém případě se vychází z premisy, že pakliže konkrétní čin nedosahuje určité závažnosti nebo škodlivosti, není dán zájem na jeho stíhání. Každé trestní řízení totiž zatěžuje orgány činné v trestním řízení a je finančně nákladné. Trestní stíhání v bagatelních věcech zároveň popírá výjimečný charakter trestního práva (subsidiárnost, fragmentárnost).⁵⁹⁰

4. 4. 3. 2 Důvody pro a proti zavedení

Šámal zdůrazňuje, že pokud je trestáno každé porušení práva bez ohledu na veřejný zájem, ztrácí trestné činy svůj výjimečný charakter a mohou se tak stát chováním společensky přijatelným. Diskrece tak zabraňuje nežádoucím účinkům přísného dodržování principu legality.⁵⁹¹ Můžeme říci, že určitým stupněm diskrece jsou nadány v různé míře v podstatě všechny státní orgány, neboť se jedná o tradiční nástroj realizace práva. Stejně jako si nelze představit právo bez možnosti diskrece, nelze připustit ani ničím nelimitovanou diskreci (svévůli). Podle mého názoru tak není myslitelná absolutní vázanost státního orgánu zákonem ve smyslu stroje, který automaticky subsumuje *questiones facti* pod *questiones iuris*, nemůže na druhé straně existovat úplná volnost, kdy by aplikující orgán vlastně nahrazoval zákonodárce.

V nauce je přitom pro a proti principu oportunitu uváděno několik silných argumentů.⁵⁹² Ve prospěch zavedení tohoto principu je uváděno, že působí v zájmu společnosti tím, že umožňuje proporcionálně reagovat na potřebu společnosti v postihování určitých bagatelních deliktů, stimuluje rychlé odškodnění oběti trestného činu, zabraňuje kriminogenním efektům a napomáhá zařazení pachatele do společnosti. Dále zavedení oportunitu může přispět k právu na soudní proces bez zbytečných průtahů. Jako další se přitom jeví skutečnost, že může rozhodující mírou přispět k dosažení materiální spravedlnosti na místo spravedlnosti formální. Konečně,

⁵⁹⁰ CIEŚLAK, Marian. *Polska procedura karna: podstawowe zalozenia teoretyczne*. Warszawa: Paostwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971, str. 269.

⁵⁹¹ ŠÁMAL, Pavel. *Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému*. Praha: Eurokodex Bohemia, 1992, str. 134 - 135.

⁵⁹² JALČ, Adrián. Približenie niektorých nových trestnoprocesných zásad v slovenskom právnom poriadku, ich komparacia s niektorými zásadami platnými v kontinentálnej Európe. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2007, č. 2, str. 130 - 138; JALČ, Adrián. K problematike alternatívnych foriem konania v koncepte restoratívnej spravodlivosti. *Studia Iuridica Cassoviesensia*, 2014, č. 1, str. 68 – 77.

že může zacházet odlišnou formou s trestnými činy, které musí být postihnuté v každém případě, a s ostatními, v případě kterých nás jejich společenská škodlivost vede k jejich nepostihování. Zde však mohou být při neprosazování veřejné moci významně oslabeny aspekty generální a individuální prevence. Naproti tomu v neprospěch tohoto principu je uváděno ohrožování cílů, které zabezpečuje princip legality, tedy principů rovnosti a právní jistoty. Domnívám se, že pokud je přesně vymezeno, na základě kterých kritérií je uvážení veřejného žalobce omezeno, nemusí se jednat o rozpor s principem rovnosti občanů před zákonem. Inkorporace principu oportunitity potom nenechává žádné krytí riziku, že orgán, kterému se přisuzuje začátek trestního stíhání, by byl tím, který definitivně rozhoduje o realizaci trestního práva. Proti plnému zavedení zásady oportunitity vyslovují i jiní autoři.⁵⁹³ Zásada oportunitity ve významné míře napomáhá i řádnému uskutečnění kontradiktorního řízení před soudem, protože zabraňuje tomu, aby se bagatelní delikty projednávaly ve finančně a časových řízeních před soudy. To je také jeden z důvodů, proč je zásada oportunitity neodmyslitelně spjata s tradičním angloamerickým procesem.

Výstižně vyjádřil důvody pro obecné zakotvení principu oportunitity Cieslak, a to formulací tří motivů (procesního, smíšeného a hmotněprávního). Motiv procesní spočívá v neefektivitě řízení a neodůvodněnosti nákladů na řízení v bagatelních věcech; motiv smíšený v angažování procesních orgánů ve velmi bagatelních věcech, což by vytvářelo pocity disproporce a snižovalo by vážnost výkonu spravedlnosti; konečně motiv hmotněprávní – použití trestně soudní represe v případě bagatelních činů by se míjelo s účelem trestu a mohlo by dokonce z obecného pohledu mít škodlivé důsledky.⁵⁹⁴

Uvedené rozvádí a shrnuje Fenyk, když říká, že procesní oportunitní řešení, která jsou uplatňována v některých státech, jsou založena jednak na čistě procesních důvodech (složitost vyšetřování; vysoké náklady a dlouhodobost na trestní stíhání; nedostatek důkazů; újma byla nahrazena) nebo na důvodech specifických (zásady trestní politiky odvozené od veřejného zájmu; dlouhá doba mezi spácháním činu a rozhodnutím soudu; trestní stíhání má negativní vliv na fyzické a duševní zdraví oběti; čin vyšel najevo s velkým časovým odstupem; rodinné prostředí obviněného; vliv trestného činu na veřejný pořádek, morálku a veřejné mínění o výkonu spravedlnosti; čin je velmi rozšířen ve společnosti; probíhající trestní řízení může poškodit mezinárodní vztahy) a také na důvodech obsahujících jak procesní, tak hmotněprávní

⁵⁹³ JÍLOVEC, Michal, KOZÁK, Vítězslav. Legalita a oportunita ve světle rekodifikace trestního procesu. In: JELÍNEK, Jiří (ed.). Základní zásady trestního řízení – vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, str. 60 an.

⁵⁹⁴ CIEŚLAK, Marian. *Polska procedura karna: podstawowe zalozenia teoretyczne*. Warszawa: Paostwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971, str. 253.

ale i zcela specifické (mimoprávní) prvky.⁵⁹⁵ Je proto zřejmé, že zásada oportunity je základním prostředkem řešení bagatelních trestných činů, kdy veřejný zájem a potrestání pachatele je nepatrný a trestní stíhání takovýchto trestných činů je neúčelné.

Ústředním pojmem v koncepci oportunity je tedy veřejný zájem, neboť diskreční pravomoc veřejného žalobce nemůže být podrobena jeho libovůli, musí být tudíž vytyčeno kritérium, dle kterého veřejný žalobce rozhoduje, zda bude trestný čin stíhat či nikoliv. Signifikantní je také to, že se princip oportunity nevztahuje na policejní orgán, neboť ten by měl být v co největší míře vázán zásadou legality. V opačném případě se totiž vytváří prostor pro korupci a ovlivňování. Podle Pipka pak policejní orgány nejsou orgány, jejichž úkolem je a do jejichž kompetence by mělo spadat rozhodovat o existenci nebo neexistenci a realizaci nebo dokonce řešení trestněprávního nároku, protože je pouze orgánem pomocným vůči orgánu veřejné žaloby.⁵⁹⁶ Obecně pak platí, že pokud jsou prvky oportunity na úrovni policie považovány za nevyhnutelné pro fungování systému trestní justice, měly by být omezeny na ty nejméně závažné trestné činy a podléhat kontrole anebo schválení veřejného žalobce. Na úrovni veřejného žalobce by nicméně určitá míra diskreční pravomoci měla být zachována, přičemž by se měla týkat jen méně závažné trestné činnosti a mít určitá pravidla.

4. 4. 3. 3. Zásada oportunity ve vztahu k právnickým osobám?

Již dříve Kuchta upozornil na možné kolize některých procesních zásad se zavedením trestní odpovědnosti právnických osob.⁵⁹⁷ Autor upozornil na tři problematické okruhy, totiž okruh osob, které by mohly ve vztahu k zásadě *nemo tenetur se ipsum accusare* odepřít výpověď,⁵⁹⁸ otázku zavedení obráceného důkazního břemene v souvislosti se zásadou presumpce nevinny⁵⁹⁹ a možnost zavedení prvků principu oportunity v řízení proti právnickým osobám.

⁵⁹⁵ FENYK, Jaroslav. Zásada legality nebo oportunity v novém trestním řízení? In *Dny práva 2010*, Brno: Masarykova univerzita, 2010, str. 31 – 32.

⁵⁹⁶ PIPEK, Jiří. Formální pojetí trestného činu a princip oportunity. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 11.

⁵⁹⁷ KUČHTA, Josef. Trestní řízení proti právnickým osobám z pohledu některých zásad trestního práva procesního. In: *Dny práva 2008*. Brno: MUNI, 2008, str. 215.

⁵⁹⁸ ČEP, David. Možnostmi uplatnění principu *nemo tenetur* v podmínkách trestní odpovědnosti právnických osob. *Právní rozhledy*, 2017, č. 2; HERCZEG, Jiří. Právo na obhajobu a zásada *nemo tenetur* v řízení proti právnickým osobám. In: JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob - pět let poté*. Praha: Leges, 2017, str. 155.

⁵⁹⁹ PELC, Vladimír. Důkazní břemeno v trestním řízení. In: JELÍNEK, Jiří a kol. *Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces*. Praha: Leges, 2018, str. 115 an.

Jelínek⁶⁰⁰ a později i Danková⁶⁰¹ upozorňují na případy střetu zásady legality v souvislosti s trestním stíháním právnických osob, konkrétně u tzv. prázdných schránek (nemajících žádný majetek, nevyvíjejících žádnou činnost), právnických osob v insolvenční, u právního nástupce právnické osoby, na kterého objektivně přechází trestní odpovědnost podle § 10 odst. 1 ZTOPO, dále jde o případy, kdy jde o ekonomicky slabší právnickou osobu, která je personálně spojena jen s jednou osobou fyzickou, proti které je vedeno trestní stíhání, přičemž právě postih této jedné osoby bude fakticky znamenat i postih „její“ právnické osoby, anebo, kdy obviněnou právnickou osobou je státní podnik nebo akciová společnost se stoprocentní státní účastí (vykonávající například činnost ve veřejném zájmu), u kterých vzniká otázka, jakou sankci jim lze vůbec uložit. Gřivna v této souvislosti navrhuje zvážit zakotvení principu oportunita u trestního stíhání právnických osob, dodává však, že pokud by se měla zavádět oportunita, je třeba se současně zabývat tím, aby podmínky jejího uplatnění byly co možná nejpřesnější, a také kontrolou uplatňování diskrece státního zástupce, neboť kontrola vně soustavy státního zastupitelství neexistuje, pokud pomineme možnost poškozeného podat ústavní stížnost.⁶⁰² Část nauky a aplikační praxe pak spatřuje východisko v zavedení principu oportunita pro řízení proti právnickým osobám, zatímco v řízení proti fyzickým osobám by zůstal zachována zásada legality trestního stíhání (ovšem s četnými výjimkami rozličného druhu jako je tomu podle platné právní úpravy). Domnívám se, že navrhované řešení záležející v zavedení principu oportunita pro trestní stíhání právnických osob a ponechání zásady legality pro trestní stíhání osob fyzických není dostatečně uváženo ve všech souvislostech, nehledě na to, že by se potkaly samy o sobě dva mimořádně kontroverzní instituty (trestní odpovědnost právnických osob, princip oportunita). První námitkou samozřejmě je, že taková právní úprava by kolidovala s principem rovnosti před zákonem, neboť fyzické a právnické osoby by byly v nerovnoprávném postavení, byť pochopitelně vykazují řadu odlišností. Navíc ustanovení § 32 ZTOPO umožňuje vést ve vhodných případech společné řízení proti fyzické osobě i právnické osobě. Zatímco ve společném řízení by se vedlo proti fyzické osobě řízení na podkladě zásady legality a oficiality (§ 2 odst. 3, 4 tr. řádu), v řízení proti právnické osobě by se vedlo řízení ovládané zásadou oportunita? Řešením samozřejmě není ani vytvoření nějakého zvláštního

⁶⁰⁰ JELÍNEK, Jiří. Koncepce trestní odpovědnosti právnických osob. *Acta Universitatis Carolinae- Iuridica*, 2017, č. 2, str. 12 - 13.

⁶⁰¹ DANKOVÁ, Katarína. Trestní odpovědnost právnických osob ve světle zásady legality. In: JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní odpovědnost právnických osob - pět let poté*. Praha: Leges, 2017, str. 139 an.

⁶⁰² GŘIVNA, Tomáš. GŘIVNA, Tomáš. Trestní odpovědnost právnických osob ve světle principu ultima ratio. In: LORKO, Jakub, BELEŠ, Andrej (eds.) *Trestné právo ako ultima ratio – hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty*. Bratislava: PF UKo, 2016, str. 73-74.

procesního předpisu pro vedení trestního řízení proti právnické osobě, byť ZTOPO obsahuje procesní část, která je ovšem velmi stručná.

V této souvislosti lze uvést, že návrh nového trestního řádu rozšiřuje oportunní prvky pro státního zástupce (ustanovení § x25), kde by dalším důvodem pro zastavení trestního stíhání (i odložení věci) měla být skutečnost, že na dalším trestním stíhání není veřejný zájem, přičemž se variantně navrhuje buď, že tento důvod nebude dále specifikován a výklad pojmu veřejný zájem bude na státním zástupci, který tento zájem ostatně v trestním řízení zastupuje, nebo bude tento důvod příkladmo specifikován tak, že půjde zejména o případ, kdy náklady spojené s dalším vedením trestního řízení nebo předpokládaná doba jeho dalšího trvání jsou neúměrné významu a míře porušení nebo ohrožení chráněného zájmu, který byl dotčen, způsobu provedení činu a jeho následku, nebo okolnostem, za nichž byl čin spáchán. Tento fakultativní důvod pro zastavení trestního stíhání by mohl využít i soud (ustanovení § y61).

Dále se nabízí řešení v oblasti hmotného práva, spočívající buď v novelizaci § 6 ZTOPO, které určuje rozsah osobní působnosti zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, tedy stanoví okruh právnických osob, na které se (ne)vztahuje zákon o trestní odpovědnosti právnických osob (tedy vynětí určitých právnických osob z trestní odpovědnosti), anebo v upřesnění § 39 odst. 2 tr. zákoníku, obsahující kritéria tzv. povahy a závažnosti trestného činu aplikovaná též u jeho společenské škodlivosti a určující rozsah uplatnění zásady subsidiarity trestní represe. Řešením by také bylo, zejména v případě právnických osob – prázdných schránek, kdyby bylo možné rychle a efektivně zrušit právnickou osobu podle mimotrestních předpisů. Takový postup by ovšem vyžadoval harmonizaci trestních a mimotrestních předpisů. Tyto otázky nás ovšem vedou k celkovému a opětovnému zamyšlení nad samotnou koncepcí trestní odpovědnosti právnických osob. Jelikož nepovažují nahrazení zásady legality principem opportunity v trestním řízení z řady důvodů za vhodné, tím spíše bych varoval před zavedením této kalibrace pouze pro právnické osoby.

4. 4. 4. Dílčí závěr

V dnešní době neexistuje žádný uniformní model trestního řízení s jednotlivými zásadami. Zatímco pro kontinentální systém práva je tradiční zásada legality spojená se zásadou vyhledávací, pro angloamerický systém práva je typická zásada opportunity spojená s častějším využíváním odklonů, formálním důkazním břemenem státního zástupce, zásadou kontradiktornosti (zejména v otázce dokazování). V řadě zahraničních právních úprav i v rámci kontinentálního systému je základem trestního řízení zásada legality (SRN, Itálie, Rakousko),

jinde zase zásada oportunity (Francie, Belgie, Nizozemsko). Těžko bychom však hledali trestní řízení založené pouze na jedné z těchto zásad, v jejich ryzech podobách. Jde tedy spíše o převahu znaků. Evropský kontinent byl svědkem diskuzí o přednostech a nevýhodách protichůdných zásad oportunity a legality již od 19. století. Domnívám se, že vývoj těchto úvah se cyklicky odráží z jedné na druhou stranu, přičemž určité limity zůstávají. Jak zásada legality, tak i zásada oportunity mají své kladné stránky, ale i nedostatky, tedy své příznivce i odpůrce. Přívrženci principu legality argumentují, že obligatorní stíhání je nejlepším prostředkem, jak zabránit zneužití pravomoci státních úředníků, a je proto neúčinnější zárukou rovnosti občanů před zákonem, z čehož logicky vyplývá, že je dán menší prostor pro uvážení se zřetelem na konkrétní okolnosti případu. Naproti tomu obhájci principu oportunity jsou přesvědčeni, že rozhodovací pravomoc veřejných žalobců odpovídá požadavkům moderní trestní politiky a filosofie, zejména pak ideji shovívavosti a pragmatickým úvahám stojícím v protikladu k zastaralé absolutní teorii trestu, na které je vystavěna zásada legality. Princip oportunity však upřednostňuje menší zatížení státních orgánů nad požadavkem zjištění materiální pravdy a prosazováním spravedlnosti, jako rysů typických pro kontinentální model trestního řízení a znamená únik před projednáním věci soudem a oslabení společensky přijatelného cíle trestního řízení.

Zatímco tedy v minulosti byly obě zásady přísně pojímány jako opozita, dnes se vychází z toho, že se jedná o komplementární zásady, které mohou spolu za určitých podmínek koexistovat. Obě zásady se významným způsobem ovlivňují, nicméně vycházejí z odlišně (historicky, kulturně a sociálně) se vyvíjejících systémů a způsobů uvažování, který lze obecněji shrnout pod kontinentální dogmatismus a angloamerický pragmatismus. Do právních řádů založených na zásadě legality pronikají stále více prvky oportunity (např. v podobě odklonů) a naopak, kdy v systému *common law* lze vysledovat tendence k zavedení limitů pro rozhodování o nestíhání trestných činů (restrikce oportunity ve prospěch legality). Hovořit tak můžeme o smíšeném typu či modelu, ke kterému směřují i rekodifikace trestního řádu, neboť se počítá se zachováním zásady legality, která bude rozšířena o další prvky oportunity. Jde tedy o nalezení vyváženého poměru mezi uplatněním dílčích prvků jedné i druhé zásady, tak, aby konečný výsledek představoval to nejlepší možné řešení, které bude co nejefektivnější, tedy zamezí přepínání justice tam, kde na trestním stíhání zcela evidentně není dán veřejný zájem (v širším slova smyslu), na straně jedné, a povede k zachování zásady legality jako stěžejní zásady ve vztahu k zahájení trestního stíhání, na straně druhé.

Diskuze do značné míry komplikuje skutečnost, že není úplně jasné, jak zásadu oportunity chápat (zda jako vše, co není legalitou, nebo vše, co pochází ze systému *common*

law, nebo toliko jako každé diskreční oprávnění státního zástupce) a co pod její projevy zařadit, dále jsou ji dávány různé atributy (pozitivní a negativní; pravá a nepravá; systémová, relativní a expanzivní) a konečně nelze odhlédnout také od toho, že se uplatnění tohoto principu liší v závislosti na kontinentálním či adversárním (angloamerickém) modelu trestního řízení.

V souvislosti s pracemi na rekonstrukci českého trestního procesu jsou vždy vedeny úvahy, zda postavit jeho základy, tak jako v současnosti na zásadě legality, či prolomit, resp. výrazným způsobem rozšířit diskreční oprávnění veřejného žalobce, tj. zvážit trestní stíhání s ohledem na veřejný zájem skrze zásadu oportunitity. Ruku v ruce s tím zaznívaly požadavky na zvýšení kontroly diskrečních oprávnění státního zástupce. Ve věcných záměrech postrádám však hlubší teoretické zamyšlení nad zásadou legality, kterou tyto materiály prohlašují za základní zásadu trestního řízení, a korektivu ve formě oportunitity. Dosud publikované materiály (věcné záměry z let 2004, 2008, východiska a principy nového trestního řádu z roku 2014) naznačují, že zásada legality má být pravidlem, zatímco oportunita výjimkou, které má být používáno pouze u méně závažných deliktů. Nabízí se však logická otázka, o jakou výjimku se bude jednat, když není omezena na žádnou kategorii trestných činů, přestože trestní zákoník počítá s kategorizací na přečiny a zločiny, se zvláštní podkategorií zvlášť závažných zločinů (srov. § 14 tr. zákoníku), byť s největší pravděpodobností nelze očekávat, že by docházelo k uplatňování diskrece u zločinů či dokonce u zvlášť závažných zločinů. Pomineme-li tak některé skutečnosti,⁶⁰³ lze opět konstatovat neprovázanost hmotného a procesního práva.

Lze si přát a zároveň důvodně očekávat, že i v budoucnu bude trestní řízení v České republice založeno na zásadě procesní legality. Je však moderním (a nevyhnutelným) trendem všude tam, kde se tato zásada uplatňuje, že se stále více a více prosazují různé ústupky a výjimky ve prospěch opačné zásady – zásady oportunitity. Z logických důvodů pak nelze tvrdošijně ulpívat na zásadě legality tam, kde množství výjimek může vzbuzovat pochybnost, zda zásada legality není už jen výjimkou. Relevantních důvodů pro pokračování takového trendu je několik. Prvním z nich je rostoucí respektování zájmů poškozeného a jeho rozšiřující se role v trestním řízení. Dalším důvodem je snaha více zrychlovat a zefektivňovat trestní řízení hlavně u trestných činů menší typové závažnosti, tj. přečinů. Za třetí důvod lze považovat rozšiřující se mezinárodní justiční spolupráci, jejímž účelem je vyřešit případy, kdy si právo stíhat trestný čin přisvojuje více států, takovým způsobem, aby bylo zamezeno dvojímu postihu (*ne bis in idem*). Rozsah úspěšného řešení spatřuji v relaci s tradicí vývoje českého trestního

⁶⁰³ Např. přečiny jsou vymezeny příliš široce, nebo to, že uplatnění hmotněprávního korektivu přichází do úvahy i u zvlášť závažných zločinů, nebo také to, že se vážně uvažuje u rozšíření aplikace dohody o vině a trestu i na zvlášť závažné zločiny.

procesu a akceptovatelností této změny nejen českou laickou veřejností, ale i samotnými vykonavateli trestní spravedlnosti, tedy orgány činnými v trestním řízení. Několikaletá zkušenost s realizací některých procesních odklonů (narovnání, podmíněné zastavení trestního stíhání, trestní příkaz, dohoda o vině a trestu) ukazuje, jak obtížně se i orgány činné v trestním řízení vypořádávají se změnami trestního práva. Realizace těchto institutů je totiž úměrně závislá na efektu, který nepřináší obviněnému a poškozenému, ale především těm, kdo tyto instituty aplikuje.⁶⁰⁴ Jinak řečeno, co práci orgánů činných v trestním řízení zkrátí, zefektivní a zjednoduší, má naději na aplikaci.⁶⁰⁵

Přesto lze říci, že případná myšlenka v podobě transpozice (přenesení) zásady oportunity (jako vůdčí ideje) do právních řádů většiny zemí je – s ohledem na nejen právní, ale historický a společenský rámec, který je v řadě z nich naprosto odlišný – proto přes svoji atraktivitu předem odsouzena toliko na úroveň akademických úvah. Jde totiž o to, že oportunita vychází z jiných obecných principů (ochrana práv jednotlivce, nedůvěra ve státní orgány) a tedy z odlišné koncepce modelu trestního řízení (jiné postavení orgánů činných v trestním řízení a vedení dokazování), přičemž je neodmyslitelně spjata s veřejným zájmem a aplikuje se pouze tam, kde to veřejný zájem vyžaduje.

Dále totiž nelze odhlédnout od skutečnosti, že začlenění zásady oportunity do systému základních zásad trestního řízení by nutně vedlo ke změně dosavadní kalibrace vzájemného poměru procesních pozic jednotlivých účastníků trestního řízení (procesních stran, včetně poškozeného). V praxi nepůjde pouze o to vymezit, který orgán činný v trestním řízení a za jakých podmínek má být *pro futuro* oprávněn rozhodovat o zastavení trestního stíhání, resp. o tom, že takové trestní stíhání nebude vůbec zahájeno, ale spíše bude zapotřebí náležitě zohlednit také dopady, které by případné odstoupení od (dalšího) trestného stíhání podezřelé osoby (obviněného) vzhledem k uplatnění principu oportunity mohlo v aplikační praxi mít na právní postavení poškozeného a jeho legitimní procesní zájmy, a v této souvislosti rovněž se zabývat dlouhou řadou otázek ryze procesního rázu.

Domnívám se, že jakkoli je zásada oportunity spojena s výše naznačenými významnými výhodami, není dostatečně vhodná pro všechny trestněprávní řády evropského kontinentu, z nichž většina je původně postavena na protichůdné zásadě legality. Jsem toho názoru, že není nutné jakkoli rozšiřovat oportunní zásadu, neboť právě státní zastupitelství by přeci jen mělo

⁶⁰⁴ SKUPIN, Zdeněk Jiří, LUKÁŠOVÁ, Marcela. Prvky angloamerického trestního řízení v současné praxi státních zastupitelství. In: FRYŠTÁK, Marek; HRUŠÁKOVÁ, Milana; VALDHANS, Jiří (eds.) Meze a možnosti inspirace trestního řízení angloamerickými prvky. Brno: MUNI, 2016, str. 197 an.

⁶⁰⁵ COUFAL, Petr. Problémy spojené s případným užitím zásady oportunity v rekonstruovaném českém trestním procesu. Trestní právo, 1998, č. 5, str. 5.

být ovládáno zásadou „v pochybnostech obžalovat“ a teprve až soud by měl rozhodovat v návaznosti na zásadu „v pochybnostech zprostit obžaloby.“

S případným rozšířením zásady oportunity až na úroveň, že by došlo k výraznému omezení, či vytěsnění zásady legality, nemohu souhlasit. Tímto způsobem by se významná část rozhodovací činnosti, jako činnosti soudu, který je určen k rozhodování sporů a rozhodování o vině, přesunula do roviny státního zastupitelství, jakožto orgánu, který není z povahy ovládan zásadami nezávislosti a nestrannosti, s čímž nelze ani z hlediska ústavnosti souhlasit. Zavedení otevřené zásady oportunity by bylo dále podstatným průlomem do integrity českého kontinentálního trestního procesu a jako každý podstatný zásah do nějakého systému může způsobit jeho oslabení, nestabilitu nebo dokonce zhroucení.

Úvahy o případném uplatnění zásady oportunity, tolik typické pro angloamerický právní systém, dále narážejí na řadu již dnes existujících výjimek ze zásady legality. Princip oportunity v rukou státního zástupce se objevuje na scéně za okolností, kdy lze důvodně pochybovat o tom, že současná právní úprava postavení státního zastupitelství dovnitř i navenek poskytuje záruku objektivního a nestranného posouzení každé jednotlivé trestní věci. Případné zavedení oportunity (ať už plné, nebo toliko ve vztahu k určitým subjektům – např. právníkům osobám) může vyvolávat pochybnosti především veřejnosti v řádný výkon trestní spravedlnosti.

Naznačené výjimky ze zásady legality zabraňují jejímu uplatnění ve své ryzí podobě, která je v současné době neaplikovatelná. Moderní trestní právo již nevychází absolutní trestní teorie, ale z generální a trestní prevence, přičemž na významu nabývají principy účelnosti, efektivnosti a nezbytnosti trestního stíhání a trestání. Na druhé straně je potřebné, aby se zásada legality nevytratila ze systému základních zásad, a to přinejmenším z důvodu zájmu státu na zabezpečování požadavků rovnosti občanů před zákonem a určitosti jeho právních norem. V tomto ohledu pak souhlasím s Pipkem v tom, že zásada legality patří i mezi důležité garance toho, že pravomoc vykonávat trestní spravedlnost svěřená státu bude skutečně vykonávána a to bez ohledu na momentální zájmy té či oné mocenské skupiny. Stav českého trestního řízení v oblasti uplatňování zásad legality a oportunity (a související problematiky korekce trestního bezpráví) lze shrnout tak, že vůdčí zásadou je stále zásada legality, která připouští oportunní výjimky z absolutních i relativních důvodů. To se projevuje především možností oportunního postupu veřejného žalobce ve fázi před i po zahájení trestního stíhání (§ 159a odst. 4 tr. řádu; § 172 odst. 2 tr. řádu). Většina oportunních výjimek je v souladu s moderním pojetím zásady legality, které připouští i alternativní trestněprávní reakce na spáchání trestného činu.

Domnívám se, že ať už domnělé či skutečné prvky zásady oportunity *de lege lata* nejsou ještě natolik závažné, aby byly způsobilé zpochybnit samotnou koncepci trestního řízení,

založenou na zásadě legality. Jejich rozrůstání ovšem představuje trend, který, bude-li pokračovat, si buď dříve či později vynutí změnu koncepce trestního řízení v tomto ohledu, nebo způsobí kolaps zásady legality. Problém tedy spatřuji v množství, v jakém tyto prvky postupně pronikají do českého právního řádu, neboť jsou využívány jako všespásné řešení na dílčí neduhy trestního řízení, které ovšem mají svůj původ už v hmotném právu (rozsah kriminalizace). Spíše než cestou posilování prvků oportunity by se měl český zákonodárce vydat cestou precizace jednotlivých kritérií, které umožňují její použití. *De lege ferenda* lze proto doporučit setrvat na vůdčí zásadě legality s prvky oportunity. Zásada legality vhodně spojená s prvky oportunity umožňuje, podle mého názoru, při garanci rovného zacházení s obviněnými fyzickými i právníckými osobami zajistit funkční chod trestní spravedlnosti.

Jsem toho názoru, že koncepce nahrazující zásadu legality zásadou oportunity je navíc dále vysoce nepravděpodobná i s ohledem na „formálně-materiální“ pojetí trestného činu. V důsledku toliko poloviční rekodifikace trestního práva v právním řádu, nalezneme existenci dvojího (a obsahově takřka totožného) korektivu trestního bezpráví, kdy navíc absentuje vymezení bližších kritérií pro posouzení materiálního korektivu trestního bezpráví (zásada subsidiarity trestní represe – společenská škodlivost, dříve jako nebezpečnost činu pro společnost), jež řeší pouze doktrinální analogický odkaz na kritéria rozhodné pro individualizaci trestu (§ 39 odst. 2 tr. zákoníku). Jednak by tedy bylo vhodné odstranit duplicitu korekce trestního bezpráví a za předpokladu ponechání korektivu materiálního vymezit rovněž přehledná kritéria pro jeho posuzování, aby principy rovnosti, předvídatelnosti práva, jakož i právní jistoty nezůstaly v těchto souvislostech jen v teoretické rovině. Jako východisko ze stávající situace může být ponechání korektivu pouze v rovině trestního práva hmotného, což by však zároveň vyžadovalo legislativní upřesnění § 12 odst. 2 tr. zákoníku, jehož nejednoznačné uplatňování v praxi rovněž není ideálním stavem. Uvažovat lze i nad návratem k formálně-materiálnímu pojetí trestného činu. Zde je vycházeno z myšlenky, že hmotněprávní dekriminalizace by měla mít přednost před procesními odklony, neboť nemá význam kriminalizovat jednání, u kterého není zájem stíhat ho jako trestný čin. Na druhé straně může být dané ustanovení z trestního zákoníku vypuštěno, což by otevřelo možnosti pro větší uplatňování zásady oportunity jakožto korektivu v rovině trestního práva procesního. Zásada subsidiarity trestní represe, plynoucí z principu *ultima ratio*, by se poté užívala toliko v rovině legislativní, případně jako interpretační korektiv, tedy bez zákonného zakotvení. Teoreticky důslednější přístup je však nepochybně preference hmotněprávního korektivu, nicméně praktičtější je aplikace procesního korektivu, neboť ta se o požadavky procesní ekonomie, rychlosti řízení a zdrženlivosti vůči osobám, proti kterým je vedeno trestní řízení.

S ohledem na nejednotné uchopování stávajícího materiálního korektivu trestněprávní aplikační praxí se v rovině *de lege ferenda* jeví jako vhodnější zakotvení skutečně formálního pojetí trestného činu, a tudíž přenesení korekce trestního bezpráví pouze do roviny procesní, avšak za současného výstižného vymezení podmínek pro uplatňování, včetně zavedení mechanismu určité kontroly diskrečního oprávnění státního zástupce. Možnost účinné kontroly takového oprávnění se jeví jako vhodná, jak v systémech založených na zásadě legality, tak na zásadě oportunity.

Závěrem lze snad jen říci a zopakovat, že otázky zásad procesní legality a oportunity nelze řešit bez přihlídnutí k hmotnému právu (rozsah kriminalizace, kategorizace deliktů a pojetí trestného činu), a proto tyto otázky budou jednou z nejdůležitějších otázek při probíhající rekodifikaci trestního práva procesního. Dokud nebudou tyto otázky znovu otevřeny, nelze uzavřít ani diskuze o zásadách legality a oportunity. Nastavení legality a oportunity je stále nevyřešeným problémem české trestní legislativy.

4. 5. Zásada rychlosti řízení a právo na přiměřenou délku řízení

Pokud bychom hledali první zmínky o právu na přiměřenou délku řízení, tak bychom je patrně vysledovali již v antickém Římě, konkrétně v Zákoně XII desek. Požadavek rychlosti trestního řízení si v historickém vývoji postupně vydobyl takové naléhavosti a důležitosti, že se stal i ústavním principem, což se poprvé tak stalo v americké Listině práv (*Bill of Rights*) z roku 1791, kde v jejím šestém dodatku je mj. zakotveno právo na rychlý soud. Ačkoli Deklarace práv člověka a občana (1791) reflektovala mnoho osvícených myšlenek, požadavek na projednání věci v přiměřené lhůtě neobsahovala. Požadavek neobsahovala ani Všeobecná deklarace lidských práv (1948). Právo na právo na projednání věci přiměřené lhůtě se objevuje až v čl. 6 odst. 1 EÚLP a obdobně právo být souzen bez zbytečného odkladu v čl. 14 odst. 3 písm. c) MPOPP. Článek 6 odst. 1 EÚLP stanoví: „*Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem (...)*“ Český ústavodárce zakotvil v čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod právo každého na to, aby jeho věc byla projednána mj. bez zbytečných průtahů. Právo na projednání věci bez zbytečných průtahů, resp. právo na vyřízení věci v přiměřené lhůtě je pokládáno za integrální součást práva na spravedlivý proces, tedy základních práv garantovaných článkem 36 odst. 1 ve spojení s článkem 38 odst. 2 Listiny a článkem 6 odst. 1 EÚLP. Tento názor vyslovil Ústavní soud již v mnoha svých rozhodnutích, v nichž se zabýval nepřiměřenou délkou řízení.⁶⁰⁶ Trestní řád v § 2 odst. 4 stanoví, že trestní věci musí projednávat urychleně bez zbytečných průtahů, kdy s největším urychlením projednávají zejména vazební věci a věci, ve kterých byl zajištěn majetek, je-li to zapotřebí vzhledem k hodnotě a povaze zajištěného majetku.⁶⁰⁷

Gřivna v rámci zásady rychlosti trestního řízení distinguje požadavek co nejrychlejšího projednání trestní věci, který je součástí zásady oficiality, a poté zásadu rychlosti řízení v širším smyslu, kdy tato zahrnuje též právo na projednání věci v přiměřené lhůtě. Rozdíl je přitom následující: Co nejrychlejší projednání věci souvisí s účelem trestního řízení, resp. trestního práva vůbec, kdy předpokladem pro naplnění účelu trestu je včasná a efektivní realizace trestní sankce. Naproti tomu právo na projednání věci v přiměřené lhůtě, bez zbytečných průtahů, existuje *in favorem osoby*, proti níž se trestní řízení vede, resp. ve prospěch obviněného, a jeho

⁶⁰⁶ Srov. nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 5/96 ze dne 05.11.1996, IV.ÚS 358/98 ze dne 10. 11. 1998, I.ÚS 330/04 ze dne 7. 12. 2004.

⁶⁰⁷ Požadavek na co nejrychlejší projednání trestních věcí se výslovně objevil v trestním řádu z roku 1956, a to ustanovení o účelu zákona (§ 1 odst. 2).

smyslem je zajištění a stabilizace právní jistoty obviněného, kdy je bráněno tomu, aby obviněný byl nepřiměřeně dlouhou dobu v nejistotě ohledně výsledku trestního řízení.⁶⁰⁸ Jinak řečeno, zásadu rychlosti v užším smyslu (§ 2 odst. 4 tr. řádu) lze chápat jako primární a svou povahou objektivní kategorii, od které je možné odvozovat subjektivní kategorii práva na projednání věci v přiměřené lhůtě (čl. 6 odst. 1 EÚLP, čl. 38 odst. 2 LZPS).

Jedná se o zásadu všeobecného významu, neboť se uplatňuje ve všech stádiích trestního řízení a zavazuje všechny orgány činné v trestním řízení, tedy policejní orgán, státního zástupce i soud. V trestním řízení vystupuje několik subjektů, jejichž názory na potřebnou rychlost, či zrychlení řízení mohou být protichůdné, což ostatně souvisí s charakteristickým rysem trestního řízení, kterým je jeho kolizní povaha. V řízení ve věcech mladistvých je tato zásada výslovně zákonodárcem označena jako základní zásada tohoto řízení (§ 3 odst. 6 ZSM).⁶⁰⁹

Otázka rychlosti trestního řízení patří mezi stěžejní témata trestního řízení. Státy jsou vedeny snahou redukovat průtahy v trestním řízení několika cestami. Tou první může být cesta hmotněprávní dekriminalizace určitých jednání, která může být úplná nebo částečná, tedy přesunutí do kategorie administrativních deliktů (přestupků) nebo civilních deliktů, nebo cesta procesní dekriminalizace formou diskrečního oprávnění veřejného žalobce. Druhou pak může představovat zavedení speciálních forem řízení (odklonů a zjednodušených forem trestního řízení) a stanovení celé řady lhůt, a třetí zvyšování kapacity systému trestní justice. Podle Kmece se však nedá hovořit o tom, že by délka řízení byla nějakým zásadním strukturálním problémem českého trestního řízení, excesy však nepochybně existují.⁶¹⁰

Rychlost, s jakou je pachatel trestného činu odhalen a potrestán, bývá pokládána za rozhodující faktor účinnosti trestního řízení a následného trestu. K vyšší míře preventivní účinnosti trestu přispívá z kriminologického hlediska nepochybně kromě spravedlnosti a neodvratnosti trestu významnou měrou též včasnost jeho ukládání. Oprávněně proto bývá poukazováno na skutečnost, že zatímco prospěch z trestné činnosti pachatel získává zpravidla okamžitě, případné negativní dopady (např. uložení trestní sankce, společenské odsouzení) pro něj přicházejí se zpožděním. Zároveň rychlost trestního řízení podstatně ovlivňuje důvěru veřejnosti v práci bezpečnostních a justičních orgánů. Ani ekonomický faktor není

⁶⁰⁸ GRIVNA, Tomáš. Zásada rychlosti v trestním řízení, právo na projednání věci v přiměřené lhůtě a některé důsledky jejich porušení. FENYK, Jaroslav. (ed.) Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám. Praha: Lexis Nexis, 2010, str. 18.

⁶⁰⁹ Rychlé projednání věci orgánem příslušným podle tohoto zákona (ZSM) totiž nabývá u dospívající mládeže na zvláštním významu, kdy v důsledku neukončeného rozumového, mravního a sociálního vývoje dětí a mladistvých je zde velká naděje na to, že pohotová, jednoznačná a zároveň spravedlivá reakce na jejich protiprávní čin bude nejlepší prevencí dalšího delikventního jednání.

⁶¹⁰ KMEC, Jiří. Právo na spravedlivý proces v trestním řízení v České republice z pohledu Evropského soudu pro lidská práva. Právo a bezpečnost, č. 2, 2016, str. 102.

zanedbatelný. Komplikovanost procesu přispívá k prodlužování a k vyšším nákladům trestního řízení. Zároveň však obvykle platí, že čím je procesní systém „komplikovanější“, tím méně skýtá prostoru pro svévoli, a tím nepřímo i pro nespravedlivé rozhodnutí. Zrychlení trestního procesu by tak mělo být až druhotným cílem, neboť primárně je účelem trestního řízení spravedlivé potrestání pachatele a řádný proces, jakožto nevyhnutelné podmínky existence materiálního právního státu.

I zkracování a zjednodušování trestního řízení má nepochybně své limity a nelze přeslechnout hlasy, které tuto tendenci kritizují jako přehnanou. Přílišná rychlost trestního řízení, resp. uspěchané trestní řízení hrozí chybami, které mohou zeslabit či dokonce popřít účel být rychle (resp. spíše zbrkle) následujícího trestu, tzn. bez náležité opory o již zmíněný skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti. Uvedeného si všímá Ščerba, podle kterého „*důraz na rychlé vyřizování trestních věcí je tak silný, že ten nejdůležitější cíl trestního procesu, tj. nalezení adekvátní trestněprávní reakce na spáchaný čin, je odsunován do pozadí.*“⁶¹¹ Hledání kompromisu mezi požadavkem na rychlý a účinný postup při odhalování a stíhání kriminality a požadavkem na spravedlnost rozhodnutí ve věci (k níž mj. přispívá i řádné uplatnění práva na obhajobu) je obecným problémem trestní legislativy a trestní politiky vůbec. Dodejme však, že apel na další a další zrychlování se objevuje prakticky kontinuálně, neboť ať už jde o věcné záměry nového trestního řádu, či jednotlivé novely trestního řádu, vždy si kladou jako jeden z cílů⁶¹² nové úpravy právě (a někdy pouze) zrychlení řízení. Ostatně i jedním z hlavních cílů nového trestního řádu je zrychlení a zjednodušení trestního řízení tak, aby doba mezi spácháním trestného činu a potrestáním pachatele byla co nejkratší. V prosazování tohoto cíle tedy nelze vidět nový trend, neboť jde vlastně o pokračování v již nastoleném směru. Dodejme však, že snaha o zrychlení trestního řízení, která je nepochybně správná, se nemůže prosazovat za každou cenu. Markantním způsobem se snaha o zrychlení řízení projevila zvláště v novelách trestního řádu provedených zákony č. 292/2013 Sb., č. 265/2001 Sb. a č. 293/2012 Sb. Prvá z uvedených novel mimo jiné přinesla novou úpravu přípravného řízení, kdy zrušila vyhledávání jako formu přípravného řízení (§ 160 tr. řádu an.) a úpravu dokazování (§ 89 odst. 2 tr. řádu), zavedla institut podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 307 tr. řádu), obnovila trestní příkaz (§ 314g a násl. tr. řádu) a rozšířila možnosti pro uplatnění řízení před samosoudcem (§ 314g a násl. tr. řádu). Druhá z uvedených novel pak, ve snaze zjednodušit a urychlit trestní řízení, více diferencovala různé formy řízení, kdy zavedla zkrácené přípravné řízení (§ 179a a násl. tr. řádu) a navazující zjednodušené řízení před soudem (§ 314b a násl. tr.

⁶¹¹ ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2014, str. 435

⁶¹² Mnohdy však pouze tento.

řádu). Třetí zakotvila do českého trestního řádu do té doby neznámý a mimořádně kontroverzní institut - dohodu o vině a trestu.⁶¹³

Trestní řád ukládá orgánům činným v trestním řízení, aby s největším urychlením projednávaly zejména vazební věci a věci, ve kterých byl zajištěn majetek (§ 2 odst. 4 věta druhá tr. řádu). Pro trvání vazby jsou stanoveny maximální lhůty (srov. § 72 a § 72a tr. řádu; u mladistvých srov. § 47 odst. 1 ZSM). Pro předání zadržené osoby soudu je stanovena lhůta 48 hodin (§ 75, § 76 odst. 4, § 77 odst. 1). Soudce pak musí rozhodnout o zadržené osobě do 24 hodin (§ 77 odst. 2 tr. řádu), stejná lhůta platí i pro rozhodování o příkazu k zatčení (§ 69 odst. 5,6). V trestním řádu proto můžeme vysledovat několik konkrétních ustanovení, která směřují proti průtahům v trestním řízení. Předně lze upozornit na ustanovení § 20 odst. 1 tr. řádu upravující společné řízení⁶¹⁴ a stanovující, že proti všem obviněným, jejichž trestné činy spolu souvisí, o všech útocích pokračujícího nebo hromadného trestného činu a o všech částech trvajících trestného činu se koná společné řízení, pokud tomu nebrání důležité důvody. O jiných trestných činech se koná společné řízení tehdy, je-li takový postup vhodný z hlediska rychlosti a hospodárnosti řízení.⁶¹⁵ Dále lze upozornit na ustanovení § 23 odst. 1 tr. řádu, kdy k urychlení řízení nebo z jiných důležitých důvodů lze řízení o některém z trestných činů nebo proti některému z obviněných vyloučit ze společného řízení. Ustanovení míří především na situace, kdy je třeba vůči některému z obviněných uplatnit různý procesní postup či dokazování je u některé z osob rozsáhlejší.

Pokud jde o ustanovení obhájce, jsou zde klíčová dvě ustanovení. Prvním z nich je ustanovení § 38 odst. 1 tr. řádu, podle kterého, jestliže obviněný nemá obhájce v případě, kdy ho musí mít, určí se mu lhůta ke zvolení obhájce, a pokud v této lhůtě nebude obhájce zvolen, bude mu obhájce na dobu, po kterou trvají důvody nutné obhajoby, neprodleně ustanoven, druhým pak ustanovení § 41 odst. 1 tr. řádu, podle kterého je obhájce mj. povinen pečovat o to, aby byly v řízení náležitě a včas objasněny skutečnosti, které obviněného zbavují viny nebo

⁶¹³ JELÍNEK, Jiří. Dohoda o vině a trestu jako prostředek k urychlení trestního řízení? In: DVORÁK, Jan, MACKOVÁ, Alena (eds.). Pocta Aleně Winterové k 80. narozeninám. Praha: Všehrd, 2018, str. 108 an.

⁶¹⁴ Speciální úpravu společného řízení nalezneme též v ustanovení § 31 odst. 1 ZTOPO a § 38 ZSM.

⁶¹⁵ Souvislost trestních věcí může být subjektivní (v osobě), kdy osobě se klade za vinu několik trestných činů, anebo objektivní (ve věci), kdy trestné činy několika osob mají vzájemný vnitřní vztah (např. spolupachatelství, účastenství v užším smyslu, jiná forma trestné součinnosti). V tomto případě jde i o to, aby soud mohl obviněnému, který spáchal více trestných činů, uložit úhrnný nebo souhrnný trest (§ 43 odst. 1, 2 tr. zákoníku) a při více obviněných, jejichž trestné činy spolu souvisí, mohl lépe zhodnotit míru jejich zavinění a lépe odstupňovat tresty. V této souvislosti lze zmínit též ustanovení § 23 odst. 3 tr. řádu umožňující spojení věci za situace, kdy bylo na téhož obviněného, popř. na více obviněných, podáno více samostatných obžalob či návrhů na potrestání, a to u téhož soudu. Pokud by tomu tak nebylo (tj. byly by podány u různých soudů téhož druhu a stupně), lze konání společného řízení dosáhnout pouze postupem podle § 25 tr. řádu.

jeho vinu zmírňují.⁶¹⁶ Ve vztahu k přípravnému řízení lze uvést obecné ustanovení § 157 odst. 1 tr. řádu, které stanoví, že státní zástupce a policejní orgán jsou povinni organizovat svou činnost tak, aby účinně přispívali k včasnosti a důvodnosti trestního stíhání, a navazující ustanovení § 157a odst. 1, 2 tr. řádu, kdy obviněný, podezřelý a poškozený mají právo kdykoli v průběhu přípravného řízení žádat státního zástupce, aby byly odstraněny průtahy v řízení nebo závady v postupu policejního orgánu (odst. 1), nebo též žádat státního zástupce bezprostředně vyššího státního zastupitelství, aby byly odstraněny průtahy v řízení nebo závady v postupu státního zástupce (odst. 2).⁶¹⁷ V prvním případě se tak jedná o žádost o výkon dozoru, v druhém pak o žádost k výkonu dohledu.

Ve vztahu k době po zahájení trestního stíhání lze upozornit na ustanovení § 164 odst. 1 tr. řádu, kdy policejní orgán⁶¹⁸ má postupovat při vyšetřování z vlastní iniciativy tak, aby byly co nejdříve v potřebném rozsahu vyhledány důkazy k objasnění všech základních skutečností důležitých pro posouzení případu, včetně osoby pachatele a následku činu. Toto ustanovení vychází ze skutečnosti, že těžiště dokazování je přeneseno do stadia řízení před soudem a přípravné řízení (včetně fáze vyšetřování), má za úkol zejména vyhledat, zajistit a fixovat důkazy potřebné pro objasnění věci a prokázání (či vyvrácení) trestní odpovědnosti pachatele, a to v rozsahu potřebném pro rozhodnutí státního zástupce o dalším postupu, tedy o podání obžaloby nebo o jiném meritorním skončení věci.

Dalším ustanovením, ve kterém se projevuje zásada rychlosti se zásadou oficiality, je § 181 odst. 2 tr. řádu, které stanoví, že po podání obžaloby soud, nevyčkáváje dalších návrhů, postupuje tak, aby řízení bez průtahů směřovalo k rozhodnutí věci, včetně výkonu rozhodnutí. Dále podle § 196 odst. 2 tr. řádu osoby, jimž se opis obžaloby doručuje, je nutno zároveň vyzvat, aby návrhy na provedení dalších důkazů u hlavního líčení včas soudu sdělily a uvedly okolnosti, které mají být těmito důkazy objasněny. Takové sdělení musí být provedeno včas, aby

⁶¹⁶ Podle Jelínka má však požadavek včasnosti uplatnění toho kterého způsobu a prostředku obhajoby u obhájce má však poněkud jinou povahu než lhůty určené pro práci orgánů činných v trestním řízení. Včasnost způsobu a prostředku obhajoby je třeba posuzovat ve spojitosti s účelem, který obhajoba sleduje, tedy jako včasnost v rámci zákonem přípustných metod a taktických postupů - viz JELÍNEK, Jiří. Zásada rychlosti trestního řízení - bilance a perspektivy. Kriminální věda, 2008, č. 4.

⁶¹⁷ § 157a odst. 2 tr. řádu se uplatní pouze na postup státního zástupce konajícího vyšetřování podle § 161 odst. 4, 5 písm. b) tr. řádu, nikoli však podle § 174 odst. 2 písm. c) tr. řádu, byť by i prováděl celé vyšetřování. Tato diference totiž vyplývá z postavení státního zástupce, který koná vyšetřování podle § 161 odst. 4, 5 písm. b), neboť v takovém případě dozor nad zákonností přípravného řízení provádí státní zástupce nejbližší vyššího státního zastupitelství (§ 175 odst. 2 tr. řádu). Pokud některý úkon nebo i celé vyšetřování provede státní zástupce příslušný k výkonu dozoru v přípravném řízení [§ 174 odst. 2 písm. c) tr. řádu], pak dozor nad zákonností jeho postupu není vykonáván, uplatní se jen úprava o dohledu v soustavě státního zastupitelství.

⁶¹⁸ Případně státní zástupce konající vyšetřování [§ 161 odst. 4, 5 písm. b) tr. řádu ve spojení s § 174 odst. 2 písm. c) tr. řádu].

navrhované důkazní prostředky mohly být opatřeny ještě před konáním hlavního líčení.⁶¹⁹ Smyslem činnosti předsedy senátu po podání obžaloby je učinit si představu o konkrétním postupu hlavního líčení, zejména postupu při dokazování, aby bylo možné projednat obžalobu a rozhodnout o ní v jediném hlavním líčení bez odročování. Z tohoto důvodu má potom ve smyslu § 198 odst. 3 tr. řádu předseda senátu při nařízení učinit všechna opatření,⁶²⁰ jichž je třeba k zajištění jeho řádného průběhu a k tomu, aby věc bylo možné projednat a rozhodnout bez odročení, a ve smyslu § 203 odst. 3 tr. řádu postupovat tak, aby hlavní líčení nebylo zdržováno výklady, které nemají vztah k projednávané věci, a aby bylo zaměřeno co nejúčinněji k objasnění věci. Některé lhůty mají charakter pořádkový, tzn. nevyvolávají přímé důsledky v běhu trestního řízení, nicméně mohou vyvolat vznik kárné odpovědnosti osob, které se na vzniku průtahů podílely (pořádková lhůta pro soudce k vypracování rozsudku). Jiné lhůty mají charakter prekluzivní, jejichž zmeškání má za následek ztrátu práva (např. lhůta pro podání opravných prostředků).

Na druhé straně však existuje také řada procesních úkonů, které vůbec žádnými lhůtami omezené nejsou. Jde například o nařízení veřejného zasedání v odvolacím řízení nebo provedení procesního úkonu směřujícího k projednání věci v odvolacím řízení, vyřízení stížnosti proti usnesení o zahájení trestního stíhání (§ 160 odst. 7 tr. řádu), vyřízení žádosti o přezkoumání postupu policejního orgánu a státního zástupce (§ 157a tr. řádu), vydání příkazu k domovní prohlídce (§ 83 tr. řádu), vydání příkazu k odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu (§ 88a tr. řádu).

Nepřiměřená délka trestního řízení vystavuje zvýšenému stresu jak obviněného (pokud je navíc ve vazbě, či je mu zajištěn majetek). Dále negativním způsobem ovlivňuje množství a kvalita důkazů, kdy navíc postupně klesá vypovídací hodnota důkazů (svědci zapomínají), oslabuje relaci mezi trestným činem a uloženým trestem, neboť pouze trest následující co nejdříve po spáchaném trestném činu má nejvyšší odstrašující účinek) a snižuje výchovné a preventivní působení trestního práva (trestního řízení). Nepřiměřená délka trestního řízení je

⁶¹⁹ Proto je vhodné v případě skutkově a obsahově složitějších věcí doručit oprávněným osobám (§ 196 odst. 1 tr. řádu) obžalobu s dostatečným časovým předstihem před stanoveným termínem hlavního líčení, případně ještě dříve, než je termín hlavního líčení určen. Opis obžaloby však musí být doručen nejpozději s předvoláním k hlavnímu líčení nebo s vyzněním o něm (§ 196 odst. 3 tr. řádu, dále srov. § 198 odst. 1, 2 tr. řádu).

⁶²⁰ Tato opatření se týkají zejména obsazení soudu, dokazování (vyžádání potřebných zpráv nebo listin, věcných důkazů, spisů, znaleckých posudků), zajištění účasti předvolaných osob na hlavním líčení. Spadají sem proto např. opatření k zajištění tlumočnicka nebo přetlumočení listin (§ 28 tr. řádu), provedení výslechu prostřednictvím videokonference (§ 52a, § 111a tr. řádu), opatření k zajištění ochrany svědků a osob jim blízkých (§ 102a odst. 1 tr. řádu, § 183a odst. 4 tr. řádu), pokyn policejnímu orgánu k opatření jednotlivého důkazu, k předvedení osoby nebo za podmínek § 62 odst. 1 tr. řádu k doručení písemnosti (§ 183 odst. 1 tr. řádu), přibrání konzultanta v závažných a skutkově složitých věcech (§ 183 odst. 2 tr. řádu).

samozřejmě nevhodná, zatěžuje justiční systém a zvyšuje nákladovost. Délku trestního řízení bychom také mohli označit za jeden z atributů trestní politiky státu.

Evropský soud pro lidská práva v žádném ze svých rozhodnutí nekonkretizoval „obecně závaznou“ dobu, jejíž překročení by bylo možno považovat za nepřiměřenou dobu trvání trestního řízení.⁶²¹ Ani judikatura Ústavního soudu ČR nedospěla ke stanovení přesné kvantitativní hranice délky řízení, jejíž překročení lze kvalifikovat jako „nepřiměřenou délku“, porušující právo na rychlý proces. Ústavní soud ČR dokonce uvedl, že přiměřenost doby řízení nelze vyjádřit numericky,⁶²² nebo že kritérium „přiměřené lhůty“ je subjektivním pojmem, který se může lišit podle povahy každého individuálního případu.⁶²³ V případech, kdy je tato délka posuzována ve vztahu k celému trestnímu řízení (od zahájení řízení až po právní moci), je v některých judikátech pokládána za nepřiměřenou délku řízení zpravidla doba přesahující pět až šest let. Obzvláště přísně posuzuje český orgán ochrany ústavnosti nepřiměřenost délky řízení ve věcech vazebních: zde lze již několikaměsíční průtahy, v nichž orgány činné v trestním řízení neprovedou žádný úkon, posuzovat jako nepřiměřené průtahy.

Při rozhodování o respektování požadavku přiměřené délky jako jednoho z aspektů práva na spravedlivý proces zakotveného v čl. 6 odst. 1 EÚLP zvažuje ESLP na jedné straně individuální zájem stěžovatele na rychlém vyřízení věci a na straně druhé pak obecný zájem na řádném výkonu spravedlnosti.⁶²⁴ Evropský soud pro lidská práva ve své bohaté rozhodovací činnosti rozlišuje několik kritérií, podle kterých je možné určit, zda je délka trestního řízení ještě přiměřená a kdy už není. Jsou jimi složitost případu, chování stěžovatele, postup příslušných orgánů, význam věci pro stěžovatele. Uvedená kritéria však nelze brát absolutně, neboť každý případ je individuální, a proto je nezbytné jejich posouzení v konkrétních souvislostech daného případu. Pro úplnost dodejme, že k této základní čtveřici bývá ještě někdy přiřazováno páté kritérium – počet stupňů soudní soustavy, které sám ESLP za takové zpravidla neoznačuje, nicméně ho vždy zohledňuje.⁶²⁵

Pokud jde o složitost případu, tak ESLP může konstatovat, že věc nebyla zvláště složitá, že vykazovala jistou míru složitosti anebo že byla výjimečně složitá. Složitost věci může být v zásadě trojí (skutková, procesní a právní). Taková složitost bude zpravidla spočívat v komplikacích ve zjišťování skutkového stavu věci, např. půjde o velké množství obžalob

⁶²¹ ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní zákoník. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 528.

⁶²² Rozhodnutí Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 641/04 ze dne 19. 1. 2005.

⁶²³ Rozhodnutí Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 599/2000 ze dne 22. 1. 2001.

⁶²⁴ Rozhodnutí ESLP Debbasch proti Francii ze dne 3. 12. 2002, stížnost, č. 49392/99.

⁶²⁵ BARNETOVÁ, Dominika. K otázce nepřiměřené délky trestního řízení a prostředkům nápravy, zejména s přihlédnutím k judikatuře ESLP. Bulletin advokacie, 2013, č. 5, str. 31.

podaných v trestních věcech a spojených do jednoho řízení,⁶²⁶ velký počet obžalovaných ve věci,⁶²⁷ či o organizovanou kriminalitu,⁶²⁸ teritoriální (velikost území, na němž trestná činnost probíhala) a časový rozsah trestné činnosti, nutnost právní pomoci z ciziny (výslech svědků),⁶²⁹ velký počet svědků,⁶³⁰ nutnost vypracování znaleckých posudků,⁶³¹ překladů či tlumočení, z čehož logicky plyne i rozsáhlé množství spisového materiálu.⁶³² Pod právně složitou věcí chápe rozhodovací činnost ESLP chápe problémy vzniklé s přijetím zcela nové právní úpravy⁶³³ či přijetí zcela nového kodexu v oblasti trestního práva procesního.⁶³⁴ Tyto případy mohou být aktuální v České republice v souvislosti jak s přijetím nových kodexů civilního práva (NOZ, ZOK, ZMPS), tak v souvislosti s chystanou rekonstrukcí procesního práva trestního i civilního.

Druhým hodnotícím kritériem je chování stěžovatele. Zde obecně platí, že nelze přičítat státu, pokud se sám stěžovatel podílí na prodlužování délky řízení. Musíme tedy zkoumat, zda je za konkrétní průtahy skutečně odpovědný stát. Stěžovateli nelze samozřejmě přičítat k jeho tíži využívání procesních prostředků k ochraně jeho práv (vyplývajících z práva na obhajobu), současně ale nelze průtahy tím způsobené přičítat státu.⁶³⁵ Toto kritérium je v trestním řízení limitováno zásadami, které ovládají trestní řízení, zejména půjde o pravidla vyplývající ze zásady presumpce nevinny (*nemo tenetur*). K obstarávání (vyhledání) je v českém trestním řízení povolán státní zástupce a soud, přičemž obviněný nemá povinnost navrhnout důkazy ve své trestní věci. To však nevylučuje možnost obviněného zdržovat v trestním řízení a tím ho nedůvodně protahovat, zvláště pak, je-li stíhán na svobodě, a také uplatňovat různé taktiky obhajoby. ESLP také ve své rozhodovací uvedl, že obviněnému (a ani státu) nemůže být vytýkáno, že uplatňoval práva, která mu právní řád dává k dispozici, tj. zejména uplatnění řádných i mimořádných opravných prostředků, vznesení námítky podjatosti, stížnosti na postup vyšetřujících orgánů, změnu obhájce či žádost o provedení dalších důkazů.⁶³⁶ K tíži stěžovatele pak patrně budou pouze případy, pokud jednání stěžovatele vykazovalo znaky zjevné obstrukce (opakování zjevně nedůvodných návrhů), tj. zneužití práva na obhajobu.⁶³⁷

⁶²⁶ Rozhodnutí ESLP Vaivada proti Litvě ze dne 24. 11. 2005, stížnosti č. 66004/01; 36996/02.

⁶²⁷ Rozhodnutí ESLP Meilus proti Litvě ze dne 6. 11. 2003, stížnost č. 53161/99.

⁶²⁸ Rozhodnutí ESLP Dobbertin proti Francii ze dne 25. 2. 1993, stížnost č. 13089/87.

⁶²⁹ Rozhodnutí ESLP Neumeister proti Rakousku ze dne 27. 6. 1968, stížnost č. 1936/63.

⁶³⁰ Rozhodnutí ESLP Milasi proti Itálii ze dne 25. 6. 1987, stížnost č. 10527/83.

⁶³¹ Rozhodnutí ESLP Wemhoff proti Německu ze dne 27. 6. 1968, stížnost č. 2122/64.

⁶³² Rozhodnutí ESLP Neumeister proti Rakousku ze dne 27. 6. 1968, stížnost č. 1936/63.

⁶³³ Rozhodnutí ESLP Gonzalez Doria Duran de Quiroga proti Španělsku ze dne 28. 10. 2003, stížnost č. 59072/00.

⁶³⁴ Rozhodnutí ESLP Casadei proti Itálii ze dne 4. 7. 2002, stížnost č. 37249/97

⁶³⁵ Rozhodnutí ESLP Herbst a další proti České republice ze dne ze dne 12. 4. 2005. č. 32853/03.

⁶³⁶ KMEC, Jiří. Právo na přiměřenou délku trestního řízení v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. Trestněprávní revue, 2004, č. 5, str. 136.

⁶³⁷ GERLOCH, Aleš. Právo na obhajobu a presumpce nevinny. In: GRIVNA, Tomáš a kol. Právo na obhajobu. Teorie a praxe 21. století. Praha: Aleš Čeněk, 2016, str. 45 – 46.

Třetím hodnotícím kritériem je přístup (postup) státních orgánů, který ESLP zkoumá zejména z hlediska plynulosti řízení, tedy zda se nevyskytovaly v činnosti příslušných státních orgánů delší odmlky mezi jednotlivými procesními úkony. Ačkoliv drobné průtahy zpravidla nevedou k porušení čl. 6 odst. 1 EÚLP, mají státy povinnost organizovat systémy své trestní justice tak, aby nedocházelo k nepřiměřeným průtahům. Pakliže k takovým průtahům dochází, jde o objektivní odpovědnost státu. Zde je potřebné zdůraznit, že stát odpovídá za naplnění práva přiměřenou délkou řízení jako celek. Z tohoto důvodu je pak irelevantní, který státní orgán je za průtahy odpovědný. Zejména se v praxi zkoumá délka řízení na jednotlivých soudních (správních) instancích, posuzuje se proto přiměřenost délky jednotlivých fází trestního řízení.⁶³⁸ Platí také pravidlo, že toliko zdržení přičitatelné státu může opravňovat k závěru, že byla překročena přiměřená doba řízení.⁶³⁹ Ve své rozhodovací činnosti ESLP také konstatoval, že nelze obecně zohledňovat stav přetíženosti justice, aniž by byly aplikovány účinné reformy.⁶⁴⁰ Jinak řečeno, zahlcenost justice lze zohlednit pouze za předpokladu, že je tento stav krátkodobý (přechodný) a byly podniknuty účinné kroky k tomu, aby byl tento nežádoucí stav odstraněn.⁶⁴¹ V trestních věcech může být délka řízení ovlivněna zejména nevhodným způsobem vedení přípravného řízení ve fázi vyšetřování⁶⁴² nebo nepřiměřenou délkou mezi skončením vyšetřování a podáním obžaloby. Čtvrtým kritériem je význam řízení pro stěžovatele. Zde lze obecně konstatovat, že délka trvání trestního řízení se posuzuje přísněji, než ve věcech civilních, neboť konsekvence plynoucí z trestního řízení (omezení lidských práv a svobod, dopad na osobní pověst) jsou pro obviněné závažnější. Jde o důležitou kategorii, která ESLP dále vedla k vytvoření několika skupin privilegovaných případů, ve kterých by řízení mělo být obecně rychlejší (např. ve vazebních věcech).⁶⁴³ Soudy by tedy ve věcech trestních měly postupovat se zvláštní péčí, přičemž uvedené platí tím spíše, jedná-li se např. o řízení proti mladistvému,⁶⁴⁴ nebo o vazební věci, kde musí být trestní řízení zvláště rychlé.⁶⁴⁵

K zásadě rychlosti lze závěrem poznamenat, že zásada rychlosti není zásadou jedinou, podle některých není ani vůdčí zásadou, neboť rychlost je spíše vlastností procesu samotného.

⁶³⁸ Rozhodnutí ESLP Rablat proti Francii ze dne 2. 3. 2002, stížnost č. 49285/99.

⁶³⁹ Rozhodnutí ESLP Buchholz proti Německu ze dne 6. 5. 1981, stížnost č. 7759/77; Proszak proti Polsku ze dne 16. 12. 1997, stížnost č. 25086/94.

⁶⁴⁰ Rozhodnutí ESLP Zimmermann a Steiner proti Švýcarsku ze dne 13. 7. 1983, stížnost č. 8737/79.

⁶⁴¹ Rozhodnutí ESLP Guincho proti Portugalsku ze dne 10. 7. 1984, stížnost č. 8990/80.

⁶⁴² Rozhodnutí ESLP Eckle proti Německu ze dne 21. 6. 1983 stížnost č. 8130/78.

⁶⁴³ KMEC, Jiří, KOSAŘ, David, KRATOCHVÍL, Jan BOBEK, Michal. Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 701-717.

⁶⁴⁴ ŽATECKÁ, Eva. Trestní řízení ve věcech mladistvých ve vybraných státech Evropské unie z pohledu harmonizace evropského práva. Brno: Masarykova univerzita, 2014, str. 39 – 44.

⁶⁴⁵ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 142.

Ve shodě s názorem Jelínka,⁶⁴⁶ Kratochvíla⁶⁴⁷ a Gřivny⁶⁴⁸ se proto domnívám, že akcentování rychlejšího může ve svém důsledku oslabovat jiné základní zásady jako jsou např. zásada materiální pravdy (§ 2 odst. 5 tr. řádu), zásada práva na obhajobu (§ 2 odst. 13 tr. řádu) nebo zásada přiměřenosti (§ 2 odst. 4 tr. řádu), neboť trestní řízení tím, že podstatně zasahuje do lidských práv a svobod, na straně druhé vyžaduje určitou míru důkladnosti. Rychlost trestního řízení se však může dostat do kolize i s jinými zásadami - např. se zásadou legality (§ 2 odst. 3 tr. řádu) nebo se zásadou vyhledávací (§ 2 odst. 5 tr. řádu).

V navrhované rekonstrukci by měla být formulována zásada projednání věci v přiměřené době, podle které „*trestní věci musí být projednávány bez zbytečných průtahů v době přiměřené konkrétním okolnostem, s přihlédnutím ke složitosti věci, požadavkům na provádění dokazování a k jednání obviněného a orgánů činných v trestním řízení v průběhu řízení*“. Zde je patrné, že se zákonodárce nechal inspirovat kritérii (ne)přiměřené délky, tak jak byly stanoveny v rozhodovací praxi Evropský soud pro lidská práva. Snaha uvést skutečnosti, které mohou mít vliv je určitě správná, ale zvolená formulace není optimální, neboť ESLP tato kritéria hodnotí až následně.

⁶⁴⁶ JELÍNEK, Jiří. Zásada rychlosti trestního řízení – bilance a perspektivy. *Kriminalistika*. 2008, č. 4, str. 247.

⁶⁴⁷ KRATOCHVÍL, Vladimír. Paradoxy některých vybraných základních zásad dokazování v trestním řízení a jak s nimi naložit? In: KALVODOVÁ, Věra, HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. *Dokazování v trestním řízení – právní, kriminologické a kriminalistické aspekty*. Brno : Masarykova univerzita, 2015, str. 22 – 27.

⁶⁴⁸ GŘIVNA, Tomáš. Postavení zásady rychlosti v systému základních zásad trestního řízení a její odraz v trestní politice státu. In: ROMŽA, Sergej (ed.) *Trestná politika státu - historia, súčasnosť a perspektivy*. Košice: UPJŠ, 2015, str. 83-88.

4. 6. Zásada přiměřenosti

Trestní řád ve svém ustanovení § 2 odst. 4 věta druhá říká, že orgány činné v trestním řízení musí postupovat s plným šetřením práv a svobod zaručených Listinou základních práv a svobod a mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána; při provádění úkonů trestního řízení lze do těchto práv osob, jichž se takové úkony dotýkají, zasahovat jen v odůvodněných případech na základě zákona a v nezbytné míře pro zajištění účelu trestního řízení. Toto pravidlo se označuje jako zásada přiměřenosti nebo také zásada zdrženlivosti.⁶⁴⁹ V určitém ohledu se dá říci, že tato zásada přiměřenosti/zdrženlivosti je vlastně projevem obecného principu proporcionality (čl. 4 Listiny základních práv a svobod).⁶⁵⁰ Ze systematického hlediska se jedná o zásadu obecnou, která se uplatňuje všech stádiích a zavazuje všechny orgány činné v trestním řízení.

Obsahem této zásady pro oblast trestního řízení je požadavek, aby orgány činné v trestním řízení postupovaly tak, aby co nejméně zasahovaly do základních práv a svobod občanů, což je výrazem humánnosti trestního řízení a úcty k lidským právům a svobodám. Pokud jde o fyzickou či právnickou osobu, proti které se trestní řízení vede, navazuje tato zásada na zásady stíhání jen ze zákonných důvodů (§ 2 odst. 1 tr. řádu) a presumpce nevinny (§ 2 odst. 2 tr. řádu), které doplňuje a prohlubuje.⁶⁵¹ Zároveň je tato zásada svým dosahem širší, protože se vztahuje nejen na osobu, proti které se trestní řízení vede, ale na všechny osoby, kterých se trestní řízení jakýmkoli způsobem dotýká (např. poškozené, svědky, znalce, zúčastněné osoby). Je možné říci, že spravedlivý trestní proces se projevuje zejména v tom, jak je zacházeno s osobou, proti níž se řízení vede (tj. podezřelého, obviněného, obžalovaného, ale i odsouzeného). Koncepce trestního řízení tedy musí zajistit respektování jejich osobnosti a jejich ústavním pořádkem garantovaných práv. Tento ideál však nutně naráží právě u „obviněného“, neboť pokud by jeho osobní integrita měla být absolutně respektována, nemohlo by být trestní řízení vůbec zahájeno, natož zajištěno náležitě zjištění skutkového stavu ve smyslu § 2 odst. 5 tr. řádu. V tomto ohledu tak lze na zásadu přiměřenosti (zdrženlivosti) pohlížet jako na určitý korektiv, který nevylučuje trestní stíhání, ani použití donucovacích či

⁶⁴⁹ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 141 – 142; FENYK, Jaroslav, ČÍSAŘOVÁ, Dagmar, GRIVNA, Tomáš a kol. Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 89; ŠAMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 90 – 91.

⁶⁵⁰ HOLLÄNDER, Pavel. Putování po stezkách principu proporcionality: intence, obsah, důsledky. Právník, č. 3, str. 261-284.

⁶⁵¹ Těto teoretické provázanosti si byl patrně vědom slovenský zákonodárce, který tuto zásadu upravil v ustanovení § 2 odst. 2 TP („Do základných práv a slobôd osôb v prípadoch dovolených zákonom možno zasahovať len v miere nevyhnutnej na dosiahnutie účelu trestného konania, pričom treba rešpektovať dôstojnosť osôb a ich súkromie“), čímž ji zařadil právě mezi zásadu řádného a zákonného procesu a presumpci nevinny. IVOR, Jaroslav, POLÁK, Peter, ZÁHORA, Jozef. Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, str. 56 – 57.

zajišťovacích opatření zejména vůči obviněnému (např. vazba), ale v každém stadiu trestního řízení se musí projevit tím, že čím větší je zásah do osobnostních práv, tím větší mají orgány činné v trestním řízení povinnost náležitého (a přezkoumatelného) odůvodnění takového rozhodnutí či opatření.

Tato zásada je tedy projevem nového, humánnějšího pojetí trestného procesu a úcty k lidským právům a svobodám. Smyslem této zásady je na nejnutnější míru omezit tyto zásahy do občanských práv a svobod občanů. V konkrétním případě to znamená například vyvarovat se předvolávání svědků na jednání v ranních hodinách, pokud je zřejmé, že k jejich výslechu dojde až v pozdních odpoledních (večerních) hodinách nebo předvolávání osob na nedostatečně připravené procesní úkony, které bude třeba opakovat. Konkrétním výrazem této zásady je nejen obecná díkce ustanovení § 2 odst. 4, věta druhá za středníkem, tr. řádu, kde je stanoveno, že orgány činné v trestním řízení při provádění úkonů trestního řízení postupují tak, aby se do práv osob, jichž se takové úkony týkají, zasahovalo jen v odůvodněných případech na základě zákona a v nezbytné míře pro zajištění účelu trestního řízení, ale i ustanovení § 52 tr. řádu, podle něhož je třeba při provádění úkonů trestního řízení šetřit osobnosti osob na úkonech zúčastněných a jejich ústavou zaručených práv. V řízení ve věcech mladistvých se pak při provádění úkonů musí jednat s osobami na úkonu zúčastněnými tak, jak to vyžaduje význam a výchovný účel řízení, a v případě jednání s mladistvými je nutno přihlídnout k jejich věku a duševní vyspělosti tak, aby nedošlo k narušení jejich psychické a sociální rovnováhy (§ 41 odst. 1 ZSM).⁶⁵²

Hlavní význam zásady přiměřenosti (zdrženlivosti) lze spatřovat v oblasti zajištění osob a věcí důležitých pro trestní řízení.⁶⁵³ Tak např. u vazby⁶⁵⁴ obviněné fyzické osoby ovlivňuje jak stanovení důvodů vazby a způsobu rozhodování o vazbě, včetně přezkoumávání trvání důvodů vazby ve smyslu § 71 tr. řádu, tak i stanovení záruk a omezení, aby vazba byla opatřením skutečně jen fakultativním a výjimečným. Využití tohoto zajišťovacího institutu je nutné zvažovat vždy také z pohledu proporcionality veřejného zájmu na účinném stíhání trestné činnosti a principu respektování osobní svobody. Ústavní soud ČR i ESLP ve své bohaté rozhodovací praxi k institutu vazby totiž opakovaně konstatovaly, že vazba není namístě, pokud by byla přílišným procesním zajišťovacím opatřením vzhledem k povaze a závažnosti trestného

⁶⁵² Lze také dodat, že projevem zásady přiměřenosti je i ochrana soukromí mladistvého (§ 52 - § 54 ZSM).

⁶⁵³ ZÁHORA, Jozef. Uplatňovanie zásady primeranosti a zdržanlivosti pri využívaní informačno-technických prostriedkov v trestnom konaní v Slovenskej republike. Časopis pro právní vědu a praxi, 2018, č. 1, str. 29-39.

⁶⁵⁴ Vazba patří k nejstarším a ke standardním institutům trestního řízení. Zatímco v dobách středověkého inkvizičního procesu byla nepostradatelnou součástí řízení, neboť byla aplikována prakticky vždy, recentně je ale opatřením výjimečné, dočasné, fakultativní a subsidiární povahy, protože je v podstatě nejzávažnějším zásahem státu do života fyzické osoby, o jehož vině dosud nebylo pravomocně rozhodnuto.

činu, hrozící sankci nebo délce jejího trvání. Vazba musí trvat jen po nezbytně nutnou dobu, její celková doba trvání nesmí přesáhnout zákonem nastavené limity (§ 72a tr. řádu) a orgány činné v trestním řízení musí z úřední povinnosti průběžně zkoumat, zda její důvody trvají, nezměnily se a zda vazbu nelze nahradit některým z opatření podle § 73 a § 73a tr. řádu a u mladistvých umístěním v péči důvěryhodné osoby (§ 50 ZSM), jakož i omezení vzetí do vazby mladistvého (§ 46 odst. 1 ZSM). Ve vztahu k zásadě zdrženlivosti a institutu vazby lze upozornit na některé legislativní zásahy. Po tzv. velké novele trestního řádu provedené zákonem č. 265/2001 Sb. platí i s ohledem na § 71 odst. 2 písm. b) tr. řádu, striktní povinnost orgánů činných v trestním řízení neprodleně propustit obviněného z vazby na svobodu, pokud pomine důvod vazby nebo je zjevné, že obviněný již není ohrožen nepodmíněným trestem odnětí svobody a současně nejsou splněny kvalifikované důvody vazby podle § 68 odst. 3, 4 tr. řádu. Dále lze upozornit na § 74 odst. 2 tr. řádu, jehož současné znění vylučuje, aby byl obžalovaný držen ve vazbě i poté, co byl vynesena soudem prvního stupně zprošťující rozsudek, a to bez ohledu na skutečnost, že státní zástupce rozsudek ihned napadl odvoláním a proti propuštění obviněného z vazby si okamžitě podal stížnost.⁶⁵⁵

Výrazem zásady přiměřenosti je také ustanovení § 88 odst. 1 tr. řádu, podle něhož odposlech a záznam telekomunikačního provozu⁶⁵⁶ lze nařídít jen v řízení pro zločin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně osm let, nebo v řízení pro některý v tomto ustanovení výslovně vyjmenovaný trestný čin nebo pro jiný úmyslný trestný čin, k jehož stíhání zavazuje vyhlášená mezinárodní smlouva.

Upozornit lze také na ustanovení § 158b odst. 2 tr. řádu, podle kterého tzv. operativně pátrací prostředky, jimiž jsou předstíraný převod (§ 158c), sledování osob a věcí (§ 158d)⁶⁵⁷ a použití agenta (§ 158e), je možné použít jen tehdy, nelze-li sledovaného účelu dosáhnout jinak nebo bylo-li by jinak jeho dosažení podstatně ztíženo. Samozřejmostí je také to, že i tyto pátrací (nikoliv důkazní⁶⁵⁸) prostředky, nesmí sledovat jiný zájem, než získání skutečností důležitých

⁶⁵⁵ Do úpravy vazebního práva zasáhla také novela trestního řádu provedená zákonem č. 45/2013 Sb., která posílila zásadu zdrženlivosti tím, že orgánům činným v trestním řízení uložila navíc povinnost zvážit možnost náhrady vazby uložením některého z předběžných opatření (§ 88b–88o tr. řádu).

⁶⁵⁶ JELÍNEK, Jiří. Odposlech a záznam telekomunikačního provozu v České republice - záruky přezkoumání zákonnosti příkazu k odposlechu. In: ZÁHORA, Jozef (ed.) Teoretické a praktické problémy využívání informačno-technických prostředků v trestnom konaní. Praha: Leges, 2017, str. 37 – 43.

⁶⁵⁷ GRÍVNA, Tomáš. Zákonnost důkazů získaných sledováním osob a věcí. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 314 an.

⁶⁵⁸ Operativně pátrací prostředky, dříve upravené v zákoně č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, byly do trestního řádu inkorporovány velkou novelou (zákon č. 265/2001 Sb.) - samy o sobě nejsou důkazem ani důkazním prostředkem. Důkazní prostředek je pramen, z něhož orgán činný v trestním řízení přímo nabývá potřebných poznatků (z důkazního prostředku vzniká přímý poznatek). Operativně pátrací prostředky tyto atributy zcela nesplňují, protože zde je zdrojem zvukový, obrazový nebo jiný záznam o výsledku použití operativně pátracího prostředku. Zákon výslovně uvádí, že důkazem jsou zvukové, obrazové a jiné záznamy získané při použití

pro trestní řízení. Použitím operativně pátracích prostředků dochází ve zvýšené míře k zákonnému prolomení základních práv a svobod občanů, proto je zdůrazněna jak zásada přiměřenosti (zdrženlivosti), tak zde současně platí princip subsidiarity těchto prostředků, tedy možnost jejich užití teprve tehdy, pokud prověřované okolnosti nelze objasnit jinými důkazními prostředky, jakož i minimalizace zásahu do práv a svobod dotčených osob.

Při aplikaci zásady přiměřenosti (zdrženlivosti) vždy by měly být využity opatření, které nejlépe povedou k dosažení účelu, zároveň však nebudou nepřiměřeně zasahovat do základních práv a svobod osoby, vůči níž se uplatňují. Jelikož se jedná o zásadu, která patrně žádné emoce budit nebude, ostatně má také svoji ústavní dimenzi, je logické, že s ní počítá i rekonstrukce trestního řádu, kdy ji systematicky zařazuje (a navazuje) na zásadu zákonnosti a zásadu presumpce nevinoty do ustanovení (a3 návrhu) a kde by měla být koncipována tak, že *„trestní věci se projednávají s plným šetřením práv a svobod zaručených Listinou základních práv a svobod a mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána. Při provádění úkonů trestního řízení lze do těchto práv osob, jichž se takové úkony dotýkají, zasahovat jen v odůvodněných případech na základě zákona, v nezbytné míře pro zajištění účelu trestního řízení a s ohledem na povahu a závažnost činu, osobu, vůči níž úkon směřuje, jakož i závažnost zásahu do těchto práv. Lze-li účelu sledovaného úkonem dosáhnout způsobem, který pro dotčenou osobu znamená méně závažný zásah do těchto práv, je třeba takový způsob použít přednostně.“* Z navrhované formulace je tedy patrné, že vychází ze současného znění, které je mírně modifikováno tak, aby byl posílen, resp. zdůrazněn princip subsidiarity a požadavek proporcionality, což lze hodnotit jako pozitivum.

operativně pátracích prostředků. Tyto důkazy se provádí faktickým přehráním záznamu na odpovídajícím technickém zařízení (§ 158b odst. 3 tr. řádu).

4. 7. Zásada materiální pravdy

4. 7. 1. Obecně k principu zjišťování skutkového stavu

Objasňování skutkového stavu věci tvoří těžiště celého trestního řízení, a proto za centrální osu každého trestního procesu je možno označit zásadu náležitého zjišťování skutkového stavu věci, přičemž odpověď na otázku, co se v jednotlivém případě rozumí náležitým zjišťováním skutkového stavu, tj. kvalitativní požadavky stran tohoto zjišťování skutkového stavu věci budou odvislé od konstrukce toho kterého modelu trestního řízení. Řečeno jinak, specifika jednotlivých modelů trestního řízení budou determinovat a blíže charakterizovat i konkrétní obsahovou náplň principu náležitého zjišťování skutkového stavu věci, čímž zároveň budou tomuto obecnému principu dodávat podobu jedné ze základních zásad trestního řízení. Vyjádření obecného principu náležitého zjišťování skutkového stavu věci jako jedné ze základních zásad trestního řízení tak může mít řadu rozličných podob.

Podle mého názoru všechny tyto zvláštní formy obecného principu náležitého zjišťování skutkového stavu věci, ať už budou determinovány specifiky modelu kontinentálního trestního řízení nebo modelu *common law*, mohou mít z hlediska práva na spravedlivý proces určující význam nikoliv izolovaně, nýbrž vždy v kontextu a funkčním sepětí se zbylými základními zásadami toho kterého typu trestního řízení. Jinak řečeno, bez ohledu na to, jaká konkrétní varianta zjišťování skutkového stavu věci (zásada materiální pravdy či zásada formální pravdy) bude v tom kterém trestním řádu plnit funkci jedné ze základních zásad trestního řízení, cílem obecnějšího principu náležitého zjišťování skutkového stavu věci ve smyslu naplnění materiální spravedlnosti v trestním řízení vždy patrně bude zajistit předem stanovenými postupy, v rozsahu relevantním z hlediska účelu daného typu trestního řízení, a v podobě nevyvolávající důvodné pochybnosti, zjištění skutkového stavu věci jako podkladu pro rozhodnutí o určité právní otázce ze strany orgánů činných v trestním řízení. Zjišťování skutkového stavu věci v aplikační praxi probíhá podle určitých metodických postupů, které jsou ovládány dvojím druhem pravidel, která jednak předurčují obsahovou náplň postupu orgánů činných v trestním řízení při zjišťování skutkového stavu věci, jednak stanoví i závazné limity takového postupu (viz dále).

Termín „materiální pravda“ se používá jako konvenční označení pro odchýlný stav vyjádřený (zejména v civilním řízení) pojmem „formální pravda“. V trestním řízení se nelze spokojit s tím, co strany jako pravdu uznávají a které skutečnosti předloží soudu k rozhodnutí, ale soud musí vycházet při rozhodování ze zjištění skutečného děje, z obsahově správných faktů, soud není vázán nepravdivým doznáním obviněného, stejně jako není vázán pouze

důkazními návrhy obviněného. Solnař např. uvádí, že zásada materiální pravdy „vyjadřuje, že trestní proces usiluje i zjištění pravé skutečnosti a nespokojuje se s tím, co strany, třeba souhlasně za pravdu uznávají (tak zásada pravdy formální). Jde tu o zjištění tzv. historické jistoty, která je totožná se značným stupněm pravděpodobnosti.“⁶⁵⁹ Spojení „formální pravda“ i „materiální pravda“ jsou historicky podmíněná a dost možná i lingvisticky ne zcela přesná, protože například termín „procesní pravda“ jako synonymum „formální pravdy“ vyjadřuje přesněji podstatu pojmu, protože onou formou, v rámci níž je pravda stanovována, je soudní proces. Fenyk uvádí, že zásada materiální pravdy není reliktem minulého režimu, ale, pravdou hmotného – materiálního - trestního práva (proto materiální pravda). Skrze ní je totiž vyjádřen funkční vztah mezi právem procesním a hmotným a vyzdvihuje se tak úkol trestního práva procesního, jímž je poskytnout ochranu trestnímu právu hmotnému. Materiální pravda neodpovídá úplné realitě, protože ta je omezována podmínkami aplikace trestního práva. Prvním korektivem je obsah práva hmotného – znaky skutkové podstaty trestného činu, na které se dokazování zaměřuje. Dalším korektivem jsou postupně se vyvíjející, formalizovaná pravidla dokazování, související s rozvojem lidských práv a základních svobod, která vylučují nebo omezují použití některých důkazů získaných jinak, než uznávaným způsobem.⁶⁶⁰

Materiální pravdu, tedy pravdu zjišťovanou metodami kontinentálními lze nazvat pravdou ontologickou, zatímco pravdu formální, která je zjišťována metodami vlastními systému *common law*, lze pojmenovat pravdou interpretativní. Formální pravda úzce spojena s tzv. procedurální spravedlností, neboť co se soud prostřednictvím *spravedlivé* interakce stran v soudním líčení dozví, je automaticky nazíráno jako pravda. Způsob dokazování materiální pravdy je pak spojován se spravedlností materiální, kdy tedy soud, coby *dominus litis* soudního řízení garantuje objasnění (zjištění) skutkového stavu bez důvodných pochybností a prostřednictvím své aktivity se dobírá pravdy historické (tzv. *judge led system*). Prvky spravedlnosti procedurální, jako jsou např. nesporné skutečnosti či dohoda o vině a trestu, se však taktéž projevují i v kontinentálním trestním řízení, což nedílně souvisí s pronikáním prvků *common law* do kontinentálního procesu.

Zásada materiální pravdy (zásada zjištění skutkového stavu věci bez důvodných pochybností) může být a často je považována za naprosto klíčovou. K jejímu naplnění směřuje vlastně celý průběh trestního řízení. Tato zásada nahradila dosud využívanou zásadu zjištění skutečného stavu věci neboli zásadu tzv. objektivní pravdy, která znamenala, že orgány činné

⁶⁵⁹ SOLNAŘ, Vladimír. Učebnice trestního řízení. Praha: Melantrich, 1945, str. 15.

⁶⁶⁰ FENYK, Jaroslav. Dokazování viny v českém trestním řízení. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018

v trestním řízení byly nuceny postupovat důsledně ke zjištění celé pravdy, což mohlo a bývalo v praxi často velmi zdlouhavé a někdy pochopitelně i nemožné.⁶⁶¹ V trestním řádu z roku 1950 nebyla tato zásada *expressis verbis* upravena, avšak byla dovozována ze samotného účelu zákona v § 1 („*aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona potrestáni*“),⁶⁶² přičemž zjištění této zásady měly garantovat některá další ustanovení [zejména § 41 a § 78 písm. a) tr. řádu 1950], kdy prokurátor a soudce měly povinnost zjistit v každém případě objektivní pravdu. Zásada objektivní pravdy byla posléze formulována v § 2 odst. 7 věty první tr. řádu z roku 1956 („*Orgány činné v trestním řízení provádějí a shromažďují důkazy z úřední povinnosti nebo na návrh stran tak, aby všechny okolnosti významné pro rozhodnutí věci byly náležitě objasněny*“) a posléze (v jiné formulaci) našla svůj odraz v § 2 odst. 5 věty první tr. řádu („*Orgány činné v trestním řízení postupují tak, aby byl zjištěn skutečný stav věci, a při svém rozhodování z něho vycházejí*“), které vycházelo z obdobně formulované ústavní zásady („*V řízení postupují soudy tak, aby byl zjištěn skutečný stav věci, a při svém rozhodování z něho vycházejí*“, čl. 103 odst. 1 Ústavy ČSSR).⁶⁶³ Formulační změny na zákonné úrovni si všímá Lachout: „*jestliže na formulaci § 2 odst. 7 trestního řádu z roku 1956 se jeví stopy různých teorií o nutnosti ekonomičnosti procesu, což našlo své vyjádření ve formulaci požadavku objasňovat všechny okolnosti významné pro rozhodnutí, nový trestní řád daleko správněji ukládá orgánům činným postupovat tak, aby byl zjištěn skutečný stav věci, a vycházet z něho při svém rozhodování (...) odstraňuje možnou skulinu umožňující porušení zásady zjišťování objektivní pravdy v trestním řízení, která mohla vzniknout výkladem 'okolnost významná pro rozhodnutí'*“.⁶⁶⁴ O tehdejší zdokonalení formulace se hovoří i nyní.⁶⁶⁵

Před rokem 1989 byla tato zásada významně ideologizována a používána k demonstraci rozdílu mezi socialistickým a buržoazním pojetím procesu a byla prohlašována za vůdčí (ústavní) zásadu, které se musely automaticky ostatní základní zásady podrobit, a to i takové, které mají dbát na ochranu základních práv a svobod, zejména obviněného (právo na

⁶⁶¹ JESTŘÁB, Miloš. Zásada objektivní pravdy v trestním řízení. Praha: Acta Universitatis Carolinae : Iuridica, 1981.

⁶⁶² Důvodová zpráva dokonce uváděla, že „*všechna ustanovení mají napomáhat ke zjištění materiální pravdy. Jeví se to především v zásadě ústnosti a přímosti řízení. Soud se sám přímo přesvědčí o všech rozhodných skutečnostech a na základě těchto svých bezprostředních poznatků potom rozhoduje ve shodě s objektivně zjištěnými skutečnostmi.*“

⁶⁶³ BURDA, Alois. Ústavní zásada zjišťování skutečného stavu věci v trestním řízení soudním. Praha: SEVT, 1966.

⁶⁶⁴ LACHOUT, Václav. K vývoji československého trestního procesu. Právní obzor, 1963, č. 8, str. 67.

⁶⁶⁵ SCHELLE, Karel. Právo procesní trestní (do roku 1990). In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír. VII. svazek Encyklopedie českých právních dějin. VII. svazek. Ostrava: KEY Publishing, 2017, str. 115.

obhajobu).⁶⁶⁶ Z tohoto důvodu byla proto postupně modifikována a v současnosti ji definuje ustanovení § 2 odst. 5 tr. řádu takto: „*Orgány činné v trestním řízení postupují v souladu se svými právy a povinnostmi uvedenými v tomto zákoně a za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jejich rozhodnutí.*“ Podstatou této zásady je tedy snaha o dobrání se dostupnými prostředky poznání skutkového stavu věci v potřebném rozsahu a s potřebnou mírou praktické jistoty. Trestní řád v principu nedovoluje spokojit se se skutkovými zjištěními, o nichž jsou důvodné pochybnosti, a tyto pochybnosti aprobeovat určitými procesními pravidly. Trestní řád tak neumožňuje například vycházet z právních fikcí či nevyvratitelných domněnek, neobsahuje ustanovení o koncentraci řízení, jak by tomu bylo v případě uplatnění tzv. zásady formální pravdy.

Trestní řád v ustanovení § 2 odst. 5 tr. řádu na jednu stranu neklade na orgány činné v trestním řízení úkol zjistit objektivní či absolutní, a tudíž v praxi nedosažitelnou, pravdu ohledně skutkových okolností daného případu, na druhé straně ovšem vyžaduje vyšší důkazní standard než například pouhé zjištění nejpravděpodobnějšího skutkového stavu věci. Skutkový stav věci je v dostatečné míře zjištěn ve chvíli, kdy zde nejsou žádné důvody o dosaženém zjištění pochybovat, resp. kdy případné nabízející se pochyby mohou být spolehlivě odmítnuty jako nedůvodné (nepodstatné). Pokud pochybnosti přetrvávají, nelze považovat skutkový stav věci za zjištěný (zásada volného hodnocení důkazů, vnitřní přesvědčení, praktická jistota), bude třeba doplnit dokazování (zásada oficiality a vyhledávací), pokud to bude možné, nebo (posléze) trestní řízení příslušným procesním způsobem ukončit (zásada presumpce nevinny, *in dubio pro reo*). Trestní řád současně doplňuje, že zjišťování skutkového stavu se děje pouze v rozsahu, který je nezbytný pro rozhodnutí daného orgánu činného v trestním řízení, což můžeme označit za projev jak zásady hospodárnosti trestního řízení, tak zásady minimalizace ingerence veřejné moci do soukromé sféry jednotlivců. Tato „zužující“ formulace současně vede ke správné koncentraci na otázky podstatného a zásadního charakteru. Platná právní úprava diferencuje povinnost zjistit skutkový stav věci a tedy posláním orgánů činných v trestním řízení podle procesního stadia. Tak, jak dochází ze strany orgánů činných v trestním řízení k postupnému objasňování spáchané trestné činnosti, dochází také k hromadění poznatků o tom, zda se skutek, který je předmětem trestního stíhání skutečně stal, kdo je jeho pachatelem,

⁶⁶⁶ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Obhájce v československém trestním řízení. Praha: Acta Universitatis Carolinae: Iuridica, 1966, str. 14; GRIVNA, Tomáš, GRIVNOVÁ, Petra. Trestní právo procesní. In: BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politický ústav, 2009, str. 597 – 605.

jakým způsobem byl proveden atd. Dá se říci, že rozsah, ve kterém je objasňován skutkový stav věci, se postupně zvětšuje, a zásada zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností je naplňována jak ze své kvalitativní stránky, tak i ze své stránky kvantitativní, přičemž obě mají rostoucí potenciál. Platí tedy, že čím více je objasněn skutkový stav věci, tím dále může postupovat trestní stíhání, od stadia přípravného řízení až po stadium před soudem. V každé fázi trestního řízení nabývá zásada materiální pravdy jiného obsahu, vyžaduje se jiný stupeň pravděpodobnosti či jistoty k dalšímu postupu řízení (§ 158 odst. 3, 160 odst. 1, 172 odst. 1, § 176, 226 tr. řádu).

4. 7. 2. Právní a formálně-logické limity zjišťování skutkového stavu věci

Právní pravidla omezující postup orgánů činných v trestním řízení při zjišťování skutkového stavu věci vychází z principu právní reglementace trestního procesu. Díky tomu nejsou limity postupu orgánů činných v trestním řízení při zjišťování skutkového stavu věci nastaveny toliko prostřednictvím právních norem, ale i skrze právní principy. Své nezastupitelné místo zde zaujímají zejména základní zásady dokazování (základní zásady důkazního práva), mezi které řadíme zásadu materiální pravdy, zásadu vyhledávací, zásadu presumpce neviny, zásadu volného hodnocení důkazů, zásadu ústnosti a bezprostřednosti a zásadu přiměřenosti (zdrženlivosti). Z těchto šesti (resp. sedmi) „primárních“ zásad dokazování bývá následně odvozována dlouhá řada dalších principů dokazování (tzv. „sekundární“ či „odvozené“ zásady dokazování). Primární a sekundární zásady dokazování bývají následně blíže rozvedeny a co do svého obsahu konkretizovány právní úpravou jednotlivých dílčích procesních institutů vymezujících podmínky a formy postupu orgánů činných v trestním řízení při zjišťování skutkového stavu věci.⁶⁶⁷ Právní úprava by tak měla závazně stanovit 1) okruh pramenů, ze kterých může být důkaz opatřen, 2) okruh subjektů oprávněných jej opatřit, 3) procesní stadium, ve kterém jej lze opatřit; 4) omezení v podobě toho, zda se opatřený a provedený důkaz se týká předmětu dokazování v daném procesu, tj. zda se týká skutku, o němž se řízení vede, popřípadě otázek, o nichž lze a je třeba podle zákona v souvislosti s tímto skutkem v řízení rozhodovat a 5) konkrétní způsob opatření a následného provádění takového důkazu.⁶⁶⁸ Podle mého názoru zastřešením těchto zásad (primárních i sekundárních) a institutů důkazního práva představujících právní limity zjišťování skutkového stavu věci je zásada volného hodnocení důkazů,⁶⁶⁹ která současně vyjadřuje právní rámec formálně logických postupů a limitů

⁶⁶⁷ Např. podmínky a způsob provádění důkazu výsledkem svědka (srov. § 99–103 tr. řádu).

⁶⁶⁸ REPÍK, Bohumil. Procesní důsledky porušení předpisů o dokazování v trestním řízení. Bulletin advokacie, červen–září 1982, str. 125–126.

⁶⁶⁹ MULÁK, Jiří. Zásada volného hodnocení důkazů. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 139 an.

zjišťování skutkového stavu.⁶⁷⁰ Je však potřeba uvést, že samotná formálněprávní úprava podmínek zjišťování skutkového stavu věci jsou s to garantovat rámcovou právní konformitu, ale méně už věcnou (obsahovou) správnost konečných zjištění. Takové věcné správnosti může být dosaženo pouze pomocí dalších postupů, jimiž jsou pravidla a postupy formální logiky. Tato pravidla (resp. postupy), která představují druhou kategorii limitů, se týkají formálně-logického vyvozování logických závěrů z určitých skutkových premis v každém jednotlivém trestním řízení vyjádřených skutkovými okolnostmi posuzovaného případu, přičemž jejich význam spočívá v zajištění jednotnosti a předvídatelnosti vyvozování závěrů z daných skutkových premis, a tím i v zajištění přezkoumatelnosti věcné správnosti skutkových závěrů, které byly vyvozeny rozhodujícím orgánem (orgánem činným v trestním řízení).

4. 7. 3. Vady zjišťování skutkového stavu věci

Z hlediska práva na spravedlivý proces má význam zmínit se také o základních typech vad, které mohou zakládat porušení obecného principu náležitého zjišťování skutkového stavu, Může se jít jednak o vady, které spočívají primárně v porušení právní úpravy procesu dokazování, jednak o vady, které spočívají v porušení pravidel formální logiky. Pokud jde o první skupinu vad (tj. vad, které spočívají primárně v porušení právní úpravy procesu dokazování), tak lze uvést tři historicky známé teoretické přístupy. První z těchto přístupů je reprezentován zásadou *non refert quomodo veritas habeatur, dummodo habeatur*. Jedná se o starou a historicky překonanou inkviziční zásadu, která sice výrazně akcentovala otázku faktické věcné správnosti finálních skutkových zjištění, ale tím současně odhlížela od právní stránky věci a zásadně akceptovala i nezákonné důkazy. Jelikož se jednalo o přístup charakteristický pro středověký inkviziční řízení, nemá tento v prostředí demokratického právního státu a práva na spravedlivý proces své opodstatnění.

Druhý přístup je charakteristický tím, že vady dokazování automaticky bez dalšího nepovažuje za důvod pro odmítnutí důkazu, ale vady dokazování spíše relativizuje, a to podle míry závažnosti porušení právních limitů dokazování a podle možnosti zjednání nápravy takových vad. V rámci toho přístupu bývá distingováno mezi vadami nepodstatnými, které zásadně nemají vliv na účinnost (použitelnost) důkazů, a vadami podstatnými,⁶⁷¹ které zakládají

⁶⁷⁰ FENYK, Jaroslav. Dokazování viny v českém trestním řízení. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 107 an.

⁶⁷¹ Podstatná vada je taková, která má vliv na správnost rozhodnutí. Při nedostatku výslovné právní úpravy musíme závěr o tom, že absolutní nebo relativní neúčinnost důkazu způsobuje pouze podstatná vada řízení, dovodit výkladem. Trestní řád pracuje s pojmy „podstatná procesní vada“ [§ 258 odst. 1 písm. a) tr. řádu] a „závažná vada“ [§ 188 odst. 1 písm. e) tr. řádu].

neúčinnost důkazů. Tato neúčinnost pak navíc může být pouze relativní,⁶⁷² je-li možné vadu alespoň následně zhojit, anebo absolutní,⁶⁷³ pakliže ani dodatečné zhojení není možné.⁶⁷⁴ K důkazu, který je postižen relativní neúčinností, nelze přihlížet, pokud se neodstraní vada, která se při jeho opatřování a provádění sběhla. K důkazu, který je zatížen absolutní neúčinností, nelze přihlížet, hledí se na něj jako by nebyl. Takový důkaz nelze použít v trestním řízení (bez ohledu na to, zda svědčí ve prospěch nebo neprospěch obviněného). Absolutní neúčinnost je automatickým důsledkem porušení předpisů o dokazování a musí se k ní přihlídnout ex officio. V každém jednotlivém případě je tudíž nezbytné posuzovat, zda porušení procesních předpisů lze považovat za podstatné. Procesním důsledkem podstatné vady řízení je neúčinnost důkazů, což znamená, že k nim nelze v řízení přihlížet a musejí být vyloučeny z hodnocení při zjišťování skutkového stavu věci. Pokud bude procesní vada posouzena jako nepodstatná či nezávažná, je důkaz účinný (přípustný) a lze ho v trestním řízení použít.⁶⁷⁵

Rozhodující pro odlišení absolutně neúčinných důkazů a relativně neúčinných důkazů není závažnost vady (vždy musí jít o vadu podstatnou), ale to, zda ji lze dodatečně odstranit, a tím důkaz z hlediska použitelnosti zhojit (konvalidovat). V případě absolutně neúčinných důkazů, tj. důkazů zatížených podstatnou vadou, kterou nelze odstranit, platí, že je nelze jako důkaz v řízení použít. Pokud je odstraněna podstatná vada absolutně neúčinného důkazu, lze zpravidla v dalším řízení použít pouze nový, bezvadně opatřený a provedený důkaz. K důkazům relativně neúčinným nelze přihlížet při hodnocení skutkového stavu věci do doby, než je vada odstraněna. Podstatné vady, které mají za následek jen relativní neúčinnost důkazů, nejsou v praxi příliš časté.⁶⁷⁶ Otázka absolutní a relativní neúčinnosti důkazů bezprostředně souvisí se zásadou volného hodnocení důkazů. Skutečnost, zda bude konkrétní důkaz považován v řízení za přípustný, spadá do volného hodnocení důkazů. Při posuzování hlediska zákonnosti důkazů

⁶⁷² Příkladem relativní neúčinnosti je např. situace, kdy důkaz získaný výslechem, který je zakázán (§ 99 odst. 2 tr. řádu), lze dodatečně odstranit, jestliže vyslechnutá osoba je posléze zproštěna své povinnosti zachovávat mlčenlivost. Původně vadný důkaz se stane bezvadným (je následně zhojen) a je možné jej v řízení použít.

⁶⁷³ Srov. § 89 odst. 3 tr. řádu. Příkladem absolutní neúčinnosti může být např. získání výpovědi obviněného předstíráním klamavých a nepravdivých okolností (§ 92 odst. 3, § 211 odst. 3 tr. řádu), získání záznamu telekomunikačního provozu bez příkazu předsedy senátu nebo soudce (§ 88 tr. řádu)

⁶⁷⁴ Z komparativního pohledu např. ŠÁMAL, Pavel, ČENTĚŠ, Jozef, POKORNÁ, Andrea. Srovnání českého a slovenského přístupu k absolutní a relativní neúčinnosti důkazů v trestním řízení z hlediska práva na spravedlivý proces. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 71.

⁶⁷⁵ Tak tomu je např. v případě, nejsou-li zjištěny všechny zákonem předepsané osobní údaje svědka, pokud byla i přesto dostatečně zjištěna jeho totožnost, neboť to není na újmu účelu svědecké výpovědi.

⁶⁷⁶ Jedná se např. o případy, kdy nebyl udělen souhlas určité osoby nebo orgánu s určitým úkonem (např. souhlas státního zástupce k nařízení osobní prohlídky policejním orgánem), nebo byl vyslechnut svědek i přes zákaz výslechu z důvodu zachování povinnosti mlčenlivosti, nebo pokud některá strana nepodepsala protokol o výslechu obviněného nebo svědka v přípravném řízení. Tyto vady lze zhojit dodatečným udělením souhlasu, dodatečným zproštěním mlčenlivosti nebo dodatečným podepsáním protokolu bez námitek. Původně vadný důkaz se tak stane bezvadným a lze jej použít v dalším řízení.

v rámci hodnocení důkazů je třeba vycházet z obecných pravidel přípustnosti dokazování, specifických pravidel platných pro jednotlivé důkazní prostředky a rovněž limitů přípustnosti vyplývajících ze základních zásad trestního řízení.⁶⁷⁷ Jen o důkazy, při jejichž získávání nedošlo k podstatnému porušení postupu stanoveného zákonem, může orgán činný v trestním řízení opřít svá skutková zjištění, která jsou podkladem pro jeho rozhodnutí. Nauka přitom dlouhodobě volá po zpřesnění právní úpravy, zejména po nové formulaci důkazních prostředků, po zavedení taxativního výčtu důkazních prostředků a po výslovném zakotvení procesních důsledků porušení předpisů pro dokazování.⁶⁷⁸ Česká soudní praxe, která se některým těmto úvahám brání, dovozuje výkladem, v jakých případech je porušení procesních předpisů při opatřování a provádění důkazů považováno za podstatné a zda jde o důkazy absolutně či relativně neúčinné. Šlo zejména o posuzování rekognice,⁶⁷⁹ pachových stop,⁶⁸⁰ provedení domovních prohlídek,⁶⁸¹ odposlechy a záznamy telekomunikačního provozu.⁶⁸² Pokud jde o Evropský soud pro lidská práva, tak ten ponechává úpravu přípustnosti důkazů na vnitrostátních úpravách, a ve své rozhodovací činnosti zkoumá, zda bylo řízení jako celek spravedlivé,⁶⁸³ a to na základě tzv. vyvažovacího testu proporcionality zásahu do práva na spravedlivý proces ve smyslu čl. 6 EÚLP.⁶⁸⁴ V takovém testu je nezbytné verifikovat, zda byla dodržena práva obhajoby (resp. požadavek rovnosti zbraní a kontradiktornosti trestního řízení ve smyslu práva na přístup k informaci a reakci na ni),⁶⁸⁵ přihlédnout ke kvalitě důkazů včetně toho, zda okolnosti, za kterých byly pořízeny, mohou zpochybnit jejich pravdivost resp. věrohodnost, jde-li o důkaz dostatečně přesvědčivý⁶⁸⁶ a posoudit veřejný zájem na vyšetření a potrestání trestné činnosti ve vztahu k individuálním právům jednotlivce, v jehož neprospěch má být použit nezákonně opatřený důkaz. Pokud soudy shledají, že základní práva stěžovatele musí ustoupit veřejnému zájmu, je nezbytné tento závěr pečlivě a rádně zdůvodnit tak, aby nemohl

⁶⁷⁷ Zejména půjde o zásadu řádného zákonného procesu (§ 2 odst. 1 tr. řádu, čl. 8 odst. 2 LZPS).

⁶⁷⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 19.

⁶⁷⁹ Nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 623/00 ze dne 27. 5. 2003, I. ÚS 1677/13 ze dne 23. 10. 2014; rozhodnutí Nejvyššího soudu, sp. zn. 6 Tz 3/2017 ze dne 6. 7. 2017.

⁶⁸⁰ Nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 1098/15 ze dne 22. 3. 2016, sp. zn. IV. ÚS 10/02 ze dne 9. 6. 2003; usnesení Nejvyššího soudu České republiky sp. zn. 6 Tdo 194/15 ze dne 16. 9. 2015.

⁶⁸¹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 47/13 ze dne 7. 5. 2014, usnesení velkého senátu trestního kolegia Nejvyššího soudu sp. zn. 15 Tdo 510/2013 ze dne 26. 6. 2013

⁶⁸² Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Tz 3/2017 ze dne 6. 7. 2017.

⁶⁸³ Rozhodnutí ESLP Bykov proti Rusku ze dne 10. 3. 2009, stížnost č. 4378/02.

⁶⁸⁴ Důkazy získané za porušení čl. 8 se mohou dostat do rozporu se zásadou nemo tenetur, tak se spravedlivostí trestního řízení jako takovou.

⁶⁸⁵ Rozhodnutí ESLP Zahirović proti Chorvatsku ze dne 25. 4. 2013, stížnost č. 58590/11.

⁶⁸⁶ Pokud důkaz není podpořen jinými skutečnostmi, nevyvolává to nutně nejasnost ohledně spravedlivosti řízení. Význam existence i jiných důkazů závisí vždy na dílčích okolnostech případu. Jednoznačně je však možné říci, že další důkazy na jeho podporu již nejsou nutné v případě, že je dostatečně pevný a nedává prostor pro pochybnost.

být považován za nepřiměřený a nevykazoval známky svévole.⁶⁸⁷ Jeho přístup znamená, že samotné použití důkazů získaných porušením práva na soukromí podle čl. 8 EÚLP nemusí porušovat čl. 6 EÚLP, a bylo-li trestní řízení spravedlivé, lze takový důkaz použít. ESLP proto v těchto otázkách (domovní prohlídce⁶⁸⁸ a použitelnosti nezákonných odposlechnů⁶⁸⁹) zastává zdrženlivější přístup. Třetí teoretický přístup je založen na ideji, že jakékoliv porušení právních limitů vymezujících hranice postupu orgánů činných v trestním řízení při zjišťování skutkového stavu věci bez dalšího zakládá nepoužitelnost (nezákonně) opatřeného důkazu, popřípadě i veškerých dalších důkazů opatřených v návaznosti na tento primárně nepoužitelný důkaz. Dostáváme se tak k problematice posuzování účinnosti důkazů odvozeně získaných od neúčinných důkazů. Ke škodě věci trestní řád výslovná pravidla neobsahuje. V nauce i aplikační praxi jsou vyslovovány různé názory, kdy obě „fronty“ s vypomáhají aplikací tzv. doktríny plodů z otráveného stromu („*fruit of the poisonous tree doctrine*“) pocházející z jiného právního prostředí, ze systému common law (zejména z USA).⁶⁹⁰ Tato teorie, která je svou povahou cizí kontinentálnímu právu,⁶⁹¹ stanoví, že je-li primární důkaz shledán nezákonným, není možné v soudním řízení použít nejen tento primární důkaz, ale ani důkaz odvozený. Lze tedy říci, že nezákonným způsobem získaný důkaz nelze použít k získávání dalších důkazů a platí, že „*plody z otráveného stromu jsou vždy otrávené*“.⁶⁹² Tato teorie tedy nepřipouští užití důkazu, pokud informace o jeho existenci byly získány nezákonným způsobem.

Ačkoliv je tato teorie dlouhodobě předmětem kritického zájmu nauky, náhledy na ní nejsou pochopitelně jednotné, přičemž lze vysledovat dva hlavní názorové proudy. Odpůrci této teorie tvrdí, že ne každá nezákonnost zakládá i nepřipustnost důkazu a existují tak i plody

⁶⁸⁷ Rozhodnutí ESLP Prade proti Německu ze dne 3. 3. 2016, stížnost č. 7215/10.

⁶⁸⁸ Rozhodnutí ESLP Duong proti České republice ze dne 14. 1. 2016, stížnost č. 21381/11, Prade proti Německu ze dne 3. 3. 2016 ve věci, stížnost č. 7215/10.

⁶⁸⁹ Rozhodnutí ESLP Khan proti Spojenému království ze dne 12. 5. 2000, stížnost č. 35394/97, P. G. a J. H. proti Spojenému království ze dne 25. 9. 2001, stížnost č. 44787/98 a Bykov proti Rusku ze dne 10. 3. 2009, stížnost č. 4378/02 nebo nejnověji rozhodnutí ESLP Dragojević proti Chorvatsku ze dne 15. 1. 2015, stížnost č. 68955/11.

⁶⁹⁰ Ačkoli do angloamerického právního prostředí common law patří i Velká Británie, soudci zde tedy připouštějí plody z otráveného stromu jako důkazy v trestním řízení, neboť vycházejí z toho, že všechny relevantní důkazy jsou přípustné, což ostatně potvrzují případ ve věci Kuruma v. The Queen (1955), kde bylo řečeno, že „*soud se nezabývá tím, jak byl důkaz získán*“ a odkazováno na jiné rozhodnutí ve věci R v. Leatham (1861), kde bylo uvedeno, že „*nezáleží na tom, jakým způsobem je důkaz získán, i v případě, že by byl odcizen, stále je důkaz přípustný*.“ Velké Británii v zásadě platí, že jakýkoli důkaz je přípustný, uplatnění jeho nepřipustnosti je spíše výjimkou, totéž platí pro plody z otráveného stromu.⁶⁹⁰ V souvislosti s přijetím Police and Criminal Evidence Act (1984) a Human Rights Act (1998) došlo zavedení možnosti soudu vyloučit důkaz právě z důvodu okolností, za kterých byl konkrétní důkaz získán (kde podmínkou pro vyloučení důkazu je skutečnost, že by jeho připuštění mělo negativní vliv na spravedlivý proces), či obecně z důvodů porušení lidských práv.

⁶⁹¹ NETT, A. Plody z otráveného stromu. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 9.

⁶⁹² Tamtéž.

z otráveného stromu, které lze jako důkazy použít. V minulosti Růžek⁶⁹³ i Repík⁶⁹⁴ uváděli, že takové důkazy účinné jsou. Šámal uvádí, že žádný druh důkazního prostředku nelze předem vyloučit, kromě případů, v nichž přímo z trestního řádu nebo jiného právního předpisu vyplývá nepřípustnost určitého důkazního prostředku, postupu nebo úkonu. Jediné pravidlo v trestním řádu, které stanoví absolutní nepoužitelnost důkazu, je ustanovení § 89 odst. 3 tr. řádu, které upravuje absolutní nepřípustnost pouze důkazů získaných „nezákonným donucením nebo hrozbou takového donucení.“⁶⁹⁵ Mezi současné zastávce „kritičtějšího“ přístupu patří Musil, který uvádí, že tímto způsobem absolutně formulovaný úsudek, bez jakékoli specifikace, je však prakticky bezcenný, už jen proto, že pomyslný stupeň „toxicity“ vadných postupů se pohybuje na spojitě škále, od naprosté neškodnosti až po totální a bezpodmínečné znehodnocení důkazu.⁶⁹⁶ Druhá část nauky však zastává zcela opačnou argumentaci, že každý důkaz získaný porušením základního procesního práva i důkaz z něj odvozený je neúčinný. Toto stanovisko zastával např. Herczeg, který soudil, že nelze použít důkazy, které byly získány pomocí mučení a stejně tak na ně navazující důkazy,⁶⁹⁷ jinde uvedl několik výstižných příkladů, z nichž vyvozuje například nespornost nemožnosti použít vynucené doznání jako důkaz.⁶⁹⁸ Přes naznačený nesoulad v nahlížení na tuto teorii plodů z otráveného stromu i zde lze nalézt kompromisní stanovisko Netta, který požadoval, aby účinnost derivativních důkazů se posuzovala případ od případu, v podstatě podle závažnosti kauzy. Takové stanovisko tedy stojí na principu proporcionality, kdy porovnáváme hodnoty důkazu (závažnost porušení důkazu) a hodnoty práva, které bylo nezákonným postupem při získávání důkazů porušeno (závažnost trestného činu).⁶⁹⁹ Obdobné stanovisko zastává také Fenyk, podle kterého je nutné přistupovat k hodnocení zákonnosti důkazů vždy diferenciovaně s ohledem na konkrétní povahu a závažnost vady vzniklé v procesu dokazování a nelze učinit paušální závěry, že celý důkaz získaný nebo i odvozený z procesně nepřípustně provedeného úkonu je „otrávený“.⁷⁰⁰ Jde totiž o to, že kontinentální trestní řízení vychází z formálně-materiální povahy důkazu a zpravidla

⁶⁹³ RŮŽEK, Antonín. K některým důsledkům porušení předepsaného procesního postupu. *Socialistické soudnictví*, 1966, č. 5, str. 231.

⁶⁹⁴ REPÍK, B. Procesní důsledky porušení předpisů o dokazování v trestním řízení, *Bulletin advokacie*, 1982, červen–září, str. 139.

⁶⁹⁵ ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 1337.

⁶⁹⁶ MUSIL, Jan. Několik otazníků nad judikaturou Ústavního soudu ČR v době postmoderny (na příkladu prohlídky jiných prostor a pozemků). *Kriminalistika*, 2011, č. 1, str. 26.

⁶⁹⁷ HERCZEG, Jiří. Plody z otráveného stromu a ústavněprávní limity získávání informací v trestním řízení. *Trestněprávní revue*, 2009, č. 3, str. 70.

⁶⁹⁸ HERCZEG, Jiří. Zásada „nemo tenetur“ a práva obviněného v trestním řízení. *Bulletin advokacie*, 2010, č. 1-2, str. 38.

⁶⁹⁹ NETT, Alexander. *Plody z otráveného stromu*. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 44 - 46.

⁷⁰⁰ FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. *Trestní řád: komentář. I. díl*. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 804, 877, 878, 1196.

jen takové vady úkonu, které porušují právo na spravedlivý proces, vedou k vyloučení důkazu. Zásada volného hodnocení důkazů orgánům činným v trestním řízení totiž ukládá, aby důkazy byly hodnoceny jak ve vzájemné souvislosti, tak jednotlivě, a umožňuje tedy, aby bylo k vadám řízení přistupováno diferencovaně/materiálně.⁷⁰¹ Neopominutelným zdrojem poznání je rozhodovací praxe zejména Nejvyššího soudu a Ústavního soudu ČR. Tato rozhodovací praxe vychází ze dvou teorií, jimiž jsou teorie konfliktu zájmů a hodnot a test proporcionality. Teorie konfliktu zájmů a hodnot zkoumá účinnost na podkladě hodnoty důkazů, jimiž jsou závažnost důkazu, jeho zákonnost, pravdivost a také věrohodnost důkazu.⁷⁰² Podle teorie konfliktu zájmů je třeba posoudit, zda je třeba upřednostnit zájem na zajištění ochrany lidských práv a svobod nebo na trestním postihu pachatele. Při tomto posouzení je základním hlediskem závažnost trestného činu a také druh porušeného práva a stupeň (intenzita) jeho narušení. V nauce byl dokonce vysloven názor, že u závažných deliktů důkaz získaný i závažným porušením významného lidského práva by měl být přípustný. Naopak u trestného činu menší závažnosti by neměl být přípustný důkaz získaný, byť jen nepatrným porušením lidských práv a svobod.⁷⁰³ Druhou teorií, o kterou se opírá česká judikatura a také judikatura ESLP, je třístupňový test proporcionality, který porovnává míru zásahu do práv osob a možnost splnění daného účelu (tedy například prokázání určité skutečnosti), kdy se zohledňuje i závažnost trestného činu, ke kterému se dokazování vztahuje. Nejdříve se hodnotí vhodnost zásahu, posléze potřebnost (nezbytnost) zásahu a nakonec hodnocení přiměřenosti v užším smyslu, tedy poměrování újmy na právech obviněného a veřejný zájem na takovém zásahu, kde platí, že újma nesmí být nepřiměřená ve vztahu k zamýšlenému cíli.⁷⁰⁴ Lze shrnout, že zatímco v minulosti převládaly názory argumentující pro nepřípustnost plodů z otráveného stromu,⁷⁰⁵ recentně převažuje názor, že plody z otráveného stromu lze jako důkazy v trestním řízení připustit, a to z důvodu, že Česká republika nepřevzala angloamerickou doktrínu „*fruits of the poisonous tree*“ v její

⁷⁰¹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 1677/13 ze dne 23. 10. 2014.

⁷⁰² Tento přístup dokonce vyžaduje hodnocení jednotlivých stránek v přesně určeném pořadí, kdy se nejprve hodnotí závažnost důkazu, posléze jeho zákonnost a nakonec pravdivost, popř. věrohodnost. Z uvedeného také vyplývá, že je-li důkaz posouzen jako neúčinný (tj. je-li zatížen podstatnou vadou), není důvod se zabývat jeho pravdivostí. - NETT, Alexander. Plody z otráveného stromu. Brno: Masarykova univerzita, 1997, str. 42.

⁷⁰³ Tamtéž, str. 44.

⁷⁰⁴ VUČKA, Jan. Test proporcionality při zajišťování důkazů. *Trestněprávní revue*, 2010, č. 9, str. 290, nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 631/05 ze dne 7. 11. 2006.

⁷⁰⁵ Např. nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 757/2000 ze dne 27. 3. 2003; rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 3 Tr 4/99 ze dne 28. 1. 1999; rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 4 Tz 100/2006 ze dne 15. 8. 2006.

striktní podobě. Připuštění plodů z otráveného stromu je však možné po zohlednění konkrétních okolností případu a skutečnosti, jaké další důkazy proti obviněnému existují.⁷⁰⁶

⁷⁰⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 4 Tz 100/2006 ze dne 15. 8. 2006; rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Tdo 84/2013 ze dne 22. 3. 2013; usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 3766/12 ze dne 15. 7. 2014; nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 761/14 ze dne 21. 5. 2014.

4. 8. Zásada vyhledávací

Zásada vyhledávací („instrukční“⁷⁰⁷), podle které orgány činné v trestním řízení jsou povinny zjišťovat právně relevantní skutečnosti a vyhledat o nich důkazy i bez návrhu stran (§ 2 odst. 5 tr. řádu), má úzký vztah k zásadě oficiality (§ 2 odst. 4 tr. řádu), neboť zásada vyhledávací je konkretizací zásady oficiality v důkazním řízení. Zatímco zásada oficiality se vztahuje na trestní řízení jako celek, zásada vyhledávací se vztahuje jen na určitou část řízení – řízení důkazní. Obě zásady mají tedy společný základ a některé společné rysy, neboť jsou výrazem téže skutečnosti, totiž že orgány činné v trestním řízení vykonávají svou činnost v zájmu celé společnosti, nezávisle na vůli jejích jednotlivců, ať již poškozených trestným činem nebo jiných osob, které by mohly mít zájem na trestním stíhání obviněného. Bez návrhu jsou tyto orgány povinny objasnit všechny skutečnosti nezbytné pro rozhodnutí, bez ohledu na to, zda svědčí ve prospěch či v neprospěch obviněného, přičemž ani doznání obviněného nezbavuje orgány činné v trestním řízení přezkoumat všechny okolnosti případu. Strany mohou být i nečinné, to však nezbavuje orgány činné v trestním řízení povinnosti, aby zjišťovaly relevantní skutečnosti (ať již svědčí ve prospěch nebo neprospěch obviněného) i bez návrhu stran, a to z úřední povinnosti. Nedostavení se obviněného k určitému úkonu nebo nevyjádření se k určité skutečnosti nelze vykládat jako souhlas s určitým tvrzením. V trestním řízení tedy neplatí zásada, že „*kdo mlčí, souhlasí*“, ani nemůžeme uvažovat o rozsudku pro uznání a pro zmeškání, které se uplatňují ve sporném civilním řízení.⁷⁰⁸

Zásada vyhledávací je tedy typickou zásadou kontinentální modelu trestního procesu, vyjadřujícího systémovou důvěru ve státní orgány, přičemž se současně projevuje v tzv. nesporných civilních řízeních, kdy v obou případech je organicky propojena se zásadou materiální pravdy, což potvrzuje i jejich legislativní vyjádření (§ 2 odst. 5 tr. řádu). Podstatou zásady vyhledávací je tedy to, že orgány činné v trestním řízení jsou povinny zjišťovat závažné skutečnosti, ať svědčí v neprospěch či ve prospěch obviněného (obžalovaného), a to z úřední povinnosti.⁷⁰⁹ Jejím opakem je zásada projednací (organicky spojená se zásadami dispozitivnosti a formální pravdy), uplatňovaná v adversárním modelu trestního procesu a v tzv. sporných civilních řízeních, ke kterým má ovšem adversární model velmi blízko, neboť

⁷⁰⁷ PIPEK, Jiří. Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení. Právník, 2000, č. 12, str. 1153.

⁷⁰⁸ Srov. § 153a a § 153b OSŘ.

⁷⁰⁹ FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, GRIVNA, Tomáš a kol. Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 103.

jeho charakteristickým rysem je soukromoprávní chápání trestního práva (souboj procesních stran, rozdělení a přenášení důkazního břemene mezi procesní strany).⁷¹⁰

Někdy je v nauce (zejména civilistické) zásada vyhledávací ztotožňována se zásadou vyšetřovací, případně se zásadou inkviziční.⁷¹¹ Žila však pro oblast trestního procesu správně poukazuje na to, že mezi těmito pojmy je nutné rozlišovat. Uvádí, že zásada vyšetřovací (inkviziční) se v literatuře používá pro označení úpravy charakteristické pro feudální inkviziční řízení, jehož podstata spočívala v tom, že všechny základní procesní funkce (obžalovací, obhajovací a rozhodovací) byly soustředěny v rukou jediného procesního orgánu (inkvizitor), který prováděl vyšetřování a bez mezikroku vydal rozsudek. Inkviziční řízení tedy probíhalo v rámci dvoustranného procesního vztahu mezi procesním orgánem, který formuloval obvinění, sám pro ně shromažďoval důkazy, sám věc rozhodoval, a mezi obviněným, jemuž příslušelo více či méně práv ke své obhajobě. V tomto je pak protikladem zásada obžalovací, která mj. znamená rozdělení procesních funkcí mezi tři různé a samostatné procesní subjekty. Jde tedy o trojstranný procesní vztah mezi orgánem, který v řízení rozhoduje, a mezi dvěma rovnoprávnými stranami. Obě zásady (vyšetřovací i obžalovací) tedy charakterizují formu. Naproti tomu zásada vyhledávací se uplatňuje jak v přípravném řízení, pro které je charakteristický dvoustranný procesní vztah mezi orgánem konajícím řízení a obviněným, tak v řízení před soudem, které probíhá formou soupeření stran, tj. formou určenou obžalovací zásadou. Žila dále dospívá k závěru, že vyhledávací princip je principem pouze důkazního řízení, nikoliv principem, vyjadřujícím stavbu trestního řízení a vyhledávací zásada je nezbytným doplňkem (důsledkem) formální stavby řízení charakterizovaného dvoustranným procesním vztahem, neboť v řízení takového typu není kromě procesního orgánu jiného subjektu, jemuž by zákon mohl ukládat povinnost zjišťovat skutkový podklad rozhodnutí. Současně uvádí, že v řízení vybudovaném na obžalovacím principu je myslitelné uplatnění jak zásady vyhledávací, tak zásady projednací.⁷¹²

Podle Jelínka jsou se zásadou vyhledávací spojeny tři zásadní problémy, jimiž jsou: kdo nese procesní odpovědnost za zjištění skutkového stavu v trestním řízení, otázka tzv. nesporných skutečností a institut dohody o vině a trestu.⁷¹³

⁷¹⁰ FENYK, Jaroslav. Zásady dokazování. In: ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013, str. 53 – 54.

⁷¹¹ ZÁHRADNÍKOVÁ, Radka. Pojmové znaky civilního procesu. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, str. 74.

⁷¹² ŽILA, Josef. Zásada vyhledávací v trestním řízení. Praha: Academia, 1983, str. 20 – 21.

⁷¹³ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 146 – 150.

Ve shodě se zásadou vyhledávací nestanoví trestní řád, které okolnosti jednotlivé strany musí před soudem dokazovat s tím účinkem, že nesplnění této povinnosti by mohlo mít za následek pro stranu nepříznivé rozhodnutí. Neukládá tedy formální důkazní břemeno. Otázky, které se v občanském (sporném) soudním řízení řeší institutem důkazního břemene (ztráty sporu), se řeší v trestním řízení na podkladě zásady presumpce nevinny, resp. pravidla in dubio pro reo. I když důkazy v převážné míře vyhledávají a opatřují orgány činné v trestním řízení, trestní řád počítá se součinností stran při dokazování (§ 89 odst. 2 tr. řádu), a to jak v přípravném řízení, tak zejména v řízení před soudem. Ustanovení § 89 odst. 2 říká tr. řádu, že každá ze stran může důkaz vyhledat, předložit nebo jeho provedení navrhnout. Skutečnost, že důkaz nevyhledal nebo nevyžádal orgán činný v trestním řízení, není důvodem k odmítnutí takového důkazu. V praxi to znamená, že strany, které plní funkci žalobní (státní zástupce), i strana obhajoby mohou nejen pátrat po důkazech a navrhnout jejich opatření a provedení, ale podle okolností mohou samy důkaz opatřit. Navíc některé ze stran (obviněný, státní zástupce) mohou důkazy (s určitými výjimkami) v hlavním líčení provádět (§ 215 odst. 2 tr. řádu). Tato možnost je trestním řádem koncipována zásadně jako právo stran, resp. u státního zástupce jako pravidlo (§ 180 odst. 2, 3 tr. řádu).

V přípravném řízení orgány činné v trestním řízení objasňují způsobem uvedeným v trestním řádu i bez návrhu stran stejně pečlivě okolnosti svědčící ve prospěch i neprospěch osoby, proti které se řízení vede, přičemž rozsah dokazování závisí na formě přípravného řízení. V § 164 odst. 1 tr. řádu je stanovena povinnost policejního orgánu postupovat z vlastní iniciativy tak, aby byly co nejrychleji v potřebném rozsahu vyhledány důkazy k objasnění všech základních skutečností důležitých pro posouzení případu, včetně osoby pachatele a následku trestného činu. Pro policejní orgán je tato povinnost dále zdůrazněna v ustanovení § 164 odst. 3 tr. řádu. Státní zástupce realizuje zásadu vyhledávací zejména svým oprávněním vykonávat dozor nad přípravným řízením (§ 174 tr. řádu), kdy navíc může sám provést celé vyšetřování nebo jednotlivý vyšetřovací úkon, nicméně v praxi je postupováno tak, že uplatňuje své oprávnění dávat závazné pokyny policejnímu orgánu nebo mu vracet věc k doplnění. Cílem postupu policejního orgánu a státního zástupce v průběhu přípravného řízení by tedy mělo být zjistit naprosto objektivně skutkový stav tak, aby obžaloba byla v zásadě podána pouze v těch případech, kdy je státní zástupce přesvědčen, že v řízení před soudem bude schopen prokázat vinu obviněného. Ačkoliv tedy platí příkaz objektivní dokazování pro orgány činné v trestním řízení (policejní orgán, státní zástupce a soud), může se u policejního orgánu a u státního zástupce hrozit nebezpečí, že tyto orgány budou preferovat a akcentovat roli obžaloby a budou

shromážďovat toliko usvědčující důkazy (tzv. obžalovací úchylka). Musil v této souvislosti uvádí, že taková pozice by jistě byla nesprávná, neboť zájem státu není stíhat trestné činy „za každou cenu“, ale stíhat pouze skutečné pachatele s přihlédnutím ke všem kritériím spravedlivého výkonu trestní justice. Zákonodárce nemůže přenést povinnost opatřovat povinnost opatřovat vyvinující a polehčující důkazy na obviněného, neboť jeho postavení je slabší a jeho možnosti vyhledání důkazů jsou omezené. Připomíná také, že ani v systému *common law* nesmí orgány policie a veřejné žaloby zamlčet před obžalovaným a před soudem existenci vyvíňujících důkazů (tzv. *disclosure rules*).⁷¹⁴ Jako další důvod uvádí hledisko procení ekonomie, neboť pouze důkazně dobře podložená obžaloba má naději na úspěch u soudu, když včasné zjištění vyvinujícího důkazů může předejít zbytečnému a nákladnému soudnímu řízení.⁷¹⁵ Pokud jde o podání obžaloby, tak ji musí odůvodnit a uvést v ní důkazy [§ 177 písm. d) tr. řádu]. Jen v omezeném rozsahu se uplatňuje zásada vyhledávací ve stadiu předběžného projednání obžaloby. Důkazní iniciativa soudu může být zaměřena pouze na zjišťování omezeného okruhu skutečností (srov. § 185 odst. 2 tr. řádu).

V řízení před soudem je zvládněna role stran obžaloby a obhajoby. Státnímu zástupci je výslovně v řízení před soudem uloženo, že je povinen dokazovat vinu obviněného, kterého obžaloval. Z tohoto důvodu zákon stanoví, že státní zástupce bude v hlavním líčení se souhlasem nebo na výzvu předsedy senátu provádět důkazy, které podporují obžalobu (§ 180 odst. 3, § 203, § 215 odst. 2). Pokud ovšem strany v řízení před soudem neposkytnou zákonem předpokládanou a očekávanou součinnost při objasňování věci, jestliže je státní zástupce v řízení před soudem nečinný, pak musí závažné skutečnosti a potřebné důkazy vyhledat soud z vlastní iniciativy (§ 2 odst. 5 věta poslední). Faktický i právní zájem (materiální či objektivní důkazní břemeno) však nutí strany k tomu, aby byly aktivní, aby byly prokazovány skutkové údaje, které tvrdí, a aby byla vyvrácena tvrzení protistrany. Pokud pak strany v řízení před soudem součinnost vyvíjejí, není soud jejich důkazními návrhy ani jejich přednesy vázán. Tak soud neprovede důkazy, které jsou pro věc nerozhodné a nemohou směřovat ke zjištění

⁷¹⁴ Jedná o pravidla, která stanoví, v kterých případech je veřejný žalobce povinen sdělit straně obhajoby důkazy, které jsou mu k dispozici. Jedná se především o důkazy, které žalobce nepoužije a které mají potenciál velkou měrou napomoci obhajobě. K tomu, aby žalobce učinil rozhodnutí, zda nepoužité důkazy předá obhajobě či nikoliv, musí aplikovat tzv. *disclosure test*, kde si žalobce klade zejména otázky, zda a jaké využití by mělo použití důkazu při křížovém výslechu, zda se za pomoci tohoto důkazu dá vysvětlit jednání obviněného. V případě, že by informace, jimiž obžaloba disponuje, mohly v případě vyřazení obhajobě ohrozit trestní řízení, veřejná žaloba by měla požádat soud o povolení informace nesdělovat (tzv. *public interest immunity hearings*). Dále mohou nastat tři případy, kdy je obhajoba přizvána, aby se vyjádřila k potřebnosti daných (pro ni nových) informací pro vedení svého případu (tzv. *case for the defence*), nebo je písemně obeznámena s tím, že obžaloba podala návrh k soudu, aby nemusela obhajobě předat určité informace, anebo veřejná žaloba požádá soud, aby o návrhu nepředával citlivé informace obhajobě rozhodl sám bez toho, aby vůbec obhajobu o této věci informoval.

⁷¹⁵ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 113.

skutkového stavu věci, stejně jako důkazy, které jsou zjevně navrhovány jen proto, aby řízení bylo účelově prodlouženo (důkazy pro rozhodnutí bezvýznamné). Objasňování skutku, který je předmětem obžaloby, provádí tedy soud nezávisle na vůli stran. Má povinnost předložený skutek objasnit v celém rozsahu, bez zřetele na to, zda byl vylíčen státním zástupcem v obžalobě úplně či nikoli. Soud není v žádném směru vázán rozsahem dokazování v přípravném řízení (v předsoudním stadiu trestního řízení). Vždy ovšem soud zjišťuje skutkový stav pouze v rozsahu, který je nezbytný pro jeho rozhodnutí. Chybí-li ve vylíčení skutku v obžalobě některá část právně významná, vezme ji soud do okruhu svých úvah, jestliže se mu ji podařilo zjistit. Stejně opraví soud sám i všechny jiné nepřesnosti a nesprávnosti ve vylíčení skutku, když na ně přijde. Pokud má tedy soud pochybnosti o pravdivosti tvrzených skutečností, popřípadě o správnosti tvrzených závěrů, má povinnost v zájmu zjištění materiální pravdy a spravedlivého rozhodnutí si zjednat hodnověrnými důkazy podklad pro své rozhodnutí. Obžalobou je soud vázán jen potud, že i po změnách, které doznala podoba skutku v důsledku této jeho činnosti, musí jít stále o týž skutek, který byl uveden v obžalobě (totožnost skutku). Pochopitelně platí, že právní hodnocení projednávaného případu nesmí provést dříve, než věc neobjasní po stránce skutkové.

Jako stěžejní argument proti zásadě vyhledávací je obecně namítáno to, že si soud nemůže udržet svoji objektivitu a nestrannost právě tím, že může provést i takové důkazy, které nenavrhl žádná z procesních stran, přičemž pro změnu současného znění § 2 odst. 5 alinea ultima tr. řádu je Šámalem dále odkazováno na dvě rozhodnutí Ústavního soudu ČR.⁷¹⁶ Prvé rozhodnutí konstatuje, že *„zákaz reformace in peius je třeba důsledně chápat jako garanci svobody odvolacího práva (...) a v důsledku toho i práva na obhajobu. (...) K extenzivní aplikaci zákazu reformationis in peius vede i zřejmý fakt, že posledním arbitrem toho, co je či není ku jeho prospěchu, by měl být zásadně obviněný, nikoli soud, který je nepochybně při úvaze, zda nějaká změna obviněnému prospívá či nikoli, veden i vlastními hodnotovými představami. Péče o dokonalost popisu skutku náleží aktivitě obžaloby, nikoli aktivitě soudu, který se odstraňováním takové vady podílí na prokazování viny obviněného, což rozhodně nelze chápat jako nestranné rozhodování o vině či nevině (byť je k tomu nucen trestním řádem - ustanovení § 2 odst. 5 in fine trestního řádu).“*⁷¹⁷ Tento judikát není patrně vůbec relevantní, neboť se týká zcela specifické situace, a to principu zákazu *reformationis in peius* v odvolací řízení, pokud nebylo podáno odvolání v neprospěch obžalovaného. Naopak lze odkázat na jiná rozhodnutí Ústavního soudu ČR, kde bylo ve vztahu k totožnosti skutku konstatováno, že *„Totožnost*

⁷¹⁶ ŠÁMAL, Pavel. Základní zásady dokazování v připravovaném novém trestním řádu. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní - minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016, str. 51 – 52.

⁷¹⁷ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 670/05 ze dne 24. 4. 2006.

skutku mezi usnesením o zahájení trestního stíhání a obžalobou, mezi obžalobou a rozhodnutím obecného soudu, je dána při zachování totožnosti jednání a následku, ale i v případě zachování jen totožnosti jednání nebo jen totožnosti následku, anebo při částečné totožnosti jednání nebo následku. Z uvedeného vyplývá, že totožnost skutku neznámá, že mezi skutkem uvedeným v usnesení o zahájení trestního stíhání a skutkem popsáním v žalobě, resp. ve výrokové části odsuzujícího rozhodnutí, musí být úplná shoda, že by tedy státní zástupce, resp. soud nesměl za žádných okolností upřesnit popis skutku tak, aby vystihoval správně stav věci.“⁷¹⁸

Druhým uváděným rozhodnutím Ústavního soudu ČR je konstatováno, že „K tomu je možné ještě dodat, že odsouzení pachatele trestné činnosti je v souladu s čl. 80 Ústavy České republiky primárně věcí státního zastupitelství. Je to tedy státní zastupitelství, kdo nese odpovědnost za to, aby soudu předložená trestní věc byla podložena procesně použitelnými důkazy potřebnými k rozhodnutí o vině a trestu v souladu s podanou obžalobou. Obecné soudy se proto nikdy nesmějí stavět do pozice pomocníka veřejné žaloby usilujícího rovněž o odsouzení, a nelze k takovému výkladu rolí těchto institucí dospět ani výkladem § 2 odst. 5 alinea ultima trestního řádu. Posledně uvedené zákonné ustanovení totiž v souladu s ústavními principy spravedlivého procesu a z nich vyplývajícím rozvržením rolí jeho jednotlivých účastníků nutno vykládat tak, že je soud povinen doplňovat dokazování v rozsahu potřebném pro spravedlivé rozhodnutí, které nemusí být nutně odsuzující.“⁷¹⁹ Musil a Hořák se však domnívají, že Ústavní soud ČR tímto rozhodnutím zbytečně zeslabil zásadu vyhledávací, jako jednu z tradičních zásad kontinentálního trestního procesu, tím, že se pokusil nově redefinovat „rozvržení rolí jednotlivých účastníků trestního řízení“, přičemž se jedná zjevnou koncepci inspirovanou anglosaským typem tzv. adversárního procesu, a dodávají, že „jistě si lze představit zavedení takového modelu trestního řízení i u nás, bylo by však naprosto nezbytné provést po hluboké analýze a diskusi radikální změnu paradigmatu trestněprávní politiky a komplexně změnit desítky souvisejících ustanovení trestního řádu; tak radikální přestavba procesu jistě není úkolem Ústavního soudu, nýbrž zákonodárce.“⁷²⁰ Ačkoliv toto rozhodnutí je uváděno i v nejnovější komentářové literatuře,⁷²¹ je myslím nezbytné uvést některé další specifitější problematické momenty, než ty uváděné Musilem a Hořákem. Byť tak Ústavní soud ČR učinil v části *obiter dictum* (tj. formálně nezávazně), lze s ním souhlasit v tom, že

⁷¹⁸ Usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 1299/15 ze dne 9. 2. 2016.

⁷¹⁹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 2014/07, ze dne 14. 5. 2008.

⁷²⁰ MUSIL, Jan, HOŘÁK, Jaromír. Trestněprávní judikatura Ústavního soudu České republiky. In: GÖTTINGER, Vlastimil (ed.). Sborník ze vzpomínkové konference k 20. výročí Ústavního soudu České republiky: 5. června 2013. Brno: Ústavní soud, 2014, str. 68.

⁷²¹ FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 23, 1172.

úlohou nezávislých a nestranných soudů není být pomocníkem veřejné žaloby, stejně jako pomocníkem obhajoby. Ústavní soud dále hovoří o primární povinnosti veřejné žaloby, což tedy patrně znamená, že připouští existenci sekundární povinnosti, která patří soudu, což dále aprobejuje ve vztahu k potřebě spravedlivého rozhodnutí. Spravedlivým rozhodnutím je nutno rozumět takové rozhodnutí, kdy je odsouzen skutečný pachatel nebo zproštěna nevinná osoba, *a contrario* nespravedlivým je takové rozhodnutí, kdy je odsouzena nevinná osoba nebo zproštěn skutečný pachatel.⁷²² Spravedlivé řízení potom musí zaručit, aby nebyla porušována lidská práva a základní svobody, přičemž je nutné se řídit pravidlem souvisejícím se zásadou presumpce nevinny (*in dubio pro reo*), tedy, že je lépe zprostit deset vinných (skutečných pachatelů), než odsoudit byť jen jednoho nevinného. Uvedené úvahy reflektoval Ústavní soud ČR v jiném rozhodnutí, v němž uvedl, že „*je povolán posoudit otázku, zda při objasnění věci v rámci trestního řízení (a zejména při hodnocení důkazů) nedošlo k porušení zásady presumpce nevinny (...) Presumpce nevinny je jeden z nejdůležitějších ústavněprávních principů trestního řízení v demokratickém právním státě (...) vyžaduje, aby to byl stát, kdo nese konkrétní důkazní břemeno, přičemž je to nakonec obecný soud, na němž spočívá odpovědnost za náležité objasnění věci (srov. § 2 odst. 5 in fine trestního řádu).*“⁷²³ Domnívám se, že možnost soudu vstoupit do dokazování, ať už ve prospěch nebo ve prospěch obžalovaného, představuje důležitou pojistku pro zjištění skutkového stavu věci (materiální pravdy). Nepochybná je i souvislost se zásadou volného hodnocení důkazů. Pro úplnost dodejme, že Šámal, který v současné době navrhuje zvýšení aktivity státního zástupce (skrze zakotvení důkazní břemene státního zástupce), nebo alespoň omezení zásady vyhledávací v tom směru, že soudce nemohl vyhledávat důkazy v neprospěch obžalovaného, v minulosti uvedl, že „*úkolem soudce by tedy bylo především spor řídit a rozhodnout spornou otázku, zda žalovaný trestný čin byl spáchán a zda ho spáchal obžalovaný, a pokud by strany zcela nesplnily své úkoly při vedení sporu a provádění důkazů v soudním přeličení, bylo by na soudci také, aby dokazování doplnil sám z vlastní iniciativy.*“⁷²⁴ Jak uvádí Mičkal, musíme vycházet z toho, že soud je nestranný a cokoli dělá, dělá proto, aby dospěl k spravedlivému rozhodnutí. Pokud to někdo nechce akceptovat a vyvozuje z činnosti soudu jeho zaujatost proti své osobě či svému klientovi, nechť tyto námitky promítne do opravných prostředků.⁷²⁵ Ostatně opravných prostředků nebo jiných

⁷²² Jde tedy o shodu či nehotu trestněprávního a trestněprocesního vztahu.

⁷²³ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 3235/15 ze dne 26. 4. 2016.

⁷²⁴ ŠÁMAL, Pavel. K diskusi o garantování spravedlivého procesu a spravedlivého výsledku takového procesu a zjišťování pravdivého skutkového stavu věci. *Trestní právo*, 1996, č. 6, str. 2.

⁷²⁵ MIČKAL, Martin. Úloha soudce a aktivita stran při provádění výslechu svědka v řízení před soudem. *Trestní právo*, 2018, č. 1, str. 19.

prostředků nápravy vadného rozhodnutí nabízí český právní řád dostatek. S ohledem na charakter trestního řízení, ve kterém se realizuje ochrana veřejného zájmu *ultima ratio* (§ 12 odst. 2 tr. zákoníku), a s ohledem na zásady presumpce nevinny, materiální pravdy a volného hodnocení důkazů je nutno setrvat na vyhledávací zásadě.

4. 9. Zásada volného hodnocení důkazů

4. 9. 1. Úvodem

Stěžejní ústavněprávní oblastí spravedlivého projednání věci jistě představuje dokazování. Soudní řízení je pojmově spjato s dokazováním minulých událostí a dějů. Dokazovat přitom současně znamená přesvědčovat a dokázat znamená přesvědčit. Dokazování má svoji stránku noetickou, argumentační, eristickou a rétorickou.⁷²⁶ Konkrétní pravidla pro dokazování nalezneme v podústavních předpisech, přičemž rozhodovací činnost Ústavního soudu ČR a Evropského soudu pro lidská práva stanoví spíše nepřekročitelné limity, které ohraničují ústavní souladnost procesu dokazování. Tyto mantinely lze rozčlenit do tří skupin, jimiž jsou nepřijatelné důkazy, opomenuté důkazy a svévolné hodnocení důkazů. Velký význam pro rozhodnutí ve věcech trestních má nepochybně právě zásada volného hodnocení důkazů, která je trestněprávní teorií řazena ke specifické skupině zásad dokazování v trestním řízení.⁷²⁷ Její podstata je vyjádřena § 2 odst. 6 tr. řádu tak, že „[o]rgány činné v trestním řízení hodnotí důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu.“ Na rozdíl od jiných zásad trestního řízení nenalezneme výslovné zakotvení této zásady v ústavních předpisech, nicméně i ona má svoji ústavní dimenzi, neboť vychází z určitých ústavních prepisů. Ústavní dimenze je dále podpořena judikaturou Ústavního soudu ČR, podle kterého je povinnost soudů svá rozhodnutí řádně odůvodnit dílčím prvkem práva na spravedlivý proces.

4. 9. 2. Zákonná teorie průvodní

O hodnocení důkazů orgány konajícími řízení se historicky vyvinuly dvě teorie, zákonná teorie důkazní (zákonná teorie průvodní) a teorie volného hodnocení důkazů, přičemž rozdíl spočívá jen v obsahu právní úpravy. O zákonnou teorii důkazní jde tam, kde právní předpis podrobně stanoví, jak má být každý jednotlivý důkazní prostředek hodnocen, zatímco o volné hodnocení důkazů jde tam, kde orgán je právním předpisem zproštěn takové vázanosti. Hodnocení důkazů podléhalo různým formálním pravidlům, která byla odvozena z přirozené empirické zkušenosti a byla vcelku rozumná, častěji však byla iracionální a sloužila jako východisko z nouze, když si soud nevěděl rady se zjištěním pravdy. Vedle pravidla doznání

⁷²⁶ K problematice dokazování z pohledu právní filosofie HOLLÄNDER, Pavel. Filosofie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012, str. 263 – 274.

⁷²⁷ K dokazování v trestním řízení z poslední doby např. JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 358 an., KALVODOVÁ, Věra, HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Dokazování v trestním řízení. Právní, kriminologické a kriminalistické aspekty. Brno: Masarykova univerzita, 2015; ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013, POLČÁK, Radim, PŮRY, František, HARAŠTA, Jakub a kol. Elektronické důkazy v trestním řízení. Brno: Masarykova univerzita, 2015, str. 45 – 82.

jako koruny důkazů platilo pravidlo jeden svědek, žádný svědek (*unus testis, nullus testis*) a věrohodnost svědectví byla přímo úměrná společenskému postavení. Z důkazních prostředků se ve feudálním procesu největší oblibě těšil výslech obviněného, který byl pro soud nejnáze dosažitelný. Zvláštní důvěry se těšilo doznání, kdy všeobecně byla akceptována zásada *confessio corona probationum*, a proto hlavním cílem dokazování bylo dosáhnout tohoto doznání, zejména pak mučením, ke kterému se přistupovalo i tehdy, pokud se obviněný doznával, aby dále prozradil své spolupachatele nebo své další skutky.

Zákonná teorie průvodní („formální“ či „vázané“ hodnocení důkazů) byla typickou zásadou pro inkviziční trestní proces,⁷²⁸ přičemž se rozeznávala pozitivní a negativní část této teorie. Historicky starší je část pozitivní,⁷²⁹ ve které zákon určoval, které důkazy mají jakou váhu. Pokud tedy byl v řízení zajištěn určitý důkaz nebo určitá kombinace takových důkazů (přiznání obviněného, výpověď šlechtice, existence dvou důvěryhodných svědků), musel soudce danou skutečnost považovat bez dalšího za prokázanou. Naproti tomu podle negativní části uvedené teorie soudce nesměl danou skutečnost pokládat za prokázanou, jestliže tu nebyla určitá (minimální) míra důkazů. V těchto případech musel být vydán osvobozující rozsudek, resp. nemohla být vůbec vznesena obžaloba. Negativní teorie pocházejí z období zlomu (reformy) inkvizičního procesu. U nás je za takový zlom obecně považováno vydání Hrdelního řádu Marie Terezie (*Constitutio Criminalis Theresiana*),⁷³⁰ který byl pokrokový v tom, že rozšířil zákonnou teorii průvodní o negativní část, v rámci níž jasně popisoval váhu jednotlivých důkazů⁷³¹ a stanovoval postup pro získání přiznání obviněného, a právem je proto považován za vítězství legální teorie důkazní.⁷³² Zákonné teorie tak do podrobností upravovaly i hodnocení výsledků dokazování. Příslušná ustanovení byla složitá, nutně kazuistická, avšak každá sebedokonalejší kazuistika nutně zkresluje daný stav, protože schematizuje a zobecňuje skutečnosti a vztahy, jejichž individuální odlišnosti není schopna vystihnout. Velkým deficitem zákonné teorie průvodní byla nemožnost popsat všechny situace, a proto se stávalo, že byli odsouzeni nevinní nebo později, že nebyli obžalováni, či odsouzeni ti skuteční viníci, což samozřejmě vedlo k nespravedlnostem. Je myslím, že ani jedna z těchto zákonných teorií

⁷²⁸ FENYK, Jaroslav. Volné hodnocení důkazů, materiální pravda, vnitřní přesvědčení, praktická jistota a důvěra v úsudek soudce v českém trestním řízení. In: KALVODOVÁ, Věra, FRYŠTÁK, Marek, PROVAZNÍK, Jan (eds.). Trestní právo /stále/ v pohybu: pocta Vladimíru Kratochvílovi. Brno: MUNI, 2018, str. 119 an.

⁷²⁹ Tato část teorie existovala od dob ordálů, tj. iracionálních důkazů, které dokazovaly pravdivost tvrzení jedné strany odvoláním se na vůli boží či úkazy přírodní.

⁷³⁰ Tento hrdelní řád (tzv. Tereziána) byl vydán v roce 1768, vychází z *Constitutio Criminalis Josephina* (1707) a navazoval na *Constitutio Criminalis Ferdinanda* (1656).

⁷³¹ Důkazy byly rozříděny na dokonalé a nedokonalé, úplné, méně úplné, více než z poloviny úplné, méně než z poloviny úplné.

⁷³² MALÝ, Karel. České právo v minulosti. Praha: Orac, 1995, str. 145.

nevyhovuje účelu trestního řízení a ve svém důsledku vedou k rozporu se zásadou materiální pravdy. Pozitivní teorie, která nedává žádné záruky, že jen skutečný viník bude odsouzen, totiž nutí soudce, aby vydal odsuzující rozsudek i tam, kde je přesvědčen o nevině, tedy skrývá v sobě nemalé nebezpečí nedůvodného (nespravedlivého) odsouzení. Ani negativní teorie však neposkytuje záruku toho, že může být osvobozen i takový obžalovaný, jehož vina je nepochybná. Podle Storchova zásada volného hodnocení důkazů jako jediná dává soudci možnost, aby otázku důkazu v každém jednotlivém případě rozřešil samostatně dle jeho celé individuálnosti. Naproti tomu zákonné teorie průvodní již ze své podstaty vedou tomu, že jednotlivé případy nebude možné podřadit pod abstraktní pravidla, tudíž se bude jednat o nespravedlivá rozhodnutí.⁷³³

4. 9. 3. Historický exkurz

Vlivem rozvoje humanismu a renesance, posilování existence přirozených práv a kritikám inkvizičního procesu se ve Francii začala postupně formulovat zásada volného hodnocení důkazů.⁷³⁴ Stanovením této zásady byly tedy zákonné předpisy o dokazování velmi zjednodušeny, ale úloha soudu se tím značně ztížila (posílila). Jinak řečeno, právní složitost zjišťování skutečností dokazováním byla nahrazena faktickou složitostí, neboť soud při volném hodnocení důkazů musí přihlížet ke všem zvláštnostem každého jednotlivého případu. Hodnocení důkazů je tedy od dob francouzské revoluce svěřeno nezávislému a nestrannému soudci v míře co nejširší tak, aby v každém jednotlivém a konkrétní skutečnosti odrážejícím případě hodnotil všechny důkazy volně a dospěl k vlastnímu vnitřnímu přesvědčení o skutkovém stavu, na němž vybuduje konečné rozhodnutí. Potřebnou míru objektivizace pro účely vnitřního přesvědčení poskytují soudci další zásady dokazování (bezprostřednosti, ústnosti, vyhledávací, presumpce nevinny a kontradiktornosti).

U nás se poprvé zásada volného hodnocení důkazů objevila v trestním řádu z roku 1850, nicméně neměla dlouhého trvání, neboť návratem k absolutismu a dalším trestním řádem z roku 1853 byla nahrazena zákonnou teorií průvodní. Pokud jde o trestní řád z roku 1950, tak tento zásadu volného hodnocení důkazů žádným způsobem nezohledňoval, nicméně důvodová zpráva tvrdila, že trestní řád je touto zásadou v nejširším rozsahu ovládnut.⁷³⁵ Taktéž Tolar

⁷³³ STORCH, František. Řízení trestní rakouské. I. Díl. Praha: Wolters Kluwer, 2011, str. 20

⁷³⁴ FENYK, Jaroslav. Volné hodnocení důkazů, materiální pravda, vnitřní přesvědčení, praktická jistota a důvěra v úsudek soudce v českém trestním řízení. In: KALVODOVÁ, Věra, FRYŠTÁK, Marek, PROVAZNÍK, Jan (eds.). Trestní právo /stále/ v pohybu: pocta Vladimíru Kratochvílovi. Brno: MUNI, 2018, str. 122 an.

⁷³⁵ Podle důvodové zprávy pak „Tato zásada má (...) jiný obsah než zásada volného uvažování důkazů, o níž se opírají na př. naše dosavadní trestní řády. Teorie volného hodnocení důkazů má v buržoasní společnosti třídní obsah. Svědomí a vědomí měšťáckého soudce představuje vědomí a svědomí privilegované třídy společnosti. Zvláště v období imperialismu mění praxe měšťáckého trestního řízení zásadu volného hodnocení důkazů v jakousi

vyloučil plné uplatnění zásady volného hodnocení důkazů konstatováním, že tehdejší soudci lidově demokratického státu jsou vyzbrojeni „*znalostí vědecké marxistické dialektické metody, která jim neobyčejně usnadňuje poznat opravdovou podstatu jevů a věcí v jejich souhrnu a vzájemném vztahu a zjistit materiální pravdu.*“⁷³⁶ Tato argumentace samozřejmě neobstojí ve chvíli, kdy jejich údajně nikoliv nestranné rozhodování má být nahrazeno rozhodováním ovlivněným vládnoucí ideologií. Zásada volného hodnocení důkazů se opět objevila až v § 2 odst. 8 trestního řádu z roku 1956, podle kterého „*Hodnocení důkazů soudem se děje podle vnitřního přesvědčení soudců, založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu.*“

4. 9. 4.4 Recentní stav

Zásada volného hodnocení důkazů má své legislativní ukotvení v § 2 odst. 6 tr. řádu, podle kterého *orgány činné v trestním řízení hodnotí důkazy podle svého vnitřního přesvědčení založeného na pečlivém uvážení všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu.*⁷³⁷ Zásada volného hodnocení důkazů ve smyslu § 2 odst. 6 tr. řádu míří především závěrečné hodnocení důkazů z hlediska jejich pravdivosti, tedy zda obsah provedeného důkazu jednotlivě i v souhrnu s ostatními důkazy je pravdivý. Volné hodnocení důkazů je pak procesní maximou, dle níž trestním řádem není dána apriorní hierarchie váhy či důkazní síly jednotlivých důkazních prostředků.

Přestože nenalezneme výslovné zakotvení zásady volného hodnocení důkazů v ústavních předpisech, má i tato zásada svůj ústavněprávní rozměr, o čemž dokládá, jak konstatování obecné konstatování Ústavního soudu ČR to tom, že z ústavního principu nezávislosti soudů (čl. 81 Ústavy ČR) vyplývá zásada volného hodnocení důkazů,⁷³⁸ tak především jeho bohatá rozhodovací činnost, v níž se ze své pozice, jako soudního orgánu ochrany ústavnosti (čl. 83 Ústavy ČR), nezabývá hodnocením postupů obecných soudů při volném hodnocení důkazů v jednotlivých případech, ale navazuje na to, jakým způsobem má

novou zákonnou teorií průvodní, t. j. obnovuje středověké teorie, podle nichž je o každém důkazu napřed určeno, jaký význam, jakou průkaznost má při posuzování věci. Sociologická a anthropologická škola sestavily řadu konkrétních znaků, podle nichž měl být apriorně poznán zločinec. Této teorie použil v nejširším měřítku nacismus a fašismus; odůvodňoval ji hromadné vraždění celých rasových skupin, kterým byly přičteny určité »vrozené zločinecké znaky«.

⁷³⁶ TOLAR, Jan. Demokratické zásady nového trestního řízení. Lidové soudnictví, 1950, str. 104–105.

⁷³⁷ Poněkud obsáhlejší formulaci obsahuje slovenská úprava, která v § 2 odst. 12 TP stanoví, že *orgány činné v trestnom konaní a súd hodnotia dôkazy získané zákonným spôsobom podľa svojho vnútorného presvedčenia založeného na starostlivom uvážení všetkých okolností prípadu jednotlivito i v ich súhrne nezávisle od toho, či ich obstaral súd, orgány činné v trestnom konaní alebo niektorá zo strán.* Signifikantní v tomto ohledu je skutečnost, že slovenská právní úprava klade větší důraz zákonné získávání důkazů, tj. na posuzování zákonnosti důkazů a na jejich přípustnost

⁷³⁸ Usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 2485/16 ze dne 29. 11. 2016.

být tato zásada obecně interpretována, přičemž dodává, že „pokud obecné soudy při svém rozhodování stanovené zásady pro hodnocení důkazů respektují, nespadá do pravomoci Ústavního soudu »hodnotit« hodnocení důkazů jimi provedené.⁷³⁹ Skrze tuto zásadu tedy zákonodárce vyjádřil důvěru v nezávislé, nestranné, a proto i spravedlivé rozhodnutí soudu, čímž se promítá do práva na spravedlivý proces a je korektivem případné svévole či libovůle při hodnocení důkazů.

Podstatou zásady volného hodnocení důkazů je to, že není zákonem stanoveno, jaké množství důkazů je nezbytně nutné provést k prokázání potřebných skutečností a v zásadě ani jakého druhu důkazního prostředku lze použít a ani nejsou předem upravena kritéria pravdivosti jednotlivých důkazů a stanoveno, jak má být hodnocena důkazní síla určitého důkazu. Jinak řečeno, neexistují zákonem přesně stanovená pravidla na hodnocení toho kterého, hodnocení se neodvíjí ani od počtu důkazů, ani od poměru důkazů svědčících ve prospěch, či neprospěch obviněného. Zásada volného hodnocení důkazů tedy nutí orgány činné v trestním řízení přihlídnout k okolnostem konkrétního případu, k jeho zvláštnostem, a tedy brání mechanickému postupu při hodnocení důkazů.⁷⁴⁰

Zásada volného hodnocení důkazů však není pojímána bezvýjimečně.⁷⁴¹ Ze systematického hlediska je zásada volného hodnocení důkazů českou⁷⁴² i slovenskou⁷⁴³ naukou řazena mezi základní zásady dokazování. Podle Kratochvíla však nejde o provozní zásadu, kterou stačí chápat a vyjádřit jako pouhou procesní normu, neboť i ona (ale i další zásady dokazování) mají obecný význam pro charakter trestního procesu.⁷⁴⁴ Ostatně Ústavní soud vyjádřil svoji připravenost kontrolovat, zda obecné soudy dodržují základní zásady dokazování v trestním řízení, jako je „*zákaz deformace provedeného důkazu, otázka důkazů neprávem opomenutých, zcela zásadní důraz na soulad skutkových zjištění a z nich soudy vyvozených právních závěrů, nutnost reagování soudů na uplatněné námitky (vysvětlení jejich případného odmítnutí) a nakonec i respektování staletými prověřené zásady, že případně vzniklé*

⁷³⁹ Tamtéž.

⁷⁴⁰ ZANOVIT, Ján. Zásada voľného hodnotenia dôkazov a jej praktické uplatňovanie orgánmi činnými v trestnom konaní. Justičná revue, 2002, č. 12, str. 1426.

⁷⁴¹ Trestní řád a zákon o soudnictví ve věcech mládeže jen výjimečně prikazují použít některý druh důkazů při dokazování určité skutečnosti (srov. § 105 odst. 4, § 115, § 116 tr. řádu, § 58 odst. 1 ZSM), a tím vylučují jiný způsob zjišťování skutečnosti důležité pro rozhodnutí, nebo naopak některý důkaz zakazují použít při dokazování (srov. § 89 odst. 3, § 99, § 158 odst. 5, § 211 odst. 2, 3, 4, § 314 tr. řádu).

⁷⁴² JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 121, 150-154.

⁷⁴³ IVOR, Jaroslav, POLÁK, Peter, ZÁHORA, Jozef. Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, str. 89.

⁷⁴⁴ KRATOCHVÍL, Vladimír. Základní zásady trestního řízení/trestního práva procesního v roce 2016. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní – minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016, str. 20.

pochybnosti je nutno vykládat vždy ve prospěch obviněných".⁷⁴⁵ Nepochybná je tedy její souvislost s ostatními zásadami dokazování, zejména se zásadou vyhledávací a se zásadou zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností (zásadou materiální pravdy), kterou dále rozvíjí a umožňuje její naplnění.

Vyžaduje-li zákon po orgánech činných v trestním řízení, aby důkazy hodnotily podle vnitřního přesvědčení, mělo by pak platit, že do procesu hodnocení důkazů by nemělo být nijak zvnějšku zasahováno a příslušný orgán činný v trestním řízení by se neměl cítit povinen respektovat jiný názor na hodnocení důkazů než svůj vlastní. Takovému požadavku lze však dostát pouze u soudů a přiměřeně u státního zástupce. Zatímco vnitřní přesvědčení (a hodnocení důkazů) policejního orgánu je totiž zásadním způsobem omezeno jeho povinností řídit se pokyny dozorového státního zástupce, který je zase povinen podřídit se dohledu nadřízeného státního zástupce, u soudů takové oprávnění soudy rozhodující o opravných prostředcích nemají, navíc odvolací soud je dokonce vázán hodnocením důkazů provedeným soudem prvního stupně, pokud takové důkazy znovu neprovede sám. Přestože se zásada volného hodnocení důkazů vztahuje na všechny orgány činné v trestním řízení a uplatní se ve všech stádiích trestního řízení, je nepochybné, že nejvýznamnějším je hodnocení důkazů, které provádí soud, neboť je to právě soud, kdo rozhoduje o nejdůležitějších otázkách trestního řízení, tj. o vině a trestu. Ve vztahu k soudům je zásada volného hodnocení důkazů důležitým aspektem soudní, resp. soudcovské nezávislosti,⁷⁴⁶ když soudce (soudní senát) vždy hodnotí provedené důkazy pouze na základě vlastního přesvědčení, ke kterému dospěl pečlivým uvážením všech okolností případu jednotlivě i v jejich souhrnu. Současně však soudce může hodnotit pouze ty důkazy, které sám provedl a které sám bezprostředně svými smysly vnímal. Vedle toho, že zásada volného hodnocení důkazů je tedy jedním z předpokladů zjištění tzv. materiální pravdy, souvisí tato i se zásadami ústnosti a bezprostřednosti.

Podle Kurilovské vzniká v této souvislosti otázka, zda jsou orgány činné v trestním řízení a soudy něčím vázány při volném hodnocení důkazů, přičemž dospívá k závěru, že základním omezením zásady volného hodnocení důkazů je zásada presumpce nevinny a z ní vyplývající pravidlo *in dubio pro reo*.⁷⁴⁷ Souhlasím však se stanoviskem Císařové, že zásada presumpce nevinny neomezuje zásadu volného hodnocení důkazů, neboť se uplatní až po hodnocení důkazů, a to jen tehdy, není-li skutkový stav zjištěn v souladu s ustanovením § 2

⁷⁴⁵ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 258/99 ze dne 21. 10. 1999.

⁷⁴⁶ Srov. čl. 81 a 82 Ústavy ČR

⁷⁴⁷ KURILOVSKÁ, Lucia. Základné zásady trestného konania. Účel a základná limitácia. Šamorín: Heuréka, 2013, str. 83.

odst. 5 tr. řádu.⁷⁴⁸ Toto stanovisko je zastáváno i v judikatuře Nejvyššího soudu ČR, podle kterého „*existence rozporů mezi důkazy sama o sobě neznamená, že by nebylo možné uznat obviněného vinným trestným činem a že by jakékoli rozpory mezi důkazy musely nutně vést k uplatnění pravidla "in dubio pro reo", tj. k rozhodnutí v pochybnostech ve prospěch obviněného. I přes rozpory mezi důkazy může soud podle konkrétní důkazní situace dospět ke spolehlivému závěru o spáchání trestného činu obviněným. Rozhodnout ve prospěch obviněného lze jen za předpokladu, jestliže existující rozpory jsou tak zásadní, že vina obviněného není nepochybná ani po pečlivém vyhodnocení všech důkazů, přičemž v úvahu již nepřichází provedení dalších důkazů.*“⁷⁴⁹ Také Ústavní soud ČR k tomu poznamenal: „*Nelze se ztotožnit s námitkou, že stojí-li proti sobě dvě odlišné výpovědi – obžalovaného a poškozené, přičemž další důkazy ve věci nelze provést, je třeba vždy rozhodnout ve prospěch obžalovaného v souladu se zásadou in dubio pro reo. Uplatnění této zásady je namístě, pokud soud po vyhodnocení všech v úvahu přicházejících důkazů dospěje k závěru, že není možné se jednoznačně přiklonit k žádné ze dvou rozporných výpovědí nebo k žádné ze skupiny odporujících si důkazů, takže zůstávají pochybnosti o tom, jak se skutkový děj odehrál. Pokud však soud po vyhodnocení takovéto důkazní situace dospěje k závěru, že jedna z výpovědí nebo jedna ze skupiny výpovědí je pravdivá, že její věrohodnost není ničím zpochybněna a úvahy vedoucí k tomuto závěru zahrne do odůvodnění svého rozhodnutí, nejsou splněny podmínky pro uplatnění zásady „v pochybnostech ve prospěch“, neboť soud pochybnosti nemá.*“⁷⁵⁰ V širším pohledu má tedy zásada volného hodnocení důkazů souvislost se zásadou presumpce nevinny, resp. s pravidlem *in dubio pro reo*, které je konkretizací zásady presumpce nevinny v oblasti dokazování. Zásada volného hodnocení důkazů má tak dvě fundamentální složky, které je potřeba správně provést, aby mohlo dojít ke spravedlivému zjištění skutkových okolností, o kterém nejsou důvodné pochybnosti. Jsou jimi náležité hodnocení důkazů a posléze existence vnitřního přesvědčení (praktická či historická jistota o tom, co se skutečně stalo).

4. 9. 5 Fundamentální složky

Problém hodnocení důkazů je úzce spjat s obecnou problematikou poznání pravdy v trestním řízení, přičemž problém jistoty poznání a zjišťování pravdy je jedním z eternických problémů trestního procesu. Hodnocení důkazů je tradičně pojímáno jako vyvrcholení procesu

⁷⁴⁸ CÍSAŘOVÁ, Dagmar, FENYK, Jaroslav, GRIVNA, Tomáš a kol. Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 109 – 110.

⁷⁴⁹ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 5 Tz 37/2000 ze dne 19. 09. 2001.

⁷⁵⁰ Usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 154/02 ze dne 11. 11. 2002.

dokazování a jeho nejvýznamnější fázi.⁷⁵¹ Provedené důkazy netvoří ještě skutková zjištění; úplnost dokazování vytváří jen nezbytný podklad pro další myšlenkovou činnost záležející ve zhodnocení těchto důkazů dle § 2 odst. 6 tr. řádu a vytvoření závěrů o tom, zda, jak a k jakému skutku došlo, která osoba a za jakých časových, místních a dalších okolností spáchala tento skutek. Teprve tyto závěry, které pak příslušný orgán činný v trestním řízení vyjádří ve výroku svého meritorního rozhodnutí v tzv. skutkové větě, tvoří skutkový stav zjištěný takovým rozhodnutím. Hodnocení důkazů je tedy myšlenkovou činností orgánů činných v trestním řízení, kterou tyto orgány na základě provedené analýzy přisuzují získanému důkazu určitou hodnotu, pokud jde o jeho závažnost, zákonnost a pravdivost. Ústavní soud ČR, ve shodě s názorem doktrinálním, vyjmenoval hlediska, představující komponenty hodnocení důkazů v trestním řízení: „*Hodnocením důkazů ve smyslu § 2 odst. 6 TR se rozumí hodnocení věrohodnosti a pravdivosti důkazů, hodnocení jejich závažnosti, jakož i hodnocení jejich zákonnosti.*“ Jakkoli jsou v uvedené právní větě atributy hodnocení uvedeny vedle sebe, ve skutečnosti svým smyslem směřují k jedinému cíli, a tím je ověření pravdivosti určité teze. Domnívám se však, že nejprve by se měla hodnotit zákonnost důkazů a posléze závažnost důkazů, protože trestní řízení má závažné důsledky do lidských práv a svobod a nesmí být proto znevažováno nezákonným postupem, a to ani tehdy, kdyby bylo zdůvodňováno snahou zjistit pravdu v těch případech, kde ji jinak zjistit nelze. Zjištění skutkového stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti, tedy není a nemůže být nadřazeno zásadě řádného zákonného procesu (§ 2 odst. 1 tr. řádu), kterou nelze obětovat pouhé účelovosti a účelnosti trestního stíhání.

Zásada volného hodnocení důkazů stanoví způsob, kterým soudce důkazy hodnotí, otevírá prostor pro soudcův svobodný úsudek a tím vytváří příznivé prostředí pro vnitřní přesvědčení soudce o dostatečné míře důkazů potřebných k rozhodnutí ve věci.⁷⁵²

Zákonnost důkazu představuje zjištění, zda byl získán z pramene, který stanoví nebo připouští zákon, zda byl opatřen a proveden příslušným orgánem činným v trestním řízení nebo oprávněnou stranou řízení, zda se tak stalo v odpovídajícím stadiu tohoto řízení a takovým postupem, který je v souladu s právními předpisy, resp. není s nimi v rozporu. Zákonnost provedení důkazů má být tedy garantem pravdivosti dokazované teze. Jedině zákonný (férový) způsob vedení důkazního řízení (spojený se zásadami rovnosti zbraní, presumpce nevinny, práva na obhajobu, *in dubio pro reo*) sleduje jednak nalezení pravdy v konfliktu proti sobě stojících stran, a jednak snahu o minimalizaci důkazních chyb, justičních omylů, a tím i minimalizaci

⁷⁵¹ Proces dokazování lze rozdělit do několika fází, jimiž jsou vyhledávání, provádění a procesní zajišťování, prověrka a právě hodnocení.

⁷⁵² Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 1428/13 ze dne 20. 8. 2013.

přijímání nespravedlivých rozhodnutí. Trestní řád výslovně nerozlišuje mezi účinnými či relativně nebo absolutně neúčinnými důkazy po vzoru systémů *common law*, nicméně nabízí několik zákonných příkazů o nepoužitelnosti důkazů.⁷⁵³ Závažnost důkazu obecně znamená objasnění skutečnosti, vypovídá-li důkaz bezprostředně o dokazované tezi anebo z něj lze toliko na tuto tezi zprostředkovaně usuzovat. Hovoříme tedy o upotřebitelnosti pro zjištění skutkového stavu. Jinak řečeno, závažnost vypovídá o tom, do jaké míry určitý důkaz vzhledem ke svému obsahu poskytuje přímé nebo nepřímé poznatky o předmětu důkazu. Konečně pravdivost vyjadřuje, které závažné okolnosti, o nichž důkaz podává zprávu, lze považovat za existující a dokázané v souladu se skutečností. S pravdivostí důkazu do značné míry souvisí jeho věrohodnost, resp. přesvědčivost, která je faktorem zvyšujícím míru pravděpodobnosti určité teze. Je však nezbytné odlišovat věrohodnost jako vlastnost svědka nebo jiného důkazního prostředku od pravdivosti jeho výpovědi, neboť i nevěrohodný svědek může vypovídat pravdivě a naopak.⁷⁵⁴ Volné hodnocení důkazů konkrétním soudcem nelze svazovat, ale nemůže být ani zcela bezbřehé. Je to myšlenková činnost soudce, kterou tvoří elementy, jako jsou jeho průměrné životní zkušenosti, osobní životní i profesní zkušenosti soudce a zvláštní poznatky zjištěné při projednávání konkrétní věci.

Druhou fundamentální složkou je vnitřní přesvědčení, tedy vztah rozhodujícího orgánu k závěrům, které v procesu dokazování utvořil, je to názor na to co považuje za pravdivé a co ne. I když jde o vztah subjektivní, nejde o žádnou libovůli, protože skutkové zjištění je pravdivé jen tehdy, jestliže odpovídá materiální (objektivní) pravdě, neboť v trestním řízení se nezjišťuje pravda formální (subjektivní), ale pravda materiální (objektivní), což ostatně potvrzuje i Wintr, který říká, že „*je zřejmé, že v trestním procesu se soud se zásadou formální pravdy spokojit nemůže.*“⁷⁵⁵ V minulosti se v nauce řešila otázka, zda vnitřní přesvědčení je metodou hodnocení důkazů,⁷⁵⁶ nebo zda jde o výsledek hodnocení důkazů.⁷⁵⁷ Podle mého názoru je nepochybné, že se jedná o výsledek, když zákon říká, že rozhodnutí má vyústit ve vnitřní přesvědčení, založeného na pečlivém uvážení. Jinak řečeno, trestní řád stanoví, co má být dříve a co později (co má z čeho vyplývat). Tuto tezi zastává i Fenyk, který říká, že volné *hodnocení důkazů má*

⁷⁵³ Srov. např. § 30 odst. 1, § 33 odst. 1, § 88 odst. 1, § 89 odst. 3, § 92 odst. 1, § 93 odst. 2, § 99, § 100, § 102 odst. 1, 2, § 104b odst. 4, § 158 odst. 6, 9, § 158d odst. 1, § 164 odst. 3, 4 tr. řádu.

⁷⁵⁴ FENYK, Jaroslav. Zásady dokazování. In: ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konani. Praha: Leges, 2013, str. 105

⁷⁵⁵ WINTR, Jan. Říše principů. Obecné a odvětvové principy současného českého práva. Praha: Karolinum, 2006, str. 240.

⁷⁵⁶ MATHERN, Vladimír. Dokazovanie v československom trestnom procese. Bratislava: Obzor, 1984, str. 101,

⁷⁵⁷ LACHOUT, Václav. K teorii důkazů v trestním procesu. Právní obzor, 1965, č. 4, str. 204; CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Hodnocení důkazů. Socialistická zákonnost, 1967, č. 5, str. 281.

vyústit ve vnitřní přesvědčení soudce.⁷⁵⁸ Lachout však v minulosti upozornil na jistou nelogičnost v dikci zákona, kdy soud neuvažuje o všech okolnostech případu „jednotlivě i v jejich souhrnu“ proto, aby hodnotil důkazy, ale aby rozhodl, zda byl trestný čin spáchán, o vině obžalovaného.⁷⁵⁹

Vnitřní přesvědčení musí být odůvodněno objektivními skutečnostmi, které soud zjistí, a musí být jejich logickým důsledkem. Projevem libovůle je pak situace, v níž jeden (počáteční) důkaz nastaví vnitřní přesvědčení určitým azimutem, dle kterého jsou pak hodnoceny další důkazy. Z toho plyne, že vnitřní přesvědčení nemůže být počátečním hybatelem nutícím přizpůsobovat důkazy tomu, jak se soudce rozhodl na začátku či v průběhu dokazování.⁷⁶⁰ Platí pak určitý algoritmus v tom smyslu, že čím více se soudce odchyluje od vnitřního přesvědčení jako výsledku (tj. blíží se vnitřnímu přesvědčení jako metodě hodnocení důkazů), tím více se vzdaluje od volného hodnocení důkazů směrem k libovolnému (svévolnému) hodnocení. V takových případech může dojít k tzv. deformaci důkazu vyvozování skutkových zjištění, která v žádném smyslu nevyplývají z provedeného důkazu.⁷⁶¹ Ústavní soud ČR zformuloval zásadu, že předpokladem náležitého a také ústavně souladného hodnocení důkazu je, aby informace z hodnoceného důkazu zůstala bez jakékoli deformace v procesu jeho hodnocení zachována a výlučně jen jako taková se promítla do vlastního vyhodnocení jako konečného úsudku soudu.⁷⁶² Důležitým je pak, ve vztahu k rozsudku, ustanovení § 120 odst. 1 písm. d) ve spojení s § 125 odst. 1 tr. řádu, které nutí soudce u každého důkazu zdůvodnit jeho nepoužití, důvody použití, způsoby použití a jeho zapracování do celkového obrazu, který důkazy poskytují ve svém souhrnu.⁷⁶³ Právní úprava vyšetřování a řízení před soudem nezná institut předběžného posuzování (hodnocení) důkazů, a proto není, podle Ústavního soudu, v pravomoci kteréhokoliv orgánu činného v trestním řízení, aby prováděl podle vlastních kritérií předběžnou selekci (nabízených) důkazů a upravoval tak důkazní situaci podle vlastní úvahy a volby, případně z daných důkazů *a priori* preferoval ty, které potvrzují zvolenou skutkovou verzi.⁷⁶⁴

⁷⁵⁸ FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín. Trestní řád. Komentář. I. Díl (§ 1 až § 179h). Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 872.

⁷⁵⁹ LACHOUT, Václav. K teorii důkazů v trestním procesu. Právní obzor, 1965, č. 4, str. 208 - 209.

⁷⁶⁰ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 733/01 ze dne 24. 2. 2004.

⁷⁶¹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 23/93 ze dne 1. 2. 1994.

⁷⁶² Srov. nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 398/97 ze dne 4. 6. 1998 a IV. ÚS 335/05 ze dne 6. 6. 2006.

⁷⁶³ Trestní řád připouští rozsudek neobsahující odůvodnění (§ 129 odst. 2 tr. řádu), to však platí pouze pro vyhotovení rozsudku. Každý rozsudek musí být vyhlášen a ústně odůvodněn ihned po vyhlášení výroku.

⁷⁶⁴ Nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 617/2000 ze dne 4. 10. 2001, IV. ÚS 1526/08 ze dne 4. 11. 2008.

4. 9. 6. Otázky souvisící

Opomenutý důkaz

Se zásadou volného hodnocení důkazů a s právem na spravedlivý proces dále souvisí problematika tzv. opomenutých důkazů.⁷⁶⁵ Opomenutými důkazy jsou důkazy, z nichž soud nevycházel, ačkoliv měl, nebo se k jejich relevanci měl alespoň vyjádřit. Takové opomenuté důkazy lze vzhledem k rozhodovací činnosti Ústavního soudu ČR a Nejvyššího soudu ČR kategorizovat do čtyř skupin. Prvním případem je situace, kdy důkaz nebyl proveden, přestože mohl mít význam v hodnocení skutkového stavu.⁷⁶⁶ Nicméně podle judikatury Ústavního soudu ČR neakceptování důkazního návrhu obviněného lze založit toliko třemi legitimními a ospravedlnitelnými důvody. Prvním je argument, podle něhož tvrzená skutečnost, k jejímuž ověření nebo vyvrácení je navrhován důkaz, nemá relevantní souvislost s předmětem řízení. Dalším je argument, podle kterého důkaz není s to ani ověřit, ani vyvrátit tvrzenou skutečnost, čili ve vazbě na toto tvrzení nedisponuje vypovídací potencií. Konečně třetím je pak nadbytečnost důkazu, tj. argument, podle kterého určité tvrzení, k jehož ověření nebo vyvrácení je důkaz navrhován, bylo již v dosavadním řízení bez důvodných pochybností (s praktickou jistotou) ověřeno nebo vyvráceno.⁷⁶⁷ Ústavní soud pak v dalším svém nálezu zdůraznil, že obecný soud neodůvodněním svého postupu za situace, kdy soud tzv. opomene některé důkazy, zakládá nejen nepřezkoumatelnost svého rozhodnutí, ale též jeho protiústavnost, neboť je jeho počínání v rozporu s čl. 95 odst. 1 Ústavy ČR.⁷⁶⁸ Druhým případem může být to, že důkaz nebyl proveden, přestože nutnost jeho provedení vyplývá ze zákona nebo ze samotného řízení. V těchto případech se míří především na situace, kdy obecný soud, ač má povinnost aktivně zjišťovat skutkový stav, konstatuje praktickou jistotu, aniž by jí skutečně dosáhl. Další případem je situace, že důkaz byl proveden, ale nebyl zohledněn ve skutkovém stavu.⁷⁶⁹ V daném případě jde o určitou absenci adekvátního informačního projevu provedeného důkazu ve výsledném skutkovém stavu, nicméně od těchto případů opomenutých důkazů však musíme odlišovat situace, kdy soud sice důkaz provede, ale rozhodne se s ním ve skutkovém stavu npracovat z důvodu jeho slabé důkazní spolehlivosti (věrohodnosti). V těchto případech, je-li v tomto smyslu odůvodněno, se o opomenutý důkaz jednat nemůže. Konečně čtvrtou možností

⁷⁶⁵ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 61/94 ze dne 16. 2. 1995.

⁷⁶⁶ Nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 335/05 ze dne 6. 6. 2006, I. ÚS 4793/12 ze dne 3. 9. 2014.

⁷⁶⁷ Nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 61/94 ze dne 16. 2. 1995, III. ÚS 95/97 ze dne 12. 6. 1997, I. ÚS 733/01 ze dne 24. 2. 2004, III. ÚS 173/02 ze dne 10. 10. 2002.

⁷⁶⁸ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 802/02 ze dne 21. 4. 2004.

⁷⁶⁹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 767/05 ze dne 10. 4. 2006.

opomenutého důkazu je, když byl navržený nebo soudem opatřený důkaz proveden, ale nelogickým způsobem zapojen do celkového procesního obrazu materiální pravdy.⁷⁷⁰

Svévolné hodnocení důkazů

Svévolným hodnocením důkazů rozumíme situaci, kdy soud důkazy hodnotí v rozporu se zásadami formální logiky a na základě takto vadného hodnocení důkazů zjevně nesprávně konstruuje skutková zjištění, resp. kdy ze skutkových zjištění vyvozuje zcela nepřiléhavé právní závěry. Jinak řečeno jde situace, kdy z odůvodnění rozhodnutí nevyplývá vztah mezi skutkovými zjištěními a úvahami při hodnocení důkazů (*questiones facti*) na straně jedné a právními závěry (*questiones iuris*) na straně druhé. Platí, že skutková zjištění nesmí být v extrémním rozporu s vykonanými důkazy a musí mít zcela zjevně oporu v provedeném dokazování,⁷⁷¹ a pokud tomu tak není, vede to k vydání tzv. překvapivého rozhodnutí, které je v demokratickém právním státě nepřipustné.⁷⁷² Těžiště dokazování (zjištění skutkového stavu) je primárně úkolem soudu prvního stupně, který důkazy za dodržení zásad ústnosti (§ 2 odst. 11 tr. řádu) a bezprostřednosti (§ 2 odst. 12 tr. řádu) nejen provádí, ale podle zásady volného hodnocení důkazů (§ 2 odst. 6 tr. řádu) je hodnotí tak, aby na jejich podkladě mohl učinit spolehlivé skutkové závěry. Jeho případná pochybení v této roli může napravit ještě odvolací soud. Odvolací řízení je vybudováno na apelačním principu s prvky kasace, a proto odvolací soud, pokud se neztotožní se skutkovými zjištěními rozsudku soudu prvního stupně, je zásadně doplnit povinen dokazování k odstranění zjištěných vad, nejde-li o takové vady, které vyžadují opakování hlavního líčení nebo provádění rozsáhlého a obtížně proveditelného doplnění dokazování.⁷⁷³ V těchto případech, pokud věc vrací k novému projednání a rozhodnutí, není odvolací soud oprávněn sám vytvářet závěry o jiném skutkovém stavu věci, ale může pouze v odůvodnění svého rozhodnutí rozvést, proč jsou skutková zjištění vadná, v čem je potřebné je doplnit, popř. k jakým důkazům je třeba přihlídnout. Pakliže odvolací soud považuje rozsah dokazování za úplný, ale provedené důkazy sám hodnotí odlišně, nemůže postupem podle § 258 TŘ zrušit rozsudek soudu prvního stupně a současně rozhodnout podle § 259 odst. 3 tr. řádu sám novým rozsudkem bez toho, že by nezbytné důkazy předtím zopakoval ve smyslu § 263 odst. 6 tr. řádu bezprostředně před odvolacím soudem

⁷⁷⁰ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 733/01 ze dne 24. 2. 2004.

⁷⁷¹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 190/01 ze dne 1. 11. 2001.

⁷⁷² Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 113/02 ze dne 4. 9. 2002.

⁷⁷³ Srov. § 259 odst. 1, 3 a § 263 tr. řádu.

Podstatou zásady volného hodnocení důkazů je to, že žádný důkazní prostředek nemá *apriori* zákonem (objektivním právem) stanovenou důkazní sílu a je úkolem soudce transparentně vyložit důvody, pro které určitému důkazu přiřadit určité charakteristiky zákonnosti, závažnosti, věrohodnosti a ve výsledku i důkazní síly ve vztahu k dokazované tezi. Hodnocením je třeba dosáhnout takové úrovně jistoty, která se vyžaduje pro vydání rozhodnutí ve věcech trestních. Zatímco v systému *common law* se vyžaduje, aby hodnocení důkazů dospělo k rozhodnutí nade vší pochybnost (*beyond reasonable doubt*), v kontinentálním modelu trestního řízení se vyžaduje, aby soudce dospěl k vnitřnímu přesvědčení (praktické jistotě) o správnosti svého rozhodnutí (*intime conviction*). Jakkoli je při hodnocení důkazů v moderním procesu dominantní zásada volného hodnocení důkazů, v rozdílné míře se ve všech typech procesu v omezeném rámci uplatňuje i zásada zákonné teorie průvodní ve formě pozitivní (zákonná povinnost přibrat dva znalce, jde-li o prohlídku a pitvu mrtvolky podle § 105 odst. 4 tr. řádu) i negativní (zákonná povinnost objasňovat podstatné okolnosti případu i poté, co se obviněný doznal podle § 2 odst. 5 tr. řádu). Tato relativizace zásady volného hodnocení důkazů se může dít jak cestou legislativní (např. zavedením nesporných skutečností podle § 314b odst. 2 a § 314d odst. 2 tr. řádu, které se nespornými stávají na základě souhlasu obviněného), tak i cestou judičiální, kterou lze demonstrovat na nálezu Ústavního soudu ČR ve věci utajených svědků (§ 55 odst. 2 tr. řádu).⁷⁷⁴ Domnívám se, že zásada volného hodnocení důkazů by jistě měla být zastoupena i v novém trestním řádu, a to spolu s dalšími zásadami dokazování typickými pro kontinentální trestní řízení (osvícenou inkvizici/inkvizičně-obžalovací trestní proces), tj. zejména se zásadou vyhledávací a zásadou zjišťování skutkového stavu bez důvodných pochybností. Odmítnout tak lze nakročení k některým zvažovaným prvkům adverzárního systému *common law*.

⁷⁷⁴ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 499/04 ze dne 31. 8. 2005.

4. 10. Zásada spolupráce se zájmovými sdruženími občanů

Trestní řád vyjadřuje zásadu spolupráce orgánů činných v trestním řízení se zájmovými sdruženími občanů v ustanovení § 2 odst. 7: „*Všechny orgány činné v trestním řízení spolupracují se zájmovými sdruženími občanů a využívají jejich výchovného působení,*“ čímž zapojuje do součinnosti na trestním řízení v určité míře zájmová sdružení občanů. Ze systematického hlediska je možné tuto zásadu označit jako obecnou a specifickou. Jedná se také o zásadu trestně-politického charakteru, vyjadřující částečnou nedůvěru ve státní orgány. Tato zásada je také příkladem toho, do jaké míry zásady podléhají ideologii, neboť se z původně určující zásady postupem doby (a změnou politického režimu) stala zásada prakticky marginální. Tato zásada (dříve označovaná jako „*zásada spolupráce se společenskými organizacemi*“) byla poprvé jako „pokroková novinka“ zařazena do trestního řádu z roku 1961, kdy se vypracování tohoto trestního řádu opíralo o deklaraci potřeby upravit trestní proces tak, aby odpovídal potřebám společnosti v době dovršení socialistické výstavby, budování socialistické společnosti a shromažďování sil pro přechod ke komunismu. Právní úprava v trestním řádu byla tak odrazem úsilí o zapojení pracujících do výkonu soudnictví a využití výchovného vlivu společenských organizací a kolektivu pracujících. Panovalo také přesvědčení, že tyto organizace mohou převzít od orgánů veřejné (státní) moci některé úkoly na úseku boje s kriminalitou, což se později ukázalo jako příliš optimistické.⁷⁷⁵ Pokud jde o zásadu spolupráce se společenskými organizacemi, tak ta byla legislativně vyjádřena v § 2 odst. 7 tak, že „*všechny orgány činné v trestním řízení spolupracují v nejširší míře se společenskými organizacemi a využívají jejich výchovného působení*“, a byla tak projevem „*širokého demokratismu vyspělé socialistické společnosti a posílením demokratického charakteru socialistického práva, které postupně přeroste v právo komunistické společnosti, kde k ochraně společenských zájmů nebude již zapotřebí donucovacích prostředků státní moci.*“⁷⁷⁶

Jde o jednu z cest, která umožňuje aktivní účast širších vrstev občanů na boji s protispolečenskými jevy a která může přispět k tomu, aby se upevňování zákonosti stávalo stále více vlastní záležitostí všech občanů. Spoluprací se zájmovými sdruženími občanů se posiluje výchovné působení trestního řízení (§ 1 odst. 1, 2 tr. řádu). Tím tyto organizace přispívají k zamezování a předcházení trestné činnosti (§ 3 odst. 1 tr. řádu). Konkrétně je tato spolupráce upravena zejména v § 3 a § 6 tr. řádu. Na rozdíl od jiných zásad nenalezneme její explicitní zakotvení v ústavních nebo mezinárodních dokumentech, čímž samozřejmě nelze

⁷⁷⁵ RŮZEK, Antonín. Československé trestní řízení. Praha: Orbis, 1971, str. 30.

⁷⁷⁶ HERMANOVSKÝ, Pavel. Systém základních zásad trestního řízení a jejich mravní aspekt. Čs. kriminalistika, 1985, č. 4, str. 358 – 359.

řící, že by byla v rozporu s principy demokratického právního státu, ba naopak. Právo svobodně se sdružovat je ústavně zaručeno v čl. 20 Listiny základních práv a svobod a dále na zákonné úrovni konkretizováno v ustanovení § 214 an. NOZ, pojednávajících o spolcích.

Uvedená zásada, stejně jako její reflexe v jednotlivých ustanoveních trestního řádu, jsou do značné míry reliktem minulosti, kdy byly zkompromitovány ideologickou frazeologií a formalistickou aplikací. Do právní úpravy této zásady zasáhly některé novely po roce 1990,⁷⁷⁷ zejména tzv. velká novela trestního řádu (zákonem č. 265/2001 Sb.), která zúžila aplikační rozsah této zásady, když jednak pozměnila textaci ustanovení § 3 a § 6 tr. řádu a derogovala ustanovení § 4 a § 5 tr. řádu, čímž bylo vypuštěno oprávnění zájmového sdružení občanů vyslat k hlavnímu líčení před soudem svého zástupce, který pak podle jeho pokynů v řízení vystupoval. V minulosti tedy působil tzv. společenský zástupce, který měl v řízení před soudem postavení strany (což de lege lata stále má, byť tento institut zanikl) a také disponoval určitými procesními právy (nahlížení do spisu, kladení otázek vyslychaným osobám, možnost promluvit v rámci závěrečné řeči). Tento společenský zástupce měl v hlavním líčení tlumočit stanovisko vysílajícího kolektivu, kde zpravidla působil obviněný, k projednávané věci, ať už se jednalo o stanovisko, které svědčilo ve prospěch, což bylo v praxi pravidlem, či v neprospěch obžalovaného. Tato praxe nepřispívala k dosažení účelu trestního řízení a vyslání takového zástupce k hlavnímu líčení bylo často motivováno zcela odlišnými důvody než snahou přispět k řádnému zjištění rozhodných skutečností jako podkladu pro posouzení viny a trestu.

Význam zásady spolupráce se zájmovými sdruženími občanů je dále omezen vzhledem k existenci a intenzivnějšímu zapojení státní organizace - Probační a mediační služby ČR. V důsledku toho je tedy sporné současné legislativně-technické zařazení této zásady mezi zásady základní (§ 2 odst. 7 tr. řádu), jakož i zařazení konkrétní úpravy spolupráce se zájmovými sdruženími občanů do úvodních (obecných) ustanovení hned za základní zásady trestního řízení (§ 3 a § 6 tr. řádu). Orgány činné v trestním řízení by totiž nepochybně měly primárně kooperovat s rodinou obviněného a využívat jejího výchovného působení. Až posléze by měly orgány činné v trestním řízení spolupracovat se zájmovými sdruženími občanů. Součinnost se zájmovými sdruženími občanů bude patrně mít svůj význam v takových případech, kde zájmové sdružení velmi dobře zná obviněného (zpravidla půjde o dlouholetého člena takového sdružení), byť to není podmínkou. Trestní řád předpokládá jejich úlohu jako garanta řádného chování (resp. převýchovy či nápravy) obviněného nebo odsouzeného zejména

⁷⁷⁷ K terminologické změně (ze „společenských organizací“ na „zájmová sdruženími občanů“) došlo novelou trestního řádu č. 178/1990 Sb. a k vypuštění slov „v nejširší míře“ došlo novelou trestního řádu č. 292/1993 Sb.

v případech, kdy se dotyčný z nějakého důvodu předčasně propouští na svobodu nebo se mu svoboda vůbec neodnímá.

Zájmovými sdruženími občanů se podle § 3 odst. 1 tr. řádu rozumí odborové organizace nebo organizace zaměstnavatelů a ostatní občanská sdružení s výjimkou politických stran a politických hnutí, církve, náboženské společnosti a právnické osoby sledující v předmětu své činnosti charitativní účely. Okruh subjektů práva, které jsou pro účely trestního řízení zájmovými sdruženími občanů, je vymezen jak pozitivně, tak negativně, kdy důvodem pro vyloučení politických stran a politických hnutí je snaha oprostít trestní řízení od politických vlivů. Pokud jde o odborové organizace nebo organizace zaměstnavatelů ostatní občanská sdružení (spolky; s výjimkou politických stran a politických hnutí), církve a náboženské společnosti, tak ty je nutné za zájmová sdružení považovat už z důvodu jejich právní formy (vznik podle příslušného zákona a zápis do příslušného rejstříku). V případě církví a náboženských společností je vhodné upozornit na zvláštní práva církví a náboženských společností, podle kterého registrovaná církev a náboženská společnost může pověřit osoby vykonávající duchovenskou činnost k výkonu duchovenské služby mj. v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, zabezpečovací detence, ochranné léčení a ochranná výchova [srov. § 7 odst. 1 písm. b) zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech]. Jde totiž o to, že duchovní péči lze právem považovat za jeden z projevů humanizace vězeňství a současně jeden z nástrojů resocializace odsouzených a předcházení recidivě. V případě poslední kategorie není ovšem rozhodující právní forma, resp. předmět činnosti (charitativní účel alespoň převažujícího charakteru), zapsaný v příslušné evidenci či rejstříku právnických osob. Ustanovení § 3 tr. řádu stanoví určitý regulativní limit, neboť zájmové sdružení se nemůže domáhat zapojení ve formě, již by trestní řád neznal (odst. 1), a zároveň konkretizuje formu zapojení zájmových sdružení občanů do trestního řízení při napomáhání k resocializaci obviněného (odst. 2).

Formami spolupráce jsou zejména spolupráce s orgány činnými v trestním řízení při výběru věcí vhodných pro projednání před širší veřejností a zajišťování účasti veřejnosti při takovém projednání (§ 199 odst. 2 tr. řádu); dále spolupráce při rozhodování o nejvhodnějším opatření vůči obviněnému nebo při převýchově obviněného; zájmové sdružení občanů může navrhnout převzetí záruky za chování obviněného, jehož trestní stíhání bylo podmíněně zastaveno [§ 6 odst. 1 písm. b) tr. řádu], za převýchovu odsouzeného, u něhož bylo podmíněně upuštěno od potrestání s dohledem, kterému byl uložen trest odnětí svobody, jehož výkon byl odložen na zkušební dobu, u podmíněně odsouzeného k trestu odnětí svobody s dohledem [§ 6

odst. 2 písm. c)];⁷⁷⁸ dále převzetí záruky za dovršení nápravy odsouzeného, který vykonává trest odnětí svobody, trest zákazu činnosti nebo trest zákazu pobytu. V těchto případech může zájmové sdružení občanů současně navrhnout podmíněné propuštění odsouzeného z trestu odnětí svobody nebo podmíněné upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti [§ 6 odst. 1 písm. c)], dále při vytváření podmínek, aby odsouzený žil po vykonání trestu řádným životem. Dále mohou navrhnout, aby vazba obviněného byla nahrazena jejich zárukou (§ 6 odst. 2, § 73 tr. řádu), mohou podávat za obviněného žádost o udělení milosti a o zahlazení odsouzení (§ 6 odst. 2), a mohou žádat o podmíněné propuštění (§ 331 odst. 2 tr. řádu). Veškerá spolupráce se zájmovými sdruženími občanů musí proto probíhat pouze ve formách, které trestní řád předpokládá, a při dodržení všech jeho omezení, zejména co se týče poskytování informací o trestním řízení (§ 8a–8d tr. řádu).

Závěrem k této zásadě lze uzavřít, že z jejího smyslu a podstaty je také patrné, že se z povahy věci nevztahuje na obviněné a odsouzené právnické osoby (§ 1 odst. 2 ZTOPO). Naopak opačné stanovisko ve slovenském prostředí zastávají Kurilovská a Kordík, kteří tvrdí, že jednou ze základních zásad trestního řízení, které se bez výjimky uplatní v řízení proti právnickým osobám je zásada spolupráce so zájmovými združeniami občanov.⁷⁷⁹ Lze říci, že teoretické i ideologické zdůvodnění této zásady je v podstatě správné, neboť jde o projev demokratického vlivu na výkon státních funkcí, a jejím cílem je tedy snaha zvýšit angažovanost veřejnosti při potírání kriminality a posílení výchovného a preventivního působení trestního řízení (humanizace trestního procesu). Na druhé straně však zůstává problém s nalezením vhodných forem onoho demokratického vlivu na výkon státních funkcí. Spolupráce se zájmovým sdružením občanů se např. v souvislosti s hlavním líčením může nadále využít již pouze při výběru věcí vhodných pro projednávání před širší veřejností a zajišťování účasti veřejnosti při takovém projednávání (§ 199 odst. 2 tr. řádu), kdy zájmová sdružení občanů tak mohou navrhnout, aby soud k prohloubení výchovného působení projednal věc na pracovišti obžalovaného nebo v místě jeho bydliště (§ 3 odst. 1 tr. řádu).⁷⁸⁰ A proto by bylo, podle mého názoru, vhodné tuto zásadu ve výčtu základních zásad *de lege ferenda* již neuvádět, avšak možnost zájmových sdružení občanů podílet se v trestním řízení při napomáhání k resocializaci

⁷⁷⁸ K nabídce záruky za nápravu obviněného může dojít jak z iniciativy zájmového sdružení občanů, tak i z některého orgánu činného v trestním řízení. Platí však, že účinky nastávají až jejím přijetím soudem, který musí zvážit, zda u zájmového sdružení občanů jsou splněny předpoklady pro převýchovu pachatele z hlediska cílů sledovaných tímto institutem.

⁷⁷⁹ KURILOVSKÁ, Lucia, KORDÍK, Marek. Základné zásady stihania právnických osob, jako nástroja právnej ochrany veriteľov. In: LORKO, Jakub, BELEŠ, Andrej (eds.) Trestné právo ako ultima ratio – hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty. Bratislava: PF UKo, 2016, str. 123 an.

⁷⁸⁰ Pokud je mi známo, tak v aplikační praxi k tomuto postupu nedochází.

obviněného (odsouzeného) nebo při převzetí záruky při rozhodování o vazbě by měla být zachována. Český zákonodárce by se tak, z legislativně technického hlediska, měl vydat cestou odlišnou než slovenský zákonodárce, který si tuto zásadu ponechal i v novém trestním kodexu (§ 2 odst. 13 TP),⁷⁸¹ což např. Kurilovská hodnotí jako pozitivum.⁷⁸²

⁷⁸¹ IVOR, Jaroslav, POLÁK, Peter, ZÁHORA, Jozef. Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, str. 69 – 70; IVOR, Jaroslav a kol. Optimalizácia prípravného konania trestného. Praha: Leges, 2017, str. 83; ČENTĚŠ, Jozef a kol. Trestné právo procesné. Šamorín: Heuréka, 2012, str. 56; MINÁRIK, Štefan a kol. Trestný poriadok. Stručný komentár. Bratislava: Iura Edition, 2010, str. 41 – 42; KORGÓ, Dušan, MARKOVÁ, Veronika a kol. Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, str. 43; ŠIMOVČEK, Ivan a kol. Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, str. 46 – 47; KURILOVSKÁ, Lucia. Základné zásady trestného konania. Účel a základní limitácia. Šamorín: Heuréka, 2013, str. 84 – 86.

⁷⁸² KURILOVSKÁ, Lucia. Je nutné explicitné vymedzenie zásad trestného konania v trestnom poriadku? In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) Princípy a zásady v trestnom práve. Košice: UPJŠ, 2014, str. 51.

4. 11. Zásada obžalovací

Obžalovací zásada a s ní bezprostředně související zásady kontradiktornosti a rovnosti procesních stran ve významné míře ovlivňují podobu moderního trestního řízení a lze říci, že tvoří jeho základní kostru. Opakem obžalovací zásady je zásada vyšetřovací, která ovládala feudální inkviziční proces, který spočíval v tom, že jeden soudce (inkvizitor) v sobě koncentroval všechny procesní funkce (žalující, obhajující, rozsuzující), tj. prováděl vyšetřování, plnil úkoly obhájce a bez mezikroku skončil rozsudkem. Počátkem 19. století přichází zlom a Napoleon svojí kodifikací *Code d'instruction criminelle* z roku 1808 rozdělil akuzačním principem (obžalovací zásadou) toto řízení na řízení vyšetřovací (inkviziční), kdy v některých zemích zůstal vyšetřující soudce jako alternativa k veřejnému žalobci, a řízení před soudem, kde veřejný žalobce a obhajoba (obžalovaný a obhájce) vystupují jako strany.

Zásada obžalovací, které se v minulosti věnoval především Růžek,⁷⁸³ je v českém trestním řízení vymezena v § 2 odst. 8 tr. řádu, podle kterého „*trestní stíhání před soudy je možné jen na základě obžaloby, návrhu na potrestání nebo návrhu na schválení dohody o prohlášení viny a přijetí trestu, které podává státní zástupce. Veřejnou žalobu v řízení před soudem zastupuje státní zástupce*“. Trestní řád však nepočítá s žádnou možností tzv. soukromé či subsidiární žaloby,⁷⁸⁴ jako prvků privatizace trestního řízení, kdy by v roli žalobce vystupovala osoba od veřejného žalobce odlišná, typicky poškozený. Ze systematického hlediska je tato zásada naukou řazena mezi zásady zahájení trestního řízení, neboť tyto doplňuje, ale i modifikuje. Podstatou obžalovací zásady je pravidlo, že řízení před soudem je možné pouze na základě konkrétního podání státního zástupce (obžaloby v širším slova smyslu), takže pouze státní zástupce určuje, kdo bude postaven před soud a pro jaký skutek. O skutku vymezeném státním zástupcem v žalobním návrhu je pak soud povinen rozhodnout, a to v celé jeho šíři. Její projevy však nalezneme i v jiných ustanoveních trestního řádu. Uplatňování obžalovací zásady v trestním řízení má dalekosáhlý dopad na všechny procesní strany a současně přispívá k dosažení základního účelu trestního řízení k náležitému zjištění trestných činů a spravedlivému potrestání jejich pachatelů.

Podstatou obžalovací zásady je tedy rozdělení procesních funkcí mezi různé procesní subjekty, tedy mezi obžalobu, obhajobu a soud. Obžalobu, návrh na potrestání nebo návrhu na schválení dohody o vině a trestu podává a před soudem zastupuje orgán veřejné žaloby (funkce obžalovací), proti němu stojí obžalovaný, případně zastoupený jedním či více obhájci (funkce

⁷⁸³ RŮŽEK, Antonín. Obžalovací zásada v československém socialistickém trestním řízení. Praha: ČSAV, 1964

⁷⁸⁴ Srov. GRIVNA, Tomáš. Soukromá žaloba v trestním řízení. Praha: Karolinum, 2005.

obhajovací), a tento spor rozhoduje nezávislý a nestranný soud, který zároveň jednání řídí (funkce rozhodovací a řídicí). Taková charakteristika však představuje jen velmi stručné vyjádření podstaty a smyslu této zásady, neboť různé státy kontinentální Evropy ji ve svých trestních rádech upravují a modifikují. Konkrétní právní úprava obžalovací zásady ve vztahu soud a strany bývá v jednotlivých státech různá. Někde je soud spíše arbitrem (státy common law), jinde má široká práva a povinnosti při dokazování a rozhodování (státy kontinentu). Takové rozdělení procesních funkcí je však nezbytné proto kontradiktorní trestní proces, ve kterém je garantováno rovnoprávné postavení procesních stran (zásada rovnosti zbraní; čl. 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod).⁷⁸⁵ Často se uvádí, že se v přípravném řízení neuplatňuje obžalovací zásada. Existují však výjimky. Takovým příkladem je rozhodování o návrhu státního zástupce na vzetí obviněného do vazby, nicméně i o tomto návrhu rozhoduje nezávislý a nestranný soud, přičemž řízení má charakter spravedlivé konfrontace mezi státním zástupcem a obviněným. Obžalovací zásada by však neměla být zaměňována s principem kontradiktornosti, který spočívá v koncepci rovnosti zbraní založené na právu obou stran řízení být informován a vyjádřit se ke všem důkazům nebo okolnostem, které jsou předloženy soudu a jež se mohou stát podkladem pro rozhodnutí (právo na přístup k informaci a reakci na ni, širší chápání kontradiktornosti), než ve sporném charakteru řízení (užší chápání kontradiktornosti). Proto platí, že i v procesu, který má převážně inkviziční charakter, lze provádět jednotlivé důkazy kontradiktorním způsobem.⁷⁸⁶ Obžalovací zásada je v platném trestním řádu vyjádřena v několika ustanoveních a vyplývá z ní několik podstatných důsledků.

Prvním z takových důsledků je to, že řízení před soudem je možné jen na základě obžaloby (§ 176, § 177 a § 180 tr. řádu), nebo návrhu na potrestání [§ 179c odst. 2 písm. a), § 179d a § 314b tr. řádu] či návrhu na schválení dohody o vině a trestu [§ 175b, § 179b odst. 5 a § 314o an. tr. řádu], které podává státní zástupce. Obžaloba však může být podána jen proti obviněnému a pro skutek, pro který proti němu bylo zahájeno trestní stíhání (§ 160 odst. 1, 5 tr. řádu). V případě zjednodušeného řízení konaného po zkráceném přípravném řízení se trestní stíhání zahajuje až tím, že byl návrh na potrestání doručen soudu, nicméně podezřelému ve zkráceném přípravném řízení je třeba nejpozději na počátku prvního výslechu sdělit, ze spáchání jakého skutku je podezřelý a jaký trestný čin je v tomto skutku spatřován (§ 179 odst. 3 tr. řádu). Řízení o schválení dohody o vině a trestu se zahajuje podáním návrhu na schválení

⁷⁸⁵ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 104 – 107

⁷⁸⁶ FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, GRIVNA, Tomáš a kol. Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 99

dohody o vině a trestu státním zástupcem [§ 175b odst. 1, § 179c odst. 2 písm. c), § 314c odst. 2, § 314o odst. 1 tr. řádu], přičemž v případě sjednání tohoto odklonu ve zkráceném přípravném řízení se trestní stíhání zahajuje doručením návrhu na schválení dohody o vině a trestu (§ 179b odst. 5 tr. řádu). Platí tedy že, bez žalobce není soudce (*nemo iudex sine actore*). Důsledkem toho je, že soud nemůže obžalobu, návrhem na potrestání nebo návrh na schválení dohody o vině a trestu následně rozšířit zahájené soudní řízení na jiné osoby či jiné skutky, ale může toliko rozhodnout jen o obviněném (obviněných) a o skutku (skutcích), který je uveden v žalobním návrhu, resp. v návrhu na schválení dohody o vině a trestu (§ 220 a § 290 tr. řádu). Pokud by toto soud uvedené pravidlo nerespektoval a rozhodl o skutku, pro který nebyl obviněný stíhán (nebo dokonce, kdyby rozhodl o obviněném, který nebyl v věci trestně stíhán), porušil by obžalovací zásadu (§ 2 odst. 8, § 220 odst. 1 tr. řádu). Kde se však soud odchýlit může, je právní posouzení skutku, neboť platí pravidlo, že právním posouzením skutku v obžalobě nebo v návrhu na potrestání není vázán (§ 220 odst. 3, § 290 tr. řádu).⁷⁸⁷ Dospěje-li soud k odchylnému právnímu posouzení, než jak jej posuzovala obžaloba, postupuje při předběžném projednání obžaloby podle § 190 tr. řádu⁷⁸⁸ a v hlavním líčení podle § 221 tr. řádu, § 222 tr. řádu nebo § 225 tr. řádu. Odchylným právním posouzením skutku, resp. jeho posouzením podle jiného ustanovení zákona ve smyslu § 190 tr. řádu, je míněna buď jiná právní kvalifikace žalovaného skutku než v obžalobě, nebo jeho právní posouzení též podle jiné právní kvalifikace než uvedené v obžalobě.⁷⁸⁹ Požadavkům spravedlivému procesu ovšem svědčí, pokud soud upozorní obviněného na možnost jiné právní kvalifikace, než je uvedena v obžalobě, zásadně ve všech případech a dá mu tak prostor pro další obhajobu nebo její změnu.⁷⁹⁰ V poněkud odlišné situaci stojí soud při rozhodování o návrhu na schválení dohody o vině a trestu, kde může rozhodovat o skutku, jeho právní kvalifikaci, trestu, ochranném opatření pouze

⁷⁸⁷ Pokud tedy např. státní zástupce posoudí v obžalobě skutek pod bodem 1 jako trestný čin loupeže podle § 173 odst. 1 tr. zákoníku, může ho soud posoudit jako trestný čin krádeže podle § 205 odst. 1 písm. d) tr. zákoníku nebo vydírání podle § 175 odst. 1 tr. zákoníku, a skutek pod bodem 2 jako trestný čin vraždy podle § 140 odst. 1 tr. zákoníku, může ho soud posoudit jako trestný čin zabití podle § 141 odst. 1 tr. zákoníku nebo jako § 145 odst. 1, 3 tr. zákoníku. Rozdílné právní posouzení platí samozřejmě i opačně.

⁷⁸⁸ V § 190 odst. 1 tr. řádu je vymezen specifický důvod pro rozhodnutí (ve formě usnesení) o vrácení věci státnímu zástupci k došetření. Podle § 190 odst. 2 tr. řádu pak shledá-li soud, že při odchylném právním posouzení skutku není třeba došetření věci, upozorní předseda senátu osoby, kterým se doručuje opis obžaloby, na možnost odchylného právního posouzení skutku (zpravidla neformálním přípisem).

⁷⁸⁹ Zatímco v prvním případě se ve své podstatě jedná o změnu právní kvalifikace stíhaného skutku (tedy o jeho posouzení jako jiného trestného činu, nebo sice jako stejného trestného činu, ovšem za jiných kvalifikačních okolností, tedy při aplikaci jiného odstavce, včetně alinea, případně jiného písmena, téhož zákonného ustanovení), ve druhém případě se jedná o doplnění právní kvalifikace žalovaného skutku použité v obžalobě o jeho další právní kvalifikaci v obžalobě neuvedenou (tedy o jeho právní posouzení jako více trestných činů spáchaných za „ideální konkurence“, tj. v jednočinném souběhu, z nichž pouze některé byly uvedeny v obžalobě).

⁷⁹⁰ Například z důvodu toho, že zmírnění právní kvalifikace může nově otevřít možnost aplikace některého z tzv. odklonů, typicky podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 307 tr. řádu) nebo narovnání (§ 309 tr. řádu), vyžadujících od obviněného doznání, resp. prohlášení.

v intencích uvedených v dohodě o vině a trestu (§ 314r odst. 1 tr. řádu), nicméně ji schválit nemusí, mj. z důvodu, je-li nesprávná nebo nepřiměřená z hlediska souladu se zjištěným skutkovým stavem nebo z hlediska druhu a výše navrženého trestu, případně ochranného opatření (§ 314r odst. 2 tr. řádu), kam lze podřadit souladnost právní kvalifikace se skutkovým zjištěním. Za předpokladu, že by soud neoznámil své výhrady státnímu zástupci a obviněnému, kteří mohou navrhnout nové znění dohody o vině a trestu (§ 314r odst. 3 tr. řádu), bude věc vrácena do přípravného řízení formou usnesení, proti kterému je přípustná stížnost s odkladným účinkem.

Státní zástupce, jako výlučný žalobce, je dále omezen ve svém oprávnění podat obžalobu, návrh na potrestání nebo návrh na schválení dohody o vině a trestu pro trestné činy uvedené v § 163 odst. 1 tr. řádu předchozím souhlasem poškozeného s trestním stíháním, který poškozený může vzít kdykoli později zpět, a to až do doby než se odvolací soud odebere k závěrečné poradě, přičemž výslovně odepřený souhlas však již nelze znovu udělit (§ 163 odst. 2 tr. řádu), přičemž zákon pamatuje i na možnost vyloučení souhlasu poškozeného (§ 163a tr. řádu). Poškozený však mimo toto své oprávnění nemůže ovlivnit rozhodnutí státního zástupce, zda podá či nepodá obžalobu (návrh na potrestání nebo návrh na schválení dohody o vině a trestu). Stejně tak si poškozený nemůže vynutit ani zahájení trestního stíhání, pomineme-li „jeho“ právo na účinné vyšetřování. Trestní řád totiž *de lege lata* nezná institut soukromé, subsidiární či vedlejší žaloby, byť po jejich zavedení volá část nauky.⁷⁹¹

Druhým projevem (důsledkem) obžalovací zásady je to, že státní zástupce může vzít podanou obžalobu zpět až do doby, než se soud prvního stupně odebere k závěrečné poradě, přičemž po zahájení hlavního líčení tak může činit jen se souhlasem obžalovaného. Důvodem pro tento postup bude zpravidla skutečnost, že došlo k podstatné změně důkazní situace nebo vyšla najevo nová zjištění, pro která další projednávání obžaloby před soudem není důvodné, a je nutné věc vrátit do přípravného řízení. Státní zástupce může vzít zpět obžalobu nebo návrh na potrestání i mimo hlavní líčení nebo v rámci veřejného zasedání, pokud je v něm obžaloba předběžně projednávána. Státní zástupce může s obžalobou disponovat i poté, co o ní již bylo nepravomocně rozhodnuto soudem v rámci předběžného projednání obžaloby podle § 188 odst. 1 tr. řádu, resp. samosoudcem podle § 314c odst. 1 písm. a) až c) tr. řádu bez konání předběžného projednání obžaloby.⁷⁹² V případě, že samosoudce rozhodne bez projednání věci v hlavním líčení trestním příkazem, může státní zástupce vzít obžalobu či návrh na potrestání

⁷⁹¹ GŘIVNA, Tomáš. Soukromá žaloba v trestním řízení. Praha: Karolinum, 2005.

⁷⁹² Uvedené vyplývá z dikce zákona, který stanoví, že hranicí, za kterou již zpětvzetí nelze připustit, je závěrečná porada v hlavním líčení.

zpět jen do okamžiku, než je trestní příkaz doručen obviněnému nebo jeho obhájci, státnímu zástupci, případně poškozenému, který se připojil s nárokem na náhradu škody. Vydaný a nedoručený trestní příkaz se zpětvzetím obžaloby nebo návrhu na potrestání ruší a věc se vrací do přípravného řízení. Pokud je věc již ve stadiu po zahájení hlavního líčení, tj. kdy předseda senátu již sdělil, jaká věc bude projednávána (§ 205 odst. 1 tr. řádu), musí soud poté, co státní zástupce projevil záměr vzít obžalobu nebo návrh na potrestání zpět, zjistit stanovisko obžalovaného ke zpětvzetí žalobního návrhu. V případě, že obžalovaný se zpětvzetím nesouhlasí a trvá na tom, aby o podané obžalobě bylo meritorně rozhodnuto, pokračuje se v hlavním líčení. Není-li obžalovaný přítomen hlavnímu líčení v okamžiku, kdy státní zástupce dá najevo svůj úmysl vzít obžalobu nebo návrh na potrestání zpět, je to důvod pro odročení hlavního líčení. Účinky zpětvzetí nastávají, pokud ve věci ještě nebylo zahájeno hlavní líčení, okamžikem, kdy prohlášení státního zástupce o zpětvzetí obžaloby dojde soudu. Po zahájení hlavního líčení nastávají až okamžikem, kdy soudu dojde i výslovné vyjádření obžalovaného, že netrvá na projednání věci. Soud poté bezodkladně vrátí spis státnímu zástupci a věc se dostává opět do stadia přípravného řízení, státní zástupce ztrácí postavení strany a stává se opět *dominus litis* přípravného řízení. Toto dispoziční právo státního zástupce je omezeno v tom směru, že při hlavním líčení nemá právo rozšířit o nový skutek. Ukazují-li totiž výsledky hlavního líčení, že se obžalovaný dopustil ještě dalšího skutku, který je trestným činem, a státní zástupce o vrácení věci požádá vzhledem k potřebě společného projednání, soud vrátí věc státnímu zástupci k došetření (§ 221 odst. 2 tr. řádu).⁷⁹³ Ohledně zpětvzetí návrhu státního zástupce na schválení dohody o vině a trestu platí speciální ustanovení § 314o odst. 5 tr. řádu, které je obdobou § 182 tr. řádu a podle kterého státní zástupce může vzít návrh na schválení dohody o vině a trestu zpět až do doby, než se soud odebere k závěrečné poradě. Zpětvzetím návrhu na schválení dohody o vině a trestu se věc vrací do přípravného řízení. Byla-li věc vrácena do přípravného řízení, v dalším řízení se ke sjednané dohodě o vině a trestu, včetně prohlášení viny obviněným, nepřihlíží (§ 314s tr. řádu). Státní zástupce následně může podat obžalobu (§ 176 tr. řádu) nebo rozhodnout jinak (postoupit věc jinému orgánu, zastavit trestní stíhání, přerušit trestní stíhání nebo využít odklonu v podobě podmíněného zastavení trestního stíhání či narovnání), přičemž patrně nelze vyloučit opětovné podání nového návrhu na schválení dohody o vině a trestu.

⁷⁹³ Jednou z podmínek tedy je, aby vyšel najevo nový skutek obžalovaného, který je trestným činem, a to vedle skutku v řízení již projednávaného. U trestných činů hromadných a trvajících rozšíření skutku o další útok nebo časový úsek není samostatným skutkem (pokud nespadá do okamžiku po zahájení trestního stíhání – § 12 odst. 11 tr. řádu), a proto nemůže odůvodňovat vrácení věci k došetření, na rozdíl od trestného činu pokračujícího, kde jednotlivé útoky jsou z procesněprávního pohledu samostatnými skutky (§ 12 odst. 12 tr. řádu).

Dalším projevem akuzčního principu je to, že účast státního zástupce při hlavním líčení je povinná. Platí tedy, že hlavní líčení nelze provést bez nepřetržité osobní účasti příslušného státního zástupce (§ 179 odst. 1 tr. řádu). Změna v osobě státního zástupce v průběhu hlavního líčení je sice možná, neboť platí zásada jednotnosti, resp. nedílnosti,⁷⁹⁴ a v aplikační praxi i poměrně častá, nicméně není vhodná zejména ve skutkově nebo právně složitých věcech, protože v kontradiktorním řízení před soudem se předpokládá aktivní role státního zástupce i v průběhu dokazování (§ 180 odst. 2, 3 tr. řádu a § 215 odst. 2 tr. řádu) a tu lépe splní ten státní zástupce, který věc zná, tj. vykonával dozor v rámci přípravného řízení a zpracovával obžalobu. V dalších typech zasedání soudu pak platí pravidlo, že nestanoví-li zákon něco jiného, není nutná účast státního zástupce ve veřejném zasedání (§ 234 odst. 2 tr. řádu, obligatorní je pouze ve veřejném zasedání o odvolání podle § 263 odst. 2 tr. řádu), o dovolání podle § 265r odst. 2 tr. řádu, v řízení o stížnosti pro porušení zákona podle 274 tr. řádu a v řízení proti mladistvým podle § 64 odst. 2 věty druhé tr. řádu). Jeho účast není nutná ani ve vazebním zasedání (§ 73f odst. 2 tr. řádu), naopak je vyloučena jeho účast v neveřejném zasedání (§ 242 odst. 1, 2 tr. řádu). Dalším projevem obžalovací zásady je to, že po velké novele tr. řádu mají strany aktivnější roli při dokazování (§ 215 odst. 2 tr. řádu, § 89 odst. 2 tr. řádu). Podle § 2 odst. 5 tr. řádu mohou strany na podporu svých stanovisek navrhnout a provádět důkazy. Státní zástupce je povinen před soudem dokazovat vinu obžalovaného, protože on podal obžalobu, resp. návrh na potrestání. Řízení však vede soud, který není pouhým arbitrem.

⁷⁹⁴ FENYK, Jaroslav. Zásady veřejné žaloby. Policajná teória a prax, 2002, č. 3, str. 68 – 69.

4. 12. Zásada veřejnosti

4. 12. 1. Obecně k principu veřejnosti

Princip veřejnosti je dalším z řady obecných principů, který determinuje jak charakter, tak i hodnotově kvalitativní stránku moderního trestního řízení. Hlavní úlohou tohoto principu je zajistit transparentnost trestního procesu prostřednictvím zakotvení možnosti jeho veřejné kontroly, a tím přispívat k zachování nezbytné důvěry veřejnosti v soudní systém (právo), k ochraně procesních práv obviněného, výchovnému působení na veřejnost a prevenci trestné činnosti. Nelze však opomenout též to, že princip veřejnosti posiluje právní vědomí široké veřejnosti, čímž zvyšuje i stupeň právní jistoty adresátů právních norem o tom, jaké jednání je trestným činem a jaké trestní sankce za jeho spáchání reálně hrozí. Z principu veřejnosti, jako objektivní kategorie, bývá v nauce odvozováno subjektivní právo na veřejné projednání věci včetně subjektivního práva na veřejné vyhlášení konečného rozhodnutí. Ačkoliv toto subjektivní právo bývá někdy explicitně přiznáno pouze obviněnému,⁷⁹⁵ neznamená to, že by se jej nemohly s úspěchem dovolávat též zbylé procesní strany (např. poškozený).⁷⁹⁶

Podle mého názoru lze vysledovat tři fundamentální důvody pro omezení či vyloučení veřejnosti v trestním řízení. Těmito důvody jsou jednak odůvodněný zájem procesních stran, jednak odůvodněný zájem na trestním řízení nezúčastněných (třetích) osob a konečně veřejný zájem, přičemž k uplatnění kteréhokoliv důvodů je však podmíněno splněním dvou kumulativních hledisek (požadavků), jimiž jsou zákonnost a proporcionalita. Zákonnost, jako formální hledisko, v daném případě znamená, že právní úprava explicitně připouští výjimky ze zásady veřejnosti (tzv. generální zmocnění) a také upravuje specifické případy pro vyloučení veřejnosti. Proporcionalita, jako materiální hledisko, v tomto kontextu znamená vzájemnou relaci mezi zájmem na uplatnění některé ze zákonem předpokládaných výjimek (vzhledem k okolnostem konkrétního případu) a zájmem na zachování zásady veřejnosti.

Zásada veřejnosti je vyjádřena jak na ústavní, tak na zákonné úrovni. Podle čl. 96 odst. 2 Ústavy ČR je jednání před soudem ústní a veřejné, přičemž výjimky stanoví zákon. Rozsudek se vyhláší vždy veřejně.⁷⁹⁷ Obdobně čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod stanoví, že „každý má právo, aby jeho věc byla projednána veřejně (...) Veřejnost může být vyloučena jen v případech stanovených zákonem.“⁷⁹⁸ Konečně § 2 odst. 10 tr. řádu koncipuje, že „trestní

⁷⁹⁵ Srov. čl. 6 odst. 1 EÚLP.

⁷⁹⁶ Srov. čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

⁷⁹⁷ Ústavní příkaz čl. 96 odst. 2 Ústavy ČR o povinnosti veřejného vyhlášení rozsudku je bezpodmínečný, a proto na vyhlášení rozsudku nelze aplikovat výjimky, stanovené čl. 14 odst. 1 MPOPP, kdy zveřejnění rozsudku brání zájem mladistvých osob nebo se řízení týká manželských sporů a opatrovnictví dětí.

⁷⁹⁸ Shodnou ústavní úpravu nalezneme též v čl. 48 odst. 2 a čl. 142 odst. 3 Ústavy SR, na zákonné úrovni je potom tato zásada upravena v § 2 odst. 17 TP.

věci se před soudem projednávají veřejně tak, aby se občané mohli projednávání zúčastnit a jednání sledovat. Při hlavním líčení a veřejném zasedání smí být veřejnost vyloučena jen v případech výslovně stanovených v tomto nebo zvláštním zákoně“. V našem trestním řízení je veřejnost připuštěna k účasti na řízení ve velmi širokém rozsahu, neboť platí pro hlavní líčení jako nejdůležitější stadium (§ 199 odst. 1, § 200 odst. 2 tr. řádu) a z povahy věci též pro veřejné zasedání (§ 236 tr. řádu, § 238 tr. řádu), naopak se neuplatní v neveřejném zasedání (§ 240 an. tr. řádu.) a ve vazebním zasedání (§ 73d an. tr. řádu). Pro všechna tato vyjádření je typické, že tuto zásadu spojují, ať už explicitně, nebo implicitně s jednáním před soudem. Ostatně přípravné řízení je ze své povahy písemné a neveřejné.⁷⁹⁹ Za povšimnutí stojí též skutečnost, že není pojmána absolutně či rigidně, ale připouští výjimky. Signifikantní je v této souvislosti to, že normy ústavního pořádku (Ústava ČR, Listina základních práv a svobod) nestanoví pro případné vyloučení veřejnosti žádné limity a rozsah vyloučení veřejnosti ponechává zákonu (výhrada zákona), nicméně zákonodárce je však omezen mezinárodními závazky, které zákonné úpravy procesních řádů respektují.⁸⁰⁰ Hovořit tak můžeme o určité částečné pružnosti této zásady.⁸⁰¹

Podle Repíka má požadavek veřejnosti řízení „*dvojakou funkci a neslouží jen individuálnímu zájmu obviněného*“,⁸⁰² resp. jen zájmům jednotlivých stran trestního řízení. Zásadu veřejnosti je totiž nutné interpretovat z hlediska jejího poměru k zásadě zjištění skutkového stavu věci bez důvodných pochybností (materiální pravdy), kdy obsah zásady materiální pravdy musí být naplňován nikoliv cestou výkonu tajné, nýbrž otevřené justice. Z těchto důvodů může být průlom do zásady veřejnosti v podobě práva stran na veřejné projednání věci odůvodněn primárně toliko veřejným zájmem. Ostatně i podle rozhodovací praxe ESLP obviněný může účinně vzdát svého práva na veřejné projednání věci, není-li to v kolizi s důležitým obecným zájmem.⁸⁰³ Je potřeba však uvést, že možnost účastníků vzdát se svého subjektivního práva na veřejné projednání věci jeho exkluzivním procesním oprávněním. Jinak řečeno, privátní zájem na vyloučení veřejnosti⁸⁰⁴ může uplatňovat obviněný, nikoli proti jeho vůli stát.⁸⁰⁵ Také podle Kmece tato zásada plní především dvojí funkci, kdy jednak umožňuje občanům (veřejnosti) kontrolovat výkon trestní spravedlnosti, jednak poskytuje důležitou záruku obviněnému, že výkon spravedlnosti v jeho případě bude probíhat řádně.

⁷⁹⁹ Srov. výjimky vyplývající z § 165 tr. řádu.

⁸⁰⁰ § 116 odst. 2 OSŘ, § 49 odst. 2 SŘS.

⁸⁰¹ ROXIN, Claus. Strafrecht. München: C. H. Beck, 1991, str. 59.

⁸⁰² REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 136.

⁸⁰³ Rozhodnutí ESLP Pauger proti Rakousku ze dne 28. 5. 1997, stížnost č. 16717/90.

⁸⁰⁴ Např. z důvodu privátního zájmu na ochranu soukromého života.

⁸⁰⁵ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 138.

Současně uvádí, že může být i významným nástrojem obecné prevence kriminality.⁸⁰⁶ Jinak řečeno, posláním zásady je především funkce kontrolní, garanční, preventivní a výchovná.⁸⁰⁷ Význam veřejného hlavního líčení lze spatřovat také v jeho transparentnosti, tj. že každý se může přesvědčit o tom, že soudy rozhodují jen na základě důkazů, které byly v hlavním líčení provedeny, že soudce nejedná a nerozhoduje pod viditelným dohledem či nátlakem. Odvrácenou stranou této zásady může být případný (a nepřipustný) nátlak ze strany médií a veřejnosti na orgány justice, aby rozhodly jistým způsobem. Nepřekvapí tak ani úzká souvislost této zásady např. se zásadou stíhání jen ze zákonných důvodů (§ 2 odst. 1 tr. řádu), zásadou presumpce nevinny (§ 2 odst. 2 tr. řádu),⁸⁰⁸ zásadou materiální pravdy (§ 2 odst. 5 tr. řádu), zásadou práva obviněného na obhajobu (§ 2 odst. 13 tr. řádu), se zásadami ústnosti (§ 2 odst. 11 tr. řádu) a bezprostřednosti (§ 2 odst. 12 tr. řádu). Zásady práva na obhajobu a ústnosti se projevují v tom, že obžalovaný má právo být přítomen na jednání soudu a osobně a ústně obhajovat svou věc před soudem. Smyslem práva na veřejné projednání věci ve spojení s právem vyjádřit se ke všem prováděným důkazům je poskytnout obžalovanému v trestním procesu možnost verifikace důkazů směřujících proti němu, a to před tváří veřejnosti.⁸⁰⁹ S tím pak souvisí zásada zjišťování skutkového stavu bez důvodných pochybností (materiální pravdy), neboť ta musí být naplňována nikoliv cestou tajné, ale otevřené justice.⁸¹⁰

Zásada veřejnosti má, jak bylo naznačeno, velmi úzký vztah se zásadami ústnosti a bezprostřednosti (§ 2 odst. 11, 12 tr. řádu). Nerozhodoval-li totiž soud pouze na základě důkazů prováděných přímo v rámci hlavního líčení či veřejného zasedání o opravném prostředku, byla by přítomnost nezúčastněných osob u jednání soudu naprosto zbytečná. Stejně tak neměl-li by si možnost nezúčastněný člen obecnostva učinit úsudek o věrohodnosti svědka či přesvědčivosti jiného důkazu stejně bezprostředně jako soudce či strany procesu, nebyly by naplněny jednotlivé funkce zásady veřejnosti. Výjimky ze zásady veřejnosti představuje trestní příkaz a u dohoda o vině a trestu, u kterých je však potlačení této zásady dáno jejich specifickou povahou jako zvláštních způsobů řízení (tzv. odklonů), neboť je akcentována především zásada rychlosti.

U trestní příkaz, který má povahu odsuzujícího rozsudku a který se na rozdíl od něj nevyhlašuje, pouze se toliko vyhotovuje a doručuje, je právo obviněného na projednání věci

⁸⁰⁶ FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 17.

⁸⁰⁷ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 161 an.

⁸⁰⁸ ŠABATA, Karel. Zásada presumpce nevinny, zásada veřejnosti trestního řízení. Státní zastupitelství, 2007, č. 10, str. 12 an.

⁸⁰⁹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 32/95 ze dne 21.5.1996 a sp. zn. Pl. ÚS 4/94 ze dne 12.10.1994.

⁸¹⁰ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 125 – 126.

veřejně před soudem je zachováno tím, že obviněný může podat odpor, který není ani třeba odůvodňovat, neboť se jeho včasným podáním osobou oprávněnou ze zákona ruší a samosoudce nařídí hlavní líčení.⁸¹¹ Pokud však opravný prostředek podán není, probíhá celé trestní řízení neveřejně a kontrola veřejnosti stejně jako generálně-preventivní účinek odsouzení, jsou značně limitovány. Další výjimkou ze zásady veřejnosti představuje je dohoda o vině a trestu,⁸¹² u které je tato zásada narušena zejména tím, že sjednání této dohody mezi státním zástupcem a obviněným se děje neveřejně. Obviněný se uzavřením dohody o vině a trestu vzdává práva na projednání věci ve veřejném zasedání, přičemž dalším důsledkem uzavření této dohody je zúžení zákonných důvodů odvolání proti odsuzujícímu rozsudku (§ 245 odst. 1, věta druhá, tr. řádu). Právo obviněného na projednání věci veřejně před soudem je však zachováno ingerencí soudu, který sjednanou dohodu schvaluje v rámci veřejného zasedání (§ 314q tr. řádu), byť se jeho úloha zužuje toliko na schválení odsuzujícím rozsudkem, nebo na neschválení v odůvodněných případech, nepřísluší mu však dohodu změnit.⁸¹³

Obecný princip veřejnosti není homogenní, ale je složen ze tří komponent, resp. garancí. Těmito garancemi je faktická možnost osobní účasti zástupců veřejnosti na jednání soudu, dále faktická možnost zástupců veřejnosti seznámit se s obsahem a hlavními důvody konečného rozhodnutí (tj. být přítomen při vyhlásování meritorního rozhodnutí) a konečně třetí garancí je právo veřejnosti na poskytování informací o probíhajícím trestním řízení, a to v rozsahu odpovídajícím aktuálnímu stadiu trestního řízení. Představme si proti nyní tyto dílčí garance.

4. 12. 2. Účast veřejnosti na soudním projednání věci

Možnosti pasivní účasti veřejnosti na soudním projednání věci je věnována značná pozornost nauky i legislativní praxe. Je tomu patrně z důvodu toho, že podstata a účel této zásady se projevují v koncentrované podobě jen v soudním stadiu, které je těžištěm trestního procesu, což reflektuje i platná právní úprava (§ 2 odst. 10 tr. řádu). V ostatních fázích buď dominuje, nebo se také částečně uplatňuje zásada neveřejnosti (tajnosti).⁸¹⁴

Účast veřejnosti může být ovšem vyloučena i v některých stadiích soudního projednání, která navazují na hlavní líčení a odvolací řízení a která slouží k projednání mimořádných opravných prostředků, neboť otázky, které mají být řešeny v rámci řízení o mimořádných

⁸¹¹ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 39/09 ze dne 10. 12. 2009.

⁸¹² Dohodovací řízení má dvě fáze. V první z nich, tj. v řízení předsoudním, státní zástupce za případné účasti poškozeného sjednává s obviněným konkrétní dohodu o vině a trestu (§ 175a, § 175b tr. řádu). V druhé fázi soud navrženou dohodu schvaluje (§ 314o až 314s tr. řádu).

⁸¹³

⁸¹⁴ Ta se uplatňuje především v přípravném řízení, kde si to vyžaduje zvláštní charakter tohoto stadia, které spočívá v prověřování (inkvizice generální) a vyšetřování trestné činnosti (inkvizice speciální).

opravných prostředcích (zejména dovolání a stížnost pro porušení zákona), jsou převážně právní povahy. Je samozřejmě logické, že v případech, kdy je rozhodováno v neveřejném zasedání,⁸¹⁵ není omezení účasti veřejnosti bez dalšího v rozporu s právem na spravedlivé trestní řízení.

Veřejnosti soudního jednání věnuje poměrně značnou pozornost i judikatura ESLP, který ji považuje za instrument k dosažení cíle čl. 6 odst. 1 EÚLP. Reálné omezení práva na veřejné soudní jednání musí být proporcionální s účelem omezení a se zájmem spravedlnosti. Takovým zájmem může být jednak ochrana stran či bezpečnosti svědků nebo ochrana profesního tajemství, bezpečnosti státu nebo mravnosti. Podle ESLP je možné akceptovat nedostatek veřejnosti soudního jednání u soudů druhé, popř. třetí instance za předpokladu, že jednání u soudu prvního stupně bylo veřejné.⁸¹⁶ S takovým závěrem souhlasí i Repík, který k tomu podotýká, že „*obecně lze říci, že čím je úloha opravné instance omezenější, tím spíše lze upustit od veřejného projednání věci. Z toho hlediska je rozdíl mezi odvolací a kasační instancí, která se zabývá jen právními otázkami.*“⁸¹⁷

Jelikož podstata účasti veřejnosti na soudním projednání spočívá v garanci možnosti kohokoliv dostavit se k hlavnímu líčení nebo veřejnému zasedání a osobně sledovat průběh jednání, způsob vedení řízení ze strany soudu a vystoupení jednotlivých stran trestního řízení, musí být veškeré výjimky vymezeny přesně a jednoznačně zákonem nebo normou vyšší právní síly. Tak například podle čl. 38 odst. 2 věty druhé Listiny základních práv a svobod stanoví, že „*Veřejnost může být vyloučena jen v případech stanovených zákonem*“, čímž stanovení výjimek ponechává pouze zákonné právní úpravě, nebo podle čl. 6 odst. 1 věty druhé EÚLP může být účast veřejnosti vyloučena „*v zájmu mravnosti, veřejného pořádku nebo národní bezpečnosti v demokratické společnosti, nebo když to vyžadují zájmy nezletilých nebo ochrana soukromého života účastníků anebo, v rozsahu považovaném soudem za zcela nezbytný, pokud by, vzhledem ke zvláštním okolnostem, veřejnost řízení mohla být na újmu zájmům spravedlnosti.*“⁸¹⁸

⁸¹⁵ V neveřejném zasedání se rozhoduje tam, kde to zákon výslovně stanoví či připouští, anebo tam, kde není výslovně uvedena žádná forma jednání soudu (hlavní líčení či veřejné zasedání); jde například o předběžné projednání obžaloby – zákon ponechává na úvaze předsedy senátu, zda věc projedná ve veřejném nebo neveřejném zasedání (§ 187 tr. řádu), o přerušení trestního stíhání nebo zastavení trestního stíhání mimo hlavní líčení, o všech stížnostech a v některých případech i o dalších opravných prostředcích řádných (např. podle § 263 odst. 1 věta druhá tr. řádu) i mimořádných (§ 265r, § 274, § 286 odst. 2), o započítání vazby (§ 334 tr. řádu) a dalších otázkách ve vykonávacím řízení (srov. § 327, § 344, § 347 tr. řádu), o zahlazení odsouzení (§ 364, § 365 tr. řádu), o použití amnestie (§ 368 tr. řádu).

⁸¹⁶ Rozhodnutí ESLP Ekbatani proti Švédsku ze dne stížnost č. 10563/83.

⁸¹⁷ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, str. 137.

⁸¹⁸ Také z rozhodovací praxe ESLP vyplývá, že důvodem vyloučení veřejnosti mohou být jak zájmy procesních stran, tak i zájmy třetích osob, dokonce včetně samotného státu - REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 138.

Ústavní soud ČR stojí při posuzování naplnění zásady veřejnosti na stanovisku, že se zásada veřejnosti neomezuje jen na pouhý přístup veřejnosti do soudní síně,⁸¹⁹ ale formou veřejnosti soudního jednání je v obecné rovině i obrazový či zvukový záznam z jednání, jehož pořizování nelze kategoricky vyloučit bez toho, že by k tomu byl relevantní důvod. Pokud by chyběl relevantní důvod, jednalo by se o svévoli. Základním limitem je podle názoru Ústavního soudu ČR možnost řádného a důstojného průběhu jednání.⁸²⁰

Veřejnost může být tedy soudnímu jednání přítomna buď přímo v soudní síni, nebo nepřímo prostřednictvím obrazových a zvukových přenosů nebo záznamů.⁸²¹ Je nutné důsledně rozlišovat mezi veřejným sdělováním informací a oprávněním tyto informace veřejně šířit. Uskutečňovat obrazové nebo zvukové přenosy a pořizovat obrazové záznamy v průběhu hlavního líčení nebo veřejného zasedání je proto možné jen s předchozím souhlasem předsedy senátu nebo samosoudce,⁸²² naopak zvukové záznamy lze pořizovat i bez souhlasu předsedy senátu nebo samosoudce, ovšem s jeho vědomím. Pokud by ale způsob jejich provádění mohl narušit průběh nebo důstojnost jednání, může předseda senátu nebo samosoudce jejich pořizování také zakázat. Tímto zákazem není porušena zásada veřejnosti řízení, protože veřejnost se bez ohledu na něj mohla zúčastnit průběhu řízení.⁸²³ Rozhodovací pravomoc předsedy senátu je teritoriálně omezena na jednací síň a časově je omezena na dobu jednání.⁸²⁴ Ustanovení § 199 odst. 1 tr. řádu o tom, že hlavní líčení koná soud zásadně veřejně, se nevztahuje na řízení proti mladistvým, v němž platí opačný princip, tj. že se hlavní líčení a veřejné zasedání zásadně konají s vyloučením veřejnosti (§ 54 ZSM). Vzhledem k neveřejnosti řízení jsou v § 54 odst. 1 ZSM taxativně vymezeny osoby, které jsou oprávněny být přítomny v jednací síni. Hlavního líčení a veřejného zasedání se mohou účastnit pouze obžalovaný mladistvý, jeho dva důvěrníci, jeho obhájce, zákonní zástupci a příbuzní v přímém pokolení, sourozenci, manžel nebo druh, poškozený, jeho zmocněnec a důvěrník, zúčastněná osoba a její

⁸¹⁹ Veřejnost však musí respektovat i prohlídku při vstupu do soudní budovy - nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 627/01 ze dne 4. 4. 2002.

⁸²⁰ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 2672/07 ze dne 14. 2. 2008.

⁸²¹ Princip veřejnosti hlavního líčení a veřejného zasedání však nezakládá oprávnění či povinnost přímého televizního nebo rozhlasového, resp. internetového přenosu.

⁸²² Toto rozhodnutí nemá charakter opatření při vedení jednání, a proto není možné se domáhat postupem podle § 203 odst. 3 tr. řádu, aby souhlas k pořizení uvedených záznamů vydal senát. I když předseda senátu rozhodne o tom, že je možné z jednání uskutečnit přímý přenos formou rozhlasového nebo televizního vysílání, může v rámci své pravomoci dle § 203 odst. 1 tr. řádu vymezit např. místo na nahrávání, počet kamer, osvětlení tak, aby přenos nerušil průběh jednání nebo neohrožoval účel jednání.

⁸²³ Za předpokladu, že by někdo nerespektoval rozhodnutí předsedy senátu (samosoudce) ohledně pořizování záznamů nebo přenosů z jednání, může být postižen pořádkovou pokutou (§ 66 tr. řádu), vykázán z jednací síně (§ 204 tr. řádu) a (jako *ultima ratio*) být trestně odpovědný pro přečin pohrdání soudem (§ 336 tr. zákoníku).

⁸²⁴ Pořizování obrazových a zvukových přenosů a záznamů mimo jednací síň v budově soudu může být regulována předsedou soudu prostřednictvím organizačních opatření.

zmocněnec, zákonní zástupci poškozeného a zúčastněné osoby, svědci, znalci, tlumočníci, příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí, úředníci Probační a mediační služby a zástupce školy nebo výchovného zařízení. Jednání lze konat veřejně jen výjimečně, a to na návrh mladistvého, o kterém soud pro mládež rozhodne usnesením, proti kterému není stížnost přípustná.⁸²⁵

O něco podrobněji definuje výjimky ze zásady veřejnosti ustanovení § 200 odst. 1 tr. řádu, podle kterého „*Při hlavním líčení může být veřejnost vyloučena, jestliže by veřejné projednání věci ohrozilo utajované informace chráněné zvláštním zákonem, mravnost nebo nerušený průběh jednání, anebo bezpečnost nebo jiný důležitý zájem svědků; k témuž účelu může předseda senátu učinit i jiná přiměřená opatření. Veřejnost lze vyloučit také jen pro část hlavního líčení.*“ Citované ustanovení § 200 odst. 1 tr. řádu je výjimkou z této zásady veřejnosti, pokud proti zájmu na veřejném projednání věci v konkrétním případě stojí jiné chráněné zájmy.⁸²⁶ Je samozřejmě otázkou, zda ustanovení § 200 odst. 1 tr. řádu není až příliš restriktivní a zda by např. v budoucí rekonstrukci nestálo rozšíření okruhu zákonných důvodů po vzoru čl. 6 odst. 1 EÚLP (např. zájem na zachování veřejného pořádku či zájem na ochraně národní bezpečnosti), byť má tento článek přímou aplikovatelnost.⁸²⁷

Podle Ústavního soudu ČR je nutné výjimky ze zásady veřejnosti vykládat restriktivně⁸²⁸ a je tedy na soudci, aby v takových případech posoudil, zda zájem na zajištění co nejširší veřejnosti řízení nemusí některému z uvedených zájmů ustoupit, a pokud ano, tak v jak nezbytném rozsahu.⁸²⁹ Vzhledem k tomu, že neveřejnost jednání je postupem výjimečným, je třeba v pochybnostech rozhodnout ve prospěch veřejnosti jednání. Veřejností se z pohledu § 200 odst. 1 tr. řádu rozumí jiné osoby než strany procesu a procesní subjekty, kterým trestní řád nebo jiný zákon⁸³⁰ ukládá obligatorní účast v hlavním líčení či veřejném zasedání. Jediným

⁸²⁵ Podmínky, za kterých je soud pro mládež povinen návrhu vyhovět, zákon přímo nestanoví. Hlavním kritériem však zůstává ochrana zájmů mladistvého. Publikování informací o průběhu hlavního líčení nebo veřejného zasedání, které by vedly ke ztotožnění mladistvého ve veřejných sdělovacích prostředcích nebo jiným způsobem, je zakázáno. Stejně tak je zakázáno publikování každého textu nebo každého vyobrazení týkajícího se totožnosti mladistvého.

⁸²⁶ Například zájmy chráněné čl. 10 Listiny základních práv a svobod a čl. 8 EÚLP (ochrana soukromého života), čl. 36 Listiny základních práv a svobod a čl. 6 odst. 1 EÚLP (spravedlivý proces), čl. 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a čl. 6 odst. 2 EÚLP (presumpce nevinny) nebo zájem na ochraně utajovaných informací či zájem na řádném, důstojném a nerušeném průběhu jednání.

⁸²⁷ Z rozhodovací činnosti je patrné to, že ESLP při posuzování případu vyloučení veřejnosti dbá na to, zda bylo v jednotlivých případech namítaného porušení čl. 6 odst. 1 EÚLP dbáno vedle ochrany zájmů účastníků řízení rovněž na možnost společenské kontroly výkonu soudnictví.

⁸²⁸ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II.ÚS 180/96 ze dne 18. 6. 1997.

⁸²⁹ Nálezy Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 28/04 ze dne 8. 11. 2005, IV. ÚS 3114/07 ze dne 19. 6. 2008, II. ÚS 2672/07 14. 2. 2008, Pl. ÚS 2/10 ze dne 30. 3. 2010, IV. ÚS 1418/12 ze dne 31. 5. 2012, I. ÚS 3046/14 ze dne 27. 2. 2015.

⁸³⁰ Srov. zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky.

zvláštním zákonem chránícím utajované informace je v současné době zákon o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti.⁸³¹ Důvodem k vyloučení veřejnosti proto patrně nemůže být poukaz na to, že se v hlavním líčení nebo veřejném zasedání mají probírat informace, které sice nemají charakter utajovaných, ale vztahuje se na ně povinnost mlčenlivosti.⁸³² Osoby, které se i přes rozhodnutí o vyloučení veřejnosti musí účastnit hlavního líčení, resp. veřejného zasedání, ve kterém jsou zpřístupňovány utajované informace, je předseda senátu nebo samosoudce navíc povinen poučit o jejich povinnostech v oblasti ochrany utajovaných informací a seznámit je s následky jejich porušení (§ 51b tr. řádu).⁸³³

Ohrožení mravnosti veřejným projednáním věci lze předpokládat u trestných činů proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti.⁸³⁴ V těchto trestních věcech by ale soud měl přistoupit k vyloučení veřejnosti velmi obezřetně a pouze tehdy, pokud nepostačí k dosažení sledovaného cíle např. odepření přístupu k hlavnímu líčení nebo veřejnému zasedání osobám mladším osmnácti let nebo neudělení souhlasu k obrazovým nebo zvukovým přenosům a pořizování obrazových záznamů v průběhu hlavního líčení nebo veřejného zasedání (§ 201 odst. 1 tr. řádu).

Pokud jde o zájem na nerušeném průběhu jednání, pak k vyloučení veřejnosti je namístě přistoupit také pouze tehdy, jestliže nepostačuje v součinnosti s justiční stráží k zajištění klidu a pořádku vykázat z jednací síně osoby, které se nevhodně chovají (§ 204 odst. 1 tr. řádu), nebo takovým osobám odepřít přístup k hlavnímu líčení či veřejnému zasedání (§ 201 odst. 1 tr. řádu). Veřejnost bude naproti tomu zpravidla vyloučena nejméně pro určitou část hlavního líčení nebo veřejného zasedání tehdy, je-li to nutné k ochraně svědků a osob jim blízkých, kterým v souvislosti s podáním svědeckví hrozí újma na zdraví, smrt nebo jiné vážné nebezpečí. Trestní řád v případě těchto ohrožených svědků totiž explicitně předsedovi senátu ukládá, aby dbal na jejich ochranu a učinil pro to všechna potřebná opatření (§ 183a odst. 4 tr. řádu). Obligatorní vyloučení veřejnosti z hlavního líčení nebo veřejného zasedání je pak namístě, pokud před soudem vystupuje bez utajení totožnosti nebo podoby jako svědek osoba, která je služebně činná v policejním orgánu nebo je policistou jiného státu a byla použita v trestním řízení jako agent anebo prováděla předstíraný převod nebo se bezprostředně podílela na použití agenta nebo provedení předstíraného převodu (§ 102a odst. 1 tr. řádu).

Z hlediska garance procesního postupu při rozhodování o vyloučení účasti veřejnosti je poměrně důležité ustanovení § 200 odst. 3 tr. řádu, podle kterého „*O vyloučení veřejnosti*

⁸³¹ zákon č. 412/2005 Sb.,

⁸³² Např. podle daňového řádu, exekučního řádu nebo jde o obchodní tajemství.

⁸³³ Srov. dále § 8 odst. 4, § 8a–8d, § 65 odst. 5 tr. řádu.

⁸³⁴ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. Praha: Leges, 2017, str. 595 an.

rozhodne soud po slyšení stran usnesením, které veřejně vyhlásí“. V tomto ohledu uvedený požadavek souvisí se zásadou *audiatur et altera pars* (procesní rovnosti). Senát, resp. samosoudce rozhoduje o vyloučení veřejnosti v hlavním líčení usnesením, které veřejně vyhlásí a proti němuž není stížnost přípustná (§ 141 odst. 2 tr. řádu).⁸³⁵ Předchozí slyšení se týká jen vyjmenovaných osob, které jsou u hlavního líčení nebo veřejného zasedání přítomny. Účelem tohoto slyšení je zjištění stanovisek stran k soudem zvažovanému nebo jednou ze stran navrhovanému vyloučení veřejnosti, a to včetně argumentů pro jakou část hlavního líčení, resp. veřejného zasedání je veřejnost nutné vyloučit. K faktickému vyloučení veřejnosti může tedy dojít až po veřejném vyhlášení tohoto usnesení v hlavním líčení či veřejném zasedání. Jestliže je veřejnost vyloučena z jednání před soudem, oznámí se rozhodnutí senátu zřetelně na dveřích jednací síně soudu zároveň se zákazem vstupu nepovolaným osobám. Závěrem je nutno uvést, že není přípustné vydání rozhodnutí o vyloučení veřejnosti před nařízeným jednáním (v neveřejném zasedání).

Pokud by hlavní líčení proběhlo s vyloučením veřejnosti, aniž by byly pro takový postup splněny zákonné podmínky, mohlo by se za určitých okolností jednat o podstatnou vadu řízení, která odůvodňuje zrušení rozsudku soudu prvního stupně odvolacím soudem [§ 258 odst. 1 písm. a) tr. řádu]. Byla-li veřejnost vyloučena pro ohrožení utajovaných informací chráněných zvláštním zákonem, upozorní předseda senátu podle § 201 odst. 3 tr. řádu přítomné na to, že se vystavují nebezpečí trestního stíhání pro trestné činy vyzvědačství (§ 316 tr. zákoníku) nebo ohrožení utajované informace (§ 317 a § 318 tr. zákoníku), pokud sdělí nepovolaným osobám tajné informace, které se při jednání před soudem dozvěděly. Současně jim může zakázat činit si písemné poznámky, přičemž porušení tohoto zákazu lze sankcionovat pořádkovou pokutou (§ 66 tr. řádu) nebo odepřením další účasti na hlavním líčení nebo veřejném zasedání.⁸³⁶

I když veřejnost nebyla vyloučena podle § 200 tr. řádu, může soud odeprít přístup k hlavnímu líčení nezletilým⁸³⁷ a těm, u nichž je obava, že by mohli rušit důstojný průběh hlavního líčení.⁸³⁸ V případě, že byla veřejnost vyloučena, může⁸³⁹ soud podle § 201 odst. 2 věty první tr. řádu z důležitých důvodů povolit jednotlivým osobám k hlavnímu líčení nebo

⁸³⁵ Jedná se o rozhodnutí, kterým se upravuje průběh řízení, proto se jeho obsah jen poznamená v protokolu, ale není je potřeba vyhotovovat [§ 55 odst. 1 písm. d), § 136 tr. řádu].

⁸³⁶ Obsah upozornění a zákaz podle § 201 odst. 3 tr. řádu se poznamenají do protokolu o hlavním líčení [§ 55 odst. 1 písm. d) tr. řádu].

⁸³⁷ Nezletilým je ten, kdo zatím nedovršil osmnáctý rok věku. Jen výjimečně lze za zletilého pokládat osobu mladší 18 let, a to v případě, že uzavřela manželství (§ 30 a § 31 NOZ).

⁸³⁸ Jde zejména o osoby podnapilé, pod vlivem omamných a psychotropních látek nebo osoby, které podle dřívějších zkušeností soudu mají sklony k výtržnostem, k rušení jednání soudu či k nerespektování opatření předsedy senátu (tzv. „známé tváře“).

⁸³⁹ Jedná se tedy o fakultativní postup.

veřejnému zasedání přístup. Za takové důvody lze pokládat studijní důvody,⁸⁴⁰ resp. výkon odborné praxe justičních čekatelů nebo činnost asistenta soudce.⁸⁴¹ Naopak podle § 201 odst. 2 věty druhé tr. řádu soud musí povolit přístup k hlavnímu líčení, resp. veřejnému zasedání nejméně dvěma důvěrníkům obžalovaného, pokud o to obžalovaný požádá. Povolení přístupu důvěrníků obžalovaného k jednání před soudem je obligatorní a nezáleží na důvodu vyloučení veřejnosti.⁸⁴² Veřejnost hlavního líčení nebo veřejného zasedání může být omezena i fakticky kapacitou soudní síně, a proto může soud učinit nezbytná opatření proti přeplňování jednacích síní. Jestliže počet zájemců o sledování soudního jednání převyšuje kapacitu jednacích místností, může soud přístup do jednacích místností omezit a to na základě jasných a předem stanovených pravidel. Lze-li však očekávat, že veřejnost projeví o projednání některé věci větší zájem, měl by předseda senátu za součinnosti správy soudu učinit opatření k důstojnému průběhu jednání.⁸⁴³

4. 12. 3. Veřejné vyhlášení meritorního rozhodnutí

Ustanovení čl. 6 odst. 1 EÚLP mj. stanoví, že rozsudek musí být vždy vyhlášen veřejně, přičemž v souladu s rozhodovací činností ESLP je pojmu rozsudek přiznáván autonomní význam, a proto je jím nutno rozumět nejen rozsudek *stricto sensu*, ale jako každé rozhodnutí ve věci samé. Jinak řečeno, i když se v tomto ustanovení hovoří o rozsudku, je třeba tento pojem vykládat materialisticky, nikoli formalisticky, tedy jako rozhodnutí v obecném slova smyslu, nikoliv jen ty druhy rozhodnutí, které jako rozsudky označuje vnitrostátní právní řád.⁸⁴⁴

Povinnost veřejně vyhlásit rozsudek je na vnitrostátní úrovni stanovena v čl. 96 odst. 2 Ústavy ČR („*rozsudek se vyhláší vždy veřejně*“), § 6 odst. 2 ZSS („*rozsudky se vyhláší jménem republiky a vždy veřejně*“) a § 200 odst. 2 tr. řádu („*rozsudek musí být vyhlášen vždy veřejně*“). V této souvislosti je důležité ustanovení § 128 tr. řádu, které upravuje vyhlášení rozsudku, přičemž za pozornost stojí to, že se vyhláší úvodní slova „*Jménem republiky*“, plné

⁸⁴⁰ HERCZEG, Jiří. Média a trestní řízení. Praha: Leges, 2013, str. 18.

⁸⁴¹ FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. II. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 162.

⁸⁴² Pokud provádí výběr důvěrníků soud podle § 201 odst. 2 věty čtvrté tr. řádu, měl by přihlížet k tomu, aby každý z obžalovaných mohl uplatnit právo alespoň na jednoho svého důvěrníka, a není-li to vzhledem k počtu obžalovaných možné, upřednostnit jejich většinový názor. Je-li obžalovaných více, má právo na volbu důvěrníků každý z nich. Jestliže by tak celkový počet důvěrníků vzrostl na více než šest a obžalovaní se mezi sebou o výběru nedohodnou, provede výběr soud. Byla-li veřejnost vyloučena pro ohrožení utajovaných informací chráněných zvláštním zákonem, případně bezpečnosti nebo jiného důležitého zájmu svědků, mohou být za důvěrníky zvoleny jen takové osoby, proti nimž nemá soud námitek.

⁸⁴³ Např. tím, že nařídí projednání věci do vhodné jednacích síně s přihlédnutím k rozsahu a předpokládaného zájmu i možnostem soudu, anebo přístup do jednacích síní bude upraven vydáváním vstupenek.

⁸⁴⁴ Rozhodnutí ESLP Axen proti Německu ze dne 8. 12. 1983, věc č. 8273/78.

znění výroku, aspoň podstatná část odůvodnění a poučení o opravném prostředku (odst. 2).⁸⁴⁵ V aplikační praxi se totiž objevil medializovaný případ, kdy předsedkyně senátu neodůvodnila osvobozující rozsudek, což vyvolalo vlnu kritiky.⁸⁴⁶ V této souvislosti stojí za pozornost rozhodnutí ESLP, který byl z pohledu čl. 6 odst. 1 EÚLP spokojen s množstvím informací, které se veřejnosti při vyhlášení odsuzujícího trestního rozsudku dostalo, byť byl vyhlášen pouze výrok rozsudku, a nikoli odůvodnění. Výrok rozsudku totiž obsahoval vymezení skutku, který byl obviněnému kladen za vinu, výrok o vině, rozhodnutí o existenci přitěžujících okolností a ukládaný trest.⁸⁴⁷ ESLP i nyní připouští výjimky z veřejného vyhlášení rozsudku,⁸⁴⁸ nicméně zkoumá však rozsah vyhlášeného rozhodnutí materiálně, tedy „*jaké konkrétní informace vnitrostátní soud při vyhlášení veřejnosti o obsahu svého rozhodnutí sdělil, nikoli tedy formálně ve smyslu, zda vyhlášení rozsudku stačí či nikoli*“.⁸⁴⁹

Ústavní soud ČR dovodil, že z principu veřejnosti vyhlásování rozsudků soudů plyne i povinnost poskytovat pravomocné, a dokonce i nepravomocné rozsudky v režimu zákona o svobodném přístupu k informacím, a to proto, že „*Veřejná diskuse o věci řešené nepravomocným rozsudkem může přispět k nezávislému a nestrannému rozhodování, neboť někdy může odhalit existenci nepřipustných vlivů na soudcovské rozhodování (...) Legitimním cílem veřejné diskuse je veřejná kontrolovatelnost konání spravedlnosti, souzení za bílého dne, nikoli v temnu neveřejného soudního řízení. Naopak souzení nedostatečně veřejné je způsobilé snížit autoritu soudní moci, neboť může generovat podezření veřejnosti, že ‚je co skrývat‘ (ve smyslu konání nespravedlnosti). Bez důvěry není řádný výkon veřejné moci v demokratickém státě možný. Prvek důvěry je tak i funkční podmínkou výkonu demokratické veřejné moci, a proto je třeba důvěru v akty veřejné moci chránit.*“⁸⁵⁰ Závěr Ústavního soudu ČR je poměrně logický, neboť i nepravomocný rozsudek je v podstatě jen písemným vyhotovením toho, co bylo již veřejně vyhlášeno.⁸⁵¹ Rozsudek se veřejně vyhláší i v řízení proti mladistvým (§ 54

⁸⁴⁵ Obdobně srov. § 16 odst. 2 jednacího řádu.

⁸⁴⁶ Srov. např. prof. Jiří Jelínek: Chybějící odůvodnění rozsudku v kauze Nagyová je podstatnou vadou řízení. Česká justice, 31. 5. 2015 [<http://www.ceska-justice.cz/2015/05/prof-jiri-jelinekchybejici-oduvodneni-rozsudku-v-kauze-nagyova-je-podstatnou-vadou-rizeni/>]; Jan Sváček: Absence ústního odůvodnění neznamená automatické zrušení rozsudku. Česká justice, 4. 6. 2015 [<http://www.ceska-justice.cz/2015/06/jan-svacek-absence-ustniho-oduvodneni-neznamena-automaticke-zruseni-rozsudku/>]

⁸⁴⁷ Rozhodnutí EKLP Crociani a další proti Itálii ze dne 18. 12. 1980, stížnosti č. 8603/79; 8722/79; 8723/79; 8729/79.

⁸⁴⁸ Rozhodnutí ESLP Pretto a další proti Itálii ze dne 8.12.1983, stížnost č. 7984/77.

⁸⁴⁹ KMEC, Jiří, KOSAŘ, David, KRATOCHVÍL, Jan, BOBEK, Michal. Evropská úmluva o lidských právech. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 697.

⁸⁵⁰ Nález Ústavního soudu ČR sp zn. Pl. ÚS 2/10 ze dne 30. 3. 2010.

⁸⁵¹ Šimíček k tomu dodává, že „*měl-li by tak být racionálně obhajitelný paušální zákaz poskytnutí nepravomocných rozsudků z důvodu ochrany nezávislosti a nestrannosti soudní moci, musel by - logicky - platit z téhož důvodu též zákaz veřejného vyhlášení rozsudku vůbec*“ – FILIP, Jan a kol. Ústava České republiky. Komentář. Praha: Linde, 2010, str. 1311.

odst. 3 ZSM), a to v přítomnosti mladistvého. Zde však veškeré osoby přítomné v jednací síni musí být předtím poučeny o tom, že dále nesmí šířit informace, které se při vyhlášení rozsudku v jednací místnosti dozví. Další modifikaci lze spatřovat v tom, že právní úprava umožňuje publikovat pouze pravomocný odsuzující rozsudek⁸⁵² a tento může být uveřejněn v mediích jen bez uvedení některých informací. Předseda senátu soudu pro mládež má právo zpřísnit podmínky pro uveřejnění rozsudku ve veřejných sdělovacích prostředcích, tj. nad rámec zákonné úpravy ještě více zúžit okruh informací, které z něj lze při jeho publikaci čerpat, ale současně i právo takové podmínky zmírnit (§ 54 odst. 4 ZSM).⁸⁵³

4. 12. 4 Právo veřejnosti na informace o trestním řízení

Právo veřejnosti na informace o trestním řízení vychází z ústavně zaručeného práva na informace podle čl. 17 Listiny základních práv a svobod.⁸⁵⁴ Je důležité, aby byli občané vhodným způsobem informováni o tom, co bude projednáváno. Veliký význam má též publikování zpráv o trestních věcech (zejména v masmédiích).⁸⁵⁵ V těchto situacích se střetává povinnost orgánů činných v trestním řízení tyto informace chránit, na straně druhé mají povinnost informovat veřejnost o své činnosti.⁸⁵⁶

Z dikce zákonného ustanovení § 8a odst. 1 tr. řádu vyplývá, že zmíněná informační povinnost orgánů činných v trestním řízení není *a priori* omezena pouze na určité stadium trestního řízení. To znamená, že uvedená informační povinnost orgánů činných v trestním řízení platí i v přípravném řízení, zatímco princip účasti veřejnosti na projednání platí pouze ve stadiu v řízení před soudem. Jedná se tedy o jeden ze vzácných průlomů do neveřejnosti přípravného řízení, neboť tato povinnost váže všechny orgány činné v trestním řízení ve všech stadiích trestního řízení, tedy i v řízení přípravném. Orgány činné v trestním řízení mají povinnost informovat veřejnost toliko prostřednictvím veřejných sdělovacích prostředků. Nemají tak povinnost informovat jednotlivce či jejich skupiny k individuálním žádostem o informace.⁸⁵⁷

⁸⁵² Nikoliv jinou formu rozhodnutí a ani rozsudek zprošťující.

⁸⁵³ Je tedy možné rozhodnutím předsedy senátu soudu pro mládež povolit uveřejnění rozsudku spolu se jménem a příjmením mladistvého, případně s jinými osobními údaji o mladistvém. Půjde však o výjimečné případy, kdy zájem společnosti převyšuje zájem mladistvého, tedy ochrana společnosti před takovýmto pachatelem provinění je vyšší než samotná ochrana mladistvého. Takovému požadavku bude, podle mého názoru, vyhovovat např. recidiva zvláště závažného provinění (např. recidiva vraždy).

⁸⁵⁴ Srov. zejména čl. 17 odst. 1 („Svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny“) a čl. 17 odst. 5 („Státní orgány a orgány územní samosprávy jsou povinny přiměřeným způsobem poskytovat informace o své činnosti. Podmínky a provedení stanoví zákon“).

⁸⁵⁵ ROMŽA, Sergej. Zásada veřejnosti a jej aplikačné uplatňovanie vo vzťahu k masmédiám. In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) Princípy a zásady v trestnom práve. Košice: UPJŠ, 2014, str. 199 an.

⁸⁵⁶ KMEC, Jiří. K otázce poskytování informací o trestním řízení. Trestní právo, 2004, č. 10, str. 2.

⁸⁵⁷ Srov. § 11 odst. 4 písm. a) zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím.

S ohledem na specifika trestního řízení tato zákonná informační povinnost nemůže být absolutní, a proto při poskytování těchto informací dbají orgány činné v trestním řízení toho, aby neohrožovaly objasnění skutečností důležitých pro posouzení věci,⁸⁵⁸ nezveřejňovaly o osobách, kterých se týká trestní řízení, údaje, které přímo nesouvisí s trestnou činností,⁸⁵⁹ a aby neporušily zásadu presumpce nevinny.⁸⁶⁰ Jestliže tu je některý z těchto důvodů (požadavek na objasnění skutečností důležitých pro posouzení věci; požadavek nezveřejňování údajů přímo nesouvisících s trestnou činností o osobách majících účast na trestním řízení; požadavek na respektování principu presumpce nevinny), odepřou poskytnutí informace. Dále v přípravném řízení nesmí orgány činné v trestním řízení zveřejnit informace umožňující zjištění totožnosti osoby, proti které se vede trestní řízení,⁸⁶¹ poškozeného, zúčastněné osoby a svědka (§ 8a odst. 1 tr. řádu). Nadto při poskytování informací podle § 8a odst. 1 tr. řádu zvláště dbají na ochranu osobních údajů a soukromí osob mladších 18 let.⁸⁶² V přípravném řízení si může státní zástupce vyhradit právo poskytnout informace o určité trestní věci, a proto může policejní orgán takovou informaci poskytnout jen s jeho předchozím souhlasem. Na § 8a tr. řádu navazují § 8b–8d tr. řádu, které upravují povinnosti třetích osob ve vztahu k ochraně informací o trestním řízení a osobách na něm zúčastněných (§ 8b tr. řádu), specifickou úpravu ohledně informací týkajících se odposlechů či záznamů telekomunikačního provozu (§ 8c tr. řádu),⁸⁶³ jakož i sledování osob a věcí a rovněž výjimky ze zákazu zveřejnění (§ 8d tr. řádu).

⁸⁵⁸ Význam této povinnosti je obecně v nepřímé úměře s pokročilostí trestního řízení, neboť největší riziko zde vyvstává na samém počátku trestního řízení. Tento důvod vylučuje informování např. o policejní taktice a dalším postupu, rozsahu a obsahu jednotlivých důkazů.

⁸⁵⁹ Může se jednat o detaily ze soukromého života těchto osob (rodinná situace, politická orientace, vazby na osoby veřejně známé či veřejně činné, obchodní činnost).

⁸⁶⁰ ŠABATA, Karel. Zásada presumpce nevinny, zásada veřejnosti a zájem médií, Státní zastupitelství, 2007, č. 10, str. 15.

⁸⁶¹ VANTUCH, Pavel. Mohou orgány činné v trestním řízení informovat veřejnost o trestním řízení proti osobě, jež není stíhána jako obviněný? Bulletin advokacie, 2004, č. 7–8, str. 9.

⁸⁶² VÁLKOVÁ, Helena. Ochrana soukromí a osobnosti mladistvého versus právo na informace, svobodu projevu a zásada veřejnosti. Trestněprávní revue, 2006, č. 4, str. 97; HRUŠÁKOVÁ, Milana. Ochrana soukromí mladistvých a dětí v řízení dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a publikace obrazových snímků. Trestněprávní revue, 2007, č. 6, str. 170.

⁸⁶³ PÚRY, František. Posílení ochrany informací v trestním řízení. Právní rozhledy, 2009, č. 7, str. 2; VANTUCH, Pavel. Zveřejňování odposlechů v médiích. Právní rádce, 2005, č. 8, str. 4.

4. 13. Zásada ústnosti

Zásada ústnosti je vyjádřena v § 2 odst. 11 tr. řádu tak, že „*jednání před soudy je ústní; důkaz výpověďmi svědků, znalců a obviněného se provádí zpravidla tak, že se tyto osoby vyslychájí*“ spočívá v tom, že soud rozhoduje na základě ústního přednesu stran a ústně provedených důkazů a je pravidlem ústavněprávní úrovně [srov. čl. 96 odst. 2 Ústavy ČR a čl. 6 odst. 3 písm. d) EÚLP]. V tomto ohledu tedy úzce souvisí se zásadou bezprostřednosti (§ 2 odst. 12 tr. řádu) a veřejnosti (§ 2 odst. 10 tr. řádu). Veřejný proces, aby mohl splnit svůj účel, musí být proveden v ústní formě. Proto soud řídí jednání ústně, má ústní styk se stranami a ostatními účastníky procesu, ústně vyhlašuje rozsudek i jiná rozhodnutí jím učiněná. Význam ústního přednesu stran a ústně provedených důkazů v hlavním líčení je vyjádřený v latinské větě „*quod non est in foro, non est in mundo*“ (co není před soudem, není na světě). Jejím protipólem je zásada písemnosti, jež ovládala feudální středověký inkviziční proces a se kterou se pojilo sousloví „*quod non est in actis, non est in mundo*“ (co není ve spisech, není na světě).⁸⁶⁴ Ze systematického hlediska je tato zásada zařazována mezi zásady dokazování,⁸⁶⁵ a proto nacházíme její uplatnění tam, kde je prováděno dokazování.

Zásada ústnosti se uplatňuje v omezené míře v přípravném řízení (zde je převažující zásada písemnosti), ale zejména se uplatňuje v řízení před soudem, kde její význam vystupuje do popředí, neboť v kombinaci se zásadou bezprostřednosti umožňuje soudu vytvořit si při dokazování jasný obraz o dokazované skutečnosti a vynést rozhodnutí pod bezprostředním dojmem z ústně provedených důkazů. V přezkumném řízení se zpravidla zásada ústnosti uplatňuje jen ve veřejném zasedání při přednesu opravného prostředku, dále při vyjádřeních a konečných návrzích stran (§ 235 tr. řádu), neboť dokazování se zde provádí buď jen v omezeném rozsahu,⁸⁶⁶ nebo jen zcela výjimečně.⁸⁶⁷ Ústním provedením procesu se dále vytváří předpoklady pro náležité zjištění skutkového stavu (§ 2 odst. 5 tr. řádu), pro naplnění zásady bezprostřednosti a pro uplatnění práv stran.⁸⁶⁸ Je tedy možné dospět k závěru, že tato zásada poměrně úzce souvisí nejen se zásadami bezprostřednosti a veřejnosti, ale i se zásadou materiální pravdy.

⁸⁶⁴ V tomto ohledu nelze zásadu ústnosti chápat tak, že by bránila využití písemností v řízení či písemnému styku soudu se stranami (např. písemné vyjádření stran k určité skutečnosti, písemné odvolání či jiný opravný prostředek, písemné předvolání či vyzoomění stran nebo svědka či znalce apod.).

⁸⁶⁵ FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, GRIVNA, Tomáš a kol. Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 104 -105.

⁸⁶⁶ § 259 odst. 1, 3 a § 263 odst. 6, 7 tr. řádu

⁸⁶⁷ § 141 a násl. ve spojení s § 240 a 243, § 265o odst. 2, § 276 a 282 tr. řádu

⁸⁶⁸ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 117.

Zásady ústnosti a bezprostřednosti jsou spolu úzce spjaty, nejsou však totožné. Zásada bezprostřednosti se uplatní při dokazování, uplatnění zásady ústnosti je však širší. Obě se projevují zejména v řízení před soudem, kde umožňují soudu vytvořit si při dokazování jasný obraz o dokazované skutečnosti a vynést rozhodnutí pod bezprostředním dojmem z provedených důkazů.⁸⁶⁹ Obdobně Císařová s Grívnou uvádějí, že zásada ústnosti zaručuje zejména uplatnění zásady bezprostřednosti a dále pak zásady veřejnosti a tím umožňuje živost a jasnost veřejného soudního jednání.⁸⁷⁰

Dopad zásady ústnosti souvisí i s technikou soudního procesu, kdy dle ustanovení § 55b tr. řádu je o průběhu hlavního líčení pořizován zvukový záznam, nerozhodne-li z důležitých důvodů předseda senátu jinak. Zásada ústnosti, která se projevuje především v hlavním líčení a veřejném zasedání, tak nesmí vést k podcenění přesné protokolace či jiného zachycení jak obsahu výpovědí, tak i průběhu jednání, což má zásadní význam pro případné přezkumné řízení na základě podaných opravných prostředků. Podle Kmece je formulace zásady ústnosti poněkud nešťastná, neboť hovoříme-li již o jednání, implikuje to nevyhnutelně jeho ústnost, a proto by bylo vhodnější hovořit spíše o „ústnosti řízení před soudem“, z čehož by následně vyplývalo, že soud zásadně nemůže rozhodnout o vině a trestu pouze na základě dokumentů obsažených ve spise, aniž by se konalo hlavní líčení.⁸⁷¹

Velká novela trestního řádu upravila v návaznosti na kontradiktorní povahu řízení před soudem, kdy dokazování zásadně provádějí strany, větu za středníkem § 2 odst. 11 tak, že důkaz výpověďmi svědků, znalců a obviněného se provádí zpravidla tak, že se tyto osoby vyslychají (v předchozím znění bylo zdůrazněno, že „*soud uvedené osoby sám vyslychá*“), přičemž po další novele⁸⁷² je možno výslech obviněného a dalších osob provádět i prostřednictvím videokonferenčního zařízení (srov. § 111a). Výslech svědků, znalců a obviněných soudem v hlavním líčení je tedy pravidlem, nicméně ustanovení § 2 odst. 11 tr. řádu připouští provedení tohoto důkazu i jinou formou, nejčastěji čtením (které má blízko k zásadě ústnosti, kdy touto formou se důkaz provede tak, že se u hlavního líčení přečte). Je tedy možné hovořit o dlouhé řadě výjimek z této zásady, které můžeme členit dle vyslychané osoby (obviněný, svědek a znalec) a dle formy provedení důkazu⁸⁷³ Ve vztahu k obviněnému platí pravidlo § 207 odst.

⁸⁶⁹ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 165 – 169.

⁸⁷⁰ FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, GRÍVNA, Tomáš. a kol. Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 105.

⁸⁷¹ FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 17.

⁸⁷² Novela trestního řádu provedená zákonem č. 459/2011 Sb.

⁸⁷³ VICHEREK, Roman. Výjimky ze zásady ústnosti při výslechu svědka u hlavního líčení se zaměřením na ustanovení § 211 odst. 2 písm. a) TrŘ. In: KALVODOVÁ, Věra, HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Dokazování v trestním řízení. Právní, kriminologické a kriminalistické aspekty. Brno: Masarykova univerzita, 2015, str. 95 an.

2 tr. řádu o tom, že se protokol o jeho dřívější výpovědi se přečte jen tehdy, když se jedná v nepřítomnosti obžalovaného, když obžalovaný odepře vypovídat anebo když se objeví podstatné rozpory mezi jeho dřívější výpovědí. U svědka musíme odlišovat situace, kdy je svědek mladší 18-ti let (§ 102 odst. 1, 2 tr. řádu) a kdy je svědek starší 18-ti let (§ 211 odst. 1 – 4, 6 tr. řádu; § 212 tr. řádu). Místo výslechu znalce lze číst protokol o jeho výpovědi nebo jeho písemný posudek za podmínek § 211 odst. 5 tr. řádu. Další výjimkou ze zásady ústnosti je trestní příkaz dle § 314e tr. řádu, neboť samosoudce může bez projednání věci v hlavním líčení (tj. zcela bez ústního projednání věci) vydat toto rozhodnutí, jestliže skutkový stav je spolehlivě prokázán opatřenými důkazy, a to i ve zjednodušeném řízení konaném po zkráceném přípravném řízení. Nicméně i vzhledem k tomu, že obviněný má právo na veřejné soudní projednání své záležitosti a právo vyslýchat nebo dát vyslýchat svědky ve svůj prospěch za stejných podmínek jako svědků proti sobě (čl. 6 odst. 1, odst. 3 EÚLP), v případě, že je-li proti trestnímu příkazu podán ve stanovené lhůtě odpor, trestní příkaz tímto ruší a samosoudce nařídí ve věci hlavní líčení (§ 314g odst. 2 tr. řádu). Rozhodování o návrhu na schválení dohody o vině a trestu je také výjimkou ze zásady ústnosti, neboť se dokazování v soudním stadiu neprovádí, nicméně soud může obviněného vyslechnout a učinit potřebná vysvětlení. Kromě toho trestní řád vyžaduje jen ústní přednes návrhu schválení dohody o vině a trestu ze strany státního zástupce a dále počítá jen s vyjádřením obviněného k obsahu sjednané dohody, a případně též poškozeného, je-li přítomen a chce-li se ke sjednané dohodě vyjádřit. Omezením zásady ústnosti může být také výslech tzv. utajených svědků (§ 55 odst. 2, § 101a, § 209 odst. 2 tr. řádu).

4. 14 Zásada bezprostřednosti

Zásada bezprostřednosti (přímosti) je vyjádřena v § 2 odst. 12 tr. řádu, kdy „*při rozhodování v hlavním líčení, jakož i ve veřejném, vazebním a neveřejném zasedání smí soud přihlídnout jen k těm důkazům, které byly při tomto jednání provedeny.*“ Jedná se tak obdobnou formulaci zásady bezprostřednosti, kterou použil zákonodárce při koncipování slovenského trestního řádu v ustanovení § 2 odst. 19 TP.⁸⁷⁴ Ze systematického hlediska ji tradičně řadíme mezi zásady dokazování, při jiné klasifikaci bychom ji patrně zařadily též mezi zásady řízení před soudem. Každopádně však platí, že zásada bezprostřednosti je tradiční zásadou moderního (kontradiktorního) trestního řízení a má blízko k zásadě ústnosti a veřejnosti. Opakem zásady bezprostřednosti (přímosti) je zásada zprostředkovanosti.

Se zásadou bezprostřednosti jsou spojeny dva tradičně uvíděné základní požadavky.⁸⁷⁵ Prvním z nich je to, že soud má rozhodovat na základě důkazů před ním provedených, tedy na základě bezprostředního dojmu z provedeného řízení. Druhým požadavkem je pak to, že by soud měl čerpat důkazy z pramene pokud možno nejbližšího zjišťované skutečnosti.⁸⁷⁶

Bezprostřední dojem z provedeného řízení totiž umožňuje, aby se soud osobně seznámil s důkazy, aby za pomoci ostatních účastníků byla přímo před soudci (přisedícími) vysvětlena stanoviska stran, odstraněny případné rozpory či nejasnosti a aby si tak každý člen senátu mohl utvořit bezprostřední názor na každou významnou skutečnost v projednávané věci a tím i celkový bezprostřední obraz o projednávané věci. Zásada bezprostřednosti tedy vyžaduje, aby se soud (všichni členové senátu, nikoliv jen předseda senátu) osobně seznámil se všemi důkazy, které mají být podkladem k rozhodnutí, a vylučuje, aby bylo přihlídnuto k důkazům, které nebyly provedeny při soudním jednání. Proto také § 220 odst. 2 a § 237 tr. řádu stanoví, že soud v hlavním líčení (ve veřejném zasedání) smí přihlížet jen ke skutečnostem, které byly probrány v hlavním líčení (ve veřejném zasedání), a opírat se o důkazy, které strany předložily a provedly nebo které sám provedl.⁸⁷⁷ Z tohoto prvního požadavku dále vyplývají dvě důležitá procesní

⁸⁷⁴ IVOR, Jaroslav, POLÁK, Peter, ZÁHORA, Jozef. Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, str. 78 – 79.

⁸⁷⁵ FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, GRIVNA, Tomáš a kol. Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 103 -104; ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 115 -116; JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 165 – 169.

⁸⁷⁶ Prušák dále rozlišoval zásadu přímosti, kdy soudce pro rozhodnutí důležité skutečnosti sezná z vlastního postřehu, tj. kdy důkazy o rozhodných skutečnostech jsou soudci přímo předvedeny, a vedle toho zásadu bezprostřednosti v užším slova smyslu, která vyjadřuje požadavek, aby po provedení těchto důkazů co nejdříve následovalo soudní rozhodnutí tak, aby byl dojem soudce stále živý - PRUŠÁK, Josef. Československé řízení trestní. Praha: Všehrd, 1921, str. 24.

⁸⁷⁷ Půjde tedy o důkazy, které byly před soudem bezprostředně provedeny, resp. byly před ním provedeny jiným zákonným způsobem (srov. § 102 odst. 2, § 207 odst. 2, § 211 tr. řádu).

pravidla, jimiž jsou nezměnitelnost složení soudu⁸⁷⁸ (podle § 219 odst. 3 tr. řádu musí být v případě změny složení senátu hlavní líčení provedeno znovu, pokud státní zástupce a obviněný nedali souhlas jen k přečtení podstatného obsahu protokolu o hlavním líčení) a nepřerušitelnost soudního jednání (§ 219 odst. 1, 2 tr. řádu upravující možnost odročení hlavní líčení).⁸⁷⁹

Druhý požadavek vyplývající⁸⁸⁰ ze zásady bezprostřednosti pak spočívá v tom, že soud má zjišťovat rozhodné skutečnosti z pramene těmto skutečnostem nejbližšího, a tedy nejspolehlivějšího ke zjištění pravdy (tedy měl by vyslechnout v první řadě přímo osobu, která byla svědkem určité události, nikoli osobu, které se dotýká osoba svěřila s tím, čeho byla svědkem). Soud se zásadně nespokojí např. svědectvím z druhé ruky ani pouhým přečtením protokolu místo osobního výslechu svědka, sám si prohlédne padělanou listinu a nespokojí se s tím, že mu bude listina popsána. Splnění tohoto požadavku však musí být fakticky možné, a proto nebude porušením této zásady např. přečtení protokolu o výslechu svědka, který zemřel, nebo popsání listiny, která shořela. Obecně však platí, že čím je pramen důkazu vzdálenější dokazované skutečnosti, tím více roste nebezpečí, že zjištění skutkového stavu věci nebude dostatečně přesné a mohlo by být zatíženo důvodnými pochybnostmi. Se zásadou bezprostřednosti úzce souvisí i způsob protokolace (§ 55a - § 55b tr. řádu).⁸⁸¹

Pokud jde o uplatnění zásady bezprostřednosti v opravném řízení lze uvažovat pouze v rozsahu, jak se v řízení uplatní apelační princip (či jeho prvky), neboť tento vytváří předpoklady pro realizaci této zásady. Naproti tomu kasační princip nevytváří příliš široké podmínky pro uplatnění této zásady, což však nelze hodnotit jako nedostatek právní úpravy. O uplatnění této zásady lze uvažovat u kasačním principu toliko ve dvou směrech. Prvním jsou případy, kdy orgán rozhodující o opravném prostředku rozhoduje na základě totožného skutkového zjištění jako soud prvního stupně, který ho získal při plném uplatnění zásady bezprostřednosti. Dále se uplatní tehdy, pokud přezkumný orgán (po zjištění pochybení) zruší a věc vrátí prvostupňovému orgánu k novému projednání a rozhodnutí (resp. po povolení obnovy řízení následuje obnovené řízení), kde se zásada bezprostřednosti může uplatnit v plné míře.⁸⁸²

Zásadní výjimkou ze zásady bezprostřednosti, resp. z požadavku, že soud má rozhodovat na základě důkazů před ním provedených, je trestní příkaz (§ 314e an. tr. řádu).

⁸⁷⁸ K dodržení tohoto pravidla slouží institut náhradních soudců (§ 197 tr. řádu).

⁸⁷⁹ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 167 – 168.

⁸⁸⁰ Kmec uvádí, že tento požadavek je zcela správný, nicméně sám o sobě v § 2 odst. 12 tr. řádu obsažen není. FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 18.

⁸⁸¹ VANTUCH, Pavel. Protokolace v řízení před soudem. Trestní právo. 2004, č. 11, str. 17.

⁸⁸² ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 800 – 801.

Trestní příkaz může být sice vydán pouze v případě, že skutkový stav je spolehlivě prokázán opatřenými důkazy, avšak samosoudce tyto důkazy před vydáním trestního příkazu sám neprovádí, ale vychází pouze z důkazů zachycených ve spisovém materiálu.⁸⁸³ Uplatnění zásady bezprostřednosti je také značně limitováno v řízení o schválení dohody o vině a trestu, kde soud ve veřejném zasedání rozhoduje na základě dohody o vině a trestu sjednané po prohlášení obviněného, že spáchal skutek, pro který je stíhán, po vyjádření obviněného (§ 314q odst. 3 tr. řádu) a obsahu spisu, neboť platí, že dokazování se zásadně neprovádí s výjimkou toho, že soud může obviněného vyslechnout a opatřit potřebná vysvětlení (§ 314q odst. 5 tr. řádu). Mezi výjimky ze zásady bezprostřednosti řadí nauka i provedení jednotlivého úkonu nebo několika úkonů prostřednictvím dožádaného orgánu (§ 53–54 tr. řádu).⁸⁸⁴

⁸⁸³ Patrně z tohoto důvodu nelze proto vydat trestní příkaz v řízení ve věcech mladistvých (§ 63 ZSM).

⁸⁸⁴ Dožádání je úkon zajišťující rychlost, hospodárnost a efektivitu trestního řízení a tvoří výjimku ze zásady, že policejní orgány, státní zástupci a soudy vykonávají jednotlivé úkony trestního řízení ve svém obvodu zpravidla sami.

4. 15 Zásada zajištění práva na obhajobu

Právo na obhajobu je bezpochyby jedním z nejdůležitějších základních práv osob, proti nimž se řízení vede, a směřuje k dosažení spravedlivého rozhodnutí, které je vydané nejen v zájmu trestně stíhané osoby, nýbrž v zájmu demokratického právního státu, založenému na úctě k právům a svobodám člověka a občana (čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR), přičemž změna podstatných náležitostí demokratického právního státu je nepřipustná (čl. 9 odst. 2 Ústavy ČR). Takový stát potom musí zajistit takové podmínky, aby tyto postuláty bylo možné realizovat cestou příslušných procesních záruk postavení obviněného a obhájce. Jedním z atributů demokratického právního státu je spravedlnost, která je formálně, institucionálně a materiálně podmíněna. Jak uvádí Jelínek, není to jenom kvalitní a smysluplná legislativa, jako nezbytné východisko a plnohodnotně fungující orgány činné v trestním řízení, ale je k nim nezbytné přidružit i advokacii, která je jedním z projevů práva na obhajobu. Bez plného uplatnění práva na obhajobu ve všech jeho směrech a projevech anebo v jeho plném zákonném vyjádření nelze bezvýhradně hovořit o dosažení spravedlnosti. Moderní trestní řízení s plným uplatněním tohoto práva počítá. Zásada zajištění práva na obhajobu je v trestním řádu vyjádřena v ustanovení § 2 odst. 13, podle něhož ten, proti němuž se vede trestní řízení, musí být v každém období řízení vhodným způsobem a srozumitelně poučen o právech umožňujících mu plné uplatnění obhajoby a o tom, že si též může zvolit obhájce. Všechny orgány činné v trestním řízení jsou povinny umožnit mu uplatnění jeho práv.⁸⁸⁵ Subjektem práva na obhajobu je tedy ten, proti němuž se řízení vede, což může být osoba podezřelá ze spáchání trestného činu, obviněný,⁸⁸⁶ obžalovaný⁸⁸⁷ a odsouzený.⁸⁸⁸ Česká i slovenská nauka shodně uvádějí, že právem na obhajobu⁸⁸⁹ se rozumí souhrn práv, které jsou obviněnému dány k obhajobě obhajoby proti vznesenému obvinění.⁸⁹⁰ Toto ustanovení je současně pravidlem ústavněprávní úrovně (40

⁸⁸⁵ Slovenský trestní řád tuto zásadu uvádí v § 2 odst. 9 TP („Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, má právo na obhajobu.“)

⁸⁸⁶ Srov. § 12 odst. 7, § 33 a § 160 tr. řádu.

⁸⁸⁷ Po nařízení hlavního líčení (a nikoli po podání obžaloby) se obviněný označuje jako obžalovaný (§ 12 odst. 7, 8 tr. řádu), a to až do právní moci vyhlášeného odsuzujícího rozsudku nebo jiného meritorního rozhodnutí soudu.

⁸⁸⁸ Odsouzeným je ten, proti němuž byl vydán odsuzující rozsudek, který již nabyl právní moci (srov. 12 odst. 9 tr. řádu). Odsuzující je každý rozsudek, jímž byl obžalovaný shledán vinným, a to bez ohledu na to, jaký trest byl obžalovanému uložen (srov. § 122 odst. 1 tr. řádu), přitom povahu odsuzujícího rozsudku má i trestní příkaz (§ 314e odst. 7 tr. řádu), odsuzujícím rozsudkem soud schvaluje i dohodu o vině a trestu (§ 314r odst. 4 tr. řádu). K právní moci rozsudku srov. § 139 tr. řádu.

⁸⁸⁹ K historickému vývoji této zásady srov. JELÍNEK, Jiří, UHLÍŘOVÁ, Marta. Obhájce v trestním řízení. Praha: Leges, 2011, str. 54 an.; GRIVNA, Tomáš a kol. Právo na obhajobu. Teorie a praxe 21. století. Praha: Aleš Čeněk, 2016, str. 33 an.; ČOPKO, Peter, ROMŽA, Sergej. Obhajoba obviněného v přípravném konaní. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, str. 49 an.

⁸⁹⁰ IVOR, Jaroslav, POLÁK, Peter, ZÁHORA, Jozef. Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, str. 58 – 60; JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 169 – 176; FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, GRIVNA, Tomáš a kol. Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 93 – 94;

odst. 3, 4 Listiny základních práv a svobod) a mezinárodní úrovně (čl. 14 odst. 3 MPOPP, čl. 6 odst. 3 EÚLP a čl. 48 odst. 2 LZPEU). Obdobně jako presumpce nevinny, se kterou tato zásada souvisí, je tedy zakotvena na zákonné, ústavní, mezinárodní a unijní úrovni. Je tedy dílčím prvkem práva na spravedlivý proces a nepřekvapí proto, že jejímu doktrinárnímu vymezení, jakož i normativní a především judiciální konkretizaci byla a je věnována náležitá pozornost. Zásada zajištění práva na obhajobu ze systematického hlediska náleží k obecným základním zásadám, neboť zavazuje všechny orgány činné v trestním řízení a uplatní se ve všech stádiích trestního řízení, z čehož pramení, že se projevuje v dlouhé řadě ustanovení trestního řádu.⁸⁹¹ Tato zásada je tak podrobněji rozvedena především v ustanoveních upravující práva obviněného (§ 33 tr. řádu), obhájce (§ 35 tr. řádu), nutnou obhajobu (§ 36 a 36b tr. řádu), zvoleného (§ 37 a 37a tr. řádu) či ustanoveného (§ 38 až 40 tr. řádu) obhájce, práva a povinnosti obhájce (§ 41), právo nahlížet do spisu (§ 65 odst. 2 tr. řádu),⁸⁹² práva zadrženého podezřelého (§ 76 odst. 5, 6 tr. řádu), účast obviněného a obhájce ve vyšetřování (§ 165 odst. 1, 2 tr. řádu),⁸⁹³ skončení vyšetřování a právu obviněného a jeho obhájce prostudovat spisy a učinit návrhy na doplnění vyšetřování (§ 166 tr. řádu), právo obžalovaného vyjádřit se ke všem důkazům provedeným v hlavním líčení (§ 214 tr. řádu), součinnost stran při dokazování (§ 215 tr. řádu), právo závěrečných řečí (§ 216 tr. řádu) či právo posledního slova (§ 217 tr. řádu). V řízení ve věcech mladistvých je tato zásada speciálně upravena v § 42 odst. 2 až 5 a § 44 ZSM.

Z těchto důvodů má úzkou relaci k ostatním základním zásadám, zejména k zásadám presumpce nevinny, přiměřenosti a materiální pravdy (zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností).⁸⁹⁴ Důležitou zárukou práva na obhajobu jsou i zásady veřejnosti a obžalovací.⁸⁹⁵ Uvedené souvislosti této zásady se pak promítají do jednotlivých definic představitelů nauky. Tak např. podle Jelínka je (účelem) smyslem této zásady, zavazující všechny orgány činné v trestním řízení a platné ve všech stádiích trestního řízení, zaručit plnou ochranu zákonných zájmů a práv osoby, proti níž se řízení vede, tak, aby byly náležitě a včas objasněny skutečnosti,

ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 94 – 95.

⁸⁹¹ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 228 an., 238 an.

⁸⁹² KANDALEC, Pavel. Právo obviněného na nahlížení do spisu - časový a věcný rozsah. Bulletin advokacie, 2018, 1-2, str. 39-44; KANDALEC, Pavel. Právo obviněného na nahlížení do spisu - se zvláštním zaměřením na vazební řízení. Bulletin advokacie, 2018, roč. 2018, č. 3, str. 32-37.

⁸⁹³ JELÍNEK, Jiří. Právo obhájce účastnit se vyšetřovacích úkonů v přípravném řízení. In: ZÁHORA, Jozef (ed.) Aktuálně problémy přípravného konání trestného. Praha: Leges, 2014, str. 50 an.

⁸⁹⁴ Výklad této zásady lze provést i ve vztahu k zásadám jiným. ČOPKO, Peter, ROMŽA, Sergej. Obhajoba obviněného v prípravnom konaní. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018, str. 37 – 41.

⁸⁹⁵ FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, GRÍVNA, Tomáš a kol. Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2015, str. 93 – 94.

kteří tuto osobu viny zbavují nebo ji alespoň zmírňují.⁸⁹⁶ Ivor uvádí, že zásada zajištění práva na obhajobu se bezprostředně dotýká každého občana, zejména proto, že před soud se mohou dostat nejen skuteční pachatelé trestných činů, ale i bezúhonní občané, proti kterým bylo zahájeno trestní stíhání. Dovojuje, že tato zásada je nevyhnutelným předpokladem úspěšného soudnictví a uvádí, že její význam není omezován pouze na samotného obviněného, ale slouží zájmům celé společnosti.⁸⁹⁷ Šámal uvádí, že smyslem této základní zásady je zaručit plnou ochranu zákonných zájmů a práv osoby, proti níž se řízení vede. V řízení je totiž třeba objasnit i všechny okolnosti svědčící ve prospěch takové osoby, čímž se má zajistit, aby nebyla žádná nevinná osoba odsouzena a aby pachatel byl odsouzen jen za takový trestný čin (skutek), který spáchal, a byl mu uložen spravedlivý trest (ochranné opatření; v souladu se zákonem upuštěno od potrestání apod.). Právo na obhajobu je důležitým předpokladem zjištění skutkového stavu věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a vydání zákonného a spravedlivého rozhodnutí.⁸⁹⁸

Známe je také stanovisko Císařové, která vysvětluje smysl této zásady tak, že úkolem obhajoby je zjištění a informování o okolnostech, které jsou obviněnému příznivé. Tím obhajoba přispívá ke správnému objasnění a rozhodnutí věci a zjištění objektivní pravdy. Úkoly obhajoby při zjišťování objektivní pravdy jsou určeny jednostranně, výlučně ve směru zjišťování a informování o okolnostech, které jsou obviněnému příznivé. V tomto a v ničem jiném je úkol obhajoby při pomoci orgánům činným v trestním řízení.⁸⁹⁹ Také Mandák akcentuje tu skutečnost, že obhajoba plní jednostrannou procesní funkci, kdy obhájce je povinen jednat výlučně ve prospěch obviněného.⁹⁰⁰ Bylo již uvedeno výše, že právem na obhajobu se rozumí souhrn všech práv, která jsou poskytnuta obviněnému k obhajobě vůči vznesenému obvinění. Smyslem uvedené zásady je potom zaručit plnou ochranu zákonných zájmů a práv osoby, proti níž se řízení vede, tak, aby byly náležitě a včas objasněny skutečnosti, které tuto osobu viny zbavují nebo ji alespoň zmírňují. V nauce se potom obsah této zásady rozděluje do tří (někdy do čtyř) skupin práv, resp. složek. Všechny tyto složky práva na obhajobu existují vedle sebe, přičemž se mohou (a v praxi tomu tak i bývá) uplatnit současně.

První skupinou (složkou) je právo hájit se sám a prostředky podle vlastního rozhodnutí (tzv. obhajoba osobní či materiální), která zahrnuje zejména několik dílčích práv. Prvním z nich

⁸⁹⁶ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 169.

⁸⁹⁷ IVOR, Jaroslav, POLÁK, Peter, ZÁHORA, Jozef. Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017, str. 58 – 60.

⁸⁹⁸ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 94 – 95

⁸⁹⁹ CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Obhájce v československém trestním řízení. Acta Universitatis Carolinae – Iuridica, Monographia V, 1966, str. 16 – 17.

⁹⁰⁰ MANDÁK, Václav. Meze trestní obhajoby – nástin základních otázek. Bulletin advokacie, 2003, č. 1, str. 30.

je právo obviněného účastnit se osobně projednání věci před soudem.⁹⁰¹ Osobní přítomnost obžalovaného před soudem je jedním z atributů kontradiktorního procesu, podmiňuje uplatnění a vykonávání jiných práv. Aby mohl obžalovaný před soudem oponovat tvrzením a důkazům protistrany, musí mít možnost se řízení účastnit osobně, a to bez ohledu na to, zda využil možnosti dát se zastupovat obhájcem, anebo se hájí sám. Dalším je právo vyjádřit se ke všem skutečnostem, které jsou obviněnému kladeny za vinu⁹⁰² a k důkazům o nich⁹⁰³, obviněný však není povinen vypovídat, platí totiž zásada *nemo tenetur*.⁹⁰⁴ Toto právo zahrnuje i právo na nepravou obhajobu.⁹⁰⁵ Dalším dílčím právem je právo uvádět okolnosti a důkazy sloužící k obhajobě obviněného. Toto právo obviněný uskuteční tím, že v kterémkoli stadiu trestního řízení může uvádět nebo předkládat okolnosti, které zeslabují nebo vyvracejí obvinění, a navrhopvat o nich důkazy. Velmi důležití je i právo činit návrhy a podávat žádosti, kdy obviněný může zejména předkládat návrhy na provedení důkazů, které orgán činný v trestním řízení nemůže odmítnout jen proto, že si je sám nevyžádal.⁹⁰⁶ Dále může podávat návrhy a žádosti ohledně postupu řízení (návrh na postoupení věci, návrh na zastavení trestního stíhání; žádost obviněného o propuštění z vazby na svobodu, žádost o navrácení lhůty, žádost o odročení hlavního líčení, žádost o konání hlavního líčení v nepřítomnosti obviněného). Důležité je právo vyhledat důkaz, předložit důkaz, navrhnout jeho provedení⁹⁰⁷ a za stanovených podmínek stanovených samostatně důkazy provádět.⁹⁰⁸ Jelikož má obhajoba plnit i kontrolní a reaktivní funkci, nelze opomenout právo podávat opravné prostředky či iniciovat jejich podání. Právo obviněného podávat opravné prostředky, které je omezeno pouze v jeho prospěch, zahrnuje jednak právo stížnosti proti usnesení policejního orgánu, státního zástupce nebo soudu, pokud se jej přímo dotýká nebo pokud k tomuto usnesení dal svým návrhem, k němuž jej trestní řád opravňuje, podnět (§ 141 odst. 2 a § 142 odst. 1 tr. řádu), dále právo podat odvolání proti výroku rozsudku, který se ho přímo dotýká (§ 246 odst. 1 písm. b), odst. 2 tr. řádu), právo odporu proti trestnímu příkazu, kterým se příkaz automaticky ruší (§ 314g odst. 1 tr. řádu), právo podat dovolání (§ 265d odst. 1 písm. b tr. řádu), právo návrhu na povolení obnovy řízení (§ 280 odst. 3 tr. řádu) či právo podat ministru spravedlnosti podnět k podání stížnosti pro porušení zákona

⁹⁰¹ Srov. čl. 14 odst. 3 písm. d) Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, čl. 6 odst. 3 písm. c), d), e) EÚLP; čl. 36 odst. 1 a čl. 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

⁹⁰² Srov. § 91, § 92 tr. řádu

⁹⁰³ Srov. § 214 tr. řádu

⁹⁰⁴ Zásada *nemo tenetur se ipsum accusare* v podobě práva mlčet (*prodere se ipsum*). Srov. § 33 odst. 1, věta první, tr. řádu; § 92 odst. 1, věta druhá, tr. řádu; § 164 odst. 3, věta druhá, tr. řádu; čl. 40 odst. 4 LZSP.

⁹⁰⁵ JELÍNEK, Jiří, UHLÍROVÁ, Marta. Obhájce v trestním řízení. Praha: Leges, 2011, str. 44 an.

⁹⁰⁶ Srov. § 89 odst. 2, věta třetí, tr. řádu.

⁹⁰⁷ Srov. § 89 odst. 2, věta druhá, tr. řádu

⁹⁰⁸ Srov. § 215 odst. 2 tr. řádu. VANTUCH, Pavel. Kdy může obhajoba důkaz vyhledat, kdy předložit a kdy jen navrhnout jeho provedení? Bulletin advokacie, 2013, č. 7-8.

(§ 266 an.). Pakliže se usnesení oznamuje či rozsudek nebo trestní příkaz doručuje jak obviněnému, tak i jeho obhájci a zákonnému zástupci, běží zákonná lhůta pro podání opravného prostředku od toho oznámení a v případě rozsudku a trestního příkazu od toho doručení, které bylo provedeno nejpozději (§ 143 odst. 1, § 248 odst. 2 a § 314g odst. 1 tr. řádu).

Druhou složkou práva na obhajobu je právo mít obhájce a radit se s ním o způsobu obhajoby (tzv. obhajoba formální) zahrnující i právo, aby mu byl obhájce ustanoven a právo na účast obhájce u procesních úkonů. V zákoně vymezených případech musí mít obviněný obhájce i tehdy, jestliže si ho výslovně nepřeje. Trestní řád tedy (§ 36, § 36a, § 36b tr. řádu). Tato oprávnění jsou rozvedena v řadě ustanovení trestního řádu, zejména v ustanovení § 33 a násl. tr. řádu. Právo na formální obhajobu dává obviněnému možnost kvalifikovanější a důslednější ochrany jeho práv. Je tomu tak z několika důvodů. Prvním důvodem je to, že osoba, proti které se vede řízení, je často pod velkým psychickým tlakem a vzhledem k situaci, ve které se ocitla, nedokáže sama plně a náležitě využít svých procesních práv. Jinak řečeno je příliš osobně zainteresována ve své vlastní věci, neboť může být procesní stranou, důkazním prostředkem a předmětem výkonu rozhodnutí. Druhým důvodem je to, že obhájce je kvalifikovaný právní zástupce (profesionál) a může být jím pouze advokát, tedy osoba znalá jak práva, tak i způsobu (taktiky) obhajoby. Třetím důvodem je to, že obhájce, na rozdíl od obviněného, má procení nárok být přítomen při vyšetřovacích úkonech v přípravném řízení, jestliže výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem (§ 165 odst. 1, 2 tr. řádu).⁹⁰⁹

Konečně třetí složkou je pak právo vyžadovat od orgánů činných v trestním řízení takový postup, aby byl zjištěn skutkový stav, o kterém nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu nezbytném pro rozhodnutí. Právo požadovat od orgánů činných v trestním řízení, aby objasňovaly se stejnou pečlivostí také všechny okolnosti svědčící ve prospěch obviněného a prováděly v tomto směru důkazy, a to i bez návrhu. Tato práva jsou současně i povinností orgánů činných v trestním řízení vyplývající pro orgány činné v trestním řízení zejména ze zásady presumpce nevinny (§ 2 odst. 2 tr. řádu), zásady vyhledávací a zásady materiální pravdy (§ 2 odst. 5 tr. řádu).⁹¹⁰ Skrze tuto složku je jim dále uložena povinnost v každém období řízení jej poučit o právech umožňujících mu plné uplatnění obhajoby. Obhajoba obviněného a jím navrhované důkazy, pokud nejsou zcela bezvýznamné, musí být pečlivě přezkoumány.

Pro úplnost dodejme, že v nauce lze vysledovat i rozlišování čtyřech složek zásady zajištění práva na obhajobu (právo osobní obhajoby, právo zvolit si obhájce, právo účasti

⁹⁰⁹ JELÍNEK, Jiří. Právo obhájce účastnit se vyšetřovacích úkonů v přípravném řízení. In: ZÁHORA, Jozef (ed.) Aktuálně problémy přípravného konania trestného. Praha: Leges, 2014, str. 50 an.

⁹¹⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016, str. 124 an., 143 an., 146an.

obhájce na procesních úkonech, právo požadovat na orgánech činných v trestním řízení objasnění okolností svědčících ve prospěch osoby, proti které se vede řízení, z úřední povinnosti) a jejich spojování pod materiální (právo osobní obhajoby, právo požadovat na orgánech činných v trestním řízení objasnění okolností svědčících ve prospěch osoby, proti které se vede řízení, z úřední povinnosti) či formální obhajobu (právo zvolit si obhájce, právo účasti obhájce na procesních úkonech).⁹¹¹ Domnívám se však, že teoretická členění jsou bez praktického významu. Důležitější je to, že všechny složky práva na obhajobu (obhajoba materiální, obhajoba formální i náležitý postup orgánů činných v trestním řízení) existují paralelně (vedle sebe), v konkrétním případě však mohou být využity současně a tvoří podstatu trestně procesní zásady zajištění práva na obhajobu. Plné uplatnění všech tří (čtyř) složek práva na obhajobu slouží k zabezpečení zákonného a spravedlivého rozhodnutí věci.

Předpokladem zajištění práva na obhajobu je možnost dorozumívat se v trestním řízení prostřednictvím jazyka, který obviněný ovládá. Proto je v ust. § 2 odst. 14 tr. řádu stanoveno, že každý, kdo prohlásí, že neovládá český jazyk, je oprávněn používat před orgány činnými v trestním řízení svého mateřského jazyka nebo jazyka, o kterém uvede, že ho ovládá, což je provedením ústavního požadavku čl. 37 odst. 4 Listiny, který stanoví, že kdo prohlásí, že neovládá jazyk, jímž se vede jednání, má právo na tlumočnicka.⁹¹² Na uvedenou úpravu navazuje ustanovení § 28 tr. řádu o přibrání tlumočnicka. Je-li třeba přetlumočit obsah písemnosti nebo jiného procesního úkonu nebo využije-li obviněný právo uvedené v § 2 odst. 14 tr. řádu, přibere se tlumočnick. Totéž platí, jde-li o ustanovení tlumočnicka osobě, s níž se nelze dorozumět jinak než znakovou řečí (§ 28 odst. 1 tr. řádu). Ustanovení § 28 odst. 2 tr. řádu pak uvádí výčet procesních rozhodnutí, u kterých musí orgány činné v trestním řízení zajistit osobě neovládající český jazyk překlad.⁹¹³ Právo používat mateřského jazyka před orgány činnými v trestním řízení bývá považováno za zásadu týkající se organizace soudnictví, nikoliv za základní zásadu trestního řízení, přesto však rekodifikační práce s touto zásadou i nadále počítají.⁹¹⁴ Smyslem práva na používání mateřského jazyka je zabránit nerovnosti mezi obviněnými procesním který nerozumí jazyku používanému v trestním řízení (češtině), a obviněným, který tímto jazykem

⁹¹¹ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 94 – 95.

⁹¹² Mezinárodní dokumenty uvádí právo na bezplatnou pomoc tlumočnicka pro obviněného jako součást minimálních práv náležejících obviněnému, která jsou nezbytná k reálnému uskutečnění jeho obhajoby - srov. čl. 14 odst. 3 písm. f) MPOPP, čl. 6 odst. 3 písm. e) EÚLP.

⁹¹³ FRYŠTÁK, Marek. Lze v trestním řízení garantovat právo na tlumočení a překlad? In: In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 153 an.

⁹¹⁴ „Každý, kdo prohlásí, že neovládá český jazyk, je oprávněn používat před orgány činnými v trestním řízení svého mateřského jazyka nebo jazyka, o kterém uvede, že jej ovládá“

hovoří a rozumí mu. Jde tedy o zvláštní právo, které má zabránit diskriminaci a náleží k procesním zárukám rovnosti. Pro úplnost uvěďme, že dosah práva na používání mateřského jazyka je širší, neboť toto právo má nejen osoba, proti níž se řízení vede, ale každá osoba (tj. např. i poškozený, zúčastněná osoba, svědek atd.).

Ačkoliv trestní řád ukládá všem orgánům činným v trestním řízení povinnost, aby v každém stadiu trestního řízení poučily toho, proti komu se řízení vede, o právech umožňujících mu plné uplatnění obhajoby a aby mu také poskytly plnou možnost jejich uplatnění (§ 2 odst. 13, § 33 odst. 4 tr. řádu), nestanoví však výslovně, jaké konsekvence bude mít, jestliže orgány činné v trestním řízení obviněného o jeho právech na obhajobu nepoučí nebo sice poučí, ale nikoliv dostatečně. Při odpovědi na tuto otázku bude nutné patrně vycházet z těch ustanovení trestního řádu, která stanoví, jaké důsledky bude mít, jestliže se v průběhu řízení poruší předpis o jeho provádění. V tomto směru lze odkázat na vylučovací normu pro oblast nejzávažnějších vad při dokazování, resp. provádění důkazů podle § 89 odst. 3 tr. řádu, kdy důkaz získaný nezákonným donucením nebo hrozbou takového donucení nesmí být použit v řízení s výjimkou případu, kdy se použije jako důkaz proti osobě, která takového donucení nebo hrozby donucení použila.⁹¹⁵ Jelikož tedy obviněný nesmí být žádným způsobem donucován k výpovědi a k doznání, pak i záměrné nepoučení obviněného o jeho právu nevyprávět nebo nesprávné poučení, že má povinnost vypovídat by bylo nutno hodnotit jako případ nezákonného donucování, a případná výpověď obviněného absolutně neúčinným a v trestním řízení nepoužitelným důkazem. Pokud by nešlo o případ nezákonného donucení, pak je nutné vyjít při řešení důsledků nepoučení nebo nedostatečného (neúplného) poučení obviněného z těch ustanovení trestního řádu, podle nichž podstatná vada řízení, která předcházela rozsudku – zejména, že v takovém řízení byla porušena ustanovení, jimiž se má zabezpečit objasnění věci nebo práva obhajoby – odůvodňují v odvolacím řízení zrušení rozsudku a vrácení věci soudu prvního stupně k novému projednání a rozhodnutí [§ 258 odst. 1 písm. a) tr. řádu, § 259 odst. 1 tr. řádu.]. Závažné porušení práva na obhajobu bude zpravidla důvodem vrácení věci státnímu zástupci k došetření v předběžném projednání obžaloby [§ 188 odst. 1 písm. e) tr. řádu, resp. 314c odst. 1 písm. a) tr. řádu, koná-li řízení samosoudce] nebo důvodem pro zrušení rozsudku soudu prvního stupně v odvolacím řízení [§ 258 odst. 1 písm. a) tr. řádu za užití § 259 odst. 1 tr. řádu]. Nedodržení procesních ustanovení zaručujících obhajobu obviněného, které má povahu podstatných vad řízení, by mohlo být také důvodem

⁹¹⁵ FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 879.

pro podání mimořádných opravných prostředků – dovolání [§ 265b odst. 1 písm. c) tr. řádu] nebo stížnosti pro porušení zákona [§ 266 odst. 1, § 268 odst. 2 tr. řádu].

4. 16. Zásada zajištění práv poškozeného

Podle § 2 odst. 15 tr. řádu orgány činné v trestním řízení jsou povinny v každém období řízení umožnit poškozenému plné uplatnění jeho práv, o kterých je třeba ho podle zákona vhodným způsobem a srozumitelně poučit, aby mohl dosáhnout uspokojení svých nároků; řízení musí vést s potřebnou ohleduplností k poškozenému a při šetření jeho osobnosti. Tato zásada byla s účinností od 1. 8. 2013 zařazena do systému základních zásad trestního řízení zákonem č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Z uvedeného vyplývá, že se jedná o tři propojené povinnosti (požadavky) ze strany orgánů činných v trestním řízení vůči poškozenému, jimiž jsou povinnost v každém období řízení umožnit poškozenému, aby plně uplatnil svoje práva, dále povinnost vhodného a srozumitelného poučení a povinnost akcentovat ohleduplnost a šetření osobnosti poškozeného. Zdůraznění těchto požadavků u poškozeného má však své opodstatnění, reflektující v minulosti do značné míry podceňovanou a mnohdy opomíjenou roli poškozeného v trestním řízení a s tím spojený nedostatečný (okrajový) zájem orgánů činných v trestním řízení o jeho práva.

Zásada zajištění práv poškozeného vymezuje obligatorní a fundamentální rámec pro postup orgánů činných v trestním řízení vůči poškozenému tak, že těmto orgánům zejména stanoví povinnost umožnit, aby poškozený mohl v tomto řízení plně uplatnit všechna svá práva. Toto pravidlo, které zavazuje všechny orgány činné v trestním řízení (policejní orgán, státní zástupce, soud) v relaci k poškozenému, je garantem posílené pozice poškozeného a respektování jeho práv v celém trestním řízení o trestném činu, v důsledku něhož u poškozeného došlo (tj. v příčinné souvislosti) k ublížení na zdraví, způsobení majetkové škody nebo nemajetkové újmy poškozenému, anebo na jehož úkor se pachatel obohatil. Z tohoto důvodu a ve smyslu tohoto ustanovení pak musí všechny orgány činné v trestním řízení v každém období trestního řízení tak, aby zajistily umožnění plného uplatnění všech práv, které poškozenému zákon přiznává.

Zásada zajištění práv poškozeného dále stanoví orgánům činným v trestním řízení povinnost poškozeného o jeho právech vhodným způsobem a srozumitelně poučit. Tento požadavek se zdá být poměrně logický, neboť aby poškozený mohl plně využít všech zákonem mu přiznaných práv, a aby mohl dosáhnout uspokojení svých nároků, je nezbytná jeho znalost těchto práv a oprávnění, jakož i vědomost o tom, v jakém stadiu trestního řízení, či do jaké doby, v jakém rozsahu a za jakých okolností tato práva je oprávněn uplatňovat a realizovat. Je

tedy stanovená obecná poučovací povinnost, která je dále rozvedena v § 46 tr. řádu. Jedná se o zakotvení zákonné obecné poučovací povinnosti, již plní orgány činné v trestním řízení ve vztahu k poškozenému, a to v jakékoli fázi trestního řízení, kdy v rámci přípravného řízení tato povinnost dopadá na policejní orgán a státního zástupce, zatímco v řízení před soudem její splnění zajišťuje předseda senátu či samosoudce. S touto obecnou poučovací povinností je spojen i způsob, jakým se tak má stát, neboť takové poučení musí být provedeno vhodným způsobem a srozumitelně, a to v závislosti na projednávaném případě. Je sice pravdou, že důraz na vhodnou a srozumitelnou formulaci poučení a vyjádření práv poškozeného má význam pro každého poškozeného, který zpravidla bývá v důsledku spáchaného trestného činu psychicky rozrušený, dezorientovaný nebo jinak postižený, na straně však nepochybné, že vhodná volba způsobu poučení a jeho srozumitelnost bude nabývat na významu zejména u některých kategorií osob (např. děti, staří lidé, osoby stížené psychickou chorobou), jejichž orientace ve všech souvislostech trestního řízení bude významně limitována.

Vymezením (účelem) této zásady je nejenom zdůrazněno postavení poškozeného v trestním řízení, ale projevuje se v ní i snaha o vyvážení (resp. přiblížení se) postavení poškozeného ve vztahu k obviněnému a jeho právu na obhajobu. Podobně jako v případě toho, proti komu se trestní řízení vede (§ 2 odst. 13 tr. řádu), jsou orgány činné v trestním řízení povinny v každém období řízení poskytnout poučení o právech a umožnit jejich uplatnění také poškozenému. V daném případě trestní řád navíc, jak již bylo uvedeno, upřesňuje, že toto poučení má proběhnout vhodným způsobem a srozumitelně, přičemž je třeba umožnit plné uplatnění práv. Nelze se nicméně domnívat, že by zde byl v daném směru nastaven nějaký dvojitý standard, neboť není žádný důvod, proč by i v případě práva na obhajobu (§ 2 odst. 13 tr. řádu), mělo být její poučení jiné než srozumitelné a provedené vhodným způsobem, resp. proč by uplatnění jejích práv mělo být jiné než plné. V této souvislosti také nezbytné uvést, že trestní řízení může být pro poškozeného nejen určitou mírou satisfakce, ale nezřídka také může být traumatizujícím zážitkem spojeným s nutností znovu určitým způsobem prožívat příkoří, kterému byl trestným činem vystaven (tzv. sekundární viktimizace). Účelem této zásady je tedy dále ochrana oběti před prohlubováním primární újmy, sekundární a opakovanou viktimizací.

4. 16. 1 Procesní práva poškozeného

Jednou z otázek, které se často kladou zejména mezi akademiky, je otázka, zda procesní práva poškozeného v trestním řízení jsou dostatečná, zda by neměla být dále rozšiřována až na úroveň rovnocennou s právy obviněného. Tyto otázky byly vyvolány skutečností, že novely trestního řádu, zejména ty, které byly přijímány v prvních letech po roce 1989, rozšiřovaly, zesilovaly a

prohlubovaly spíše procesní práva obviněného, ale buď vůbec, anebo jen ve velmi malé míře pamatovaly na poškozeného a jeho procesní práva. Tento postup nebyl správný, protože poškozený je osobou, která je trestným činem nejvíce dotčena. Ochrana osoby poškozené trestným činem je stejně důležitá jako ochrana osoby, proti které se vede trestní řízení.⁹¹⁶ Jelínek v minulosti konstatoval, že procesní postavení poškozeného a obviněného jako stran s protichůdnými zájmy je krajně nevyvážené ve prospěch obviněného, což doložil i konkrétními příklady.⁹¹⁷ Vlivem poznatků viktimologie a pod silicím tlakem veřejného mínění a organizací kladoucích si za cíl zlepšit postavení obětí se ve světě i u nás postupně reformovaly procesní předpisy. Jedním z důležitých rysů, které charakterizují vývoj českého trestního práva v posledních letech a desetiletích, je proto výrazné posilování práv poškozeného, resp. oběti trestného činu v rámci trestního řízení,⁹¹⁸ kdy postupně došlo k „vyrovnávání“ původně procesně nevyváženého rozsahu procesních práv poškozeného a obviněného.

Trestní řád přiznává poškozenému poměrně široká procesní práva, kdy většina z nich náleží každému, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda, nemajetková újma nebo na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil (§ 43 odst. 1 tr. řádu), nicméně některá práva má toliko ten poškozený, který proti obviněnému uplatnil nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení (§ 43 odst. 3 tr. řízení). Tak předně má poškozený právo být poučen o svých právech, kdy orgány činné v trestním řízení jsou povinny poškozeného o jeho právech poučit a poskytnout mu plnou možnost k jejich uplatnění (§ 2 odst. 15 tr. řádu, § 46 tr. řádu, § 45 odst. 1 ZSM), přičemž vedle této obecné poučovací povinnosti obsahuje trestní řád také zvláštních poučovacích povinností.⁹¹⁹ Poškozený má, stejně jako obviněný, právo používat svého mateřského jazyka

⁹¹⁶ Stejně tak ochrana osobnosti v trestním řízení znamená nejen ochranu osobnosti obviněného, ale i poškozeného.

⁹¹⁷ Srov. JELÍNEK, Jiří. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998, str. 58 a násl.

⁹¹⁸ Masivní rozšíření práv poškozeného v trestním řízení přinesl zák. č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, s dělenou účinností od 1. 4. 2013, respektive od 1. 8. 2013. Připomenout lze též novelu trestního řádu z roku 2011 (zák. č. 181/2011 Sb., účinný od 1. 7. 2011), která umožnila, aby předmětem nároku poškozeného nebyla jen náhrada škody, ale nově i náhrada nemajetkové újmy a bezdůvodného obohacení. Tím vlastně přiblížila postavení poškozeného v trestním řízení postavení žalobce v civilním řízení. Umožnila také použít peněžitou záruku za vazbu k uspokojení nároku poškozeného. JELÍNEK, Jiří a kol. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2014; BERANOVÁ, Andrea. Úvahy nad právní úpravou adhezního řízení de lege ferenda. *Trestněprávní revue*, 2016, č. 10, str. 221n.; BERKOVÁ, Ivona. Uspokojení nároku poškozeného v trestním řízení, a to zejména ve vztahu k zajištěnému a odčerpanému majetku. *Trestněprávní revue*, 2017, č. 6, str. 139n.

⁹¹⁹ Tak např. poškozeného je třeba poučit o možnosti navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit v penězích škodu nebo nemajetkovou újmu, jež byla poškozenému trestným činem způsobena, nebo vydat bezdůvodné obohacení, které obžalovaný na jeho úkor trestným činem získal (§ 43 odst. 3 tr. řádu), přičemž pokud poškozený takový návrh v přípravném řízení neučinil, je potřeba, aby ho soud spolu s doručením opisu obžaloby o tomto právu poučil (§ 196 odst. 1 tr. řádu). Zvláštní poučovací povinnost platí i ve vztahu k dohodě o vině a trestu (§ 43 odst. 3, § 46 a § 175a odst. 2 tr. řádu) nebo k narovnání (§ 310 odst. 2 tr. řádu).

(§ 2 odst. 14, § 28 odst. 1 tr. řádu), dále na přítomnost důvěrníka (§ 21 ZOTČ, § 50 odst. 1 a § 201 odst. 2 tr. řádu). Poškozený, který je současně obětí trestného činu, má právo učinit ústně nebo písemné prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na jeho dosavadní život (§ 22 ZOTČ), přičemž písemné prohlášení se provede jako listinný důkaz (§ 43 odst. 4 tr. řádu). Pokud poškozený učinil prohlášení písemně, zůstává mu právo na ústní prohlášení během hlavního líčení (§ 212a tr. řádu).

Dále má právo na zastoupení zmocněncem, kterým může být fyzická nebo právnická osoba (§ 50 odst. 1 tr. řádu), přičemž při hlavním líčení (veřejném zasedání) nemůže být zmocněncem ten, kdo je k němu předvolán jako svědek, znalec nebo tlumočník (§ 50 odst. 2 tr. řádu). Fyzická osoba, která je zmocněncem poškozeného, může být současně důvěrníkem. Takový zmocněnec je oprávněn činit za poškozeného návrhy, podávat žádosti a opravné prostředky. Je také oprávněn zúčastnit se všech úkonů, kterých se může zúčastnit poškozený (§ 51 odst. 1 tr. řádu), již od zahájení trestního stíhání může být přítomen při vyšetřovacích úkonech, jimiž se mají objasnit skutečnosti důležité pro uplatnění práv poškozeného, a jejich výsledek může být použit jako důkaz v řízení před soudem a obviněnému i jiným vyslychaným osobám má právo klást otázky (§ 51 odst. 2 tr. řádu).

Poškozený má také právo žádat o bezplatnou právní pomoc. Osvědčí-li poškozený, který je zvláště zranitelnou obětí, nebo kterému byla způsobena úmyslným trestným činem těžká újma na zdraví, nebo který je pozůstalým po oběti, jíž byla trestným činem způsobena smrt, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé přibráním zmocněnce, může podat návrh na přiznání právní pomoci poskytované zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu (§ 51a odst. 1 tr. řádu), přičemž poškozený, který je mladší než osmnáct let, o to může žádat bez dalšího (srov. § 51a odst. 2 tr. řádu). Pokud soud rozhodně o návrhu na přiznání právní pomoci kladně, a poškozený si sám zmocněnce nezvolí, ustanoví mu soud jako zmocněnce advokáta, kdy náklady vzniklé s jeho přibráním hradí stát (§ 51a odst. 4 tr. řádu). Poškozený, který má nárok na ustanovení zmocněnce (51a tr. řádu), může žádat, aby předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce rozhodl o tom, že stát ponese náklady na znalecký posudek, který poškozený vyžádá, přičemž žádosti nelze vyhovět, pokud takový důkaz není pro objasnění věci zřejmě potřebný nebo pokud stejný úkon k prokázání téže skutečnosti si již vyžádaly orgány činné v trestním řízení (srov. § 151a odst. 1 tr. řádu).

Důležité je právo udělit souhlas s trestním stíháním (§ 163 odst. 1, § 163a tr. řádu). Trestní stíhání pro taxativně vyjmenované trestné činy v § 163 odst. 1 tr. řádu proti tomu, kdo je ve vztahu k poškozenému příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojitel, osvojenec, manžel, partner nebo druh anebo jiná osoba v poměru rodinném nebo obdobném, jejíž újmu by

poškozený právem pocíťoval jako újmu vlastní, lze zahájit a v již zahájeném trestním stíhání pokračovat toliko se souhlasem poškozeného, přičemž takový souhlas může poškozený svým výslovným prohlášením vzít zpět až do doby, než se odvolací soud odebere k závěrečné poradě. Současně platí, že výslovně odepřený souhlas nelze znovu udělit. Souhlasu poškozeného s trestním stíháním pro trestné činy uvedené v § 163 odst. 1 tr. řádu však není třeba, pokud byla takovým činem způsobena smrt, poškozený není schopen dát souhlas, poškozeným je osoba mladší 15 let, nebo z okolností je zřejmé, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhrůžkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností (srov. § 163a odst. 1 tr. řádu). Dále má právo vyslovit souhlas s narovnáním (§ 309 odst. 1 tr. řádu). Poškozený má také podle § 65 odst. 1 tr. řádu právo nahlížet do spisů, a to s výjimkou protokolu o hlasování a osobních údajů svědka dle § 55 odst. 2 tr. řádu, činit si z nich výpisky a poznámky a pořizovat si na své náklady kopie spisového materiálu. Poškozený má dále právo během přípravného řízení žádat, aby byly odstraněny průtahy v řízení nebo závady v postupu policejního orgánu a státního zástupce. Takovou žádost je státní zástupce povinen neprodleně vyřídit, kdy o výsledku přezkoumání musí být poškozený vyrozuměn (§ 157a tr. řádu). Dále má poškozený právo na uplatnění soukromoprávního nároku (§ 43 odst. 3 tr. řádu). Poškozený má právo účastnit se projednávání věci, konkrétně sjednávání dohody o vině a trestu, hlavního líčení a veřejného zasedání o schválení dohody o vině a trestu nebo o odvolání, přičemž, aby měl faktickou možnost zúčastnit se těchto jednání, mají orgány činné v trestním řízení povinnost ho vyrozumět o době a místě konání, a to tak, aby mu byla zachována alespoň třídní lhůta k přípravě (srov. § 198 odst. 1, 2, § 233 odst. 1, 2 tr. řádu); právo podílet se na dokazování, kdy je oprávněn činit návrhy na doplnění dokazování (§ 43 odst. 1, § 215 odst. 4 tr. řádu), přičemž v souladu s § 89 odst. 2 tr. řádu má poškozený právo důkaz vyhledat, předložit, nebo jeho provedení navrhnout, kdy oproti obviněnému a státnímu zástupci však nemůže důkaz provést (§ 2 odst. 5, 215 odst. 2 tr. řádu a contrario). Poškozený se na zjišťování skutkového stavu (§ 2 odst. 5 tr. řádu) podílí také tím, že během hlavního líčení je ovšem se souhlasem předsedy senátu oprávněn klást vyslychaným osobám otázky, a to zpravidla tehdy, pokud předseda senátu své dotazy skončil a když už nemají otázek členové senátu (§ 215 odst. 1 tr. řádu). Po skončení dokazování má právo pronést svoji závěrečnou řeč (§ 216 odst. 2 tr. řádu), po provedení důkazů ve veřejném zasedání o odvolání má možnost učinit konečný návrh (srov. § 235 odst. 3 § 238 tr. řádu) a má také právo ve veřejném zasedání o schválení dohody o vině a trestu se k věci vyjádřit (§ 314q odst. 4 tr. řádu).

Poškozený má právo na oznámení o podání obžaloby (§ 176 odst. 1, § 196 odst. 1 tr. řádu) a právo na oznámení usnesení o předběžném opatření (§ 88n odst. 4 tr. řádu), o odložení

věci (§ 159a odst. 6 tr. řádu, § 179c odst. 4 tr. řádu), o zahájení trestního stíhání (§ 160 odst. 2 tr. řádu), o přerušení trestního stíhání (§ 173 odst. 3 tr. řádu), o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání (§ 179g odst. 7 tr. řádu), o podmíněném zastavení trestního stíhání (§ 307 odst. 7 tr. řádu), o schválení narovnání (§ 309 odst. 2 tr. řádu), o odstoupení od trestního stíhání (§ 70 odst. 4 ZSM), o postoupení věci jinému orgánu (§ 171 odst. 2 tr. řádu), o zastavení trestního stíhání (§ 172 odst. 3 tr. řádu) a oznámení obžaloby (§ 196 odst. 1 tr. řádu), přičemž má, s výjimkou usnesení o zahájení trestního stíhání a o přerušení trestního stíhání, právo podat stížnost proti takovým usnesením. Poškozený se může svým výslovným prohlášením sděleným orgánu činnému v trestním řízení vzdát procesních práv (§ 43 odst. 5 tr. řádu), a to buď všech, nebo pouze některých. Takové prohlášení může vzít zpět, a tedy začít procesní práva vykonávat, pokud to bude s ohledem na stav řízení ještě přicházet v úvahu a poškozený tuto změnu příslušnému orgánu činnému v trestním řízení sdělí. I když se poškozený procesních práv nevzdá, nemusí je fakticky vykonávat.

Poškozený, který uplatnil nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení má vedle výše naznačených práv také možnost žádat o bezplatnou právní pomoc. Osvědčí-li poškozený, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé přibráním zmocněnce, může podat návrh na přiznání právní pomoci poskytované zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu. Soud je povinen tomuto návrhu vyhovět, pokud vzhledem k povaze a výši uplatňované náhrady škody či nemajetkové újmy nebo vzhledem k povaze a rozsahu bezdůvodného obohacení není zastoupení zmocněncem zjevně nadbytečné. Pokud soud přizná nárok na právní pomoc, a poškozený si sám zmocněnce nezvolí, budeme mu ustanoven zmocněnec z řad advokátů, přičemž náklady vzniklé s jeho přibráním hradí stát (§ 51a odst. 1, 4 tr. řádu). Takový poškozený má také právo na prostudování spisů. Uzná-li policejní orgán vyšetřování za skončené a jeho výsledky za postačující k podání obžaloby, umožní poškozenému v přiměřené době prostudovat spisy a učinit návrhy na doplnění vyšetřování, přičemž na tuto možnost je nutno poškozeného upozornit nejméně tři dny předem (§ 166 odst. 1 tr. řádu).

Jako další lze uvést právo podat návrh na zajištění nároku (§ 47, 47a tr. řádu) a právo na uspokojení nároku z peněžité záruky (§ 73a odst. 7, 8 tr. řádu). Dále má právo na postup podle § 206 odst. 2 tr. řádu. Platí, že ve vyrozměnění o hlavním líčení je třeba poškozeného upozornit, že pokud se nedostaví se k hlavnímu líčení, bude se o jeho soukromoprávním nároku rozhodovat na podkladě jeho vlastních návrhů, jsou-li už obsaženy ve spise nebo dojdou-li soudu dříve, než bude přikročeno k dokazování (§ 198 odst. 2 tr. řádu). Pokud se poškozený k hlavnímu líčení nedostaví a je-li jeho návrh obsažen ve spise, předseda senátu ho podle § 206

odst. 2 tr. řádu přečte. Právo na oznámení rozhodnutí v podobě má práva na doručení opisu rozsudku (§ 130 odst. 1 tr. řádu), trestního příkazu (§ 314f odst. 2 tr. řádu), a dohody o vině a trestu (§ 175a odst. 7 tr. řádu). Pokud byl poškozenému alespoň zčásti přiznán jeho nárok, je odsouzený, jemuž byla povinnost k reparaci uložena, povinen nahradit poškozenému také náklady potřebné k účelnému uplatnění takového nároku, a to včetně nákladů vzniklých přibráním zmocněnce (§ 154 odst. 1 tr. řádu). V případě, že by takový nárok nebyl přiznán ani zčásti, má poškozený právo navrhnout, aby soud uložil odsouzenému povinnost uhradit náklady související s jeho účastí v trestním řízení. Soud návrhu vyhoví, pokud tomu nebrání povaha věci a okolnosti případu, zejména spoluzavinění poškozeného. Nejde-li o úmyslný trestný čin, je soud oprávněn náhradu nákladů z důvodů zvláštního zřetele hodných přiměřeně snížit. Přitom by měl vzít do úvahy zejména povahu trestného činu, osobní a majetkové poměry poškozeného a odsouzeného (§ 154 odst. 2 tr. řádu). Poškozený, který uplatnil nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, může svým odvoláním napadnout odvoláním rozsudek pro nesprávnost výroku o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení, nebo proto, že takový výrok učiněn nebyl, jakož i pro porušení ustanovení o řízení předcházejícím rozsudku, jestliže toto porušení mohlo způsobit, že výrok je nesprávný nebo že chybí (§ 246 odst. 1, 2 tr. řádu). Proti usnesení soudu, jímž byla povolena obnova řízení ve výroku o přiznaném nároku, je poškozený oprávněn podat stížnost (§ 141 odst. 2, § 142 odst. 1, § 286 odst. 3 tr. řádu).

4. 16. 2. Procesní práva poškozeného de lege ferenda

Jak bylo naznačeno výše, tak poškozený disponuje poměrně rozsáhlým rozsahem procesních práv. Navíc zákon o obětech trestných činů přispěl ke zlepšení postavení oběti, které byla přiznána nová práva, a je na ni brán větší ohled, oběť nepochybně může v trestním řízení vystupovat aktivněji. Legislativní úpravy posílily a rozšířily práva poškozeného, věnovaly pozornost oběti trestného činu, zavedly moderní instituty do českého trestního procesu. K postavení poškozeného a další extenzi jeho procesních práv je však třeba uvést, že rozsah procesních práv poškozeného v trestním řízení je třeba odvozovat také od smyslu kontinentálního trestního řízení a od trestně-procesního vztahu, který realizuje trestně-právní vztah. Jde také o to, že charakteristickým rysem inkvizičně-obžalovacího (kontinentálního) procesu je veřejnoprávní vnímání trestního práva, kde zájem na vyšetření trestných činů a potrestání pachatelů je veřejným zájmem, ve kterém se odráží systémová důvěra ve státní orgány, a cílem je zde především ochrana práv společnosti. Poskytnutí širokých procesních

oprávnění poškozenému až na úroveň „srovnatelnou“ s obviněným povede ke zvýšení formální náročnosti procesu a k jeho zpomalení.

Tím není řečeno, že současnou právní úpravu postavení poškozeného a rozhodování o náhradě škody v trestním řízení není možné dále zušlechťovat. Část nauky dlouhodobě volá po dílčích úpravách v oblasti poškozeného a jeho postavení. Jsou jimi zejména zpřesnění definice poškozeného v trestním řádu, neboť pozitivní definice v § 43 odst. 1 tr. řádu neodpovídá soukromému právu, je nepřesná a dublující, přičemž je současně nezbytné upravit postup při negativním vymezení poškozeného (§ 43 odst. 2 tr. řádu).

Problematickým institutem je také institut trestního stíhání se souhlasem poškozeného (§ 163, § 163a tr. řádu), jako jedna z četných výjimek ze zásady oficiality (§ 2 odst. 4 tr. řádu) a zásady legality (§ 2 odst. 3 tr. řádu), u kterého se jako problematické jeví jak stanovení okruhu trestných činů, ohledně kterých může poškozený vyjádřit souhlas nebo nesouhlas s trestním stíháním, tak i zjednodušeně řečeno „příbuzenský poměr“ mezi pachatelem a poškozeným jako podmínka možnosti poškozeného vyjádřit souhlas či nesouhlas s trestním stíháním.⁹²⁰ V souvislosti s úpravou institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného pak vyvstávají úvahy o případném zavedení soukromé žaloby,⁹²¹ případně tzv. subsidiární žaloby.⁹²² Základním argumentem proti soukromé žalobě zůstává námitka, že počet trestných činů, u kterých by bylo funkční uvažovat o zavedení soukromé žaloby je příliš nízký a prakticky jde jen o trestný čin pomluvy podle § 184 tr. zákoníku, u které je navíc otázkou, zda vůbec patří do trestního práva. Část nauky se vyslovuje pro subsidiární žalobu, část ji odmítá. Rekodifikační práce ani s jedním z těchto institutů nepočítají.

Jelínek uvádí, že z hlediska posílení pozice poškozeného v trestním řízení by bylo vhodné umožnit mu provedení důkazu, zejména výslechu svědka, pakliže o to požádá. Poškozený by tedy měl být zařazen do výčtu subjektů řízení, které mohou o provedení důkazu ve smyslu § 215 odst. 2 tr. řádu žádat.⁹²³ Budoucí právní úprava by měla poškozenému umožnit v širší míře podávat opravné prostředky proti rozhodnutím učiněným v trestním řízení. Poškozený, který je subjektem adhezního řízení, může podat odvolání proti odsuzujícímu

⁹²⁰ JELÍNEK, Jiří. Jak dál s trestním stíháním se souhlasem poškozeného. *Kriminalistika*, 2017, č. 1, str. 3-11.

⁹²¹ S tomu srov. GRIVNA, Tomáš. Soukromá žaloba v trestním řízení. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 12;

ŠABATA, Karel, RŮŽIČKA, Miroslav. Soukromá žaloba – ano či ne? *Státní zastupitelství*, 2009, č. 3.

TIBITANZLOVÁ, Alena. Kritika soukromé žaloby v trestním řízení. *Trestněprávní revue*. 2015, č. 9.

⁹²² ŠRAMEL, Bystrík. Subsidiární žaloba a možnosti jej využitia v slovenskom trestnom konaní. *Justičná revue*, 2013, č. 6-7.

ŠRAMEL, Bystrík. Privatizácia trestného konania: cui bono? *Bulletin slovenskej advokácie*. 2013, č. 6. MULÁK, Jiří. Subsidiární žaloba v trestním řízení In: *Naděje právní vědy 2017. Právní věda v praxi*, Plzeň: ZČU, 2017, str. 250.

⁹²³ JELÍNEK, Jiří. Dokazování z hlediska budoucí právní úpravy českého trestního řádu. In: JELÍNEK, Jiří a kol. *Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces*. Praha: Leges, 2018, str. 25.

rozsudku soudu prvního stupně, nicméně jeho odvolací právo je zúženo pouze na možnost napadnout výrok o náhradě škody, nebo že tento výrok učiněn nebyl, případně na vady řízení, které mohly způsobit, že výrok o náhradě škody je nesprávný, nebo že zcela chybí [§ 246 odst. 1 písm. d), odst. 2 tr. řádu] a současně nemá poškozený právo podat odpor proti trestnímu příkazu. *De lege ferenda* je tedy navrhováno, aby poškozený mohl napadnout odvoláním také výrok, který se ho přímo dotýká, a to výrok o vině a o trestu, což je odůvodňováno tím, že výrok o vině je výchozím kritériem pro vyslovení výroku o náhradě škody a současně, aby mohl podávat řádný opravný prostředek, tj. odpor proti trestnímu příkazu. Také zákon o obětech trestných činů není bez vad.⁹²⁴

⁹²⁴ JELÍNEK, Jiří, PELC, Vladimír. Zákon o obětech trestných činů – jeho nedostatky a možnosti řešení. Bulletin advokacie, 2015, č. 11.

4. 17. Zásada kontradiktornosti

4. 17. 1. Úvod

Jednou ze základních zásad trestního řízení je zásada kontradiktornosti. Kontradiktornost řízení je pojem vytyčený rozhodovací praxí ESLP a je nedílnou součástí tzv. *fair trial* podle čl. 6 EÚLP, avšak v textu tohoto dokumentu pojem kontradiktornost nenalezneme. V tomto kontextu je vhodné nejprve objasnit obsah zásady kontradiktornosti v trestním řízení, neboť prvky této zásady v kontinentálním řízení lze spatřovat již na konci 19. století ve francouzském trestním řádu (*loi Constans* – 1897), kde se právní úprava dotýkala práva obviněného na obhájce a práva obhájce klást dotazy k prováděným důkazům.

4. 17. 2. Pojmové vymezení

Kontradiktornost v tom nejobecnějším smyslu slova bývá v nauce označována za pravidlo přirozeného práva ovládající každé soudní řízení,⁹²⁵ z čehož logicky plyne označení principu kontradiktornosti⁹²⁶ za jeden z fundamentálních a imanentních principů soudního procesu vůbec, resp. za jednu z „*hlavních záruk soudního řízení*.“⁹²⁷ Své historické kořeny má v klasické zásadě „*audiatur et altera pars*“. Podle Repíka bez tohoto principu „*vůbec nelze mluvit o procesu, když podstatou procesu je konfrontace dvou stran, z nichž každá musí mít možnost vyjádřit se, popírat návrhy, argumenty a důkazy druhé strany a předkládat vlastní*.“⁹²⁸ Pakliže vyjdeme z těchto tezí, můžeme kontradiktornost označit za pojmový znak moderního soudního procesu jakožto typizovaného a právně formalizovaného způsobu řešení sociálních, resp. právních konfliktů, přičemž není rozhodně na místě jej asociovat s určitou právní kulturou nebo systémem, např. se systémem *common law*.⁹²⁹

Princip kontradiktornosti je dále možno označit za přímý výraz diskurzivity v procesní oblasti, neboť je založen na myšlence, že sporné skutečnosti se během řízení prezentují ve formě polemiky (kontradikce). To znamená, že všechna fakta musí být podrobena debatě, oba účastníci mají možnost vyjadřovat se k nim a právě z tohoto střetu protichůdných názorů postupně vyplývá pravdivý obraz sporné skutečnosti. V tomto pojetí mají strany přímý vliv na tvorbu výsledného rozhodnutí, které tak přestává být pouze jednostranným aktem soudce, ale je dynamicky vytvářeno procesem vznášení argumentů účastníků řízení. Nezbytným předpokladem kontradiktornosti řízení je rovné postavení obou procesních stran, které tak mají

⁹²⁵ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 147

⁹²⁶ Německy „Grundsatz des kontradiktorischen Verfahrens“, francouzsky „*le principe du contradictoire*“, anglicky „*the right to adversarial proceedings*“ či „*the principle of proceedings which are contradictoire*“.

⁹²⁷ Rozhodnutí ESLP Feldbrugge proti Nizozemí ze dne 29. 5. 1986, stížnost č. 8562/79.

⁹²⁸ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 147

⁹²⁹ Rozhodnutí ESLP Brandstetter proti Rakousku ze dne 28. 8. 1991, stížnosti č. 11170/84, 12876/87, 13468/87.

stejnou možnost hájit svá stanoviska před nestranným soudem. Právě procesní rovnost je nejlepším garantem, že se soudci podaří objasnit co nejlépe skutkový stav a poskytnout co nejvhodnější interpretaci relevantního práva. Rovnost účastníků řízení je založena na premise, že zacházet s lidmi spravedlivě znamená zacházet se všemi stejně a neposkytovat jedné ze stran jakékoliv neospravedlnitelné výhody. Procesní strany totiž nejsou pouhými objekty, ale naopak mají možnost aktivně se účastnit na tvorbě výsledného rozhodnutí. Rozhodování soudu tak sice zůstává autoritativní, pozbývá však svého autoritářského charakteru tím, že soud neumlčuje procesní strany a nezůstává uzavřen do svého pojetí práva, ale naopak bere v úvahu všechny jejich vznesené argumenty, propůjčuje svému rozhodnutí potřebnou legitimitu, která se nezakládá pouze na soudcovské autoritě, ale navíc je podpořena racionalitou soudního rozhodnutí a jeho odůvodnění. Bylo již naznačeno, že kontradiktornost řízení je jedním ze základních předpokladů existence práva na spravedlivý proces. Ve své podstatě znamená, že obě procesní strany mají právo seznámit se se všemi důkazy či vyjádřeními, které budou mít vliv na rozhodnutí ve věci,⁹³⁰ a to bez ohledu na to, zda je soudu předložila protistrana, nebo zda se k soudu dostaly jinou cestou, např. proto, že si je vyžádal sám soud.⁹³¹

4. 17. 3. Kontradiktornost v trestním řízení

Kontradiktornost trestního řízení je v poslední době hojně diskutovanou problematikou, která je však podmíněna odlišnými pohledy odborné veřejnosti (nauky i aplikační praxe) nejen na možnosti interpretace jednotlivých procesních institutů ve spojení s touto zásadou, ale i na aplikační problémy při snaze (zejména obhajoby) uplatnit prvky kontradiktornosti při úkonech trestního řízení. Kontradiktornost trestního řízení a její uplatňování patří mezi důležité otázky dlouhodobě uvažované reformy trestního práva procesního. Konsensus však nepanuje ve stanovení základní koncepce českého trestního procesu, z čehož pramení mnohá nedorozumění.⁹³² Zásada kontradiktornosti, resp. požadavek na posílení prvků kontradiktornosti, se objevuje v české právní teorii poměrně pravidelně od devadesátých let. Od této doby lze vysledovat jak domácí,⁹³³ tak i unijní⁹³⁴ legislativní snahy, které měly za cíl posílit kontradiktorní prvky trestního řízení, avšak podle některých nevedly k žádoucím

⁹³⁰ Rozhodnutí ESLP Brandstetter proti Rakousku ze dne 28. 8. 1991, stížnosti č. 11170/84, 12876/87, 13468/87, nebo Mantovanelli proti Francii ze dne 18. 3. 1997, stížnost č. 21497/93, nebo Milatová a další proti České republice ze dne 21. června 2005, stížnost č. 61811/00.

⁹³¹ Rozhodnutí ESLP Nideröst-Huber proti Švýcarsku ze dne 18. 2. 1997, stížnost č. 18990/91; Krčmář proti České republice ze dne 3. 3. 2000, stížnost č. 35376/97.

⁹³² Například se požaduje, aby budoucí proces byl kontradiktorní ve smyslu zcela sporného řízení, tento požadavek však ze zásady kontradiktornosti nevyplývá, neboť vyplývá z adversárního procesu.

⁹³³ Zejména novely trestního řádu č. 292/1993 Sb. a č. 265/2001 Sb.

⁹³⁴ Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2016/343 ze dne 9. 3. 2016, kterou se posilují některé aspekty presumpce nevinny a právo být přítomen při trestním řízení před soudem.

účinkům, tedy zejména k aktivitě procesních stran.⁹³⁵ Nikdy však nevedly k popření zásady vyhledávací.⁹³⁶

Ačkoliv nachází zásada kontradiktornosti plnému uplatnění v systému *common law*, patří taktéž ke standardu kontinentálního procesu, a to především díky judikatuře ESLP. Tato zásada má v kontinentálním pojetí poněkud jiný rozměr, než jaký má v systému *common law*, kde se kontradiktorností chápé především možnost obhajoby vést výslech a podrobit svědka obžaloby křížovému výslechu. Podle judikatury ESLP je k naplnění podmínky spravedlivého procesu v otázce kontradiktornosti řízení třeba, aby každá strana měla možnost předložit své důkazy a argumenty a též aby měla možnost vyjádřit se k důkazům protistrany. Zejména u svědeckých výpovědí je žádoucí, aby protistrana byla přítomna výslechu (resp. měla možnost být přítomna) a vyjádřila se k obsahu výpovědi.⁹³⁷

Pojmové vymezení kontradiktornosti v právní vědě není jednoznačné, což je dáno zejména absencí legální definice a odlišným pohledem na možnosti jejího uplatnění v základních právních systémech (tj. adversárním a inkvizičním). Tato nejednotnost je také důsledkem rozdílného chápání funkcí této zásady. Emmanuelle Jouanett zdůrazňuje, že právě „*funkce připisované tomuto principu, jsou tím, co ztěžuje jeho chápání a navozuje jeho rozdílné uplatňování v jednotlivých evropských či mezinárodních jurisdikcích (...) funkce principu kontradiktornosti nemusí být nevyhnutelně v protikladu, naopak, mohou být komplementární, ale mohou nás zmást (...) Je však pravdou, že jedna z nich je upřednostňována na úkor druhých, a proto tato nerovnováha se může jevit jako překážka při správném chápání tohoto principu a jeho účinků, protože otázka definování kontradiktornosti je odrazem jeho samotné povahy.*“⁹³⁸ Podle ní můžeme v závislosti na funkcích principu kontradiktornosti rozlišovat jeho tři podoby (jako způsob hledání pravdy; jako právo stran na obhajobu a jako kritérium soudního procesu).⁹³⁹ Pokud jde o první podobu principu kontradiktornosti (*jako způsob hledání pravdy*), je tento princip nutně spojen se zásadami zjištění skutkového stavu bez důvodných pochybností, presumpcí nevin, vyhledávací, rychlosti, hospodárnosti a přiměřenosti. Druhá podoba (*jako právo stran na obhajobu*) je dominantně až výlučně spjata se zásadou práva na obhajobu. Třetí

⁹³⁵ KALVODOVÁ, Věra, HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Dokazování v trestním řízení – právní, kriminologické a kriminalistické aspekty. Brno: Masarykova univerzita, 2015, str. 52 an.

⁹³⁶ ŽILA, Josef. Zásada vyhledávací v trestním řízení (v československém socialistickém právu). Praha: Academia, 1983.

⁹³⁷ KMEC, Jiří. Princip kontradiktornosti jako jeden z aspektů práva na spravedlivý proces. In: Rekodifikace trestního práva procesního (aktuální problémy). Praha: PF UK, 2008, str. 56.

⁹³⁸ JOUANNET, Emmanuelle. Le principe du contradictoire devant les juridictions internationales. Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne; Copyright (c) Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne. [online]. Dostupné z: [http://www.univ-](http://www.univ-paris1.fr/fileadmin/IREDIES/Contributions_en_ligne/E._JOUANNET/Principe_du_contradictoire-Jouannet.pdf)

[paris1.fr/fileadmin/IREDIES/Contributions_en_ligne/E._JOUANNET/Principe_du_contradictoire-Jouannet.pdf](http://www.univ-paris1.fr/fileadmin/IREDIES/Contributions_en_ligne/E._JOUANNET/Principe_du_contradictoire-Jouannet.pdf)
⁹³⁹ Tamtéž.

podoba (*jako kritérium soudního procesu*) je spojena se zásadou rovnosti stran, bezprostřednosti, ústnosti a veřejnosti.⁹⁴⁰

Problém je v tom, že někteří teoretici kontradiktornost spojují výslovně s adversárním modelem trestního řízení, případně ho od něj odvozují, resp. ho s ním dokonce ztotožňují, tj. v modelu, kde kontradiktornost představuje způsob hledání pravdy ve sporu procesních stran (obhajoby a obžaloby) za použití rovných procesních pravidel, kdy rozhodnutí je výsledkem jejich konfrontace. Takové přímočaré ztotožňování kontradiktornosti pouze s adversárním trestním procesem není správné, neboť se s kontradiktorností setkáme v obou základních systémech, neboť postupným vzájemným ovlivňováním a přebíráním trestněprocesních institutů dochází ke sbližování těchto systémů.⁹⁴¹ Také kontinentální proces (původně ryze inkviziční) se totiž vyvinul v určitou kombinaci zásady vyšetřovací a zásady obžalovací (osvícená inkvizice).

Šámal definuje kontradiktorní proces jako „*proces založený na obžalovací zásadě (...), ve kterém strany nejen důkazy navrhují, ale také je opatřují a v řízení před soudem provádějí, včetně výslechu svědků, přičemž protistrana má právo protivýslechu („crossexamination“).* Soudní jednání má charakter sporu (soupeření, kontradikce) mezi žalobcem a obžalovaným (a jeho obhájcem), kteří mají postavení zásadně rovnoprávných procesních stran (zásada rovnosti stran). Úkolem nezávislého a nestranného soudu je pak spor řídit a rozhodnout spornou otázku, zda byl tr. čin obžalovaným spáchán.“⁹⁴² Z takto definovaného kontradiktorního řízení lze vysledovat několik atributů (rovnost stran, jejich důkazní iniciativa a aktivita při provádění důkazů, zásada obžalovací a specifické postavení a úloha nestranného a nezávislého soudu (soudce). Zásada obžalovací i rovnost stran je bezpochyby naplněna již v současném trestním řádu, obdobně je obsažen i rámec pro aktivitu stran při provádění důkazů i jejich důkazní iniciativu. Spornou otázkou zůstává postavení a úloha soudu.⁹⁴³

Co se týče obsahu pojmu kontradiktornost řízení, Fenyk odkazuje na její pojetí v projektu *Corpus Iuris*. Dle této definice je proces kontradiktorní, pokud za respektování zásady rovnosti zbraní definované ESLP, je zajištěno, že strany mají přístup k jakýmkoliv důkazům a poznámkám, které jsou předloženy soudu a které mají vliv na projednání věci a soudní

⁹⁴⁰ OLEJ, Jozef, KOLCUNOVÁ, Marta, KOLCUN, Jozef. Kontradiktornost' v trestnom konaní. Bratislava: C.H. Beck, 2014, str. 49 – 67.

⁹⁴¹ KRISTKOVÁ, Alena. Adverzární, inkviziční a smíšený trestní proces – koncepce a širší souvislosti. Časopis pro právní vědu a praxi, 2013, č. 3, str. 370-379; TOMÁŠEK, Michal. Prorůstání adversárních a inkvizičních prvků při evropeizaci trestního procesu. Právník, 2009, č. 5, str. 467 – 480.

⁹⁴² HENDRYCH, Dušan a kol. Právníký slovník. Praha: C. H. Beck, 2009. In: Beck-online [právní informační systém].

⁹⁴³ MÍČKAL, Martin. Úloha soudce a aktivita stran při provádění výslechu svědka v řízení před soudem. Trestní právo, 2018, č. 1, str. 13 – 20.

rozhodnutí. Jde tedy o vyjádření koncepce rovnosti zbraní (*equality of arms*) založené na právu být informován o všech důkazech nebo okolnostech, které jsou předloženy soudu a které mohou ovlivnit jeho rozhodnutí. Fenyk zároveň zdůrazňuje, že nelze směřovat pojem kontradiktornosti řízení se soubojem stran v trestním řízení tak, jak je to v systému *common law*, a tedy s posilováním sporné povahy trestního řízení. Naopak je třeba tento pojem interpretovat v souvislosti s judikaturou ESLP, dle níž se kontradiktornost řízení dotýká všech okamžiků spravedlivého trestního procesu, všech nástrojů umožňujících rovnou účast obou stran procesu na dokazování a spoluvytváří tak podmínky spravedlivého procesu dle čl. 6 EÚLP.⁹⁴⁴ Na tomto stanovisku (právo na přístup k informacím získaným v trestním řízení protistranou a na reakci na ně), které je dále obecně sdíleno,⁹⁴⁵ setrvává dodnes.⁹⁴⁶

Obdobně Kmec definuje zásadu kontradiktornosti s odkazem na judikaturu ESLP jako možnost obou stran řízení seznámit se se stanovisky a důkazy předloženými soudem s cílem ovlivnit jeho rozhodnutí, ať už tato stanoviska a důkazy předložila protistrana nebo jiný subjekt, od něhož si soud vyjádření nebo důkaz vyžádal, přičemž ruku v ruce se seznámením se s takovými důkazy jde o možnost vyjádřit se k nim.⁹⁴⁷

Obsahová nejednoznačnost je logickým důsledkem různých pohledů na funkce principu kontradiktornosti. Vzhledem k rozhodovací činnosti ESLP nabývá princip kontradiktornosti povahu subjektivního práva na obhajobu, čím je logicky zatlačena jeho druhá základní funkce, tj. hledání materiální pravdy. Neuchopitelnost zásady kontradiktornosti potvrzují i názory slovenské nauky, kdy ji různí autoři spojují s rozdílnými ustanoveními slovenského trestního řádu.⁹⁴⁸

Kontradiktornost řízení zároveň znamená, že se obě procesní strany mohou vyjádřit ke všem důkazům a skutečnostem použitým v řízení současně je popírat.⁹⁴⁹ Oprávnění stran vést diskusi se při tom vztahuje také na důkazy o sporných skutečnostech týkajících se určitého aspektu řízení („*point of procedure*“) ⁹⁵⁰ či právní kvalifikace skutku,⁹⁵¹ který je obviněnému kladen za vinu. Za účelem vedení účinného dialogu s protistranou musejí být obě procesní

⁹⁴⁴ FENYK, Jaroslav (ed.). Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám. Praha: LexisNexis, 2007, str. 16.

⁹⁴⁵ JELÍNEK, Jiří (ed.). Základní zásady trestního řízení: vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, str. 14.

⁹⁴⁶ FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. II. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 223.

⁹⁴⁷ KMEC, Jiří, KOSAŘ, David, KRATOCHVÍL, Jan, BOBEK, Michal. Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 740.

⁹⁴⁸ OLEJ, Jozef, KOLCUNOVÁ, Marta, KOLCUN, Jozef. Kontradiktornosť v trestnom konaní. Bratislava: C.H. Beck, 2014, str. 44 – 45.

⁹⁴⁹ Rozhodnutí ESLP Mantovanelli proti Francii ze dne 18. 3. 1997, stížnost č. 21497/93.

⁹⁵⁰ Rozhodnutí ESLP Kamasinski proti Rakousku ze dne 19. 12. 1989, stížnost č. 9783/82.

⁹⁵¹ Rozhodnutí ESLP Pélissier a Sassi proti Francii ze dne 25. 3. 1999, stížnost č. 25444/94.

strany oprávněny navrhopvat a předkládat důkazy na podporu svých tvrzení. Nedílnou součástí kontradiktorního procesu je rovněž právo být přítomen soudnímu jednání a aktivně se podílet na jeho průběhu.⁹⁵²

4. 17. 4. Evropské souvislosti

Zásada kontradiktornosti a zásada rovnosti zbraní

Efektivnost kontradiktorního řízení pomáhá zajišťovat především zásada rovnosti zbraní („*equality of arms*“), která spočívá v rovnosti prostředků poskytnutých stranám k obhajování vlastní pravdy. Rovnost zbraní tedy vyžaduje, aby každé straně byla poskytnuta náležitá možnost přednést svou věc („*present the case*“) za takových podmínek, kdy jedna strana není v podstatné nevýhodě oproti straně druhé. Drobnější nerovnost, která nemá vliv na spravedlnost procesu jako celku, není v rozporu s článkem 6 EÚLP. Současně platí jako obecné pravidlo, že je na samotných stranách rozhodnout se, zda stanoviska jiných účastníků během řízení jsou natolik důležitá, aby bylo nutno na ně reagovat bez ohledu na to, jaký skutečný vliv na soudce může stanovisko mít.⁹⁵³ Přestože tedy neexistuje žádná vyčerpávající definice týkající se toho, jaké minimální požadavky jsou součástí principu „rovnosti zbraní“, je nutné, aby existovaly dostatečné procesní záruky, které budou přiměřené povaze věci a budou odpovídat tomu, o jakou věc mezi stranami jde. Princip rovnosti zbraní tedy může zahrnovat možnosti jako předložit důkaz, napadnout důkaz protistrany a přednést argumenty v předmětné věci.⁹⁵⁴

Ačkoli rovnost zbraní označuje v podstatě rovnou procesní příležitost přednést svou věc, obvykle se překrývá s požadavkem „kontradiktornosti“, který v souladu se spíše úzkým chápáním podle ESLP zahrnuje přístup k důkazům a vědomost o nich. Není tak na základě konstantní judikatury ESLP jasné, zda jsou tyto principy ve skutečnosti na sobě nezávislé.⁹⁵⁵ S jistotou lze říci, že problematiku nezpřístupnění důkazů obhajobě lze rozebírat jak z hlediska požadavku na kontradiktorní charakter řízení (možnost znát důkazy a podrobit je zkoumání před soudcem), tak z hlediska záruky „rovnosti zbraní“ (možnost znát důkazy a podrobit je zkoumání za rovných podmínek pro obě strany).

V trestním řízení, ve kterém má strana obžaloby řadu pravomocí způsobilých zasáhnout do práv osoby, proti níž se trestní řízení vede (jakož i osob dalších), je posláním zásady rovnosti zbraní poskytnout obviněnému takovou pozici, ve které bude schopen stanout před soudem jako

⁹⁵² Rozhodnutí ESLP Andreescu proti Rumunsku ze dne 8. 6. 2010, stížnost č. 19452/02.

⁹⁵³ Rozhodnutí ESLP Ferreira Alves proti Portugalsku, ze dne 13. 4. 2010, stížnost č. 46436/06, 55676/08.

⁹⁵⁴ Rozhodnutí ESLP H. proti Belgii ze dne 30. 11. 1987, stížnost č. 8950/80.

⁹⁵⁵ Rozhodnutí ESLP Yvon proti Francii ze dne 24. 4. 2003, stížnost č. 44962/98.

rovnocenná strana řízení, nikoliv jen jako pouhý objekt probíhajícího trestního procesu.⁹⁵⁶ Ze zásady rovnosti zbraní a této přirozené nerovnosti stran v trestním řízení, tak vyvěrají kompenzující oprávnění obviněného tzv. *favor defensionis*. Mezi tato oprávnění lze zařadit práva obhajoby v trestním řízení (čl. 6 odst. 3 EÚLP) či právo být považován za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem (čl. 6 odst. 2 EÚLP; čl. 40 odst. 2 LZPS; čl. 48 LZPEU, § 2 odst. 2 tr. řádu).⁹⁵⁷

Rovnost zbraní pochopitelně předpokládá, že obě strany mají stejnou možnost zúčastnit se rozhodování soudu o důležitých otázkách. Vzhledem tomuto požadavku bylo ze zásady kontradiktornosti trestního řízení (ve spojení se zásadou rovnosti zbraní), vyvozeno právo na přítomnost obviněného na jednání soudu.⁹⁵⁸ Zároveň ESLP dovedil existenci práva být slyšen v řízení, v němž je rozhodováno o zákonnosti vazby (§ 73d an. tr. řádu).⁹⁵⁹ ESLP v této souvislosti také judikoval, že může-li se projednávání před soudem zúčastnit pouze jedna ze stran, jde o porušení principu rovnosti zbraní.⁹⁶⁰ Stejný závěr, tedy že přítomnost jen jedné ze stran je porušením zásady rovnosti zbraní, lze samozřejmě vztáhnout i na přítomnost obviněného v hlavním líčení či v odvolacím líčení.⁹⁶¹ Je však připuštěno, aby se obviněný práva na přítomnost při projednávání věci před soudem vzdal, a to za podmínky, že takové vzdání se práva bylo dobrovolné a jednoznačné,⁹⁶² nebo aby za určitých okolností bylo rozhodováno v nepřítomnosti obviněného, jde-li o řízení proti uprchlému.⁹⁶³

Rovnocenná možnost obou procesních stran ovlivňovat průběh řízení se pak nevyčerpává pouhou (ne)přítomností obou stran tak, aby žádná z nich nebyla vůči druhé znevýhodněna. Platí, že obě procesní strany musejí mít stejnou možnost vyjadřovat se ke všem skutečnostem, které jsou způsobilé ovlivnit rozhodnutí ve věci.⁹⁶⁴ Z toho vyplývá především právo obviněného být seznámen s důkazy, které shromáždila obžaloba,⁹⁶⁵ čemuž je dle ESLP potom komplementární povinnost orgánů činných v trestním řízení seznámit obviněného se všemi důkazy, které byly získány, jak v jeho neprospěch, tak i v jeho prospěch.⁹⁶⁶ Ve státech

⁹⁵⁶ ŠÁMAL, Pavel. Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému. Praha: ASPI, 1999, str. 38.

⁹⁵⁷ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 145.

⁹⁵⁸ Rozhodnutí ESLP Colozza proti Itálii ze dne 12. 2. 1985, stížnost č. 9024/80.

⁹⁵⁹ Rozhodnutí ESLP Winterwerp proti Nizozemí ze dne 24. 10. 1979, stížnost č. 6301/73 nebo Sanchez-Reisse proti Švýcarsku ze dne 21. 10. 1986, stížnost č. 9862/82.

⁹⁶⁰ ESLP Sanchez-Reisse proti Švýcarsku ze dne 21. 10. 1986, stížnost č. 9862/82 nebo Wesolowski proti Polsku ze dne 22. 6. 2004, stížnost č. 29687, Kampanis proti Řecku ze dne 13. 7. 1995, stížnost č. 17977/91.

⁹⁶¹ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 145.

⁹⁶² Tamtéž, str. 150.

⁹⁶³ Tamtéž, str. 151.

⁹⁶⁴ Rozhodnutí ESLP Mantovanelli proti Francii ze dne 18. 3. 1997, stížnost č. 21497/93.

⁹⁶⁵ Tamtéž.

⁹⁶⁶ Rozhodnutí ESLP Edwards proti Spojenému království ze dne 16. 12. 1992, stížnost č. 13071/87.

kontinentu, kde platí obecná povinnost orgánů činných v trestním řízení vyhledávat důkazy v neprospěch i ve prospěch obviněného a v řízení je použit, je realizace tohoto práva usnadněna již charakteristikou těchto orgánů, coby orgánů zastupujících veřejný zájem spočívající, jak v potrestání skutečného pachatele, tak i ve zproštění obvinění osoby, jejíž vina nebyla dostatečným způsobem prokázána.

Obviněnému, který je současně oprávněn být zastoupen obhájcem již v průběhu přípravného řízení, musí být umožněn přístup k vyšetřovacímu spisu, eventuálně ke všem dalším písemnostem, které byly získány během vyšetřování a které mohou mít vliv na posuzování viny obviněného.⁹⁶⁷ Skrze tuto možnost obviněný získává přístup k důkazům, jak proti sobě, tak ve svůj prospěch. Naopak v systému *common law* založeném na aktivitě (skutečném souboji) obou stran předkládajících důkazy na podporu svých tvrzení byla za tímto účelem vytvořena zvláštní povinnost vyšetřujících orgánů seznámit obviněného i s těmi důkazy, které obžaloba sama nehodlá použít např. právě proto, že hovoří ve prospěch obviněného (*disclosure of evidence*).⁹⁶⁸ Z této povinnosti ovšem existují výjimky, kdy, pokud je to nezbytné, je zde možnost zatajení určitého důkaz před obhajobou z důvodu ochrany základních práv dalších osob či z důvodu ochrany veřejného zájmu (např. v zájmu ochrany svědků, zachování tajnosti metod používaných při vyšetřování či národní bezpečnosti).⁹⁶⁹ Nicméně zatajení důkazu, který je pro určení viny obviněného zásadní, je nepřijatelné.⁹⁷⁰

V souvislosti s *disclosure of evidence* je na místě opět poznámka ohledně kontradiktornosti trestního řízení v rámci kontinentálního a angloamerického modelu trestního procesu. V tomto případě je to totiž adversární řízení angloamerického modelu, které musí být uzpůsobeno požadavku kontradiktornosti, neboť strana obžaloby by v rámci klasického „souboje stran“ neměla žádné důvody k předání důkazů, které mohou oslabit její tvrzení, protistraně. Naopak trestní řízení v systému kontinentální Evropy je z hlediska povinnosti seznámit obžalovaného s důkazy kontradiktorní samo od sebe, bez nutnosti vynuceného zásahu do právní úpravy. Vrátime-li se k základní otázce, do jaké míry je kontradiktornost trestního řízení určována jeho sporností, lze podle mého názoru uzavřít, že spornost řízení není nejdůležitějším znakem řízení kontradiktorního, byť by se tak mohlo *prima vista* zdát.

Problematickým z hlediska povinnosti orgánů činných v trestním řízení vyhledávat důkazy jak v neprospěch, tak ve prospěch obviněného, tak zůstává především z hlediska

⁹⁶⁷ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 147.

⁹⁶⁸ Rozhodnutí ESLP Edwards proti Spojenému království ze dne 16. 12. 1992, stížnost č. 13071/87.

⁹⁶⁹ Rozhodnutí ESLP Rowe a Davis proti Spojenému království ze dne 16. 2. 2000, stížnost č. 28901/95.

⁹⁷⁰ Rozhodnutí ESLP Atlan proti Spojenému království ze dne 19. 6. 2001, stížnost č. 36533/97.

fakticity, a to právě dvojakostí role orgánů činných v trestním řízení, především státního zástupce zastupujícího obžalobu. Někteří autoři jsou v tomto ohledu přesvědčení, že je psychologicky nemožné nestranně vyhledávat důkazy ve prospěch i neprospěch obviněného či jednotlivých vyšetřovacích verzí.⁹⁷¹ Proto je otázkou, který z obou modelů je pro práva obviněného příznivější v praxi skutečně probíhajících trestních řízení v rámci obou systémů.

V souvislosti s povinností seznámit strany s důkazy, které měly vliv na rozhodnutí ve věci, bych rád upozornil ještě na situaci, kdy sice není porušena rovnost zbraní, ale zároveň není dostatečně respektována zásada kontradiktornosti řízení. K tomu dojde, když soud neseznámí ani jednu ze stran s některým z důkazů, které si vyžádal sám, nebo které se k němu dostaly jinou cestou. V takovém případě jsou obě strany řízení zkráceny na svém právu vyjádřit se ke všem rozhodujícím důkazům či je rozporovat důkazem vlastním.⁹⁷²

Posledním projevem zásady rovnosti zbraní v relaci k zásadě kontradiktornosti, o němž bych se chtěl zmínit, je rovnost obou procesních stran v možnosti podat opravný prostředek,⁹⁷³ a to za stejných podmínek, zejména ve stejné lhůtě.⁹⁷⁴ Optikou tohoto kritéria nebyl ESLP při tak rigorózní (jako v případě neseznámení s některým z důkazů), neboť připustil určitou nerovnost jako nikoliv nespravedlivou, pokud se nejednalo o přílišný a neodůvodněný nepoměr v právech obou stran a pokud zároveň nebyla dotčena práva na obhajobu.⁹⁷⁵ S odkazem na zásadu rovnosti zbraní ve vztahu možnosti podat opravný prostředek rozhodoval i Ústavní soud ČR, a to o ústavnosti právní úpravy stížnosti pro porušení zákona.⁹⁷⁶

Zásada kontradiktornosti a právo obviněného být přítomen jednání soudu

Ačkoliv právo obviněného být přítomen jednání soudu není, ostatně jako řada dalších práv, v článku 6 EÚLP explicitně uvedeno, dle rozhodovací praxe ESLP jednoznačně vyplývá z účelu tohoto článku. Ostatní procesní práva, která jsou článkem 6 EÚLP garantována, ať už explicitně, či v důsledku rozhodovací praxe ESLP, není možné efektivně uvádět v život bez přítomnosti obviněného.⁹⁷⁷ Jedná se o obdobnou ideu té, že „právo na proces určité kvality“ nemůže existovat bez „práva na přístup“ k soudu.⁹⁷⁸ Přítomnost na jednání soudu musí být

⁹⁷¹ ŠÁMAL, Pavel. Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému. Praha: ASPI, 1999, str. 38.

⁹⁷² Rozhodnutí ESLP Nideröst-Huber proti Švýcarsku ze dne 18. 2. 1997, stížnost č. 18990/91.

⁹⁷³ Stížnost (§ 142 tr. řádu) odvolání (§ 246 a § 247 tr. řádu), dovolání (§ 265d tr. řádu) stížnost pro porušení zákona (§ 266 tr. řádu) návrh na povolení obnovy řízení (§ 280 odst. 2, 3 tr. řádu) a odpor (§ 314g odst. 1 tr. řádu).

⁹⁷⁴ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 145.

⁹⁷⁵ Rozhodnutí ESLP Kremzow proti Rakousku ze dne 21. 9. 1993, stížnost č. 12350/86.

⁹⁷⁶ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 15/01 ze dne 31. 10. 2001.

⁹⁷⁷ Rozhodnutí ESLP Colozza proti Itálii ze dne 12. 2. 1985, stížnost č. 9024/80.

⁹⁷⁸ Rozhodnutí ESLP Golder proti Spojenému království ze dne 21. 2. 1975, stížnost č. 4451/70.

pochopitelně umožněna i obviněnému, který se nachází ve vazbě, který musí vězeňským orgánům včas poskytnout informace.⁹⁷⁹

Ve své rozhodovací praxi ESLP uvedl, že osobní přítomnost obviněného na soudním jednání je tak žádoucí, že není v rozporu se smyslem EÚLP, pokud národní úpravy ukládají obviněnému povinnost dostavit se na předvolání před soud, přičemž tuto povinnost je možné vynutit předvedením či sankcionovat pokutou. Současně ESLP však zdůraznil, že z důvodu nedostavení se k projednání trestní věci před soudem nemůže být obviněný zbaven práva na obhajobu nepřipuštěním obhájce nepřítomného obviněného.⁹⁸⁰ Nicméně ESLP zároveň podotkl, že absolutní zákaz vedení soudního jednání v nepřítomnosti obviněného by mohl „paralyzovat vedení trestního řízení např. tak, že dojde ke znehodnocení důkazů, promlčení trestního stíhání, nebo odepření spravedlnosti.“⁹⁸¹

Z tohoto důvodu porušením EÚLP není, pokud národní úprava poskytne obviněnému možnost vzdát se práva na přítomnost při jednání soudu, kdy podle ESLP tak lze učinit i konkludentně, např. tak, že se obviněný bez omluvy nedostaví na předvolání na jednání soudu,⁹⁸² nicméně takové vzdání se práva musí být učiněno dobrovolně a jednoznačně.⁹⁸³ Aby se skutečně jednalo o dobrovolné a jednoznačné vzdání se, je nezbytné zajistit, že se obviněný skutečně dozví nejméně o místě a čase jednání (eventuálně dalších skutečnostech), na základě kterých se bude schopen rozhodnout. Z těchto důvodů mu proto musí doručeno do vlastních rukou nejen předvolání,⁹⁸⁴ ale současně informace o případných změnách.⁹⁸⁵ Samozřejmostí je to, že veškeré informace o připravovaném soudním jednání musí být doručeny v přiměřené lhůtě a také v jazyce, který obviněný ovládá.⁹⁸⁶ K zachování práva na spravedlivý proces proto nepostačuje, pokud se obviněný o konání jednání dozvěděl nějakou jinou (neoficiální) cestou.⁹⁸⁷ Druhou skupinou případů, u kterých je přípustné, aby se konalo hlavní líčení bez přítomnosti obviněného, jsou řízení vedená proti uprchlému.⁹⁸⁸ Za takového uprchlého lze přitom považovat obviněného, který se vyhýbá trestnímu řízení pobytem v cizině nebo tím, že se skrývá (§ 302 tr. řádu). Protože aktuální místo pobytu uprchlého nemůže být orgánům činným v trestním řízení známé, uprchlému obviněnému nelze doručit předvolání na jednání k

⁹⁷⁹ Rozhodnutí ESLP Goddi proti Itálii ze dne 9. 4. 1984, stížnost č. 8966/80.

⁹⁸⁰ Rozhodnutí ESLP Van Geyselhem proti Belgii ze dne 21. 1. 1999, stížnost č. 26103/95.

⁹⁸¹ Rozhodnutí ESLP Colozza proti Itálii ze dne 12. 2. 1985, stížnost č. 9024/80.

⁹⁸² Rozhodnutí ESLP Hermi proti Itálii ze dne 18. 10. 2006, stížnost č. 18114/02.

⁹⁸³ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002. str. 151

⁹⁸⁴ Tamtéž.

⁹⁸⁵ Rozhodnutí ESLP Mitrevski proti Makedonii ze dne 21. 6. 2007, stížnost č. 33046/02.

⁹⁸⁶ Rozhodnutí ESLP Brozicek proti Itálii ze dne 19. 12. 1989, stížnost č. 10964/84.

⁹⁸⁷ Rozhodnutí ESLP F.C.B. proti Itálii ze dne 28. 8. 1991, stížnost č. 12151/86.

⁹⁸⁸ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 151.

soudu, a proto uprchlý o plánovaném soudním jednání zpravidla neví. V kontextu EÚLP existují určité pochybnosti o tom, zda sám fakt, že se obviněný vyhýbá trestnímu řízení, lze považovat za jednoznačné a dobrovolné vzdání se práva na přítomnost soudnímu jednání. Podle ESLP v okamžiku, kdy odpadnou důvody pro vedení řízení proti uprchlému, musí obviněný dostat příležitost uplatňovat svá procesní práva v novém procesu, neboť pouhé vyhýbání se trestnímu řízení nelze připisovat význam vzdání se práva na účast na jednání.⁹⁸⁹ Zatímco v minulosti ESLP odmítl na tuto otázku přímo zodpovědět, nicméně v daném případě považoval nutné umožnit obviněnému vydání nového rozhodnutí až po jeho vyslechnutí soudem, když obviněnému nebylo předvolání na soudní jednání doručeno a zároveň orgány činné v trestním řízení nevynaložily potřebné úsilí k tomu, aby vypátraly jeho novou adresu.⁹⁹⁰ Naproti tomu ESLP v jiné věci rozhodl, že obviněný, který si svou nepřítomnost na jednání zavinil sám, na nové řízení právo nemá. Nevyjádřil se však k otázce, z čeho přesně by měla být případná odpovědnost obviněného za nedostavení se k soudnímu jednání vyvozována.⁹⁹¹

Trestní řád se přiklání na stranu ochrany práv obviněného, neboť § 306a tr. řádu umožňuje nejen před soudem znovu provést již provedené důkazy, pokud v průběhu řízení pominou důvody pro vedení řízení proti uprchlému, ale také přímo zrušit vydaný pravomocný odsuzující rozsudek, pokud důvody pro vedení řízení proti uprchlému pominou až po jeho právní moci. Rozsudek, stejně jako ostatní písemnosti, se v průběhu řízení proti uprchlému doručuje pochopitelně jen obhájci obviněného, kterého obviněný musí mít po celou dobu řízení proti uprchlému (§ 304 a 306 odst. 1 tr. řád). Pokud by se však soud věrohodným způsobem dozvěděl, že pominuly důvody vedení řízení proti uprchlému, je povinen doručit obviněnému rozsudek společně s poučením o jeho právu podat do osmi dnů návrh na zrušení rozsudku (§ 306a odst. 2 tr. řádu). Po kasaci odsuzujícího rozsudku proběhne nové hlavní líčení, na jehož podkladě je vydán nový rozsudek, přičemž platí zákaz *reformationis in peius* (§ 306a tr. řádu).

Třetím okruhem případů, ve kterých je možné konat jednání soudu v nepřítomnosti obviněného, jsou jednání v řízeních o opravných prostředcích, nicméně by však soud měl v takovém řízení rozhodovat toliko o otázkách právních.⁹⁹² Současně je potřebné zachovat rovnost zbraní, a proto je-li rozhodováno v nepřítomnosti obviněného, neměla by být přípustná přítomnost veřejného žalobce.⁹⁹³ Podle ESLP je naopak přítomnost obviněného vyžadována, pokud je pro rozhodnutí o opravném prostředku třeba zhodnotit osobní vlastnosti pachatele,

⁹⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁹⁰ Rozhodnutí ESLP Colozza proti Itálii ze dne 12. 2. 1985, stížnost č. 9024/80.

⁹⁹¹ Rozhodnutí ESLP Medenica proti Švýcarsku ze dne 14. 6. 2001, stížnost č. 20491/92.

⁹⁹² Rozhodnutí ESLP Cooke proti Rakousku ze dne 8. 2. 2000, stížnost č. 25878/94.

⁹⁹³ REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 151.

kdy tomu tak tomu bude zpravidla u případů přezkoumávání skutkových otázek,⁹⁹⁴ nebo pokud soud rozhoduje o odvolání do výroku o trestu.⁹⁹⁵

Čtvrtým okruhem případů, kdy je povoleno, aby soud rozhodoval v nepřítomnosti obviněného, je rozhodování formou trestního příkazu. V souvislosti s právem na spravedlivý proces se o institutu trestního příkazu příliš nehovoří,⁹⁹⁶ nicméně i EÚLP, resp. ESLP⁹⁹⁷ tento alternativní způsob rozhodování připouští, pokud má obviněný po vydání trestního příkazu, k němuž dochází v písemném a neveřejném řízení, možnost svým jednáním vyvolat jednání ústní a veřejné, a domoci se tak svého práva být přítomen soudnímu jednání.⁹⁹⁸ Recentní česká právní úprava trestního příkazu se z hlediska práva na spravedlivý proces a dlouhé řady práv obviněného, kterými je utvářeno, jeví poměrně problematická, a to tím spíše, že je tímto způsobem každý rok rozhodováno o více než polovině všech obviněných. Trestním příkazem je totiž možné rozhodnout o vině a trestu i v případě, že se obviněný nedoznal, a dokonce je to možné, i když obviněný již v přípravném řízení označoval důkazy ve svůj prospěch, s jejichž provedením byl odkázán do hlavního líčení.⁹⁹⁹ V případě splnění zákonných podmínek pro jeho vydání (§ 314e odst. 1, § 314a odst. 1 tr. řádu) se však hlavní líčení nekoná, pokud není podán odpor. Obviněnému je tak (místo předvolání) doručen trestní příkaz, který obsahuje rozhodnutí o vině a trestu, přičemž má povahu odsuzujícího rozsudku (§ 314e odst. 7 tr. řádu). Ačkoliv jeho obligatorní součástí je i poučení o právu podat odpor, kterým se trestní příkaz ruší, čímž vzniká povinnost soudu hlavní líčení nařídit, absentuje nicméně informace o tom, že v posléze nařízeném hlavním líčení může být vydán i méně příznivý rozsudek.¹⁰⁰⁰ Uvedené může být problematické jak pro obviněného, který není zastoupen obhájcem, neboť může být vydaným přísnějším rozsudkem velmi překvapen, tak pro obviněného, kterému jeho obhájce důsledky podání odporu náležitě vysvětlil. Takový obviněný se pak může v obavě z přísnějšího trestu rozhodnout odpor vůbec nepodávat, a to i za situace, kdy existují důkazy svědčící v jeho prospěch. Situaci také komplikuje skutečnost, že soudce má trestním příkazem rozhodovat na

⁹⁹⁴ Rozhodnutí ESLP Ekbatani proti Švédsku ze dne 26. 5. 1988, stížnost č. 10563/83.

⁹⁹⁵ Rozhodnutí ESLP Cooke proti Rakousku ze dne 8. 2. 2000, stížnost č. 25878/94.

⁹⁹⁶ JELÍNEK, Jiří. Trestní příkaz včera, dnes a zítra. Kriminálnístika, 2015, č. 2.

⁹⁹⁷ ŠELLENG, Dalibor. Trestní příkaz ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva. Kriminálnístika, 2016, č. 1, str. 47n.

⁹⁹⁸ Rozhodnutí ESLP Hennings proti Německu ze dne 16. 12. 1992, stížnost č. 12129/86.

⁹⁹⁹ VANTUCH, Pavel. Trestní příkaz, podmínky pro jeho vydání a možnosti obhajoby. Trestní právo, 2013, č. 7-8, str. 9.

¹⁰⁰⁰ Tamtéž. Neuplatní se tedy zákaz reformationis in peius, jako u jiných opravných prostředků (stížnost - § 150 odst. 1, odst. 3 tr. řádu; odvolání - § 259 odst. 4; § 264 odst. 2 tr. řádu; dovolání - § 265p odst. 1; § 265s odst. 2 tr. řádu; stížnost pro porušení zákona - § 273 tr. řádu; obnova řízení - § 289 písm. b) tr. řádu.

základě „dostatečně prokázaného skutkového stavu“ (§ 314e odst. 1 tr. řádu).¹⁰⁰¹ Problém je v tom, že soudce, který po podání odporu a provedení hlavního líčení podstatně změní své rozhodnutí, fakticky přiznává, že tato podmínka splněna nebyla, přičemž za situace, kdy v následně nařízeném hlavním líčení rozhoduje totožný soudce, který vydal trestní příkaz, není divu, že ochota odchylovat se od názoru vysloveného v trestním příkazu je velmi malá. Z tohoto důvodu se domnívám, že by právní úprava *de lege lata* potřebovala několik změn, kdy jejich cílem by měly být důsledné garance práva na spravedlivý proces, tj. takové, které by obviněnému umožnily bez nějakých obav, ať už ze zhoršení své situace či z možné podjatosti soudu, podat odpor a domoci se tak zachování práva na přítomnost u soudu a ostatních práv, která lze realizovat pouze v rámci kontradiktorního (ústního, bezprostředního a veřejného) jednání před soudem.¹⁰⁰²

V souvislosti s tímto institutem je vhodné se zmínit také o různých formách odklonů, kam je trestní příkaz někdy řazen. V českém trestním procesu najdeme podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 tr. řádu), narovnání (§ 309 tr. řádu), podmíněné upuštění od podání návrhu na potrestání (§ 179g tr. řádu), dohodu o vině a trestu (§ 175a, § 175b, § 314o až § 314s tr. řádu) a odstoupení od trestního stíhání mladistvého (§ 70 ZSM). Snahou těchto odklonů je racionalizace trestního řízení, odbřemenění trestních soudů, a v neposlední řadě i aktivní zapojení obviněného do narovnání vztahů s poškozeným. Zakotvení rozličných variant odklonů není v rozporu s EÚLP, podmínkou však je dobrovolnost přístupu obviněného k vyřešení věci formou odklonu, neboť v opačném případě dochází k odepření práva na přístup k soudu.¹⁰⁰³

Závěrem je nezbytné k tomuto právu obviněného na přítomnost soudnímu jednání uvést, že patrně nestačí, že je obviněný přítomen toliko fyzicky. Obviněnému současně musí být dána možnost aktivně se soudního jednání účastnit, aby mohl využít všech svých práv k obhajobě.¹⁰⁰⁴ Za situace, že by byly možnosti obviněného, co se týče jeho aktivní účasti, nějakým způsobem limitovány (tělesná omezení, smyslové poruchy), je nezbytná kompenzace nevýhod spojených s jeho konkrétními zdravotními problémy (umožnění přítomnosti nápomocné osoby, poskytnutí tlumočnicka do znakové řeči).¹⁰⁰⁵ Zároveň je povinností soudu umožnit vhodné podmínky při jednání (zabezpečení dobré akustiky v jednací síni).¹⁰⁰⁶ Pakliže je trestní řízení vedeno proti mladistvému, musí být jeho případ veden a projednáván jen takovým způsobem, který je

¹⁰⁰¹ ŠELLENG, Dalibor. Projevy zásady materiální pravdy v institutu trestního příkazu. In: JELÍNEK, Jiří. (ed.) Základní zásady trestního řízení - vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, str. 158 an.

¹⁰⁰² JELÍNEK, Jiří. Trestní příkaz včera, dnes a zítra. Kriminalistika, 2015, č. 2.

¹⁰⁰³ Rozhodnutí ESLP Deweer proti Belgii ze dne 27. 2. 1980, stížnost č. 6903/75.

¹⁰⁰⁴ Rozhodnutí ESLP Stanford proti Spojenému království ze dne 23. 2. 1994, stížnost č. 16757/90.

¹⁰⁰⁵ Rozhodnutí ESLP Timergaliyev proti Rusku ze dne 14. 10. 2008, stížnost č. 40631/02.

¹⁰⁰⁶ Rozhodnutí ESLP Stanford proti Spojenému království ze dne 23. 2. 1994, stížnost č. 16757/90.

přiměřený jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, a který je pro mladistvého srozumitelný, tak aby mu umožňoval reagovat na prováděné důkazy a uplatňovat veškerá další obhajovací práva.¹⁰⁰⁷ Není porušením EÚLP, pokud je právo být přítomen soudnímu jednání realizováno prostřednictvím videokonference, ke které lze přistoupit v případě zvláště nebezpečných obviněných. Pokud dojde k využití videokonference, bude nezbytné důkladně dohlédnout na to, aby byla garantována i ostatní práva, např. poskytnout dostatečný prostor pro komunikaci mezi obviněným a jeho obhájcem.¹⁰⁰⁸

Z uvedeného lze dovodit, že přítomnost obviněného při soudním jednání je zcela základní podmínkou pro uplatnění dalších veškerých procesních práv, kdy pokud je obviněný jednání přítomen, je povinností mu být umožnit úplnou realizaci těchto práv. Současně je přítomnost obviněného zcela principiální pro objasnění skutečností bezprostředně ovlivňujících rozhodnutí soudu ve věci, jimiž jsou objasnění skutkového stavu a posouzení osobních vlastností obviněného, zejména pokud jde o výrok o uložení trestu. Toliko v přítomnosti obviněného tak lze naplňovat oba hlavní účely trestního řízení (provedení spravedlivého procesu, potrestání skutečných pachatelů). Z těchto důvodů by se proto na právo být přítomen soudnímu jednání nemělo rezignovat, naopak o jeho přítomnost by mělo být vždy usilováno a k řízení v jeho nepřítomnosti by mělo být přistupováno až v situacích, kdy nelze jeho účast zajistit dostupnými prostředky. Na straně druhé je však nutné umožnit jednání v nepřítomnosti obviněného, pokud obviněný odmítá pečovat o svá práva a jeho jediným cílem je trestní řízení zablokovat a v konečném důsledku zabránit vydání spravedlivého rozsudku. Obviněný nesmí spoléhat na to, že bude beztrestný, pokud se dovede efektivně skrývat před spravedlností, a v souladu se zásadou práva patří bdělým (*vigilantibus iura scripta sunt*) by měl být veden k tomu, aby se sám ve svém vlastním zájmu dostavil před soud a s využitím všech existujících instrumentů bránil svoji pravdu.

Právo na předvolání a kontradiktorní výslech svědka

Princip kontradiktornosti řízení není, a to navzdory či snad právě díky svému významu zpravidla, explicitně normativně zakotven v celé své šíři. V praxi se tak výslovnému normativnímu zakotvení dostává zpravidla pouze vybraným aspektům tohoto obecného principu. Příkladem je právo „*vyslýchat nebo dát vyslýchat svědky proti sobě a dosáhnout*

¹⁰⁰⁷ Rozhodnutí ESLP V. proti Spojenému království ze dne 19. 12. 1999, stížnost č. 24888/94 nebo Adamkiewicz proti Polsku ze dne 2. 3. 2010, stížnost č. 45729/00.

¹⁰⁰⁸ Rozhodnutí ESLP Marcello Viola proti Itálii ze dne 5. 10. 2006, stížnost č. 45106/04.

predvolání a výslech svědků ve svůj prospěch za stejných podmínek, jako svědků proti sobě“ zakotvené v článku 6 odst. 3 písm. d) EÚLP.¹⁰⁰⁹ Toto právo patří zvláštní aspekty práva na spravedlivý proces zaručeného v § 6 odst. 1 EÚLP, a proto v případech, kdy je namítáno jeho porušení, ESLP zkoumá, zda bylo „*porušeno do takové míry, že mu (stěžovateli) byl upřen spravedlivý proces.*“¹⁰¹⁰ Důvod výslovného akcentu na kontradiktornost provádění důkazu výsledkem svědka je logický, nebo především svědecká výpověď totiž často představuje jeden z nejdůležitějších a nejčastějších důkazních prostředků sloužících k objasnění věci.

Pokud jde o právo obviněného nechat předvolat svědky ve svůj prospěch, je zcela zásadním dovětek, že tak může činit „*za stejných podmínek, jako svědků proti sobě*“, což znamená, že se i zde projevuje zásada rovnosti zbraní. Soud, jehož úkolem je posuzovat přípustnost navrženého důkazu k jeho provedení v hlavním líčení,¹⁰¹¹ není obecně povinen vyhovět každému návrhu obviněného na takový výslech svědka. Pokud by však výslech odmítl, nesmí tak učinit způsobem, který obviněného (stranu obhajoby)¹⁰¹² znevýhodňuje oproti straně obžaloby.¹⁰¹³ Kritériem při hodnocení přípustnosti důkazu musí být jeho užitečnost pro rozhodnutí. Z toho pak vyplývá jednak povinnost obviněného odůvodnit důležitost a nezbytnost navrhovaného svědka,¹⁰¹⁴ jednak povinnost soudu na řádné odůvodnění, že výslech svědka nepřipouští.¹⁰¹⁵ Uvedené zároveň předpokládá, že obviněný o výslech svědka musí požádat. Pokud by byl pasivní, tedy svědky ve svůj prospěch nenavrhl, nemohl by pochopitelně namítat porušení svého práva na spravedlivý proces, které by vyplývalo z neprovedení výslechu svědka.¹⁰¹⁶

Během samotného provádění výslechů svědků je, až na výjimky, nezbytné zajistit jejich kontradiktornost, která spočívá v možnosti obviněného rozporovat jeho výpověď a klást svědkovi otázky, a to buď bezprostředně v průběhu výpovědi, nebo i později.¹⁰¹⁷ Podle ESLP se kontradiktorní výslech svědka bude konat zásadně v rámci hlavního líčení. Za předpokladu,

¹⁰⁰⁹ Obdobnou formulaci nalezneme i v čl. 14 odst. 3 písm. e) MPOPP.

¹⁰¹⁰ Rozhodnutí ESLP Balšán proti České republice ze dne 18. 7. 2006, stížnost č. 1993/02.

¹⁰¹¹ Rozhodnutí ESLP Bricmont proti Belgii ze dne 7. 7. 1989, stížnost č. 10857/84.

¹⁰¹² Jde o právo obhajoby jako celku, nikoliv pouze samotného obviněného. Proto porušením tohoto práva není, když je např. v přípravném řízení umožněno pouze obhájci, aby se účastnil některého z úkonů. (Rozhodnutí ESLP Verdam proti Nizozemí ze dne 31. 8. 1999, stížnost č. 35253/97.) Pokud jde o hlavní líčení, účast na něm nesmí být obviněnému odírána, nicméně ani ESLP nevidí porušení EÚLP, pokud je obviněný z jednacích síně na určitou dobu vyloučen (např. z důvodu hrozby zastrasování svědka), pokud je po návratu do jednacích síně s obsahem učiněné výpovědi seznámen a může se k ní vyjádřit. REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 202.

¹⁰¹³ Rozhodnutí ESLP Tarau proti Rumunsku ze dne 24. 2. 2009, stížnost č. 3584/02.

¹⁰¹⁴ Rozhodnutí ESLP Perna proti Itálii ze dne 6. 5. 2003, stížnost č. 48898/99.

¹⁰¹⁵ Rozhodnutí ESLP Sgarbi proti Itálii ze dne 21. 10. 2008, stížnost č. 37115/06. Srov. JELÍNEK, Jiří, ŘÍHA, Jiří, SOVÁK, Zdeněk. Rozhodnutí ve věcech trestních. Praha: Leges, 2015, str. 314.

¹⁰¹⁶ Rozhodnutí ESLP Perna proti Itálii ze dne 6. 5. 2003, stížnost č. 48898/99.

¹⁰¹⁷ Rozhodnutí ESLP Kostovski proti Nizozemí ze dne 20. 11. 1989, stížnost č. 11454/85.

že by to nebylo možné zajistit, lze se spokojit s tím, že výslech byl proveden kontradiktorním způsobem již v přípravném řízení,¹⁰¹⁸ přičemž tuto výpověď je možné použít jako důkaz také tehdy, když ji daný svědek v řízení změní, popř. posléze odmítne dále vypovídat.¹⁰¹⁹ Jinak řečeno, kontradiktorní řízení musí být takové, aby poskytovalo dostatečnou a řádnou příležitost obviněnému vyslechnout a zpochybnit věrohodnost svědka proti sobě, a to buď v době, kdy takový svědek podává svoji výpověď, případně v pozdější fázi trestního řízení.

Mohou však pochopitelně nastat situace, že obviněný možnost být přítomen výslechu svědka či klást mu otázky v přípravném řízení neměl, a přesto svědka v řízení před soudem vyslechnout nelze, kdy důvody mohou být rozmanité (současný pobyt není znám, svědek odmítne vypovídat, pozbyde schopnosti vypovídat, nebo zemře). Ani v takových případech však není možné odeprít obviněnému jeho práva.¹⁰²⁰ Aby i za této situace mohl soud založit odsuzující rozsudek, je nutné splnit rigorózní podmínky. Z rozhodovací praxe ESLP předně vyplývá, že taková svědecká výpověď nesmí přispět k usvědčení obviněného rozhodující měrou či být dokonce jediným důkazem.¹⁰²¹ Za druhé, pokud jde o svědka, u kterého není znám pobyt, musí příslušné orgány vyvinout aktivitu směrem k vypátrání svědka za účelem zajištění jeho přítomnosti na soudním jednání.¹⁰²² Za třetí ESLP, stejně jako v případě jiných práv, opět připouští alternativu, že se obviněný svého práva na kontradiktorní výslech svědka vzdá. Pokud obviněný nebo jeho obhájce měli možnost být výslechu přítomni, této možnosti však nevyužili, a zároveň nebyly zjištěny závažné překážky, které by jim v jejich účasti bránily, nemohou namítat, že jejich práva byla porušena.¹⁰²³

V českém trestním řízení je v rámci standardního přípravného řízení možné vyslýchat svědky, pakliže hrozí ztráta důkazní hodnoty daného svědka, nebo pokud se jedná o neodkladný nebo neopakovatelný úkon, přičemž takovému úkonu musí být přítomen soudce (§ 158a tr. řádu).¹⁰²⁴ Výsledky svědků, které nebyly provedeny jako neodkladné či neopakovatelné, by

¹⁰¹⁸ Tamtéž.

¹⁰¹⁹ Rozhodnutí ESLP Camilleri proti Maltě ze dne 16. 3. 2000, stížnost č. 51760/99.

¹⁰²⁰ Rozhodnutí ESLP Fausciana proti Itálii ze dne 1. 4. 2004, stížnost č. 4541/02.

¹⁰²¹ Rozhodnutí ESLP Van Mechelen a další proti Nizozemí ze dne 23. 4. 1997, stížnosti č. 21363/93, 21364/93 a další. Výkladem toho, kdy je takový důkaz považován za rozhodující, se ESLP zabýval ve svém rozsudku Al-Khawaja a Tahery proti Spojenému království ze dne 15. 12. 2011, stížnosti č. 26766/05 a 22228/06. Jde podle něj o důkaz tak významný, že jej lze považovat za určující pro výsledek procesu. Tam, kde rozsudek vycházel i z dalších důkazů, záleží, jakou měrou přispěly k rozhodnutí ony. V rozhodnutí ESLP V. C. proti Moldavsku ze dne 12. 10. 2010, stížnost č. 25470/05, ESLP dokonce prohlásil, že pokud odsuzující rozsudek na výpovědích, při jejichž pořízení byla porušena práva obhajoby, nebyl založen vůbec, nemůže k porušení EÚLP dojít.

¹⁰²² Rozhodnutí ESLP Rachdad proti Francii ze dne 13. 11. 2003, stížnost č. 71846/01.

¹⁰²³ Rozhodnutí ESLP Kopecký proti České republice ze dne 30. 3. 2010, stížnost č. 32456/04.

¹⁰²⁴ K této problematice ŘÍHA, Jirí. Vybrané aspekty použitelnosti protokolů o dřívějších svědeckých výpovědích v hlavním líčení s ohledem na judikaturu ESLP. In: JELÍNEK, Jirí a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 233 an.

měly být později pokud možno opakovány za účasti obviněného nebo jeho obhájce (§ 164 odst. 4 tr. řádu). Důležité je ustanovení § 211 tr. řádu, které stanoví případy, v nichž je možné protokol o výsledku svědka přečíst v hlavním líčení, kdy jedním z těchto případů je právě následná nedostupnost svědka, a to z důvodu jeho smrti, nezvěstnosti, nedosažitelnosti, z důvodu dlouhodobého pobytu v cizině či onemocnění chorobou, která natrvalo či po dohlednou dobu znemožňuje provedení jeho výsledku. Ačkoliv to trestní řád explicitně neuvádí, je nezbytné, aby v případech, kdy je v hlavním líčení čtena výpověď svědka, kterému obhajoba neměla možnost klást otázky, aby případný odsuzující rozsudek nebyl založen výlučně nebo v rozhodující míře na této výpovědi. Uvedené vyplývá to z vázanosti národních úprav EÚLP, včetně výkladu podaného ESLP.¹⁰²⁵ Kontradiktornosti trestního řízení ve vztahu k výsledkům svědků mají také pomáhat ustanovení § 89 odst. 2 tr. řádu a § 215 odst. 2 tr. řádu. Jedná se o ustanovení umožňující každé ze stran nejen důkaz vyhledat, předložit, nebo navrhnout, ale také provést v hlavním líčení, což se týká i výsledku svědka. Zejména půjde o svědky vyslychané na návrh té které strany či svědky, které strana opatřila a předložila. Dodejme však, že využívání takové možnosti výsledku svědka přímo stranou obhajoby se však zvyšovalo toliko pozvolna,¹⁰²⁶ což bylo způsobeno několika důvody.

Takové žádosti byly negativně hodnoceny ze strany předsedů senátů z důvodu toho, že byly jimi považovány za projev nedůvěry vůči své osobě či přímo soudu. Soudci současně určité pochybnosti ohledně věrohodnosti navrhovaných svědků a zároveň vyslychaných stranou obhajoby, zvláště s ohledem na to, že ve většině případů s těmito svědky obhájci již předem hovořili, aby se ujistili, že svědek představuje důkaz ve prospěch obhajoby. V neposlední řadě je velmi obtížné zajistit řádnost vedení výsledku, pokud jej má provádět sám obviněný, který v řízení není zastoupen obhájcem. Z těchto důvodů byli obhájci zprvu opatrní a o umožnění vyslechnout svědka ve prospěch strany obhajoby často raději neusilovali. Existence takových důvodů však vedla zákonodárce ke koncepci, že straně obhajoby ponechal možnost, zda požádá předsedu senátu, aby mohla sama provést výslech svědků navržených ve svůj prospěch, nebo zda takový výslech přenechá předsedovi senátu. Smyslem takového nevyužití možnosti obhajoby vyslychat svědka ve svůj prospěch je snaha posílit věrohodnost svědka. Obhajoba tímto způsobem dává najevo, že výslech není dopředu připravený či secvičený, a poskytuje tak soudu prostor pro volné hodnocení důkazů, pro lepší zhodnocení věrohodnosti konkrétního

¹⁰²⁵ Rozhodnutí ESLP Fausciana proti Itálii ze dne 1. 4. 2004, stížnost č. 4541/02. Podle ESLP nelze odeprít obviněnému právo „jen“ proto, že daný právní řád umožňuje založit soudní rozhodnutí na výpovědích později nedostupných svědků, které byly učiněny již v přípravném řízení bez účasti obviněného či jeho obhájce.

¹⁰²⁶ Toto ustanovení bylo legislativně zakotveno novelou č. 292/1993 Sb. a pozměněno novelou č. 265/2001 Sb.

svědka. Trestní řád *de lege lata* nedává předsedovi senátu možnost, aby vyzval obhájce či obviněného k provedení důkazu, který strana obhajoby navrhla.¹⁰²⁷ Odlišně je tomu na straně obžaloby, kdy ustanovení § 180 odst. 3 tr. řádu explicitně umožňuje předsedovi senátu, aby vyzval státního zástupce k provedení důkazů podporujících obžalobu. Zavedení výše popsané možnosti obou stran provádět v hlavním líčení důkazy ve svůj prospěch nepochybně mělo za cíl zvýšit kontradiktornost trestního řízení a současně i rovnost zbraní. Naznačený nerovný přístup k této možnosti je nutné chápat jako jeden z projevů *favor defensionis*, který vyvažuje nerovné postavení strany obhajoby v kontinentální modelu trestního procesu. Současně jde o účinnou eliminaci předsudků ze strany soudu vůči důkazům, které opatřila obhajoba, která nevystupuje jakožto ochránce veřejného zájmu.¹⁰²⁸ V rámci praktické aplikace požadavků na kontradiktorní výslech svědka a tedy plné respektování práv obviněného plynoucích z článku 6 odst. 3 písm. d) EÚLP činí specifické obtíže situace, v nichž je třeba vyslechnout svědky, jimž v důsledku jimi podaných výpovědí hrozí újma na životě, zdraví či svobodě, nebo existuje riziko, že budou stejným způsobem ohroženy jejich rodiny. Podle ESLP článek 6 EÚLP nevyžaduje, aby v rámci spravedlivého procesu byla brána do úvahy též práva svědků – k ochraně těchto práv nicméně směřují jiná ustanovení, která je také třeba respektovat.¹⁰²⁹ Ohroženého svědka je proto možné chránit tím, že bude vyslechnut jakožto svědek utajený.¹⁰³⁰ Pro použití výpovědi utajeného svědka jako podklad pro vydání odsuzujícího rozsudku rovněž existují pravidla, která je třeba zachovat, aby o proběhnutém procesu bylo možné hovořit jako o procesu spravedlivém.

ESLP za účelem přezkumu použitelnosti nekontradiktorní provedení výslechu svědka stanovil třístupňový test:

1. Zda existuje závažný důvod pro nepřítomnost svědka?
2. Zda výpověď svědka představuje výlučný nebo rozhodující důkaz?
3. Zda existují dostatečné vyvažující faktory, které by kompenzovaly ztížené podmínky, v nichž obhajoba pracovala?

¹⁰²⁷ JELÍNEK, Jiří. Dokazování z hlediska budoucí právní úpravy českého trestního řádu. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 25.

¹⁰²⁸ FENYK, Jaroslav. Zásady veřejné žaloby v trestním řízení. Policejní teória a prax, 2002, č. 3, str. 65 – 66.

¹⁰²⁹ Rozhodnutí ESLP Doorson proti Nizozemí ze dne 26. 3. 1996, stížnost č. 20524/92.

¹⁰³⁰ Záleží na okolnostech konkrétního případu, zda je třeba utajit spíše jméno, bydliště, adresu zaměstnání, nebo podobu svědka.

Závažným důvodem pro nepřítomnost může být celá řada skutečností, příkladem může být smrt nebo strach svědka, zdravotní důvody nebo jeho nedosažitelnost.¹⁰³¹ Pokud je odpověď na existenci závažného důvodu pro nepřítomnost svědka negativní, lze obecně říci, že výpověď svědka by neměla být použitelná. Samotný ESLP se však k této otázce vyjádřil tak, že absence závažného důvodu proti nepřítomnosti svědka nemůže být sama o sobě rozhodující pro závěr o nespravedlnosti řízení. Výpověď svědka představuje výlučný důkaz tehdy, jde-li o jediný důkaz proti obžalovanému. Rozhodujícím důkazem je pak usvědčující důkaz takové důležitosti nebo významu, že bude pravděpodobně rozhodující pro výsledek řízení. Posouzení toho, zda výpověď nepřítomného svědka představuje rozhodující důkaz, je na vnitrostátních soudech, které se s touto otázkou musejí ve svých rozhodnutích vypořádat. Neudělají-li to nebo je jejich odůvodnění nepřijatelné nebo svévolné, náleží ESLP přezkoumání rozhodující povahy konkrétní svědecké výpovědi. Aby mohla být použita svědecká výpověď, která představuje výlučný nebo rozhodující důkaz a která není prováděna v hlavním líčení, je třeba dostatečným způsobem kompenzovat obhajobě nedostatky plynoucí z toho, že se nemohla účastnit výslechu svědka a klást mu otázky. Je-li kompenzace dostatečná, řízení jako celek je spravedlivé i přes to, že v konkrétním případě bylo porušeno právo plynoucí z čl. 6 odst. 3 písm. d) EÚLP. ESLP za vhodná opatření považuje různé způsoby, které umožňují obviněnému posoudit (a případně zpochybnit) věrohodnost utajeného svědka. Půjde zejména o výslech svědka, který se nachází v jiné místnosti, prostřednictvím audio/video techniky, dále o možnost pokládat svědkovi otázky prostřednictvím orgánu činného v trestním řízení či dodatečné přehrání audiovizuálního záznamu výslechu. Jelikož jde o věrohodnost svědka a bezprostřednost jeho reakcí, které má obviněný mít možnost posoudit, je možné utajenému svědkovi změnit barvu hlasu, případně namaskovat obličej nebo.¹⁰³² Ze všech výše naznačených směrnic pro provádění kontradiktorního výslechu svědků je zřejmé, že právo obviněného na obhajobu a na seznámení se s relevantními důkazy, které budou sloužit jako podklad pro vydání rozsudku o jeho vině či nevině, včetně možnosti předložené důkazy zpochybnovat či vyvracet, patří mezi zásadní práva obviněného, která mohou být omezována jen z velmi závažných důvodů. Nejedná se však o práva absolutní, neboť v případě jejich kolize s jinými právy či oprávněnými zájmy je nezbytné obě práva poměřit a rozhodnout, které z nich dostane v daném případě přednost. Tento závěr je sdílen jak ESLP, tak i Ústavním soudem,¹⁰³³ neboť oba konstatovaly, že omezit práva na

¹⁰³¹ V případě nedosažitelnosti musí soud pro zajištění přítomnosti svědka učinit vše, co od něj lze přiměřeně požadovat (aktivně hledat pomocí vnitrostátních orgánů nebo využít mezinárodní právní pomoc).

¹⁰³² KMEC, Jiří, KOSAR, David, KRATOCHVÍL, Jan, BOBEK, Michal. Evropská úmluva o lidských právech. Praha: C. H. Beck, 2012, str. 828 an.

¹⁰³³ Nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 37/01 ze dne 22. 10. 2001, a III. ÚS 210/98 ze dne 3. 3. 1999.

obhajobu je možné až ve chvíli, kdy ochranu svědka nelze zajistit jinak než jeho utajením. Současně platí, že musí být vždy použito takové opatření, které je ve vztahu k právu na obhajobu nejméně restriktivní. V demokratickém právním státu, který je povinen garantovat současně několik protichůdných práv, totiž musí být dbáno na minimalizaci negativních dopadů do všech těchto oblastí.¹⁰³⁴

4. 17. 5. Projevy kontradiktornosti v řízení před soudem

Smyslem trestního řízení, resp. jeho soudní fáze je spravedlivě se dobrat pravdy.¹⁰³⁵ K tomu je povoláno právě hlavní líčení, jako patrně nejdůležitější, byť fakultativní, část celého trestního řízení. Fáze trestního řízení, jež tomuto stadiu předcházejí, mají být svojí povahou a posláním především fázemi přípravnými. Současně fáze bezprostředně následující jsou především fázemi opravnými (přezkumnými) a fázemi vykonávacími. Je tedy možné tvrdit, že tyto fáze trestního řízení se vyznačují podstatně menší mírou kontradiktornosti v porovnání s hlavním líčením. Způsob hledání pravdy soudem v průběhu hlavního líčení je pochopitelně odvislý od toho, jakou zásadou, popřípadě jakými zásadami, je při této činnosti nalézání soud vázán. Český trestní proces je stále vázán zásadou materiální pravdy, přičemž v nauce je používána tak, jak byla v historii formulována zejména u Storcha,¹⁰³⁶ přičemž poměrně velký vliv při genezi této zásady měla i marxistická představa o tom, že člověk je vždy schopen objektivní pravdu zjistit, která formovala české trestní řízení v dobách totality.¹⁰³⁷ V důsledku toho je úloha soudu při hledání pravdy stále v převažující míře ovládána zásadou vyhledávací (instrukční), se kterou je tato zásada organicky spjata, neboť tzv. *osvícená inkvizice* stojí na třech základních zásadách v oblasti dokazování (zásada materiální pravdy, zásada vyhledávací a zásada volného hodnocení důkazů), jak bylo v této práci několikrát zdůrazněno.

V přípravném řízení je kontradiktornost v podobě spravedlivé konforntace omezena jen na některé oblasti (např. řízení vzetí obviněného do vazby).¹⁰³⁸ Kontradiktorní prvky, ve smyslu zvýšené aktivity stran, pochopitelně lze také nalézt v právech obhajoby (či poškozeného), a to při výslechu svědků či znalců v přípravném řízení, kdy touto kontradiktorností je podmíněna použitelnost takových výsledků před soudem. Uplatněním zásady kontradiktornosti už v

¹⁰³⁴ Rozhodnutí ESLP Van Mechelen a další proti Nizozemí ze dne 23. 4. 1997, stížnosti č. 21363/93, 21364/93 a další.

¹⁰³⁵ KANDOVÁ, Katarína. Pojem pravdy (nejen) v trestním řízení a některé související instituty. Právník, 2017, č. 10, str. 842 – 857.

¹⁰³⁶ STORCH, František. Řízení trestní rakouské. Díl 1. Praha: Wolters Kluwer, 2011 (reprint), str. 8.

¹⁰³⁷ GŘIVNA, Tomáš, GŘIVNOVÁ, Petra. Trestní právo procesní. In: BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.). Komunistické právo v Československu. Brno: Masarykova univerzita, 2009, str. 597 – 605.

¹⁰³⁸ Rozhodnutí Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 2208/13 ze dne 11. 12. 2013, I. ÚS 3109/13 ze dne 18. 3. 2014, I. ÚS 3326/13 ze dne 15. 1. 2014.

přípravném řízení (a patrně i zavedením formálního důkazního břemene) současně klesá kontradiktornost v řízení před soudem. Platí však, že přípravné řízení je typickým inkvizičním řízením, kdy jeho účelem je cílenou činností jediného orgánu činného v trestním řízení (policejního orgánu) za dozoru jiného orgánu (státní zástupce) shromáždit nezbytné množství informací pro podání obžaloby, resp. pro řízení před soudem. Jinak řečeno, při provádění úkonů v přípravném řízení nelze tuto zásadu plně uplatnit, pokud by jimi byly popřeny jiné legitimní zájmy, zejména zájem státu na efektivitě trestního stíhání. Opravná řízení se také vyznačují určitou mírou kontradiktornosti (a to v závislosti na uplatnění apelačního a kasačního principu), nicméně stěžejním posláním těchto řízení je zpravidla přezkum činnosti orgánu nižšího stupně orgánem stupně vyššího, který sice může, ale nemusí vždy mít svůj původ v argumentaci proti sobě stojících stran. Nejméně kontradiktorními typy řízení jsou pochopitelně vykonávací typy řízení. Hlavní líčení je v porovnání s těmito fázemi, resp. z podstaty věci musí být, tím nejvíce kontradiktorním stadiem trestního řízení. Strany trestního řízení předkládají soudu k posouzení svá tvrzení a důkazy o nich, čímž je soud do určité míry osvobozen od vyhledávací zásady. V zásadě je možno konstatovat, že je již obvyklým takový náhled na vlastnosti té fáze trestního řízení, v němž dochází k nalézání pravdy (na vlastnosti hlavního líčení), že trestní řízení je tím spravedlivější, čím je tato fáze řízení kontradiktornější. Tomu ostatně odpovídá i snaha kontradiktornost hlavního líčení ještě více prohlubovat.

Úloha soudu v hlavním líčení

Bylo již uvedeno výše, že jediným posláním hlavního líčení je hledání pravdy o spáchání trestného činu a potrestat takto případně zjištěného pachatele této trestné činnosti. To je vzhledem k ústavním principům a při existenci principu presumpce nevinny pochopitelně vyhrazeno trestnímu soudu. Ustanovení § 2 odst. 5 tr. řádu totiž ukládá všem orgánům činným v trestním řízení, aby postupovaly za součinnosti stran tak, aby byl zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro jeho rozhodnutí, přičemž soudu je navíc uloženo, aby sám doplnil dokazování v rozsahu potřebném pro své rozhodnutí, byť zároveň konstatuje, že je to státní zástupce, kdo je v řízení před soudem povinen dokazovat vinu obžalovaného. Platí tedy, že i po pokusech zákonodárce, které si kladly za cíl posílit kontradiktornost hlavního líčení, není soud zbaven odpovědnosti za správné a úplné zjištění skutkového stavu. Současné znění § 2 odst. 5 tr. řádu tedy může vyznívat rozporuplně, kdy na jednu stranu sice potvrzuje závaznost některých základních zásad (materiální pravdy,

vyhledávací a oficality), přičemž vzápětí zdánlivě naznačuje určitý posun od materiálního (objektivního) důkazního břemene ve prospěch formálního (důkazního) důkazního břemene.

V každém případě je patrné, že je to soud, kdo má odpovědnost za úplnost a komplexnost dokazování, tedy, že české trestní řízení je stále svou povahou invizčním procesem s nezanedbatelnými kontradiktorními prvky (tzv. osvěcená inkvizice). Postavení soudu (soudce) v hlavním líčení je v současné době stále poměrně dominantní, nicméně jeho úloha dokazování není však výlučná. Soud tak má v rámci hlavního líčení stále dlouhou řadu oprávnění, která odpovídají kontinentálnímu charakteru trestního řízení. Jedná se zejména o oprávnění účastnit se aktivním způsobem dokazování, neboť je patrné, že právo vyslechnu obžalovaného k podané obžalobě je vyhrazeno pouze soudu (§ 207 odst. 1 tr. řádu). Provádění důkazu výslechem svědka, znalce nebo čtením listiny by mělo být podle současné právní úpravy vyhrazeno stranám, nicméně strany trestního řízení mají právo vyslýchaným, se souhlasem předsedy senátu, klást otázky, a to zpravidla tehdy, když předseda senátu své dotazy skončil a když už nemají otázek členové senátu (§ 215 odst. 1 tr. řádu), čímž může docházet ke kolizi s ustanovením § 180 odst. 3 tr. řádu, které jinak vychází z toho, že důkazy mají být prováděny zejména stranami. Výše uvedená odpovědnost soudu za výsledek dokazování má pochopitelně i určitý psychologický účinek, neboť vázanost soudu vyhledávací zásadou je poměrně zakořeněna. Zatímco v přípravném řízení musí orgány činné v trestním řízení dokazovat skutečnosti svědčící jak ve prospěch, tak i v neprospěch obviněného, v hlavním líčení je státní zástupce povinen dokazovat vinu obviněného. V hlavním líčení platí příkaz objektivní dokazování jen pro soud.

V této souvislosti si lze položit i otázku, zda tímto jevem nemůže být zasažen také s vyšetřovacím spisem podrobně obeznámený soud, kterého tíží odpovědnost za úplnost dokazování za obsah rozhodnutí. Z potřeby zjistit skutkový stav bez důvodných pochybností plyne, že v návaznosti na důkazní aktivitu stran musí soud bez návrhu, tedy i tehdy, pokud tomu strany nepřikládají žádnou váhu, provést důležité důkazy potřebné pro rozhodnutí. Naproti tomu návrh strany na provedení důkazu smí soud odmítnout jen tehdy, je-li jisté, že takový důkaz nemůže být přínosem ke zjištění skutkového stavu a tím k nalezení pravdy.¹⁰³⁹

Aktivní úloha soudců (tj. zásada vyhledávací ve vztahu k soudům) bývá často předmětem kritiky, zpravidla z řad obhajoby. Obecnou námitkou zde je to, že ohrožuje

¹⁰³⁹ V této souvislosti může vyvstat otázka, zda soud může odmítnout návrh strany na provedení důkazu tehdy, pokud by takový důkaz přínosem být mohl, nicméně skutková zjištění již vyplývají z dokazování provedeného na návrh strany druhé (např. soud vyslechnu na návrh státního zástupce dva svědky přítomné trestnému činu a obviněný navrhne výslech svědka třetího).

objektivitu soudcovského rozhodování, neboť soudce, kterému je dána povinnost vyhledávat a provádět důkazy, si jen stěží může zachovávat nadhled, který je nezbytný pro nestranné (objektivní) hodnocení, a vůči důkazům, které si sám opatří, je málo kritický. Patrně nejčastěji uváděnou námitkou je dále to, že důkazní aktivita soudcům vůbec nenáleží, neboť nemají mít odpovědnost za zjištění materiální pravdy a naopak mají být pouze nestranným rozhodcem dvou soupeřících stran (tj. obžaloby, kdy odsouzení pachatele je věcí primárně státního zástupce, a obhajoby, která musí být také aktivní) a jakýkoliv jeho zásah do dokazování v neprospěch obžalovaného má vzbuzovat dojem, že jeho role je být dalším protihráčem obžalovaného, jehož snahou je obžalovaného usvědčit a ne objektivně a podle práva rozhodnout věc. Jinak řečeno, soud by neměl být vůbec považován za orgán činný v trestním řízení, neboť zařazování soudu mezi orgány činné v trestním řízení je projevem (a reliktem) totalitního státu, nikoliv státu demokratického. Ani takové řešení, tj. formální vyčlenění, nemusí být všespásné.¹⁰⁴⁰

Další námitkou je to, že soudce pracuje pouze s verzí obžaloby a předchozím studiem vyšetřovacího spisu, který obsahuje v podstatě jen důkazy proti obžalovanému, a proto může být ohrožena jeho nestrannost v průběhu hlavního líčení, může ztrácet nezájatost a odstup od věci a podle svého předem získaného názoru se může snažit vést řízení tak, aby byl obžalovaný buď odsouzen, či naopak zproštěn. Aby vnitřní přesvědčení soudu (§ 2 odst. 6 tr. řádu), formálně vtělené do jeho rozhodnutí, vycházelo z výsledků před soudem se odehrávající konfrontace stran ve sporu, musí soudce oddělit výsledek přípravného řízení (vyšetřování) od výsledku řízení před soudem (hlavního líčení), neboť za základ rozsudku mohou být brány jen ty skutečnosti, které byly předmětem hlavního líčení (§ 2 odst. 11, 12 tr. řádu). V nauce je dále poukazováno na dvě rozhodnutí Ústavního soudu ČR, která mají dokládat určitou nezbytnost omezení zásady vyhledávací ve vztahu k soudům. Tyto závěry rozhodnutí Ústavního soudu ČR byly však v nauce přesvědčivě zpochybněny.¹⁰⁴¹ S mírou kontradiktornosti hlavního líčení je pochopitelně úzce spojena otázka vztahu předsoudního a soudního stádia trestního řízení.¹⁰⁴²

Úloha státního zástupce v hlavním líčení

V okamžiku, kdy státní zástupce uplatní obžalovací zásadu (a obžalovací složku zásady legality), tj. kdy podá ve věci obžalobu, dochází k podstatné změně jeho postavení, neboť ztrácí

¹⁰⁴⁰ ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013, str. 56.

¹⁰⁴¹ MUSIL, Jan, HOŘÁK, Jaromír. Trestněprávní judikatura Ústavního soudu České republiky. In: GÖTTINGER, Vlastimil (ed.). Sborník ze vzpomínkové konference k 20. výročí Ústavního soudu České republiky. Brno: Ústavní soud, 2014, str. 68; JELÍNEK, Jirí (ed.) Základní zásady trestního řízení: vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, str. 81 – 83.

¹⁰⁴² Podrobněji FRYŠTÁK, Marek. Dokazování v přípravném řízení. Brno: Masarykova univerzita, 2015.

své dozorové a přezkumné pravomoci (*dominus litis* přípravného řízení) a stává stranou trestního řízení, ohledně které by měla platit rovnost zbraní. Procesní postavení státního zástupce v řízení před soudem by mělo být zásadně rovné s obžalovaným (případně zastoupeným obhájcem), přičemž takové uspořádání trestního procesu umožňuje všestranné a úplné objasnění věci, čímž napomáhá i ke spravedlivému rozhodnutí.¹⁰⁴³

V relaci s tím, jak se zásada kontradiktornosti promítá do činnosti státního zástupce při podání obžaloby (kdy zásadně mění jeho postavení) je potřeba uvést, že někdy bývá v nauce kritizováno, že od novely trestního řádu,¹⁰⁴⁴ již státní zástupce není povinen v odůvodnění obžaloby uvádět argumenty obhajoby a vypořádávat se s nimi, a proto současný stav označuje Vantuch za rozporný s principem rovnosti stran.¹⁰⁴⁵ S touto výhradou však nelze souhlasit, neboť má-li být kontradiktorní řízení před soudem, pak není možné na kontradiktorně se chovající straně požadovat, aby ve svém žalobním návrhu obligatorně a preventivně uváděla argumenty protistrany a vyvracela je. Považuje-li obhajoba za vhodné, aby se její argumentace výrazně projevila ve spise v souladu se zásadami písemnosti a bezprostřednosti, lze zpracovat písemné vyjádření k obžalobě,¹⁰⁴⁶ kdy kontradikce může již proběhnout během hlavního líčení a při plném uplatnění zásady ústnosti a bezprostřednosti. *De lege ferenda* lze uvažovat o tom, aby byl soud povinen doručit straně obhajoby obžalobu ve stanovené lhůtě po jejím podání u soudu k případnému fakultativnímu vyjádření. Nicméně na rozdíl od obviněného (či poškozeného), kteří mají možnost zůstat (po podání obžaloby a po nařízení hlavního líčení) pasivní, ukládá trestní řád státnímu zástupci aktivitu, kterou je povinen vyvíjet v hlavního líčení, kdy je státní zástupce povinen vystupovat tak, aby byly objasněny všechny podstatné skutečnosti rozhodné z hlediska podané obžaloby, a za tím účelem opatřovat z vlastní iniciativy nebo na žádost předsedy senátu i další důkazy, které nebyly dosud provedeny (§ 180 odst. 2 tr. řádu), a má povinnost navrhnout provedení důkazů a zpravidla provádět se souhlasem nebo na vyzvu předsedy senátu důkazy, které podporují obžalobu (§ 180 odst. 3 tr. řádu).

Aktivita státního zástupce pochopitelně vyplývá také ze zásad oficiality a legality (§ 2 odst. 3, 4 tr. řádu).¹⁰⁴⁷ Dále ustanovení § 2 odst. 5 věta tr. řádu přitom explicitně ukládá státnímu zástupci povinnost dokazovat vinu obžalovaného, vzápětí ale dodává, že to nezabavuje soud

¹⁰⁴³ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 107.

¹⁰⁴⁴ Provedené zákonem č. 283/1993 Sb.

¹⁰⁴⁵ VANTUCH, Pavel. Obhajoba obviněného. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 398.

¹⁰⁴⁶ KALVODOVÁ, Věra, HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Dokazování v trestním řízení – právní, kriminologické a kriminalistické aspekty. Brno: Masarykova univerzita, 2015, str. 41 – 42.

¹⁰⁴⁷ MULÁK, Jiří. Zásada legality a oportunitity v českém trestním řízení. In: JELÍNEK, Jiří (ed.) Základní zásady trestního řízení: vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, str. 44 – 59.

povinnosti, aby sám doplnil dokazování v rozsahu potřebném pro své rozhodnutí. Nelze říci, že by na něm leželo (formální) důkazní břemeno, neboť zde chybí standardní sankce v podobě „ztráty sporu“ v případě, že státní zástupce vinu neprokáže. Zatímco v předsoudním stadiu byl státní zástupce povinen objasňovat i bez jakéhokoliv návrhu stejně pečlivě okolnosti, svědčící ve prospěch i neprospěch obviněného, v řízení před soudem je stranou, která se exkluzivně zabývá dokazováním viny obviněného. Současně platí, že i zde je ochráncem veřejného zájmu.¹⁰⁴⁸ Uvedené povinnosti ve vztahu ke státnímu zástupci tedy mají (nebo by měly mít) podstatný vliv na kontradiktornost hlavního líčení. Zejmána výslovně uvedená povinnost státního zástupce dokazovat vinu obviněného by tedy měla vést soud k ponížení pocitu odpovědnosti za výsledek řízení. Pokud totiž jedna ze stran trestního řízení má za povinnost prokazovat určité skutečnosti (a která současně je osobou vystupující za stát - zastupující veřejnou žalobu), mělo by to také znamenat současně částečné „osvobození“ pro soud. Místo oprávněné snahy státu o odsouzení a potrestání pachatele se tak soud může věnovat tomu, co je pro spravedlnost hlavního líčení nejpodstatnější, tedy řešení otázek, zda důkazy jsou zákonné a dostačující pro odsouzení. S aktivitou veřejného žalobce (státního zástupce) pochopitelně souvisí zásada legality (§ 2 odst. 3 tr. řádu), která mu *de facto* ukládá v návaznosti na jeho odpovědnost za udržení legálního stavu¹⁰⁴⁹ ve společnosti povinnost trestní stíhání zahájit (složka iniciační) a povinnost podat obžalobu u trestního soudu (složka akuzační). Vyvstává také otázka, zda přísná aplikace zásady legality je možné považovat za kompatibilní se stále prohlubujícím se trendem na kontradiktornost dokazování.

Je-li totiž státnímu zástupci svěřena povinnost před soudem vést dokazování a sejme-li toto břemeno ze soudu, pak není důvodu státnímu zástupci nedat právo dalších oportunních úvah o tom, zda je schopen splnit svojí důkazní povinnost před soudem, např. v situaci důkazní nouze.¹⁰⁵⁰ Jinak řečeno, požadavek na další posilování kontradiktornosti s sebou bude muset nést také revizi názorů v oblasti obžalovací složky zásady legality, zejména pokud jde o pravidlo, že státní zástupce je povinen v pochybnostech podat k soudu obžalobu (§ 176 odst. 1 tr. řádu) a že trestní stíhání lze zastavit jen tam, kde je nade vší pochybnost prokázáno, že se skutek nestal nebo že jej nespáchal obviněný (§ 172 odst. 1 tr. řádu). Tyto názory odpovídají překonanému konceptu hlavního líčení se silnou vázaností soudu vyhledávací zásadou, kdy v pochybnostech ponechává státní zástupce konečné rozhodnutí na soudu. Na druhou stranu je nezbytné uvést, že tato pravidla jsou bez výjimky aplikační praxí respektována a bývá

¹⁰⁴⁸ FENYK

¹⁰⁴⁹ Udržení legálního stavu (= zásada legality).

¹⁰⁵⁰ Srov. § 25 odst. 2 návrhu trestního řádu (<https://tpp.justice.cz/>)

argumentováno tím, že jestliže i po vyčerpání všech dostupných prostředků zůstanou výsledky vyšetřování rozporné, například proto, že dvě skupiny důkazů si odporují, má státní zástupce podat obžalobu, protože je naděje, že výsledky řízení před soudem obohatí důkazní stav. Zásada legality v moderním pojetí, jak již bylo vysvětleno výše, totiž neznamená absolutní donucení ke stíhání absolutně všech činů, o kterých se dozvěděl, neboť trestní řád připouští dlouhou řadu výjimek ze zásady legality či oportunních úvah státního zástupce o (ne)potřebnosti dalšího trestního stíhání (§ 172 odst. 2 tr. řádu). V rámci rekodifikačních prací by vzhledem měnící se roli státního zástupce v řízení před soudem (zásady legality ve vztahu k zásadě kontradiktornosti) by tedy mohlo být zváženo další rozšíření diskrečních oprávnění státního zástupce. Posílení diskrečních oprávnění si však patrně vyžádá i rozšíření kontroly takových oprávnění.¹⁰⁵¹ Za současné úpravy tedy nemá státní zástupce v řízení před soudem důkazní břemeno v pravém slova smyslu, jde toliko o určitou důkazní povinnost, kdy ovšem její neplnění není žádným způsobem nesankcionováno.¹⁰⁵² Tato důkazní povinnost totiž nezbavuje v souladu s vyhledávací zásadou soud povinnosti, aby sám doplnil dokazování v potřebném rozsahu. Z důvodu neexistence formálního důkazního břemene veřejného žalobce tedy plyne, že ten jako orgán, který podal proti obviněnému obžalobu, není žádným způsobem plnit svoji důkazní povinnost, a proto v řízení před soudem může zůstat zcela pasivním.

Je však potřeba uvést, že činnost veřejného žalobce v procesu dokazování není jeho jediným kontradiktorním projevem v řízení před soudem. Zde jsou velmi zásadní jeho oprávnění v souvislosti s dispozicí se samotnou obžalobou, což je jedním z projevů obžalovací zásady.¹⁰⁵³ Stejně jako mohl obžalobu podat, může ji za určitých podmínek vzít zpět až do doby, než se soud prvního stupně odebere k závěrečné poradě (§ 182 tr. řádu).

V souvislosti s explicitně uloženou povinností státního zástupce dokazovat vinu obžalovaného by zpětvzetí obžaloby mělo být využíváno zejména tehdy, kdy státní zástupce dojde k závěru, že pro plnění této povinnosti mu jeho procesní situace nedostačuje. Půjde zejména o případy, kdy je v řízení před soudem prokázána podstatná pochybnost ohledně viny obžalovaného, se kterou se ztotožní i státní zástupce. Podstatným důsledkem takového zpětvzetí obžaloby je to, že se věc vrací do přípravného řízení, kdy se státní zástupce opět stává dozorovým (a přezkumným) orgánem, ztrácí postavení strany a je vázán požadavkem na stíhání všech trestných činů, o nichž se dozví, a na zjišťování skutkového stavu věci, o němž nejsou

¹⁰⁵¹ KANDOVÁ, Katarína. Kontrola oportunních rozhodnutí státního zástupce. *Státní zastupitelství*, 2017, č. 6, str. 14-22.

¹⁰⁵² JÍLOVEC, Michal. Několik poznámek k odpovědnosti státního zástupce za neprovedení důkazů. In: *Cofola 2016*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, str. 740-755.

¹⁰⁵³ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Leges, 2016, str. 156 – 161.

důvodné pochybnosti (§ 2 odst. 3, 5 tr. řádu). Z uvedeného vyplývá, že státní zástupce bude velmi sporadicky motivován k takovému zpětvzetí obžaloby, tedy k vrácení věci do přípravného řízení, pokud to pro něho znamená návrat do částečně obtížnějšího postavení v přípravném řízení. Z právě uvedeného důvodu proto dochází v aplikační praxi ke zpětvzetí obžaloby toliko zřídka a spíše nastávají situace, kdy státní zástupce v důkazní nouzi obžalobu zpět nevezme a nechá věc dospět do fáze závěrečných řečí, ve kterých, byť je povinen dokazovat vinu obžalovaného, navrhne zproštění obžaloby, kterou proti němu sám podal, což může souviset s tím, že státní zástupce zastupuje veřejný zájem, který je proměnlivý.¹⁰⁵⁴ Podle Vantucha je správné, aby státní zástupce v reakci na provedené důkazy navrhl v závěrečné řeči zproštění obžaloby, přičemž kritizuje postoj státního zástupce, který tvrdošijně trvá na odsouzení obžalovaného.¹⁰⁵⁵ Požadavku kontradiktornosti by patrně více vyhovoval postup, kdy by státní zástupce v závěrečné řeči neměl navrhopvat zproštění obžaloby, ale měl by obžalobu vzít zpět a trestní stíhání zastavit, a to z toho důvodu, že by soud neměl meritorně rozhodovat o vině či nevině někoho, o jehož nevině je přesvědčen orgán obžaloby.

Z výše uvedeného se tedy patrně, že v souvislosti s posilováním kontradiktorního postavení veřejného žalobce za současného setrvání na zásadě legality vzniká určitá tenze obou principů, která je i praktického rázu. Buď tedy státní zástupce musí poté, co dospěje k závěru o své určité důkazní nouzi, vzít obžalobu zpět a tím současně rezignovat na zásadu legality, nebo musí dovést k rozhodnutí trestní věc, v níž není s to prokázat bez důvodných pochybností vinu obžalovaného a sám v závěrečném návrhu paradoxně vysloví pochybnost nad vinou obžalovaného, kterou je povinen sám dokazovat. Je myslím logické, že má-li mít státní zástupce odpovědnost za prokazování viny obviněného, bude zapotřebí opustit striktní uplatnění zásady legality, tedy v určité míře připustit to, aby se při svém rozhodování mohl také řídit principem oportunitity. Souvisí to také s tím, že státní zástupci vědí, že po zastavení trestního stíhání dojde k prověření jejich postupu nejvyšším státním zastupitelstvím, a proto v řadě případů, kdy by bylo na místě zastavení trestního stíhání obviněného, podávají soudu obžalobu. Právní úprava *de lege lata* tedy neposkytuje státnímu zástupci takový prostor pro diskreci (a případnou osobní odvalu) zastavit trestní stíhání ve stavech důkazní nouze. Namísto toho umožňuje a v zásadě dokonce ukládá státnímu zástupci v pochybnostech podat obžalobu (*in dubio contra reo*). To znamená ponechání rozhodování na soudu, což může mít i takové konsekvence, že před soud mohou být postaveni i obvinění, u kterých je odsouzení nepravděpodobné, nehledě na skutečnost, že proběhne nákladné soudního řízení, které velmi pravděpodobně skončí

¹⁰⁵⁴ FENYK, Jaroslav. Veřejná žaloba. I. díl. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 2001, str. 171.

¹⁰⁵⁵ VANTUCH, Pavel. Obhajoba obviněného. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 436.

zprošťujícím rozsudkem. Těmto negativním konotacím by však mělo zabránit předběžné projednání obžaloby. Celý problém je v tom, že kontinentální model se člení na předsoudní stádium (ještě vnitřně členěné na inkvizici generální a inkvizici speciální) a na řízení před soudem (kontradiktorní), přičemž není do všech důsledků vyřešen vztah mezi těmito stadii, které se liší svým posláním. Adversární model takové problémy neřeší, neboť ten nemá formalizovanou předsoudní fázi.

Postavení obviněného a jeho obhájce v hlavním líčení

Obviněný jako strana trestního řízení má do značné míry specifické postavení. Jde o stranu, jejíž zásadní práva a povinnosti jsou základním předmětem trestního řízení.¹⁰⁵⁶ Je-li základním cílem trestního řízení nalézt pravdu o tom, zda byl spáchán trestný čin, a pokud ano, pak kdo je pachatelem, přičemž se zjištěním pachatele je spojeno uložení trestu tomuto pachateli, znamená to, že důsledky rozhodnutí v trestním řízení, zejména jde-li o odsuzující rozhodnutí, mohou být pro obžalovaného velmi výrazné. Právě z tohoto důvodu jsou oprávnění obviněného v trestním řízení (a v hlavním líčení) obzvlášť velmi široká.¹⁰⁵⁷ Z hlediska projevů zásady kontradiktornosti je důležité, aby tato oprávnění nebyla toliko formálního rázu a aby obviněný v hlavním líčení byl důstojným soupeřem státního zástupce. Jen tehdy může být trestní řízení před soudem spravedlivé a v důsledku toho lze označit za spravedlivé rozhodnutí v trestní věci jen takové rozhodnutí, které bylo vydáno po proběhlém řízení s podstatnými kontradiktorními prvky. Dá se říci, že pravděpodobně nejpodstatnějším kontradiktorním prvkem práv obviněného v hlavním líčení, je jeho možnost vyjádřit se před soudem k podané (a při hlavním líčení přednesené) obžalobě (§ 207 odst. 1 tr. řádu). Je tedy možné konstatovat, že právo obviněného kontradiktorně reagovat na přednes státního zástupce zachováno.¹⁰⁵⁸ S tím lze do jisté míry souhlasit, ovšem s tou výhradou, že na rozdíl od svého předřečníka (státního zástupce) je obžalovaný ve většině případů neprávnickem a tedy i méně rétoricky nadán, což má za následek, že se sice ihned po přečtení toho, z čeho je viněn, může začít hájit. Je ovšem otázkou, do jaké míry může být tato obhajoba způsobila vyvrátit přednes justičního profesionála. Uvedené má zpravidla následek, že výslech takového obžalovaného přestává mít důkazní charakter (jde-li o velmi obsáhlé vyjádření k obžalobě) a stává se spíše formou osobně přednesené argumentace. K tomu však výslech sloužit nemá, neboť jeho účelem je zjišťování skutkového stavu, ne zjišťování procesního vztahu obžalovaného k podané obžalobě. O tom,

¹⁰⁵⁶ V analogické situaci se nachází též poškozený nebo zúčastněná osoba, nicméně rozhodování o jejich právech a povinnostech je však ve srovnání s rozhodováním o právech a povinnostech obviněného spíše doplňková.

¹⁰⁵⁷ Např. GRIVNA, Tomáš a kol. Právo na obhajobu - Teorie a praxe 21. století. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016.

¹⁰⁵⁸ VANTUCH, Pavel. Obhajoba obviněného. Praha: C. H. Beck, 2010, str. 436.

je-li obviněnému toto oprávnění poskytnuto v dostatečné míře, lze tak s úspěchem pochybovat. Vyjádření k přednesené obžalobě (formou výslechu obžalovaného) je totiž součástí dokazování, které je předmětem hodnocení důkazů, jako každý jiný důkaz, a nikoliv procesním přednesem stanoviska strany trestního řízení, jehož obsahem je vznést do posuzované věci nějaké tvrzení, nebo popřít tvrzení protistrany.

Jako další dílčí nedostatek právní úpravy lze označit to, že obžalovanému není při vyjádření k obsahu obžaloby garantováno právo na právní pomoc (čl. 37 odst. 2 LZPS), neboť nemůže na přednesenou obžalobu kontradiktorně reagovat prostřednictvím obhájce, neboť veškeré přednesy, které vůči obžalobě má, musí v průběhu výslechu učinit osobně. Český trestní proces tak postrádá jeden ze signifikantních znaků adversárního procesu, kterým je úvodní prohlášení („*opening statement*“). Jakkoliv má tedy obviněný právo se formálně k obsahu obžaloby vyjádřit, lze si představit situace, kdy obžaloba je tak skutkově či právně složitá, že bez právní pomoci obhájce se k ní obviněný sám nebude schopen efektivně vyjádřit. Může to znít poněkud paradoxně, ale prvním kontradiktorním vyjádřením obviněného, při kterém má možnost využít právní pomoci svého obhájce, je závěrečný návrh, patřící svou podstatou do samého závěru hlavního líčení, kdy dokazování je již skončeno, soud má už na věc vytvořen názor a věc spěje k rozhodnutí.

Obviněný, který se chce již v počátku hlavního líčení vyjádřit k důkazům, je tak odkázán na svůj vlastní výslech V tom však musí podstoupit to riziko, že bude v rámci svého vyjádření podroben otázkám ze strany státního zástupce nebo ze strany soudu, případně musí výslovně na tyto otázky odepřít odpovídat. Obviněný, který si nepřeje, aby toto jeho vyjádření bylo hodnoceno jako důkaz a naopak který by chtěl toto své vyjádření přednést jen jako stanovisko plnoprávné strany trestního řízení, pak tuto možnost nemá vůbec a i on je odkázán na svůj závěrečný návrh a poslední slovo. Současně trestní řád předsedovi senátu neukládá výslovně, aby u obžalovaného zjistil, zda se cítí být vinen žalovaným skutkem (institut uznání viny – *guilty plea*), což patrně souvisí s existencí zásady materiální pravdy, která neumožňuje rezignovat na zjišťování těch skutkových okolností, s nimiž obžalovaný souhlasí. Pokud však soud takovou otázku obžalovanému již položil, vyvstává otázka, zda odpověď obžalovaného na tuto otázku je součástí výslechu a tedy i dokazování (podléhající zásadě volného hodnocení důkazů), nebo zda se jde o vyjádření procesní pozice obžalovaného jako strany (tedy projev zásady kontradiktornosti, v rámci kterého obžalovaný popírá část tvrzení obžaloby). Uvedená distinkce je důležitá zejména v situaci, kdy je projev obviněného o tom, že se cítí být nevinný, jediným osobním projevem, když následně po takovém vyjádření odmítne vypovídat. Podle mého názoru by takové vyjádření obviněného mělo být bráno toliko jako procesní pozice

obviněného s nemožností tuto pozici hodnotit jako součást dokazování. V aplikační praxi se však tyto projevy hodnotí jako každý jiný důkaz, což se odráží zejména v tom, že bývají v případech odsouzení označovány za nevěrohodnou a účelovou obhajobu.

Obdobná situace jako u kontradiktorní reakce na přednesenou obžalobu je i u vyjádření obviněného k provedeným důkazům, kterou upravuje ustanovení § 214 tr. řádu, kdy obžalovaný musí být po provedení každého důkazu dotázán, zda se chce k němu vyjádřit, přičemž jeho vyjádření se uvede do protokolu. Ani v rámci takového vyjádření nemá obviněný možnost využít práva na právní pomoc, neboť i když se před takovým vyjádřením může poradit se svým obhájcem (§ 33 odst. 1 věta třetí tr. řádu), nemůže jej pověřit, aby se k provedenému důkazu vyjádřil místo něj. Tohoto dalšího nedostatku si je však aplikační praxe vědoma a vyjádření obhájce za obviněného k provedeným důkazům toleruje. Je tedy nicméně dílčím nedostatkem právní úpravy, že tato možnost ohledně pověření výkonu některých svých obhajovacích práv obhájce není trestním řádem výslovně garantována, a je tedy zcela na uvážení předsedy senátu nebo samosoudce, zda tento postup připustí.

Dalším projevem zásady kontradiktornosti v hlavním líčení, pokud jde o oprávnění obviněného, je jeho právo na součinnost při provádění dokazování (§ 215 tr. řádu). V českém trestním procesu platí, že strany trestního řízení mohou se souhlasem předsedy senátu klást vyslychaným otázky, a to zpravidla tehdy, když předseda senátu své dotazy skončil a když už nemají otázek členové senátu (§ 215 odst. 1 tr. řádu), kdy toto oprávnění je dále rozšířeno tím, že státní zástupce, obžalovaný a jeho obhájce mohou žádat, aby jim bylo umožněno provést důkaz, zejména výslech svědka nebo znalce, kdy jim předseda senátu vyhoví zejména tehdy, jestliže jde o důkaz prováděný k jejich návrhu nebo jimi opatřený a předložený; není povinen jim vyhovět, jde-li o výslech obviněného, výslech svědka mladšího než osmnáct let, nemocného nebo zraněného svědka, anebo jestliže by provedení důkazu některou z uvedených osob nebylo z jiného závažného důvodu vhodné (§ 215 odst. 2 tr. řádu). Podle Fenyka ustanovení § 215 odst. 2 tr. řádu sice naznačuje potřebu posílit úlohu a aktivitu stran (a tím sporný charakter řízení), tím však současně zpochybňuje inkviziční povahu českého trestního řízení.¹⁰⁵⁹ Podle § 215 odst. 4 tr. řádu musí být po provedení všech důkazů u všech stran včetně obviněného zjištěno, zda strana nečiní návrh na doplnění dokazování, což je ostatně obsaženo i v § 33 odst. 1 věta druhá tr. řádu. Uvedené je však modifikováno tím, že soud není povinen provést všechny

¹⁰⁵⁹ Domnívá se, že příčinou je záměna imperativu ESLP na kontradiktorní řízení (ve smyslu práva na přístup k informacím získaným v trestním řízení protistranou a na reakci na ně) za sporné adversární řízení, kde strany předvolávají a vyslychají „své“ svědky a protistrana má právo křížového výslechu, a dodává, že z judikatury ESLP žádný požadavek na osobní právo strany před soudem provádět výslech svědků neplyne. FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín. Trestní řád. Komentář. II. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017, str. 223.

důkazy, které obviněný k provedení navrhne. Aplikační praxe se ve věci tzv. opomenutých důkazů ustálila na tom, že soud je povinen o navržených důkazech pouze rozhodnout, ale současně, pokud návrhu na jejich provedení nevyhoví, má ve svém rozhodnutí vyložit, z jakých důvodů navržené důkazy neprovedl.¹⁰⁶⁰ Platí tedy, že obecné soudy nejsou povinny provést všechny navržené důkazy, přičemž stěžejní je to, aby soudy vždy vyložily, z jakého důvodu navržené důkazy neprovedly. Dále je vhodné v rejstříku kontradiktorních projevů v hlavním líčení zmínit právo přednést závěrečnou řeč a poslední slovo, přičemž se může jednat se o první možnost vyjádřit se k podané obžalobě, využije-li obviněný právo před soudem nevypovídat a vyjadřovat jen dílčím způsobem v rámci svých přednesů podle § 214 tr. řádu. V této souvislosti lze odkázat na rozhodovací praxi Ústavního soudu ČR, podle které je soud v odůvodnění rozhodnutí povinen vypořádat se s veškerou argumentací strany, což znamená, že je povinen se vypořádat především s obsahem výsledku obžalovaného a závěrečných řečí obžalovaného, popř. jeho obhájce.¹⁰⁶¹ U závěrečné řeči tak jde, vedle vyjádření k jednotlivým provedeným důkazům (§ 214 tr. řádu), o nejpodstatnější kontradiktorní projevy obviněného v hlavním líčení, přičemž závěrečná řeč je o to důležitější, neboť se zde v plné míře uplatňuje ústavně zaručené právo na právní pomoc.

4. 17. 6 Dílčí závěr

Zásadu kontradiktornosti lze charakterizovat jako prvek práva na spravedlivé projednání věci, které je samo součástí práva na spravedlivý proces. V určitém smyslu doplňkem kontradiktornosti je zásada rovnosti zbraní, která v kontradiktorním řízení dává oběma stranám šanci před soudem efektivně prosazovat své oprávněné zájmy. Jedná se o zásady naprosto klíčové – např. Repík viděl postavení obou zásad „*v samé podstatě spravedlnosti*“, přičemž bez kontradiktornosti vůbec nelze mluvit o procesu.¹⁰⁶² Konkrétní obsah kontradiktornosti řízení a rovnosti zbraní ve smyslu EÚLP je určen evolutivním výkladem ESLP, neboť i zde dochází k autonomnímu výkladu pojmů v zájmu jejich jednotného chápání v jurisdikci EÚLP. Princip kontradiktornosti potom můžeme chápat jako způsob hledání pravdy, nebo jako právo stran na obhajobu anebo jako kritérium soudního procesu, k čemuž se vážou příslušné základní zásady trestního řízení. Zásada kontradiktornosti se podle mého názoru skládá ze dvou neoddělitelných složek - z práva na informace (tj. práva, resp. povinnosti seznámit se všemi dokumenty a důkazy, které mohou ovlivnit rozhodnutí) a z práva vyjádřit se k předloženým

¹⁰⁶⁰ BARTOŇ, Michal, KRATOCHVÍL, Jan, KOPA, Martin, TOMOSZEK, Maxim, JIRÁSEK, Jiří, SVAČEK, Ondřej. Základní práva. Praha: Leges, 2016, str. 540 – 542.

¹⁰⁶¹ Lze odkázat i na § 125 odst. 1 věta druhá tr. řádu.

¹⁰⁶² REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002, str. 144, 147.

důkazům, přičemž za součást kontradiktorního řízení považují prvky rovnost zbraní, právo obviněného účastnit se řízení před soudem a předkládat důkazy a právo na kontradiktorní výsledky svědka. Nejedná se však o práva absolutní.

Na současném modelu důkazního řízení, který soudce zavazuje v nezbytném rozsahu doplňovat dokazování, přitom neshledávám žádný rozpor s právem na spravedlivý proces, neboť z podstaty trestního práva je zájem nikoli pouze na tom, aby nedošlo k nespravedlivému odsouzení nevinného, nýbrž i na tom, aby byl skutečný pachatel spravedlivě potrestán. Pokud se tedy v jisté fázi řízení zjistí, že je potřeba doplnit dokazování, neboť např. důkazy předložené státním zástupcem ještě neprokazují vinu obviněného bez důvodných pochybností, je přece za účelem ochrany veřejného zájmu a zjištění materiální pravdy nezbytné, aby soudce v potřebném rozsahu dokazování doplnil. Musíme tedy vycházet z teze, že soud je nestranný a cokoliv dělá, dělá proto, aby dospěl ke spravedlivému rozhodnutí. Touží-li zákonodárce po zvýšení aktivity procesních stran, ať tak v žádném případě nečiní na úkor zásady vyhledávací, neboť v takovém případě by se hledání materiální pravdy v trestním řízení mohlo stát již jen pouhým ideálem.

Nepromyšlené posilování sporné povahy soudní fáze trestního řízení (např. zavedením formálního důkazního břemene) může vést k prolamování některých důležitých pilířů trestního procesu. Jako vhodnější se jeví přeměna obecného pravidla (tedy že předseda provádí dokazování) ve výjimku (státní zástupce provádí důkazy ve prospěch obžaloby vždy bez ohledu na to, zda byly navrženy již v obžalobě nebo při hlavním líčení, pokud si jejich provedení nevyhradí předseda senátu) a dále uložení povinnosti obhájci provést důkaz navržený obhajobou. Zavedení plně kontradiktorního (adversárního) trestního řízení by nutně znamenalo to, že soud by nemohl vyhledat a provést důkazy ve prospěch či v neprospěch obžalovaného, a to z důvodu úplné rovnosti stran, která je však iluzorní, neboť strany si mohou být rovny toliko v právech, nikoli však v povinnostech. Faktická nerovnost je dána i důsledky zásady presumpce neviny. Dále to může znamenat faktické snížení práva na obhajobu u méně majetných obviněných, kteří si nebudou moci dovolit profesionální obhajobu, protože obviněný v adversárním modelu, spíše než nestranného a nezávislého soudce, potřebuje velmi dobrého obhájce. Bude-li zvolena cesta takového kontradiktorního procesu, bude dále nevyhnutelné zachovat a dále posílit instituty jako dohoda o vině a trestu, uznání viny, upuštění od dokazování nesporných skutečností.

Posilování prvků kontradiktornosti však znamená nutnost dalšího oslabování zásady legality ve prospěch zásady oportunity, což může odůvodňovat posilování kontroly diskrečních

oprávnění státního zástupce (subsidiární žaloba).¹⁰⁶³ Posilováním prvků kontradiktornosti v přípravném řízení (např. širším rozsahem účasti obhájce ve vyšetřovacích úkonech) či zavedením formálního důkazního břemene státního zástupce se těžiště dokazování může fakticky přesouvat z řízení před soudem do přípravného řízení vzdor deklarovanému (opačnému) trendu a znamenat návrat do doby, kdy těžiště dokazování se nacházelo v přípravném řízení a úlohou soud bylo jen opakování již provedených důkazů.

¹⁰⁶³ MULÁK, Jiří. Subsidiární žaloba v trestním řízení In: Naděje právní vědy 2017. Právní věda v praxi, Plzeň: ZČU, 2017, str. 250.

5. Závěr

Diskuze se o novém trestním řádu (rekodifikaci trestního řádu) se ubírají tím směrem, jestli potřebujeme nový trestní řád a pokud ho potřebujeme, tak jaký trestný řád. Jestli ten stávající se přežil nebo jestli je potřeba ho zrušit, ponechat, upravit. Tyto názory se samozřejmě krystalizují a tříbí řadu let, když už dlouho před rokem 1989 se uvažovalo o tom, že by ten trestní řád mohl být jiný. Na druhé straně je potřeba si uvědomit, že jsou zde určité systémy a pravidla, které je velmi obtížné překonat, neboť systém, kterým se trestní řád řídí, tedy otázka viny a otázka dokazování viny¹⁰⁶⁴ se velmi obtížně reformuje. Důvodem je totiž určitá inspirativní omezenost prostředků, neboť není moc způsobů, kterými bychom v trestním právu nahradili, vyměnili, zlepšili, zdokonalili systém, který je používat již několik stovek let. Dovolím si uvést, že Evropa, potažmo všechny státy světa, stále stojí na dvou základních systémech (modelech), které se odlišují způsobem hledání pravdy, kdy zatímco adversární model vyjadřuje systémovou nedůvěru ke státním orgánům k této činnosti, inkvizičně-obžalovací model naopak vyjadřuje důvěru ve státní orgány, přičemž odlišujících kritérií je samozřejmě dlouhá řada.

Krajní limit systémové nedůvěry ve státní orgány je vyjádřen v angloamerickém (*common law, adversárním*) systému, kde jde o skutečný souboj procesních stran vyúsťující v závěr soudu, která z nich má pravdu, přičemž prostředky jak toho dosáhnout jsou založeny na rozhodovací praxi soudů a jsou velmi sofistikované. Je současně nezbytné uvést, že v těchto zemích zpravidla neexistuje žádný trestní řád v naší kontinentální podobě, a proto říkat o tom, že bychom snad měli převzít právní úpravu platící někde v těchto zemích je závažné nepochopení, protože tamější právo je poměrně široké a rozhodovací praxe se podstatně odlišuje a závěry, které se činí v rámci trestního řízení v těchto zemích, jsou poměrně konstantní. V tom systému stojí na jedné straně představitel obžaloby, na druhé straně představitel obhajoby (obžalovaný, obhájce), mezi nimi stojí soudce v různé podobě (jako jeden soudce nebo jako laická porota, která rozhoduje o vině). Tento systém (tzv. *party driven model*) je však formalizován způsob provádění důkazů, kdy některé důkazy jsou považovány za přípustné, jiné za nepřípustné, přičemž ta nepřípustnost důkazů je zpravidla jednak založena na tom, že byly získány nepoctivým (neférovým, „protizákonným“) způsobem, jednak tam, kde je porota, která nesmí být zmatena, spletena nebo jiným způsobem zavedena v nesprávný směr při svém rozhodování. Z tohoto důvodu jsou tady důkazy, které se označují jako přípustné

¹⁰⁶⁴ FENYK, Jaroslav. Dokazování viny v českém trestním řízení. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018, str. 107.

(účinné) a nepřípustné (neúčinné, ať už absolutně či relativně). Dokazování má oporu v teorii plodů z otráveného stromu a přísného rozdělení a přenášení důkazního břemene mezi strany (tzv. formální důkazní břemeno). Tento systém je tedy objektivizací pohledu poroty na trestní řízení.

Pokud jde o kontinentální model trestního řízení, který je vystavěn na důvěře ve státní orgány. Podstatou tohoto systému je to, že se ponechává na státním orgánu, aby zajistil, že bude zjištěno, jak to opravdu bylo, což znamená, že důkazní prostředky jsou v moci státních orgánů a obhajoba, která má, resp. v tomto systému musí mít, slabší postavení, je tu proto, aby tento státní orgán kontrolovala, aby vytvořila právo na spravedlivý proces tím, že nedovolí státnímu orgánu se odchýlit od pravidel, která jsou mu předem zákonem stanovena, neboť platí zásada enumerativnosti veřejnoprávních pretenzí. V tomto modelu tedy rovnost zbraní mezi obžalobou a obhajobou neexistuje v podobě faktické rovnosti procesních postavení, ale v podobě kompenzace nevýhod obhajoby některými zásadami a instituty (presumpce nevinny a *in dubio pro reo*, zásada vyhledávací, absolutní neúčinnost některých důkazů, účast obhájce při vyšetřovacích úkonech). Za tímto účelem má obhajoba poměrně široká oprávnění k jak podávání důkazních návrhů, byť se v řízení před soudem předpokládá kontradiktornost veřejné žaloby a obhajoby, neboť fakticky se trestní řízení odvíjí zpravidla od aktivity orgánů činných v trestním řízení, nikoliv obhajoby, tak i podávání důkazních prostředků. Zjednodušeně řečeno, obhajoba v tomto modelu plní funkci reakční, doplňkovou, vyvažující, defenzivní a kontrolní. Jedná se tedy o model příliš etatistický, který na jedné straně svěřuje státnímu orgánu poměrně výraznou pravomoc, na druhé straně také tomu odpovídající odpovědnost.

Je však nezbytné dodat, že tento kontinentální systém měl také svoji genezi, neboť tento systém spočíval v tom, že jeden soudce (inkvizitor) v sobě koncentroval procesní funkce (žalující, obhajující, rozsuzující), tj. prováděl vyšetřování, plnil úkoly obhájce a bez mezikroku skončil rozsudkem. Počátkem 19. století přichází zlom a Napoleon svojí kodifikací *Code d'instruction criminelle* z roku 1808 rozdělil akuzačním principem (obžalovací zásadou) toto řízení na řízení vyšetřovací (inkviziční), kdy v některých zemích zůstal vyšetřující soudce jako alternativa k veřejnému žalobci, a řízení před soudem, kde veřejný žalobce a obhajoba (obžalovaný a obhájce) vystupují jako strany. Touto slavnou kodifikací, která položila základy pro moderní inkvizičně-obžalovací proces (tzv. osvícená inkvizice), infikoval podstatnou část Evropy (vyjma Spojeného království, které patří do systému *common law* a severských států, které se odchýlily ve čtyřicátých letech a mají dnes model jiný). Tento sofistikovaný model, který má zpravidla formalizované přípravné řízení (které se dále vnitřně člení na inkvizici generální – prověřování/postup před zahájením trestního stíhání, a inkvizici speciální –

vyšetřování/postup po zahájení trestního stíhání) a řízení před soudem (mající kontradiktorní povahu), lze reformovat pouze určitým způsobem, řekl bych dokonce pouze kosmeticky. Kontinentální systém je totiž vystavěn na třech základních zásadách v oblasti dokazování, jimiž jsou zásada materiální pravdy, zásada vyhledávací a zásada volného hodnocení důkazů, které jsou doplněny zásadami presumpce nevinny, kontradiktornosti, ústnosti, bezprostřednosti a veřejnosti. Neuralgickým bodem tohoto systému však zůstává vztah přípravného řízení a řízení před soudem z hlediska dokazování.

Český zákonodárce se přes dvacet pokouší vytvořit tzv. moderní kontradiktorní trestní řád, přičemž inspiraci hledá v systému *common law*. Je však správné *common law* model oprávněně považovat za moderní přístup a tedy zdroj inspirace, když jde ve své podstatě o ten nejstarší a nejprimitivnější (obyčejný) systém sporu, tj. sporné civilní řízení přenesené do trestního procesu. Problém praktičtějšího rázu může také nastat, pokud se rozhodneme některé určující zásady nepromyšleně přenést do druhých, neboť tyto systémy se navzájem neunesou. Jinak řečeno, prosazování klíčových zásad odlišného typu řízení může dojít v lepším případě k přechodné a v závažnějším případě k trvalé ztrátě identity národního trestního systému s více či méně vážnými dopady do jeho účinnosti a legitimacy. Obecně lze říci, že za dobu probíhající rekodifikace se nevytvořil názor na to, který z těchto systémů je možné přejmout (*adversární*) či ponechat (*inkvizičně-obžalovací*), ale trestní řád se doplňuje tak, jak je momentálně potřeba, nehledě na jeho systém základních zásad. Mnohdy tedy trestní řád, vystavěný na kontinentální zásadách, infikujeme zásadami *common law*, přičemž nerespektujeme to, že se jednotlivé modely (zásady) navzájem neunesou. Problém není tedy v tom směru, že by snad stávající trestní řád, vystavěný na komplexu zásad typických pro tzv. osvícenou inkvizici, nebyl snad souladný s právem na spravedlivý trestní proces a jeho atributy či komponenty (např. nebyl kontradiktorní), ale spíše to, že do stávající úpravy jsou implementovány určité prvky, které optikou zásad do toho systému nepatří, což může způsobovat jak výkladové problémy, tak i nevyužívání institutů, které byly implementovány, např. aby zrychlily trestní řízení. Takovými příklady jsou např. dohoda o vině a trestu nebo spolupracující obviněný (korunní svědek), které sice mají potenciál zrychlit trestní řízení, nebo usnadnit dokazování v oblasti organizovaného zločinu, na druhé straně však kolidují s tradičními základními zásadami. Z trestního řádu, který obsahově reflektuje všechny mezinárodní standardy, se tak stává z hlediska formy nesystematická norma. Současný trestní řád totiž vychází z poměrně tvrdé, ale koherentní úpravy trestního řízení z dob socialismu, vykazující etatizaci trestního řízení, tj. ponechání co nejširšího pole působnosti právě orgánům činným v trestním řízení, a naopak poměrně úzkého pole působnosti pro ostatní procesní subjekty, zejména pro obviněného a poškozeného. Je však

nezbytné uvést, že ať už byla praxe jakákoliv, tato koncepce úpravy trestního řízení není z hlediska právního a priori nesprávná či závadná. Z teoretického pohledu je totiž provést distinkci mezi kontinentálním modelem a projevy tehdy zdůrazňované tzv. socialistické zákonnosti v něm, což lze demonstrovat na odmítání koncepce materiální pravdy, která je odmítána z důvodu toho, že by snad mělo jít o socialistický výtěžek. Poučení vědí, že tomu tak není. Ze skutečnosti, že se v minulosti oba prvky (socialistická zákonnost jako obsahový prvek a inkviziční model jako formální prvek) odrážely současně, nelze dovodit, že mezi nimi byla jednota, spíše se potkaly v čase a místě. To ostatně potvrzuje i to, že koncepce založená na inkvizičně-obžalovacím modelu byla po změně režimu (opuštění socialistické zákonnosti) recipována a k dalším, byť mnohdy poměrně signifikantním, změnám docházelo dále na jejím základu. Jinak řečeno, ani změna režimu z totality do liberální demokracie s ústavním soudnictvím a plným rozvojem lidských práv nevedly k popření kontinentálního modelu, který vychází z koncepce právního státu. Pro úplnost je potřeba uvést, že ani před rokem 1989 nemělo naše trestní řízení plně inkviziční charakter, neboť v něm vždy existovala jak aktivita soudu, tak i aktivity ostatních procesních subjektů.

Současně je potřeba si uvědomit, že kontinentální model není totiž ve své podstatě o nic horší než *common law* model (naopak může být v mnoha ohledech i lepší), což zjevně uznal i tehdejší zákonodárce, který si toto východisko ponechal, byť považoval pochopitelně za potřebné učinit dlouhou řadu více či méně výrazných změn v jeho jednotlivostech, někdy však z popudu zákonodárce negativního.¹⁰⁶⁵ V těchto změnách se projevil několik trendů. Byla to jednak snaha trestní řízení obsahově obohatit, a to cestou zvyšování ochrany základních práv osob zprvu obviněného (zásada zajištění práva na obhajobu) a posléze i poškozeného (zásada zajištění práv poškozeného), a současně snaha trestní řízení a jeho průběh zrychlit, zefektivnit a zracionalizovat trestního řízení (zejména odklony, zvláštní způsoby řízení, stanovení nejrůznějších lhůt, nesporné skutečnosti, atd.), případně přizpůsobit novým výzvám v boji proti kriminalitě. Pod vlivem mezinárodních závazků se změnilo postavení obviněného, poškozeného, z různých důvodů se úprava zkomplikovala fenomény polykodifikace (ZTOPO, ZSM, ZOTČ, ZMJS) a diferenciací (zavádění zvláštních druhů řízení a odklonů). V důsledku těchto mnohdy protichůdných záměrů a výstupů ovšem tradiční kontinentální základní zásady trestního řízení (zásada oficiality, legality, vyhledávací, materiální pravdy, volného hodnocení

¹⁰⁶⁵ GRŮVNA, Tomáš. Právo procesní trestní (od roku 1990). In: SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír (eds.). Encyklopedie českých právních dějin. VII. Svazek. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, str. 116 – 126.

důkazů) přestaly být zcela spolehlivým vodítkem,¹⁰⁶⁶ a to zejména pod vlivem privatizačních tendencí a posilování dílčích prvků opačných základních zásad (zásada dispoziční, zásada oportunity, zásada projednací, formální pravdy a vázaného hodnocení důkazů).¹⁰⁶⁷

Nutno upozornit, že se v науce občas můžeme setkat se závěry, že vzhledem k přibližování inkvizičních a adversárních modelů trestního řízení, v evropských podmínkách posílenému působením ESLP, již není povaha modelu trestního řízení rozhodující, neboť důležité je jen to, zda jsou zaručeny parametry práva na spravedlivý proces. Tento závěr nepovažuji za zcela přesvědčivý, neboť se přehlíží ta skutečnost, že právo na spravedlivý proces je účelem, nikoliv prostředkem k dosažení tohoto účelu. Jinak řečeno, ačkoliv komponenty práva na spravedlivý proces požadují určité uspořádání trestního řízení (nestrannost a nezávislost soudu, kontradiktorní postavení stran v řízení před soudem, veřejnost řízení), samy o sobě neodpovídají ani jednomu modelu trestního řízení. Zejména pokud jde o dokazování, které tvoří jádro trestního řízení, ponechává text EÚLP i rozhodovací praxe ESLP v zásadě na jednotlivých členských státech, byť výjimky pochopitelně jsou. To znamená, že zacílení úpravy trestního řízení na garanci práva na spravedlivý proces nám ještě neposkytuje odpověď na otázku, jak konkrétně tohoto cíle má být dosaženo. Být je tak v dnešní době manipulační prostor zákonodárce i aplikační praxe bez ohledu na zvolený model trestního procesu již v některých aspektech omezen, resp. sjednocen (Rada Evropy), stále je preference inkvizičního či adversárního modelu trestního řízení aktuální.

Ačkoliv ne všechny změny trestního řádu od roku 1990 byly v rozporu s výchozí koncepcí, dlouhá řada z nich se jí vzdaluje, v důsledku toho pochopitelně vznikají tenze, které se projevují i v aplikační praxi. Příčinu problému je třeba hledat právě v poloviční rekonstrukci trestního práva, resp. v dosud neprovedené rekonstrukci trestního řádu. Odhlédneme-li od skutečnosti, že rekonstrukce trestního práva byla diskutována již prakticky od sametové revoluce, ačkoliv se tento záměr podařilo realizovat po dlouhé době a to ještě jen částečně přijetím pouze trestního zákoníku (jsme tedy ve stavu poloviční rekonstrukce), bylo původním záměrem, aby obě rekonstrukce byly provedeny současně, což kdyby se podařilo, dalo se některým problémům nepochybně předejít. Dnes totiž vidíme, v čem nás úprava hmotného práva limituje. Na druhé straně je potřeba si uvědomit, že trestní řád je složitější, v určitém ohledu i „závažnější“ a tedy i obtížněji „zpracovatelný“ předpis než trestní zákoník, a proto by

¹⁰⁶⁶ FENYK, Jaroslav. Zásady dokazování. In: ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013, str. 49.

¹⁰⁶⁷ PIPEK, Jiří. Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení. Právník, 2000, č. 12; ŠRAMEL, Bystrík. Privatizácia trestného konania: cui bono? Bulletin slovenskej advokácie, 2013, č. 6.

bylo jistě chybou jeho zpracování uspěchat. Naznačené problémy přitom, nepramení z toho, že by původní koncepce trestního řízení byla teoreticky vadná či prakticky neúčinná (trestní řád funguje, občas se sice zadrhne, ale funguje), ale právě proto, že současná koncepce není jednoznačná, a proto nenabízí aplikační praxi dostatečně pevná vodítka zejména pro systematický a teleologický výklad, vycházející z koncepčního zařazení určitého institutu.

Zdá se, že nám v současné době zůstávají dvě, resp. tři možnosti, jak dál, neboť externality v podobě inkvizičního modelu nebo zavedení nějaké obdoby „*trestního práva pro nepřátele*“¹⁰⁶⁸ jsou vzhledem k dosaženému standardu základních práv zcela vyloučeny. Jelínek uvádí „samozřejmý požadavek“ o tom, že nový trestní řád by neměl být horší než ten stávající. V této souvislosti připomíná paralelu s tzv. novým trestním zákoníkem, který, podle jeho názoru, zkomplikoval řadu situací a institutů, vnesl do nauky i praxe řadu pochybností o možnostech a uplatnění toho či onoho institutu, přičemž uzavírá, že „*pokud by hrozilo podobné nebezpečí jako trestnímu kodexu z roku 2009, potom by patrně bylo vhodnější upustit od celkové rekodifikace a trestního řádu a přijmout nesporné potřebné výhody změny cestou zásadnější novelizace dosavadního trestního řádu.*“¹⁰⁶⁹

Prvou možností je vydat se cestou rekodifikace ve formě nové kodifikace, z hlediska obsahu prostředky revoluce a zásadní redefinice paradigmatu. Jinak řečeno, jít cestou diskontinuity, která je v právním řádu chápána jako jev abnormální, jako jev spojovaný s násilnými převraty, vojenským obsazením země nebo revolučními přeměnami. Tato možnost tedy znamená opustit koncepci stávajícího trestního řízení, která je vystavěna na tradičních zásadách kontinentálního modelu (zásady oficiality, legality, materiální pravdy, vyhledávací a volného hodnocení důkazů) obohacená o prvky obžalovacího. Tato cesta tedy znamená přestat důvěřovat státním orgánům (zavedení laické poroty), požadovat úplnou rovnost procesních subjektů, kalibrovat princip oportunitity jako vůdčí princip, redefinovat postavení a úlohu soudu, tedy jednoduše přejmout angloamerický sporný model trestního řízení se všemi jeho důsledky (zásada formální pravdy, zásada projednací, rigorózní pravidla o absolutní a relativní neúčinnosti důkazů) patrně se všemi jeho důsledky (formální důkazní břemeno), a čelit výzvám, které by takováto revoluční změna s sebou nepochybně přinesla. Cesta je to sice možná, ale je otázkou, zda je to i cesta vhodná. Stále jsou totiž platná slova Musila o tom, že „*téhož výsledku lze dosáhnout různými způsoby – různými modely trestního řízení založenými na rozdílných zásadách (...)* Pro úspěšné fungování určitého modelu trestního řízení je tedy spíše důležité,

¹⁰⁶⁸ MUSIL, Jan. Nekončící reforma trestního řízení. Právnícké listy, 2017, č. 1, str. 20.

¹⁰⁶⁹ JELÍNEK, Jiří. Základní zásady trestního řízení - stále trauma české trestní legislativy. In: JELÍNEK, Jiří (ed.) Základní zásady trestního řízení - vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016, str. 12 – 13.

*aby jednotlivé zásady byly vzájemně dobře sladěny a aby respektovaly širší sociální a právní kontext, tradice, kulturní zvyklosti, veřejné mínění apod.*¹⁰⁷⁰ Varovným příkladem je také, jak již bylo několikrát uvedeno, italská rekonstrukce trestního procesu na konci 80. let minulého století, která do oblasti důkazního práva zavedla typické prvky adversárního systému (výrazně byla posílena role hlavního líčení a role stran v něm, zrušen institut vyšetřujícího soudce, změnila se pravidla dokazování), kdy se přes formální právní úpravu orgány trestní spravedlnosti (zejména soudy) nesly s novou koncepcí a v praxi se od ní odchylovaly do té míry, že musel několikrát zasáhnout i tamější ústavní soud, přičemž následnými novelizacemi byly tyto reformní záměry značně zeslabeny. Lze tedy očekávat, že proti takovému radikálnímu řešení, by se v České republice pravděpodobně postavila výrazná část představitelů nauky, která obecně tenduje spíše ke konzervatismu, ale i část představitelů aplikační praxe, které by se realizované „koncepční“ změny bytostně týkaly.

Současně je potřebné si uvědomit, že základní zásady dosahují dokonce ústavněprávní úrovně nebo jsou obsaženy v mezinárodních smlouvách či jiných dokumentech, čímž se zdůrazňuje jejich zvláštní význam pro výkon trestní spravedlnosti v demokratickém právním státě, přičemž změna podstatných náležitostí takového státu je nepřipustná, a to ani výkladem (čl. 1 odst. 1, čl. 9 odst. 2, 3 Ústavy ČR), neboť jsou také součástí širšího komplexu práva na spravedlivý proces (*fair trial*), normativně zakotveného v ústavním pořádku a mezinárodních či unijních dokumentech a precizovaném zejména rozhodovací činností Evropského soudu pro lidská práva nebo Ústavního soudu ČR, v menší míře pak v praxi Soudního dvora Evropské unie. Většina základních zásad trestního řízení (§ 2 tr. řádu) má sama o sobě přímý (bezprostřední), nebo nepřímý (odvozený) ústavní rozměr, podle toho, je-li samostatně ústavně zakotvena, nebo zda je její uplatnění fragmentem práva na spravedlivý proces či jiného ústavního principu. Základní zásady trestního řízení jsou ve velké míře součástí ústavního pořádku ČR (zakotveny v Listině základních práv a svobod a v EÚLP) s následnou specifikací a rozvedením v trestním řádu. Jejich význam dotváří i rozhodovací praxe. Již samotný tento fakt ústavního zakotvení některých základních principů trestního řízení vymezuje (a ve svém důsledku značně limituje) prostor pro vlastní zákonnou právní úpravu. Vedle určité kreativity pozitivního zákonodárce, tak patrně nelze vyloučit i zásah zákonodárce negativního.

Pokud odmítneme rekonstrukci trestního řádu v podobě nového kodexu (z hlediska formy i obsahu), situaci je možné řešit, pokud bude politická poptávka, i jinými způsoby. Na pozadí zvažování stojí také otázka, zda rekonstrukce, pokud se dělá, musí nutně přinést něco

¹⁰⁷⁰ ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013, str. 129.

konceptně zcela nového nebo ne. Druhou možností je tedy rekonstrukce ve formě rozsáhlejší novelizace (obdobné velké novele z roku 2001), nebo vydání se cestou nového kodifikace (ovšem pouze z hlediska formy), kde by bylo žádoucí se pokusit o racionalizovanou reformu trestního řízení, která by z obsahového hlediska důsledně respektovala tradiční kontinentální charakter i specifické procesní požadavky, které si vyžádal vývoj po roce 1990, zejména v oblasti ochrany základních práv. Tento přístup by současně neměl přehlížet veškerá pnutí, která při skloubení těchto dvou hledisek vznikají, naopak by se cíleně měl zaměřovat na jejich odhalování a snahy je překlenout. Obě možnosti (udělat rozsáhlou novelu, přijmout nový předpis) znamenají vlastně jít cestou kontinuity, cestou obsahového zušlechtění stávajícího stavu - tzv. „osvícené inkvizice“, spojené se systematickým přístupem (zejména v případě nového kodexu). Při tomto přístupu, tedy obsahové kontinuity, je pochopitelné, že legislativní práce na novém trestním řádu toho mnoho nového přinést nemohou, neboť převážná část prvků navrhovaných ve věcných záměrech z let 2004 a 2008 byla již do stávající úpravy implementována (jde o fenomén „vykrádání předchozích věcných záměrů“). Je tedy otázkou, zda by se, i přes podnětné návrhy nauky a představitelů aplikační praxe,¹⁰⁷¹ tento přístup nezredukoval na pouhou technickou novelu, která by ve výsledku přinesla pouze odstranění dílčích nedostatků obsahových (zpřesnění a doplnění) nebo formálních (odstranění duplicit), neboť převážná většina zásadních výkladových a aplikačních problémů byla již odstraněna nebo vysvětlena (rozhodovací praxí). Tím samozřejmě nechci říci, že by nebylo co zlepšovat, ostatně návrhů na zušlechtění je dlouhá řada, ale jsem poměrně skeptický k tomu, zda lze skutečně přijít s něčím konceptně novým v limitech inkvizičně-obžalovacího modelu a jeho zásad a v atmosféře *fair trial*.

Východiskem (a to je to nejdůležitější) však musí být jasné pojmenování toho, na čem chceme (novou) právní úpravu trestního řízení stavět, ve kterých oblastech předpokládáme možné tenze, jež musí být zohledněny, a funkčních přístupů, jak chceme jejich sladění dosáhnout. Jinak řečeno, jde o nalezení nosné, funkční a srozumitelné koncepce trestního řízení. Vzhledem k tomu, že taková koncepce nebyla dosud stanovena, vedou se diskuze o základních zásadách v začarovaném kruhu, neboť zastánci či odpůrci té které zásady prosazují vlastní řešení, aniž by se dospělo k nějakému rozhodnutí. Uvedené lze demonstrovat na zásadách

¹⁰⁷¹ Srov. např. JELÍNEK, Jiří (ed.) Základní zásady trestního řízení. Vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016; JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016; JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018; KALVODOVÁ, Věra, HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Dokazování v trestním řízení. Právní, kriminologické a kriminalistické aspekty. Brno: MUNI, 2015; GRÍVNA, Tomáš a kol. Právo na obhajobu. Teorie a praxe 21. století. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015.

legality a oportunita a na zásadě kontradiktornosti, kterým byla v této práci věnována mimořádná pozornost.

Závěr této práce, pojednávající o základních zásadách trestního řízení a právu na spravedlivý proces, bych rád věnoval slovům Dr. Motejla, jednoho z bývalých ministrů spravedlnosti, který, když zahajoval práce na novém trestním řádu, tak na jeho margo trefně poznamenal, že připomíná „vojenský prapor z třicetileté války, mnohokrát ostřelovaný, zasažený, proděravěný, záplatovaný, občas ho někdo ukradl, pak se ztratil, zase byl znovu nalezen, ale přesto pořád vlaje. A vojsko pod ním je sešikováno a zná svůj směr a cíl.“¹⁰⁷² Jenom si myslím, že koncepčně pojímaná sankční politika (jako součást trestní politiky státu), a cesta k promyšlenému procesnímu prostředí v jeho celistvosti by měla být vůdčím principem a vůdčí metodou přístupu pro tvorbu nejen nového trestního řádu, ale i ostatních důležitých norem práva soukromého nebo veřejného. Bezpodmínečnou podmínkou úspěšné rekodifikace musí být fundovaný výzkum a následná diskuse. Do doby než se tak stane a bude stanovena nějaká nosná koncepce, musíme důvěřovat a se spoléhat na odborné, charakterové a etické vlastnosti onoho „vojska“, tedy zejména dam a pánů v talárech. V nelehkých dobách je však nutné býti optimisty: „Správný čas pro správnou rekodifikační komisi teprve přijde. Nový trestní kodex určitě jednou vznikne.“¹⁰⁷³

¹⁰⁷² Český rozhlas. Přepis: Jak to vidí Josef Baxa – 13. června 2016. Online http://www.rozhlas.cz/dvojka/jaktovidi/_zprava/1623400

¹⁰⁷³ Rozhovor: prof. Jiří Jelínek - Nejen o slabinách českého trestního řádu. Právní prostor. Online [https://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/rozhovor-s-prof-jirim-jelinkem-nejen-o-slabinach-trestniho-
radu](https://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/rozhovor-s-prof-jirim-jelinkem-nejen-o-slabinach-trestniho-radu)

7. Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury

Monografie, komentáře a sborníky

- BLÁHOVÁ, Ivana. Rekodifikace trestního práva procesního v letech 1948-1950. Praha: Auditorium, 2017
- REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002
- BOHLANDER, Michael. Principles of German Criminal Procedure: Studies in International and Comparative Criminal Law. Hart Publishing, 2012
- BURDA, Alois. Ústavní zásada zjišťování skutečného stavu věci v trestním řízení soudním. Praha: SEVT, 1966
- CIESLAK, Marian. Polska procedura karna. Waszawa, 1971
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar a kol. Trestní právo procesní. Praha: Linde, 2001
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Obhájce v československém trestním řízení. Praha: Acta Universitatis Carolinae: Iuridica, 1966
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Vybrané teoretické problémy československého socialistického trestního řízení. Praha: Academia, 1984
- CVRČEK, František, NOVÁK, František a kol. Legislativa. Teoretická východiska a problémy. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017
- ČENTĚŠ, Jozef a kol. Trestné právo procesné. Šamorín: Heuréka, 2012
- ČIČ, Milan. Teoretické otázky československého socialistického trestního práva. Bratislava: Veda, 1982,
- ČOPKO, Peter, ROMŽA, Sergej. Obhajoba obviněného v přípravném konaní. Plzeň: Aleš Čeněk, 2018.
- DELMAS-MARTY, Mireille, SPENCER, John, R. European Criminal Procedures. Cambridge: Cambridge University Press, 2002
- FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, GRIVNA, Tomáš a kol. Trestní právo procesní. Praha: Wolters Kluwer, 2015
- FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017
- FENYK, Jaroslav, DRAŠTÍK, Antonín a kol. Trestní řád. Komentář. II. díl. Praha: Wolters Kluwer, 2017
- FENYK, Jaroslav, HÁJEK, Roman, STRÍŽ, Igor, POLÁK, Přemysl. Trestní zákoník a trestní řád: průvodce trestněprávními předpisy a judikaturou. 1. díl. Trestní zákoník. Praha: Linde, 2010
- FENYK, Jaroslav, HÁJEK, Roman, STRÍŽ, Igor, POLÁK, Přemysl. Trestní zákoník a trestní řád: průvodce trestněprávními předpisy a judikaturou. 2. díl. Trestní zákoník. Praha: Linde, 2010
- FENYK, Jaroslav. Veřejná žaloba. Díl první, Historie, současnost a možný vývoj veřejné žaloby. Praha: Institut Ministerstva spravedlnosti České republiky, 2001
- FILIP, Jan. Ústavní právo České republiky - Základní pojmy a instituty Ústavní základy ČR. Brno: Václav Klemm, 2011
- FRYŠTÁK, Marek, Dokazování v přípravném řízení. Brno: MUNI, 2014.
- GLASER, Julius Anton. Handbuch des Straftprozess. Band I. Leipzig: Duncker&Humboldt, 1883
- GRIVNA, Tomáš a kol. Právo na obhajobu. Teorie a praxe 21. století. Praha: Aleš Čeněk, 2016
- GRIVNA, Tomáš. Soukromá žaloba v trestním řízení. Praha: Karolinum, 2005.
- HERCZEG, Jirí. Média a trestní řízení. Praha: Leges, 2013
- HOLLÄNDER, Pavel. Filosofie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012
- HORSTMANN, Markus. Zur Präzisierung und Kontrolle von Opportunitätseinstellungen. Berlin: Duncker & Humboldt, 2002
- HOŘÁK, Jaromír, VANDUCHOVÁ, Marie (eds.). Na křižovatkách práva. Pocta Janu Musilovi k sedmdesátým narozeninám. Praha: C. H. Beck, 2011

- HUSÁR, Eugen a kol. Trestné právo procesné. Bratislava: Iura Edition, 2003
- CHMELÍK, Jan a kol. Trestní řízení. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014
- IVOR, Jaroslav a kol. Optimalizácia prípravného konania trestného. Praha: Leges, 2017
- IVOR, Jaroslav, POLÁK, Peter, ZÁHORA, Jozef. Trestné právo procesné I. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017
- JELÍNEK, Jiří (ed.). Alternativní řešení trestních věcí. Praha: Leges, 2016
- JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018
- JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. Praha: Leges, 2017
- JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní - minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016
- JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní právo procesní. Praha: Leges, 2016
- JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou. Praha: Leges, 2017
- JELÍNEK, Jiří, GŘIVNA, Tomáš, HERCZEG, Jiří, NAVRÁTILOVÁ, Jana, SYKOVÁ, Anna a kol. Trestní právo Evropské unie. Praha: Leges, 2014
- JELÍNEK, Jiří, SOVÁK, Zdeněk, ŘÍHA, Jiří. Rozhodnutí ve věcech trestních. Praha: Leges, 2015
- JELÍNEK, Jiří., UHLÍŘOVÁ, Marta. Obhájce v trestním řízení. Praha: Leges, 2011
- JELÍNEK, Jiří. (ed.) Základní zásady trestního řízení - vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016
- JESTŘÁB, Miloš. Zásada objektivní pravdy v trestním řízení. Praha: Acta Universitatis Carolinae : Iuridica, 1981
- JIRÍČEK, Pavel, MAREK, Tomáš. Řešení bagatelních deliktů. Praha: Leges, 2014
- JOECKS, Wolfgang. Strafprozessordnung: Studienkommentar, Berlin: C. H. Beck, 2015
- KALLAB, Jaroslav. Učebnice trestního řízení platného v Čechách a v zemi Moravskoslezské hledě k osnově sjednoceného řádu z roku 1929. Brno: Právník, 1930
- KALLAB, Jaroslav. Učebnice trestního řízení. Brno: Právník, 1930
- KALVODOVÁ, Věra, FRYŠTÁK, Marek, PROVAZNÍK, Jan (eds.). Trestní právo /stále/ v pohybu: pocta Vladimíru Kratochvílovi. Brno: MUNI, 2018
- KALVODOVÁ, Věra, HRUŠÁKOVÁ, Milana a kol. Dokazování v trestním řízení. Právní, kriminologické a kriminalistické aspekty. Brno: Masarykova univerzita, 2015
- KANT, Imanuel. K věčnému míru. O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi. Praha: Oikoymenh, 1999
- KORGO, Dušan, MARKOVÁ, Veronika a kol. Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017
- KRATOCHVÍL, Vladimír. České trestní právo hmotné a procesní v evropském právním prostředí. Brno: MUNI, 2009
- KÜHNE, Hans-Heiner, Strafprozessrecht. C.F.Müller, 2015
- KURILOVSKÁ, Lucia. Základné zásady trestného konania. Účel a základní limitácia. Šamorín: Heuréka, 2013
- KYSELA, Jan. Ústava mezi právem a politikou. Praha: Leges, 2014
- LUNA, Erik, WADE, Marianne (eds.). The Prosecutor in Transnational Perspective. New York: Oxford University Press, 2012
- MATHERN, Vladimír. Dokazovanie v československom trestnom procese. Bratislava: Obzor, 1984
- MINÁRIK, Štefan a kol. Trestný poriadok. Stručný komentár. Bratislava: Iura Edition, 2010
- MIŘIČKA, August. Trestní právo hmotné: část obecná i zvláštní. Praha: Všehrd, 1934
- MIŘIČKA, August. Trestní právo procesní. Praha: Všehrd, 1932

- MOLEK, Pavel. Právo na spravedlivý proces. Praha: Wolters Kluwer, 2011
- MONTESQUIEU, Charles. Loius. O duchu zákonov. Dobrá voda: Aleš Čeněk, 2003,
- NELKEN, David. Comparing legal cultures. Dartmouth: Routledge, 1997
- NETT, A. Plody z otráveného stromu. Brno: Masarykova univerzita, 1997
- OLEJ, Jozef, KOLCUNOVÁ, Marta, KOLCUN, Jozef. Kontradiktórnosť v trestnom konaní. Bratislava: C. H. Beck, 2014
- ONDŘEJEK, Pavel. Princip proporcionality a jeho role při interpretaci základních práv a svobod. Praha: Leges, 2012
- PLATZGUMMER, Winfried. Grundzüge des österreichischen Straftverfahrens. New York: Springer, 1997
- POLČÁK, Radim, PŮRY, František, HARAŠTA, Jakub a kol. Elektronické důkazy v trestním řízení. Brno: Masarykova univerzita, 2015
- PRUŠÁK, Jaroslav. Československé řízení platné v Čechách, na Moravě a ve Slezku. Praha: Věšhrd, 1921;
- RADBRUCH, Gustav. O napětí mezi účely práva. Praha: Wolters Kluwer, 2012
- REPÍK, Bohumil. Evropská úmluva o lidských právech a trestní právo. Praha: Orac, 2002
- ROGACKA-RZEWNICKA, Maria. Oportunizm i legalizm ścigania przestępstw w świetle współczesnych przeobrażeń procesu karnego. Wolters Kluwer, 2007
- ROXIN, Claus. Straftverfahrensrecht. München: C. H. Beck, 1991
- RŮZEK, Antonín. Československé trestní řízení. Praha: Orbis, 1971
- RŮŽEK, Antonín a kol.: Trestní právo procesní. Praha: Univerzita Karlova, 1993.
- RŮŽEK, Antonín. Československé trestní řízení. Praha: Orbis, 1977
- RŮŽEK, Antonín. Obžalovací zásada v československém socialistickém trestním řízení. Praha: ČSAV, 1964
- SHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír. VII. svazek Encyklopedie českých právních dějin. VII. svazek. Ostrava: KEY Publishing, 2017
- SCHROEDER, Friedrich-Christian. Straftprozessrecht. München: C. H. Beck, 1997
- SKÁLA, Karel. Studie o veřejném zájmu v právu trestním: Příspěvek k moderní reformě práva trestního. Praha: Kober, 1919
- SLÁDEČEK, Vladimír, MIKULE, Vladimír, SYLLOVÁ, Jindřiška. Ústava České republiky: komentář. Praha: C. H. Beck, 2016
- SOBEK, Tomáš. Právní myšlení. Kritika moralismu. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011
- SOBOTA, Karolina. Das Prinzip Rechtstaat: verfassungs- und verwaltungsrechtliche Aspekte. Tübingen: Mohr Siebeck, 1997
- SOLNAŘ, Vladimír a kol. Československé trestní řízení. Praha: Orbis, 1963;
- SOLNAŘ, Vladimír, FENYK, Jaroslav, CÍSAŘOVÁ, Dagmar, VANDUCHOVÁ, Marie. Systém českého trestního práva. Část druhá – Základy trestní odpovědnosti. Praha: Novatrix, 2009
- SOLNAŘ, Vladimír. Učebnice trestního řízení platného v Zemi české a moravskoslezské. Praha: Melantrich, 1946
- STORCH, František. Řízení trestní rakouské. Díl I. Praha: Tiskem a nákladem J. Otty, 1887;
- SVÁK, Ján. Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch. II. zväzok. Bratislava: Eurokódex, 2011
- ŠÁMAL, Pavel a kol. Trestní řád. I. díl. Praha: C. H. Beck, 2013.
- ŠÁMAL, Pavel, MUSIL, Jan, KUČHTA, Josef a kol. Trestní právo procesní. Praha: C. H. Beck, 2013
- ŠÁMAL, Pavel. Základní zásady trestního řízení v demokratickém systému. Praha: ASPI, 1999
- ŠCERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. Praha: Leges, 2014
- ŠEJVL, Michal. Idea právního státu v dějinách filozofie. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014

- ŠIMÍČEK, Vojtěch, FILIP, Jan, MOLEK, Pavel, BAHÝLOVÁ, Lenka, PODHRÁZKÝ, Milan, Radovan SUCHÁNEK, Radovan, VYHNÁNEK, Ladislav. Ústava České republiky. Komentář. Praha: Linde, 2010
- ŠIMOVČEK, Ivan a kol. Trestné právo procesné. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016
- TRYZNA, Jan. Právní principy a právní argumentace: k vlivu právních principů na právní argumentaci. Praha: Auditorium, 2010
- WAGNEROVÁ, Eliška a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012
- WINTR, Jan. Metody a zásady interpretace práva. Praha: Auditorium, 2014
- WINTR, Jan. Říše principů: obecné a odvětvové principy současného českého práva. Praha: Karolinum, 2006
- ZÁHORA, Jozef (ed.). Přípravné konanie – možnosti a perspektivy. Praha: Leges, 2016
- ZÁHORA, Jozef (ed.). Aktuálne problémy prípravného konania trestného. Praha: Leges, 2014
- ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013
- ZAHRADNÍKOVÁ, Radka. Pojmové znaky civilního procesu. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017
- ŽATECKÁ, Eva. Trestní řízení ve věcech mladistvých ve vybraných státech Evropské unie z pohledu harmonizace evropského práva. Brno: Masarykova univerzita, 2014
- ŽILA, Josef. Zásada vyhledávací v trestním řízení. Praha: Academia, 1983

Odborné články, kapitoly v monografiích a statě ve sbornících

- AMBOS, Kai. Zum heitigen Verständnis von Akkusationsprinzip und verfahren aus historischer Sicht. JURA, 2008, č. 8
- BARNETOVÁ, Dominika. K otázce nepřiměřené délky trestního řízení a prostředkům nápravy, zejména s přihlédnutím k judikatuře ESLP. Bulletin advokacie, 2013, č. 5
- BYSTRINA, Ivan. Presumpce nevinny v soc. právu. Právník, 1962, č. 2
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar, HOŘÁK, Jaromír. Problematika totožnosti skutku. Právnícké listy, 2017, č. 2
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Hodnocení důkazů. Socialistická zákonost, 1967, č. 5
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Několik poznámek ke koncepci základních zásad v návrhu nového trestního řádu. In: HRUŠÁKOVÁ, Milana (ed.) Pocta Petru Hlavsovi: sborník příspěvků z konference. Olomouc: UP, 2009
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Podnětné diskuse o základních zásadách trestního řízení. Socialistická zákonost, 1983, č. 9
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Presumpce nevinny jako základní zásada trestního řízení v demokratickém státě (úvahy a podněty pro rekonfiguraci). Trestní právo, č. 4, 1998
- CÍSAŘOVÁ, Dagmar. Princip presumpce nevinny. Stát a právo, 1965, č. 10
- COUFAL, Petr. Problémy spojené s případným užitím zásady oportunitity v rekonfigurovaném českém trestním procesu. Trestní právo, 1998, č. 5
- DANKOVÁ, Katarína. Trestní odpovědnost právnických osob ve světle zásady legality. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Trestní odpovědnost právnických osob - pět let poté. Praha: Leges, 2017
- FENYK, Jaroslav. Dokazování viny v českém trestním řízení. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018
- FENYK, Jaroslav. Několik poznámek k věcnému záměru zákona o trestním řízení soudním (trestního řádu) České republiky 2008. In: Teoretické a praktické problémy dokazovania – pocta prof. JUDr. Vladimírovi Mathernovi, DrSc. k 80. narozeninám. Bratislava: PEVŠ, 2008.
- FENYK, Jaroslav. O subsidiární úloze trestní represe a trestním právu jako prostředku „ultima ratio“. In: HOŘÁK, Jaromír, VANDUCHOVÁ, Marie (eds.) Na křižovatkách práva. Pocta Janu Musilovi k sedmdesátým narozeninám. Praha: C. H. Beck, 2011
- FENYK, Jaroslav. Subsidiarita trestní represe – rovnice o mnoha neznámých? Státní zastupitelství, 2013, č. 1

- FENYK, Jaroslav. Volné hodnocení důkazů, materiální pravda, vnitřní přesvědčení, praktická jistota a důvěra v úsudek soudce v českém trestním řízení. In: KALVODOVÁ, Věra, FRYŠTÁK, Marek, PROVAZNÍK, Jan (eds.). Trestní právo /stále/ v pohybu: pocta Vladimíru Kratochvílovi. Brno: MUNI, 2018
- FENYK, Jaroslav. Zásada legality nebo oportunity v novém trestním řízení? In: Dny práva 2010, Brno: Masarykova univerzita, 2010
- FENYK, Jaroslav. Zásady dokazování. In: ZÁHORA, Jozef a kol. Dokazovanie v trestnom konaní. Praha: Leges, 2013
- FENYK, Jaroslav. Zásady veřejné žaloby v trestním řízení. Policejní teória a prax, 2002, č. 3
- FRYŠTÁK, Marek, JÍLOVEC, Michal. Zákonost důkazů v trestním řízení a její posuzování aplikační praxí. Časopis pro právní vědu a praxi, 2014, č. 1
- GERLOCH, Aleš. Právo na obhajobu a presumpce nevin. In: GŘIVNA, Tomáš a kol. Právo na obhajobu. Teorie a praxe 21. století. Praha: Aleš Čeněk, 2016
- GRIMM, Dieter. Stufen der Rechtstaatliches. Zur Exportfähigkeit einer westlichen Errundgesschaft. *Juristische Zeitung*, č. 12, 2009
- GŘIVNA, Tomáš, GŘIVNOVÁ, Petra. Trestní právo procesní. In: BOBEK, Michal, MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.) Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politický ústav, 2009
- GŘIVNA, Tomáš. Několik poznámek k zásadě oportunity v návrhu věcného záměru nového trestního řádu. Trestní právo, 2004, č. 12.
- GŘIVNA, Tomáš. Postavení zásady rychlosti v systému základních zásad trestního řízení a její odraz v trestní politice státu. In: ROMŽA, Sergej (ed.) Trestná politika štátu- historia, súčasnosť a perspektívy. Košice: UPJŠ, 2015
- GŘIVNA, Tomáš. Trestní odpovědnost právnických osob ve světle principu ultima ratio. In: LORKO, Jakub, BELEŠ, Andrej (eds.) Trestné právo ako ultima ratio – hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty. Bratislava: PF UKo, 2016
- GŘIVNA, Tomáš. Základní zásady v připravované rekonstrukci trestního řízení z komparativního pohledu In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) Principy a zásady v trestnom práve. Košice: UPJŠ, 2014
- GŘIVNA, Tomáš. Zákonost důkazů získaných sledováním osob a věcí. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018
- GŘIVNA, Tomáš. Zásada 'ne bis in idem'. In: TOMÁŠEK, Michal et al. Europeizace trestního práva. Praha: Linde Praha, 2009
- GŘIVNA, Tomáš. Zásada rychlosti v trestním řízení, právo na projednání věci v přiměřené lhůtě a některé důsledky jejich porušení. In: FENYK, Jaroslav. Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám. Praha: Lexis Nexis CZ, 2007
- HERCZEG, Jiří. Plody z otráveného stromu a ústavněprávní limity získávání informací v trestním řízení. Trestněprávní revue, 2009, č. 3
- HERCZEG, Jiří. Přístup médií na jednání soudu a právo na spravedlivý proces. Bulletin advokacie, č. 3, 2013;
- HERCZEG, Jiří. Vliv medializace trestního stíhání na odpovědnost státu za dodržení spravedlivého procesu. Trestní právo, 2017, č. 3
- HERCZEG, Jiří. Vliv medializace trestního stíhání na odpovědnost státu za dodržení spravedlivého procesu. Trestní právo, 2017, č. 3
- HERCZEG, Jiří. Zásada „nemo tenetur“ a práva obviněného v trestním řízení. Bulletin advokacie 2010, č. 1-2;
- HERCZEG, Jiří. Zásada veřejnosti a přístup médií na jednání soudu. I. část. Trestněprávní revue, 2014, č. 1;
- HERCZEG, Jiří. Zásada veřejnosti a přístup médií na jednání soudu. II. část. Trestněprávní revue, 2014, č. 1;
- HERMANOVSKÝ, Pavel. K pojetí základních zásad trestního řízení. Stát a právo 23, 1986;

- HERMANOVSKÝ, Pavel. Systém základních zásad trestního řízení a jejich mravní aspekt. Čs. kriminalistika, 1985, č. 4
- HOLLÄNDER, Pavel. Zrod a současnost principu nemo tenetur se ipsum prodere (hypostáze jednoho základního práva). Právník, 2017, č. 2
- HOLLÄNDER, Pavel: Putování po stezkách principu proporcionality: intence, obsah, důsledky. Právník, č. 3
- HRUŠÁKOVÁ, Milana. Ochrana soukromí mladistvých a dětí v řízení dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a publikace obrazových snímků. Trestněprávní revue, 2007, č. 6
- HVOZDA, Michal. Základné zásady trestného konania s dôrazom na prípravné konanie. In: BRÖSTL, Alexander, BREICHOVÁ- LAPČÁKOVÁ, Marta, ŠTRKOLEC, Martin (eds.) Základné zásady v rozhodovacej činnosti súdnej moci. Košice: UPJŠ, 2014
- JALČ, Adrián. K problematike alternatívnych foriem konania v koncepte restoratívnej spravodlivosti. Studia Iuridica Cassoviensia, 2014, č. 1
- JALČ, Adrián. Priblíženie niektorých nových trestnoprocesných zásad v slovenskom právnom poriadku, ich komparácia s niektorými zásadami platnými v kontinentálnej Európe. Časopis pro právní vědu a praxi, 2007, č. 2.
- JELÍNEK, Jiří. Česká trestní politika v epoše poloviční rekodifikace českého trestního práva. In: ROMŽA, Sergej (ed.) Trestná politika štátu – historia, súčasnosť a perspektívy. Košice: UPJŠ, 2015
- JELÍNEK, Jiří. Evropský veřejný žalobce v evropském prostoru. Kriminalistika, 2018, č. 1
- JELÍNEK, Jiří. Jak dál s trestním stíháním se souhlasem poškozeného. Kriminalistika, 2017, č. 1
- JELÍNEK, Jiří. Koncepce trestní odpovědnosti právnických osob. Acta Universitatis Carolinae - Iuridica, 2017, č. 2
- JELÍNEK, Jiří. Odposlech a záznam telekomunikačního provozu v České republice - záruky přezkoumání zákonnosti příkazu k odposlechu. In: ZÁHORA, Jozef (ed.) Teoretické a praktické problémy využívania informačno-technických prostriedkov v trestnom konaní. Praha: Leges, 2017
- JELÍNEK, Jiří. Přípravné řízení a rekodifikace českého trestního procesu. In: ZÁHORA, Jozef (ed.). Přípravné konanie – možnosti a perspektívy. Praha: Leges, 2016
- JELÍNEK, Jiří. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení. Kriminalistika, 2003, č. 4
- JELÍNEK, Jiří. Zásada rychlosti trestního řízení - bilance a perspektivy. Kriminalistika, 2008, č. 4
- JÍLOVEC, Michal, KOZÁK, Vítězslav. Legalita a oportunita ve světle připravované rekodifikace trestního procesu. In: JELÍNEK, Jiří (ed.) Základní zásady trestního řízení – vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016
- KANDOVÁ, Katarína. Historický exkurs do uplatňování zásady legality a oportunita v trestním řízení. In: LENHART, Michal, GIBA, Marián (eds.) Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2016. Bratislava: UKo, 2016.
- KANDOVÁ, Katarína. Historický exkurs do uplatňování zásady legality a oportunita v trestním řízení. In: LENHART, Michal, GIBA, Marián (eds.) Mílniky práva v stredoeurópskom priestore 2016. Bratislava: UKo, 2016;
- KANDOVÁ, Katarína. Materiální a (nebo) procesní korektiv v trestním právu. Trestněprávní revue, 2017, č. 5
- KANDOVÁ, Katarína. Nad veřejným zájmem v českém trestním právu hmotném a procesním. Státní zastupitelství, 2017, č. 3
- KANDOVÁ, Katarína. O zásadě oportunita trochu jinak. In: FRYŠTÁK, Marek; HRUŠÁKOVÁ, Milana; VALDHANS, Jiří (eds.) Meze a možnosti inspirace trestního řízení angloamerickými prvky. Brno: MUNI, 2016
- KANDOVÁ, Katarína. Trestně procesní zásady legality a oportunita. Právník, 2018, č. 5
- KARABEC, Zdeněk. Poznámky k trestní politice. Kriminalistika, 2012, č. 1

- KMEC, Jiří. K otázce poskytování informací o trestním řízení. *Trestní právo*, 2004, č. 10
- KMEC, Jiří. Právo na přiměřenou délku trestního řízení v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 5
- KMEC, Jiří. Právo na spravedlivý proces v trestním řízení v České republice z pohledu Evropského soudu pro lidská práva. *Právo a bezpečnost*, č. 2, 2016
- KRATOCHVÍL, Vladimír a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2012
- KRATOCHVÍL, Vladimír. Cesty individualizace trestní odpovědnosti, či konstatování trestní neodpovědnosti: hmotně právní nebo procesně právní problém? *Právní obzor*, 2005, č. 1
- KRATOCHVÍL, Vladimír. Co je doménou hmotného a procesního trestního práva prizmatem Ústavy? In: HOŘÁK, Jaromír, VANDUCHOVÁ, Marie (eds). *Na křižovatkách práva. Pocta Janu Musilovi k sedmdesátým narozeninám*. Praha: C. H. Beck, 2011
- KRATOCHVÍL, Vladimír. Okolnosti vylučující protiprávnost v zákoně uvedené a zásada subsidiarity trestní represe. *Trestněprávní revue* 2016, č. 3
- KRATOCHVÍL, Vladimír. Případ, trestný čin, společenská škodlivost a vina v trestním právu (o zásadě subsidiarity trestní represe trochu jinak). *Právník*, 2015, č. 7
- KRATOCHVÍL, Vladimír. Základní zásady trestního řízení/trestního práva procesního v česko – slovensko – evropském srovnání. In: ŠIMOVČEK, Ivan (ed.) *Harmonizácia procesných práv v trestnom konaní v členských štátoch Európskej únie*. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2009
- KRISTKOVÁ, Alena. Adverzární, inkviziční a smíšený trestní proces - koncepce a širší souvislosti. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2013, č. 3
- KRISTKOVÁ, Alena. Institut spolupracujícího obviněného v komparativním pohledu. In: FRYŠTÁK, Marek; HRUŠÁKOVÁ, Milana; VALDHANS, Jiří. *Meze a možnosti inspirace trestního řízení angloamerickými prvky*. Brno: MUNI, 2016
- KRISTKOVÁ, Alena. K legalitě a oportunitě v českém trestním řízení. *Trestní právo*, 2014, č. 4
- KRISTKOVÁ, Alena. Specifika přípravného řízení trestního ve Španělsku. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2015, č. 4
- KUČERA, Pavel, PTÁČEK, Michal. K některým aspektům postupu policejního orgánu před zahájením trestního stíhání. *Trestní právo*, 2008, č. 9
- KUCHTA, Josef. Trestní řízení proti právníkům osobám z pohledu některých zásad trestního práva procesního. In: *Dny práva 2008*. Brno: MUNI, 2008
- KURILOVSKÁ, Lucia. *Európska prokuratúra*. In: ZÁHORA, Jozef (ed.). *Aktuálne problémy prípravného konania trestného*. Praha: Leges, 2014
- KURILOVSKÁ, Lucia. Faktory ovplyvňujúce formovanie zásad trestného konania a postavenie obviněného. In: *Právo a jeho prostredie*. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV, 2011
- KURILOVSKÁ, Lucia. Je nutné explicitné vymedzenie zásad trestného konania v Trestnom poriadku? In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) *Princípy a zásady v trestnom práve*. Košice: UPJŠ, 2014
- KURILOVSKÁ, Lucia. Vyplyvajú základné zásady trestného konania z aplikačnej praxe? In: *Konštitucionalizácia a zákonodarstvo v podmienkach SR ako členského štátu EÚ so zreteľom na formovanie právneho štátu a právnej praxe*. Bratislava: Ústav štátu a práva SAV, 2008
- KURILOVSKÁ, Lucia. *Základné zásady trestného konaní*. Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae. Bratislava: Univerzita Komenského, 2007
- LACHOUT, Václav. K teorii důkazů v trestním procesu. *Právní obzor*, 1965, č. 4
- LACHOUT, Václav. K vývoji československého trestního procesu. *Právní obzor*, 1963, č. 8
- LACHOUT, Václav. K pojetí presumpce nevinu. *Právník*, 1967, č. 6
- LACHOUT, Václav. K vývoji československého trestního procesu. *Právní obzor*, 1963, č. 8
- MANDALÍK, Radoslav. *Základné zásady trestného konania v predprípravnom konaní*. *Justičná revue*, 2012, č. 11;

- MESZÁROS, Lajos. Má absolútnu prioritu procedurálna spravodlivosť pred hmotnoprávnou spravodlivosťou? In: Princípy v práve. Zborník z mezinárodnej vedecej konferencie. Bratislava: SAP, 2015
- MÍČKAL, Martin. Úloha sudce a aktivita stran při provádění výslechu svědka v řízení před soudem. *Trestní právo*, 2018, č. 1
- MICHORA, Zdeněk. Expanzivní oportunita v kontextu rekodifikace trestního procesu a spolupracující obviněný. *Trestněprávní revue*, 2017, č. 1
- MULÁK, Jiří. Pojetí základních zásad trestního řízení v připravované rekodifikaci trestního práva procesního. In: Aktuální otázky civilního a trestního řízení: se zaměřením na rekodifikaci občanského soudního řádu ve světle principů demokratického a právního státu. Praha: Věšhrd, 2016
- MULÁK, Jiří. Subsidiární žaloba v trestním řízení. In: Naděje právní vědy 2017. Právní věda v praxi, Plzeň: ZČU, 2017.
- MULÁK, Jiří. Zásada legality a oportunita v českém trestním řízení. In: JELÍNEK, Jiří (ed.) Základní zásady trestního řízení: vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016
- MULÁK, Jiří. Zásada volného hodnocení důkazů. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018.
- MUSIL, Jan. Několik otazníků nad judikaturou Ústavního soudu ČR v době postmoderny (na příkladu prohlídky jiných prostor a pozemků). *Kriminalistika*, 2011, č. 1
- MUSIL, Jan. Nekončící reforma trestního řízení. *Právnícké listy*, 2017, č. 1
- MUSIL, Jan. Trestní odpovědnost jako prostředek ultima ratio. *Kriminalistika*, 2012, č. 3
- MUSIL, Jan. Ústavněprávní pozice státního zastupitelství. *Státní zastupitelství*, 2016, č. 1
- MUSIL, Jan. Zákaz donucování k sebeobviňování (nemo tenetur se ipsum accusare). *Kriminalistika*, 2009, č. 1
- NEZKUSIL, Jiří. K uplatnění principu oportunita v trestním právu. *Trestní právo*, 2009, č. 5
- NOVOTNÁ, Jaroslava. Dvě úvahy o uplatnění principu legality inspirované trestněprávní úpravou Spolkové republiky Německo. *Bulletin advokacie*, 2004
- NOVOTNÝ, František, NOVOTNÁ, Marie. Rozhovor s profesorkou Dagmar Císařovou. *Trestní právo*, 2018, č. 1
- PALOVSKÝ, Tomáš. Jsou odklony v trestním řízení symptomem zániku klasického trestního práva? In: COFOLA 2010. Brno: MUNI, 2010
- PELC, Vladimír. Důkazní břemeno v trestním řízení. In: JELÍNEK, Jiří a kol. Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces. Praha: Leges, 2018
- PELC, Vladimír. Důkazní břemeno v oblasti trestní odpovědnosti právnických osob. In: Aktuální otázky civilního a trestního řízení. Praha: Věšhrd, 2016
- PIPEK, Jiří. Formální pojetí trestného činu a princip oportunita. *Trestněprávní revue*, č. 11, 2004
- PIPEK, Jiří. K některým profilujícím základním zásadám trestního řízení. *Právní obzor*, 2002, č. 4.
- PIPEK, Jiří. Nad paragrafem 2 odstavec 5, věta první, trestního řádu. *Právní rozhledy*, 1999, č. 8
- PIPEK, Jiří. Oficiální nebo dalekosáhle privatizované trestní řízení. *Právník*, 2000, č. 12
- POLÁK, Peter. Právo na obhajobu, ako princíp trestného práva. In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) Princípy a zásady v trestnom práve. Košice: UPJŠ, 2014
- PROKEINOVÁ, Margita. Zásady trestného konania upravené v čl. 6 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd In: Úloha národného trestného práva v priestore Európskej únie a alternatívne riešenia trestných vecí. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011
- PROVAZNÍK, Jan. Charakteristické rysy koncepce trestního řízení po roce 1990. *Trestní právo*, 2018, č. 2,
- PROVAZNÍK, Jan. Charakteristické rysy trestního řízení před rokem 1990. *Trestní právo*, 2018, č. 1
- PROVAZNÍK, Jan. Možnosti a limity přebírání odklonů v trestním řízení z jiných právních řádů. In: KYSELOVSKÁ, Tereza (ed.). COFOLA 2014. Brno: MUNI, 2014

- PROVAZNÍK, Jan. Trestněprávní poměr a trestněprocesní vztah ve světle ochrany základních práv – posun paradigmatu? *Právník*, 2015, č. 3
- PROVAZNÍK, Jan. Trestněprocesní ingerence do podmínek trestní odpovědnosti. *Právní rozhledy*, 2015, č. 8
- PŮRY, František. Posílení ochrany informací v trestním řízení. *Právní rozhledy*, 2009, č. 7;
- REPÍK, Bohumil. Procesní důsledky porušení předpisů o dokazování v trestním řízení. *Bulletin advokacie*, červen–září 1982
- ROMŽA, Sergej. Koncentračná zásada vs. zásada náležitého zisťovania skutkového stavu veci v slovenskom trestnom konaní. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2018, č. 1
- ROMŽA, Sergej. Zásada verejnosti a jej aplikačné uplatňovanie vo vzťahu k masmédiám. In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) *Princípy a zásady v trestnom práve*. Košice: UPJŠ, 2014
- RŮŽEK, Antonín. Několik poznámek k zásadě presumpce nevinny. *Právník*, 1966, č. 5.
- RŮŽIČKA, Miroslav. K veřejné žalobě v České republice (pohled trestněprávní). In: ZARIVNIJ, Petr (ed.). *Veřejná žaloba a její perspektivy*. Brno: MUNI, 2015
- SKUPIN, Zdeněk Jiří, LUKÁŠOVÁ, Marcela. Prvky angloamerického trestního řízení v současné praxi státních zastupitelství. In: FRYŠTÁK, Marek; HRUŠÁKOVÁ, Milana; VALDHANS, Jiří (eds.) *Meze a možnosti inspirace trestního řízení angloamerickými prvky*. Brno: MUNI, 2016
- ŠABATA, Karel, RŮŽIČKA, Miroslav. Soukromá žaloba – ano či ne? *Státní zastupitelství*, 2009, č. 3,
- ŠÁMAL, Pavel, ČENTÉŠ, Jozef, POKORNÁ, Andrea. Srovnání českého a slovenského přístupu k absolutní a relativní neúčinnosti důkazů v trestním řízení z hlediska práva na spravedlivý proces. In: JELÍNEK, Jiří a kol. *Dokazování v trestním řízení v kontextu práva na spravedlivý proces*. Praha: Leges, 2018
- ŠÁMAL, Pavel. K diskusi o garantování spravedlivého procesu a spravedlivého výsledku takového procesu a zjišťování pravdivého skutkového stavu věci. *Trestní právo*, 1996, č. 6
- ŠANTA, Jaroslav, VRÁBLOVÁ, Miroslava. Právo na tlumočnicka a prekladateľa v trestnom konaní. In: ROMŽA, Sergej, FERENČÍKOVÁ, Simona, MICHALOV, Lukáš (eds.) *Princípy a zásady v trestnom práve*. Košice: UPJŠ, 2014
- ŠELLENG, Dalibor. Trestní příkaz ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva. *Kriminalistika*, 2016, č. 1
- ŠRAMEL, Bystrík. Privatizácia trestného konania: cui bono? *Bulletin slovenskej advokácie*, 2013, č. 6.
- TIBITANZLOVÁ, Alena. Kritika soukromé žaloby v trestním řízení. *Trestněprávní revue*. 2015, č. 9
- TLAPÁK NAVRÁTILOVÁ, Jana. Má trestní právo logiku? In: ROMŽA, Sergej (ed.) *Trestná politika štátu - história, súčasnosť a perspektívy*. Košice: UPJŠ, 2015
- TOLAR, Jan. Demokratické zásady nového trestního řízení. *Lidové soudnictví*, 1950
- TOMÁŠEK, Michal. Prorůstání adversárních a inkvizičních prvků při europeizaci trestního procesu. *Právník*, 2009, č. 5
- TÓTHOVÁ, Marcela, BALIŠOVÁ, Kristína. Význam základných zásad v trestnom konaní. In: HAMULÁK, Ondrej (ed.). *Princípy a zásady v právu - teorie a praxe*. Praha: Leges, 2010
- TRYLČ, Milan. Niekoľko poznámok k zásade legality a k zásade oportunity. In: *Milníky práva vo stredoeúropejskom priestore 2012 – II. časť*. Bratislava: PF UKo v Bratislave, 2012
- VÁLKOVÁ, Helena. Ochrana soukromí a osobnosti mladistvého versus právo na informace, svobodu projevu a zásada veřejnosti. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 4
- VANTUCH, Pavel. Mohou orgány činné v trestním řízení informovat veřejnost o trestním řízení proti osobě, jež není stíhána jako obviněný? *Bulletin advokacie*, 2004, č. 7–8
- VANTUCH, Pavel. Trestní příkaz, podmínky pro jeho vydání a možnosti obhajoby. *Trestní právo*, 2013, č. 7-8
- VANTUCH, Pavel. Zveřejňování odposlechů v médiích. *Právní rádce*, 2005, č. 8

ZÁHORA, Jozef. Právo na prejednanie trestnej veci „v primeranej lehote“ In: ZÁHORA, Jozef (ed.) Aktuálne problémy prípravného konania trestného. Praha: Leges, 2014

ZÁHORA, Jozef. Uplatňovanie zásady primeranosti a zdržanlivosti pri využívaní informačno-technických prostriedkov v trestnom konaní v Slovenskej republike. Časopis pro právní vědu a praxi, 2018, č. 1

ZÁHORA, Jozef. Zásada oportunity a jej uplatňovanie v prípravnom konaní. In: Základní zásady trestního řízení - vůdčí ideje českého trestního procesu. Praha: Leges, 2016

ZANOVIT, Ján. Zásada voľného hodnotenia dôkazov a jej praktické uplatňovanie orgánmi činnými v trestnom konaní. Justičná revue, 2002, č. 12

2. Seznam použité judikatury

Rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Andreescu proti Rumunsku ze dne 8. 6. 2010, stížnost č. 19452/02

Atlan proti Spojenému království ze dne 19. 6. 2001, stížnost č. 36533/97

Axen proti Německu ze dne 8. 12. 1983, věc č. 8273/78

Balšán proti České republice ze dne 18. 7. 2006, stížnost č. 1993/02

Barberà, Messegué a Jabardo proti Španělsku ze dne 6. 12. 1988, stížnost č. 10590/83

Brandstetter proti Rakousku ze dne 28. 8. 1991, stížnosti č. 11170/84, 12876/87, 13468/87

Bricmont proti Belgii ze dne 7. 7. 1989, stížnost č. 10857/84

Brozicek proti Itálii ze dne 19. 12. 1989, stížnost č. 10964/84

Buchholz proti Německu ze dne 6. 5. 1981, stížnost č. 7759/77

Bykov proti Rusku ze dne 10. 3. 2009, stížnost č. 4378/02

Camilleri proti Maltě ze dne 16. 3. 2000, stížnost č. 51760/99

Casadei proti Itálii ze dne 4. 7. 2002, stížnost č. 37249/97

Colozza proti Itálii ze dne 12. 2. 1985, stížnost č. 9024/80

Cooke proti Rakousku ze dne 8. 2. 2000, stížnost č. 25878/94

Crociani a další proti Itálii ze dne 18. 12. 1980, stížnost č. 8603/79; 8722/79; 8723/79; 8729/79

Daktaras proti Litvě ze dne 10. 10. 2000, stížnost č. 42095/98

Debbasch proti Francii ze dne 3. 12. 2002, stížnost, č. 49392/99

Del Latte proti Nizozemsku, stížnost ze dne 9. 11. 2004 č. 44760/98.

Deweere proti Belgii ze dne 27. 2. 1980, stížnost č. 6903/75

Dobbertin proti Francii ze dne 25. 2. 1993, stížnost č. 13089/87

Doorson proti Nizozemí ze dne 26. 3. 1996, stížnost č. 20524/92

Dragojević proti Chorvatsku ze dne 15. 1. 2015, stížnost č. 68955/11

Duong proti České republice ze dne 14. 1. 2016, stížnost č. 21381/11

Eckle proti Německu ze dne 21. 6. 1983 stížnost č. 8130/78

Edwards proti Spojenému království ze dne 16. 12. 1992, stížnost č. 13071/87

Ekbatani proti Švédsku ze dne 26. 5. 1988, stížnost č. 10563/83

F.C.B. proti Itálii ze dne 28. 8. 1991, stížnost č. 12151/86

Fausciana proti Itálii ze dne 1. 4. 2004, stížnost č. 4541/02

Feldbrugge proti Nizozemí ze dne 29. 5. 1986, stížnost č. 8562/79

Fortum Corporation proti Finsku ze dne z 15. 7. 2003, stížnost č. 32559/96

Funke proti Francii ze dne 25. 2. 1993, stížnost č. 10828/84
Goddi proti Itálii ze dne 9. 4. 1984, stížnost č. 8966/80
Golder proti Spojenému království ze dne 21. 2. 1975, stížnost č. 4451/70
Gonzalez Doria Duran de Quiroga proti Španělsku ze dne 28. 10. 2003, stížnost č. 59072/00
Guincho proti Portugalsku ze dne 10. 7. 1984, stížnost č. 8990/80
H. proti Belgii ze dne 30. 11. 1987, stížnost č. 8950/80
Heaney and McGuinness proti Irsku ze dne 21. 3. 2001, stížnost č. 37720/97
Heglas proti České republice ze dne 1. 3. 2007, stížnost č. 5935/02
Hennings proti Německu ze dne 16. 12. 1992, stížnost č. 12129/86
Hermi proti Itálii ze dne 18. 10. 2006, stížnost č. 18114/02
Ibrahim a ostatní proti Spojenému království, ze dne 13. 9. 2016, stížnosti č. 50541/08, 50571/08, 50573/08 a 40351/09
Ilgar Mammandov proti Azerbajdžánu ze dne 22. 5. 2014, stížnost č. 15172/13
John Murray proti Spojenému království ze dne 8. 2. 1996 stížnost č. 18731/91
Kamasinski proti Rakousku ze dne 19. 12. 1989, stížnost č. 9783/82
Kampanis proti Řecku ze dne 13. 7. 1995, stížnost č. 17977/91
Khuzhin a další proti Rusku ze dne 23. 10. 2008, stížnost č. 13470/02
Kopecký proti České republice ze dne 30. 3. 2010, stížnost č. 32456/04
Kostovski proti Nizozemí ze dne 20. 11. 1989, stížnost č. 11454/85
Křemář proti České republice ze dne 3. 3. 2000, stížnost č. 35376/97
Kremzow proti Rakousku ze dne 21. 9. 1993, stížnost č. 12350/86
Lamanna proti Rakousku ze dne 10. 7. 2001 stížnost č. 28923/95
Leutscher proti Nizozemsku ze dne 26. 3. 1996, stížnost č. 17314/90
Mantovanelli proti Francii ze dne 18. 3. 1997, stížnost č. 21497/93
Marcello Viola proti Itálii ze dne 5. 10. 2006, stížnost č. 45106/04
Medenica proti Švýcarsku ze dne 14. 6. 2001, stížnost č. 20491/92
Meilus proti Litvě ze dne 6. 11. 2003, stížnost č. 53161/99
Milasi proti Itálii ze dne 25. 6. 1987, stížnost č. 10527/83
Milatová a další proti České republice ze dne 21. června 2005, stížnost č. 61811/00
Minelli proti Švýcarsku ze dne 25. 3. 1983, stížnost č. 8660/79
Mitrevski proti Makedonii ze dne 21. 6. 2007, stížnost č. 33046/02
Moulet proti Francii ze dne 13. 9. 2007, stížnost 27521/04
Nešťák proti Slovensku ze dne 27. 2. 2007, stížnost č. 65559/01
Neumeister proti Rakousku ze dne 27. 6. 1968, stížnost č. 1936/63
Nideröst-Huber proti Švýcarsku ze dne 18. 2. 1997, stížnost č. 18990/91
Nölkenbockhoff proti Německu ze dne 25. 8. 1987, stížnost č. 10300/83
P. G. a J. H. proti Spojenému království ze dne 25. 9. 2001, stížnost č. 44787/98
Pauger proti Rakousku ze dne 28. 5. 1997, stížnost č. 16717/90
Pélissier a Sassi proti Francii ze dne 25. 3. 1999, stížnost č. 25444/94
Perna proti Itálii ze dne 6. 5. 2003, stížnost č. 48898/99

Prade proti Německu ze dne 3. 3. 2016, stížnost č. 7215/10
Pretto a další proti Itálii ze dne 8. 12. 1983, stížnost č. 7984/77
Prozsak proti Polsku ze dne 16. 12. 1997, stížnost č. 25086/94
Rablat proti Francii ze dne 2. 3. 2002, stížnost č. 49285/99
Rachdad proti Francii ze dne 13. 11. 2003, stížnost č. 71846/01
Rowe a Davis proti Spojenému království ze dne 16. 2. 2000, stížnost č. 28901/95
Saunders proti Spojenému království ze dne 17. 12. 1996 stížnost č. 19187/91
Sekanina proti Rakousku ze dne 25. 8. 1993 stížnost č. 13126/87
Sgarbi proti Itálii ze dne 21. 10. 2008, stížnost č. 37115/06
Schatschaschwilli proti Německu, ze dne 15. 12. 2015 stížnost č. 9154/10
Schiesser proti Švýcarsku ze dne 4. 12. 1979, stížnost č. 7710/76
Simeonovi proti Bulharsku, ze dne 12. 5. 2017, stížnost č. 21980/04
Stanford proti Spojenému království ze dne 23. 2. 1994, stížnost č. 16757/90
Tarau proti Rumunsku ze dne 24. 2. 2009, stížnost č. 3584/02
Telfer proti Rakousku ze dne 20. 3. 2001, stížnost č. 33501/96
V. C. proti Moldavsku ze dne 12. 10. 2010, stížnost č. 25470/05
V. proti Spojenému království ze dne 19. 12. 1999, stížnost č. 24888/94
Vaivada proti Litvě ze dne 24. 11. 2005, stížnosti č. 66004/01; 36996/02
Van Geysseghem proti Belgii ze dne 21. 1. 1999, stížnost č. 26103/95
Van Mechelen a další proti Nizozemí ze dne 23. 4. 1997, stížnosti č. 21363/93, 21364/93
Vassilios Stavropoulos proti Řecku ze dne 27. 9. 2007, stížnost č. 35522/04
Verdam proti Nizozemí ze dne 31. 8. 1999, stížnost č. 35253/97
Weh proti Rakousku ze dne 8. 4. 2004, stížnost č. 38544/97
Wesolowski proti Polsku ze dne 22. 6. 2004, stížnost č. 29687
Winterwerp proti Nizozemí ze dne 24. 10. 1979, stížnost 6301/73
Yvon proti Francii ze dne 24. 4. 2003, stížnost č. 44962/98
Zahirović proti Chorvatsku ze dne 25. 4. 2013, stížnost č. 58590/11
Zimmermann a Steiner proti Švýcarsku ze dne 13. 7. 1983, stížnost č. 8737/79

Rozhodnutí Ústavního soudu ČR

nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 47/13 ze dne 7. 5. 2014
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 4/94 ze dne 12. 10. 1994
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 28/04 ze dne 8. 11. 2005
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. Pl. ÚS 2/10 ze dne 30. 3. 2010
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 802/02 ze dne 21. 4. 2004
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 767/05 ze dne 10. 4. 2006
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 757/2000 ze dne 27. 3. 2003
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 599/2000 ze dne 22. 1. 2001
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 37/01 ze dne 22. 10. 2001
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 335/05 ze dne 6. 6. 2006

nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 3114/07 ze dne 19. 6. 2008
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 1526/08 ze dne 4. 11. 2008
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 1418/12 ze dne 31. 5. 2012
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 1122/09 ze dne 20. 10. 2009
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 1098/15 ze dne 22. 3. 2016
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 10/02 ze dne 9. 6. 2003
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 95/97 ze dne 12. 6. 1997
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 90/95 ze dne 7. 12. 1995
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 761/14 ze dne 21. 5. 2014
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 693/06 ze dne 7. 12. 2006
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 623/00 ze dne 27. 5. 2003
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 617/2000 ze dne 4. 10. 2001
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 61/94 ze dne 16. 2. 1995
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 561/04 ze dne 10. 3. 2005
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 499/04 ze dne 31. 8. 2005
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 487/07 ze dne 23. 10. 2008
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 398/97 ze dne 4. 6. 1998
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 39/09 ze dne 10. 12. 2009
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 258/99 ze dne 21. 10. 1999
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 23/93 ze dne 1. 2. 1994
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 210/98 ze dne 3. 3. 1999
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 190/01 ze dne 1. 11. 2001
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 173/02 ze dne 10. 10. 2002
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 1624/09 ze dne 5. 3. 2010
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 1624/09 ze dne 5. 3. 2010
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. III. 916/13 ze dne 17. 2. 2015
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 82/07 ze dne 17. 1. 2008
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 658/14 ze dne 14. 10. 2014
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 552/05 ze dne 12. 1. 2006
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 2672/07 ze dne 14. 2. 2008
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 255/05 ze dne 23. 6. 2005
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 2014/07 ze dne 14. 5. 2008
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 1975/08 ze dne 12. 1. 2009
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 180/96 ze dne 18. 6. 1997
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. II. ÚS 118/01 ze dne 28. 1. 2003
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 733/01 ze dne 24. 2. 2004
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 670/05, ze dne 24. 4. 2006
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 641/04 ze dne 19. 1. 2005
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 631/05 ze dne 7. 11. 2006
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 4793/12 ze dne 3. 9. 2014
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 3326/13 ze dne 15. 1. 2014
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 3235/15 ze dne 26. 4. 2016
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 3113/13 ze dne 29. 4. 2014
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 3109/13 ze dne 18. 3. 2014

nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 3046/14 ze dne 27. 2. 2015
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 2726/14 ze dne 1. 4. 2015.
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 2208/13 ze dne 11. 12. 2013
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 1677/13 ze dne 23. 10. 2014
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 1428/13 ze dne 20. 8. 2013
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 113/02 ze dne 4. 9. 2002
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 5/96 ze dne 05. 11. 1996,
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 358/98 ze dne 10. 11. 1998,
nález Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 330/04 ze dne 7. 12. 2004
usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. III. ÚS 1806/09 ze dne 12. 7. 2012.
usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 1299/15 ze dne 9. 2. 2016
usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. I. ÚS 2485/16 ze dne 29. 11. 2016
usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 154/02 ze dne 11. 11. 2002
usnesení Ústavního soudu ČR sp. zn. IV. ÚS 3766/12 ze dne 15. 7. 2014;

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR

rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 3 Tr 4/99 ze dne 28. 1. 1999;
rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 4 Tz 100/2006 ze dne 15. 8. 2006.
rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 4 Tz 100/2006 ze dne 15. 8. 2006;
rozhodnutí Nejvyššího soudu sp. zn. 6 Tdo 84/2013 ze dne 22. 3. 2013;
rozhodnutí Nejvyššího soudu, sp. zn. 6 Tz 3/2017 ze dne 6. 7. 2017
usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 6 Tdo 194/15 ze dne 16. 9. 2015
usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 5 Tz 37/2000 ze dne 19. 09. 2001

7. Abstrakt

Tato disertační práce se věnuje základním zásadám trestního řízení z pohledu práva na spravedlivý proces. Základní zásady trestního řízení jsou určité právní principy, vůdčí právní ideje, jimiž je ovládáno trestní řízení. Jsou projevem právně politického a právně filosofického přístupu k trestnímu řízení. V důsledku toho jsou základem, na kterém je vybudována organizace trestního řízení a úprava činnosti jeho orgánů. Vyjadřují mínění zákonodárce o nejúčelnějším uspořádání trestního procesu. Význam základních zásad se koncentruje především v jejich funkcích.

Text práce je rozdělen do tří velkých kapitol, přičemž tyto jsou dále děleny do obsahově ucelených subkapitol a oddílů. Po úvodu následuje kapitola druhá, která je věnována pojmovému vymezení jednak demokratického právního státu a jeho atributům, jednak právního principu, dále jsou zde nastíněny dva základní modely – systém kontinentální a systém adversární. Poté následuje kapitola, která podrobně pojednává o pojmu, významu, funkcích a systému základních zásad trestního řízení. Dále je zde pojednáno o výjimkách ze základních zásad, o klasifikaci, o charakteru výčtu těchto zásad a o otázce jejich výslovného zakotvení. V této kapitole je na mnoha místech zdůrazněn význam základních zásad pro trestní řízení, kdy obecným posláním (funkcí) základních zásad je vymezit určitý rámec, ve kterém probíhá fungování celého systému právních norem trestního práva procesního, jde tedy o stanovení legálních (zákonných) a legitimních (ospravedlnitelných) zásahů do lidských práv a základních svobod subjektů trestního řízení ze strany orgánů činných v trestním řízení.

V následující kapitole je postupně pojednáno o zásadách řádného zákonného procesu, presumpce nevin, legality a oportunitu, oficiality, přiměřenosti, rychlosti, materiální pravdy, vyhledávací, volného hodnocení důkazů, spolupráce se zájmovými sdruženími občanů, obžalovací, veřejnosti, ústnosti, bezprostřednosti, zajištění práva na obhajobu, zajištění práv poškozeného a zásady kontradiktornosti. Mimořádná pozornost je věnována především zásadě legality a oportunitu a zásadě kontradiktornosti.

Práce dospívá k závěru, že je z formálního hlediska nutné základní zásady trestního řízení výslovně a koncentrovaně upravit v úvodu připravované rekodifikace. V práci jsou předloženy argumenty ve prospěch ponechání kontinentální koncepce trestního procesu, a tomu odpovídajících zásad. Základní zásady jsou ústavní limity trestního řízení.

Klíčová slova:

Základní zásady trestního řízení

Právo na spravedlivý trestní proces

Ústavní limity trestního řízení

8. Abstract

This dissertation deals with the basic principles of criminal proceedings from the point of view of the right to a fair trial. The basic principles of criminal proceedings are certain legal principles, the leading legal ideas underlying the criminal proceedings. They are a manifestation of a legal, political and legal philosophical approach to criminal proceedings. As a result, the basis on which the organization of criminal proceedings and the regulation of the activities of its bodies are built. They express the legislator's opinion on the most efficient organization of the criminal process. The meaning of the basic principles is mainly concentrated in their functions. The text of the thesis is divided into three major chapters, which are further divided into sub-chapters and sections. The second chapter is devoted to the conceptual definition of both the democratic state law and its attributes, the legal principle, and two basic models - the continental system and the adversary system. Then follows a chapter that deals in detail with the concept, meaning, functions and system of the fundamental principles of criminal proceedings. It also deals with exceptions to the basic principles, the classification, the nature of the list of these principles and the question of their explicit anchoring. In this chapter, the importance of the basic principles for criminal proceedings is stressed in many places, where the general function (s) of the basic principles is to define a framework in which the whole system of legal norms of criminal procedural law is in operation, namely the establishment of legal (legitimate) (justifiable) interference with human rights and the fundamental freedoms of law enforcement bodies by law enforcement. The following chapter deals with the principles of proper legal process, presumption of innocence, legality and opportunity, official, reasonableness, speed, material truth, search, free evaluation of evidence, cooperation with civic associations, defendants, public, verbal, immediacy, the defense, the rights of the victim and the adversarial principle. Particular attention is paid to the principles of legality and opportunity and the principle of contradictory. The thesis concludes that it is from the formal point of view that the basic principles of criminal proceedings need to be explicitly and concentrately modified at the beginning of the recodification under preparation. The thesis presents arguments in favor of leaving the continental concept of the criminal process, and the corresponding principles. The basic principles are the constitutional limits of criminal proceedings.

Keywords:

Basic principles of criminal proceedings

Right to a fair criminal trial

Constitutional limits of criminal proceedings

Název práce v angličtině

Basic principles of criminal proceedings and the right to a fair trial